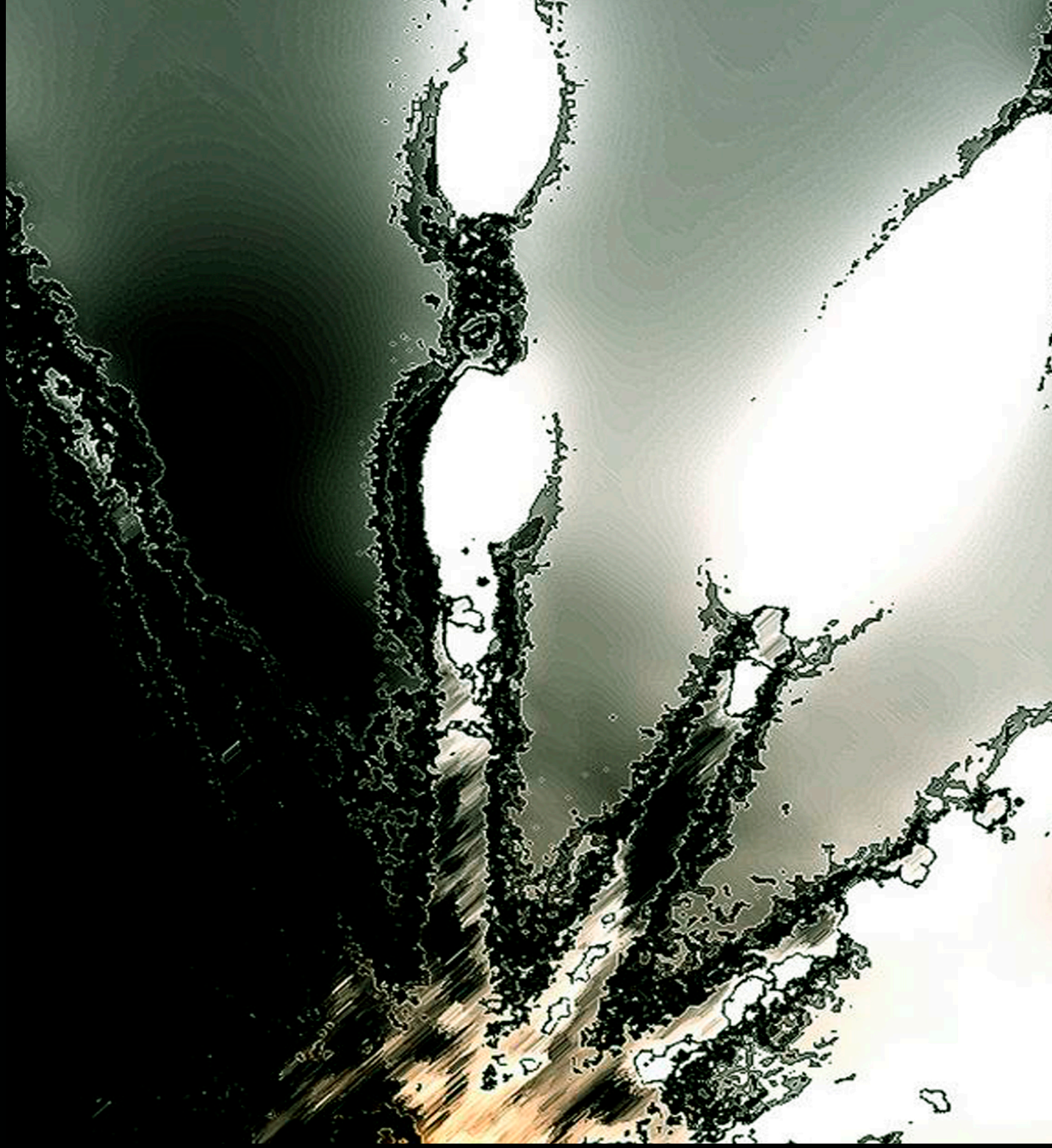

ДМИТРІВСЬКА ТА ПАРАФІЇВСЬКА ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ

В УМОВАХ ВОЄННОГО ЛИХОЛІТТЯ 2022 РОКУ

ДМИТРІВСЬКА ТА ПАРАФІЇВСЬКА ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ
В УМОВАХ ВОЄННОГО ЛИХОЛІТТЯ 2022 РОКУ

Дмитрівська та Парафіївська територіальні громади в умовах воєнного лихоліття 2022 року

Ніжин – 2025

УДК 94(477.51-22):355.01"2022"
Д 53

Видання підготовлено за підтримки програми «Documenting Ukraine» Інституту гуманітарних досліджень (Відень, Австрія)

Д 53 Дмитрівська та Парафіївська територіальні громади в умовах воєнного лихоліття 2022 року / упоряд. Кривобок О. П. (кер. авт. кол.), Страшко Є. М., Крупенко О. В., Прудько В. О., Гришко В. П. Ніжин: НДУ ім. Миколи Гоголя, 2025. – 537 с.
ISBN 978-617-527-339-5

У збірнику представлені задокументовані упродовж 2023 та 2024 років усні свідчення жителів сіл Парафіївської та Дмитрівської територіальних громад про події, пов’язані із перебуванням та переміщенням російських військ на території краю у кінці лютого – березні 2022 року. Матеріали інтерв’ю доповнені фотоілюстраціями, статистичними відомостями. Для дослідників, освітян, студентів і широкого кола читачів.

ISBN 978-617-527-339-5
© Кривобок О. П., упорядкування, 2025
© НДУ ім. Миколи Гоголя, 2025

«Битва за кожне місто і село нашої країни варта окремої книги. Кожен військовий і цивільний, хто чинив спротив окупанту, хто підтримує визволителів, вартий окремої розповіді»

Валерій Залужний

ЗМІСТ

Передмова 5

Лютий 2022 – у пам'яті назавжди.....8

Розділ 1. Записи усних свідчень мешканців Дмитрівської громади 14
Голінка 19
Гайворон 118
Рубанка 165
Терешиха.....187
Дмитрівка 228
Займище.....355
Фотосвідчення
Примітки.....365

Розділ 2. Записи усних свідчень мешканців Парафіївської громади.....370
Мартинівка 373
Парафіївка.....439
Іваниця 475
Зоцівка 495
Тростянець.....501
Фотосвідчення
Примітки.....527

Розділ 3. Офіційні відомості втрат і збитків 530

ПЕРЕДМОВА

Книга, яку шановний читач тримає в руках, є вже третьою в рамках наукового проекту «Сільські громади Чернігівщини в умовах війни та окупації. Досвід виживання і боротьби». Дослідницька ініціатива, яка восени 2022 року отримала підтримку з боку програми «Documenting Ukraine» Інституту гуманітарних досліджень у Відні, із самого початку була зосереджена навколо ідеї представити світу досвід переживання війни сільським населенням нашого краю. Найважливішою частиною нашої діяльності стало збирання усних свідчень мешканців населених пунктів, що опинились на шляху російського наступу на Київ у кінці лютого-березні 2022 року. Разом із тим, загальною метою було накопичення матеріалів для майбутніх наукових розвідок і праць.

Попередні видання висвітлювали переважно події, які відбувалися в Ічнянській територіальній громаді. У першому з них були оприлюднені матеріали публікацій місцевої газети про вибухи на військових складах біля селища Дружба у жовтні 2018 року, а також про події російської агресії на території Ічнянщини та окремих сіл Парафіївської громади на початку 2022 року[1]. У друге видання увійшли записи усних інтерв'ю про пережите селянами під час наступу російських військ на Київ та адміністративні відомості про наслідки військових дій на Ічнянщині[2].

Наступного польового сезону, який розпочався у березні 2024 року, принцип «працювати на новому полі» став головним у виборі території дослідження. Парафіївська і особливо Дмитрівська громади у попередні роки залишались на периферії уваги громадськості. Тут не існувало місцевих

[1] Два лихоліття на Ічнянщині. Публікації газети «Трудова слава» про трагічні події 2018 та 2022 років / упоряд. Кривобок О. П.(гол. упорядник), Крупенко О. В., Страшко Є. М. Ніжин, 2023. 112 с., іл.
[2] Сільські громади Ічнянщини в умовах воєнного лихоліття 2022 року / Упоряд. Кривобок О. П. (кер. авт. кол.), Крупенко О. В., Страшко Є. М. Ніжин: НДУ ім. Миколи Гоголя, 2024. 615 с.; ілюстр. URL: http://lib.ndu.edu.ua/dspace/handle/123456789/3717

засобів масової інформації, зокрема газет. Відповідно, у той час, коли інформація про події в інших населених пунктах і громадах області була досить широко представлена як у цифрових, так і в друкованих виданнях, відомості про війну у південно-східному куті Чернігівщини залишились здебільшого поза увагою широкої аудиторії. Винятком була лише робота документаторів воєнних злочинів з Освітнього дому прав людини в Чернігові[1], яка охопила частково і ці громади.

Пропоноване вашій увазі видання є продовженням роботи команди нашого проекту. Її основою залишились викладачі Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя – Гришко В. В., Кривобок О. П., Крупенко О. В., Прудько В. О., Страшко Є. М. З боку Історико-краєзнавчого товариства «Ічнянщина» брали участь (зокрема в роботі у Парафіївській громаді) краєзнавець-пенсіонер М. Я. Геєць та голова товариства М. Ф. Терещенко. Як і раніше, важливим для нас було психологічне консультування та організаційна допомога доцента НДУ імені Миколи Гоголя, кандидата психологічних наук О. П. Щотки. Значну роль у реалізації задуму відіграла інформаційна та нерідко й організаційна підтримка з боку керівництва обох територіальних громад, старост, освітян. Допомогу у розшифровці записів здійснювали студенти Ніжинського університету А. Кучеренко, М. Шершень, О. Ковтун, М. Коваль, В. Малько та інші. Допомагала у корекції текстів та літературному редагуванні К. Бондаренко.

Хоча безпосередньою метою було збереження досвіду пережитого, але матеріали цього збірника, так само як і попереднього, можуть прислужитися не тільки для історичних праць та фахової військової аналітики, але й для розслідувань та судових розглядів у справах про воєнні злочини російських загарбників.

Як і у попередньому виданні, основну частину цієї книги складають записи інтерв'ю мешканців сіл та селищ обох вищезгаданих територіальних

[1] Звіт з документування воєнних злочинів на Чернігівщині / Кирієнко Я., Корнієнко К., Криницька Н., Гламазда В., Джима Д., Калініна Г. Чернігів: ПВК «Десна», 2024. 104 с.

громад. Вони упорядковані за населеними пунктами і зведені у два окремі розділи. Так само, як і у збірнику 2024 року, **з міркувань особистої безпеки опитуваних важливі персональні дані (прізвище, ім'я та по-батькові) більшості опитуваних приховані**. Присутні вони лише в записах свідчень посадових осіб. Ці відомості розкрито буде у наступному виданні збірника, очевидно вже після закінчення війни. Облікові або паспортні дані по кожному інтерв'ю розділені на дві частини. Найбільш необхідні (вік, стать, рід занять) розміщені на початку інтерв'ю, усі інші (місце і час запису, кореспондент тощо) можна знайти у примітках до відповідного розділу.

Збір інформації у ході інтерв'ювання виконувався шляхом аудіозапису розмови з респондентом. В окремих випадках інформація була зафіксована традиційним способом письмового запису розмови. Відповідні коментарі можна знайти у примітках. Згідно з традиційною методикою усноісторичних досліджень інтерв'ю відтворюються у максимальній відповідності до збережених аудіозаписів. При розшифровці записів учасники команди намагалися зберегти особливості місцевого діалектного мовлення і часткової русифікації населення регіону. В окремих випадках на вимогу опитуваних проводилось літературне редагування тексту, про що зазначено у примітках.

Короткий узагальнений огляд інформації усних свідчень можна знайти у передмовах на початку розділів, тому тут мова про це не йтиме. Як і попереднього року, ми намагалися зібрати спостереження і свідчення різних соціальних категорій населення. У кожному розділі представлені інтерв'ю сільських пенсіонерів (їх найбільше), посадових осіб, освітян, працівників охорони та персоналу сільськогосподарських підприємств тощо. Значна частина записаних тут історій має за змістом аналогії з текстами, оприлюдненими у попередньому виданні. Так само, як і минулого разу, представлені свідчення осіб, які безпосередньо пережили окупацію, і мешканців сусідніх населених пунктів, через які російські колони майже або зовсім не пересувались.

В окремий розділ виділено відомості, надані керівництвом обох громад на наш запит. Відносно більше постраждала Дмитрівська територіальна громада, тому відомості про втрати розширені і складаються із двох частин – список загиблих із обставинами загибелі і перелік зруйнованих та пошкоджених житлових будинків. Важливим доповненням стала інформація приватного акціонерного товариства «Кремінь» про характер і розмір завданих військовими діями збитків для відділення цього товариства у селі Терешиха.

Як і в роботі над попереднім збірником, кожне інтерв'ю проходило три стадії обробки. Спочатку відбувався набір тексту. На другому етапі відбувалась його вичитка і уточнення, корегувалась граматика. На третьому етапі редагувалась остаточна версія, зокрема було вилучено зайві запитання кореспондента, окремі частини тексту, які не стосувались теми інтерв'ю (обговорення технічних деталей тощо). У ряді випадків до текстів додавалась інформація, отримана від опитуваних уже після запису інтерв'ю, про що відзначено у зносках або примітках. У тих випадках, коли така інформація додавалась окремими самостійними абзацами, вони виділені іншим шрифтом.

У всіх текстах інтерв'ю жирним шрифтом виділено запитання кореспондентів (інтерв'юерів), звичайним шрифтом – мову респондентів. Якщо інтерв'ю брали у двох або трьох респондентів, початок мовлення кожного позначений відповідно Р1, Р2, Р3. Так само позначено мову кореспондентів (інтерв'юерів) у тих випадках, коли їх було двоє (К1 та К2). Якщо кореспондентів було два, то запитання одного з них виділялись жирним курсивом.

У текстах інтерв'ю наявні вставки редактора. Усі вони виділені квадратними дужками. Звичайними дужками відокремлено вставні речення, що належать опитуваним. Квадратними – пояснення редакторів, що уточнюють зміст речень. Як правило, вони невеликі. Усі пояснення і коментарі більшого розміру винесені у зноски по тексту. Курсивом у квадратних дужках виділено уточнення, що стосуються вираження емоційних реакцій присутніх, здебільшого опитуваних ([*сміються*] або [*плаче*] та ін.), а також коментарі щодо пропущених частин аудіозапису.

Кривобок О. П.

ЛЮТИЙ 2022 – У ПАМ'ЯТІ НАЗАВЖДИ

Лютий 2022 року став вирішальним моментом у новітній історії України. Атмосфера тривоги, що повільно наростала протягом кількох місяців, особливо гостро відчувалася у прикордонних регіонах, таких як Чернігівщина. Цей край, що межує з Росією та Білоруссю, опинився в епіцентрі геополітичного напруження ще до того, як перші ворожі ракети впали на українську землю.

Жителі Чернігівщини з тривогою спостерігали за повідомленнями з новин. Щоденні зведення про накопичення російських військ уздовж кордонів – як на території Брянської області, так і в Білорусі – не залишали сумнівів: ситуація є надзвичайно серйозною. Проте до останнього багато хто сподівався, що дипломатія зможе зупинити загрозу. Досить часто в побутовому та професійному середовищі підіймалося питання про ймовірність початку повномасштабної війни, та ніхто не хотів вірити в те що така війна можлива. Певним заспокоєнням послугувало те, що всупереч різним прогнозам повномасштабний наступ не розпочався 16 лютого, і це дало змогу людям перевести подих і все ж сподіватися на краще. Та не всі мешканці Чернігівщини сліпо вірили у неможливість повноцінної війни і, відслідковуючи певні маркери, все ж таки дехто провів завчасну евакуацію родин у більш безпечні області України, якими тоді були західні.

О четвертій ранку 24 лютого все змінилося. Ракетні удари по військових об'єктах, колони російської техніки на кордонах, вторгнення з півночі – те, чого боялися, стало реальністю. Ці дні назавжди залишаться в пам'яті мешканців як момент, коли тиша змінилася на гул війни. Але якщо вторгнення з півночі регіону здавалося очікуваним, то поява ворожих сил на півдні Чернігівської області стала несподіванкою як для цивільного населення, так і для військових. Російські війська розпочали наступ одразу з кількох напрямків. З боку Гомельської області (Білорусь) ворог рушив на Чернігів і Козелець, а з

Брянщини – у бік Новгорода-Сіверського та Сосниці. Та вже того ж дня стало відомо про перші ворожі групи, які з'явилися на півдні області. Зокрема, ворожі підрозділи просувалися з боку Батурина та Кролевця, намагаючись обійти Чернігів і прорватися до Києва південним флангом. Російські війська просувалися з території Курської області рф таким чином, щоб забезпечити повний контроль і зручне плече логістики одночасно трасами Е95 (Чернігів), Е391 (Глухів) та Н07 (Суми). Саме через південь області пролягав один із напрямків наступу на столицю. Швидкість пересування ворожих колон була надзвичайно високою – вони використовували основні автошляхи, зокрема трасу М01[1].

Через потужну оборону Чернігова та Ніжина, а також дії по знищенню логістики ворога, російські колони зупинилися. Багато техніки було втрачено або покинуто. Південь області, як і весь регіон, став щитом на шляху до столиці. Спроба російських військ використати південну частину Чернігівщини як транзитний коридор до Києва виявилася стратегічною помилкою. Хоча там не було потужних фортифікацій, ворог не врахував швидкої мобілізації сил ЗСУ, ТрО і рішучого спротиву населення.

Поява ворога на півдні Чернігівщини в лютому 2022 року стала частиною масштабного плану з захоплення Києва. Однак опір українського народу, згуртованість громад і відвага військових зруйнували цей план. Села та міста південної Чернігівщини стали прикладом героїзму, який ще довго надихатиме наступні покоління.

Серед перших населених пунктів, до яких дісталася війна, були громади на півдні Чернігівщини – зокрема Дмитрівська та Парафіївська. Їхнє географічне розташування неподалік кордонів Сумської області, зробило ці території потенційно небезпечними вже в перші години вторгнення.

[1] Рік війни за свободу: Воєнно-історичний нарис російсько-української війни (24.02.2022-24.02.2023) у чотирьох книгах. Книга І / Апарат Головнокомандувача Збройних Сил України, Генеральний штаб Збройних Сил України та Центр досліджень воєнної історії Збройних Сил України. Київ: Видавництво Ліра-К, 2023. С. 210

Уже в перший день вторгнення, 24 лютого, стали з’являтися перші повідомлення про рух російських колон з боку Сумщини у напрямку Ічні та Прилук. Дмитрівська громада, яка межує з Ічнянщиною, опинилася на шляху потенційного просування ворога. За свідченнями очевидців, 25 лютого ворожа техніка з’явилася поблизу населених пунктів громади.

У Парафіївській громаді також зафіксували просування ворога – особливо поблизу сіл Южне, Петрушівка та самої Парафіївки. Колони військової техніки проходили без боїв, намагаючись якомога швидше прорватися до Київщини. За спостереженнями очевидців тих подій, через Парафіївку рухалася важка техніка, бензовози та ін. загальною чисельністю понад дві тисячі одиниць упродовж декількох днів. Відсутність опору та небажання потрапити під прямий артилерійський обстріл з боку Збройних Сил України заганяли окупантів на польові дороги, для проходження яких потрібні були провідники, на жаль такі зрадники знаходилися і про це теж варто пам’ятати. Один із маршрутів руху бронетехніки окупантів пролягав через Парафіївку на Іржавець, а далі через Рожнівку до Максимівки. Звідти ворог, очевидно, мав план просуватися польовими дорогами в напрямку Крупичполя. Але родючі ґрунти скували рух ворожих колон і призвели до значної концентрації техніки на околиці села Максимівка, де вони відчули смак української артилерії і згодом розпочали відступ у зворотному напрямку.

Швидкий прихід ворога сколихнув місцеве населення. Більшість не мала досвіду життя в умовах війни. Батьки ховали дітей у підвалах, люди скуповували продукти та ліки. У багатьох селах не було укриттів, тому люди ховалися в погребах або залишали села.

Хоча активних бойових дій у Дмитрівській та Парафіївській громадах у перші дні війни не велося, присутність ворога відчулася у всьому: моральна напруга, перебої зі зв’язком, порушення логістики, нестача пального. Деякі господарства зупинили роботу. Люди жили в очікуванні найгіршого – і водночас у постійній готовності захищати свій дім.

Перші місяці повномасштабного вторгнення Росії в Україну стали випробуванням для всіх українців. Проте для мешканців тих територій, які на місяць стали так званою сірою зоною, ці дні стали особливо трагічними. Парафіївська та Дмитрівська громади на півдні Чернігівської області потрапили під частковий контроль російських військ уже в перші дні війни – і, зокрема північна частина Дмитрівської, перебували в стані окупації до квітня 2022 року. Це були тижні страху, приниження, боротьби за виживання та гідність.

Від початку окупації російські військові поводилися зухвало: обшукували оселі, вилучали телефони, шукали учасників АТО, активістів, мисливську зброю. У кількох випадках чоловіків утримували в приміщеннях під охороною, застосовували психологічний тиск. Життя місцевих мешканців кардинально змінилося. Встановилися жорсткі обмеження:

Пересування між селами було майже неможливим – блокпости, обшуки, погрози розстрілу. Більш того, мешканці сіл боялися зайвий раз покидати оселі, щоб не зустрітися з ворогом, оскільки з часом жорстокість останніх проявлялася все частіше.

Продукти й ліки стали дефіцитом. Приватні магазини закривалися, постачання припинилося, а гуманітарна допомога не надходила. Люди виживали за рахунок власних запасів і допомоги одне одному. Варто відзначити, що в межах Парафіївської громади всі працівники місцевої агрофірми отримали досить відчутну допомогу у вигляді продуктового набору першої необхідності. Сюди входили надзвичайно цінні тоді борошно, олія та сіль. Окрім того силами місцевих майстрів своєї справи було відроджено роботу сільської пекарні, яка закрила таку необхідну потребу в хлібі, оскільки прямого сполучення, яким можна б було завозити хліб, не було.

У громадах поширювався страх – за власне життя, за родини, за майбутнє. Частина родин ховалася в підвалах протягом кількох тижнів. Особливо швидко всі займали насиджені місця в погребах під час руху ворожих колон.

Попри небезпеку, мешканці громад не залишалися пасивними. Люди передавали інформацію про пересування ворожої техніки, ховали українські прапори та документи, приховували учасників бойових дій. У кількох випадках окупантам навмисно давали хибні напрямки чи затягували з наданням «допомоги». У Дмитрівці, Парафіївці, Петрушівці та інших селах селяни допомагали одне одному: обмінювали продукти, переховували односельчан, передавали ліки. Людська солідарність стала щитом, який рятував життя.

На початку квітня 2022 року, внаслідок контрнаступу Збройних сил України та загального провалу російської операції на Київщині, окупанти почали відступ. Вони залишали територію Чернігівщини поспішно, часто – знищуючи мости, техніку або залишаючи після себе заміновані об'єкти. Звільнення стало ковтком повітря, але залишило по собі глибокі рани – і матеріальні, і психологічні. Люди поверталися в розграбовані домівки, знаходили пошкоджену техніку, обгорілі господарства. Але водночас поверталося найцінніше – свобода.

Життя поступово поверталося до мирного ритму. Волонтери, військові адміністрації, гуманітарні організації почали надсилати допомогу. Відновлювались електропостачання, зв'язок, соціальні послуги. Проте досвід окупації змінив кожного.

Парафіївська та Дмитрівська громади показали приклад стійкості. Їхня тиша була сповнена внутрішнього спротиву. Люди, які пережили ті місяці, стали живими свідками жорстокості, продемонстрованої окупантами, але й сили українського духу.

Прудько В.О.

РОЗДІЛ 1.
Записи усних свідчень мешканців Дмитрівської громади

Дмитрівська територіальна громада незначна за розміром, знаходиться на південному сході Чернігівської області, на сході вона межує із громадами Сумської області. Напередодні вторгнення на січень 2022 року у громаді налічувалось 15 населених пунктів, у яких сукупно проживало майже 5 тис. мешканців. Центром громади є селище міського типу Дмитрівка.

Після початку повномасштабного вторгнення колони російської військової техніки досягли території Дмитрівської громади менш ніж за одну добу. У ході подій кінця лютого – березня 2022 року громада фактично була поділена на дві частини. Північна частина по шляху, який проходив зі сходу на захід через села Голінку, Гайворон, Рубанку, Терешиху і Смолове, стала головним транзитним шляхом російських військ, які рухались у бік Києва. Особливо зросла значимість цього шляху після першої декади березня, коли стало зрозуміло, що рух російських колон у напрямку Прилук зупинено, і окупанти почали відступ із Прилуцького району. Південна ж частина, в якій найбільшими населеними пунктами були Дмитрівка і Кропивне, опинилась у сірій зоні, яку не контролювала жодна військова сила. Тільки одна російська колона пройшла транзитом через Дмитрівку у ніч із 4 на 5 березня 2022 року, причому не зі сходу, а із заходу, з боку села Кропивне[1]. Подробиці її пересування через Дмитрівку і навколишні села відображені у записах інтерв'ю, зроблених у цьому селищі (Д-12, Д-31, Д-42, Д-51, Д-61).

Саме північна частина громади опинилась у стані часткової окупації російською армією. Про окупацію можна говорити на підставі того, що у трьох селах – Голінці, Рубанці та Терешисі було розташовано блокпости російських військових, а у Гайвороні на тракторному стані вони облаштували військовий

[1] Ця колона відступала з району Прилук. Детальніше про її шлях у II розділі.

табір. Блокпости у Голінці і Гайвороні було установлено 28 лютого 2022 року[1]. Головними завданнями їх, судячи з інтерв'ю і спогадів місцевих мешканців, було регулювання руху російських колон і охорона мостів через річки, які протікали через села. Приблизно у той же час було поставлено блокпости у Рубанці[2] і в Терешисі. Однією з причин установки блокпостів стало те, що перші російські колони в умовах, коли таблички з назвами населених пунктів і знаки напрямку руху були зняті, нерідко збивалися із шляху і були змушені повертатися з невірно обраного напряму (зафіксовано у записі Г-71).

У кінці першої декади березня військові Збройних сил України зробили спробу вибити росіян із блокпосту в Терешисі. Атака з участю танка з боку Парафіївської громади мала успіх. На допомогу російським військовим у бік Терешихи вислали невеликий відділ з рубанського блокпосту. Їх перейняли місцеві добровольці із самооборони села, відбулась перестрілка, після якої невдовзі 6 російських військових здались у полон. Подробиці цієї сутички наводяться у записах Д-31, Д-42, Р-11 та деяких інших. Після нападу на блокпост у Терешисі росіяни здійснили обстріл околиць села, що прилягали до блокпосту і господарських об'єктів. У ході обстрілу було спалено склади із зерном, а пізніше – майстерню ПРАТ «Кремінь» (Записи Т-11, Т-23, Т-31). Можливо, у зв'язку із цим у середині березня блокпости у селах Рубанка, Гайворон і Голінка були зняті. Натомість почались інтенсивні обстріли населених пунктів під час проходження через них російських колон.

Близько 20 березня (запис Гв-11) російські військові повернулись до Гайворона і почали облаштовувати тут військово-технічну базу. Для цього, зокрема, використовувався колишній тракторний стан. У той же час спостерігається активізація українських військових і сил самооборони, які заблокували шлях між Дмитрівкою і перехрестям доріг Бахмач-Дмитрівка та

[1] Спогади співробітників старостату села Голінка. Машинопис, наданий команді проекту «Сільські громади Чернігівщини в умовах війни та окупації. Досвід виживання і боротьби».
[2] Про події у Рубанці див. також звіт Освітнього дому з прав людини в Чернігові: Звіт з документування воєнних злочинів на Чернігівщині / Кириєнко Я. та ін. Чернігів, 2024. С. 94-98.

Гайворон-Рубанка, а також із мінометів успішно пошкодили техніку окупантів у Гайвороні. Активно сприяло цьому керівництво громади, беручи часом особисту участь у сутичках (записи Д-31, Д-41). З іншого боку, деякі мешканці селища критично висловлювались стосовно організації та озброєння місцевої самооборони (запис Д-22). Незабаром починаються систематичні обстріли селища Дмитрівки з боку російського табору у Гайвороні, для чого використовувались переважно САУ (Записи Д-12, Д-31, Д-41, Г-21 та деякі інші).

У Дмитрівській громаді, як і це спостерігалось перед тим і в Ічнянській, уже з перших днів сформувалась стихійна мережа сповіщень про пересування ворожого війська. Найбільш характерна інформація про це в записах Г-12, Г-52, Г-71, Т-11, Т-23.

Практично всі інтерв'ю у громаді належать до напівструктурованого типу. Відповідно, є декілька тем, які більше або менше розкриті у більшості записів. Це сприйняття місцевими мешканцями російської агресії і безпосередньо появи військових колон, це поведінка росіян (у тих населених пунктах, де вони облаштували блокпости), обстріли і способи реагування/пристосування до них, постачання населення продуктами, медикаментами, товарами першої необхідності. У більшості інтерв'ю розмова торкається проблем електропостачання (у селах, що перебували на шляху російських військових, вони обстрілювали трансформатори), зв'язку.

У багатьох інтерв'ю зачіпається тема спілкування з родичами або знайомими (однокласниками тощо) в Російській Федерації або на окупованих територіях, фіксується неможливість його продовження внаслідок охоплення людей воєнною пропагандою або навпаки з огляду на їх безпеку, нерідко розповідають і про співчуття та співпереживання з іншого боку кордону (Д-12, Д-61, Г-62, Т-11, Т-23 та інші).

Інша важлива тема – переміщення населення. У перший день вторгнення значна частина родичів місцевих мешканців, які перебували на роботі або на навчанні у великих містах, намагались повернутися додому. Найбільш

красномовна розповідь про це – в записі Д-51 (також у Гв-31, Г-31 та ін.). З початком обстрілів мешканці громади масово покидають свої домівки і виїжджають (часто на короткий термін, 1-2 дні або ночі) у населені пункти поза зоною бойових дій. Для мешканців Дмитрівки і сусідніх сіл таким прихистком найчастіше були сусідні села Талалаївської громади і сама Талалаївка. Для селян із Голінки, Гайворона і Рубанки це був переважно Бахмач. При цьому пам'ять респондентів часто відтворює контраст між тривожним життям у зоні окупації та обстрілів і спокійним перебігом часу у містах і селищах під українським контролем. Про переїзди, проїзди блокпостів російських і наших, ночівлі у полі, прийом у незнайомих людей найбільше інформації у записах Д-12, Д-41, Д-51, Д-61, Г-23, Г-31, Гв-31, Р-22. З іншого боку про прийом і розміщення цих біженців можна довідатися в інтерв'ю мешканців Займища (З-12). Це село підпорядковується сусідній Талалаївській громаді, але було тісно пов'язане з подіями у Дмитрівці і навколо неї, тому запис розмови з його мешканцями включений у цей же розділ.

Як і у попередній рік, у ході польової роботи ми намагались зібрати спостереження різних категорій сільського населення. Особливості роботи соціального працівника у дні війни відображено в записі Г-62. Про роботу тваринницького комплексу у цей період іде мова в записі Г-52. Про особливості фермерського сприйняття подій і господарювання в агросекторі весною 2022 року розповідає запис Т-31. Перебування окупантів у школах і загалом вплив війни на освітян відображений у записі Г-23, а також у Д-12 та Д-22. Свідчення працівників торгівлі (зокрема розповідь очевидця пограбування сільської крамниці) зафіксовані у записах Р-22 і Т-11. Започаткування і розвиток волонтерської діяльності, ставлення до неї мешканців селища зафіксовано у записі Д-51. Про роботу адміністрації громади у складних умовах воєнного часу і у різних напрямах свідчать записи Д-31, Д-41, а також записи сільських старост. Слід відзначити, що у більшості інтерв'ю наявні позитивні характеристики керівництва і службовців громади, які працювали

весь час інтенсивно і злагоджено. Є, однак і критичні зауваження селян (зокрема стосовно проблеми торгівлі алкоголем у віддалених селах).

Найбільш болючими для селян стали останні дні березня і перші дні квітня 2022 року. Обстріли, арешти і терор російських військових та спецслужб, вихід російського війська з київського напрямку запам'ятались надовго. Особливо трагічними були дні 31 березня, 1 та 2 квітня для мешканців Гайворона та Голінки. У цих селах російські колони зупинялись на ночівлю з 31 на 1 квітня і з 1 на 2 квітня. Свідчення про терор, мародерство, завдання збитків і шкоди у тій чи іншій формі (а також психологічний шок господарів при поверненні до покинутих домівок) присутні у всіх розповідях мешканців цих сіл (також частково у записах Д-22, Д-31, Д-41). Про обставини убивства, а також полону місцевих мешканців свідчать записи Д-22, Д-31, Д-41, Г-41, Г-62, Гв-41[1].

У більшості записів із захопленням описується звільнення і прихід українських військових після виходу росіян (хоча в окремих присутні і критичні зауваження щодо способів ведення військових дій). Про допомогу постраждалим селам (у тому числі волонтерську), обстеження, відновлення пошкодженого майна, інфраструктури тощо розповідають записи Д-12, Д-31, Д-41, Г-12, Г-23, Г-62, Т-23.

Наприкінці зауважимо, що поданий стислий виклад не вичерпує всієї багатої інформації, наявної в текстах розповідей. Запрошуємо читачів до безпосереднього ознайомлення з хвилюючими свідченнями про той час.

[1] Про обставини убивства повідомлення прес-служби прокуратури на «Суспільне. Чернігів» URL: https://suspilne.media/chernihiv/250712-rosijskogo-vijskovogo-pidozruut-u-vbivstvi-dvoh-ludej-u-seli-gajvoron-na-cernigivsini/; Див. також першу частину відеоролика: Відновлення роботи ФАП с. Гайворон завдяки допомозі благодійного фонду Агропросперіс. URL: https://www.youtube.com/watch?v=DeT3a8Cs_a0

Голінка

Запис Г-12

Респондент 1 (*у тексті* – Р1.): *Анонімно.*
Рік народження: 1976.
Професія, соціальний стан: *домогосподарка*
Стать: *жінка*
Респондент 2 (*у тексті* – Р2.): *Анонімно.*
Рік народження: 1960.
Професія, соціальний стан: *пенсіонер*
Стать: *чоловік*

Основний зміст. Відступ 58-ї бригади ЗСУ, опис появи російських військових і їх перебування в селі у перший день. Реакція селян. Особливості руху колон. Розміщення російського блокпоста і взаємини з населенням, патрулювання. Обстріли села після зняття блокпоста. Передавання даних і зв'язки з іншими селами. Мобільний зв'язок і постачання села. Поведінка селян у воєнних умовах. Втеча від обстрілів, руйнування в селі, мародерство. Особливості виходу росіян 1-2 квітня. Прихід ЗСУ і останній обстріл села. Комісії по збитках і волонтерська допомога.

Таке стандартне питання: чи передбачали ви, а може передчували, що може початися війна?

Р2. Ні, і в умі не було. Ніхто даже не мог подумать про таке.

А ви [до Р1]?

Р1. Не передбачали, не хотілося нам цього. Але слухи чули ці.

Були чутки, інформація.

Р2. Чутки були, так. Інформація надходила. Але ми цього не передбачали і нам цього не хотілося б.

Зрозуміло. Ну, а от все-таки тут поряд Сумська область і може якісь такі якщо чутки були, то чи готувалися ви до можливих ускладнень, пов'язаних якщо не з війною, то з конфліктом? Може щось підкуповували, думали [про] якісь засоби безпеки?

Р2: Ні, ніхто про це даже [не думав], не було ні в кого навіть ніяких ни відчуттів, ничого, нихто не мог подумать, шо це..

Тобто ні запасів якіхось не робили, ні медикаменти не скуповували?

Р2: Ні, ніхто нічого не робив.

Зрозуміло. Тоді коли і де ви дізналися про початок війни? Чи запам'яталось вам це? Як це почалося?

Р2: Ну це почалося: 24-го [лютого] вранці пройшли наші, Конотопська бригада, поміж мою хату. Вони відходили в напрямку Бахмача, і туда пішли вони у напрямок Києва отходили, а на вечір уже прийшли [росіяни].

Це уже було ввечері того ж дня, 24-го [лютого] у четвер?

Р2: Да.

А ви що пригадаєте?

Р1: Мені зателефонувала сестра ранком 24-го і сказала, що почалася війна. Вони живуть у Броварах, і, ну, там вони швидше це дізналися. Це її слова, вони запам'яталися дуже, а потім пошли також через нашу хату йшла ця Конотопська дивізія.

Це була колона техніки?

Р1: Колона техніки, але в нас ішла невелика, наших ішло не багато. А потім вночі [з] 24-го на 25-те вже заїхали орки в село. І вони заблудилися; і тому в їх була така в нас під двором, метушня така: вони не знали куди їхать, вони кричали. Всі сусіди повиходили. Ну між собою телефоном [ми] зв'язувалися ж, шо це вже ж не наші, що це вже орки.

А можна було щось розібрать, що вони говорили?

Р1: Можна було розібрать, але вони просто уточняли між собою дорогу, вони тільки про дорогу [говорили]. Розмова в їх була про дорогу.

Ну, чому я питаю, вже ж було темно?

Р1: Ніч була.

Цікаво, якої вони були національності? Чи це були росіяни, чи це були може особи іншої національності?

Р1: Ні, акцент звичайний, російський.

Без кавказького, без там сибірського?

Р1: Ні-ні, звичайний російський акцент.

Ясно-ясно. Тобто в один день все це все відбулося. А протягом дня вас якось інформували про те, що можуть зайти колони? Якась розсилка, можливо, була по соцмережах? Чи нічого такого не було?

Р2: Нічого не було.

Все відбулося абсолютно раптово, повністю раптово.

Р2: Да, да.

Тобто цей прихід росіян був повністю неочікуваний?

Р2: Да, ну ми вже зранку, як уже наші пішли, вже знали, що почалась війна. Ну ми ж не думали, шо через декілька годин уже їхні колони йшли. І вони йшли, як на прогулянку, вони сиділи на БТРах при повному параді, все як нада, з автоматами. Люди не ховалися, стояли, дивились на них. На дорозі стояли, вони нікого не трогали, перви дні йшли.

А як вони виглядали, ну я розумію, що мабуть були вже або сутінки або темно, вони мабуть уже світло вмикали. Чи ні, чи не було такого?

Р2: Ну вони вночі не йшли, це вони первий раз, вони не йшли вночі. Вони зайшли в село і переночували, там у нас тракторний парк, вони там ночували, а уже як розвиднілось, тоді пішли. І ніколи вони вночі.. Раз вони, шось там раз були пройшла колона, а то тільки дньом йшли.

Р1: У вас не йшли, у нас ішли.

Ті[ль]ки вдень. А коли вони заходили, було видно там якісь розпізнавальні знаки, може пов'язки, написи?

Р2: На всій техніці, перві, які йшли, був білий круг, коло [тобто] і по середині ще одне.

Подвійне вроді?

Р2: Да, да, білий на техніці, а у всіх орків були красні пов'язки на рукавах.

А якого типу техніка була, не пам'ятаєте? Колісна, гусенична?

Р2: Вобшем, цю техніку я пам'ятаю дуже добре, бо я їх усі перещитував, передавав. Ішли от Градів, танки, БТРи, БМП, короче..

Ну, цікавить саме перша колона, якого типу вона була?

Р2: Самий первий йшов танк. Т-72 йшов. Потім йшли БТР[и], на танках не було піхоти, на всіх БТРах сиділа пехота. Потім БМП ішли і колона йшла, ну не пам'ятаю, ну шось дуже здорова колона.

Р1: Перший день ішло 700 одиниць. Ми теж оце перераховували, бо ми передавали дані нашим.

І вся ця колона ночувала у вас на тракторному стані?

Р2: Ну вони не всі, вони ж пройшли, а ті шо не встигли, як потемніло.

А, тобто частина пішла далі, а ті, шо не встигли, залишилися тут окремо.

Р2: Да.

Тобто вона розділилась, получається?

Р2: Да.

Р1: Вони просто поступово підходили й підходили.

Р2: Да-да, підходили, ну вночі вони старались не йти.

Тобто вони в сутінках, скажімо так, зайшли, і коли вже настала повна темрява, вони почали… І всі вони розмістилися на тракторному стані, по селу не ставали?

Р2: Ну первий день вони там були. Чи [тобто] перву ніч. Да. Вони десь там-о розбрелись вони, там же багато, там не тільки, воно ж і свинокомплекс, і туди вони, і там і тік, зернотік там.

Тобто місця їм хватило?

Р2: Да.

Зрозуміло. Чи контактували вони в перший чи другий день з місцевими жителями?

Р2: Ну вони, люди ж не боялись іще, дак вони ставали ще води просили, ну [люди] шукали сто причин шоб не дать, а просили вони й води. Ну так шоб шось чогось – ні, а оце води просили.

[*ремарка кореспондента про подібні випадки в інших селах*]

Так, а як селяни між собою поставилися до цих подій, як вони реагували на це все? Ну перші спочатку вийшли, а потім яка реакція була селян у перші дні?

Р2: Ну, перші дні, ну просто ніхто нічого не мог збагнути, шо воно й до чого, ну таке, ну збирались, балакали й таке. Ну це не довго, це днів два-три, і всьо. А тоді як їх начали товкти туди далі, нам чуть була кананада кожен день, тоді вже вони начали тут, [тоді] уже ховались од них.

Були такі, хто позитивно ставився до приходу росіян?

Р2: Не було й одного.

Ясно-ясно. Якщо все настало так неочікувано, то виходить, ніхто практично й не готувався до того, шо може бути. Чи були ті, хто намагалися виїхати із села? Чи було можливо виїхати із села в цей час?

Р2: Виїжджали із села, виїжджали. В кого діти, виїжджали, ну далеко не їхали: в Бахмач, за Бахмач, шоб кудись далеко[, то] ніхто не їхав, а так виїжджали. А так вони ж ішли однією, можна сказать, дорогою, дак ну просто люди, хто жив іменно по цій дорозі, дак ну десь далі в село [перебирались]

На інші кутки.

Р2: Да, на інші кутки, отак ховалися там у друзів, у знайомих.

Це вони ішли з напрямку Дептівки, здається, да?

Р2: Ні, вони перві йшли із напрямку Малого Самбора. І йшли вони сюдою, через центр, а тоді повертали туди на Козацьку вулицю і на Гайворон. Це поки була мерзла земля. А ті[ль]ки земля розтала, танками розбили, а тут грунтовка. І всьо. Вони тоді пішли тудою через Дептовку.

Ага. Тобто там уже краща дорога і вони тудою намагалися?

Р2: Не так краща, ну все таки вони пішли тудою.

А в інші напрямки вони якось совалися, скажімо так, якщо не колонами, то можливо одинична техніка?

Р2: Ну проїжджали по селу, тіпа розвідки якоїсь, вони по уличках проскакували: туди-назад пробігли – і знов же ж у колону, і їхали. Ну було, блудонули раз, в сторону Бахмача туди вони проїхали, за село виїхали і побачили, шо не туда; і вони вернулись. Ну це тоді йшла колона десь транспортів 20, ну там ішло шість самоходок.

Це було перші дні?

Р2: Ні, це вже було пізніше. І ці самоходки, вони остались у Гайвороні, і вони тоді, ці самоходки, обстрелювали Дмитровку. Оце вони блудонули тут, проїхали.

Це [під самоходками] мається на увазі САУ?

Р2: Да, да.

Ясно. Тут, здається, був блокпост у селі?

Р2: Да.

Чи пам’ятаєте, як вони його поставили, коли це було?

Р1**:** Пам’ятаю. 25-го лютого уже їхній блокпост стояв.

У п’ятницю?

Р1: Так, вони заїхали з Дептівки. Це якраз біля нашого двору, там, ну воно так трошки [від нас]; там стара школа і вони поселилися в бані, ну там де баня. Скі[ль]ки їх там чоловік, ми зразу не знали, ну чоловік 30 видно було, шо вони там ходять. І в перший же день, ми так думаєм, шо хтось їм сказав, і вони прийшли до нас по воду. І скільки вони стояли, стільки вони й ходили [до нас] по воду.

А у вас скважина?

Р1: Скважина, так. Ну одне, шо вони николи, вони доходять [до нас]: «Можна води набрать?» Усі із автоматами, в касках – і як можна було не дать? Ми подзвонили старості, я сказала, шо прийшли. Петровна сказала, що бережіть себе; але вони більш нічого не просили, тільки воду брали.

Так по двору не ходили, в хату не заходили?

Р1: У хату не заходили, по двору просто вони до скважини проходили. В нас собака здоровий[1], вони його боялися, вони дойшли до собаки і ждуть, пока вийде чоловік.

Вони воду набирали ті[ль]ки для особистих потреб чи там і для техніки?

Р1: Ні, їх там було багато то вони ті[ль]ки для особистих. Вони ті[ль]ки шо взяли в нас, [так це] битон, цей здоровий битон[2], вони сказали: «Ми візьмем». Ну..[і що ж ти їм зробиш].. І вони з тим битоном ходили, але вже ходили і російські ходили солдати і оці.. буряти. Буряти були, уже там були всякі змішані.

Це в цих тридцяти там був різнонаціональний підрозділ?

Р1: Да, різні-різні.

Ясно-ясно. Блокпост вони капітальний облаштували чи так ті[ль]ки для спостереження? Остались якісь фотографії його?

Р2: Ми його закидали. Ну там окоп був, стояв кулемет і все. На криші бані тоже стояв кулемет, ну його ніхто ніколи не бачив. Уже ми тоді як там порядок наводили, тоді ми побачили, що на дереві прибиті тіпа драбини східці такі, дощечки. Ми полізли, а там льожка, і видно ж кулемет стояв на криші.

Тобто там не зсередини заход був [на дах], а ззовні?

Р2: Ззовні, по дереву на кришу, і там був кулемет. Його ніхто не бачив, усі ж звертали увагу на окоп.

Там була тільки льожка, а так слідів ніяких не осталось?

Р2: Ну курили, бички поостовались, таке видно ж, шо там постоянно хтось діжурив на криші.

---

[1] Тобто великий.

[2] Тобто бідон для води.

Я вам скажу, шо по різних місцях вони різне після себе залишали.. Так шо зрозуміло, блокпост, два кулемети були. Їхнє головне завдання – вони спостерігали за дорогою і вели контрольний режим, чи ще щось?

Р2: Їхнє завдання було показувать своїм колонам дорогу, вони якраз на перехресті і отам вони блудили, поки не було блокпоста.

Зрозуміло. Тобто це його поставили [як] вже мабуть там друга чи третя колона проходила, а тоді його поставили.

Р2: Да-да, бо вони блудили сюди-туди.

Р1: Вони поставили так по тій дорозі як їхали: Великий Самбір, потім Дептівка, оце у нас, у Гайвороні – оце в їх стояли блокпости. І пока у Гайвороні не почали по їх стріляти по блокпосту, вони до нас ходили по воду, ну більш адекватні такі. Але вони говорили: «Ми не хатім войни, ми не знали», ну це в їх такє. А тоді як вдарили у Гайвороні по блокпосту, потім шоб набрать у нас води вони виставляли свої оцю позицію: ну отак, скрізь стояли їхні солдати, а три чи чотири чоловіки приходили оце набирали воду.

А так вони по селу не ходили?

Р2: Ходили, тихенько так ходили.

Р1: У нас поряд теж наше хазяйство[1]: одбили замки, узяли те що їм треба було, узяли бочки на воду, і з тою бочкою прийшли до нас по воду. [А] ми ж то бачим, що ця бочка наша.

Ясно. А були випадки мародерства, грабунку в інших господарствах?

Р1: Я чула, шо там одбивали замки і брали шось там поїсти, а так щоб дуже. У ці дні, коли стояв блокпост, – тоді не було.

Р2: Не було. І поки йшли колони, такого у нас ні. Стріляли вони куди видно, як заїжджали колони, по всьому, шо ворушиться – і по трансформаторах, і по хатах стриляли.

Це тоді, як стояв уже блокпост, стріляли?

Р2: Да як і.. Ні, блокпост уже забрали.

Р1: До нас прийшли й сказали: «Пока ми стоїм – ваш дом трогать не будуть». Но тільки вони з'їхали[, як] на другий день обстріляли один раз хату, потім другий раз, уже як ішли вони. В нас було таке, шо під двором іде одна колона із Гайворона, а друга з Дептівки. І в нас біля двору вони розминались, ну так як, знаєте, як їдуть два водії, і один одному сігналить. Оце під двором оце в нас було таке.

То декілька разів було таке?

Р1: А вони йшли кожного дня, а нам потрібно було все перерахувать і передать дані.

Зрозуміло. Були якісь такі години, коли найчастіше вони йшли, там наприклад, зранку чи з вечора? Чи протягом дня в будь яку годину можна було [чекати]?

Р2: В будь яку годину, було шо дві колони йшло у день.

---

[1] Тобто цій сім'ї належав ще один двір у тому ж селі

В одному напрямку? Чи в різних?

Р2: Ну воно як? Вони, колона як пройшла, ну ми замічали, я ж уже замічав на время: час сорок – час сорок п’ять, отам начиналась кананада. Там товкли їх. І тоді через час як пройшла колона [в] двадцять-двадцять п’ять транспортів, то ну транспортів три-п’ять верталися назад. І ті вже, як їхали, ті вже стриляли по чом попало [й] куди попало. Ті, шо назад тікали, ті вже стріляли по всьому.

А ті, шо назад тікали, вони проїжджали село і кудись дальше рухались?

Р2: По тій самій дорозі вони [тікали].

Строго по тій самій рухалися в напрямку Сумської області.

Р2: Да-да. На другий день знов точно та сама картіна: пройшла колона, знов кананада, і знов штук скі[ль]кі [вертаються], дак чи то сопровождали, чи тікали, не можна добрать.

А одиничні скажімо техніки, ну наприклад «Тігри» оці, курсували по селу? Чи не було такого?

Р2: Одиничних не було. Два, три [«Тігри»]. Два, три.

Бо в тих громадах мені розказували такі типові випадки, що наприклад два «Тігри» виїжджає в центр одного села, зустрічає колону, потім супроводить його через два-три села до іншого, там де у них стоянка. Тут не було такого?

Р2: Ні. Ні, ну було разів скільки там, що «Тігри» вертались. Оце ж і вбили у нас тут дядька: той просто переходив дорогу, не встиг сховаться.

Р1: І кожного вечора, оце де стояв блокпост, їхня машина приїжджала, а шо вони привозили, ми не бачили, бо ніч була, але такі звуки були – от шось вони розгружали.

Одна машина приїжджала?

Р1: Одна. Одна, але приблизно в одне й те саме время.

Це була вантажна машина?

Р1: Так.

А звідки вона їхала?

Р1: Із Гайворона. Ну, звідти вони привозили.

Як би сказать, із основної бази, да?

Р1: І вони розвантажували щовечора. Як тільки ніч – чуєм крики їхні; це [звучало] таке як бочки скачували, тоді може ще ящики, ну таке. Кожного вечора оце таке було.

І тоді їхала назад?

Р1: І потім їхала назад.

Це вночі було?

Р1: Вночі.

До ранку не чекала?

Р1: Ні-ні-ні.

Тобто тут у них техніки ніякої не залишалося?

Р1: Техніка тут була: тільки один поламаний танк стояв.

Оце на території блокпоста?

Р1: Так, так. І вони стояли, якраз на нашу хату направлений цей танк був, але він не робочий був.

Не робочий? То[бто] башта не крутилася, ничого?

Р1: Ні-ні. Вони його просто сховали в кущі там і все.

Як довго він стояв? Чи як забрали блокпост, тоді й його забрали?

Р1: Так, вони ще раніше його відремонтували і вони його забрали, але він стояв, ну може дві неділі стояв.

Ага, довго стояв.

Р1: Так-так.

Р2: Одну ніч два танки стояло, вони шось чи одстали чи шось таке, шо два ночувало тут.

Р1: Ну один захований, оце він стояв довго. А тоді його відремонтували, якась їхала бригада і вони його відремонтували, і тоді він поїхав.

Ясно, тобто вони до вас заходили майже щодня?

Р1: Не майже, а щодня і двічі в день заходили.

Це були одні й ті самі особи чи різні?

Р1: Ні, різні.

Вони якось представлялись?

Р1: Ні. Ні разу.

Можна було розрізнити хто там солдат, хто офіцер?

Р1: Ну так, чоловік розрізняв, і офіцери були там.

А щось про себе вони розповідали?

Р1: Нічого вони не відповідали, тільки чоловік спитав: «Звідки ти?» – А він: «Шо я можу сказать? Город міліоннік»

Тобто вони про себе максимально інформацію приховували.

Р1: Ні. Взагалі нічого, а решта відповідають: «Я твой язык не понимаю». Можна сказать, в розговорі вони не..

А між собою вони там спілкувалися? Доводилося щось чути так, краєм вуха?

Р1: Та воно так далеко. Ні, такого не чула, ті[ль]ки чула якісь там рухи їхні. Вони пиляли у старій школі, пиляли, рубали дрова, бо вони топили, оце ми чули таке. А так їхніх розмов не чуть було.

Ясно. Тобто вони тільки в цій бані знаходились, на блокпосту і іноді ходили по селу, так можна сказати?

Р2: Ну по селу вони ходили так шоб їх ніхто не бачив. Люди ж бачили, шо ходили вони і по ставку туди, і по уличкáх, ну тихесенько.

Вони ходили мабуть по декілька, да? По декілька зі зброєю?

Р1, Р2: Так-так.

Це був регулярний якийсь обход чи просто так, для ознайомлення?

Р2: Ні просто, більш усього шо просто.

Р1: Так, але вони оце спочатку нічого, а потім, ну може через тиждень, як уже блокпост їх[ній] обосновався тут, то не можна було, – тільки їде колона, оце ми перерахували, треба було передать, – наш зв'язок глушився.

Ну це мабуть глушила колона, бо на блокпосту ж не було такого якогось РЕБа?

Р2: Колона, колона.

Р1: Спочатку було нічого. А потім або до нас не можна додзвониться, або ми не можемо передать, оці всі помєхі йшли тоді.

Це поки йде колона, да?

Р1: Так. Колона пройшла і тоді все. [*Р2 підтверджує*]

Як завчасно вам вдавалося дізнатися про рух колони, вам же мабуть тоже якусь інформацію передавали?

Р2: Вобщим у мене, ну, як колона йшла із Сумщини, тільки колона вийшла із В'язового, в їх там база була. Тільки вона вийшла – мені уже передавали, шо йде колона, стільки-то транспортів. Ми просто тут тоді звіряли, шоб вони нігде не погубилися, так сказать. Пройшла колона – і я передаю. Короче, із В'язового[1] мені подзвонили, із Дубов'язовки, я подзвонив на Дептовку. Там у мене був парень, який тоже займався, він їх перещитував скі[ль]ки мог і як мог, [і] передавав мені. Я далі передавав хлопцям на Гайворон. Ми їх вели скі[ль]кі це возможно було, так ми їх вели весь час.

Р1: Ой, група була

В соцмережах?

Р1: Так-так.

В телеграмі мабуть, чи у вайбері?

Р1: Ой, я вже не пам'ятаю.

Р2: Ну а мені просто дзвонили хлопці, шо «ждіть».

Р1: І як тільки вони в село в'їхали.. А було таке, шо виїхали звідти у лісі, а в село не в'їхали, і все. Уже по тих часах, як їдуть, шо вже вони повинні буть у селі. А їх нема, вони там чекають, шось своє. Потім поїхали або ще ждуть, щоб колона під'їде – і тоді їде дві колони.

Р2: Або передали, шо йде колона 22 транспорти, а їх пройшло 15. Або навпаки: передали 20, а їх пройшло 30. Десь у їх була ще якась хованка – хоть у лісі тут, хоть може в Дептовці, там тоже ж все позаростало.

Ну в середньому скі[ль]ки у вас було часу щоб вжить якісь заходи, заховатися, закінчить справи – хвилин 15, 20?

Р2: Ні, було два часа. Як мені наприклад, як вони вийшли із.. Дубов'язовку не дойшли ще – це два часа.

[1] В'язове – село на схід від міста Конотоп, у Сумській області.

Ага, цілком достатньо щоб вжить якісь заходи.

Р2: Да, і ми тут уже обдзвонили, шо йде колона. Село вже знало.

А, що я хотів запитать про блокпост. Вони ставили якісь вимоги до місцевих мешканців, наприклад, там комендантська година, чи там в ночі не пересуватися, чи в районі блокпоста там тоже якийсь обмежений рух?

Р2: Дньом ні.

Р1: Спочатку ні, люди навіть на роботу їздили поблизу.

Вони якось фіксували місцевих мешканців чи просто так візуально?

Р1: Я думаю ні, візуально вони. А оце ж після того як у Гайвороні по їх стріляли там, тоді вже й наші люди об'їжджали, через те шо вони вже боялися. Уже наші люди їх боялись.

А так повз блокпост вони рухалися?

Р1: Рухалися, і машини наші їздили, але з острахом.

А ці солдати на блокпосту, вони змінювалися?

Р1: Змінювались. Ну три-чотири години вони змінювалися.

Ні, то чергування ви маєте на увазі, а я маю на увазі сам особовий склад, не міняли їх?

Р1: Ну можливо раз змінилися, а між собой вони змінювалися.

Ну, чергування це зрозуміло.

Р1: Оце спочатку не було оціх узькоглазих, бурят, а потім вони заїхали. І чи вони можливо із села в село помінялися чи звідкись їх підвезли, цього ж ми не знаєм. А потім вони почали приходить по воду.

Тобто уже помітили, що інші люди приходять?

Р1: Так-так, зрозуміло.

Поведінка якось не відрізнялась, така сама залишилася?

Р1: Ні. Поведінка не відрізнялася.

Тобто, шо буряти, шо росіяни вели себе приблизно однаково?

Р1: Їсти не просили, нічого не просили, ті[ль]ки просили воду.

Зрозуміло. Коли вони згортали блокпост, це вдень було, да?

Р2: Вони за десять хвилин.

Р1: Удень, але десять хвилин і вони виїхали, так. Швидко і організовано усе в їх було.

Під'їхала мабуть якась там техніка їхня, чи ви даже це не зафіксували?

Р1: Ні-ні.

А як ви помітили, шо їх уже нема?

Р1: Ну як ми. Ми навіть їх не помітили, ми, з двору нам не можна було виходить.

Це вони так [вам] сказали?

Р1: Ну, у селі хліба не було, нам привозили хліб, так? І наш сусід, він там через пустир живе, йому можна було вийти на другу вулицю і прийти аж де хліб видавали, то він нам брав. Ми, чоловік дивиться, шоб вони не йшли, а я

збігаю по хліб до сусіда. І одного разу випав сніг, і вони прийшли по воду, а сліди-то по снігу мої [лишились]. [Вони запитують:] «Куда она ходила?» Чоловік каже, що ходила до сусідів по таблетки. То ми не виходили, нам з дому не можна було вийти. Скільки вони стояли, [то] ми жили у літній кухні дома.

А в хаті боялися?

Р1: Ми в хаті боялися, вони ходили.. по дорозі патруль їхній ходив і світили хвонариком, шоб ніхто до нас не ходив.

Це вночі було?

Р1: Так-так, вночі було.

А як далеко ходив патруль?

Р1: Попід двором.

Буквально це 100, 200 метрів?

Р1: Ні, по дорозі, по трасі, попид двором вони ходили.

А, тобто вони не по селу ходили, а просто в районі блокпоста там обходили?

Р1: Ну от блокпост тут на углу був, а ми зразу там трошки живем, і оце вони [повз] нашу хату і ще одну, оце кожен вечір вони ходили. Я так розумію, вони патрулювали шоб до їх ніхто не підійшов.

Ті[ль]ки місцевий район.

Р1: Ну за ті я не знаю, а в нас оце вони ходили кожного дня.

Не було випадків, коли вони вночі відкривали вогонь?

Р1, Р2: Ні-ні, такого не було.

А селяни знали, тобто шо наприклад вночі краще не виходити, ліхтариком не світити?

Р1: Так-так. У нас вікна були всі чорною плівкою, все закрито було.

Світломаскування.

Р1: Так-так. Вони приходили по воду, то треба щоб вікно було закрите, шоб вони не заглядали.

Ну це вони так вимагали?

Р1: Ні, ні. Це ми так для себе. Із других сіл так казали, що в їх так роблять, то ми тоже.

По прикладу інших і уже самі так робили.

Р1: Так-так.

А самі вони [росіяни] не казали там, що вночі не ходіть?

Р1: Ні, ми навпаки самі просили, шоб вони не приходили, бо вони приходили, коли їм заманулося по воду.

А ви не замикали хвіртку там чи як?

Р1: Ні.

Тобто була відкрита?

Р1: А їм це ж преградою не було, вони з автоматами, з усим.

Зрозуміло. А вони самі якісь заходи світломаскування вживали вночі чи світили вільно?

Р1: Я цього вам не скажу.

Не пам'ятаєте вже, да?

Р1: Я цього вам не скажу, бо ми вночі нікуди не виходили.

Це скільки вони стояли, приблизно тижнів два? [*читає записи з сільради*] З 28 лютого і по 12 березня, тут так написано, значить приблизно два тижні. Ну 28 лютого – це четвертий день, а ви кажете на другий день.

Р1: Вони на другий день тут на комплексі ночували.

Р2: Да, вони там ночували. В другу ніч, а блокпост пізніше.

Р1: З 28 лютого.

Р2: Як вони почали блудить, от вони й поставили блокпост.

На четвертий день, значить, це була неділя, 28-ме число. Добре. То кажете, поки стояв блокпост, то місцеве населення могло пересуватися, проїжджати даже машинами. Вони не чіпали нікого, тільки перевіряли?

Р1: Да, тільки перевіряли.

Р2: Ну да, спиняли там, казали: «Дай закурить». Таке. Телефони провіряли.

І у водіїв і в звичайних.. ?

Р2: Ну машин там дуже-дуже рідко, шоб машини йшли.

А прохожих тоже провіряли?

Р2: Провіряли, телефон обізатєльно. Ну старались [люди] хоть не брать телефон, або у когось якийсь старенький, бо як шось путьове, дак заберуть же.

І забирали були?

Р2: Ну ніхто їм поганого [не казав]. Куцоволу Усеч. Той же ходив до мене по хліб.

Так забрали телефон?

Р2: Не забрали.. а, він каже, вобще він його не носив; і не курив.

Коли зняли блокпост, як змінився цей рух колон, тоді посилився обстріл чи уже перед цим спостерігалися обстріли села?

Р1: Посилився після того, як зняли блокпост. Вони їхали, вони тільки в село в'їжджали – [і] вони вже залякували: стріляли куди попадуть.

А перед селом не стріляли?

Р2: Стріляли вони, ті[ль]ки-ті[ль]ки побачили село отам десь із лісу, і начали стрелять, і поки не вийде колона стріляли по чому попало. Ну туди ще не так, а як назад.

А в лісі вони не стріляли?

Р1: Та по лісі наче ні.

Р2: Чуть було, в Дептовці чуть було, стріляли, тоді просто рев колони, її чуть було аж із самої Дептовки. Тоді вже, як начинали стрілять, це ясно [було], що вони вже зайшли в село.

Ага, тобто по цьому визначали, що вже в селі вони?

Р2: Да-да.

Ці обстріли були такі хаотичні, вони спеціально не цілились по хатах?

Р2: Ні, ні.

Р1: Вони залякували людей.

Р2: Да, по заборах, по трансформаторах. Трансформатори вони порозстрелювали електричні.

Це вже як блокпост зняли?

Р1: Ага.

А поки був блокпост, були перебої з електроенергією?

Р1: Були, бо вони прийшли до нас по воду, не було світла, скважина не працювала. Ну вони, чоловік сказав: «Ваші розбили трансформатор, води нема». І вони вийшли.

І як довго це було?

Р1: Та як довго, мабуть, до вечора і вже зробили. Місцеві селяни.

Вони якось не реагували на це? Тобто зробили так зробили?

Р1: Так, але друга колона їде і теж [знову розстріляла].

Ну да, трансформатори на видному місці мабуть, так?

Р1: Так, по дорозі. І вони зразу його розстрілювали.

Як часто були ці обстріли трансформаторів? Це ж і їм доводилось без світла сидіть?

Р1: А в їх світла не було.

Р2. В їх світла там не було.

А, взагалі в бані там світла не було?

Р2: Не було.

А як вони собі їсти готували, на багатті?

Р2: Багаття, серед бані просто вони палили, прямо в бані палили на плитці.

Прямо в приміщенні?

Р2: Да, прямо в приміщені. Так там воно ни вікон, ни.. Там та баня, ми ж тоді без уваги, а тоді вже як пішли порядки там наводить, ну трохи ж оті їхні закидать блокпост да все, – дак вона там шо решето розстреляна. І з середини видно – стріляли по стінах, і з надвору, і кругом, там вся вона ну як решето.

Так, а коли ж це вони стріляли вже?

Р2: Ну хтозна, чи вже як виїхали. Не можна добрать.

Бо під час перебування вони ж мабуть не стріляли?

Р2: Да не стриляли.

Р1: Не чуть було, ні.

Тоді коли ж вони її встигли розстріляти? Може під час руху колони?

Р2: Може.

А баня, вона.. так на дорогу видно її?

Р2: Канєшно.

Може це й колони ще стріляли? Ці обстріли, які тривали.. як довго – це до самого кінця, поки вони не виходили? Можна сказать, що вони були якісь більші агресивні чи менш агресивні, ці колони?

Р2: Більше, з кажним днем все агресивніші.

Як люди на це все реагували?

Р2: Ховались. Як ті[ль]ки взнали, шо йде колона[, то ховалися]. Людей немає. І собаки не бігали, всі ховалися.

А з центральної вулиці люди відселялися чи просто по погребах ховалися?

Р1: На берег, ховалися у березі, на кладбіще ховалися. Вже як блокпост зняли, тоді ми тікали до знайомих на другу вулицю.

Так там уже й ночували?

Р1: Так.

Р2: Додому прийшли, підпорались, і знов.

А були такі, шо залишалися на центральній вулиці?

Р1: Були.

Р2: Були, но дуже мало.

Ясно. То ви до кінця окупації перебували в селі?

Р1: Так.

І ви теж? Чи ви не на центральній вулиці живете? (До Р2)

Р2: Нє, ну я трошки на центральній, а ті[ль]ки поміж нас колони не йшли. Мені із двора ловко видно, де вони йшли. Ну раз вони, [чи] двічі блудонули, дак пройшли туда й назад. Ну стріляли, так у мене тоже там по деревах пулі свистіли так, що не дай Бог.

Наскільки великі руйнування у вас залишились після цих подій?

Р1: Можу про себе сказать, шо великі, але не наскільки як пережили люди там, ті села. Ну для нас це теж руйнування: у хаті розбили, телевізор побили, одяг забрали, продукти, їжу забрали.

Одяг забрали? А коли це було?

Р2: Як виходили.

Р1: У мене є, якщо треба я можу вам скинути фотографії, відео, у мене все є. У нас у дворі і біля двору стояло більше десяти одиниць техніки. Це потому, як вони уже виїхали з села і ми приїхали, була дощова погода і сліди від оціх машин.

А вас у цей час дома не було?

Р1: Ні, ми збігли, ми три дні не жили дома, потому шо вони ішли й ішли й ішли. Сусіди були в березі, бо в їх є корова, а ми зійшли на другу вулицю. Одні під'їхали, забрали, шо їм понравилося в хаті, в дворі, поїхали.

Це під час руху колони, да?

Р1: Так, це під час руху, як вони уже виходили.

Це сусіди бачили?

Р1: Це сусіди, так. А ми як прийшли, то вже тільки руками розвели – все побите, забрате. Ну.. навіть такі дитячі носочки, такі до року там, то вони позабирали. Подушки, одіяла, обув забрали. Цього багато всього у хаті зробили.

Побутову техніку, мабуть, якусь забрали?

Р1: Так. Так. Ножі, вилки, спички, зажигалки – оце все вони позабирали, ще хвонарики.

А щось залишили взагалі?

Р1: Ну залишили, бо все ж воно є, то залишили. Але постіль усю купили, бо вони все шо забрали, шо порвали, шо вони спали. Вони спали..

А ночували у вас?

Р1: Так, так, оце три дні вони ночували. Одна колона переночувала, їсти варили.

А коли це було? Це вже в останні дні, десь 20-ті числа?

Р1: Під кінець, це вже під кінець місяця.

Р2: Це вже перве квітня й друге квітня, оце вони йшли непреривною колоною. Тікали.

Як ви дізналися, що треба тікати, просто ви реагували на колону?

Р1: Ми реагували на: у сусідньому селі у чоловіка брат і він подзвонив, що в їх твориться в селі. А у нас, ми просто от живем, де вони всі стояли: поворот на Дептівку зразу із Гайворона і ось; і нам треба було хоч як тікать. Халабуди робили в сіні, спали в сіні, в сараї, в погребі, на чердаку.

Буквально десь чотири тижні ви у літній кухні спочатку ночували, а потім почали робить оці халабуди?

Р1: Ні, це вони як ішли, їх було дуже багато.

А це вони [росіяни] робили [халабуди]?

Р1: Так, це вони робили. Ми жили одну ніч на кладбищі, то по знайомих. А це вони як ішли, їх ішло так багато, шо вони не вміщалися в оцій дорозі.

Р2: Тяжола тєхніка ця: танки, Гради, потом оці РСЗВ – ішли чотири часа безпреривно тільки тяжола тєхніка, один за ‘дним [ішли]. Ну в основном ішли дуже тяжола тєхніка, танки.

Це було зранку чи вже під вечір?

Р2: Це вони вже йшли первого числа [квітня], вони йшли двоє суток.

Р1. Безперестанку й ніч і день вони йшли.

Р2. Поки вони, а був ливень, тут дорогу кончили, вже й танки позагрузали. І вони пішли тоді знов на Дептовку, а там болото і вони й там погрузли. І тоді вже тут остались ночувать це послідню ніч вони. Уже вони тут шо хотіли, те й робили.

Р1: Особливо оце наша вулиця отак.

Р2: Ну вони, у Гайвороні вся колона не пройшла, і вони зірвали міст.

За собою?

Р2: За собою, ну не вся колона пройшла. І прийшлося тій колоні вертатися і їхати на Григоровку, потім із цієї сторони села заїжджали. Ну тут уже їхали, ну, грузові машини йшли і БТРи, БМП – уже легша трохи техніка чим сюдою пройшла.

Це в самому кінці?

Р2: В послідній день. І вони там як позагрузали, і вони залишились на ніч, тут повністю все село.

А, тобто вони спочатку на центральній вулиці ночували першу ніч, а другу ніч все село [зайняли]?

Р1: Роз'їхались вони по селу, куди хто доїхав. Тут їх дуже багато було.

Р2: В мене кругом хати три БТРи стояло. У хаті шо бачили – те брали.

Вас не було [там] в цей час?

Р2: Ми останню ніч. Ми все время були, а то.. та до друзів на другу вулицю.

А там не зайшли вони?

Р2: Ні, там БТР проїхав по вулиці, розвернувся і поїхав назад.

Під час ночівлі вони виставляли якісь охоронні пости навколо, чи ви не можете про це сказати?

Р2: Вони по любому виставляли, вони боялись, їх же ж гнали. Вони не так [просто] ішли – їх гнали. І гнали так, шо там із лісу дві неділі возили «чермет» після них[1].

Ну в самому селі перестрілки не було?

Р2: Була, вони стріляли куди попало, на їх як напали в лісі, так вони тут, ну все.

Ні, я маю на увазі, [чи] село не обстрілювали наші, скажімо так, по них не стріляли в селі?

Р2: Ну це вже як вони вийшли, дак тоді прилетіло. Дак чи вони чи наші.

А, тут уже важко встановити. А куди прилетіло?

Р2: По всьому селу.

Тобто це був обстріл?

Р2. Це був обстріл.

Р1: Так. Одна хата повністю згоріла, в одній у веранду прилетіло, там у сарай.

Р2: У сусіда у дворі.

Р1: Тут до будинку культури прилетіло, ну прильотів було-було.

Р2: Прильотів сорок було.

А якісь артилерійські снаряди були? Не з Градів?

Р2: Да, ну таке як Град. Вроді би там у сусіда ж як комісія вже була, дак кажуть[, що це] Град [був].

[1] Тобто здавали на металолом залишки розбитої техніки.

Мг, Градом накрили село. Ясно, подякували, значить, за ночівлю. А діти у вас, до речі, були? [*до Р1.*] Чи ви вдвох тільки?

Р1: Ні, ні. Вдвох.

І ви тоже? [*до Р2*]

Р2: Да.

Ясно, тобто ви за дітей не переживали в цей час?

Р1: Ну діти були у Западній Україні.

Взагалі чого найбільше боялися в оцей період їхньої присутності?

Р1: Ви знаєте, я вам скажу.. Просто був острах, а за шо острах, ми даже не розуміли, бо так усе воно, оце як я про себе: шо вони ідуть-ідуть-ідуть, колона йде, з хати вийти не можна, оце сидимо в темряві, їсти варили вночі, грубу топили вночі, щоб дим не йшов. Уже після того думаю: слава Богу, шо хоч так, інші села постраждали більше і люди більше.

А ви що скажете? [*до Р2*]

Р2: Ну боялись. Боялись не те, шо вони йдуть, а боялись те, шо якшо вони стануть, от шо в їх у головах? Як вони йдуть да стріляють, де хто йде. У нас ни за шо тут три людини вбили. Ну вобще – люди стояли, бабушка вобще у вікні сиділа – убили через вікно. Її син через дорогу перебігав – убили.

Це в один день було чи в різні?

Р2: У різні. Одного вобще велосипедом їхав і отак убили.

Всіх, хто були у зоні досяжності, просто стріляли?

Р2: Да-да, просто стріляли, кого побачили – той уже не жив.

А селяни ж, мабуть, ховалися, на двір не виходили?

Р2: Ховались усі ховались.

Як це випадково так получилося [що ці загинули], чи вони не чули?

Р1: Це стріляли ті, що їздили на «Тіграх». Вони просто швидко їхали, і з одної сторони [села] поки передзвонили – вони уже в другій стороні.

Р2: І «Тигри», вони ж тихо їдуть.

Р1: І тихо їдуть і ще вітер був, я знаю по собі, що вітер був, а вони каталися.

Ясно, тобто так чи інакше хтось попадався їм на вид і вони зразу відкривали вогонь.

Р1: Так

А під час ночівлі вони контактували з якимись людьми? Тобто може хтось залишався десь у тих хатах. Чи не було таких?

Р2: Контактували вони з людьми, і горілки просили.

Р1: І дівчат просили.

Р2: Вони хлопці скі[ль]ки розказували, ну діди, вже ж моїх годів, шо, ну, дуже їм дали під Києвом, і вони бояться усього цього. Кажуть, шо ми дві неділі не могли з окопа голову вистромить, через шо вони і втікли звідтіля.

Ясно. Ви особисто не контактували з ними?

Р2: Ні.

По чому зрозуміли, що вони вже вас повністю покинули? Як колона вийшла?

Р2: Колона, ті[ль]ки перестала густи колона, [а] із другої сторони села уже йшли наші хлопці.

А під час окупації нікого тут не було, ні військових наших, ні тероборони?

Р2: Не було. Тероборона було, що приїжджали хлопці так трошки.. порядок трошки, да той, вони дуже не афішировалися.

Р1: Вони могли собрать дані, які їх цікавили.

Тут на місці.

Р1: Да.

Тобто вони відвідували село ті[ль]ки з розвідувальною метою?

Р2: Да, да.

Якихось там мінувань чи якихось військових дій вони тут не вели?

Р2: Ні.

Р2. Іменно в нашому селі вони не вели, за селом там трошки було.

А ви кажете, оцей обстріл села Градами, це був один такий обстріл?

Р2: Один.

І це був останній день, чи ні?

Р2: По-моєму на другий день.

Як виходили?

Р2: Вони утром вийшли, і в чотири часа вечора був прильот.

Р1: Так, щось таке.

Р2: Вранці ще їх [росіян] товкли за селом, і товкли їх там добре, а в чотири (точно в чотири часа, бо я дзвонив сестрі на Київ, шо я вже дома, вже завів машину, вже почалося нащот розтяжок) і я якраз дзвонив і оце був приліт. У сусіда дві ракети впало, так моя жінка і сусідки дві попадали, так їх і грязь і шифер битий на них ще падав.

Всі ракети розривалися чи були такі, що не розірвалися?

Р2: Ну хтозна, як їх якось, що взривів було чуть ті[льк]и два, а дуже багато прильотів, ну дуже багато: і там розірване, і там.

Так це було в той день, коли вже й наші зразу за ними зайшли?

Р2: Наші вже були.

Уже в селі були? Так получається, шо, ну, наші ж по нашим не могли стріляти?

Р2: Ніхто нам нічого не казав.

Але наші військові уже перебували в цей час у селі?

Р2: Да-да, я уже із хлопцями [українськими військовими] стояв на дорозі балакав. Хлопці пішли, і я зайшов у свій двір.

Вони на техніці заїжджали тоже ж?

Р2: Наші йшли два солдати: один з автоматом, один з кулеметом, просто йшли по дорозі.

А з'явилися вони вранці чи ближче до обіду? Чи вже після обстрілу?

Р2: Наші?

Да.

Р1. Після обіду.

Р2: Після обіду, ми десь так в обід прийшли додому. Шо вже все, вже не чуть ни стрілянини, нічого. Ми прийшли, і я стою – ідуть два солдати. Я бачу, наші – пидийшов, поздоровався з ними.

Ніякої техніки ще не видно було?

Р2: Ще ніякої, нічого не було.

Зрозуміло. І після цього був прильот?

Р2: Да. Зразу наша техніка, гул уже отам ішов, і кулеметна черга. Я у ціх хлопців питаю: «А це шо?» Каже, це наші по кущах б'ють, мало лі. Це, каже, наші, не бійтесь, ночуйте дома, а ті[ль]ки вечором не виходьте з двору, бо йде зачистка. «Іде зачистка, старайтесь не виходить» – оце так вони сказали. І ті[ль]ки вони пішли – оце були ці прильоти.

Ясно. Імовірно, що це все ж таки росіяни. І після того в наступні дні уже бойових дій ніяких не було?

Р1: Ні, тут уже не було.

Наші військові, мабуть, недовго [тут] перебували?

Р2: Наші військові, їх у селі, можна сказать, і не було, вони були за селом. Там, де бої йшли, дак там і блокпости стояли, і не пускали ж туди нікого. Бо там і техніка..

А бої де йшли, в напрямі на Гайворон?

Р2: Ні, в напрямі на Дептівку.

Туди, до Сумської області?

Р2: Да. І там бой серйозний був, там вони покидали і тєхніки багато. Танк [покинули], дак наші з 58-ї [бригади] приїхали і одкопали, він загруз, завели і поїхали прямо.

Це була 58-ма бригада?

Р2: Да, це наші, конотопська. І три Буки покинули із ракетами, з усім.

Це вам розказували?

Р2: Дак наші ж забрали і Буки стояли ось у нас на тракторному. Вони виїжджали ще нас охороняли тут, кожен ранок заводились. Буки стояли з ракетами, з усім, один там шось правда вони успіли поламати, ну наші настроїли. А два вобще в повному бойовому..

Довго вони стояли тут у селі?

Р2: Буки? Та з тиждень.

І наші там охороняли ж їх тоже мабуть?

Р2: Ну наші ж їх забрали, вони загрузли, наші витягли їх.

Ну вони ж так їх, мабуть же ж, не покинули?

Р2: Покинули [росіяни], загрузли і повтікали!

Ні, росіяни да, а вже наші як привезли, то мабуть же якусь охорону..?

Р1: Охорона була.

Р2: А ті кидали «Тігр», дак прийшли наші хлопці. Тих же як прогнали, дак наші хлопці прийшли, а «Тігр» заведений стоїть.

Даже мотор робить?

Р2: Да, мотор робить, а нигде нікого.

Просто загруз, мабуть. Зрозуміло. Що ще вам запам'яталося після звільнення? А, до речі, вони ночували у хатах, да, і поза хатами десь у підсобних приміщеннях. Підсобні, господарські будівлі – вони тоже там мародерили? Гаражі, все обносили?

Р2: Обносили все, що бачили.

Замки зривали?

Р1: Так.

Тобто всі сараї вони прочісували? І в погреб даже лазили?

Р1: Вони спали у погребі.

Р2: Вони в машині сиділи, но не той, і ключ був у замку.

Але машину не чіпали ?

Р2: Нічого, канфета була так із'їв канфету, бумажку кинув. І в машині були перчатки, ну ці, робочі, іще з етикетками, так забрав.

А, нові?

Р2: Еге. І я ж думав, може будем тікати машиною, так у багажнику там [склали], ну упаковка води да таке – якісь подушки, одіяла. Так подушок і одіял не тронув, а упаковку води забрав.

Із багажника.

Р2: Да. Ну, у мене видно жили, ну я так думаю, може офіцери, бо якби шоб роззувались, дак не сказав би, шо вони в хаті були. Все чотко. І сиділо падло у кухні, курило і бички скидало у пластіковий стакан із водичкою.

Тобто вели себе культурно?

Р2: Культурно. Ну культурно забрали одежу правда ж, курточки нові, що нове було забрали культурно. І з морозілки дак скі[ль]ки доставали, отак вигрузили. І видно котлети жарили, бо ж морозилка і газова плита; дак видно ж мерзлі – у хаті гарь така стояла, вонь шо..

А світло було в останні дні?

Р1: У нас не було.

Р2: Не було.

По всьому селу ж, мабуть, не було?

Р2: Розстреляни усі трансформатори.

Це мабуть довго не було? Тиждень, два?

Р2: Та ні.

Р1: Швидко настроїли, приїхала бригада з Бахмача, де потрібно було – замінювали. Недовго.. може три дні, це саме більше.

Р2: Зразу оперативно.

А в кінці окупації, я маю на увазі, [чи]довго, [бо] не було ж можливості замінити.

Р2: Ні, міняли, приїжджали. Або як наприклад тут по центральній дорозі розстріляли трансформатор, то хлопці перекинули із другого трансформатора лінію. Уже ж перекидали, шоб ..

Р1: День-два саме більше не було світла.

Р2: Приїжджали оперативно.

Тобто найдовше оце, як вони виходили?

Р2: Да, оце ж вони тут начудили.

Тобто декілька днів оце в кінці, шо не було світла?

Р1: Да.

Ну морозильні камери порозмерзалися чи не встигли?

Р2: Ні, вони повні були, дак [ні].

Р1: Ну у нас забрали все з морозильної камери. І замість того, що було там, зібрали всі квіти з вікна і вкинули в ту морозильну камеру. Забирали навіть виключателі, розетки, оце де були нові, що запаси були, вони це позабирали.

А, нові, [тобто ті,] які складені в упаковку?

Р1: Так, вони позабирали, і ми находили їх – там найдем, там чашку найдем, знаємо, що це наше. Бо їх було багато[, тому що] 72 банки консервації відкрито у нас. Ну просто в нас їх дуже багато стояло; і там приходили допомагать, ну для свого інтересу нам було цікаво.

А меблі не потрощили, такого не було?

Р1: Ну так меблі ні, але оце телевізор побили великий і побили із морозильних камер із холодильника шухляди оці.

А так руйнувань таких не було?

Р1: Ну забор побили.

Р2: Це в нас не було, а у людей порозбивали все і ще двоє телят у хату завели, таких кілограм по триста, вже бички, дак у хату завели, як виїжджали.

Живих оставили?

Р2: Живих телят завели в хату.

Р1: Балон відкрутили в нас газовий.

Думали, що вибухне?

Р1: Ну так, але світла не було. Ми хоч і прийшли, [але] світла немає.

Ага, і ви почули, що запах газу?

Р1: Так, оце балон у нас був відкритий[1].

А так по селу не було таких випадків, що там розтяжки ставили, шось залишали?

[1] За уточненням, зробленим у сільському старостаті 27 вересня 2024 р., випадків виявлення витоку газу у селі після виходу росіян було три. Окрім того, про який розповідає Респондент 1, у мешканця села О. Г. завели двох телят у хату і відкрили балон із природним газом. Господарі виявили його, коли повернулися. У мешканця села В. К. занесли у хату балон із природним газом, щось хотіли з ним робити і теж залишили відкритим.

Р2: Ні, не було. Бо наші ж хлопці прочісували все, дак не чуть було. Викинули вони там, «Урал» цілий вони розгрузили мін, просто в канаву викинули.

Росіяни?

Р2: Да, їм нікуди видно було збіжжя наше грузить. Дак просто з ящиками викинули в канаву.

Так міни до мінометів?

Р2: До мінометів.

Не ції, шо протипіхотні чи протитанкові?

Р2: Ні-ні, до мінометів.

Так, а це вони там збіжжям загружалися?

Р2: Ну, шо по хатах тягли, дак..

А добром [награбованим]?

Р2: Добро, да.

Це прямо в «Урал» грузили?

Р2: Да.

А так нічого не вивозили звідти [зі стану]?

Р2: Дак, а в нас там пусті склади.

Р1: Пусті склади, не було нічого. Вони в людей набрали, тільки що нікуди було їм грузить.

Р2: Воно і досі там по лісу валяється, видно десь попало, бо там з воздуха їх гатили, дак і досі там і тряпки, і їхні.

А так під час окупації мобільний зв'язок не пропадав?

Р2: Ні.

Р1: Тільки глушили, як ішла колона їхня.

А вишка у вас, мабуть, десь в іншому селі?

Р2: Ось [тут].

Це вони, мабуть, не знали?

Р2: А її, мабуть, не було київстаровської тут. Була у Самборі, а вони не йшли тудою.

А тобто із Самбора була вишка і зв'язок вам забезпечувала по Київстару.

Р2: Це в нас зробили уже після.

Це під час війни вже зробили? Зрозуміло. Які найбільші матеріальні труднощі були під час періоду окупації?

Р2: Ну шоб таких труднощів дуже не було, нам тут помагали й підприємці: і хліб возили нам, і молоко підприємці давали, і м'ясо, і борошно.

Це з вашого села чи з інших сіл?

Р1: Ну, хто в нас орендує землю.

Ага, орендарі, тобто вони якось змогли організувать доставку.

Р2: Да, да.

Р1: А тоді ж у кожного свої запаси, це ж тим більше на зиму, все ж було.

Р2: Це ж село.

Р1: Як колись там хліба не було, ну це ж не..

Р2: Ну хліб в основном возили. Наші хлопці привозили, у нас тут ларьок якраз біля мене. Ну, вона ж [продавець] тоже боїться в ларьку, дак мені звонять, заказують хліб, а я в неї беру, вона ларьок закриває, а тоді ідуть до мене. Або я передзвонюю, що так і так, хтось прийшов там із тієї сторони, чи десь забрав сусідам.

Магазіни не розбивали?

Р2: Так, а в магазінах не було нічого.

А, ні, ну вони ж не знали може?

Р2: Так вони не замкнуті були.

Навіть замків не було, тоді зрозуміло.

Р2: А он на дверях і досі написано: «Тут нема нічого».

До речі, у хатах не залишали якихось написів, своїх речей?

Р1: Залишали свої речі, це наприклад: свою одежу зняли [і] оділи нашу чисту, суху.

Тобто одежу залишали?

Р1: Так-так.

А так щось таке щоб написать, якісь папірці там може?

Р1: Ні, такого не писали. А, були. Розвозили, їхала одна колона, у нас попід двором, по всій улиці листівки, так є в мене, одна є.

Залишилися?

Р1: Так.

А можна буде сфотографувать? Я не заберу, ті[ль]ки сфотографую.

Р1: Є, одна листівка є, пропаганда.

А коли це було, десь на початку чи в кінці [окупації]?

Р1: На початку, мабуть як тільки поставили блокпост. Оце таке. Вони отак: їдуть – викинуть-викинуть. Пропаганда.

Ясно, по центральній вулиці. А так випадків якоїсь пропаганди, інструктажів, такого не було?

Р1: Ну один раз до нас прийшли й сказали: «Ви в курсі, що ваше село на евакуацію?»

Вони сказали?

Р1: Так-так, ті що блокпост. Ми кажем: «Да ні, ми нікуди не будем виїжджать, у нас худоба, ми никуди не поїдем». Ну це один раз, шо вони таке сказали.

А куди на евакуацію, шось пояснювали?

Р1: Нічого.

Тільки коротко сказали?

Р1: Тільки коротко сказали.. Ну це тоді, як обстріляли їх блокпост у Гайвороні, оце тоді. Оце один раз вони таке сказали.

Це мабуть, на початку березня. […]

Ще один момент, коли обстрілювали село – це були звичайні кулі чи були запалювальні? Не було пожеж по селу?

Р2: Були й запалювальні, були і розривні, були й крупнокаліберні, і обичні автоматні черги, всякі були.

Були випадки, коли у людей загоралося, там господарські будівлі..?

Р1: Один будинок згорів повністю.

Р2: Да, один будинок, ну то вони підпалили. А ось отут якраз у центрі згоріло сіно – це від запалювальної кулі. І болота ж, бігали ми, їздили й пожарною тушить. Запалювали, стріляли вони по кущах.

Ясно, по тих селах мені розповідали, щось десь там будинок стоїть без господарів, десь покинули на кілька ночей; попала куля, затлілося, і могло так і зовсім згоріти. Тут не траплялось такого?

Р2: Ні, в нас спеціально вони підпалили, вони тут були, виїжджали й запалили.

Це в одному господарстві таке було?

Р2: Да, згоріла хата. А тут точно шо од кулі сіно згоріло, клуня згоріла. А так наче. Забори всі пострелені, он в клубі вікна і досі постреляні, тут і на канторі і на пожарній кулі є. Та кругом.

Р1: Забори вони як заїжджали, вони ворота валяли, просто валяли, їм треба було їхать – вони валяли все підряд.

Р2: Вони й не старалися їх одкривать.

Р1: Ні, вони його не відкривали.

П**о центральній вулиці чи й по такій було.**

Р1: Ну це по центральній, я про себе.

Р2: Вони як ночували, дак кругом центральної [вулиці] в основном зосереджувалися. Бо вони дуже й боялись на окраїни. Бо їх там гнали із Гайворона, начали їх там дуже. Там і Байрактар видно був, бо роздовбало там тєхніку так, шо.. Серед поля мотор лежав із «Урала» – це ж нада було якоюсь.

Р1: Да й кості їхні там валялися.

Р2: Да валялись. І запах такий у лісі дак вобще стояв там такий страшний запах, шо не можна було ходить.

Не залишали тут трупи якісь в селі чи під селом?

Р1: Ні, в селі такого ні. Просто тут боїв не було в селі.

Р2: А за селом після такого бою.. Да, їх із села випустили, а вже за селом.

Після звільнення, що вам ще запам'яталося, ну крім їхньої техніки, яка тут стояла? [Чи] відвідували ваше село, може якісь волонтери допомогу привозили, політики чи журналісти?

Р2: Ні, політики і журналісти ні, а приїжджали якісь..

Р1. «Лікарі без кордонів».

Р2. І приїжджали іще якісь, я не знаю, церковні, я не знаю, як вони називаються.

Р1: Я не знаю, а «Лікарі без кордонів» три рази. Ну три рази, що я ходила до психолога.

Це весною зразу?

Р2: Да, якось зразу після того.

Р1: Давали допомогу – таблетки давали, потім давали такі набори, там і полотенце, шампуні, ну таке давали.

Продукти тоже давали?

Р1: Продукти давали ті, що орендатори. А ці привозили більш таке: порошки давали, ну такі набори.

Тобто продуктів вони сильно [багато] не привозили?

Р2: Ні, ну привозили, не так часто, ну привозили.

Р1: Я про «Лікарів без кордонів», шо вони продуктів не привозили.

Ні це зрозуміло, були ж і інші волонтерські мабуть організації.

Р1: Так, привозили, в центрі стояли.

Р2: І так привозили. Ми не знаєм, хто і звідкіля. Вони привезли на ОТГ, а нам просто передали на наше село пакети з продуктами.

Р1: І у сільській раді давали, приїжджали. У центрі села була об'ява[, що] приїдуть; і на кожен двір чи на кожного члена сім'ї давали.

Це перші місяці було чи це тривалий час?

Р1: Перші місяці, довго ні.

А потім уже більше не заїжджали?

Р1: Ні, ні.

Описи шкоди заподіяної хтось робив у вас?

Р1: Ну в нас ні.

Були у вас якісь комісії, які фіксували?

Р1: Були там, де будинки постраждали, то там були.

То ваші збитки фактично й не зафіксовані.

Р1, Р2: Ні, ні.

А от наприклад вікна побиті ж були, ви своїм коштом міняли?

Р1: Своїм.

Р2: Своїм. У мене в вєранді [*лічить*] 25 вікон метрових – до єдіного вилетіли.

І ви ніяких заяв не писали на компенсацію?

Р2: Ні.

Ніхто не описував цього?

Р1: Ні. Там бумажної волокіти багато.

Р2: Мені просто допомогло наше місцеве начальство.

А, допомогли все-таки, була допомога?

Р2: Це просто з боку громади. Ну в клубі міняли вікна, дак старі стьокла залишились.

Звичайні, так?

Р2: Да, звичайні.

Ясно, тобто це такий місцевий розподіл? А так ззовні ніхто не допомагав?

Р2: Ні.

Бо я знаю по Ічнянській громаді, от не пам'ятаю вже цю організацію, але вже до зими чи взимку [2022-2023 років] вікна поміняли в багатьох селах.

Р2: Ну оце в мого сусіда прилетіло дві ракети: одна сарай розбила повністю і одна серед двора. Дак за сарай щось зовсім, там і комісії було мільйон і щось зовсім копійки на десяток шихверин дали чи шось таке. І все, а то він усе за свій кошт робив. Та все, там осталось дві стіни і два фронтони, а то все розлетілось.

Це ж і у хаті дах як решето, мабуть, там був?

Р2: Ні, якось у хаті нічого, вікна ті[ль]ки у його [метало]пластікові, так повідкривало.

Ну металопластик, він такий більш стійкий.

Р2: І там п'ять метрів од вікна розрив, три в діаметрі і півтора [метри] глибина – оце розрив ракети, а вікна цілі.

І вікна цілі?

Р2: Цілі.

Ну, значить все пішло в землю. Може там, шо не [в] асфальт, а в землю.

Р2: Дак це ще, а то таке – ну чудо. У сараї в його порося було, загородочка і порося. Розірвало сарай – нема ни стін, ни дверей, нічого, а порося живе, ходить по двору, ну воно ж чумне, а курі поглохли. Не повбивало й курей, вони просто поглохли, контужені.

Наскі[ль]ки, на вашу думку, змінилося село, поведінка селян, якісь цінності, мова порівняно з цим попереднім періодом? Були якісь помітні зміни за цей час?

Р1: Ну я вам скажу, були. Більше люди стали згуртовані, дружніші, були зміни.

Р2: І так, як тільки ранок, дивишся: там купка людей, там купка людей, і в основному або як по хліб приїжджають, дак передзвонили, шо хліб привезли.

Р1: І можна було в любу хату прийти на чужу вулицю – і тебе приймуть! Шо в мирний час..

Р2: І дверей не відкриють.

Р1: Так-так, [у мирний час] можливо віталися тільки на вулиці, і все. А то приймали всі: по сорок чоловік у хатах були. Здружніли люди.

А були такі кутки села, де менше відчувалося цей рух колон?

Р1: Були.

Р2: Ні, ну були ж, канєшно. Вони [росіяни] йшли тільки по центральній.

Р1: Вони йшли отак: Дептівка – і отак на Гайворон.

Тобто там люди жили більш-менш мирним життям?

Р1: Ми тут не жили, ми тут існували.

Р2: Ми тут ждали, коли вона пройде вже та колона.

Добре, дякую вам за інтерв'ю, за інформацію.

Запис Г-23

Респондент 1 (у тексті – Р1): *Анонімно.*
Рік народження: 1973.
Професія, соціальний стан: *вчитель.*

Респондент 2 (у тексті – Р2): *Анонімно*
Рік народження: 1960.
Професія, соціальний стан: *вчитель.*

Респондент 3 (у тексті – Р3): *Анонімно.*
Рік народження: 1986.
Професія, соціальний стан: *вчитель.*

Стать опитуваних: жінки.

Основний зміст. Школа перед війною. Поява російської колони та її сприйняття. Переховування людей від обстрілів. Особливості пересування колон. Обстріли села з 18 березня. Постачання продуктів, виїзд мешканців у Бахмач і переміщення в дальші кутки села. Сприйняття війни людьми різних поколінь (старшими і дітьми). Психічні переживання. Патрулювання, нанесені збитки. Перебування в селі росіян у дні виходу. Результати перебування окупантів у школі. Звільнення села і допомога громади постраждалим.

Чи передбачали ви, що може початися війна? Чи може передчували?

Р1. 70 % да. У мене було таке передчуття, ну як, тривожності, якось наче..

Р3. Передчуття можливо й було, але не вірилось.

Р1. Ну, оті 30% – що не вірилося. А отаких.. Справа в тому, що уже ж почали розмовлять, шо до кордону уже ж почали підходить, ну знаєте..

Інформація надходила.

Р1. Інформація надходила, да, шо вони посилювали, що біля кордону багато. Дуже в нас у каждого знайомих – десь родичі, знайомі поближче до кордону.

На Сумщині, да?

Р1. На Сумщині. У мене дуже знайома. Ну як? Подруга, якраз дуже постраждала, вона у селі Попівка [*нерозбірливо*][1] району, який дуже постраждав. Вона живе, і вона це бачила, вона казала, шо да, більше всього, шо війна буде. [*шум у приміщенні*]

Р3. Не хотілось вірити. Переважно ми всі думали, шо не буде.

Так, добре. Тоді скажіть, будь ласка, а як ви до можливого конфлікту готувалися: якісь може запаси збирали, шоб шось було на чорний день, чи якось так?

Р1. Ніхто нічого не збирав.

Р3. Ми в селі живем, то в когось є, ну як – на чорний день це наша консервація, це продукти харчування в погребі. Але не запасались чимсь таким, шоб на чорний день.

Тобто шось таке – сірники, сіль, олія, цукор, – такого не купували.

[1] Швидше за все, опитувана мала на увазі село Попівку Великописарівської громади (району до адміністративної реформи), розташоване на кордоні з Росією.

Р1. Так. «Стратегічні запаси», як завжди, були, то наперед глобально так не думали.

Р3. Надіялись на краще.

Р1. Ну стратегічних запасів[1] як таких там не було, все стандартно як раніше. Ну не так, як у перші дні війни[, коли] всі почали купувати багато всього.

[…] Не було якихось інструкцій по підготовці, наприклад, школи до можливих там бомбардувань чи..

Р1. Ні-ні. Тут якби були, то ми б там говорили і працювали з дітьми там як класні керівники. Але таких попереджень чи інструкцій [не було].

[…]Тобто жодної інформації як діяти в разі чого не надходило? Ні по лінії громади, ні по лінії області нічого не було?

Р2. Ми ж самі проводимо по цивільній обороні день цивільної оборони. Ну самі проводим тренування. А так по лінії МЧС у нас же постійні перевірки і вони в нас бувають, і досить частенько. Перевіряють і укриття і ось приміщення школи перевіряли.

Оце зараз, у період війни [що почався з лютого 2022 року]?

Р2. Да, ось у листопаді місяці була перевірка.

А перед війною, перед вторгненням?

Р2. І перед війною тоже вони [перевіряли]. Тоже були, перевіряли і цей.

Р1. Але про війну як таку, да, – що діяти, як робить як війна розпочнеться, якось..

Р2. Ну, ніхто ж не думав, що війна буде.

Тобто ні населення, ні освітні заклади – жодної підготовки до можливих ускладнень не було. Зрозуміло. Коли і де ви дізналися про початок війни. Як цей момент відклався у вашій пам'яті?

Р1. [*стримуючи сльози*] У шість часов ранку дзвонить дочка й каже: «Мамо, шо ти робиш?» – «Сплю». – «Мамо. Війна». Ложу телефон – три пропущених від сина. «Мамо, війна». – «Їдь додому». – «Я не зможу приїхать. Всі бігають по Києву з торбами. Може, три дня, так як казали – воно затихне і буде все харашо. Мамо, не переживай».

Ясно. Ясно. А ви як?

Р3. Так само, по телебаченню зранку батьки почули новини. І, ну, так само, не знаю в скі[ль]ки годин. А у нас вулиця – я й Катерина Анатоліївна там живем – Конотопський шлях вулиця, вона прямує в сторону Конотопа Сумська область. І вже напевно десь в обід відступали українські війська, і вони вже стояли в нас на вулиці. Вся вулиця вкрита була.

Р1. Вони оце з Конотопа сюди вони їхали. А оце 25-го вранці вони заїхали, якраз на всей Конотопський шлях. [*Р1 та Р3 коротко перемовляються між*

[1] Тобто спеціальних запасів на період військових дій. Вище під «стратегічними запасами» мались на увазі консервації та заготовки, які традиційно готували на зимовий період.

собою]. Оце на всій вулиці Конотопського шляху, де півтора кілометра, вони стали оці всі (як вони називаються – танковози чи як), і вони почали снідать.

Це вже росіяни?

Р1. Да, 25-го лютого вони почали снідать. Вони ходили попід дворами, просили кип'яточку. Ну я так зразу, не думала, чогось мені не вірилося. Того шо ще 24-го я бачила, що наші з прапорами їдуть. О. Вони стояли. Стояли вони там різної національності. Ну як – [на] вид світліші й темніші, і ходили з бидончиком чи [*нерозбірливо*] чи шось отаке. Розпаковували свої оці упаковки, сухпайки, і сиділи на танках і снідали. Ну їм..

Прямо там на техніці? Даже не сходили на землю, на лавочках, а ..

Р1. Ні, ну чого? Вони як, вони і снідали і разом грузились на оці танковози. І вони ходили. Ну до мене підійшли. Я зразу бачу, що то до одного сусіда вийшли, до другого. Бачу – сусід вийшов. Я зразу не подумала. Я зайшла в інтернет, давай шукать розпізнавальні знаки наших, українців. Ну я найшла російські, а наших чогось я не найшла. Подивилася по оціх же сухпайках – таке як російські. Ну душа моя не вірила, шо це росіяни. Бачу, Іван Іванович вийшов. І я вийшла, ну це було годин 8 [ранку], по господарству. Коли він гукає мене, один [із них]: «Ідіть сюди».

Російською?

Р1. Російський. Я підійшла. На відстані од мене й до нього була, ну через забор, Він каже: «А ви водички дасте? Кип'яточок?» Я подумала, що це були наші. І я кажу: «Канєшно, хлопці, дам». А тоді подивилась на оці ж, ну як – я знаю шеврони, оце ж лєнточка, подивилась яка форма. Ну я знаю українську форму, російську. І в мене появились сумніви. Я питаю: «А з якої ви армії?» А вони кажуть: «З російської», ну на російській же ж мові. Ну військовий російський, він або десь родня в нього білорусько-українська, ну не чисто російською [говорив]. У мене сестра в Росії живе, дак я знаю, який це говор, а там [у нього] був якийсь трошки не такий. І він був світліший. На дорозі був такий темний мужик, а то був світліший.

Я кажу: «Я росіянам ни води, ни хліба, ни солі не дам». А він питає: «Чому?» А я потєряла дар рєчі. Того шо ну як – у мене син в армії служив, ми українці, я не знала, шо сказать. Я просто мовчала. А тоді переборола себе й питаю: «А чого ви сюди приїхали?» А він каже: «Вас освобождать». А в мене в дворі стоїть трактор, і він так стоїть, дивиться на той трактор.. «І од кого ви мене собрались освобождать?» [– Питаю]. Ну він не міг найти відповідь на моє запитання. Ми стояли, один навпроти одного, дивились один на одного, а тоді він каже: «Дак ви водички не дасте?» «Ні, кажу, не дам». Я розвернулась і пішла в хату. Давай сусідам дзвонить. А сусідка каже, що от їй було краще видно, що вони стояли 25-го лютого в різаках.

А друга сусідка, у них тоже там [*нерозбірливе слово*] був, вони тоже всі ж не знали, дивилися у вікно, махали один одному руками [*сміється*].

Думали тоже може, шо свої.

Р1. Ну воно вже як – воно вже не то шо..

Р3. Уже було зрозуміло.

Р1. Уже було зрозуміло. І мені, наприклад, коли я в хату заскочила, тоді я вже зрозуміла, що це вже влипла я. Харашо, шо в них тоді ще був, ну, настрій такий, шо вони прийдуть, їм хліба вручать, цвіточки дадуть – і вони поїдуть додому.

Р3. Ну вони постояли в цей день і поїхали. Залишили після себе стільки сміття. Вони як їли, так усе там і кидали: від сухпайків до..

Це вулиця Конотопський шлях, вона з боку Дептівки?

Р3. Ні, отам, із Малого Самбора. І там вони позалишали бутилки із.., коробки з-під цигарок, від сухпайків. Все-все вони там кидали прямо на вулиці.

Р1. Вони оце поснідали, тоді оці, воно ж так як там грунтова дорога.. тоді вони на шляху, оце ж вони повністю шлях оцей зайняли, тоді почали якраз навколо будинку там заїжджати, як оце правильно називається, танковоз. Погрузились, поснідали – і поїхали.

Р3. Але вони в цей день вели себе спокійно, вони не стріляли, ну й не погрожували, нікого не займали.

Скажіть, будь ласка, чи були на них розпізнавальні знаки, і чи були розпізнавальні знаки на самих солдатах, військових?

Р1. Були оці..

Пов'язки?

Р1. Пов'язки. А яка в них? Червоні і ..

Р3. А на техніці круг був [намальований].

Р1. Кружечки і, по-моєму, буква Z була.

Р3. Кружечки я точно бачила, а зет.

Р1. Ну можливо, не в перший день, я якось в перший день цей, а..

Р3. В перший день кружечки були, здається.

Тобто однозначно були кружечки, а..

Р1. Ну оці, червоні.. [*Кореспондент нагадує* – **пов'язки**], пов'язки оці були тоже. Того шо я заходила в інтернет, я хотіла точно убідиться, шо це були наші. Ну я так [за]ходила, бачила [в інтернеті], шо червоні [пов'язки] – їхні, а які у наших – я в інтернеті тоді якось не змогла знайти.

Р3. Але прапорів не було.

Р1. Прапорів – ні. Під прапорами їхали наші, а їхні – вони ніколи з прапорами, скільки колон не рухалося – прапорів ніколи не бачила.

Р2. Ну техніки пройшло дуже багато. Тут колони ходили кожного дня. І причому колони такі йшли, по більше ста одиниць техніки. І техніка йшла всяка – танки, бмп..

Давайте повернемось до попереднього питання. Як ви дізналися про початок?

Р2. […] Лідія Павлівна Кулик мені вранці подзвонила і каже: «[…][1], війна!» Я не могла в це повірити. Кажу: «Такого буть не може». Каже [вона]: «Бомблять уже Чернігів, побили наших прикордонників і всією армадою своєю рухаються до Чернігова. І по других містах тоже бомблять». Ну я від неї дізналася, хоча це було як обух. Як то кажуть «обухом по голові хтось». Ось. Ну, ми ж знали про те, що йдуть навчання росіян, ну але ж на їхній території біля кордону; що вони стягнули туди несметну силу війська свого. Але у війну, ну якось зразу не можна було повірить, що це дійсно так. Ось. Ну, а на другий день уже російська техніка була в Голінці. Ішла повним ходом, вони йшли через село.

В цей день були якісь інструкції, вказівки керівництва чи по освітньому відділу, чи по громаді – шо робить?

Р2. По освітньому да. Було розпорядження голови громади, дзвонив начальник відділу Анатолій Петрович Бондар, значить, що ми переходим із очної форми навчання, пока припиняєм навчання; ну може в деякій мірі на дистанційну форму навчання ось переходим. Але самі розумієте, що яка там дистанційна форма, як чим далі ми ховалися хто де міг – хто в погребі, хто в нас там.. Як ви переїжджали з Гайворона, то бачили, там річка тече? Ну тоді, на початок війни, це зараз води повно, а тоді оця річка пересохла. Там води не було взагалі. А під берегом там глибоченна канава. Ну, хотіли почистить, короче, цю річку, то глибоченна канава йде від мостка і до наступного мостка [через річку]. І там воно очерет трьохметровий навколо тієї канави. То багато людей, особливо тих, які живуть у центрі, оце по центру, ховалися ото на ставку в очереті в тій канаві. Ну і я в тому числі.

Води там не було, в канаві?

Р2. Не було. Канава була суха, ось, і можна було ставок на ту сторону перейти пішки в резинових чоботях. Бо по тій стороні там якраз вони не їздили, а техніка в основному йшла ось якраз із Самбора – і по центру – і на Гайворон. І із того боку, із Дептівки до цього, і на Гайворон. Це такий маршрут був їхньої техніки. Але хочу зауважити про те, що вели вони себе спочатку культурно, нікого не займали, не стріляли. Їхали тихо, прямо куди там їх уже ж ціль їхнього призначення.

А в перший день, 24-го, в четвер ви ще в школі збиралися? Вчителів збирали?

Р2. Ні-ні-ні. В нас уже 22-го..

Р1. 24-го [лютого].

Р2. 24-го був початок цей, так у нас у школі вже ніхто.

У перший день? Бо в більшості тих громад [на захід від вас] вчителі ще в перший день приходили на роботу. Дітей розпускали, але на роботу ще приходили. А ви вже не приходили навіть на роботу.

[1] Персональні дані опитуваної тимчасово приховано.

Р2. Ніхто не приходив. Ну як? Я була в школі, адміністрація.

Р2. Котельня працювала ж, кочегари топили, тоді було ще приморозки такі – 10-12 градусів. Ось. Ну зразу то воно було мирно і цей, і якось.. А тоді ще знаєте, таке, як його сказать, розумієте: ну німці – ну то німці. А росіяни якось зразу не сприймалися, шо вони нам можуть щось заподіять. Ну ми ж жили з ними в одній державі століття ціле чи може й більше. І от воно зразу якось не сприймалося так, що це наші люті вороги. Ну а тоді канєшно, як..

А як населення сприйняло, от перших 2-3 дні як вони реагували на появу колон, що говорили може між собою?

Р2. Ну багато людей у погребі робили там стєлажі, ховали документи заносили. Багато хто ховав, є такі люди, що закопували свої заощадження. Бували такі, я знаю, що є такі, що там і сало в банках закопували, і запчастини закопували.

Р1. Ну перший день, знаєте, ото якось напевно вони ще виходили можливо там. А потім чим дальше, тим люди ховалися дальше. Тому що розпочалися там стрілять, відчувалося..

Р2. Пару раз вони заблукали. І вони їхали не на Дмитрівку, а на Бахмач сюди на Локатор[1]. То вони проїжджали туди, назад люди вже ховалися, і ховалися …. Іще інтернет був, тобто ми повністю скільки куди поїхало, скільки ми повністю знали, що вони вертаються. Значить – все, ми ховаємося. Тобто населення один одного сповіщало як тільки могло. І з першого дня до останнього.

Ясно. А спосіб сповіщення? Це були телефонні дзвінки чи це були якісь групи?

Р2. Телефонні дзвінки, інтернет там; у вайберу, у телеграмі. У телеграмі була група створена. І ввесь час телефон у руках, інтернет був, телефон у руках, тому що в цій групі весь час добавлялось: хто куди їде; далі, ще в село не заїхали [росіяни], а вже там наприклад[, пишуть:] «З Великого Самбора виїхала колона». Ми вже наприклад знали, ще до Голінки вони не доїхали. Потім була група у вайбері. Тоже так само сповіщалось. Ну вже тоді пізніше, якщо в мене інтернет Home-net провідниковий, там було тяжко, тому що..

[*уточнює*] Це проводовий інтернет?

Р2. Проводовий. Коли вони [проводи] пообривали, там уже було важко. Але все рівно даже до останньої, коли вони вже виходили, телефонні дзвінки – хто кому міг, тому дзвонив, сповіщали. Зв'язок був. Коли привозили хліб, значить, ось привезли хліб, зразу в інтернет виставили [оголошення] щоб люди могли [знати]. Ну тут по центру ніхто нічим не торгував, а це хлібом забезпечували – в нас ларьок єсть там за мною. Дак туда оце і привозили продукти, і хліб, і борошно, й цукор.

[1] «Локатором» у Голінці називають радіолокаційний комплекс, розташований на північ від села, який обслуговував службу польотів аеропорту Бориспіль. Знищений ударом російських ракет 16 липня 2024 року.

Отуди в провулок?

Р2. Ну воно не провулок. Це вулиця Незалежності по прямій там біля..

Так це на все село там торгували?

Р2. На все село, да. Люди туда їхали й добиралися. Ну зразу-то можна було добраться, поки вони [росіяни] блокпост не виставили ось тут, біля бані. Як виставили блокпост, тоді все, хід закінчився. Через те, що вони там і били. Ну Сідорова ж одтрощили.

Р1. У нас у селі негр жив, ну і живе, да. Повністю негр. І він ішов по хліб. Вони його зустріли, і вони не повірили, що в якійсь Голінці буряти можуть побачить негра. Для них це було дико. Він сказав, що він живе в Голінці, вони його побили і одвели його додому.

Прямо додому?

Р1. Прямо додому.

А за що били, не сказали?

Р1. Ну, зразу може воно, я не знаю за шо там. Мій чоловік їздив там, старому чоловіку продукти возив через блокпост. Ну доїхав, вони спинили, ну нихто його не бив, ничого. Спитали, куда їдете. Він каже, везу муку там, продукти харчування. Нічого вони не забрали, пропустили. Він проїхав туди, а назад їхав, уже вертався – і не спиняв нихто.

Тобто рух у перші дні через блокпост був.

Р2. Був, да. І цей, вони ще дивувалися, що чи тут людей немає у селі, що люди перестали ходить, ну через їх, через блокпост. Ось. Люди ж боялися. А тоді ж чимдалі, дак це було ж все хуже і хуже. Ось. Вони [росіяни] вже тоді як їх бить почали, у Голінці їх-то ніхто не цеє, не трогав, але там же ж за Голінкою їх там почали турбувать. Дак тоді як колона йде, так вони стріляли ж куди видно, на обидва боки і з кулемета по хатам, по чому видно.

Це тоді, коли блокпост стояв уже?

Р2. Блокпост стояв до самого кінця.

Р1. Ні. Перший раз ішли, якщо я не помиляюсь, перший раз вони почали стрілять, попали по будинками оце 18-го березня. Оце десь отак. Ну десь може день туди-сюди [від] 18-го. Із 24-го лютого по 18-те березня вони їздили тихо. О. А уже оце 18-го стріляли по будинках, і по моєму, 22-го тоже там ото на болото попало, шо там.. Ну почали вони уже обстрілювать. Оце ж [їхали] із Дептовки, там дуже багато покинутих хат, там кущі, так вони повністю їхали [і] обстрілювали ці кущі. І попадало воно ж і в будинки.

А по вашій вулиці в той час уже не їздили[, так]?

Р3. Ну там вони. Спочатку вони їздили, потім вони чомусь шось там, чи погана дорога була..

Р2. У Самборі розибрали міст. Йшли через Конотоп на Малий Самбор [спочатку].

[*дискусія присутніх про шляхи переміщення колон у кінці окупації. Дуже нерозбірливо*].

Р1. І, по моєму, отам у кінці лютого – на початку березня два рази вони ночували на таборі. Бо я знаю, що мені ще син дзвонить і каже: «Мамо, тікай, бо ось ночують на таборі, і неізвєсно, що [далі буде]». Бо хтозна, мо наші їх. Воно ж табор у кінці села, комплєкс. Може, їх там, каже, будуть накривать. Ну як, скі[ль]ки там, поряд [із селом?]. І я кажу: «А куди я втечу?» Вони пару раз там ночували.

А мені говорили попередньо, що на таборі ночувала уже перша колона, яка зайшла у село під вечір 24-го.

Р1. Значить вона 25-го ото у нас на шляху снідала.

А, уже як виходила?

Р1. Це ця колона. Може й ця. Ну було таке..

Р2. Вони вночі вже їхали. Поміж двір – хата тряслася.

Р1. Ну вночі мені не цей [не пам'ятаю].

Оце ж мені казали, шо уночі вони проїхали і заїхали на табір.

Р1. Уночі наче наші йшли. Наші на Бахмач пройшли.

Р2. І наші йшли через Локатор.

Р3. Да, через Локатор і вони пішли на Бахмач.

Р1. 24-го Лю[бченко] Вася їхав із Києва. А та колона, шо їхала, тоже їхала через Гайворон. І десь вони якось чудом попало, шо вони десь били по колоні. Ну вони мабуть конкретно не хотіли вдарить по колоні бо падало воно десь рядом.

Це по російській колоні?

Р1. Наша.

А, по нашій колоні?

Р1. Нашій. 24-го це було, я знаю, може годин у дві, в три [дня].. Ну з Конотопа виходила 58-ма бригада. Їх десь отам біля Григоровки, біля .. Ну кажуть, шо лякали. Якби хотіли, дак попали б. А якраз сусід вертався з Києва і попав якраз «під роздачу».

Р2. Ну не знаю, казали шо 58-ма із Конотопа через Локатор, через Бахмач виїхали вони аж у Городище. Уже було ж темно, ніч. А по трасі по Московській уже російські колони сунуть. Дак наші, короче, приєдналися до їх і їхали в хвості їхньої колони. А тоді доїхали до Борзни, так наші на Борзну звернули, а вони прямо поїхали. Там же темно було, ніяких розпізнавальних знаків. Наші до їхньої колони приєдналися і їхали з ними.

Ясно. Ну це вже простіше у військових з'ясувати.

Р2. Да, це вже просто із розказів. Чи воно так було, чи ні.

Перші дні воєнного, так би мовити, побуту. Магазини в селі мабуть..

Р1. 24-го ще магазин працював. А потім.

Р3. А потім уже все розкупили, розібрали.

Р1. Ні, а потім Неля Йвановна забрала [товар] додому і доторговувала дома.

Ага, отак. Тобто у вас зразу організовано з магазину все забрали.

Р1. Ну да. З магазину забрали.

Р2. Ну а в ларьок продукти завозились. І молоко завозилося. І було організовано, в нас комплєкс великий. Значить, вони різали свиней і на чотири частини розрубували і привозили у ларьок. Значить, люди записувалися там на список, кому шо треба. Привозили туда свинину м'ясо, і люди розбирали.

Так [це] у вас тваринницький якийсь комплекс?

Р2. У нас свинячий комплекс, там 12 тисяч свиней знаходиться. Так шо вони організували підвіз м'яса. М'ясо, ну, різали, і хліб постійно нам завозили. Дмитрівський селищний голова це діло нам організував, Бойко Валентин Борисович, гайворонський староста, там їх ціла команда була ось. І вони постійно оце ж правдами і неправдами об'їжджали кудою тільки можна, і село було забезпечено хлібом повністю. Хліб привозили щодня.

Труднощів з хлібом в принципі не було.

Р2. Да-да. Незважаючи на те, що колони рухались, ну якось вони там уже ж вигадували, щоб не зустріться з ними, але хліб доставлявся. Треба оддать їм належне.

А якісь інші товари найнеобхідніші?

Р2. Крупа завозилася. Пшенична була, і яка ще? Забулася. Цукор був.

Р1. Мука.

Р2. Борошно було. Ось. Оце і все. Молоко, м'ясо.

А промислові товари – такого не завозили[, так]? Дитячі, миючі [засоби].

Р2. Ні-ні. Цього ні. То я думаю, кожна людина не живе так шо зовсім нічого немає. То у перші дні не..

Ясно. Чи багато людей виїжджали з села? І коли саме?

Р2. Ну зразу ніхто особо не виїжджав. А тоді. Ну виїжджали куди, у Бахмач. А тоді назад верталися.

У Бахмачі було безпечніше?

Р2. Ну росіян там не було. У перші дні пройшли колоною через Бахмач і більше вони там не появлялися. Не було їх там, не їздили. Як у нас тут напружувалася ситуація, стали обстрілювать село, люди тікали у Бахмач. Хто в Бахмач, хто в пригородку сюди. А так, ну шоб хтось за кордон виїхав чи, ну наче таких у нас і не було.

Р1. Виїжджали в сусідні села.

Р2. Да, в сусідні села. По Голінці тоже. У нас же село велике. І не в усіх районах нашого населеного пункту вони [росіяни] були. Так шо, ну хто по центру жив, ну нам приходилося туда, на Ріпин хутор[1], переселяться на інші куточки села, де вони не їздили. Де було безпечніше. Ось Ліда Павловна живе над цім, над дорогою, дак їм тоже прийшлося переселиться.

А так ви всі залишалися в селі, да?

[1] Куток села з боку Григорівки.

Р3. Я з сином на деякий час переїжджала в Бахмач. Але це було вже напевно числа після 25-го [березня], отак.

І повернулися вже після звільнення?

Р3. Ні, я повернулася якого? 3-го квітня, здається. Тоді якраз, коли російські війська відступали, а українські визволяли. А, 2-го числа. У нашу хату прилетів снаряд, і мама постраждала, тому я приїжджала, щоб її забрать в лікарню.

Ясно. Як змінилось життя селян – спілкування, побутова поведінка – в цей період окупації. Шо найбільш було помітно в цей час?

Р1. Кожен хотів допомогти один одному. Морально підтрим[ув]али, допомагали, якщо десь шось – чи борошно появилось, чи цукор, – один одному повідомляли. І якшо тікали, то разом, групками. До сусідів у погреб ходили. Ну допомагали один одному як ті[ль]ки могли.

У погребі часто доводилось ховатися?

Р2. Кожного дня. Як скидають, і летить від поворота і сюди аж до котельні до шкільної, дак. Ну всі сиділи в погребах.

Часто. Бо по багатьох селах там, ну не скрізь люди ховалися. Але вони або сходили кудись, в інші хати. Але не завжди в погребі ховалися.

Р1. Переважно ховалися тоді, коли чули прильоти чи от.. Ну в такому випадку ховалися. Ми так, коли було спокійно, були в хаті. Якщо відчували, що десь гупає дуже або близько до нас, тоді тікали.

Р2. Уранці [як пересувались] колони, воно .. Як уранці виходиш – тишина, чого у погреб. Увечері виходиш пораться – ага, десь [*нерозбірливо*] Значить, ідуть бойові дії. А як виходиш, і вечором тишина, тоже «чого?». Значить, це якось…. Ні, після обід не їхали.

Їхали після обід у нас.[1] *[далі нерозбірливо]*

[*розмова із учителем, що зайшов на перерві у приміщення*]

Каждий день, десь [із] піводинадцятого в обід ішли, з буквою «О» заправщики, бензовози, Урали ще гружони боєприпасами. І сопровождали БТРи, «Тігри» постоянно. Танки, САУ ще.

Ясно-ясно. Дякую.

Каждий день. Ну йшли по 50 із чимсь машин. Через деякий час верталися, но не всі. Тоді там Смолове, куда вони йшли, їх трошки били. Ішли [вертаючись] обпалені, тягли там Урали свої, тягли БТРи. Самі чорни були обсмалені. І [*далі нерозбірливо*]. Каждий день так ішли. Вертались Тігри, верталися. Танки ні, БТРи, а саме більше Тігри, вони безшумні.

[*шум у приміщенні, нерозбірлива мова*]

Добре. До 18-го числа, якщо ви кажете, 18-го [березня] почалися обстріли села, до цього часу ховалися у погреб, чи не доводилося? Чи це вже після обстрілів було?

[1] Слова присутнього при розмові вчителя. Тут і далі вони виділені іншим шрифтом.

Р2. Поодинокі [*колеги підтримують*]. Хто дуже боявся. Ну пока не стріляли, дак.

Не було потреби.

Вони входили в село, у лісі одстрелювали БТРа, пулімьоти, автомати одстрелювали туда, в кущі одстрелювали бк. [Щоб] ніхто не наблюдав. І потім колона ішла через село, і повертала й пошли.

Тобто по самому селу спочатку не стріляли.

Ні-ні-ні. Так по берегах стриляли, по лозі, по кущах, вобщим туда оце йшло. Трава суха, то загоралася. Горіло все, таке там. Пост стояв у центрі. Вони первий день минули поворот і поїхали прямо, там буквально біля. Та не буквально, а біля мене прямо [*нерозбірливо*]. Мо' штук 70 БТРів і бистро [проїхали] розворот, потєрялися вони. Дак вернулись обратно сюда, построїлися – і поїхали сюда, повернули і поїхали [*нерозбірливе слово*]. І потім через деякий час пост виставили. Щоб вони йшли од нас, повертали і не тєрялися. Пост там хлопці були. Ну 18, 20, 19 год, такі. Бо ми ж по продукти їздили там, дак общалися.

[Добре. Ми з вами окремо тоді поспілкуємося.]

Які найбільші труднощі ви переживали в цей період бойових дій? Що найбільше відчувалося, чогось не вистачало?

Р1. Ну, продукти харчування відносно у всіх були. Критичних ситуацій..

Спілкування. Бо всі..

[*Розмова про способи спілкування, серед яких переважав телефонний та в соцмережах*]

Р1. Продуктів вистачало.

Р2. Ну того шо ми люди українці, в нас всігда запаси. Українці – ми є українці.

Р1. В кожного є консервація, якісь продукти.

[***усміхаюсь***] **Це я вже чув, і не раз. Так, добре. Як переживали ці події люди старшого покоління або діти. От як з ними було?**

Р1. У мене батько [19]38-го року народження. Він пережив другу війну. І тільки почалась війна, він ще навіть до цього почав сушить сухарі. А коли почалась війна, він зразу мені сказав: «Я тобі казав, шо буде війна, а ти не вірила». Тоді казав: «Не дай Боже, як десь побачиш хліба – купляй». І перший раз, коли завезли хліб у село, оце [*нерозбірливо прізвище*] Люда мені подзвонила. Я сказала, шо буду брать. Ну а сусідка брала собі й мені принесла. Я принесла хлібину батьку, батько стояв серед хати, взяв хлібину і плакав. І ще його оце й зараз така фраза: «Я пережив дві війни, ну ця була страшніша».

А діти?

Р3. Ну в мене синові 15 років. Якось так почали говорити про тривожні сумки, ну й таке інше. Ну якось він до цього конструктивно. Він як збирав сумку, то зібрав усе, що потрібно. Там він зарядив якісь фонарики, павербанки, то він якось ґрунтовно до цього підійшов. Я в тривожну сумку збирала, шо попало туди

від хвилювання накидала. Тобто те, шо я положила в сумку – воно не пригодилося зовсім. А він до цього якось конструктивно, він ще до кінця не розумів, шо це. І він отак холоднокровно на початкових етапах до цього відносився.

У вас у кожного окрема сумка була?

Р3. Да, тому що речей же треба багато.

Ну да, кожен свою сумку значить із собою.

Р3. Да, тоді як кинулись, у мене там сідає телефон, наприклад. Нічим зарядить. А він говорить: «Ну ма, ти шо, не знала, шо треба павербанк брать». Я якось хтозна. Взяла чогось багато, щось не взяла ..

Р1. Коли одходили 2-го, 1-го числа, [ні –] 2-го. 31-го [березня] вони перший раз поїхали, а тоді коли в нас ночували на вулиці, вони, я була в хаті і останні дні виходила через вікно. Разом з котом, кіт сидів на подоконніку […] Коли мій кіт – гоп, і втік. Я дивлюся – із автоматом окупант. Стоїть, у вікно стукає. Я побігла у ванну, у ванні двері держу. А він стукає у вікно й питає: «Є хто дома?» А я сижу й кажу: «Нема нікого».[*сміється*] Тоді він же ж пішов. Я за сумку, через вікно – і тікать. Вже не бігла в погреб, я забігла за сарай. У мене в сумці була: паспорт, спички і фотографії дітей.

Ясно. Таке було.

Р3. І у мене мамі за 80 років. Теж дитина війни, з [19]41-го року. Казала мені: «Я прожила уже достатньо, але хочеться померти своєю смертю». Коли їй вікна в хаті постріляли, вона навіть не [*змінилась?*] шо то, з переляку. Вона тільки од вікна одійшла – і по вікнах, по грубці.

Її не зачепило?

Р3. Ну, слава Богу, її не зачепило. Ну тільки-тільки звідти відійшла. Каже, померти хочеться своєю смертю.

Ясно. А так якихось коментарів стосовно війни у неї не було?

Р3. Боялася.

Боялася дуже, да? А чого ви найбільше боялися в цей період?

Р3. Шоб не вбили.

Р2. За дітей. Чесно – за дітей. От якось за себе ні, а за дітей.

Р1. А воно хтозна. Був просто стрес, сплеск адреналіну, і коли ото вже останні були вибухи, у мене була, як – сміх оцей. Істеричний сміх. Я за свої 50 років навєрно ніколи так не сміялася, як тоді. Я сміялася, я не могла себе стримать. Я захожу до батька, а батько оце ж у нього 83 роки, він сидить і каже (а поряд снаряд упав): «Оце й я почув». І він сидів білий, як стіна. Я дзвоню дочці – і сміюсь, я не знаю як я сміюсь. Вона каже: «Мамо, я поняла, шо в тебе шось случилось. Ну з тобою все нормально. Пересмієшся, а тоді подзвониш». Я сміялася, я за свої роки так не сміялася, дай Боже, щоб і не сміялась. У мене був такий істеричеський сміх, шо я не могла себе здержать.

Ясно. Таке питання, може воно трохи і зайве, але все-таки: чи вдавалося вам у цій атмосфері якісь такі свята відзначати – там родинні може, 8-го березня, якось так?

Р2. Ви шо? [*сміється крізь сльози*] Які свята? Ніхто ні про які свята взагалі і в думках не мислив.

Р1. У мене одне було в Чернігові, одне в Києві.

Р2. Уранці встаєш – уже строчать, з кулеметів.

А як їсти варили собі, поралися наприклад, це ж на це тоже треба час.

[1]*У перервах між проїздом колон. Поки не стриляли, поти якось було спокійніше. Як почали оце ж ідуть колони й стріляють. Вони стріляли куди Бог пошле, не то шо там конкретно, а просто куди Бог пошле. От «Тігр» їде, два кулемети стоїть зверху – і вони от строчать. Ну ми з чоловіком нарвалися були на кацапів. Нам прийшлось одселиться. Наш двір, наше хазяйство обстріляли конкретно. А поряд мама живе старенька і вона просто, ну, на двох ціпочках. Вона просто на вулицю не могла вийти і ми просто її звідти забрали. А господарство все дома було. Ото перебєжками: тихо – прибіжиш, котів, собак, курей, утят [поша]рував – і знов берегами криєшся.*

А коли от був блокпост у селі, якось вони [росіяни] попереджали там, щоб уночі не ходили, ліхтариками не світили?

Вони сами ходили[2].

Вони ходили?

Р2. Мої кочегари чуть не вмерли зі страху.

Ішли дуже тихенько, де і взялись [далі нерозбірливо].

Так це як патруль чи шось там?

Ну ходили патрульни.. вони ж - шо дома.

Ну вони як? Наприклад там.. чи всі так повністю замаскувалися, що вони нікого не бачили? [*наводить приклади з інших сіл, де проводили збір інтерв'ю*]

Ні, в нас не було такого.

Р3. В нас ніхто не ходив [уночі з селян]. Всі розуміли небезпеку.

Р2. А ці, наприклад, у нас школа. Кочегари топлять котел в котельні. І цей, хлопці сидять, котли горять покіль сидять. Уранці, десь у півдев'ятої виходять із-за котельні із автоматами. Втрьох. Ну наші ж беззбройні, та ще й в страху очі великі. Але вони [росіяни] підійшли, ніхто ж не вітався, ні наші нічого їм, ні вони нічого хлопцям. Постояли, автомати наперевіс, подивилися на кочегарів і пішли. Сюди од котельні ось цією дорожкою і в ворота – і пішли туди до будинку культури.

Р2. Ходили, кажуть, скрізь по селу, особливо вночі.

А, так уночі навпаки більше ходили?

[1] Слова ще однієї вчительки, що зайшла до приміщення вчительської кімнати.

[2] Слова вчителя, який говорив і раніше.

Ну да.

Ясно. А вогонь не відкривали вони в селі?

Ходили і всьо.

Р2. Ну, а тоді ж уже пройшов слух, шо як їде колона, значить, не дай Бог кому-небудь бути на вулиці або бігти навпроти колони – розстріляють зразу, без попереджень. Дак люди ховалися, і ніхто на вулицю не потикався. У нас же тоже розстріляли двох чоловік. Один навпроти на велосипеді їхав, навпроти колони розстріляли.

Вони мабуть не знали, шо колона?

Р2. Той чоловік міг трохи. Він не зовсім здоровий був. Їхав на велосипеді навпроти колони. Його там по гайворонському шляху й розстріляли. Колона якраз. І другого ото ж.

Так, добре. Які наслідки перебування окупантів у вашому населеному пункті? Як вони вплинули – ну і збитки, і на людей. Як це все вплинуло, який слід залишило?

Р1. Трансформатори всі розстріляли. Остався один.

У нас отут.

Р1. А оцей, шо на повороті, вони ж як тікали: 31-го числа, 1-го зразу чуть було, що вони доїхали до повороту. Вони дуже-дуже постріляли трансформатор. Це саме найперша ознака, що ось вони б'ють-б'ють-б'ють – значить це вже на повороті, значить уже ховайся, бо вже вони тут. [*до колег* –] шо там, тройку перебили, я не понімаю в цьому.

А стовпи електроопор не валяли по селу?

САУ йшли 5 штук, шо на Гайворон, і вертались – все крушили. [*нерозбірливо*] 120 тон. Думали, шо танк іде – провалить і всьо. [*нерозбірливо*] 55 тон чи 60. Тягли-тягли вони [і зачепили опору]

То це одна опора. А так спеціально [вони]?

Ні.

Р1. Як виходили, тоже БТР сповз і звалив стовпа людині там, бабусі на хату.

А таке шоб там забори повалили?

Р1. […] Це вже як виходили вони. Ну це де, як ось у нас Конотопський шлях широка вулиця. Даже якщо коли їх там накрили, вони розвертались на шляху, да, ями поробили, [але] двір від двору далеко, їм було місце і вони там не зайняли. А де вулички вузенькі, там ішло все, там і дерева.

Ставили просто техніку, заганяли в хащі, під хату, валяли все і заганяли техніку[, щоб]сховаться.

Ясно. А як вони, от кажуть, ночували останні дні в селі. Що ви про це пригадаєте?

Одну ніч.

Р3. Ну в нас у батьків ночували, мене не було в той час, але вони ночували у нас в хаті. Батьки були дома: папа, мама і сестра. Вони зайшли, ну й кажуть: «Ми будем у вас ночувать». Сказали батькам: «Заходьте в кімнату і сидіть там, і нікуди не виходьте». Ну і відповідно, було їх дуже багато, у мене батьки розповідали, ну хтозна яка [саме] кількість. Вони ходили скрізь – і на хаті ходили на чердаку, незрозуміло було, яка їх була кількість, дуже велика. Вони готували їсти, брали там сковородки, певні речі, щось жарили, смажили. Курили щось, тому що в мене папа не курить, казав[, щось] таке вонюче курили, незрозуміло що. Пили алкоголь, тому що залишили після себе бутилки. І ночували. І була з ними жінка, чи то військова, чи то медик – хтозна, але жінка була з ними. І вони спали там, де [чат? *нерозбірливо*], тоді чередувалися, але батьків вони не трогали, не обіжали; просто вони сказали: «Сидіть в кімнаті і не виходьте». Вони в дворі відкрили ворота, загнали БТР і закрили ворота. Вранці відкрили ворота, вигнали БТР і поїхали. Тому в батьків ночували, відчували себе досить-таки вільно, брали шо хотіли, готували. Ну нічого не взяли, крім того, що взуття мого сина забрали. 45-й розмір [у нього], то взуття чоловіче забрали. Крім того може шось і брали, ну начебто не брали. Так було.

По господарських будівлях, у гараж не заходили?

Р3. Вони, у мене папа говорив, шо вони заглядали скрізь. Тобто вони обійшли всю територію, і на сарай залазили, скрізь обходили. Але крім взуття і можливо там якихось тряпок брали, нічого.

Ні інструментів, нічого такого не побрали?

Р3. Ні, тобто взуття забрали точно, і можливо шось таке, ну я не знаю. А начебто більш нічого, одне взуття.

Р1. Брали там, де з дому втекли хазяїни. Там тоді гребли все, що очі бачили.

Р3. Вони там брали тільки продукти, жарили яйця, шось там варили ще якісь макарони, ну щось там з чайником, тобто таке. А в принципі нічого так більш у нас не взяли.

Р1. У нас там батько жив. Це зараз нежила хата. Значить вони [росіяни] там на хаті були, вони в погребі були, [взяли] там вони банку із грушами. І по всій хаті повідкривали сажотруски.

Може курили?

Р1. Щось шукали. Ну є така версія, шо так як раніше, я знаю там, років 50 чи більше [тому] у сажотрусках там десь якісь комірки були.. Там як, «збєреженія» чи ще шось. І вони абсолютно всі сажотруски повідкривали.

Таке було? Таке я ще не чув у наших селах. У вас [*до Р2*] не було гостей?

Р2. Були. У мене дома були.

А ви дома не ночували?

Р2. Як це не ночували? Я взагалі нікуди не тікала, безстрашна жінка [*всі сміються*]. Ну да, ми з чоловіком були вдома.

А вас тільки двоє жило, да?

Р2. Двоє. Ну, в нас син, він живе в Києві. О. Тому ми вдвох. У нас, власне кажучи, вони прибігли за чоловіком. Через те що ми не знали, що вони зайшли уже в Голінку із Локатора. Ось як міст був зірваний у Гайвороні, вони ж тоді, хто не встиг через міст переїхать, вони [тоді] розвернулися і поїхали через Григорівку, через Локатор і зайшли вже з тієї сторони в село. Ось. Чоловік працює в школі. Каже, поїду, подивлюся, що там робиться в школі. Коли він виїхав [з] вулиці так од центральної дороги живе, БТР там уже був біля ларька, який у нас хліб забезпечував, і російські солдати вже там заглядували.

Він їхав велосипедом?

Р2. Велосипедом. Так. А їхню.. Ну якби йому не спинила сусідка там на повороті, так він би в школу й поїхав. Я не знаю як він [би] тоді вибрався із школи, через те, що вже й з цього боку усе було у російській техніці. Ось. Ну й коли він той БТР побачив, значить він розвернувся, і давай назад додому велосипедом. Ось. А за парканом (навпроти там нежиле приміщення) вже троє російських солдатів сиділо і спостерігали ж за цією картиною. Вони вискочили звідти і давай же ж бігти слідом за чоловіком у вулицю. Ну, чоловіка не догнали. А я в хаті була. Добре, шо хвіртка була закрита. Ну з переляку у вікно виглянула, собака гавкає, стоїть троє солдатів російських у касках із автоматами наперевіс. Ну німці в натурі. Чи то можливо у страху очі великі [*посміхається*] були. Ну я встигла, хвіртка була закрита, дак я поки вони забор валяли, шоб зайти в двір, так я встигла веранду закрити, а сама втекла в погреб.

А погреб у хаті?

Р2. Із веранди погреб для консервації. Ось. Ну, як то кажуть, у страху очі великі. Якби хотіли зайти в хату, так дали б прикладом по дверях, і двері б одкрилися, і зайшли б у хату. Але постукали в двері, у вікна постукали, і пішли. А їхній БТР стояв тут уже під хатою. Там вони в кущі його загнали під саму хату, от.

Під вашою [хатою], да?

Р2. Під сусідською, да. Ну і тоді ще, я вже ж тоді у погребі сиділа, поки собака затих. А потім із погреба, замкнула веранду, і утекла із хати. Ну вони приходили ще другий раз тоді.

Вже темно було чи ще було видно?

Р2. Та ні, це було десь 3 години дня, ще було видно, білий день.

Останній день [це було], як вони виходили?

Р2. Да-да-да. Приходили другий раз, але ж знову хата замкнута і нікого немає. Ось. То знову постукали у вікна, в двері, вийшли під двір і з автомата чесонули по хаті. Ось, і пішли назад. Із вулиці [стріляли].

Просто так чергу зробили?

Р2. Да-да, чергу зробили. Пустили по хаті і пішли назад. Більше не приходили до нас. Так шо я віч-на-віч із ними не зустрічалася, я тільки бачила їх оддалік.

А так по вашому провулку вони ночували?

Р2. У провулку не ночували, але ж на початку провулку в нас на повороті там бабушка живе. То в неї в дворі БТР стояв, і вони там, як то кажуть, обшарили все на світі, бо і на хаті, і в хаті, і в погребі, і з хліва повикидали всі мішки, усе шо там було в хліві на, ну під сарай, на вулицю. І цілу ніч тирлували[1] під хатою. Вечеряли там.

А вона там була [бабуся]?

Р2. Вона в хаті була. Тирлували під хатою цілу ніч і.. а вранці тоді, в 6 ранку поїхали. Але у хаті не ночували. А в нас ото так, візит нанесли, але у саму хату – нічого не зламали ж, ні гараж (у гаражі ж машина і всякі причандалля там), але нічого не зламали, нічого не брали. От як воно по нашій вулиці людей, у кого не було вдома, то позламували замки в хатах, о, там ночували в ціх хатах, їли, варили, брали шо хотіли. А хто був дома, і двері одкриті як стукали – нічого. Ну, в присутності хазяїнів..

А в школу, ви кажете, обійшли, але нічого не чіпали..

Р2. Ну знаєте, тут же цілу ніч, тут таке тирло стояло, таке ревище. Вони ж тут танками, БТРами по центру тут ганяли.. Це ото клумба в нас посередині[2], дак з неї ж з тієї клумби зробили таке.. місиво, такі колії були, що жах. Ось. І стріляли ж цілу ніч із тих танків, от, і по кругу стріляли. І оце ж у конторі там, ну в адміністративному приміщенні там поробили ж таке, замки позламували, і, вибачте, нагадили там. І заїжджали і в школу. Але у школі нічого не цей, пройшлися тільки по школі, нічого ніде не поламали, не потрощили, не взяли там нічого. [*підказує колега*] А, забула, [електро]чайник забрали. Без підставки [*сміються*]. І ось у нас оцей товариш стояв, куля, дак оце оцю штуку винесли у коридор і в коридорі покинули. Дак чи передумали брать, чи забулися просто.

Р1. Вони не поняли, для чого воно.

Р2. І там навпроти де вони зайшли, через той хід [чорний], там воно хід такий холодненький, так була то цибуля в неї лежала, то картопля, так два з половиною кілограми цибулі лежало, так ту цибулю забрали. А так у їдальню ні замок ни зламали, нічого. В їдальні було чого взять. Але туди ніхто не заходив, нічого там не взяли.

А в мене дак і замки повиривали. Григорович через усе мені поробив – вирвали, поламали, носаками поодбивали[3].

Р2. Де це?

Ну на квартірі ж у мене.

Ну, в мене консервацію забрали, віник і парасольку.

Р1. Ну вони як і ночували, оце в нас на Шляху ночували, у [*нерозбірливо*], вони вибірали ту територію, де хароший обзор. Якщо, наприклад, у других

[1] Тирлували. – гуляли, гуділи.

[2] Посередині вулиці, тобто замість роздільної смуги.

[3] Курсивом тут і далі виділено слова вчителів, яких не вдалось ідентифікувати під час розшифровки.

були люди, у погребі сиділи, чули. Подивились [окупанти і] кажуть: «Нам це не підходить». Їм треба було.. було таке шо вони там ото біля Марченка танка поставили і зверху сиділи, де їм було дуже все харашо видно. А де отакі. Ну, у нас Шлях він заселений, будинок [повз] будинок, тому там де паганий обзор, вони там не ночували. Ну, а вобще ходили оце по городах з фонариками.

З тепловізорами.

Р1. І як вони отам ночували, вони шось в небо пускали, наче великий-великий фонар, щоб воно отам освєщеніє було.

А так упродовж періоду окупації по небу шось їхнє літало? Вертольоти, наприклад, чи шось таке, такого тут не помітно було?

Р2. Вертольоти літали. Чутно було.

Як часто? Регулярно вони літали чи час від часу?

Р1. Час від часу. Отам 24-те – 25-те.

Р3. Час від час.

В перші дні, да?

Р2. Да. І літали низько.

А потім у березні вже не літали?

Наче дньом і не літали, а вночі ми й не [пам'ятаємо].

Р3. Ну щоб часто й багато, ми не [пам'ятаємо].

Аби літали, воно замєтно було б, а так.

Дрони літали.

Над блокпостом чи..?

Ні-ні-ні. Вони пускали як колона йшла. Стали[,колона] – і наблюдає, чи дорога чиста чи не чиста. Одлітав, вернувся – і буквально через півчаса: у-у-у, пошла [колона]. Це опосля, бо в перви дні вони й так ішли.

Р2. Але серед них були всякі. Ось[…] заправщик, значить, машини заправляв. Що він розказує, що у нього даже автомата не було.

Давайте це окремо запишемо, бо зараз усе мішається. Після звільнення що вам запам'яталося? Які події в селі?

Тішина.

Р1. Перший раз як вийшли, ну, сюди в центр іти на роботу – страх, розпач; оце все перерите, це оце отаке і..

[*змішуються голоси, нерозбірливо*].

Р2. Ну вони в 6 ранку як поїхали [*посміхається*] – у мене чоловік зразу ноги в руки, на велосипед і у школу. Ну, я кажу [йому]: «Мабуть од школи не залишилось і мокрого місця». Ну така стрілянина була цілу ніч, сміх, регіт. Вони вже підпили видно харашо. Казав один, розважалися хлопці, от. Ну, каже, центр як після війни побитий увесь. Нема ніде нікого – ні живої людини, живої душі. Ну приїхав [додому]: я походив, каже, школа ціла. Я думала, може вони із танків да стріляли прямо по школі. Ну мішень-то хороша. Коли нічого. У нас ворота господарські, дак ворота зняли, поставили їх під стіною отам під цім,

БТРом заїхали на територію школи, проїхали отак по клумбам у нас там, колія така шо попозакидали. […][1] Тоді об'їхали оце ж сюди [*показує*] у військове наше містечко, де я вам показувала, ось. І ото ж через той хід, навіть не через центральний, зайшли в школу. Ну нічого ніде, ні розтяжок ніяких у школі не покинули, ниде не цей. Ні спортзалу не зламали, ні бібліотеку. У комп'ютерному класі вся техніка стояла. Там якби вони туди зайшли дак поживилися б харашо. По-перше, ноутбуків скільки. І ми ж туди все позносили, поховали бо це укріплене в нас приміщення – грати на вікнах, двойні двері, тут броньовані одні двері. То там і телевізори, там і магнітофони, принтери. Короче, все що можна було цінне сховать, ми все туди перенесли й там сховали.

Це ви в перший день сховали?

Р2. Ну да, зразу як почалася війна, ми з Лідою Павловною трудилися, носили все на світі, шо можна було заховать. Але туда не заходили, нічого. Воно замкнуте, і нічого в нас не взяли. Все залишилося цілим. Ні в їдальні, ні в комп'ютерному, ні в кабінет – ніде не були. Ну, правда, шо в кабінеті – документи я всі додому перенесла. Хоча може дома ще небезпечніше було чим тут. І трудові [книжки]. Ну, бачте, я ж не думала, шо скільки, ось який термін вони в нас їздили по селу, ну по хатах же ніхто не ходив. Навіть і гадки не було шо вони підуть додому. Ось. Але прийшли.

Хто село після звільнення відвідував? Запам'ятались вам може якісь там волонтери, представники влади, політики, журналісти?

Червоний хрест приїжджали, да.

Р1. Психологи були. Два рази, да. І волонтери.

Р2. Гуманітарка почала йти[2] після звільнення. Наша влада зразу ж об'їхали всі населені пункти після звільнення громади – і Валентин Борисович, і Анатолій Петрович, начальник відділу. Об'їхали, акти обстеження [складали]. Бо тут же ж Алли Вікторівни будинок постраждав. У моїх сусідів тоже снаряд упав прямо під хату, півхати знесло. Ну це в нас на очах було як це впало.

Це вдень було?

Р2. Удень було. Десь вони у 3 [години дня]. Це ж уже вони [росіяни] поїхали, вони ж виїхали – і ми, хто де ховався, повернулись назад додому. Померзли ж, ну уявіть собі, в канаві сидіть там на ставку чи в погребі – довго не всидиш. Люди ж поверталися в хату, давай топить шоб обігріться. Ось. Ну, а вони ж з села виїхали – ще подарунок послали. Це ж тоді зруйнувало Алли Вікторівни хату, моїх сусідів хату зруйнувало. Ну воно не повністю, але.

Р1. У мене залишились фотографії.

Р2. Там снаряд отакенний, метровий мабуть.

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

[2] Тобто надходити.

Не розірвався?

Р2. Один не розірвався.

Р3. Один у нас у дворі розірвався, а в хату той що попав – не розірвався.

Р1. Нарахували 16 прильотів, бойових снарядів.

Якраз «Градівський» залп.

Р1. Тоді навєрно і по ставку попали.

Р2. Ну на ставку вирва, ось у [*нерозбірливо*] вирва.

Р3. Розірвалися не всі [снаряди]. У нас у будинку, ну, виходить, ми потом виносили все. І потім ДСНСники приїхали, сказали, що вони не розірвалися. Тобто у дворі розірвалося, а те, що в хаті – не розірвалося.

І в селі багато залишили ящиків із снарядами.

Цілих? А, з мінами.

Р1. Там не одна точка була, що у селі були ящики.

Вживала влада якихось заходів, щоб допомогти тим, хто потерпіли? Якась допомога була від влади чи інших організацій?

Р2. Була. На сесії Дмитрівської селищної ради […][1] було прийняте рішення виділить допомогу. Значить, у кого хата повністю згоріла – по 40 тисяч [гривень], а у кого було пошкоджений будинок, але не повністю зруйнований – по 15 тисяч. Ну це і голінцям, і гайворонцям, і рубанцям. Ну, не по всій [громаді], потому шо в Крапивній і в Дмитровці їх [окупантів] не було. Ну давали допомогу тільки тим, у кого хати поруйновані були. А в кого господарські будівлі пострадали, тим компенсації не було.

А збитки це ж записували ж мабуть, чи ні?

Р3. Ну складали ж акт обстеження.

І це ж у [20]22-му році, да? [уточнює] На початку [20]23-го року приїжджає голова сільради. Коли у сільраду приїжджали, тоже я особисто, наприклад, відправляла фотографії. Ну, в мене вікно простріляне, так от здавали.

І щось допомагали?

Р3. Ну нам [дали] 14 чи 16 листів шиферу.

А якісь волонтерські організації тут не працювали, не лічили збитки? Бо по інших громадах були такі волонерські проекти.

Р3. Ні, ми відбудовували свій будинок за власний кошт.

Ми тоже вікно замінили [самі].

А по громаді не знаєте, не було таких випадків, щоб там допомагали, модульні будинки ставили чи щось таке?

Ні, в нас ось такого не було.

[*кореспондент розповідає про допомогу багатодітним сім'ям, що втратили будиники, в ічнянській громаді*].

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

Р2. Але якщо подивиться на руйнування, яких люди зазнали, так можна сказать, що Голінка це ще легко ми це все діло пережили. Через те що аж таких, ну шо півсела, наприклад, знесло чи як. Ну є поодинокі випадки, що люди залишилися без житла. Але ж в основному село залишилось цілим.

Вікна простріляни – то все чепуха.

Р2. Ну да. Вікна, ворота, там машини попрострілювані – то вже ж таке.

Дякую вам і тут уже закінчую.

Запис Г-31

Респондент: *Анонімно.*
Рік народження: 1980.
Професія, соціальний стан: *кухар*
Стать: жінка

Основний зміст. Реакція на вторгнення, переживання першого дня. Стан шоку у селян. Рух колон по вулиці. Обстріли села після 22 березня, втечі з будинку. Виїзди у Бахмач, у сусіднє село і повернення. Контраст окупованої зони з Бахмачем. Реакція дітей на війну. Події в селі під час розміщення російських колон 1-2 квітня. Подробиці ночівлі, картини мародерства і виходу. Повернення у покинуту хату і шок.

Отже, початкове наше питання: чи передбачали ви або передчували, що може початися війна, ну в смислі вторгнення?

Даже і мислей у нас не було. Жили нормальним життям, працювали, діти навчалися, в школу ходили. Теж [і] я працювала, ніяких, як кажуть, передбачань не було. Як кажуть, обичні дні, які ми працюємо, живемо.

А якась інформація про те що там російські війська накопичуються, по телебаченню щось там – шось таке надходило ж мабуть до вас? Чи ні?

Ну, чутки ходили, але ми надіялися до посліднього, шо цього не буде. Як не як, ми з Росією були в непоганих стосунках. Це в нас був шок, як ми дізналися.

А чи готувалися ви до можливих ускладнень? Може якісь продукти підкуповували, запаси робили чи якось морально, психічно готувалися, не було такої?

До цього дня, що ми жили, а коли дізналися, що вранці мабуть війна, ми прийшли на роботу працювать. Але сказали, така ситуація, шо повертайтеся додому. Як кажуть, люди були в шоці. Вони не понімали шо це робить. Лічно я, як кажуть, в першу очередь пішла купила дрожжі, обичні дрожжі. Борошно в мене було, я думаю: куплю борошно, ну хто знає яка ситуація, хай буде. Я купила дрожжі і, як кажуть, ці дрожжі мені пригодилися в [по]дальшому. І, як кажуть, запаси в мене завжди були. Я людина, яка стараюся, шоб було в мене про запас. Але шоб іменно для таких, як кажуть, собитій..

Сім’я у вас велика, скільки вас жило на той момент?

Ну на даний момент в мене сім’я з п’яти чоловік. Це я, чоловік мій […][1] і також у мене троє діток: дві дівчат і хлопчик.

І тоді вони всі були тут?

На даний момент тоді тільки був хлопчик меншенький, який на сьогоднішній день у 3-му класі. І цей, дівчата.

Старших не було.

Старших не було. Вони, одна працювала у Києві, а інша навчалася в університеті. Дуже було важко, як кажуть, про звучання, цього що війна вже, і дуже важко було їх викликать із того Києва, тому що діти дуже, як кажуть, переживаєш за них і пишеш, і кажеш шо: «Давайте повертайтесь додому!» Як кажуть, у сім’ї краще, чим десь на одиночці. І тому діти старалися любими способами добраться додому. Менша дочка, Антоніна, в мене. [*голос опитуваної схвильований*]

Вони обоє в Києві були?

Да, обоє. Менша дочка із однією односельницею нашею хотіли поїхать на вокзал, вони й поїхали, і, як кажуть, наконєц-то добралися. Але через деякий час відмінили потяги, і їм було добиратьсяся, як кажуть, просить людей, яких з нашого села може в Кієві, шоб попуткою якось присоєдиниться і приїхати. Да, дєйствітєльно спасіба людям [з нашого села], які їхали в наше село і забрали мою дочку, і благополучно, як кажуть, добралися. Але дочки, і однієї і другої, вони, чесно говоря, не признавалися, шоб, ну як кажуть, я не переживала. По дорозі у них..

Вони разом їхали чи окремо?

Ні, окремо, окремо. Вони по дорозі бачили, шо вже в посадках були танки. Але вони не розуміли, чиї ці танки. Ну, бачили цю техніку, але не понімали, шо це таке.

Яким маршрутом вони виїжджали з Києва?

Вони… Я вам чесно.

Не казали.. ну добре, це не так важливо. На який день вони прибули сюди?

Вони прибули в чотири [години] вечора того ж дня.

У перший день, 24-го лютого, в четвер.

В перший день, да 24-го, в перший день

Тобто їхні перші дії були добра[тися]. І вони встигли, поки ще шляхи були не блоковані.

А як ви взагалі дізналися про початок війни?

Ми почули вибухи, і ці вибухи були нам зразу не зрозумілі, чому це вибухи, що це таке? Ми давай, як кажуть, телевізор, потім діти, як кажуть, пишуть, по телеграму і давай дзвонить: що це таке? І [тут] кажуть, шо мабуть началася війна.

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

А з якого боку були вибухи? Чи ви вранці не могли розібрати?

Ну вибухи, як вам…

З боку кордону?

Ні, уже там со сторони Прилук, отам, со сторони Києва. Ми думали, що це може якийсь склад, ото пам'ятаєте, був склад взирвався шо…

У Дружбі, під Ічнею.

Да, да, да.

А тоді чути було?

Да, дуже чути. [..] Тоже добре чути, і до нас сюди людей деяких евакуірували, бо було ж тамочки така ситуація. І ми подумали, шо може це знов якийсь склад? Але ж тут уже ж, як кажуть, давай слухать телевізор, іще дав Бог – свєт був, ще можна було побачить інформацію по телевізору і по дітях. У мене сестра менша в Бучі, проживає. І на даний момент я з нею списуюся, кажу: «Шо це таке?» І вона давай розповідать, шо так і так. Уже цеє, вертольоти, уже там стрільба, уже вибухи. І ми понімаємо, шо дєйствітєльно це вже началася війна.

Це в перший день ви [їй] написали?

Це в перший день, да. Вже ми були в перший день дуже проінформірувани, шо дєйствітєльно це війна вже началась.

Як ваші сусіди, знайомі, сприйняли звістку про війну? От той персонал, який в школу прийшов у перший день, як вони реагували?

Ми були в шоці, дуже великому шоці. Ми не вірили. Але ж кажуть, ну чутки ходили. Ну не може буть, шоб оце нас так, не предупредивши, це таке може буть. Ну ми надіялися, шо це ті[ль]ки чутки. Ну, як кажуть, ми прийшли, обговорили, і нас зразу відпустили додому, шоб ми, як кажуть уже, у своїй сім'ї і разом шоб ми були, і ми дуже переживали, шо це така ситуація.

А от Ви кажете, ви пройшлися в магазин у сільській, у перший день, от були якісь черги, натовпи?

Ну, в нас село не дуже велике, шо люди старалися, да, якщо це дєйстітєльно така ситуація, то нада чимсь запасаться. Мало, ну, така ситуація. Хто знає, де, коли, бо ми не понімали шо воно, откуда і шо буде далі? То люди старалися запастися. Хто там уже, як кажуть, борошна купив, хто там солі купив, хто там ще мо що прикупив. Ну, я ж кажу, в перший день взяла дріжджі, бо думала, ну мало яка ситуація. І через шо ото була така в нас атмосфера у, в перший день.

Які найбільші труднощі ви переживали, ну ваша сім'я саме в цей період?

Ой, труднощі канєшно були не один раз… Ну що, ми як кажуть з першого дня, наш будинок стоїть над дорогою, де вони проїжджали.

По центральній вулиці, да?

Да. У нас, получається, центральна вулиця через усе село йде. Але вона проходить поміж мій дім, между, як кажуть, єсть річка Ромен, тому проходить до Ромена ця вулиця прямо і через, уже Сумська область, Дептовка село – оце такий

маршрут, який проходився. Всі 37 днів, наче так же ж, Господи. Да, в перші там дні ми ще не понімали, чи це наші тут проходять, чи це цеє. І тоді нам давай же ж розказувать, які єсть позначки, щоб розпізнать чия це техніка йде. Але техніка, вибачте мене, я тільки бачила по телевізору таку. Були і «Буки», і «Гради» були, і танки, яких я зроду не бачила, і цеє. Як кажуть, вони блудили в перші дні, блудили в перші дні по селу, того шо вони не знали точного маршрута. По наших, по наших висновках, шо вони не знали. Але після деяких днів у них був маршрут, це з Дептовки, Сумської області, через річку Ромен. Оце тут у нас через Незалежності ж мій будинок, і у нас є тут перекрьосток; ще протікає, ще єсть мостик, іде цей маршрут в село Гай. І цім маршрутом вони кожен день ходили. Це хіба шо ще може заблудився хтось; бо вони блудили по селу в перший день.

Вночі вони не пересувалися?

Ні. У них такий наче був такий графік. От зранку йдуть, там з 9-ти годин і до 2-х годин, до 3-х [годин дня]. У них так, із Сумської області вони проходять, а потом через деякий час отамечки, як кажуть, за Гайворон, далі ото Терешиха чи шо там єсть, були там якісь вибухи, там це я конкретно не буду казать місто, бо я не проінформірована, але образно мені розказували. І вони там через час-півтора поверталися знову цією дорогою. Канєшно вони тут грузли за річкою Ромен, бо там у нас траси не було, а грунтова дорога, і вони грузли, тягали, тут канєшно техніка ходила різна. Дуже різна техніка ходила. Поначалу вони не стріляли. Просто їхали, не стріляли, тоді ото у нас пост поставили російський, ну я, як сказать..

Як виглядали перші колони? Напевно не пам'ятаєте?

Вони тут блудили по селу, але я запомнила першу колону. Вона була дуже мощна. По сравнєнію, як кажуть..

Це було вдень?

Це було ноччю.

Уночі зайшли.

Вони уже зайшли 25-го [лютого] в 4 ранку, на мою вулицю. На мою вулицю.

Зразу з боку, це вже з боку Дептівки?

Ні, вони йшли, у нас ще є напрямком із Сумської області, [від села] Малий Самбор.

З Малого Самбора.

З Малого Самбора, вони зайшли через Конотопський шлях, у нас вулиця так називається, на центральну [вулицю] Незалежності, і попрямували в сторону річки Ромен. Їм треба було повернути на перекрьостку, і вони попутали наверно ці, ну, не зрозуміли, бо в чотири ранку ще було темно. Вони не зрозуміли, вони їхали в сторону річки Ромен, в Сумську область. І так як вони навєрно доїхали до річки і зрозуміли, що вони не туди їдуть, то вони почали розвертатися. Вони почали розвертаться, і машини такі були шо, я ж кажу, я їх ті[ль]ки в тєлєвізорах бачила, і не думала, шо є в самом ділі такі мощні.

Розверталися вони спокійно?

Спокійно вони розверталися. Вони розверталися даже під моїм будинком. Вони, як сказать, ну тихо-мирно, ми тихенько наблюдали, не включаючи ни світла, нічого, наблюдали ми, не спали, ми були всі, як грубо кажуть, на стрьомі, того шо ж гудуть, їдуть.

У такий час мабуть ще темно було?

Да.

Вони з фарами, мабуть, були?

Да. Вони не світло, ну фари горіли. Ну видно було. Вони розверталися під нашими будинками, я думала щас вони тут нам і заборчики порозвалюють, і там ще кудись у цей. Але на той час вони розвернулись, ніде нічого не розвалили, не повалили, розвернулися і уїхали. Уже своїми можливостями вони розверталися і уїхали. Ну, а з того дня почали вони їздить. Їздить уже, як кажуть, маршрут свій пробили, і їздили кожного дня. Як кажуть, добрі люди нам помагали інформацією, із Сумської області.

То ви завчасно знали, що вони їдуть?

Да. Спасіба людям, які цю інформацію передавали, були ми в курсі, і ми понімали, яка ситуація може буть. І тому ми, як кажуть, єсть такий праздник Сорок мучеників, Сорок святих, варенікі варять. Отаким маршрутом, шо вони зранку тамечки уходять около 9-ти годин, і тоді до 12-ти, там до часу-двох їх немає. І я кажу: «Зварю зранку варенікв, ще, кажу, вспію, поки вони там вернуться чи шо». І що ви думаєте: в той день, ой вибачте, накануні цього дня, перед цім праздником Сорок святих, сорок варенікв цеє, було такечки якось тихо. Вони не їздили, вранці якось так проїхало, і було тихо. Я кажу: «Слава Богу, шо вони уже трохи утихомирились». А чоловік каже: «Це затишшя нам харошого не призведе». І ви знаєте, він наче в цю минуту і сказав, шо действітєльно на другий день вони начали вже стрилять. Вони начали вже стрилять..

А до цього не було таких взагалі обстрілів?

До цього обстрілів не було. От якось вони тихо їздили. Тихо проїхали-поїхали, проїхали-поїхали.

А перед селом не стріляли?

Ні, стрільб таких не було до цього момента. Але після того, уже оце ж у цей празник, начали вони стрилять. Вони начали по трансформаторах стрилять, вони начали по хатах прострілювать. І ми після того дня, як сказать, уже у хаті, в будинку вже не находилися. Ми старалися виходить. У нас єсть у конці города така дорожка, така вона, шо вона тіпа ямкою дорожка. Шо вона десь з півметра була у ямці. І ми старалися на цю дорожку присідать, ховаться, шоб цей, Ббо [*схвильовано розповідає*]

Це в денний час?

У денний час це було. Це в денний час було. І ми оце тікали, і цей. Одного дня, ми отакечки тоже ж сиділи в цій, як кажуть, дорожці-ямці, присідали, прилягали, шоб

ну, шоб вони отак. Ну над кущами, над деревами прострілювали. Одного прекрасного дня ми заходили, було таке стрільбище шо кажем: «Навєрно попали по нашій хаті». Ми виходим, уже ж як вони проїхали, виходимо до нашого будинку, «Та ні, – кажем, – не попали по нашому будинку». Ну слава Богу. Але заходим у хату, а в хаті в одній кімнаті двері були прикриті. Я думала зразу – то дим. А то був, у нас дерев'яний будинок, був пісок, глина, і стоя[в] такій, як кажуть, пісочний дим, що ми були в шоці. Ми понімаємо, шо нам попало в наш будинок. Після того случая, якщо би ми були в нашому будинку, хтось би пострадав. Так як ми відійшли, сховались, то тіки попало по будинку. І також після того времені, вони начали стрілять то по будинках, то по трансформаторах. Ну Бог милував: як кажуть, жертв таких не було вже в нас у будинках, бо всі люди відходили, як ті[ль]ки чули, шо вони стріляють. Да, були якісь перестрілки между Депповкою і Голінкою, ну я такої інформації, хто там, шо там не знаю. Також іще зі мною був батько мій. Він боявся сам, він теж на цій вулиці живе, і простріляна трохи хата теж була, попало у вікно, у хату, у одвірки теж попало, і теж було по цьому видно, що посічена так трохи хата була.

Ясно. То він до вас приєднався?

Да, він приєднався до нас, і ми, як кажуть, всі гуртом були.

Як батько реагував на ці події?

Дуже важко він реагував. Він, коли вони вже відходили, то він був зі мною. Ми знаходилися в той день, коли перший день відходу, він знаходився зі мною. І ми ховалися, у нас єсть у конці будинку кладовище, і в цьому кладовищі…

У кінці города, мабуть?

Да, у цьому кладовищі, як ото кажуть, раньше откопували такі ями, такі як сказать, ну обкопували ямами цей, кладовище. І те кладовище, ямки були з півметра отак. І ми знаходилися в конці города, оце ж у ціх ямках, йому погано стало. Він начав переживать, тому шо вони начали відходить, і у нього є своє хазяйство. У хазяйстві єсть і трактор, і машина. Те, шо він все, коняка єсть, і свині єсть, худобина – ну все нажите, і йому думаєш, [що] цього ж може щас не стать у любий момент. І він дуже за це переживав, йому стало погано. Прийшлося трошки його, як кажуть.. Добре, що в сумці були ліки, тому давали ліки. Дуже я переживала, і він став трохи нєрвний, трохи ж. Короче, він з нами все время був, переживав, і так трошки на здоров'я дало.

Ясно. А були взагалі труднощі з медикаментами, чи у вас був якийсь запас?

У мене був невеличкий запас, шо цей, уже у конці. Ну у мене лічно були, а от у мого батька уже вони кінчалися. І перед цім виходом, я в сусідньому селі казали, шо забірали чоловіків, ото тоді шось там молодьож трогали. Я своїх дітей вивезла в місто Бахмач.

Вас машиною вивезли?

Да. Мій чоловік вивіз машиною, сам повернувся і остався. Але тоді через деякий час.

Усіх трьох?

Да, усіх трьох. Я осталася на пару днів у Бахмачі, теж виїхала з ним, але через пару днів, я думаю, кажуть більш-менш тихіше, то я думаю приїду, трохи допоможу по господарству, і якщо все добре – то поїду.

Це було перед виходом?

Перед виходом, да.

Тоді як почались обстріли, тоді ви вирішили вивезти дітей?

Да-да, як почались обстріли, почались ото в сусідньому селі Гайворон молодьож там трогать, і ми постаралися цеє. Отож вони трошки там залишалися в селі Гайвороні. Ми думали, шоб вони в нас тут ще не залишилися, бо, як кажуть, дівчата молоді у мене були, і є, дак було боязко. І тоді, коли я була в Бахмачі, то я постаралася купить трохи медикаментів, але хто в аптеці був з розумінням, а хто ні. Деяких просила: «Я з села Голінки, будь ласка, дайте мені трошки більше ліків, того шо в мене, як кажуть, я з села, я хочу привезти не тільки собі, а й другим, бо в тих теж немає». Ну хто з розумінням давав, а хто й ні.

Ясно. Не довіряли.

Стояла в чергах, щоб узять хоть якусь пластінку [таблеток].

А були черги в аптеках?

Були черги. Потім потрошку начали завозить, але на даний момент, як кажуть, у нас чуствувалось, шо у нас війна началась у нашому селі. А в місті в Бахмачі, чесно вам скажу, шо люди не всі чуствували, не понімали цього. Коли я, мене чоловік із дітьми привіз у Бахмач, там люди ходили спокійно, гуляли з собачками, з дітками. А ми по селу ходили, як кажуть, от кущика до кущика, шоб сходить хліба взять. Спасіба Марченко Людмилі, в якой ларьочок і до неї там постачали хліб. І вона нам дзвонила і казала, шо тамечки: «Оля[1], привезли хліб, під'їжджай». Але я під'їжджать не могла, того шо в нас тут пост стояв, і ми старалися, як кажуть, городами, кущами обходить і брать сумки, скі[ль]ки можна взять хліба, і принести на цей край. Бо більшість у нас, бо тут на цьому краю важко було перебіраться. Ну хто в кого, як кажуть, і легше було перебірання[2], але ми боялися і тому ходили городами, кущами, шоб принести цього хліба. Ну продуктів нам хватило, хватило нам продуктів, бо як кажуть, я люблю шоб було… [*розмову перервав телефонний дзвінок кореспонденту*]

Так. Значить ви своїх дітей вивезли. А як взагалі діти переживали всі ці події: початок, от початок війни як вони сприйняли?

Старші розуміли, менший ще не розумів, що це таке може буть. Ну він держався бодрячком. Але ж я бачу, шо діти бояться. Бояться, якшо начали стрілять, він в перву очередь біжить: «Ма, бігом побігли». Побігли в конець города. – «Ма, присідай. Мамо, лягай». І дівчата теж мені кажуть: «Мамо, давай швидше, ховайся. Давай там швидше з хати». Як кажуть: «Навєрно (вранці каже) ми [як] звечора

[1] Ім'я опитуваної тимчасово змінено.

[2] Тобто переміщення.

лягаєм, навєрно ми будем удіті лягать». Того шо в ранці, ті[ль]ки в нас телефон задзвонив, і ми дивимся, хто це дзвонить, і ми понімаємо, шо з сусіднього села дзвонять нам і кажуть: «Рушають». Або: «Ідуть уже».

У вас основний зв'язок був по телефону?

Да, більшість по телефону. Діти старалися і по телеграму тамечки, діти канєшно, як кажуть, помагали один одному в селі, передавали дані.

А от якісь побутові такі моменти: як ви отоплювали хату, як їсти варили, як це все помітно було?

Зранку в нас іногда получалося, ну іногда не получалося. Я ж кажу, шо вони тамечки з 9-ти годин, може ще й 9-ти годин немає – вже вони в нас у селі. І тому або треба раненько встать, швиденько зварить, а як уже трошки не вспів, то цеє. Ну старалися мєжду цими переривами, шо вони отсутсвували, шось цеє. Але вони більшість ходили дньом, то ми на вечір спокійно лягали спать, і ніч, ночі в нас були спокійні. Що не що, а ночі в нас були спокійні.

У погребі не доводилось ховатися?

Доводилось, доводилося. Даже ми туди повкладали, що можна: теплі одіяла, і подушки, і води, і вогнегасники, і провели даже дуйчик обигріваючий, поки думаю світло є. Але ж погреб є погреб, скільки його не топи, а він все одно охлаждається, [і] сиро було. Даже в один момент поступала така інформація, шо вони тут зайшли до нас у село, поначалу, шо можуть буть обстріли. Нам прийшлося виїхать із села на ніч.

Це на початку було?

Да, на початку. Бо ми не розуміли ще ситуації.. що буде [далі]. Ми покінули все, шо необходіме взяли і поїхали.

Десь далеко виїжджали?

Ну, як казать, в сусіднє село, за річкою Ромен. Ще тоді дорога була шо можна було. Але ми не понімали, шо в той момент, ми не понімали, шо вони звідтіля [також] можуть іти. І ми так рисковано їхали. Уже після, ми тоді вже зрозуміли, шо ми їхали, але ж вони могли нам напротів проїхать. Бог дав.

А ви десь у знайомих ночували?

Да, у знайомих ми ночували.

А потім ви на Бахмач виїжджали: ця дорога була вільною, чи ви так вигадували момент, щоб вискочить?

Вона була вільною, але все одно, як кажуть, хто знає які варіанти. Каждий раз вони, просто нам було виїхать з двору, нам треба виловить цей момент. Інформація поступила – чи їдуть чи не їдуть, – і так як уже була комендантська година, то ми зібралися не зранку, а після обід, як уже вони у нас зранку пішли, а тоді вернулися в обід, і ми після цього швиденько зібралися; то до комендантської [години] чоловік хотів повернуться, тому ми швиденько виїхали.

А, чоловік повернувся в село, а вас залишив з дітьми в Бахмачі?

Да.

А в Бахмач ви їхали, там, мабуть, і блокпости якісь були?

Да, були.

Наші?

Наші, перевіряли, да.

Це вже під містом? Чи трошки ближче [сюди]?

Отут перед Бахмачем, між Тиницею і Бахмачем. Перевіряли і казали: «Куди ви їдете й откуда ви їдете?» Паспорти дивилися. Вони зрозуміли і почули, що з Голінки, то нас пропустили.

І туди і назад?

І назад вже пропустили.

Дітей ви десь у знайомих залишали в Бахмачі?

У знайомих. У мене там і куми, і сестра єсть, то всі предлагали, то ми поїхали.

Проблем не було з розміщенням?

Не було.

Прекрасно, прекрасно. Останні дні як вам запам'яталися?

Да, як кажуть, трохи в тумані, трохи на яву. Ми ж оце, я ж кажу, трохи сиділи..

Ви повернулися з Бахмача, це самий кінець уже місяця десь був?

Я повернулася з Бахмача. Да це перед ціми днями, днів за чотири до виходу навєрно, чи три, я вже якось так…

То не має великого значення.

Я приїжджаю і нам тоді в один день поступає інформація, шо будуть відходить. І кажуть, одиниць 350 може. Тут поступає інформація, шо мо' й 400, мо й 500 одиниць буде іти, через село відступати. Ми не вірили, ми думали сті[ль]ки поміж нас пройшло, але верталася мала кількість. То ми не вірили до посліднього, шо може така кількість іти. І даже інформація поступала, шо й 800 одиниць можеть іти. Ну тоді, як вони начали вже іти, тоді ми вже зрозуміли, шо дєйствітєльно, шо їх тут багато. І вся, всяка техніка йшла, і цей. Ну, їм помішало вийти із-за того шо було грязько между селами, между селом Дептовкою, між селом Великий Самбір; на Малий Самбір там був міст зруйнований, то вони не пішли туди, і їм помішала грязь і шо вони погрузли. І через шо, а тут, мабуть, наші начали піджимать і вони суєтилися. І потім, потім вони ото ж два дня залишилися. Ми ото ж в перший день сиділи за кладовищем, потім получається так, шо на наш край, на нашу вулицю вони всі стали. І вже було темно. А перед цім чоловік бачить, що така ситуація, [а] у нас стоїть у дворі машина, він кидає в машину трохи одежі, телевізор, – шо міг, як кажуть, [шо] під руку попалося, – і ховає машину на кладовищі, недалеко там. В нас у кінці города декілька кладовищ. І там машина, як кажуть у нас, спасіба навєрно, шо він туди перегнав, шо цілою осталася. І ми сиділи до потемки, коли вже начали чуть, шо техніка стає, начинається бахкання, гупання; і ми зрозуміли, шо вони вже стали і пішли по

хатах. І уже тоді ми зрозуміли, шо нам тут оставаться нема [чого]. Начали фонарики отак ходить по кущах, по оцьому.

Перевірять.

Перевірять все. Ми зрозуміли, шо нам треба з цього місця уходить кудись. І ми потихеньку перебралися на другу сторону села, бо їх там ще в ту сторону ще не було їх, не стояли вони там. І ми попросилися до людей, тут єсть Валя, сотрудниця наша, і ми в неї дві ночі ночували. Якраз цей період, шо вони тута находилися.

Дві ночі вони перебували в селі?

Да, дві ночі. У них так получилося, шо вони на цей край стали, але вони їхали тудою-сюдою, ну більшість на цей край стали, на роменську цеє, сумську сторону. А тоді вже на другу ніч вони стали вже сюди тут у центрі, уже у сторону Локатора[1], у цю сторону.

А, тобто не в одному місці вони переміщувалися?

Не в одному.

Ну да, це ж різні колони були.

Да, різні колони, і цеє. Отож вони стріляли, по трансформаторах, свєту зразу не стало, тіліфони держали, як кажуть, [щоб] тільки подзвонить і рідним сказать, що пока все нормально, все харашо. Ото ж ми переночували першу ніч, тоже ж бахкання, гупання, ми не розуміли. Чоловік собирається.. Вони наче трошки одійшли, чоловік собирається пройти, глянуть до хати: чи вона хоч стоїть чи ні.

Це вдень було?

Це вже було на другий день зранку. І я пойду, може побачу, у кого тіліфон пидзаряжу, може в машині, у кого єсть така спеціальна ото штучка для заряду.

А машина [ваша] залишалась на кладовищі?

А машина залишалась на кладóвищі. Він пройшов, тоді дзвонить мені й каже: «Все в порядку». Ну все в порядку, думаю, слава Богу, навєрно не було їх там. Потім оце ж начався знов рух, начався рух уже з другого краю села, начали цеє, їздить знов, і ми так трошки наблюдаємо і бачимо, шо везуть холодильники, велосипеди, везуть іще якісь там тамечки чи шкафи, чи ну так же ж не дивимся прямо, страшно ж, так визираємо із-за угла.

Це з іншого кутка села, да?

Да, з іншого кутка села. Ну вони знов [зайшли], і тут стають вони, залишаються знову на ніч, на другу ніч. І тут чоловік дзвонить, він не може перейти, до хати пошов же ж на цю сторону. Не може перейти і каже: «Слухай, треба нам трошки відійти, бо хтозна, яка ситуація можеть буть». І ми питаємося відійти, ну я з батьком була, але в нас не получається, бо вони кругом стояли вже. Ми побачили, шо вони кругом стояли, розвернулися.

[1] Локатор – див. прим. на сторінці 50.

Це вже на тому, а, ви підходили до хати?

Ні. Ми були, як сказать. Чоловік дзвонить і каже, ну це ми були в чужих людей. І він мені дзвонить і каже, шо нада з тієї хати виходить, бо тіпа ну треба одийти дальше на цей край [села]. Бо хтозна, яка ситуація в центрі, бо знаходились пошти в центрі. Я давай іти, а дивимся кругом (з батьком я), дивлюсь шо кругом усе світиться, шо ми не пройдемо. І ми повертаємся назад до цих людей, шо нас упустили [до себе], і ночуємо другу ніч у них. А потім вранці…

А до них не заходили, на цю вулицю?

Заходили, вони [росіяни] стояли під двором, заїжджали в сусідній двір, поставили ЗІЛа. І вроді би сусід розказує, шо зайшов [один із них] і каже: «Вас тут багато?» – «Да, – каже, – я, дочка, я з бабою». «Ну ладно, ви не безпокойтесь нічого, ми поставим машину у дворі, і нихто вас не трогатиме». Ну, вечір начався, началось гупання, якесь тріскання, свєт кругом же ж [вуличний] не горить, ми не понімаєм, шо це робиться. У нас якраз ото ларьочок там єсть, ми думали, шо той ларьочок уже розвалили, грубо говоря сказать. Ну ніч про[й]шла більш-менш тихо, ми проснулися, як могли поспали; і тоді цей, давай же ж дивиться, яка ситуація з ранку буде. Наблюдаємо ж із сім'єю цією. Вони наче собралися виїжджать уже. Були москітни сєткі, вони їх тіпа там одкидають заводяться, чуть не виїжджають, і тут хопа – вони опять назад, ЗІЛа у сусіднє дворище заганяють назад, опять сєтку накривають. І тут откривають ворота, де ми проживаємо в цьому будинку, де ми проживали, і цеє, і знову заїжджає ЗІЛ другий, і ставить у двір ЗІЛ – і тишина кругом. Ми не понімаєм, що таке, ми думали, вони щас уйдуть і всьо. Вони швиденько, як сказать, постояли-постояли, мо' з півчаса, а тоді швиденько знову собралися – і начали виїжджать.

Ага, отак було.

Після того, ми часов в 11 навєрно, на другий день оце виходу з батьком я давай, чоловік тоді вже підходить, ночував чоловік у других хатах, будинках; і цей, начали ж тіпа підходить, наче уже тихо, мирно, як кажуть, на одну секунду, і шо ж у хатах робиться, шо ж там в тіх хатах робиться. Іду я з батьком, до батька в хату, откриваєм двері – ворота цілі, хвірточка ціла, – і цей, і откриваєм двері [до хати] – з холодільніка, з морозілки все винесено м'ясо, телевізор забратий. Ну одежа нічого, навєрно зрозуміли, що тут людина живе стара, і вони так не цеє. Але главне шо було – найшли вони м'ясорубку ручну і щось на ній мололи, перекручували. Ми по запаху почули, ми не зрозуміли, шо це таке, бо запах незрозумілий був. Чи це вони своє, чи.. ну щось вони перекручували на м'ясорубці, нам було цікаво. Там осталася така щепочка маленька, ми її нюхали-нюхали, ну ми не зрозуміли, що то воно було таке. І потім давай же ж дивиться, і зник[ли] тамечки і треньки і цієї.

Інструменти?

Інструментів багато, і їжа зникла, і цеє. Потім я давай проходить до свого дому, підхожу – наче більш-менш, із города захожу, але підхожу до двору, бачу

шо ворота розвалені, у дворі трохи на цеє, мусор, по своїй нужді кругом хати ходили. Була в мене упаковочка салфеток, вони її розкидали, по своїй нужді ж ходили, дак брали. А тоді.. [*хвилюється*] давай заходить я в хату. Це шок.. Такій шок, шо не передать. Шо все вверх ногами, а запах такий, він стояв навєрно днів три – я не могла підійти до хати, шоб прибірать у тій хаті. Такої, от морально так убито, і так, шо ну не передать словами, як це воно такі.

Це перші ночі там і не спали?

Нє. Ми спасіба людям другим, упустили в хату нас, щоб декілька днів переночувать. Ми [*схлипує*], я ж кажу, днів три навєрно не змогла я до хати підійти. А потім начала вже ж потрошку прибирать... [*запис обривається*]

Запис Г-41

Респондент: *Анонімно*
Рік народження: 1959
Професія, соціальний стан: *вчитель.*
Стать: чоловік.

Основний зміст. Неочікування війни. Перша колона, контакти з російськими військовими при виході. Пересування по селу, через блокпост. Убивства, обстріли колон під селом з боку ЗСУ. Мародерство у крамниці. Село після звільнення.

Перед лютим 2022 року чи передчували ви (або передбачали), що може початись війна?

Ні, даже і в думках не було. Говорили, шо почнеться війна. Даже коли почалася, 22-го [лютого] я виїжджав, точніше 24-го, я виїжджав на роботу вранці. Тут сусіди: «Де, он війна». Я кажу: «Да яка там війна?»..

Не повірили.

Не повірив. По радіо передають, я не повірив. Поїхав на роботу. Приїжджаю сюди в [Гайворон, у] школу, директор заходить і каже так: «Додому, до своїх сімей». Ну, я ж приїхав так, тут [у нашому селі] ничого. Тут у три часа [дня] дивлюся – колона якась іде, із Дептівки. Ну це оказалася ця, 58-ма бригада наша, з Конотопа виходила. Ну, а тоді уранці, [точніше] ноччю в півчетвертої проснувся. Чую – ревище таке. Думаю: «Шо воно таке?» Вихожу, світло ж повключав кругом. Коли соляркою воняє, коли колона. Я ж думав, шо то наши, а воно оказується, [що] це вже російська. І вони ішли з Великого Самбіра, і їм треба було повертать у центрі направо, а вони поїхали прямо, заблудили. Ну і вони розвернулись, так акуратно розвернулися і поїхали. Ну а потім каждий день отак у нас же.

А тоді начали вони [росіяни] з Дептівки в основном іти. І це отак вийдеш, перебєжками. Ну спочатку вони ничого, не стриляли, тихо. Поки начали їх бить, тоді вони вже начали лупить. Наче 3-х чоловік застре́лили в Голінці, [серед них] однокласника мого, [коли] їхав велосипедом. Ну це вже, да. Їхав на Гайворон він велосипедом, і якраз на грані отут його розстріляли. Другого, [коли] ішов до сусіда, а воно якраз поворот там. А оце вранці тут як уже стали в Гайвороні стоять, так оце вранці «Тигрики» оці, вони безшумні і їдуть в сторону Дептівки зустрічать колону. Оце ждемо – ага, пролетіли, значить, це скоро колона пройде. Ну ото так.

А як виходили вже, канешно, чотири рази до нас заходили. Ну я никуди не ховався. За первий раз зайшли, а я не вспів двері… веранда замкнута була, не вспів открить двері, а він прикладом ударив і замок зогнув. Я кажу: «Не бий, я откриваю». Откриваю – стоїть три чоловіки, з автоматами ж. «Ну шо, – кажу, – стрилять будете?» – «Та нет. Отец, табачка нет?» – «Та, – кажу, – не курю» – «А люди в деревне есть?» – « Та, – кажу, – я ж не хожу никуди, я інвалід ще». Ну і пошли вони. Тут через трохи ж, а воно колона як стане, саме дощ такий ішов. Колона ж як стане під двором по часу, поки ж там перед цей, через ліс переправляться. Тут ще два заходять. А мати в мене з ходунками ходить, вийшла, каже: «Я буду». Коли заходять: «Ой, бабушка, извините, мы вас не тронем. Я сам наполовину хохол, у меня дед хохол. А нацисты у вас есть?» – питає. Мати каже: «Та які у нас нацисти? В нас одні пенсіонери». – «А самогонка у вас есть?» Кажу: «Да ні, не гоним».

Це в кінці [окупації] ж було?

Да, це в кінці вже було. Це в кінці, це як виходили вже. Пішли вони, тут через трохи ще два йдуть. Вже ті поїхали, слєдующі заходять: «Ой, извините, ничего не бойтесь, топите печку, мы уже уходим. А хлебушка у вас нет?» Кажу: «Та он лежить». Був в мене хліб, окраєць такий. «Это у вас последний?» – Кажу: «Да». – «Нет, тогда мы не возьмем». Ну так, а по других же ж повитягували, кого дома не було так… У сусіда мого з холодільника все вибрали. От, болгарка, дрельки – да страшне, пережили таке, шо не дай Бог. Я зроду не думав, шо в нас отака буде... Ладно, я думав, там, може, десь Батурин, отуди десь буде, а шоб якась Голі́нка, Гайворон. А оказується, шо це дорога воєнного значення, військового значення оця дорога.

Дуже близько до кордону.

Да. Вони ж оце ішли через Дубов'язовку і сюди поміж нас. Ну як пошли 24-го лютого, 25-го вранці – і каждий день, каждий день.

Як місцеве населення сприйняло звістку про війну? От ви казали, що ви і не вірили, і не передчували. А [як] люди, які в селі?

Ну люди тоже, я так якось не спілкувався. Одні казали: «Да, буде війна». Ну нихто не надіявся, шо вони тут будуть.

Ну ніхто там не готувався? Ото, знаєте, як раніше, починаючи з бумагі і завершуючи там спічками, борошном, зерном?

Нє-нє, в мене оце так, я з матір'ю живу, о. Оце загадає там купить сахар – я оце кілограм купив. Кинулися – нема ни олії, ни муки, ни спичок, ничого немає. Не запасавсь, бо не думав, шо… не вірив я, до посліднього дня не вірив. В мене онука 22-го лютого якраз родилася у Києві. А тоді ще в мене син в АТО загинув ще в 15-му році, капітан. Він служив у Яворові, дак вони виїхали в Яворов, там жинка його, в Яворов виїхали. Так ото така справа, ото так ми пережили цю окупацію. Ну їздив, а там значить… .

Коли окупанти з'явились у вашому населеному пункті, вони весь час були? Чи зайняли просто якесь місце, чи просто катались?

Вони у нас цей, поставили пост. Я знаю, тута якраз там один чоловік умер у нас, а батюшка тут у Гайвороні. О. Це ж уже було 28-го лютого. І я по батюшку, а тут батюшка звонить, шо каже: «Уже пост стоїть у нас. Ну, їдьте, нічого не бійтесь, вони не трогають». Я їду, доїжджаю до цієї первої остановки – стоїть такий невеликий, з автоматом, останавлює: «Извините, пожалуйста, откройте багажник. Нам такой приказ – проверять машины». Ну я открив. А ще сюди як їхав, так воєнний «Урал» їхав напротів мене. В нас ще в Голінці не було поста, а ото ж вони, навєрно, пост тут поставили, а тоді вже на Голінку. Ну провірив він, подивився. «Ой, какие у вас дороги и освещение. У нас в деревне такого нет», – оце мені каже. Ну тоді поїхав я, забрав батюшку, в Голінку приїжаю – вже в Голінці стоять. Вже знову остановили, тоже открив багажник, тоже подивилися. І стояли вони… не знаю, навєрно, неділь три пост. Оце ж вони… я поняв, шо вони мости охороняли. Оце там же на Дептівку міст, бо це вранці дивлюся – і тут туди. І тут же ж міст в Голінці, і тут же в Гайвороні.

Це коли вас зупиняли, дак просто багажник перевіряли? Чи запитували, куди, за чим їдете, дивились документи? Ні, такого не було?

Ні-ні, такого не було.

І ті, хто перевіряв, вони слов'янської зовнішності були?

А я вже не помню сам. Ну оце [ті, що] до мене заходили, дак слов'янської. А тоді ще 4-й раз. Дивлюся, чотири чоловіки коло гаража ходять. Ну, думаю: «От зараз гараж одиб'ють». Дивлюся – шось шукає. А тоді цей, вже поїхали, так а в мене там лійка лежала, дак вони, колодязь в мене якраз коло цього, коло хвіртки над дорогою. Води набрали 5-тилітрову бутилку і поїхали. Так ото такое дело.

А реакція людей в селі яка була, шо москалі прийшли?

Та ну яка реакція. Яка реакція в селі, ховалися куди можна. Нихто їх не сприймав, ну наскі[ль]кі я знаю, може.. Не було такого.

А чи були у вас знайомі, родичі, які не вірили чи не знали, що війна почалась?

Ну не знаю, наче таких не було.

Всі знали. Просто розказують часто, особливо якщо родичі в іншій країні, так вони на початку не сприймали, шо війна.

Да є же ж такі. У Росії в мене єсть і брати двоюродні. Ну я з ними не спілкуюся, так цей... А друг у мене в Росії єсть, от живе в городі Жуков, ну він дуже співчуває. Ну так же ж дуже, ми оце по вайберу іногда спілкуємся, так той, потому шо їм не можна.

Ясно. Добре, що такі люди ще там залишились, да. Оце коли розмовляли з тим[, хто вас перевіряв], по-перше, ви з ним більше розмовляли тільки коли вас зупиняли і оце приходили в гості, так?

Ні-ні-ні.

Вони там нічого не говорили? Бо дуже часто про нацистов розказували, про Бандеру.

Ні-ні, я з ними не спілкувався. Ото так як заходили. А то ж вони стояли, отут пост був, перекрьосток, ну перехрестя тут. Дак як машиною треба було виїхать, дак я городами їхав[*сміється*]. Думаю: «Щоб ну як зупинять, дак мало шо …»

На початку вони ж все не перекривали?

Ні-ні-ні. Вони оце в Голі́нці, оце пост от отам був один і все.

А бойові дії якісь були біля вашого села російських військ із нашими військами?

Ну, були. Були ж, вони як виходили, дак їх били отам за цім, за селом. Я знаю, вже в послідній день, як вони вже зранку виходили, дак літак із Прилук як дав їм там. Там, короче, за селом витягли, казали, 75 одиниць техніки. Вони шо погрузли, бо воно ж болото і дощ, а отака тєхніка. А по-друге, шо ще ж їх і били. І тут же ж казали, [що] 8-го березня там стояли наші, так шо їх били. Ото така справа, так. Та, я бачив – і будки собачі везли, воно ж ото так той... Якраз як виходили[, то] і будки, і мотоблоки, і й…

Все, шо можна.

Все, шо можна. А валялося скі[ль]ки всякого тут! КамАЗа розбили під Гайвороном, так пазли валялися. Чайників скі[ль]ки отаких електричних без дна ваялось, люди…

А [які були] настрої серед тих, хто залишився? До речі, багато залишилось чи більше виїхало?

Кого, людей?

Людей під час окупації.

Ні, із села в нас… ну так, може, у кого діти [були] такі, особенно дівчата, дак, може, кудись дітей і вивозив, а так ніхто никуди. А куди ж поїдеш, як ну хазяйство? Ну куди його потягнуть? Вже ж як Бог дасть, так і буде.

А настрої які панували? Вірили, що все нормально буде?

Вірили, канешно шо вірили. Вірили.

Без цього попробуй прожить, да?

Ну да.

Змінилось щось в житті мешканців, ну і вас особисто, коли вони [росіяни] прийшли в село?

Канешно змінилося, як з зброєю... Як оту жінку цього ж чоловіка, шо застрелили, шоб ішов, я говорив про це. А мати якраз у вікно дивилася. Це уже на другий день, як колона йшла, і, навєрно, в очках була, шо блиснуло. І її прямо в око [кулею], і вбило.

Так, це розказували, що всю сім'ю.

Сина і… А через 2 дні, по-моєму, і її.

Пам'ятаєте, у вашому селі магазин скільки днів приблизно пропрацював?

Працював при цьому?

От на початку він іще ж працював?

Ну да.

Чи в 1-й день уже закінчив?

Да цей Зайченко в нас, дак той зразу закрив, і цей... А це Галя там, Талалаївський магазін, хазяїн з Талалаївки, так вона продукти повивозила трохи. А тоді оце як пост став, каже: «Прихожу – замкі отбиті, вже другий десь взявся…» Вона там кочегара школи попросила, той прийшов, поодбивав їм замки. Ну вони шукали. А там у неї ни горілки ж, ни пива, ничого такого не було, ни курива, о. Тоді ж цей, вона повішала знов замки. Приходим на 2-й день – знов подбивані. Дак я тоді машиною приїхав, городами об'їхав, да забрав остачу продуктів, які там були. Ну вони з продуктів нічого не брали, а шукали, навєрно, випивку і куриво.

По дорозі дак якраз багато, по дорозі отуди далі на Рубанку, Терешиху так багато про це розказують.

А у вас обстріли були?

Ну стріляли, але шоб по моєму двору якраз[, то] ні. А так їде, і чую – лупить: там трансформатори порозбивали, от.

Як було зі світлом, до речі?

Світла в нас якось…

Весь період окупації було чи в якійсь період зникло?

Ні. Ото як виходили, дак три дні не було. Бо там вони і стовпа повалили, і ці трансформатори порозбивали. А тоді як ото вийшли вже, так там буквально швидко зробили. А так все время світло було. Я не знаю, як отам міст через меліорацію під Дептівкою, там стоїть знак «5 тонн». А як він видержав, шо скі[ль]ки техніки пройшло через той міст.

Ну да, в танка ж не 5 тонн. 5 тонн це у «Тігра». Ну в танка не 5 тон.

Тон 60 навєрно, чи 50.

От ви розповідали, як вони назад виходили. Так коли вони йшли по селу, то стріляли?

Стриляли.

Так стріляли просто так чи тільки якщо думали, що якась там загроза?

Хтозна, хтозна, як вони ж тут, як той... Ну я, правда, раз ті[ль]ки в погреб ховався. А то це як первий день як вони начали виходить, і тут таке стрельбище із Гайворона, дак я бігом у погреб. Чую, що тут гупкає і в нас уже луплять. Но стріляли вони в основном осюди, в сторону Гайворона.

Які наслідки в селі залишились після того як стріляли? Пожежі може були, будинки знищені?

Да, будинки знищені були, були. В одного дак ночували вони, тоді і хату спалили. До одних снаряд улетів і впав на крісло, но харашо, шо не розирвався. Це в послідній день уже, як виходили, там на Конотопському шляху. Та може вам в Голінці розказували.

Пам'ятаєте день, як наші [військові] перший день з'явились?

Пам'ятаю, це було субота, по-моєму, 2-ге квітня.

Чимось запам'ятався цей день?

Ну так я особо їх не бачив, шо цей.. Ну а тоді вже на третій день вони там же ж. Бо казали, [що] 70 чоловік утекло було там цей, дак приїжджали військові. Там стояли вони в селі, вроді би, ловили їх.

До речі, після [того, як] тривалий уже час пройшов, нікого не знаходили? Бо в нас під Ніжином виходили.

Ні, наче не чув я. Не чув я такого, шоб у нас у селі було. Казали, там один [чи] якісь два підозрілих ходили зразу після цього. Дак я не знаю, де вони ділися.

А пам'ятаєте, хто ваше село після звільнення у перші дні відвідував?

Вперше, зразу після того, як вони вийшли, після обіда приїхав заступник голови ОТГ.

А волонтери?

Та тоді ж гуманітарну допомогу там давали всяку таку.

Ясно. Змінилось спілкування людей? От навіть якщо порівнювати той місяць окупації: до війни, отой місяць окупації приблизно, і після війни. Спілкування між людьми змінилось хоч якось чи ні?

Я думаю ні, мені кажеться ні. Як спілкувались, так і спілкуємось. Спогади тільки ж такі, все.

Ну гарних ні в кого немає.

Та немає, немає ні в кого гарних. Ну я думаю, у нас у селі нихто їх не ждав і нихто їм не радий був. Ті колаборанти направляють ракети, да якби на їхню хату залетіла та ракета, шоб вони знали. А то за гроші так…

У вас якійсь фотографії з того часу не залишились?

Ні, я до цього не фотографував. Ну якось і телефона в мене не питали.

Не перевіряли?

Не перевіряли. Ну в залежності від того які… серед них же тоже всякі були, були й нормальні, були й..

Ну оце коли ви кажете, [що] до вас приходили, вони [окупанти] теж між собою відрізнялися чи ні?

Рижий один якийсь був. Воно ж так, знаєте, злякано. Неприємно було, коли стоїть перед тобою з автоматом, [*нерозбірливе слово*] зараз на курок нажав – і все.

І нічого не зробиш.

Да.

Дякую.

Запис Г-52

Респондент 1 (у тексті Р1): *Анонімно*.
Рік народження: 1982
Професія, соціальний стан: *директор СТОВ «Україна».*
Респондент 2 (у тексті Р2): *Анонімно.*
Рік народження: 1982
Професія, соціальний стан: *начальник служби охорони СТОВ «Україна».*
Стать опитуваних: чоловіки.

Основний зміст. Тваринницький комплекс поблизу Голінки у дні війни. Рух колон, ночівля росіян на току, розділення першої колони. Обслуговування комплексу, персонал, забезпечення роботи, поставки фуражу, пального для генератора, проїзд блокпостів. Ночівля російських військових на комплексі під час виходу. Наслідки перебування росіян у селі і на комплексі.

Чи передбачали ви, може передчували, що може розпочатися війна?

Р1. Взагалі ні. Чесно, до останнього не вірив. Ніколи не думав, що Росія на нас нападе.

А ви?

Р2. Даже і в мислях не було такого. Нихто не знав. Утро просто потрясло всіх.

Ваші колеги тоже так на роботі ставилися? Чи були ті, хто..

Р1. Та спілкування такого (не) було. Там 17-го вони ж планували чи 18-го. Але нихто, я думаю, про це.. і не думав, і не вірив.

Р2. Не вірилось, воно не вірилось до останнього.

Ви до можливих, ну я не кажу даже воєнних дій, просто ускладнень не готувалися, ні дома, ні на роботі по професійній лінії? Жодних заходів не передбачали?

Р2. Взагалі ні.

Р1. Взагалі не передбачали.

Коли і де ви дізналися про початок війни, як цей момент відклався у вашій пам'яті?

Р1. Мені брат зателефонував у п'ять тридцять [ранку]. І підказав, що бомблять.

Р2. Даже не пам'ятаю.

Не пам'ятаєте?

Р2. Не можу сказать.. не помню, хтось позвонив утром, піднялись, сказали, що розпочалась війна, ну воно не вірилося, зовсім не вірилося, взагалі.

А ви були вдома, да?

Р1. Так, так. Обичний день, збирались на роботу.

Ну да, четвер, робочий день. Які події першого дня вам запам'яталися?

Р2. Першого дня близько чотирнадцятої тридцяти перша колона російської техніки показалась в напрямку села Голінка.

Р1. З Малого Самбору.

А ваш комплекс розташований де, на північ чи на південь від села? В яку сторону?

Р1. Получається на північ.

У сторону Бахмача?

Р1. Так. Ну в сторону Конотопа, в сторону Сум.

У сторону Конотопа, це там [село] Малий Самбір, здається?

Р2. Так, так.

Р1. З одної сторони Малий Самбір, з іншої Великий Самбір.

Р2. І Дептівка..

Майже на межі області, получається?

Р2. Так, межа, сім кілометрів – і Сумська область. Через поле.

Ага, ясно, тобто ви прямо в гущі подій попали. Чотирнадцять тридцять, ви даже запам'ятали.

Р2. Ну десь чотирнадцять тридцять.

Р1. Чого ми запам'ятали, [бо] ми спочатку сюда не поїхали. Поїхали в контору у Григоровку, поспілкувалися, там інший директор агрофірми імені Шевченка, ну і потім вирішили приїхати сюда.

Спілкувались з приводу того, шо робить?

Р1. Так, так. В'їжджаєм сюди, а тут колона вже стоїть, ми їй в хвоста заїхали.

А це не наша була колона?

Р2. Ні, ні.

Не наша, бо казали, що в цей день іще наші відступали з Конотопа.

Р1. По Бахмачу вони були. Це було вночі. 58-ма бригада.

Це вночі. Ясно.

Р1. Тут нашої колони під час окупації [не було], уже як вони вийшли [росіяни], потім наші зайшли.

Ясно. І ця перша колона, вона вже зайшла у комплекс?

Р1. Ні. Комплекс вони до останнього не трогали.

Р2. До останнього дня [сам] комплекс був не тронутий. [А] на територію току зайшли були двадцять, щоб не збрехать, двадцять дев'яте лютого.

Двадцять дев'ятого нема такого дня, двадцять восьмого може?

Р2. Ой.

Р1. Та в той же ж день ноччю.

Р2. Ні, ні. Первих два дні вони не трогали, там буквально двадцять шосте-двадцять сьоме.

Місцеві жителі казали, що в першу ніч на стану десь вони ночували.

Р1. Так в першу ніч стояли вони під цім..

Р2. Зайшли вони на другу ніч, чи на третю, перву ніч.. ну не пам'ятаєм точно, яка ніч.

Ну ясно, щось уже стерлося.

Р2. Так, воно стерлось дещо з пам'яті, але мені наче на другу ніч. Перву ніч вони якось так стояли більш під лісопосадкою, лісосмугою, а потім уже на другу наче вони зайшли на територію току, ну і там вони ночували до ранку стояли.

Р1. Перша ніч взагалі нічого, даже навіть поприбирали після себе, після вечері.

Даже так. Це на території току?

Р1. На території даже там, де охоронець сидить, там де відеокамери, комп'ютер був. Ну вони одразу канєшно камери повиключали. У мене навіть відео збереглося (вже на даний момент немає), як вони заїжджали, з відеоспостереження, і потім по одній камері почали виключать, вони їх розстриляли. А на території, де охоронник був, нічого взагалі не тронули, в коробочку все сміття склали, поставили.

А охоронник перебував чи ні?

Р2. Ми дали команду, команда поступила, шо «сходь».

А він повідомив вас, що заходять?

Р1. Так, ми все время були на зв'язку. У мене програма онлайн камера, то ми бачили.

Р2. Ми все бачили полностю, як воно робиться.

А ви перебували на роботі, да?

Р1. Ні, це вже було ввечері.

Р2. Дев'ятнадцять сорок по часу. Я помню, шо в дев'ятнадцять сорок вони ішли [в] дев'ятнадцять сорок.

Ага. Жаль, шо відео не збереглося. Отже, в 19.40 увечері вони зайшли, і вранці покинули, мабуть?

Р2. Близько обіду десь, часа десяти[й] – одинадцятий, не пам'ятаю. Не з самого ранку вони виїхали, бо уже після обіду ми туди пошли.

Р1. Вони і у майстерні були у нас.

Р2. Техніку там ремонтували, масла міняли, фільтра валялись їхні.

Щось ваше брали?

Р1. У ту ніч ні.

Р2. Та ні чого, у складу мастил там насоси були, оції, шо масло качать. Два штуки, їх не стало. Ну а так особо нічого такого не було.

А ви потім інспектували територію, да?

Р1. Так.

Р2. Ми потім вийшли.. Правда по території було дуже багато мусора – сухпайків [особливо]. Взагалі вся територія була услана ними.

Тобто вони прибрали ті[ль]ки сам тік?

Р1. Більше всього, що [там] офіцери ночували там у сторожці, а солдати всі так, надворі, де хто примістився – у майстерні, в складах. І сміття залишили після себе.

А ну ясно, офіцери прибрали, а солдати.

Р1. Так, там у сторожці все було убрато, у ящичку окуратно зложено лежало.

Ясно. Тобто розташувалися як їм було зручно. А велика була ця колона?

Р1. Колона велика сама йшла, але сюди заїхало до двадцяти одиниць техніки.

Р2. Якщо не більше, бо стояло їх чимало.

Р1. Ну сама колона пройшла, ну їх багато йшло, вони ж, можна сказать безперивно.

Р2. Багато стояло на Конотопському шляху.

Р1. На Конотопському шляху, а іменно тих, хто зайшло на тік.. да ні[, десь] до двадцяти одиниць.

Може буть, якась голова колони, а решта.

Р1. Так.

Тобто колона розділилася, частина ночувала у селі і до ранку стояла, а частина заїхала на тік. Так. І після того вони на тік не заїжджали чи були й пізніше?

Р1. Та після того наче не було взагалі.

Р2. Зразу вони побули, стояли.. біля заправки тоже вони там ходили, ну не тронули заправку, дизтоплива бочка стояла запечатана, все – нихто ничого взагалі не тронув, ниде ни один замок не зломаний там був, ничого.

Ясно. Які заходи ви вживали по своєму господарству, у вас великий комплекс? Казали, що чималий.

Р1. Територіально?

Ну й територіально і по кількості працівників і, скажімо так, по майну?

Р1. Які заходи можна вжить у такій ситуації? Дякувати нашим працівникам, які ходили під час [руху] колон годували тварин. Велике дякувати їм, тому що комплексу було б. Розумієте: дев'ять тисяч тварин.

Це ті[ль]ки свиней?

Р1. Свиней, у нас свині.

Спеціалізуєтесь на свинарстві.

Р1. Да, да-да. Ми заїжджали при можливості щодня.

Р2. Ми кожного дня були.

Р1. І наші люди. Возили, розвозили по домах при можливості, забирали так само; кухарку, свинарок забирали, запліднювачів і розвозили назад. Було так у нас: ми заїхали при можливості, коли колон не було; та їздили й коли колони були, вони на той час взагалі нас не трогали. Погодували тварин і порозвозили, і ми поїхали. Охоронники на постійній основі були у нас на комплексі два чоловіки. Ветлікар проживав на комплексі. Ну і кочегари, які в цей час опалювали комплекс, вони позмінно були, але при можливості добиралися теж.

А ваш комплекс не на дорозі, він віддалік мабуть, чи як він розташований?

Р1. Ну получається зліва на Малий Самбір дорога, справа за комплексом польова, там основної немає дороги, польова дорога на Великий Самбір, і між ціма дорогами наш комплекс.

Тобто його з дороги безпосередньо видно?

Р1. Так, звісно.

Як довго по цій дорозі пересувались колони?

Р2. Постійно.

Постійно, бо казали, що з Дептівки потім більше ходили.

Р2. Ходили, ходили і з Малого Самбора неодноразово.

Із Малого Самбора теж?

Р2. Ну, давайте уточним те, що коли перші колони ішли дуже великі, які налічували по сто вісімдесят, по двісті одиниць; то потім вони ішли кожного дня, але вони ішли менші – там двадцять, тридцять, п’ятдесят, отак ішли.

Бо в селі мені говорили, що з Малого Самбора у перші дні йшли, а потім більше почали іти з Дептівки.

Р1. Більше так, даже Дептівка там у них Шевченкове Сумська область, отуди на Дептівку і на Гайворон. Але періодично [й]шли через Великий Самбір поміж наш комплекс і [й]шли через Малий Самбір, знаю [одна колона] скільки – годин три навєрно стояла.

Р2. Це наші охоронники рахували тоді, там шось двісті чи тридцять чотири одиниці вони нарахували, вони ще обламались шось були, що стояли у нас перед комплексом.

Р1. Да, ми не можем зрозуміти, чому вони стоять попід комплексом; ніхто нічого не робить, колона стоїть і все. Тут якраз би додому поїхать, це було 15.00, день не пам’ятаю. Потім вони пройшли, ми виїхали, запаска з БМП валялась, міняли колесо [бо] пробили. І поїхали, а куди вони поїхали, з Малого Самбора поміж комплекс і..

Р2. Ну, вони всі виходили і йшли в сторону Гайворона, вся техніка повністю йшла в сторону Гайворона.

Інших напрямків не було?

Р2. Ні. З Дептовки в сторону Гайворона, Рубанка оце, на Терешиху.

Р1. Смолове, на Ніжин.

Ясно, а з цих сіл, Малий і Великий Самбір, у вас багато персоналу?

Р2. Ні, у нас місцеві.

А у вас тільки з Чернігівської області, тобто звідти люди до вас не добиралися.

Р2. Ні, один кочегар з Великого Самбора добирався, а тоді він тут жив у когось.

То туди дорога була не проїзна, практично?

Р2. Ні.

У вас – ну ви, мабуть, з Бахмача ж їздите - були труднощі з пересуванням у цей період?

Р2. Звісно.

Р1. Та були.

Р2. Виїжджаєм постійно: доїдем – не доїдем, як воно буде ніхто ж не знав, доїзжаєм – усіх обзванюєм, щоб дізнатись: є колона[, чи] немає. І [так] між колонами проскакували заїжджали. Ну ми кожного дня були. Як це так – ми не приїдем, значить і персонал не вийде. Приходилось добиратись. Було таке, що добирались швидко, було таке, що по три, по чотири часа добирались. По різному.

Ви разом їздили чи окремо?

Р2. Разом.

Р1. Однією машиною їздили.

Ясно. Що ви скажете про реакцію персоналу, як люди на роботі реагували на прибуття рашистів, на окупацію, на всі події?

Р1. Злякані всі були.

Р2. Страх, у першу чергу страх.

У першу чергу страх, да?

Р2. Ну в перші дні і самим не смішно було. Якось дуже так переживали, потім звісно воно якось: собрались – їхали, уже якось так настраювались наче трохи спокойніше. Але все одно страх присутствував завжди: оці дороги[, як] добраться. Збуту не було тварин, тварини кожного дня народжуються, їх же потрібно кудись продавати, тут же ж кругооборот.

Ну да, у вас налагоджені ж зв'язки.

Р1. Так, всі м'ясокомбінати зупинилися, все стало.. Проблематично було.

До якого часу це було, до квітня? Чи ще й дальше було?

Р2. Да, взагалі до квітня, поки вони не вийшли. Ну не в перші ж дні [квітня] там, я не пам'ятаю, коли приїхали [до нас] м'ясокомбінати, у нас же і по інших областях України [зв'язки] були ж. Як могли, так і своїми силами вивозили, продавали, зробили забій, забивали, продавали.

А от ваші сім'ї як реагували на це? Не планували кудись їх евакуювати?

Р1. Ну я своїх ні, планів не було.

Р2. Взагалі планів не було нияких, нікуди не виїжджати, нічого. Але кожного дня це був квест, вони переживали: як ми, шо ми. Постійні дзвінки: чи доїхали чи ні.

Не звертались до вас люди з проханням евакуювати когось чи вивезти?

Р1. Ні, до нас не було такого.

Персонал тоже не звертався з таким?

Р1. Ні. Всі місцеві, всі на місці. Всім дуже велика вдячність, шо ходили на роботу.

Р2. А хтось наче й виїжджав.

Р1. Ні, з Бахмача виїжджали, [вірніше] не з Бахмача, а з Голінки. [*не розібрати*] Поїхали наче на Бахмач були.

Да, казали, що на Бахмач виїжджали. Добре, а от коли рухались колони, розповідають, що протягом періоду окупації вони поступово ставали агресивніші. Чи були якісь обстріли комплексу чи дороги, як це?

Р1. У комплекс не стріляли. Наче. Ну це тоді, коли вже зайшли в комплекс були, то там камери постріляли, таке. Стріляли вони на в'їзд в село, по трансформаторах розбивали. Ну, все время ж мотались по селу, ну такого щоб там страшно, там не стріляли по комплексу. Да, на току там єсть криши попробивани, десь шось пролетіло, і понятне діло, летіли й осколки, було всього.

А на комплекс, ви кажете, заходили якось, чи як це було?

Р2. В останній день, перед тим, як вони вийшли звідси, вночі вони зайшли на комплекс.

А вони виходили і туди, на Малий Самбір, да?

Р2. Ну вони оці останні, що були там.. БТРи були наче три, да? Я не пам'ятаю, ну ми ж заїжджали, а вони якраз ще уїжджали. То вони заїхали на комплекс, вивалили ворота, там вони ночували на комплексі.

Оце три БТРи всього?

Р2. Ні, п'ять, по-моєму, заїжджали.

Р1. Штук п'ять.

Це якийсь уламок такий від колони, можна сказать?

Р1. Ні, в ту ніч вони ночували вездє: по хатах, це коли вони спалили хату, оце в ту ніч і до нас заїхали.

Ясно, на комплекс.

Р1. Так.

Тільки переночували і поїхали, як було?

Р1. Тільки переночували, те шо я вам говорив, [як] ви запитували. Сервера, ноутбуки, комп'ютера – вобщим все повитяували, що можна.

Да, на комплексі?

Р1. Полностю, да.

Р2. Ноутбуки стояли, все ж вони там попідбірали.

Р1. Мобільні телефони, кросівки в охоронника, ноутбук у ветврача, спецодяг (там нові були такі куфайки), таке це все.

А так по території комплексу не ходили?

Р2. Ну на свинарник на сам до тварин не заходили, вони були у столовій, оце тут, їсти готували й їли.

А були там люди ваші у цей час чи потікали?

Р2. Два охоронника, ветврач, кочегар, і ночна свинарка. Ночна ж свинарка взагалі нічого не чула і не знала.

Р1. Вона пішла, працювала на сараї і взагалі не знала, нічого ж даже не чула. А ці хлопці дивом залишилися живі.

Р2. Вони в кочегарці заховались у малій.

Р1. Як вони туди не зайшли, у ту кочегарку; ну були кругом, а у кочегарку не зайшли, і цілу ніч там стоя хлопці.

Учотирьох, получається.

Р2. Да.

І коли вони змогли вийти тоді?

Р2. Ну як орки ушли, на ранок.

А вони[, росіяни, тут] довго не перебували.

Р1. Ну ніч. Це ж як наші уже їх гнали.

Р2. Не було ни зв'язку з ними [з працівниками], ничого.

І після того все, вже [окупанти] не заходили?

Р2. Ні.

Будівлі постраждали чи тільки ворота?

Р2. Будівлі ні. Камери, ну таке, камери з автоматів там розстрелювали.

Відео не залишилось від їхнього грабежу?

Р2. Так, дивіться, світла у нас не було на той момент, четверо суток, по-моєму. Ми на генераторі були, і плюс вони ж позабірали і карти пам'яті і все ж повністю, даже як би шо було, його б не лишилось.

Ясно. А світла чому не було – десь трансформатор перебили?

Р1. Ну вони по селу всі трансформатори порозбивали.

Р2. А у нас генератор.

Тобто ви генератором працювали весь цей час. А скажіть, будь ласка, з пальним не було проблем, бо пальне тоже ж попробуй дістати в той період. Був якийсь запас?

Р1. Запас обов'язково був, ми завозили періодично пальне, а останні дні охоронники, взагалі [де] машини стояли, все позливали з машин, повиціжували, [*нерозбірливо*] не можна було ни заїхать, ни пального не було нічого. Все, що можна було у генератор заливали.

Р2. Все в генератор, щоб був [працював].

А треба було підтримувати, значить?

Р1. Звісно, світло це вентиляція, тепло, маленькі поросятка й великі позадихаються, якщо не буде вентиляції витяжної.

Тобто підтримували роботу комплексу до останнього. І в останній день, от вони виїхали, а ви зразу заїхали, получається?

Р1. Так, нам охоронники зателефонували, що ніч орки були. Та вони ще вночі повідомили.

Р2. Вони ще вночі повідомили, але добраться ж не можна було, а перед утром – ми з-за чого їхали, ми ще даже не знали, що вони вийшли, ну ми їхали з-за чого: у нас заканчувався у генераторі дизель, нам треба було його заправити, і ми на свій страх, як кажуть.

А у Бахмачі було пальне чи тоже не було?

Р1. Та воно ж там періодично заправки видавали, откудась там привозили.

Р2. Ну ми не з Бахмача, ми агрофірма Шевченка, це ж одного власника.

А, це один власник із Григорівки, получається.

Р2. Ну ми зразу заїхали сюди взяли каністри, тут побули, да? Поїхали привезли пальне, вернулися ще.

Р1. Ми там каністри взяли, привезли..

У Григорівці, получається [взяли каністри]?

Р2. Да, ми вилили, заправили бак, поїхали ще, шоб привезти, бо легковою машиною багато ж не візьмеш. І уже другий раз ми не змогли заїхать, уже наші стояли тут. Ми ще злякались: на повороті стоїть; ми ще стояли, боялись їхать, хто-зна хто.

Ну да, ще було невідомо, і навєрно розпізнавальних знаків не було.

Р1. Так ну здалеку стоїть на повороті на бетонку.

Р2. САУшка.

Р1. Потім приїхали наші, нас пропустили. Ми доїхали на в'їзд в село. Тут іще чотири машини наші.

Р2. Да, і вони зачищали якраз, ішли.

Р1. Ну, а потім прильот, я не знаю, чого воно сюда, біля нас, раз, і другий раз. Хлопці кажуть: «Їдьте». Вони нас розвернули й не пустили.

Р2. А наші військові вже пішли на зачистку.

Це тоді як «Градом» по селу?

Р2. Так.

Ви не були свідками цього прильоту?

Р2. Ну були, при нас один взрив, другий взрив, і наші хлопці кажуть: «Їжджайте». Бо ми зразу попросились на комплекс.

А ви не в селі були?

Р1. Ну ми ж вилили солярку і вернулися назад ще привезти.

Уже на комплексі злили?

Р1. Так. Ми побули вже в селі [і] побули тут. Вилили, вернулись ще раз, набрали і вертаємся при в'їзді в село.

Ви з Григорівки їхали?

Р1. Да. І нас наші хлопці [військові] вже не пропустили, сказали: давайте п'ять минут постоїм. Ми постояли, тут прильот один, прильот інший – «Розвертайтеся».

А звідки летіло, не помітили?

Р1. Самбор чи де.

Р2. Десь з тої сторони. Ну куди вони одступали.

Значить приліт останній був.

Р1. Він біля нас був.

Р1. Як стояли.

[*телефонний дзвінок*]

Але вас не зачепило, по селу пройшлося?

Р1. Ну так.

І ви тоді назад на комплекс і почали відновлювать роботу. Виробничі процеси не постраждали, від цього їхнього приходу [росіян]?

Р2. Ні, ми до останнього все забезпечили.

Встигли, значить. Генератор вони не пошкодили?

Р1. Ні.

А коли світло відновили? Уже потім у наступні дні?

Р1. Та я й не пам'ятаю, коли світло відновили.

Р2. Вони як вийшли, мабуть на другий чи третій день після цього.

А тут контора ваша не постраждала?

Р1. Ну вікна побили, двері поламали, архів отаке наробили; ну всі двері були відкриті, все вони повідкривали.

Ну ясно, що ви про комплекс мабуть спочатку думали, а потім уже про контору.

Р1. Та ми й тут тоже зразу заїхали.

Не залишилось у вас фото чи відеозйомки контори?

Р1. Були, ми на поліцію скидали, але повидаляли.

Не залишилось, жаль. Добре. Коли почалось відновлення, як змінювалась робота вашого комплексу? Казали, до речі, що ви підтримували село під час цих подій.

Р2. Молоко не можна було тоді вивезти, в агрофірмі Шевченка єсть молочна ферма велика, привозили, людям роздавали.

Р1. Безкоштовно. Набирали люди, працівникам нашим давали.

Казали, шо ви і худобу привозили, здається?

Р2. Ну, м'ясо.

Ви тільки в Голінку вивозили м'ясо чи в якісь інші села тоже?

Р1. Ні, в інші села по окрузі тут так: у Григоровці роздавали безкоштовно, у Бахмач передавала, Дмитрівка, Рубанка [у це село] я не пам'ятаю.

Це ви вивозили чи люди у вас брали і вивозили? Як це було?

Р1. Тут біля контори ми вивозили своє м'ясо.

Своїм транспортом?

Р1. Так. Там не тільки, там м'ясо, муку, олію, по-моєму, давав власник, підтримував село, допомагав.

Це з [агрофірми] Шевченка? Чи ваше?

Р1. Ну м'ясо наше було.

А інші продукти чиї?

Р1. Ну це власник, власник один у нас – агрофірма Шевченка, СТОВ «Україна» у власника, тобто це було більш як власника.

Це його ініціатива була?

Р1. Так, Андрія Петровича.

Як довго це було – пока не вийшли?

Р1. Підтримував?

Ну да.

Р1. Та я чесно й не пам'ятаю. По-моєму, це вже після, орків тут уже не було.

Р2. Мабуть що так, після цього роздавали.

І після цього [після виходу росіян] тоже. Бо і казали, шо і під час окупації ви наче привозили.

Р2. Та й під час і після того якраз привозили роздавали. Воно якось так ішло все. І не думалось.

Р1. На той час не фіксував, не запам'ятовував, тут вижити було [завдання], комплекс підтримати.

Були труднощі з доставкою?

Р1. Були, були у нас корма, якими годуємо тварин, знаходиться завод у Григорівці. І щодня кормовоз наш, водій, ризикуючи власним життям, фура, яка тягне двадцять п'ять тон корму, щодня він їздив, привозив. Дякувати тоже йому велике. Якби не він, він один із основних.

Ясно, тобто було досить сутужно тоді.

Р1. Ну представляєте: ідуть колони-колони-колони, а тут фура така йде, хтозна шо там [ми везем], може бензин, може шо там. Вони ж не розуміють, шо там корма. Дякувати Богу, дякувати водію нашому.

А траплялось так, що зупиняли колони вас чи ваш транспорт?

Р1. Фуру ні, наче ни разу не було.

Р2. Фуру наче ні, ми старались, ми її вели все время на звонках.

Р1. Зупиняли, тут же були виставлені блокпости.

У Голінці, да?

Р2. Голінка, Гайворон.

Р1. У нас працівники були з Гайворона, ну вони і щас працюють.

Р2. Ми їх забирали.

Р1. При можливості забирали, потім вже як не можна було в Гайворон заїхать, вони теж дома сиділи.

Так вам доводилось блокпост проїжджать частенько?

Р1. Да, в Гайвороні проїжджали і в Голінці. Зупиняли, перевіряли.

Шось казали?

Р1. Та такого нічого. Молоді хлопці, чесно, от я здивувався, їм навєрно років до двадцяти було вобще, і в Гайвороні, і в Голінці.

Багато їх стояло на блокпостах?

Р1. Багато.

Р2. По шість чоловік. Шість-сім.

Р1. І то, їх там було більше, потому шо вони мінялись. На блокпосту іменно чоловік п'ять-шість, і плюс ті, хто відпочивали.

Р2. Вони тут на мосту і в Гайвороні на мосту.

Р1. Так. Мости вони прикривали, щоб не повзривали, щоб колони йшли.

Ясно. А потім казали, шо в останні дні познімали блокпости?

Р1. Так. [*дзвінок мобільного*]

Як потім було, коли зняли блокпости, важче було їздить?

Р1. А блокпости тут були до останнього дня, вони мости держали до останнього дня. Ми сюди не їздили, ми їздили сюди.

Р2. Об'їжджали і вуличками, і полями.

Можна було об'їхать.

Р1. Були кожен день на роботі, значить можна було. [*посміхається*]

Чого найбільше боялися ви в цей період?

Р1. Чесно, от такого великого страху не було, може з-за того, що перві зустрічі з ними – вони нас не тронули. І ми їздили, ну їдемо – колона, ми зупинились на обочині, проїхали. Ну це вже пізніше, коли не по сто одиниць ішло, а двадцять там, тридцять, п'ятнадцять, бувало і три, п'ять, таке. Рух [їхній] був тут постійний, вони на Гайворон, з Гайворона сюди на Рубанку, Терешиха, [тоді] верталися, вони тут у лісі базірувались, стояли в лісі під Депповкою. І рух був постійний.

Ви у ту сторону мабуть не їздили, чи їздили й туди, на Дептівку?

Р1. Ні.

Це люди вам розказували?

Р1. Так.

З вами на контакт не виходили окупанти?

Р1. Ні.

Тобто якихось вимог, пропозицій вам не надходило?

Р1. Ні, взагалі.

Р2. Взагалі нічого такого не було.

Ясно. А як от ваші колеги, от з агрофірми чи інші там – про це спілкувалися з вами, щось розповідали?

Р1. Ну там менші колони ішли.

По Григорівці?

Р1. Так.

Р2. Там послєдній день ото як виходили [окупанти], тут мост упав у Гайвороні..

Р1. У Гайвороні мост упав, останні колони через Григорівку, через бетонку – і на Голінку, і [далі] вони я не знаю куди, чи Дептівка чи Самбір, кудись туди ішли.

Ясно. Чи відчувалася взаємодопомога саме по вашому сектору, ну крім вашої агрофірми; може хтось вам допомагав, чи ви комусь допомагали, з таких підприємств, з організацій, може фермери якісь звертались до вас, чи ви комусь допомагали. Не було такого?

Р1. Та ні наче, ніхто. З фермерів, з підприємств ніхто не звертався.

Добре, як ви оціните наслідки перебування окупантів, ну от на вашому комплексі, по селах, взагалі в районі вашого перебування?

Р1. Оцінювать в чому?

Як вони вплинули на людей, збитки, шкода?

Р1. Так збитки ж ви самі бачите, скільки збитків було. Світла, всі трансформатори постреляні. Людей, як взяти Голінку, да? Що вони думали собі: бичка завели в хату, відкрили газ і закрили двері. Теля.

Щось мені казали.

Р1. Я думаю, цим вже все сказано. Потім я вам скажу, тут єсть мосток, така річка – не річка, а копанка, водойом, ну більше двадцяти ящиків було боєкомплектів з мінами, да? [Р2 *підтверджує*]. Не влазило награблене в них, так вони бк-ашки[1] викинули, а награблене запихали.

Це десь за селом?

Р1. Та ось в селі. В первий день, як вони вийшли, ми [по]бачили.

Р2. Ми об'їжджали ж село.

Р1. І у військову адміністрацію дзвонили, і у військкомат дзвонили ми.

Так кажете, до двадцяти ящиків з боєкомплектом просто у річку?

Р1. Просто валялись вони.

Р2. На узбіччі. Їх обгородили лєнточками, поки їх забрали, приїхала льогкова машина, хотіли забрать, так куди воно? Потім приїхав ГАЗон, потім їх загрузили і забрали. Повністю снаряди, запальники, все у ящиках.

Ясно. Якусь техніку біля вашого комплексу не залишали?

Р1. Ну біля нашого ні, але багато було розбитої техніки.

А так військові дії біля вас не велися?

Р1. Останні дні були ж перестрілки, я не знаю.

[1] Тобто боєкомплект.

Р2. Тут під Самбором Малим. Як виходили в Дептовку, дуже великі прильоти.

Ну Дептівку да. Добре. Після звільнення ваше підприємство чи комплекс хтось відвідував: представники влади, поліція?

Р1. Поліція, ми ж визивали. Вони фіксували, заяву ми писали [про] збитки: і по канторі, і по комплексу.

Якесь свідчення, розслідування проводили, да?

Р1. Ну вони зафіксували все, і на цьому все.

На цьому все. Добре. Як довго ви ліквідовували ці збитки, які вам нанесені були?

Р2. Ну поки позамовляли, тоді ж [треба] було і техніку, сервера всі відновить, ноутбуки купить, комп'ютера. Ведеться програма для свиней, там є у нас дві програми – генетична і хазяйственна – це все ж «ушло». Ну, ворота відповідно там, камери, таке.

Ясно. А от у травні, червні спостерігалась оце ж криза з паливом. Як ви пережили її тоді, шо не можна було ніде заправитись, дуже дороге було, обмежений об'єм

Р1. Ну в нас по [агрофірмі] «Україні» великого використання [пального] немає, у нас легкові автомобілі. Світло відновили, на генератор не потрібно. І фура оце. Ну й по території це вже там, ото шо корма розвозить і трактор.

А, тут у вас невелике споживання палива, тобто вам вистачило. Зрозуміло. Не було більше ніяких прильотів за ці роки, за цей час? Більше функціонування вашого комплексу не переривалося?

Р1. Ні.

А скажіть, будь ласка, от такий момент: зараз в ці роки проводиться мобілізація, у вас мабуть частину персоналу забрали, чи ні? Чи у вас багато на броні?

Р1. Небагато на броні. У нас єсть пенсіонери, які працюють, і люди, які не підлягають мобілізації, є й ті, хто заброньований. Ну і жіночий колектив.

Р2. Да, у нас просто свинарки, оператори свинокомплексу жінки.

Тобто у цьому плані на вас сильно не вплинула [мобілізація].

Р1. Сильно ні.

Добре, дякую вам за інтерв'ю, за приділений час.

Р1. Дякуємо й вам.

Запис Г-62

Респондент 1 (у тексті – Р1): *Анонімно.*
Рік народження: 1971
Професія, соціальний стан: *соціальний робітник*
Стать: жінка.

Респондент 2 (у тексті – Р2): *Вернигора Наталія Петрівна.*
Рік народження: 1968
Професія, соціальний стан: *староста.*

Основний зміст. Особливості роботи соціального працівника під час військових дій. Поява військових колон – нашої і російських. Приїзд невістки з Конотопа. Спілкування з родичами в Росії. Керівництво громади на блокпосту. Арешт росіянами місцевого негра. Доставка продуктів і подолання матеріальних труднощів. Переміщення людей по селу, відзначення свят (22 березня). Обстріл і ремонт трансформаторів. Наслідки перебування росіян у селі, по дворах і хатах, у старостаті. Клопоти старости. Допомога селянам після звільнення, оцінка соціально-психологічних відносин. Розслідування убивства і поховання убитих.

Чи передбачали ви, що може початися війна?

Р1. Ні, не передбачали.

А ваші знайомі, колеги, родичі?

Р1. Тоже ні.

Р2. Та взагалі ні.

Р1. Взагалі не передбачали й не думали, шо таке може..

Тобто ви і не готувалися зовсім до можливих ускладнень?

Р1. Ні.

Нічого там не підкуповували?

Р1. Абсолютно ні.

Де і коли ви дізналися про початок війни? Чи запам'ятали ви цей момент?

Р1. Запам'ятали. Дома.. Почули вибухи.

А з якого боку?

Р1. З боку..

Р2. Зі сторони Конотопа.

Р1. Зі сторони більш Конотопа. І тоді я вже тєлєвізор уключила. Із тєлєвізора дізналася, шо сталося.

Тобто чуть уже було, да? Перший день [наступу] як ви запам'ятали? Що в перший день було?

Р1. Перший день була на роботі: куди не поїду – кругом чуть було вибухи, з усіх наче сторін даже. Цілий день навєрно [лунали], чітко чуть було, шо кругом.

А як люди, що люди казали?

Р1. Люди були всі шоковані, того шо ніхто цього не ожидав, шо таке станеться.

Ясно. Вам доводилось заспокоювать їх.

Р1. Ну всі питають, бо я ж по людях соціальний робітник. Всім треба було розказать, шо це случилось. особенно жіночки там похилого віку.

А багатьох ви обслуговуєте?

Р1. Десять чоловік.

Десять осіб. І ви в той же день усіх об'їхали, получається?

Р1. Ну да.

Р2. Вони ж по всьому селу розкидані.

Р1. Всім треба було роз'яснить, шо це сталось. А кому і по тєлєфону вже зразу сказано, бо звонять і по тєлєфону питають, шо це таке.

Ясно. Що казали люди про ці події?

Р1. Харошого нічого.

Р2. В основном всі плакали: невже війна? Ну війна, все. Созванювалися з рідними.

Чи запам'ятали ви перші колони? Де ви їх зустріли?

Р1. Дома, це вечір, це вже ніч була.

Р2. Ніч була.

В темну пору доби вони прийшли [*уточнює*].

Р2. Зразу наші йшли.

Р1. Наші йшли колони, в ту сторону.

Р2. З прапорами, шоб бачили ми, шо то наші.

Це ще вдень було?

Р1. Наші [військові] почали із дня. Десь часов три дня навєрно було так..

Р2. І вони йшли отуди на Бахмач.

Р1. Да, вони йшли [їхали] через бетонку нашу.

Р2. Із Конотопського шляху на бетонку.

Ясно. Пройшли й не зупинялися?

Р1. Ні. Не зупинялися вони, вже навєрно часов в одинадцять чи двінадцять ночі наші вже всьо[, покинули село]. А ті вже [в] час ночі чи в два, вже забула. Уже тут [росіяни] у нас у селі були.

Р2. Да вроді чи в чотири ранку [оці], шо тут живуть, бачили як вони [окупанти] йшли, бо вони. Ми дома були, чули, шо гуде, а шо гуде – хтозна, бо темно.

Р1. Часов у два [ночі] вже тут начало [колони] було.

Р2. А тільки ж тоже їде – круги [намальовані]. А ми ж то – як їх розрізнити, де наші[, а] де не наші? Дзвоним дітям, я своєму сину дзвоню: «Ідуть танки». – «А шо на них? Дивися, піксель чи не піксель?» А що таке піксель – хтозна. «І шо в них – круглий, буква «О», чи хрест, чи шо в них?» – «Буква «О»». Значить, каже, кацапи. Ну оце так ми почали тоді розрізняти. Тоді навчилися [розрізняти] – де САУшка, де БТРи. Ну так якось все пошло.

Ви першу ніч фактично й не спали.

Р1. Да ну. Ми пока своїх усіх провели, пока наші йшли. Слідом ці вже прийшли.

Р2. Але вуличне освітлення тоді ще було. І так получилося, шо через Конотоп ішли.. кацапи, і свати із невісткою приїхали ж до мене: тіпа ж у село, дак сюда [росіяни] не будуть іти. А вони [російська колона] слідка.

Прямо вночі приїхали [свати]?

Р2. Да, вночі приїхали. Як вони проскочили, шо не вплуталися в ці колони. А вже вранці хотіли ж назад вернутися на Конотоп, бо вроді вночі пройшли [росіяни]. Каже [сват?]: «Вернемся». Доїхали до Самбора, а там ідуть уже кацапи. І вони сховалися за магазін, ну вже й не верталися, переждали, пока колона пройде, [і] поїхали ж на Конотоп.

Більше вже [до вас свати] не приїжджали?

Р2. Ні. Вони там, а невістка ж тут була. А тільки шо запам'яталося, шо вуличне освітлення горіло, і ми ж у вікно визирали. Ну тоді так воно було, не боялися..

Р1. Тоді вони ще не стріляли. Вони ще ж тут не стріляли, і ми ще пока не боялися. Думали: та пройде, це все пройдуть, і все кончиться живо.. А тоді вже конєшно.

Ця колона, вона ж до ранку стояла, да?

Р1. Да, до утра вони були. Вони іще по шляху ходили, там у людей чай просили, воду шоб нагріли.

Р2. До вчительки зайшли: «Води дайте». А вона каже: «Я вас сюди не гукала і води вам не дам». Такі да, прям з першого дня.

До вас не заходили?

Р1. Я в другу сторону живу туди до [*нерозбірливо*].

То ви близько їх не бачили.

Р1. Близько ні. Чуть чули ми, а так ми не..

[*До Р1*] Ви в наступний день тоді як, працювали і дальше, об'їжджали своїх?

Р2. Працювали, пока стрілять не почали.

Р1. Пока не почали вони стрілять. А як почали стрілять, [то тоді] ходила кущами, берегами.

Р2. Бо треба.

Р1. Як людина просить, шо немає хліба, треба нести. Ходила кущами. У мене там людинка одна живе, [а] вони [росіяни] якраз із Гайворона як їдуть, і вона живе якраз на дорозі. Вони як виїжджають – її видно. Я до неї [пробиралась] берегами. Вона сидить у вікні на тєлєфоні, інформірує, шо немає колони – я йду берегами, заношу їй продукти – шо нада, та й вертаюсь назад.

А зв'язок весь час був?

Р1. Зв'язок був, ну як колони йшли по селу, зв'язок глушився.

Ясно. А так був нормальний зв'язок?

Р1. Да.

Світло не пропадало?

Р1. Світло не пропадало до посліднього, пока вони не почали трансформатори в нас бить [в останні дні].

Перші [російські] колони, здається, більше у вас не зупинялися. Чи зупинялися? У перші дні.

Р1. Пару днів [перших] вони в нас були.

Р2. Вони тільки в'їхали на [вулицю] Конотопський шлях і там зупинялись, чи своїх піджидали, бо тоді ж ото така погода була, шо [*нерозбірливо, наклався інший голос*].

Р1. Вони йшли транзітом чи як ото. Це вже вони в нас зупинилися вже як.. під конець уже.

Р2. Назад ото їх гнали, дак вони.

Ну, а із Дептовки ото ж вони почали ходити. Ну це не перші дні, у перші дні вони із Самбора йшли.

Р1. Вони просто йшли. Нам-то перезванювали, дзвонили, шо йдуть колони [із тих сіл – *доповнює Р2*]. Ми в курсі діла були. Ну вони тоді просто проходили мимо і всьо. Пока. Ну це дві неділі вони в нас так просто ходили. А тоді вже навєрно їм дано приказ був, шо стрілять.

Ясно. А були у вас родичі чи знайомі за кордоном, які не знали або не вірили шо росіяни на нас напали?

Р1. Були родичі в Росії, вони вобще не понімали, шо це такє.

А дзвонили вам?

Р1. Я з ними не общаюсь, у мене мамка з ними. Ну там у неї сестри. Дак вони там перелаялись, вони й не звонили. [*сміється, пригадавши*] Хотя вона сама оттуда була. Вона каже, шо ви робите, ну я вже прожила весь вік тут. І їм каже: мене тут нихто тіпа не ущемляв, шо я з Росії людина.

Р2. Не треба нас «освобождать».

Р1. Не треба [каже мама,] мене освобождать. У мене діти в погребах ховаються і внуки по погребах. А я, каже, в підвалі ховаюся, і не нада мені ваших отих нав'язливих усіх інформацій.

Р2. Секретаря родичі [у Росії] там є нашої. […][1] Дак вона ж каже [родичам], шо ну ось танки ваші їдуть. Чого? Ми їх сюди не приглашали, а вони їдуть стрілять. Каже [їй звідти]: «Нє, то постановка. Да не бійтеся». – «Та яка ж постановка, як в погреб ховаюся. Яка це, – каже, – постановка?» Так ото.

Так, добре. Коли поставили [у селі російський] блокпост – пам'ятаєте?

Р2. 14-го мені наче березня. [Спочатку] його не було, а тоді вони його поставили. Наче 14-го, я в довідці там писала.

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

Пришлось вам ходить повз блокпост?

Р1. Я ни разу не ходила. Я осюди дойшла, оце де в нас остановка, і він як повернувся з автоматом із красною пов'язкою, – я розвернулась і пошла кущами. Чогось мене просто.. [*сміється*]. Я глянула – і пошла. Лучче, думаю, я тебе обийду. Ну дивлюсь, люди-то казали: да ми проїжджаєм. Ну чо[го]сь мене так острах такий [узяв], і я розвернулась – і пошла кущами.

Р2. А я, це ми їхали, по понеділках же ми[, старости,] на Дмитровку їхали, тоже ж робочі моменти, вони залишилися. І туди ж ми як приїхали, оце ж ми повідомили голову, шо виставлені блокпости і в Голінці ж і в Гайвороні. І тоді голова наш Бойко каже, поїхали, каже, поспілкуємося з ними. Може вони просто нас вислухають та їх переконаємо і вони підуть звідси. Ми тоді, таке якесь було переконання, що можна розмовою до чогось, ну, дипломатично домовитись. Ну, приїхали ми до них у Гайвороні. Ну ничого вони так, шо ви приїхали нас [питають], теє.. «Хлопці, – каже [голова громади], – чого ви сюди приїхали?» – «Ну нам сказали, це не ми, як що – домовляйтеся з нашим начальством». А приїхали сюди в Голі́нку. Блокпост тут був. Дак якісь, ну воно ж видно й по характеру там усякі були, і по національності всякі також були. Дак той, шо більш-менш руский так, дак він [нам відповідає]: «Ну шо, мол, мы сделаем?» І ховає очі й одвертається, ну тіпа на бесіду не йде. А тут летить такий якийсь чи калмик чи хтозна, такий борзий: «Шо нада? Чё вы пришли?» Ну, за зброю, правда, ніхто не хватався, ничого. А так – шо мол тут нада, шо тут порядкі, шо ми тут прийшли.

А ви представлялись якось?

Р2. Канєшно.

А, тобто ви вдвох сказали, що ви представники влади?

Р2. Да, і хочем поспілкуваться, шоб ви не чіпали населення, бо є ж усякі – і хворі є в нас ото шо їздив один, і є просто люди, які нервові, вони можуть нариваться, так уже ж таких не чіпайте.

Р1. В нас даже цього, «Уголька»..

Р2. Кого?

Р1. Нєгра арестували вони.

Р2. А [*сміється*], ото шо в нас нєгр є.

Немає його сьогодні [в селі]?

Р2. Немає, десь у Києві. І немає з ним зв'язку, ну, номера телефона.

Це він вам розказував чи просто люди розказували?

Р1. Ну люди ж бачили, мені вже дзвонять з усіх сторін: «Уголька» повели. [*сміються*]. Я зразу не поняла, якого уголька. А тоді ж кажуть: да нєгра з автоматами й повели. Ну він уже ж розказав, шо. Вони думали, якийсь засланець навєрно [*сміється*].

Р2. НАТОвець може чи хтозна.

Р1. Чорний був. Бідний чоловік тоже пережив. Каже: «Больше по хлебушек ходить не буду». По хліб чоловік пошов і пожалуста.

Ясно. А як у вас було з продуктами, магазини ж мабуть не працювали вже?

Р1. Магазини не працювали. Ми просто закупилися, пока працював магазин. Так ми вже ж трошки поняли, шо це ж воно шось не прекращається..

Р2. Магазин працював, доки блокпостів не виставили [росіяни]. Зайченка оце магазін.

Р1. Ми трошки підзакупились.

Р2. Ларьок ось постійно був відкритий, бо там же ж і точка оця була, шо молоко туди возили і м'ясо привозили.

Р1. Ну да. А тоді вже ж хліб не возять, нічого. Ну нам хліб возили гайворонський староста возив нам. І Бойко, голова [громади] возив.

Р2. І Бойко, голова, заступник [його] були і з своїми хлопцями, як ви кажете, тероборона там. Вони проривалися сюди і завозили.

Р1. Без хліба ми не сиділи.

Р2. І по селу було розвозили людям.

А як [*до Р1.*], ви і собі ж мабуть брали, і на своїх підопічних?

Р1. А як? Всігда брала.

Не відмовлялися і розвозили їм, да? Були якісь скарги у цей час особливі?

Р1. А які скарги, як люди все всі понімали? Це ж не наша ж якась видумка там, шо немає хліба чи ще шось. Привезли хліб, значить..

Р2. Хлібом ми [були] забезпечені, бо було й таке питання: а чо' пирожків нема?

Даже такі питання були? [*присутні сміються*]

Р2. Ну такої голодовки у нас не було.

Ну якось же мабуть по нормам розвозили [хліб]?

Р1. Ну да, на кажду людину шоб хотя б буханка-дві, ну шоб була. Бо це ж сьогодні можуть вони привезти. Возможность є – вони привезли, а як немає можливості – як вони довезуть той хліб?

Якийсь запас не робили в себе [з хліба]?

Р1. Та було, шо ложили в холодільник, морозілку ложили. Вдруг не хватить хліба, дак уже на первий случай шо буде, а там мука єсть, будем пекти.

А так у побутовому плані, наприклад опалення, не боялися топить, їсти варить?

Р1. Пока вони ото не стриляли, дак ми так не було шоб..

Р2. Ну ноччю старалися не топити, шоб не..

Р1. Ну да, шоб не так уже, а там люди конешно, де вони їздили вже ж постоянно, дак там люди трошки остерігались.

Р2. Ну вони і ночами не ночували дома. Дньом видно, а ноччю ж боялися. Тут питань немає

Тобто були й такі, шо сходили з своїх [місць]

Р1. Да, були такі, шо сходили, люди дома не ночували. Хотя і я три ночі дома тоже не ночувала, як вони уже зайшли сюди полностью.

Р2. Ну спочатку ж, спочатку ми жили так ото: остерігалися, їхні колони йшли – ми ходили, ми не ховалися. Ми дивилися на них, щитали їх. Ну якось так усе наче чи не розуміли до кінця, шо воно може бути. Ну а тоді вже ж.

Р1. Пока не почалась стрілянина. Тоді вже всьо.

Ясно. А у вас сім'я велика була вдома?

Р1. Син, невістка, онука й я.

Четверо, получається. Чого найбільше боялися в цей час, якщо не секрет?

Р1. За дітей боялася, особенно внучка, тоді їй було два з половиною годи. Це ж ..

Р2. Ми тоді ще ж не знали тих жахів [*трохи нерозбірливо*].

Р1. Ракета прилетіла десь. Ну шарахнуло так харашо. А їй два з половиною годи, ну вона під стіл мигом заскочила, хотя вона ще й не понімала, шо це таке гупнуло там. І вона під столом виглядає й питає: що це? І шо їй об'яснить, як їй два з половиною годи було. Це зараз їй уже ось п'ять, дак вона вже каже: шахеди летять, ще шось. Уже вона усе розказує і понімає.

Чи були проблеми з медикаментами? Воно ж такі категорії людей, шо мабуть багатьом треба.

Р1. Ми підзакупили трошки. А тоді вже ж нам потроху.. Ну пока можна було хто на Бахмач їздив, хтось шо підзакупляли. Того шо люди такі похилого віку там на таблєтках же ж постоянно.

Діти не приїжджали ні до кого, не вивозили із села?

Р1. Та наче так із села никого не вивозили.

Р2. Ну не знаю я. Хто там виїжджав на 2-3 дня [*далі нерозбірливо*]

Р1. Уже послідні оці дні як воно вже таке ото почалось, шо [*нерозбірливо*], дак виїжджали. Оце наш край тут виїжджали, хто вспів, короче. Нихто не хотів наріваться на них. Лучче як лучче, подальше од біди.

Чи вдавалося вам відзначати якісь свята, родинні може, 8-ме березня – не пам'ятаєте?

Р1. Які тоді свята були вже? Не до свят було.

Бачте, дехто навпаки, каже, ми десь дітей намагались відволікти якось.

Р1. Ні, ну намагалися, ну хтозна як намагалися.

Р2. Намагалися ж ото 22 березня вареники [наварити], сорок варенікив. Я за тії вареники, а тут колона поперла.

Р1. Вареники варила, внука в погребі з невісткою, я під погребом, бо варяться вареники. П'ять минут [варяться] – побігла поміняла чи положила ті [наступні].

А варили в хаті?

Р1. Ну да, в хаті варила, а в погреб же ж у кухні в літній там і..

Це ж ви на печі варили чи у вас газ єсть?

Р1. Ні у нас ще тоді свєт був.

На електроплитці, получається.

Р2. Мультіварка була, я вже туди понакидала.

Ясно. А так готували..?

Р1. Ну газ був, свєт у нас ще тоді був. Це у нас не було.. там ранче свєту не було. У нас до того три дня не було тут свєту. Тут ранче не стало свєту, бо там трансформатори якраз на виході.

Тут у центрі села?

Р2. Ні. Зі сторони Дептовки як вони в'їжджали в село, і там стоїть трансформатор якраз перед..

Р1. Там два трансформатора. Один отам, а один отут в углу.

Р2. Дак оцей зразу дуже трощили вони.

Так шо там зразу пропало світло.

Р2. А там [живе] електрик пенсіонер, який раніше робив у колгоспі. Дак вони своїми силами пішли там: одні стоять на сторожі, чи їде [колона], а тиї шось там, ну як розуміються люди, настроїли. Ті [росіяни] проїхали – опять постріляли, опять нема світла. Ну так.

Ясно. Намагались виходити з ситуації. Добре. Останні дні як вам запам'яталися?

Р1. Останні дні зійшла з дому. Перву ніч у Тиниці ночували, другу ніч у Григоровці ночували.

А чому міняли села, чи не вдавалося в одному місці зупинитися?

Р1. Ну я з людьми. Короче, куди повезли, туди й поїхала [*сміється*].

А там не було їх [росіян]?

У Тиниці не було.

Тиниця – це Талалаївщина вже?

Р2. Ні-ні. На Бахмаччині[1]. Під Бахмачом.

Р1. У Григоровці первий день їх не було, а ми на другий день поїхали; тільки поїхали, а вони [російська колона] і пошли Григоровкою. І ми осталися ж у Григоровці, думали, на вечір додому приїдем хоч підпораться ж. А вони [росіяни] в Григорівці – і всьо, і ми остались ночувать у Григоровці.

І вони тоже там ночували?

Р1. Ні, вони пошли на Голінку і остановилися в нас по хатах. А ми там остановилися в Григоровці. А утром нада було йти додому, бо у мене корови вже не було, а в них корова в сусідів корова була. Корова недоєна.

[1] У даному разі розмова йшла про територіальні громади – Талалаївську і Бахмацьку. У південній частині Бахмацької громади розташовані села Тиниця і Григорівка.

[А] сусідів не було [вдома]?

Р1. Усі порозбігалися куди можна. І пошли ми із Григоровки пішки на Голі́нку там полем, пока дойшли в село на Ріпин хутор. Там наших людей чимало було, бо туди вони [російські військові] не доїжджали.

[Ріпин хутор] це куток [села] із боку Григоровки, да?

Р1. [Із боку] Григоровки, да. Ну і десь до десяти ранку ми там побули. Коли дзвонять, кажуть, уже можете йти додому, вже вони виїхали.

Р2. Десь у піводинадцятого вони мабуть погурчали.

Р1. Ну десять [годин ранку] було, ми ще були там. Позвонили, кажуть, уже вони поїхали. І пошли ми тоді додому вже. І наблюдаєм картіну дома, шо в нас робилося в хатах, шо по сусідах де були прошлись. В хаті вікна позапинані всі. [Окупанти] ходили в хаті, спали, їли.. [*зітхає*] – шо їм. Вони хазяїни були в те время в нас.

Шкоду велику завдали?

Р1. Ну в нас, шоб сказать, нічого не побили, ті[ль]ки вибили у вєранді вікно, бо вєранда примкнута була. Двері не тронули, а вибили вікно і зайшли, одкрили вєранду. Ну так шоб побили – вони нічого не побили. Забрали у сина нижню білизну і носки, і берци. Передівалися. Плєд забрали, канфєти які були, чаї які були позабірали.

Р2. Спиртне яке було.

Р1. Ну спиртне у мене якісь попалися, шо не пили; і стояло – не брали. А навєрно шось курили. [*засміялась*] Бо найшла я, мололи траву вони в мене якусь, найшли соковижималку старого там виробництва, і такий шнек стоїть шо наче ото як макомелки. І вони найшли і шось там. Я як глянула, думаю, чого ж вона тут ця соковижималка, а там короче якісь такі палочки. Ну не тютюн. Думаю, навєрно шось хлопці не пили, дак підкурювали може. Ну я її понюхала ту траву да висипала вон, да і всьо. Бо вони оставили її.

Р2. Були всякі, всякі.

А багато у вас було – хтозна?

Р1. У хаті?

Да.

Р1. У хаті чоловік шість точно було, бо вони навєрно по очереді спали. Того шо на дівані дві подушки [і] на кріслі подушка. Туда вони дальше не йшли, того шо їм звідти погано було вискакувать. А тут ця комната ближче до дверей, дак вони тут.

Понятно. По господарських будівлях тоже шарили?

Р1. Да всі двері були одкрити, все одкрите було. Вони, шо вони ж там шукали, мо де хто сидить може, чи .. Короче, все одкрите було.

А ворота чи хвіртка були відкриті?

Р1. Вони в мене, я так живу, шо між мною [і сусідом] єсть місто, куди їм загнать можна було транспорт. За сараєм там стояв БТР. Там у мене за сараєм куча

гною. Дак такий тіпа окопчика вирили, шифер стояв, табуретки з кухні взяли. Вони там тіпа охраняли навєрно ж. І чашки там бачу, і сусідські й мої, чай там пили на місці вони біля того БТРа. Сухпайки їхні валялися. Їли те, що у мене було, понаходили в холодільниках шо було, із погреба повитягали – шо хотіли, короче.

Р2. Своє покидали, бо багато валялося всякого їхнього.

Р1. Сухпайки по всьому селу були.

Коли ви вже повернулися до своєї звичайної роботи?

Р1. Ну тільки вони ж вийшли, на другий день. Це навєрно неділя була послідній день. І я навєрно на другий день уже ж пошла, бо люди сидять без нічого. Ходить вобще ж тоді..

А всі залишилися на місці ваші підопічні?

Р1. Да. Никуди ми їх не. Ну в мене так підопічних, шоб по дорозі [руху колон], дак дві дві людинки було. А так усі по улочках, дак більш.. вони й такого не бачили. Це дві людини таких шо більш трошки в їх.

Ну обійшлося в них без жертв?

Р1. В однієї там бабульки у вікні якась дірочка, вона каже, чи то стрилялося, чи шо воно, каже.

А так великої шкоди не завдали їм?

Р1. Там у людей, конешно, побили й.. Дальше отуди як до Дептовки, там і холодільники постриляли й телевізори постріляли, багато чого там у людей. Тут у нас ще. Тут ще нічого, а там вони двоє суток стояли, дак там.

А у вас одну ніч ті[ль]ки ночували?

Р1. Да, у нас ті[ль]ки одну ніч вони.

А в цих людей, шо ви обходите, у них тоже ночували?

Р1. Ні. До бабулі вони зайшли, ну бабулі вже ... 88 тоді було год. Вона каже: шо ви хочете од мене, мені 90 год доходить. Ну вони розвернулись і пошли. У колодязі, каже, води набрали. Вони її ничого не трогали.

То в них вони й не ночували?

Р1. Ні, не ночували.

Добре. А ви, Наталя Петрівна, не виїжджали з села? Весь час були тут?

Р2. Ні, я якийсь період було два дня, зуби в мене піднялися, дак була в Бахмачі. Два дня, це було у .. середині березня.

Р1. Це ще можна було тоді й виїжджать, а так Петровна на мєсті.

Р2. Ні, далеко нікуди я не виїжджала.

А не було якогось розпорядження, шо старостам евакуюватися чи ховатися?

Голова наш[1] на місці залишався, і він і не настоював і не просив, чи залишаться, це на ваше бачення. Але як – всі залишаються, значить всі залишаються. Так ми всі старости були на містах.

[1] Тобто голова територіальної громади.

А з боку блокпоста чи окупантів більше не було спроб вийти якось на контакт?

Р2. Я не знаю, мені-то люди тут казали, шо якісь там приїжджали: покажіть, де живе староста.

У цей район [села], да?

Р2. Да. Ну вроді таке як сказали [їм, що] вона в нас приєжджа, і її тут немає. Таке чи було чи ні – не знаю, но мені таке казали.

А от ви кажете, в останні дні потерпів старостат і весь центр [села], як це було? Пригадайте. Ви вдома були чи виходили кудись?

Р1. Да всі дома тоді були[1].

Р2. Тоді ми всі були дома. А тільки як вони..

Кілька днів, да, були дома?

Р2. Я, в принципі, це ж тоді як вони заїхали із Григоровки. Світла ж у нас не було. А світло було, у вас [*звертається до Р1*] було світло. Ми думали, шо є, і пошли там до Куцюриної баби, до кумів у стару хату зарядити. А там тоже не було світла. І ми тоді пішли на другу сторону, на Ріпин хутір. Я з роботи взяла ноутбук, щоб тоже зарядити. Забрала ноутбук, тєлєфони та пішла ж заряжать [*посміхається*]. І поки ми заряжали, [нам] вже звонять, шо назад не вертайтеся, бо вони [російські військові] приїхали і зупинилися. І видно будуть..

Р1. Вони просто по хатах порозходилися.

А до цього вони старостат, будинок культури вони не чіпали, да?

Р1. Вони їздили ж отуди дорогою на Гайворон, дак вони сюди..

Р2. Вони їздили один раз, бо виходили ж отут у центр щитати, скільки іде всього. І отак же ж проїхав один БТР, заїхав сюди до кантори, зупинився. Рішили, шо будуть тут уже вони обживаться. Пішли в кантору зайшли, бо кантора замкнута була, виламали двері.

Це ще до виходу було?

Р2. Це було не в кінці квітня[2], бо блокпост у них стояв. Іще тоді як вони матали, але блокпост у них тоді уже стояв.

Ну ви вже вернулися з Бахмача?

Р2. Да, да. Це не в ти дні, шо мене не було, це в ти дні, шо я дивилася, скільки їх їде. Пішли нагору туди, сходили у туалєт, будемо казати так, на другому поверсі. Подьоргали видно всі двері, но не вибиті вони були, і поїхали. Чи то розвідка якась була, чи то вони щось шукали, ну хтозна шо. Приїхали власники ж оцієї «України»[3], поміняли [на] нові замки – і всьо на цьому. Ну а потом уже як останні дні, дак отож вони уже і в клубі поселилися,

[1] Респондент має тут на увазі, що на роботу вони не виходили.

[2] Опитувана мала насправді на увазі березень.

[3] Опитувана має на увазі агрофірму «Україна», кабінет якої знаходився в одній будівлі із старостатом Голінки.

і тут поселилися, і отож і стріляли тут. Чи вони п'яні були, чи шо воно, бо і в клубі там таке: позривали штори, замотувалися, стульці там повиривали, там вікна тоже прострелені були. Двері порозкриваті – ну таке ж видно вривалися, і тіпа ось ми тут. По канторі тут не знаю, не було нічого на своєму місці, бо вони папками, оцими бумагами затуляли вікна. Усі вікна були затулені.

Так скотчем вони [кріпили] чи чим вони?

Р1. Ні, папки ..

Р2. Від підвіконня підкладали і аж догори. Я не знаю, для чого вони це робили.

Р1. Може вони просто маскірували.

Р2. Ночлєжкі їхні були по всіх кабінєтах, видно на полу спали. Ну а начальство видно спало в архіві. Там загорожені стіни повністю, нічого ніде не цеє, дак там діван був. Діван із другого поверху.

Р1. Згори знесли діван.

Р2. Дак це ми тоді прийшли. А в той день як вони ще вийшли, тоді як вони [росіяни] пішли, і ми почали обзванюватися, в РЕС[1] дзвонить, шо робиться в селі; і тоді стукнули ці, Гради, шо ото в нас по хатах попали.

Це вже після виходу.

Р1. Да, да. Побило тоді ж ті хати, і тоді приїхали до нас.. пожарники мабуть, і електрики приїхали.

У той же день, чи на слідуючий?

Р1. Да на слєдующий. Бо це Гради вже після обід були ті.

Р2. Да, у півчетвертого [дня] десь. Ну а тоді, як Гради дали, пошла я (а чо[го] я сама пошла, не знаю) у центер, дак вийшов із клубу вийшов з автоматом, ну з синьою цією [стрічкою], наш [військовий] вийшов.

Уже наші були.

Р2. Да. Ну вони їх вигнали. Вони ж то [росіяни] планували, розмова там була[, як] вони по хатах були, що будуть у три години звідси виїжджати, з Голінки. І ще вроді б то готовили якусь диверсію.

Це окупанти комусь казали?

Р2. Да. Бо на Гапóнесі у нас, там було викинуто ящики з боєприпасами.

Це куток?

Р1. Це ставок і там міст.

Р2. І чи вони їх [ті ящики] викинули, бо спішили, чи вони їх викидали, шоб тіпа собі готовили місце, шо будем шось стриляти, а [*нерозбірливо за іншим голосом*]

Р1. У людей питали, чи у вас є куди сховатися. [А] в людей кроми погреба нічого. А чого? А вони кажуть: буде міномьотний обстрєл. Дак шо вони [росіяни] готовили – Бог його знає. Чи від нашого вони ждали, чи вони..

[1] За старою звичкою опитувана так називає організацію, яка обслуговує район електромереж.

Р2. Чи вони шо готовили, ми не поняли, но вони в піводинадцятого срочно, сказали, нам виїжджати. І вони не вправилися нічого торби собі скласти, бо у мене забрали торбу, винесли її, ну вона пуста була. А шо вони в ту торбу хотіли пхати? Ну позабирали там одежу, тіліфони.

Це вдома?

Р2. Да. Їжу там забрали, спиртне, де вони його ну. А так шоб .. Ну я думаю, вони не вправилися, вони могли більше шкоди зробити. По слідках вже наші йшли.

Р1. Ну да, вони просто мало постояли, вони може [б] ще шо натворили, ну їм не вдалося.

Добре. Після звільнення що вам запам'яталося, оце як наші заходили. Хтось відвідував ваше село, крім військових, у перші дні?

Р2. Ну запам'яталося, як на другий чи на третій день оце ж агрофірма ця м'ясо сюди привезла. І ішли наші танки. Так ми саме ото, м'ясо нам роздавали, шоб голодні й холодні не були. А йшли наші танки. Деякі [люди] плакали просто.

А люди зійшлись якраз..

Р2. Да, люди зійшлися. І ото такє. Гуманітарку першу нам привезли, із Конотопа наш односелець, жінка його займалася. Це Віктор [*підказує Р1 – Pina Віктор*] Іванович, да. Його дружина і вони там нам медикаменти прислали і продукти харчування. Це перші. Потом ото ж Барабаш Артьом тоже нам там шось закидав. Ну, а потом уже різні фонди присилали, шо вже тут ящиками людям роздавали. До нас відносилися дуже із таким, як, співчуттям, шо ми це пережили.

І вам тоже ж мабуть цю допомогу доводилось [*до Р1*]?

Р1. Да. Людям розвозили. І з Петровною розвозили, і сама розвозила, як коли прийдеться.

А чого найбільше приходилось розвозить, не пам'ятаєте?

Р2. Продукти харчування.

Р1. Продукти харчування і медикаменти. Того шо в людей уже на той час трошки усе попід'їдали [*посміхається*]. І засоби гігієни були.

Р2. Медикаменти, ми дуже не розбіралися, так фельдшеру йому ото віддавали. А він там уже направляв.

Р1. Воно все не по нашому ж [на медикаментах написано]. Дак ми туди [до фельдшера], а він уже понімав хоч трохи од чого воно і шо. Шоб людей не нагодувать тим чим не треба [*посміхається*].

Як, на вашу думку, змінились цінності, ставлення людей один до одного, мова, якісь погляди за ці сорок днів окупації?

Р1. Ну люди наче дружні були. Усі дружні були, один одному помагали і якось співчували.

Р2. Під час окупації і деякий час після окупації. Да, підстраховували один одного, згуртувалися так ото сильніше. Не так, шо виказували один одному чи бігали один поперед одного.

Добре. Якісь труднощі відновлення були у вас? З боку громади були якісь комісії, які обстежували збитки?

Р2. Да були ж комісії. Комісія створена ж була в Дмитровській селишній раді. Так виїжджали ж сюди зразу, після того як Гради обстріляли. І вони.. на другий день мабуть приїхали. Другого [квітня] нас звільнили, а четвертого вони приїхали. Бо отож і хата в нас згоріла, так приїжджали, обстежували, робили акти.

Чимось допомагали людям? Була якась допомога тим, хто постраждав?

Р2. Допомога була, грошова допомога. Одна сума тим, у кого зруйнована, а друга сума.. Ну це на всю громаду приймалося, так у нас же ж там Рубанка і Гайворон потерпілі були приміщення. Дак у кого взагалі знищене житло.

А оце ж у вас двоє чи троє людей загинуло, да? Розслідування було, поліція мабуть проводила слідчі дії?

Р2. Приїжджали. Після цього усього проводили опитування. Бо перша смерть у нас була 22-го березня, тоді взагалі доїзду ніякого [в село] не було. Одні родичі були, вони його в шість ранку чи в сім похоронили на Гайворонському кладбищі. Друга смерть була в нас 29 березня. На теплого Олексія.. чи 30-го? Тридцятого [березня] похорон уже був. Так то тоже була проблема, бо боялися до нас їхати, саме всі [колони] проходили. Дак привезли гроб до Локатора, а ми із гайворонським старостою їздили гроб забірали шоб людину положити. І в кущах там сховали, не на тому кладбіщі, шо родичі, бо там техніка їздила ворожа, ми не могли пересікти її. Дак сховали. А третя смерть уже якраз як кацапи відходили і людину застре́лили. Так вже ми її найшли тоді як село було звільнене.

Хтось із сусідів мабуть [побачив]?

Р2. Родичка, внучка перезвонила до цієї бабушки, а вона не бере тіліфона. І тоді [ця внучка] передзвонила родичам другим у селі, а вже ті родичі передзвонили мені, шо треба видно сходити туди і подивитись, чи вона жива. Ну й тоді ж ми пішли, фельдшер був. Ти ж була [*до Р1*].

Р1. Ні, я [не була].

Р2. А, […][1] була. Ми ж пошли, відкрили хату, фельдшер зайшов, а вона пристрелена.

Ви перші були свідками.

Р2. Да. Дак ото таке.

Р1. Главно, шо двоє з однієї сім'ї застрелили – сина і цю ж матір того чоловіка.

Р2. Ну син [її], шо ходив по дорозі, не вправився втекти, а бабушка як би не стояла біля вікна, дивилася..

Р1. Вона навєрно мелькнула у вікно.

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

Р2. А вона в очках [була]. І ото видно вони їхали, побачили. Але ті[ль]ки не так, шо, знаєте, прострелено чергою [автоматною]. Чітко, одним пострілом і прямо в лоб.

Р1. Снайпер.

Інших слідів куль там не було [*погоджуються*]. Бачиш ти.

Р2. Я думаю, вони зупинилися перед селом. Бо воно так, ті[ль]ки в'їхали в село – і ця хата. І баба мелькнула видно.

Тобто одним пострілом.. А якісь родичі в них залишились, у цієї сім'ї?

Р2. Ну да, Р.[1], дак ми з ними спілкувалися. А внук оце ж.. чи не в Івано-Франківську вони. Десь там на Західній [Україні], чи у Львові. Зараз оце там. Вони приїжджали сюди вже після цього і хотіли зробити перезахоронення. Бо ця ж жінка, шо застрелена, дак вона похована там де рідні. А цей же син не там. Дак планували робити перезахоронення. Ну на даний час шось пока.

А ховать [цю жінку] вам довелося?

Р2. Та ховали ми. Гайворонський староста помагав. Я не знаю, якби не він, люди ж ніхто не прийшов, бо всі бояться. Хата якраз там, де їздять кацапи своєю технікою. І якраз туди шо виходить ну ось рядом. Дак уже ж того гроба привезли, положили так, і староста на плечах ніс той гроб, бо ніхто ж не міг його везти по кущах. І ото ж дотягли до кладбища. Хлопці, правда, спасіба, наші односельці відгукнулися..

Це вже як вийшли вони [росіяни], чи це ще..

Р1. Ні, ще вони були тут.

Р2. Це вони тут їздили. Це ж було 29-30-го [березня], саме вони казилися: стріляли кругом ото ж. Як їдуть, і ото ж цими автоматами чи чим там..

А, так бабуся не в останній день загинула?

Р2. Це сина її ми ховали оце так, який загинув 29-го чи 30-го. А бабуся ж ця вже, ми найшли її уже чи 2-го чи 3-го [квітня] вже найшли, дак це ми так установили, шо дата смерті її буде оце 2-го числа.

Тобто приблизно вона встановлена?

Р2. Да.

Р1. Ну да.

Так там уже слідчі дії робили, мабуть якусь експертизу? Чи не було такого?

Р2. Да не було такого. Вона пенсійного віку була.

Р1. Навєрно зафіксірували, шо вона ж пострілом убита.

Р2. Ну да, фельдшер у нас тоді на місці давав свідчення, і шо трапилось, від чого причина смерті.

А, тобто слідство вже пізніше було по цьому факту.

Р2. Да.

А експертизи, значить, не робили. Ясно. Добре. Дякую вам за інтерв'ю.

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

Запис Г-71

Персональні дані: *Анонімно.*
Рік народження: 1970.
Професія, соціальний стан: *вчитель.*
Стать: чоловік.

Основний зміст. Пересування колон, їх маршрути, порядок переміщення, заблудилась перша. Глушіння зв'язку, обстріли села і поза селом. Проїзд блокпоста, спілкування з окупантами (у дні виходу). Подробиці виходу і обстрілу російських колон за селом.

А як от перший день войни вам запомнився?

Перший день, як сказали, утро це було, утром уже вони [росіяни] були в нас у селі. Уже вони біля мого двора були. Просто вони йшли через Малий Самбір, повернули сюда і пошли прямо. Бо траса прямо, прямо, і вони опинилися біля мого двора.

Понятно.

Ми вже окна в хаті позакривали, нічого ніякого [світла] не було, і я у веранді став в угольчик – і дивлюся шо вони там. І вони, колона БТРів, ну штук тридцять навєрно. Вони стоять під двором, той ракєтницю пустив, каже: «Разворачуємся» [*нерозбірливе слово*] вони поїхали. І вони прямо біля мене ..

Дак ви прямо й почули даже це [що командир сказав]?

Да, ну Господи, шо його чуть. І вони оце тутечка коло мене один за одним: жжух-жжух, розвернулися, постояли, тоді поїхали сюда обратно. Доїхали до повороту, повернули на трасу в сторону Гайворона. І поїхали. Це перший раз, шо вони потірялися були. І потом вони поїхали через Малий Самбір ще .. А, їхали через Малий Самбір, повернули вони на полі і поїхали на Бахмач. Оце, шо вони поїхали первий раз на Бахмач. Вони просто не знали, вони карту знали, а де який поворот, вони не знали ще.

Це в первий день прямо було.

Ну там первий чи другий..

Ну перви дні..

Да, да. Вони повернули отам, де ставки в нас на полі, повернули направо – і прямо через кірпічний поїхали на Бахмач. Туди на Бахмач вони поїхали первий раз, там одного вбили ж були [*нерозбірливе слово*]велосипед тамечки було, і всьо. Больш вони на Бахмач [звідси] не їхали. Потім вони трасу набили вже, з Малого Самбора сюди повертають, трасою-трасою, повернули, тут пост виставили, і по трасі тілялися вони. Потом у Малому Самборі, як міст, плити познімали, тільки на льогкову осталося – всьо, туда вони зась, не поїхали. Поїхали вони .. а, це ще в Конотопі там три брати їх, борці були псковські. Видно шось там у них той, шо

вони в Конотоп заїхали первий раз, в Конотопі вони одстрелялися, і потом вони Конотоп не зімали.

Об'їжджали вони В'язовим, в общим туда-туда, на Роменську трасу[1] виїжджали, сюда через Великий Самбір сюда, далі на Дептовку і на Голінку. Траса в них була виложена полностю траса. І це вони отам буквально другий-третій день – і вони пошли сюда, пошли сюда з Дептовки. Чуємо, шо формірується колона, гуде, утром особенно. І писля обід. Ноччю вони не ходили нікуда, пост стояв виставлений, пост в центрі. Тобто вони не тілялися нікуда. Стояли на посту, ну як, стояли да й усьо. Такі були.

Казали, шо каждий день десь з піводинадцятої вони [колони] ішли.

Ну десь так вони около, да, до обід вони одна колона йде. Скі[ль]ки – щитаєм, ага, стою за кухнею, щитаю скільки штук пошло, шо пошло. Оддзвонився на Бахмач, там свої[м]: «Поняли?» – «Поняли». – «Прийняли?» – «Прийняли». Всьо. Через время чую, шо на цій трасі, на гайворонській туди дальше на Рубанку вже бух, бух. Пошло. В общим, попалени, обсмалени – вертається колона. Половина сюда вертається обсмалена, тя[г]нуть там БТР або шо, половина туда. Шо побили – то всьо нема нічого. Обратно колона формірується – обратно йдуть. Після обід вони іще раз ідуть. Вже йдуть, заправщики йдуть і йдуть ГСМ оце ж і боєприпаси везуть. Сопровождають «Тігри», сопровождають БТРи. Танк сопровождає. Ну танк старенький сопровождає. САУ, старенький танк. Сопроводили колону, всьо, обратно оббили-оббили. Подзвонив – обратно. І так оце тридцять днів оце день у день оддзванюємся, сообщаєм.. Вони тільки доїжджають за [*нерозбірливе слово*], дорога спускається отам на полі. Таке стрельбище, з чого, де кущі отам – стриляють туда. Запугують.

До Гайворона, да?

Да, в сторону Гайворона. Кущі в нас, ліс – туда. З усього. І потім колона двигається. Подвигалась колона, всьо. Кажде утро вони одстрелюються, каждий день. Траси обстріляють, воно там сухе, .. трава горіла по берегах полностью. Сушняк горів полностью. Ми тоді ходили там із сусідом, думаєм – потушим. Та шо тушить, коли колона. Як чесонули – ми полягали зразу тамечки. Полягали, лежимо. І куда? Одстрілялися, і ми бігом перелізли сюда, стали ж за деревами і дивимся, шо йде. Пройшло – оддзвонилися. Він собі, я собі. Оддзвонилися, всьо. Колона поїхала. І так кажен день. Потім вони логістіку пустили. Логістіка пустили: в общем, доїжджають вони до меліорації, до моста – всьо, сігнал тєряється. Нема сігнала, всьо.

А, в смислі, глушить [сигнал] почали.

[1] Очевидно, респондент має на увазі дорогу Конотоп-Ромни.

Глушили. Да, заглушили полностью, і пока вони не виїдуть із Голінки, нема сігнала. Ну, є сігнал – нема сігнала, палички поставив ті, шо написано. Поїхали, оддзвонився – там п'ять минут. Всьо. І так кажен день.

На пост, ну, хліб привозили сюда в центр. В ларьок. Я центром не їздив, бо «Тігри» їздять. Мало шо їм. Я тудой об'їжджаю, там метрів двадцять, отуда-туда [об'ї]жджаю, на посту виїжджаю. Кивнув головою – і поїхав [далі]. І в їх [удар?] – поїхав і всьо. Ходять собі. Стоять, там в бані зробили собі..

А, це на блокпосту Голінки?

Да, да, да. Там усе в них: там і танк стояв, і БТР стояв, і шо хоч стояло. А я поїхав. Взяв хліба, приїжджаю до поста. Ну, кивнув. – «Откуда?» – «Та оттуда, оттуда»[– кажу їм]. – «Да, мы тут нежданные, нас тут не ждали». Туди-сюди, всяке такє. Видно шо, акцент же. «Да, мы день-два[, и] на Киев». [*Нерозбірливо, дуже тихо*] Їдьте на Кієв. Харашо-харашо, поїхав. Повернув і поїхав. Думаю: шось скажи – ще в спину [вистрелять].

І то таке.

І так я виїздив мо' буквально три тижні. Помеж пост їздив – ніхто нічого нікуда абсолютно.

Кажуть, шо машини тоже через пост проїжджали.

Та нічого, вони, ну, подивились – і поїхав дальше, як нічого тут нема такого. Абсолютно нічого. Вони собі колону сопровождали, і поїхали.

Оце в начальника комплєкса..

Ну БТРи, де шо, танки ставали все там, ГЗМ тут побите. Вони не міняли нічого, абсолютно. Мало лі, шо в них у голові. По дворах підуть по тєхнікє або шо. Тєхніка у нас стояла в дворі і ніхто не стояли, нічого. Правда, послєдні як виїжджали вже, там у гаражі пробили шифер і всьо. Раз стрельнули хаотично в воздух, попало. Так нічого не побито.

А одходили вони вже, як уже ото з Кієва колона тая, .. тягнули вони сюда. Ну там погода, грязько, БТРи їх тягають, КамАЗи все. КамАЗів, така тєхніка така було, шо я такої й не бачив вобще. І Чебурашки були, і САУ нове, і шо хочеш. Ну Чебурашки зачехльонни були, все в общим тєхніка була – [20]22-ий год там, новєйша, [20]20-й – 21-й год [випуску], така новєйша, зачехльонна полностю. Ракети були, стояли полностю. І вони шо – двигається, слабо двигається. Ну, двигається. Подвигалися, а ті вобщим, стояли, хто на березі – по качанах, по чому хочеш, ті[ль]ки пулі свистали. Тоді вони ушли, і пошли колони. Пошли-пошли, ну шо їм.. Хожу по двору, пораюсь да і всьо. Вони стоять, наверху там [??] свистять. Хожу собі, не зімаю нікого. Вони, бачу ж, поїхали. Коли особовий скад став. «Водички». Тягайте, беріть, колодець. «Ой, а белая, вкусная!» Командір зайшов, бурят зайшов з автоматом. «Кто еще есть?» – старший. Кажу: «Жена». Тоді командир: «Вийди

отсюда». Той бурят вийшов. Обниковенни росіяни були, воду брали. Шо попало. Набірали. «Вкусна». Ну, беріть да і всьо. Той тоді, молодий пацан, каже: «Нема нічого?» Каже, у мене п'ять дітей. Взяли [його] так, водітєлєм взяли. «У вас поля засеяны, все ухожено. Деревья, освещение, асфальт! Удобства в домах есть. У нас такого в городе нет».

Ну шо, набрали води, поїхали. Їдьте, їдьте. Каже [той водій]: «Нас бабка угостила в Броварах под Киевом, – пять человек фіть, кончилося». Так кажу, [воду] сами набрали, п'ю, кажу, при вас, шоб ви не подумали. Потом вони ото подвигали, подвигали, подвигали, до вечора вони ушли. І потом їх як насіли на бугрі, із Нєжина, із Прилук.

Це ж до Дептовки туди [по дорозі]?

Да, да-да. Загнали їх в боло.. в кукурузу загнали. Вся тєхніка робить, вони – хто куда, а їх поливають .. Там в общим, в лісі трупаків було. Там, ну нас не пускали правда, ходили ж там собірали хлопці бушлати, шапки, таке все. Валялися, мо' й досі валяється, ну я не знаю. А так тєхніка вся була новісінька, [20]20-й год, КамАЗи всі. Сюда тягнули їх, [дизелями?] витягували їх. Оце і всьо.

Потом ще з Малого Самбора шість БТРів ішло, і там їх в бро́дах насіли тоже. Як побили їх.

Це не ті, шо на комплєксі ночували?

Ні, це вже послєдні вони. Послєдні вони виходили, защищали колону, уже всьо. Вони думали – сюда, і з колоною тим, закривать колону. І вони йшли, коли як чесонули їх. І потом настала гробова тишина. Тихо-тихо. Одні птичкі ті[ль]кі співають. Це було в конці березня. Всьо. Послі того всьо, никуда.

Там тягали довго КамАЗа, ще туда на Понорницьку трасу.

А хтось іще ж залп зробив Градом після того на село. Десь же откудась зарядить успіли.

Ну то вже оттуда летіло. Уже всьо. Потом як летіло вже, потом прилетіло, шо-то не прилетіло. Я позвонив там, у мене племянник у 58-й бригаді. Кажу, так і так, був прильот, тільки непонятно откуда.. Щас, подзвонив, коли приїхали вже наши. Їхали «Нива», такі машини. Хлопці сидять же. Туда проїхали. Кажу, хлопці, так пізно. Сутки, і вони пошли. Вони там поливали їх, тоді зачистили. Проїхали, подивилися. Ну трупи, там таке все було, в лісі копали, закопували їх.

А так ночувать вони [росіяни] по хатах ходили, ті[ль]ки колона стояла. В общим отам од центру туда до нас як ішли, де жили хати де той, вибивали там, ночували. Ну до нас, я був дома, собака загавкав. Хвіртка була закрита, собака загавкав, БТР і машина стояли під двором, пайки їли, ну в двір не заходили.

Нікуда не заходили. Собака загавкав – і всьо. Не були. Я поодкривав усе, думаю, шоб не вибивали. Мало шо. Я на місці. Нікуда не заходили, ничого не робили, пид двором такого не було ничого, гадості ніякої. Поїли, через дорогу перекидали. Утром заправщик став по ту сторону [дороги], БТРи проїжджали, КамАЗи проїжджали, заправляв [їх] під двором вобщим. І всьо. Ті[ль]ки шо дощ ішов, один переліз через забор: води. Видно, БТР зацепив, дак води. Коли води набрав, у каністрі оставив, потягли до БТРу вобщим. Більш нікуда.

Оце і всьо. Оце шо вони були в дворі і всьо. Нікуда вони не заходили.

А ще ви казали, що САУ електроопору повалили десь?

Біля нас. Ну це як тягли вони САУ, ішли в сцепку.

П'ять штук, ви казали, йшли.

Ну, йшли п'ять штук. Один тіг, один новий стару САУ тя[г]нув. І на повороті, поворот, і він, а башня ж не повернулась, і так стволом – і положив опору. Ото свєт потух. Трансформатори стояли, в общим все вони стояли, ну.. Це в конці було вже. Там буквально два-три дня, і хлопці приїхали. Ставили опори, ставили фонарі нові.

Ну це вже вони одходили [як повалили опору] чи ще?

Да. Вже вони одходили. Це в конці, 28-го березня там, отак десь. А так не зімали вони опор, нічого. Просто трасу на поворотах вигребли і всьо.

А от я спілкувався з начальником комплєкса, то він казав, шо основний поток колон ішов із Дептовки. Но, каже, на Малий Самбір тоже їздили, ті[ль]ки менші колони.

На Малий Самбір вони йшли поначалу, а тоді вони почали, бродами об'їжджали. Болотом їхали. Минали-минали-минали Малий Самбір, потом на поле на болото – і виїжджали тут уже біля комплєкса виїжджали.

Бо він каже, шо потроху їздили.

Не всі. Виїжджали біля комплєкса вони. Бувало, шо проривались тудою вони, ну більшість сюда ішли. Такі заправщики, оце заправщики йшли і з боєприпасами КамАЗи гружони.

Це з Дептовки?

Да, да, да, оце вони йшли.

А там шось легше, значить [рухалось]?

А там туди не знаю. Ішло, гурчало, ну видно шо ішло шось. БТР або шось ішло.

Місяць сообщав, день у день, оддзванювався. Хлопці кажуть, та і з Бахмача там і з [..][1]ниці дзвонили: «Шо там у вас?» – «Нічого», кажу. – «Шо, ви у погребі?» – «Який погреб? Не в погребі? Ходим по двору, пораємся, а шо? Шо робить?»

[1] Нерозбірливий початок слова.

Оце таке. Два рази вони йшли вдень. Ноччю не ходили вони. Пост стояв у центрі села. Ноччю пост ходив по селу. Мало шо лі взбреде їм. Оце такє.

[*пропущено декілька несуттєвих і технічних фраз розмови*]

Заправляли під двором, я ж кажу. Я не виходив. Ноччю дверми машини бах-бах-бах. Собака гавка. Ну вони не заходили, не подимали. Далі там по сусідах були. Де пусти хати були, биків заводили у хату.

Це на вашому кутку було?

Да, да, да.

А, це сім'я, мені казали сьогодні. Ще казали, і газ одкрили?

Ну, газ одкрили, тільки там яйця жарили. Корзину яєць пожарили. [*тихо і нерозбірливо говорить*] Ну биків, цей. Давай, каже [сусід], подивимся. Ну, кажу, пошлі подивимся. Ну, плазма стояла, не зімали, правда. А таке все – яйця там жарили, таке все. Ну вони, я ж кажу, чайники брали без підставки. Вони тєлєвізор, пульти не могли розібрать, як включається.

Значить, це в Лимана було.

[*уточнює*]: Гирман Олександр. Це по сусідству вони в мене були.

Ясно. Так шо в них ночували. Так це в них биків завели [в хату]?

Да, да, да.

Двох? І окно оставили одкритим?

Да. Ну шось таке. Ну, веранда. Газ на веранді стояв і злєва двері той. Не в хаті газ, а там балони газові. Якби такий газ, дак воно довго б, а так небагато його [найшло].

А далі там [окупанти] і рядна брали, і подушки брали, одіяла брали. Все по дорозі валялося. Усе. І вишите, і не вишите – усе валялося.

На Дептовку [по дорозі] все покідали?

Да, да, да. Там на полі – там і пайки, там усе валялось.

Розтяжок ніде не вспіли поставить?

Ну, «Тігр» на тому спалений був, там на бугрі у лісі, дак «Тігр» обпалений, дак думали, кран приїде, дак буде грузить або люди будуть топтаться. Поставили протівотанкову міну. Раз приїхали, шукали – не найшли. Другий раз не найшли. Третій раз давай [дивитися] – найшли. Погрузили, забрали і всьо. БТР був спалений там під лісом тоже.

По селу не було?

А так по селу не було. Вони проїздом проїжджали і всьо. Там ото біля Гайворона були розтяжки, в посадках були. В нас не було ніде. У лісі не було ніде розтяжки. Вони просто проходили, і всьо, не спинялися.

Так шо у вас по селу тут [не було].

Ні, тут по селу не було. Такє мо' й де валялось, ну ми не зімали нічого. Ніхто не підірвавсь, нічого абсолютно. Оце таке.

Ясно. Так шо ви з ними не спілкувалися. Тільки на блокпосту ото.

Ні, [не спілкувався]. Да, поздоровався: «Откуда?» – «Да, мы тут нежданные». Розговора сильного не було з ними. «Да, да». Я ж ничого лишнього не казав, бо в спину ж пальне, і шо ти їм скажеш. Нічого не скажеш. А по хліб поїхав, приїхав додому і всьо. Так само виїжджаєш – обминув, поїхав і всьо. Знаю, куда виїжджать, куда заїжджать. Там усі удівляються, як ти їхав. Кажу: як, мовчки проїхав. Ну як? – «А, мамо!» Кажу, ну а шо робить. А так, я ж кажу, місяць день у день вони виходили, [точніше] виїздили помиж двір виїздили. Я ж бачу, на БТРі сидять, вибіг – сидять вони. І «Тігр» як їде, дак ззаді вони, отак ствол ходить по кущах, шоб вдруг шо – стрілять.

Це на первих колонах сиділи вони?

На первий і на послєдній. На первих і всередині БТРи були, не тільки «Тігри» були. Було, як колона йде чимала, машин 80 як іде, через так двадцять машин «Тігр», САУшки, БТР. Далі ще, ще. Маленька колона як невеличка, дак спереді й ззаді САУ або БТР. Танкі прикривають. Далі йде, ззаді тільки махає по кущам, бо бояться всього. Ну нічого не стріляли. Ну стрельнули раз.. У мене по копиці там біля [*нерозбірливо*], стрельнули із БТРа. Видно ж йому [при]виділось шось, бо копичка маленька. Трасерами. Гільза валяється. Диміла, ну шо – димить же, димовище. Узяв гідропульт з водою – облив кругом. Поливаю, поливаю. Не горіла, а диміла. Колона йде. Ну куди? Упав, полежав, колона пройшла. Далі поливаю, а шо робить.

Ну да, шоб пожару ж не було.

Ну да. Хлопці прийшли там тоже по сусідству. «Шо таке горить?» Да, кажу, бачте. Каже, шось йому виділося. Ну, кажу, не знаю. Оце і всьо. Так вона зотліла, зотліла і все. Водою поливав, сира була і все. Ну, йшли, ішли. А так, я ж кажу, виходили, видзвонили. Ну свєт був, заряжать телефони.

Добре, дякую вам за приділений час.

Гайворон

Запис Гв-11

Респондент: *Анонімно.*
Рік народження: 1973.
Професія, соціальний стан: *діловод.*
Стать: жінка.

Основний зміст. Перший день війни у Конотопі і у селі. Поява перших колон. Російський блокпост у селі, переміщення мешканців. Посилення обстрілів під час руху колон. Розміщення в селі російської артилерії, поведінка окупантів. Труднощі останньої декади окупації. Поява відступаючих з-під Києва російських підрозділів та їх безчинства в останню добу. Огляд збитків і відновлення життя після звільнення.

Чи передбачали ви, що може розпочатися війна: в плані широкомасштабної агресії Російської Федерації саме 24 лютого?

Шоб сказать.. Шось ні, не вірилось.

Може передчували..

Передчували шось, но не думали, шо до такого, як би сказать, до такого дійде. [*зітхає*]

Чи готувалися ви до можливої війни, може якось психологічно, може шось підкуповували на всяк випадок, чи було таке?

Ну підкуповували. Чуть-чуть да.

Тобто на всякий випадок якийсь запас робили. Добре. Коли і де ви дізналися про початок війни? Наскільки ви це запам'ятали?

Проснулася від вибухів глухих. Це було десь 5-та з чем-то [година] ранку. Подивилася в телефон в інтернет. Написано було, шо Росія почала нас обстрілювати крилатими ракетами. Подзвонила дочці в Конотоп, вона там навчалася на 4-му курсі у медучилищі, щоб швиденько збиралася й їхала додому. Було вже таке, шо я поняла, шо вже всьо. То так дізналися, ну а тоді ж почали вже писать усі, казать, шо вже вторглися, почалось широкомасштабне.

Як місцеве населення сприйняло цю звістку у цей день, 24-го лютого? Шо ви можете пригадать, як люди реагували?

Я поїхала із подругою, [бо] я не вожу машину, а чоловік був на роботі на сутках. Ми поїхали з подругою в Бахмач забирать дочку з електричкі. Це було 24-го [лютого]. Ну десь було це дев'ять годин ранку вже, потому шо на першу електричку. І ми зайшли на вокзалі, хотіли каву випить. Нам каву не продали, сказали, ви шо, не бачите, шо це робиться? Ну, в общим, – шо, яка кава? Ну якось так. А потом ми зайшли в магазін, у супермаркет, у «Фору». Було дуже багато людей. Я взяла

[…]ачку[1], почали куплять продукти харчування такі, шо не портяться, – борошно, олію, мівіну, хлібці. Ну, в общим, отаке все. І було дуже багато людей, очереді були такі біля кас. І була глуха тишина. Нихто не кричав, не лаявся, ну всі тихенько, в очереді ж люди багато [товару] набирали і дуже треба. Ну була така тишина, така от нехароша. Я так запомнила [це].

Ну а в селі, ну так я не знаю. Ми ще ж на роботу ходили. На другий день прийшли на роботу, нихто не зна, шо робить. Ну от так якось перший день було.

Що люди говорили між собою, може якось спілкувалися? Чи приходили в старостат, чи цікавилися, чи чекали якоїсь допомоги від місцевої влади? Чи кожен якось по собі?

Кожен якось.. Ми ходили на роботу, ми все время ходили на роботу, поки нас. Колони тут їздили. Ну люди як? Магазін уже буквально через день перестав працювати, потому шо він у нас на трасі, а в нас же ж поїхали. Наші уже ішли війська вдень 24-го лютого, з обід почали скоро тута рухатися через Гайворон. Ну, наші, з прапором техніка йшла. Всі дивилися, не знали, шо буде, шо ждать. Ну от так якось.

Це вдень було?

Це вдень було. В той день, це було вже після обіду.

Вони рухались, мабуть, туди тоже, на Рубанку?

В сторону Ніжина. Да, через Рубанку навєрно, може й через [*нерозбірливо*] в общим рухались оце все.

Тобто вдень вони уже відступали.

Да.

І коли ж тоді з'явилися російські колони?

Російська колона вже з'явилася 25-го вдосвіта.

Вдосвіта, да?

Да, удосвіта, це вже десь часів, я знаю, в чотири було утра. По темному. Наші, ще около 12-ти ночі наші проїхали. Ну так ті люди, шо живуть на трасі [казали], а потом уже в 4 утра пошли росіяни. Ну вони не стриляли, вони тихо йшли.

Наших не обстрілювали?

Ні. Село не трогали никого. Ну, мовчки ішли тихо, тільки гуло.

Ні, ну як наші колони відступали, я мав на увазі, чи їх росіяни не обстрілювали?

Ні, в нас тут тишина була, нихто не стриляв. Ну просто ті їхали.

Ясно. То перша колона зайшла по темному. Велика була, не пам'ятаєте?

Аж їх було за день.. Вона була не одна.

За день декілька колон було?

Вона не одна була колона. Там ішла одна колона, через трохи другà, третя. Вони йшли по багато там одиниць техніки.

[1] Початок слова нерозбірливий. Респондент швидше за все має на увазі візок для товарів у супермаркеті.

А звідки вони йшли – з боку Голінки чи з боку Бахмача?

Через Голінку вони йшли. Вони йшли із Конотопа, ну, звідти йшли через Голінку і сюди.

Зі сходу, ясно, тобто всі йшли з того напрямку. Чи відклалося в пам'яті, як виглядали ці колони – солдати, машини, якісь знаки?

Ну знаки були в них оці кружочки. Те, шо я бачила. Ми ж ходили на роботу. У перші дні вони нікого не трогали. Ми даже стояли в центрі отак дивились отакими очима як вони їхали. Мовчки, не обращали вони на нас.. Ну це перші дні. Ішли, там техніка така йшла, я не знаю, ну як – тепер уже знаю, як називається, а тоді.. Страшна техніка йшла. Такі, наче мені якісь трьохетажні машини. Ну це навєрно йшли оці «Буки», там така техніка йшла.

Ясно. Яка ситуація складається в Гайвороні після появи російських колон? От вони проходять перший день, другий день – ті[ль]ки проходять, не зупиняються?

Ну от проходять, не зупиняються, а люди. Ну як колона йде, люди не стояли на дорозі там. По уличках собиралися. Ну магазін уже в нас не працював, нам почали сюди хліб возить, в сільську раду, в старостат.

З перших днів прямо?

Ну да, потому шо у нас магазін перестав. Ну, в общим, воно ж частний цей, не рискнув їздить. Ну там просили продавці, дівчата мєстні, одкривали, пока там ще шо кроме хліба було. Люди могли взять там ще які продукти. А тоді нам почали вже ж хліб возить сюди, в старостат, наш голова десь договорився. Ми тут торгували хлібом. Ну як – наторгували, оддали, потому шо він на хлібзаводі заказував. Ну так оці дні було найперші.

А як хліб видавали? Мабуть же ж небагато його завозили?

Видавали ми, старалися, шоб уже ж всім хватило. Привозили десь сто з чем-то хлібин. Населення в нас двісті дворів приблизно. Ну старалися вже по одній хлібині шоб точно, а в кого дуже велика сім'я, дак ще хлібину й батон. Ну хліба багато не давали, бо його, як би сказать, так..

Мало привозили, да?

[Щоб] хватило всім. А люди беруть і беруть. Вони сухарі хочуть сушить [*посміхається*], а його .. Ну вже всі розуміли – хтозна, шо воно буде, і як, і вобще.

А от чи були у вас знайомі, ну наприклад, чи родичі за кордоном, які не вірили або не знали, шо от Росія напала на Україну?

Я жила ранче в Росії, канєшно були. У мене там моя рідна тьотя і моя бабушка, материна мати, були в Росії на той час. Ну, бабушка вже померла, а тьотя й зараз там. Я там в школу ходила. Аж на Уралі. Були. Ні, вона не те шо не вірила, ну як не вірила. Ну я ж подзвонила й сказала, шо так і так. У нас наскільки близькі відносини, потому шо рідна ж бабушка моя і тітка. І ми зідзвонювалися раз там у дві неділі, потому шо бабусі вже ж було 95 років. Я в [20]20-му році їздила туди. Ну вони ничого не казали, шо там не можеть буть. Вірили, плакали і казали, шо там

«осторожно, осторожно, осторожно». Ну якось адекватні вони в мене. Це мої. Однокласники – ні. [*посміхається*]

Зрозуміло. Так шо ставилися по-різному.

Ну в нас як, я не могла їм нагрубить тоже дуже зразу, шо там такі-сякі. І вони дуже не знають, шо казать. Ну от така ситуація. Потому шо ще тітка каже: «А шо там чуть за дочку?» За […[1] мою дочку] питає, за свою внучку, шо «вона ж в Конотопі, а наші сказали, шо Конотоп захватили». А воно дєйствітєльно так. Конотоп – він же ж як би, вони [окупанти] там всередині не були. Ну як – були, ну як би Конотоп вони не тронули. Бо там же якісь були свої, договорились шо, ну я не знаю. Ну це так люди в нас казали.. Шо Конотоп тіпа вже захватили, вона мені каже. Ну ничого їй не казала [я] такого. Не оскорбляли одне одного.

Ясно. Ну але ж вони переживали мабуть за вас.

Канєшно. Вони переживали, дєйствітєльно переживали. Дак це ще ж вони переживали, вони ж не знали, які їхні ці, звєрі, як окажеться.

Що відбувалося далі? От лютий місяць, які події відбувалися в населеному пункті в цей період окупації?

Ну, сиділи всі по до[мах]. Зразу, це перші дні було, вони їхали, нікого не трогали. Тоді десь пройшло днів чотири-п'ять і вони виставили блокпост тут у нас у селі, на мосту. Свій. Ну стояли на тому блокпосту якість молоді солдати. Зразу люди так осторонь. Тоді, а в нас, як би сказать, половина села – та сторона, бо міст [через річку], і людям треба було сюди йти через їх. Ну вони проходили, люди йдуть сюди по хліб з тієї сторони. Ті ж стоять. Ничого, стоять. Люди йдуть мовчки ж. А вони: «Здравствуйте»[*протяжно каже, ніби вигукуючи здалека*]. А люди ж.. Ну і так вони стояли. Поначалу, я ж кажу, первий тиждень нічого, більш-менш.

Багато їх було?

На мосту? Стояло по два чоловіки. Ну вони тут жили, там хата стара така була, вже годів тридцять як нежила. Так вони ото в тій хаті там шось кочували там.

Ну їх небагато[, виходить] було, відділення невелике.

Небагато, по хатах вони не лазили, никуди вони не лазили, ничого. Їх небагато, ну вони трохи в Голінці були блокпост, трохи в нас, в Рубанці. Їх поостављяли, а якісь там їздили, їх як би..

Контролювали?

Ну да, вони десь чи в Голінці жили. Ну в общим да. Привозили їм якусь продукцію.

Ясно. Тобто підтримували між ними комунікацію?

Да. Ну люди якось так, осторонь, осторонь.

Не перевіряли вони документи, нічого?

Машини перевіряли. Да, як їде машина.. Ну нихто дуже й не їздив, я вам скажу, потому шо цей. Ну а вже ж як їхала машина, дак одкривали багажник і дивилися. Документи наче ні, ну дивилися, багажники провіряли. Не трогали.

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

Тобто вели себе мирно.

Якісь були, як.. правила войни соблю[дали]. Це ми вже тепер розуміємо, шо нам повезло.

А як вони виглядали? Якої були національності? Ви бачили їх особисто?

Бачила.

Вони слов'янської зовнішності були?

Слов'янської. Ну, по-моєму, один якійсь може армянин був, чи шось таке. Не буряти, ні. Ну вони були з цього, із Санкт-Петербурга з якогось військового оркестру.

Вони говорили?

Ну да. Ну це не мені, це вже люди потом розказували. Вони даже, я так поняла, музиканти якісь. Вони і співали там, кажуть, чуть було. Ну молоді зовсім були.

Ну якісь же, мабуть, і офіцери при них були? Чи не помітно було?

Я не знаю цього. Стояли солдати, а старші ж їздили, навєрно ж офіцери були.

Цілодобово ж вони стояли?

Да, цілодобово.

Так, добре. А були на них якісь опізнавальні знаки – пов'язки або шось таке.

Білі пов'язки. Ой, красні[, не білі]. Червоні. Совєтські.

Це саме на блокпосту були?

Да.

А коли колони їхали, тоже були пов'язки?

На чому?

Ну якщо солдати ж мабуть тоже їхали, чи солдати [всередині були]?

Пов'язки [були] в них на рукавах. Вони сиділи на броні, як горобці.

А так, крім пов'язок, ніяких інших знаків на них не було?

Та я там раз їх бачила, ми з чоловіком їхали на ту сторону [села] машиною, дак провіряли.

І вас перевіряли?

Ну ничого не казав. Просто машину, багажник одкрив, подивився й.. Ну, документи не питали. І сюди вони не приходили. Понімаєте, от не приходили вони сюди.

У старостаті нікого [з них] не було.

Ні.

А прапор [України] висів?

Ні. Ну тоді, я так поняла, по всій окрузі зняли. Якась команда поступила.

А таблички встигли знять?

Ні, таблички залишились.

Залишилися, да? Не встигли [зняти]. А була така подія чи спроби якісь може опізнавальні знаки на дорогах малювати, на стовпах, на асфальті?

Я це не знаю.

[*кореспондент розповідає, що подекуди були подібні випадки*]

Ну казали, шось бачили отам між Гайвороном і Голінкою якісь красні лєнточки пов'язані. Так люди казали, я не бачила.

А так інших знаків не було?

Нічого не знаю.

Бо в нас у Ніжині так мастили фарбою.

Наші ж, еге?

Скоріше всього. Ну, найняті ж за гроші [росіянами]. У нашому районі [міста] прямо на стовпах були позначки.

Може й було шо. Ні, ну як сказать, може не кидалося в очі. Ну между селами там десь казали, були. Навєрно перед цім вони проїхали. Тут, кажуть, вони [окупанти] отиралися, і торгувать їздили, і шо хочеш було. П[ид]готавлювалися.

А торгувать чим це вони могли?

Чим угодно. На базар. Ну це так тоді балакали, кажуть, воно вже давно в їх.

Це просто чутки такі були?

Чутки, да.

Ясно. І як довго стояв цей блокпост? Ну, ми розуміємо, шо по числах ви вже не орієнтуєтесь, але просто шо за чим було.

Ну стояв він навєрно днів десять. Потом його зняли.

Просто зняли?

Ну в общим, потом уже вони начали обстрелювать усе, як їхать. Ну наші ж [військові] почали їх там крить, і вони обозлились. І тоді вже нам, в общим, ми ховалися, нам уже.. Дуже вже вони почали, обозльонні вже. В общим, стриляли як тільки.. Ну воно чуть уже було, як вони в село. У нас же телефони, ми здзвонювалися з сусідніми селами, із Голінкою, з Депповкою[1], там кудою вони йшли. Кажуть, шо йде колона така, страшна, стріляють куди попало. Ну ховалися усі, шоб не дай Боже не цей. І по хатах стріляли. І блокпост тоді зняли.

А мобільний зв'язок був?

Мобільний зв'язок був поганий. Вин у нас вобще поганий, сам по собі. А то зовсім … Ну був, пока світло було, був інтернет ще.

Ясно. Ви якось там у соцмережах, мабуть, переписувалися?

Переписувалися.

По групах мабуть.

Да, у нас. Ну як – подружка там, іще одна. Хтось із Рубанки там. Переписувались: он у нас проїхало.. Щитали ж ці колони. Ну я живу не на трасі[2], дак мені не видно їх було. Чути чуть, шо йдуть, а не видно. А люди ж виходили, й щитали. І ми ж на роботу ходили, хлібом же тим торгували. Ото йдеш – уже стриляють. Пересидів десь у кущах, пошов там ще. Ну не те, шо там на часи ми ходили, сиділи все время

[1] Село Депповка розташоване на схід від Гайворонської громади в Конотопському районі Сумської області.

[2] Трасою респондент називає асфальтовану дорогу з села Голінки до залізничного переїзду і далі на Рубанку, яка проходить Гайворон із сходу на захід, і є центральною вулицею села.

[на роботі], ну нам главно: прийшли з утра на 9 часов, привезли той хліб, шоб людям його продать, і бігом додому.

Тобто зранку [хліб] могли ще привозить, да. А в яку пору дня переважно йшли колони? Це було вдень, чи вранці чи ввечері? Вночі траплялося?

З утра до вечора. Ноччю не йшли.

Ноччю не було.

Або до вечора. Ну не було такого. Ішли колони в основному зрання і до.. Ну не йшли вони ноччю. Ноччю вони не йшли.

І рух мабуть був у перші дні переважно в одну сторону? Чи й звідти [із заходу] тоже?

Рух переважно був в одну сторону. Ну курсіровали тут їх навєрно три.. два навєрно БТРи. В общим, сопровождали. Оце вони їх там зустрінуть, десь отам за Голінкою на Конотопщині, десь отам, не знаю [де], проведуть кудись на Ічнянщину і вертаються назад. І оце вони ці курсірували туди-сюди. А тоді ж почали там лупить. В общим, почали назад тягти їх, і верталися там якісь назад, одтуда верталися якісь, їхали [підбиті].

Які настрої були в той час серед селян? Як люди реагували, казали?

Та як, ну не знаю. В нас таких наче не було людей, шо там казали .. Ну всі дуже возмущались, переживали.. Лаялися.. Матюхалися [*сміється*].

Зрозуміло. Як змінилось життя села? Мабуть менше на дороги стали виходить, да?

Та вобще, як почали обстрелювать, по домах сиділи. Ну, єсть люди різні ж, понімаєте. Єсть таке, шо десь уже цей – а воно вже в погреб полізло. Понімаєте? І сидить, і боїться. А з дітками ж, тут і дітки були, і маленькі були. І єсть такі, шо потікали, ви понімаєте, як таке почалося, вони поприїжджали в село. Наприклад, із Києва – думали ж, шо це в Києві, а тут буде безпечніше. А воно як вийшло.

Ага. А багато було таких?

Були. Були. Ну небагато, ну[1] були.

Це з Києва там, може з Чернігова?

Да, із Нєжина приїхали, і з Києва приїхали. В общим, із Ніжина приїхали сім'я до батьків, дитинці ще півроку не було. І з Києва так само.

А скі[ль]ки ви кажете, населення в селі – двісті дворів?

Двісті дворів, ну практично нас десь 450 чоловік зареєстровано, це фактично зареєстровано.

До війни десь так було, да?

Ні, зареєстровано шо це, а проживало ж. До війни це. А тоді ж фактично десь чоловік триста з чем-то проживало [в селі].

А приїхало мабуть тоже ж декілька десятків? Чи менше?

Менше приїхало. А тоді ж почали люди виїжджать. В основном молодьож.

[1] Тут, і в деяких інших місцях всередині речення «ну» вживається в значенні «але».

А як виїжджали? Тут же основна дорога вроді як була блокована. Чи вони десь?

Ні, в нас дуже багато доріг польових. І на Дмитровку, і на Бахмач, ну не на Бахмач – на Григоровку.

Тобто з села можна було виїхать?

Можна, пока можна було.

І хліб мабуть через ці дороги [привозили]?

Їздили. Трасою було ж опасно, бо ці курсірували без кінця. А польовими дорогами можна було. Ну воно трохи грязько було, ну в общим можна. Пока можна було в ці дні.

А не було спроб зробити в селі якусь самоохорону чи якесь формування?

Ні.

Такого не було?

Ну як не було, у нас нікому було. Ну шо, у нас одні пенсіонери. Єслі в Дмитровці там шось було[, то] у Гайвороні.. З чим? З ручним.. Тут така техніка йшла, шо.

Так, а от кажете, мобільний зв'язок, хоть і поганенький, але був. А як було із світлом, чи весь час було світло?

Ну, в ці дні було. Пока блокпост ще був, було світло.

Тобто перші два-три тижні, в принципі..

Перші два-три тижні світло було.

Що потім почало змінюватися? От зняли блокпост, почали стрілять колони, далі?

Потім вони.. В общим, блокпост як зняли, вони вже так стріляли дуже, і наші почали їх крить тут. З Дмитровки мабуть мінометами накривать тут. На табор накрили.

А вони [російські військові] стояли на таборі?

Ну в общим, вони заїхали, 20-го це було березня. Представляєте, получається, місяць пошти оце вони так їздили, ну не місяць, а три неділі їздили. А 20-го чи 21-го березня вони заїхали сюди. «Тигри» з офіцерським складом. Ми вже тоді перебралися в школу торгувать, бо тут уже стало опасно. Тут як ішли, вони стриляли куди попало.

А школа була трохи оддалік?

А школа була трохи туди в улочку, не по трасі. І ми тоді вже перебралися з хлібом. Ми там поторгували в тій школі два дні всього. І тоді вже, це до обід ми ще хліб продали, а після обід уже «Тигри» заїхали. Це 21-го наче [числа]. Заїхали «Тигри» і стали вони вже тоді. Тож ті як приїжджали, то просто колона проїжджала, і їх не чули. А ці посеред села, в уличках стали ці «Тигри». І вони стали на таборі, поставили техніку свою. Стали на току. Табор там [*показує*], а тік – він так в уличці. Критий так, ну як би сказать.

Це фактично дві точки в них було, шо вони стали.

Дві точки. Да. І ми вже ж тоді у столову ми в школі не вернулися. Бо там і замки позбивали, я так поняла. Не знаю, чи були вони [окупанти] там, навєрно лазили. Сюди вони заселилися.

Прямо в старостаті?

Канєшно. Вони жили тут, вони постійно жили оце після того, як стали заселяться. Вони заселилися у клуб, у старостат. І стали вони тут жить.

Тобто їх сюди чимала кількість зайшла?

Ой, багато їх було, дуже багато. Ну тільки воно було, трохи, я так поняла, на току жили ці, ФСБ спецназ. Ну, а тут артілерісти. Там же були якісь і офіцери, ну всьо равно, артілерісти. Бо тут стояли кругом клуба «Гради», отаке все.

Так прямо в селі вони це поставили, да?

Ну канєшно. Вони отут стояли.

І по центральній дорозі, і по вуличках?

Да. Ну так дуже вони по улицях не ставляли. Ну були так, не скрізь, ну були. І САУ стояли. САУ стриляли тоді по Дмитровці з вигона там.

Виїжджали за село десь, да?

Ні, прямо в селі [*пирхає наче сміхом*].

Ну не з вулиці ж, мабуть?

З вулиці [*знову пирхає*].

Ага. Даже так.

З вулиці. Тоді вже світло пропало зовсім, і уже не було десять днів.

Десять днів не було світла, да? Десь трансформатори поперебивали, мабуть?

Провода. Провода висіли, наче [*нерозбірливе слово*]. Ну обстрелювали вони Дмитровку, обстрелювали ж дуже з Гайворона. А дмитровчани трохи. Ну, з Дмитровки там якісь були, не знаю, партизани, стріляли сюди. Ну ми вже никуди не виходили. Вони [окупанти] їздили, сказали людям одівать білі пов'язки. Я от наприклад, води не було у мене. У каждої людини [у нас] зараз у дворі скважина, потому шо води нема в колодязях. Води ж не наберешь, бо немає світла, а колодязь там десь. Треба було йти ж по воду. Ну як[, не]далеко, ну все одно через дві хати. А вони можуть їхать. То одівали.. Я простиню розрізала білу, помню. На руку, як ішла, то надівала цю білу пов'язку.

Це ж мабуть, вдень тільки було, так же?

Та ви шо, ми никуди не виходили вночі.

А попереджали вони якось, були з селянами якісь розмови, шо ходіть там-то у той-то час, [не] по ночам?

Да, предупреджали, шо ходіть з білими пов'язками. Ну в общим, ото таке. А тоді вони почали по хатах ходить. Вони й до мене приходили. Ну як ходить – документи чи як, дивиться, де хто живе по хатах.

Перевірки почали робить.

Канєшно. Вони ходили, телефони провіряли. Ужас. Телефони, давай же ж [ми] удалять ото все. Потому шо переписувалися ж [*зітхає*]. Ну ничого, слава Богу. Ну вони якісь більш.. ну вже ходили тут ці, само собою ходив спецназ. Це я тоді не розуміла, це вже зараз розумію, у їх були оці вінтовки з оптіческими прицелами,

це спецназ ходив такий, у них трошки форма була тіпа мультікам. А ті, артілєрісти, в їх форма була зелена, така зеленкувата. Ну там уже були народи, як сказать, в основному. Я ж на Уралі жила трохи, дак.. казахів багато було. Вони ж росіяни всі, казахи, потому шо..

В смислі російськомовні, чи як росіяни?

Ну вони оце наприклад, там де я жила, дак у їх там в основному російський, ну казахів там більше чим росіян. Того шо на Уралі границя з Казахстаном.

А, ну це там десь Оренбург..

Ну оце ж в Оренбурзі я жила. Він же ж, получається, ми як їхали, дак треба проїхать Росію, з Росії заїхать у Казахстан, тоді з Казахстану проїхать у Росію і заїхать в Оренбург. Я в самому Оренбурзі ходила в школу. Ну от отакі національності. Ну і руські, ну оці казахи. Молоді.

Всі були молоді.

Молоді. Потому шо приходили вони, просили.. Шо вони просили? Дріжджі просили.

Шось пекти хотіли?

Вони тут таке пекли, у нас тут у клубі груба стояла. Її сто год нихто не топив, того шо зробили опалення. Да вже ж тоді, як увійшли, дак усе в тісті. Тісто місили. А як – їсти хотілось. Їм тоже [було] непросто. Ну як, начальство навєрно.. Ну пайки, пайки давали.

Не ділилися пайками?

Ні. Тоді вже, як ото вони ушли, дак поостaвалося, дак [ми] бачили, шо воно й до чого. Ходили вони по людях, у кого.. Вони ходили по дво́рах, як сказать, от кого не було дома – заходили в хати й брали шо хотіли, з холодільників …

Замки зрівали ж, мабуть..

Ка-анєшно. Свиней кололи, забірали їсти, курей.

Все, шо залишилося.

Ну, або кажуть там: «Нам утку». Людина [*нерозбірливе слово*], ну а шо робить? Прийшли, цей, дак а шо робить.

Ясно. А багато таких у вас знайомих, що так «реквізували» в них [худобу]?

Ну, сусіди.. Ну багато, багато. Де не були, ну як – хто не був дома, то обкрадали.

А хто був дома, в тих не брали?

Ні. Просили. Ну я була дома, вони прийшли, оце ж дріжджі просили.

Це один раз було чи декілька разів?

Приходили двічі, потом приходили вони ще хотіли .. Ну вони адекватно себе вели, [як] приходили. Другий раз хотіли вони щот[1] поповнить, мамі подзвонить. Ну, в общим, нихто й не поповнив ничого. Вони: «Положіть дєньгі на сім-карту». Шо воно – я не розумію, про шо він каже. На яку сімка[рту] положить дєньгі? В общим, такє. Ну ничого не цей, не дебоширили. По селу не було таких випадків,

[1] Тобто рахунок на мобільний телефон.

шоб щось таке вони зробили погане, никого не ізнасилували, никого ничого, ну я ж кажу, були якісь адекватні. Це ці, шо в нас стояли! .. Шо вони чокнуті, дак.. бо за Бендеру ж питали.

Да? Всіх питали?

Питали. А воно ж уже люди як. А тоді уже вони [окупанти] оце як стали, дак [із села] нікуди не виїдеш – ні грунтовими дорогами. Бо вони ж всередині були.

Охорона скрізь була?

І вже все, ми ж досиділися. А я ще ж і малу приперла, дак 20 год [їй], переживала ж дуже. Ну ви представляєте, молода дівчина. А той, шо приходив, каже: «Вы не переживайте, мы не такие».

То єсть він мав на увазі, шо десь і «такіє» єсть?

Да, ну я думаю шо да. І він.. А потом я питаю: можна, ми виїдем? Ну никому не розрішали. Машини – вобще по селу.

Тобто всякий рух по селу припинився?

Да. Ну я кажу: можна, в нас машина єсть, можна ми виїдем. А він і каже: «Нет. Нам дали приказ все гражданские машины расстреливать. Потому шо вы щас поедете, а у вас бандеровцы машину заберут». Оце я чула своїми ушима – ви представляєте? А для мене.. [*зітхає*] Ну як це заберуть у нас бендеровці машину? Представляєте? «Бендеровці у вас заберуть машину». Просто говорили про це.. наскільки промиті оці мозги. А вроді би, от якби не війна, обичні, нормальні хлопці.

Ясно. Ще щось можете пригадать, що вони казали?

Один був з Тюмені. Казав-от: «Почему Украина не хочет, чтобы ее присоединили к России?»

Так і казав?

Да. Так і казав. Ну вони молоді, я ж кажу. Йому 24 годи наче було. Каже: «А вот я наполовину хахол. Вот у меня дед хахол был». Ну він [*нерозбірливе слово*], а це свєту вже ж не було.

А в якій кількості вони ходили? По двоє, по троє?

Менше чим по двоє не ходили. По троє, по четверо.

По троє [і] по четверо ходили переважно? Зі зброєю ж, навєрно?

Да, канєшно. Ну ці, я ж кажу, ці ходили, не наставляли автомати. Це вже пізніше були, шо вбивали.

Були й такі? Коли це було, не пам'ятаєте?

Це ті, що з Києва одступали. Це вже коли вони їхали.

Це вже в останні дні?

Да. В останній день. Це вже було першого числа [квітня]. Тридцять першого [березня].

Тобто ці [що раніше були] ще тут залишалися, і почали..

Ці залишилися тут, і .., як сказать, почали одступать же ж тоді. Ну діло в тому, шо ходило ФСБ ще, кроми оціх .. Ті, оці шо з оптіческім прицелом, ті тоже приходили до нас. Ну, я ж тут працювала, старости не було, староста виїхав. Мене

вони не шукали. Може.. Ну, у нас тут хтось поздавав усе. У нас тут все вони знали: хто, де, шо. Ну мене вони.. Ну як мене вони? Я їм може й не нужна була. Ну і не шукали. Ну діло в тому, шо вони приходили до моєї дочки. Дочка моя, вони шукали в общим її однокласника.

Ага. Із села чи..?

Із села, із села. В общим, десь той хлопець. Ну, десь там покинули машину кацапи. Десь поламалася, пушка якась, за селом.

Російська? [*уточнюю*]

Російська. Стояла вона там скількись днів. Ну а молодь, по 20 років хлопцям. І вони там шось якійсь снаряд.. Ну, в общим, ту машину розкурочили.

Підірвали?

Ну вже тоді пізніше да. Її потом забрали наші. Ноччю, ще це ціх не було [що відступали з-під Києва]. Ціх ще не було, тільки колони [ходили].

Ще колони ті[ль]ки ходили?

Поламалася і наші військові приїхали, якось потихеньку приїхали й забрали. А наші оці ж вроді хлопці шось там носили, якісь снаряди брали – я не знаю. Ну єстєственно, шо хтось здав їх кацапам. І вони ж почали шманать, шо цей. А це, получається, моєї дівчини однокласник, один чи два там були. Ну всі повиїжджали, оце тільки моя одна осталася навєрно. Це я така беспечна, дурна, шо запретила, рискувала дитиною. В общим, і вони прийшли .. до нас, це було десь 26-го чи 27-го [березня] приблизно, додому. Це було серед білого дня, два часа дня. Постукали в ворота. У мене собаки загавкали, і я вийшла. Вони спитали: «Можна зайти». І я ж понімаю, шо це зовсім не ті вояки. «Така-то [й] така-то?» Назвали прізвища. А в мене з дитиною різні прізвища. Вона на батька записана, а я ж на своїй фамилії. Така-то, така-то, назвали – тут живе ..[1]? Я: понімаєте – шо можна хотіть? Вони й спитали: ти знаєш такого-то й такого, однокласника свого, Іллю? Давно ти його бачила (ну, вони по-руськи спитали). Вона каже, давно, ну ми тіпа не общаємся. Вони тєлєфон взяли: дай свій тєлєфон. Вона дала свій тєлєфон, вони подивились, там шось провірили. А вона ж навчалась у медучилищі, вже четвертий курс, і там у телефоні було у неї шось, ну шо вони вже проходили ж практику оцю, по скорих, ну [медична] допомога. І там їх було поділено по бригадах. І от він подився: ага, бригада. «А шо це у тебе за бригада?» І вона почала об'яснять, шо це. Харашо. Ну, не бачила вона.

Понімаєте, коли вони до нас прийшли (я ж бачила, як вони йшли, ми ж отак сиділи всі, понімаєте, і воно видно було), вони ж не зайшли ни до сусіда, вони йшли прямою наводкою до нас у двір. Значить, вони вже знали, хтось їм уже.

Тобто нікого не питали, прямо за адресою [ішли]?

Да. І тоді, коли вони оце ж попитали, потом провірили телефон, у мене питали телефона. Світла уже не було. І він такий повертається, і каже (на мене): «Вы почему дочку не увезли? Вы знаете, какие у нас здесь подразделения стоят?»

[1] Прізвище особи тимчасово приховано.

Так і спитав?

Да.

А вони якої національності [були], росіяни?

В кінці [ті, що приходили], були руські. І я ще хотіла сказать: хто думав, шо ви такі придурки? Ничого. Він ще сказав, що в його родичі в Україні є, «которые хотят, шоб я здох».

Цей, шо питав?

Да.

А один із них із вами спілкувався?

Один. Ті нічого не питали. Ну а ті там два лазили, то в гардероб заглядали, то на чердак, шо вони там шукали.

Тобто обшук робили?

Ну дивились, ну як – акуратно, не так шо там перевертали, ну заглядали. Шо вони шукали?

По всій хаті?

Ні, не по всій хаті. Вони не проходили ни в спальню, ни в залу.

Ага, отак. Оглядовий тільки.

Ну ничого такого вони не цей. Ну там як? Начинали трохи угрожать, шо єслі ви там. Ну так, з матюхами. Ну а тоді.. в чоловіка забрали телефон. В його обичний кнопочний був. Провірили тєлєфон, їм не понравилося шось там у тому тєлєфоні, вони забрали [його] на провєрку. І паспорт, сказали, давай сюди. А, ще питали – ну, чоловіку 57 год, чуєте – де служив. Він там сказав, він служив ще у Югославії десь колись, ну в общим. Ну нічого, оддали паспорт, телефон назад.

Оддали. У той же день?

На другий день принесли.

А, на другий день принесли. Тобто другий раз вони до вас заходили?

Да. І принесли пізно ввечері. Уже по темному пошти. Я дуже злякалася, я думала, ну хто зна, шо в їх було.

А ви хвіртку закривали чи..?

Вони мені сказали: закрийте собак, вони нам мішатимуть. А я живу од поля перва хата. «Нам треба подивиться, посидіть, понаблюдать. А ви йдіть у комнату, позакривайтеся». І шо, ми пішли [у комнату], закрилися і не виходили. А вони хтозна скільки там вони сиділи.

Це як другий раз вони приходили?

Да.

Це вже вночі практично було?

Ну ввечері, а воно ж світла[1] ще не було. Воно ж десь у вісім часов уже темніє. Ну в общим так ми посиділи. Я не знаю, в скільки вони пошли. Нічого вони не взяли, ничого не цей. І буквально тоді через два дні оце вже ми їх не бачили. Вони

[1] Тобто електроенергії.

вже: ті вже почали одступать, і вони вже всі почали виїжджать. Ну (це так люди кажуть), шо коли ті вже ж почали наступать, оці шо тут жили, кажуть бабушці одній – вони в неї воду все брали – вони, я ж кажу, були більш адекватні: «Вот такие плохие приехали. Не выходите никуда».

Попереджали.

Да. «Мы их сами боимся». Ну, тоді, ті коли вже, я ж кажу, гриміло воно із самого утра, їхали-їхали. Стріляли канєшно, таке було – ой. Ми в погребі сиділи. А тоді все за[тихло], почали вже вони тут розквартіровуваться. Бо міст просів, і вони не могли проїхать; ще й пройшов дощ. І почали по вулицях їздить розквартіровуваться. До мене вони не доїхали просто. Слава Богу. А вони вже почали тут заселяться скрізь, по всіх вулицях таких.

Це ті, шо відступали?

Це ті, шо відступали, да, заселилися вони в школу. Бо ці [, що раніше стояли,] не жили в школі. І так по всіх хатах, постріляли людей. [*нерозбірлива фраза*] Не знаю, як там, двох чоловік вони застрелили мужчин.

Ви їх знали?

Конєшно, один [*нерозбірливе слово*], молодий хлопець .. год. Ну, шось їм не понравилось у телефоні. Шось у його було в телефоні. Ну тоді вони опять прийшли, я помню, утром проснулась, іще дощ ішов такий. Я помню, ми вийшли надвір, ну в общим треба було в туалєт сходить, [коли] просвистала пуля. Навєрно, десь снайпер сидів. Ну це случайно, шо я не знаю, як. Я ще дивлюся, по болоту шось побігло. Дві жінки. Ну я познала їх, наші гайворонські. Думаю, Боже, куди ви побігли.

Тікали. А вже видно було?

Це вже сина їх застрелили. Да, вже видно, це вже десь 8 часов утра було чи піввосьмої [ранку]. Вони, я дивлюся, лазять, я думала, це мо' ті ходять. Я на них дивлюся, ті, що приходили, були наче більш нормальні.

Артилеристи ці..

Да. Я думала, може ці лазять. Дивлюся ж – ні. Вже дивлюся, там одна через дві хати там пуста хата. Ну як, там є людина, дивиться за тією хатою, там хазяйство держить, якихось гусей. Топиться [в тій хаті], дим іде з бовдура. Дивлюся, коли й до мене чешуть. Я кажу [дочці]: «В., бистро пид кровать чи куди». Ну, предчуствіє таке було. Дуже такі неприятни, такі грязні, такі якісь .. не ті, шо були. Оце ж ті, шо ото там одступали, звідки, я не знаю, з-під Києва. Зайшов [з автоматом], ну правда собаки загавкали, автомат він опустив. Все шось дивиться. Казах. Я ж розбіраюся. Тоді: «У вас єсть? А ви одна живете?» А ми-то в погреб, і я така грязна, у платку. Страшна, наче баба цей. Ну вобще слава Богу, шоб ніхто не чиплявся ничого. Я кажу: «Ні, не одна». Чоловік вийшов. Так подивився, тоді. Молоде. Тоді [каже]: «А у вас єсть чай і сахар?» Я кажу (шо ти будеш казать?): «Єсть, тобі дать?» Думаю, йди раді Бога. Я їм насипала чаю того, сахару. Пошов він. Через півчаса йдуть друга партія. «Водка є?» – «Нема водки». – «І віна у вас нема?». Такі. А мій стоїть, ми ж такі грязні [*сміється*], каже: «Да ми оце й самі не против випить, дак нічого». Ну

так, знаєте, просто вже шо казать. Один такий вобще страшний, отут таке рукав одирватий. Понімаєте, такий оскàл нехароший. «Нема». Пошли. Через трохи іде одне ще якесь, сунеться. І таке маленьке. Дак ті хоть приходили, якось автомати не наставляли. А той наставляє автомат зразу. На собаку. А я вже ж стою така, уже ж мені, думаю, я вже вас перебачила. Кажу: не стриляй, він не вкусить, не стриляй – на його. Він правда опустив [дуло]. Дивиться, ничого не просить, дивиться. Тоді каже: «А где мы находимся?» Я кажу, ну чогось у мене така смєлость, кажу: «Тридцять кілометрів вам до Конотопа, чого ви не їдете? Знаєш такий город, Конотоп? Отуди вам нада». А він каже: «Да, у мене жінка оттуда родом, з Конотопа». Постояв, постояв трохи, тоді: «А в вас тєлєфон є?» Я кажу: «Уже був ваш спецназ, уже провірив телефони. І він не робить, у нас уже 10 днів світла немає». Ну в общим, постояв і пошов.

І ми тоді бігом за вещі. Я кажу [дочці] «…[1], давай тікать, ми не переночуєм». І ми не болотом, а там через городи. В общим, було вже одинаково. Це я щас так розказую, а тоді то було страшне. По грязі лізли. Ну мо' й бачили нас.

Холодно ж було.

Ще побрали велосипеди. Покидали їх там. Ну в общим, єлі-єлі ви[брались]. Через город, дойшли, короче, вибралися насилу [із села]. А хтозна – може дорога замінірувана, а може.. Не на Дмитровку ми пошли, а свекруха живе через одне село. Нада туди якось добраться, там їх [росіян] не було. До Дмитровки дойшли, а тоді вже нас підвезли. Пішки [дійшли]. І ото ми так утекли. А чоловік остався.

Це ви не до Займища [втекли]?

Ні, ми до Красного Колядина. А тоді той [чоловік] пока сходив кудись, прийшов – уже колеса в машині порізани. Ну в общим, оце таке.

Дак ви всі, з чоловіком тікали?

Ні, ми ті[ль]ки вдвох. Чоловік оставався, він ще стояв, дивився шоб. Вспоминав, каже: дивлюся, ти ще так цей, а мала одстає. А я кажу [дочці]: бистріше, бистріше, а вона одстає. Ну короче там. Ото так ми втекли. Я ще забрала з роботи ноутбук же ж, сховала у зерні з бочкою. Думаю: Боже.. Ну ото таке. А тоді вже, і ви понімаєте, ми оце побігли. Це я ще не знала, що розстріляли [односельчан], бо у мене тєлєфон потух – і все. Там вид був у ціх страшний. А мені наче вони вже уїхали. Получається, шо вже, ну, як би сказать, ми ушли, і вони уїхали. І на другий день ми вже вернулися із Красного Колядина. Я вернулась, вона [дочка] ще осталася в баби, бо ни світла не було, нічого [у Гайвороні]. Ну короче. Ще я кажу: сиди вже. У баби ж світло було і все.

А вам подзвонили, чи як ви дізнались?

Да, подзвонили по тєлєфону. А, ще ж саме інтересне, шо я ще як прийшла до свекрухи і зарядила тєлєфон, і подзвонила в Оренбург. І все як розказала так харашо. Кончилось. І після того ми. Ні, ми спілкуємся. І після того вона очі

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

опускала, тітка. Ну, баба померла. Оце таке. Так шо. В каждого родичі є [за кордоном], в каждого.

Да, ми вже ж багато інтерв'ю брали. Дуже в багатьох родичі єсть. Ну в кожного по-своєму.

Ну я можу сказать, шо ми якось так адекватно. Ми часто говоримо. Ну вони мені ранче дуже допомагали, фінансово допомагали. Того шо бабушка, вона щиталась учасником войни, у неї хароша пенсія дуже була; тітка заміж не ходила, у неї одна я. І вони дуже допомагали. Коли дочка вчиться пошла на безплатне [навчання], а тоді ж треба було йти нам ще на платне, і вона до війни казала, шо ми будемо оплачувать, хай учиться. Я думаю: це вже наплатили. Ну[1] оплачує, і зараз оплачує. Тільки, з Росії ж гроші не можна висилати, висилає вона у Грузію родичам. А ті вже [нам] пересилають.

Добре. Було, Гайворон пережив дуже.

Ну це так я розказую моменти. А так скі[ль]ки такого було, скі[ль]ки люди оцього натерпілися як вони [російські солдати] по хатах ходили. І було ж таке, шо людей переводили із хати в хату: «Ви там сьогодні ночуєте, а ті там». Це ужас.

Ясно. Що пригадаєте у перший день, коли вернулися. Що кинулося в очі, тут у себе чи у дворі чи по селу?

Я тільки прибігла..

Ви машиною приїхали?

Ні, нас довезли до цього, до переєзда, і ми йшли пішки. Прибігла я, помню, додому. Значить, у нас дома, а вже ж таке як наші [військові] зайшли. І я..

Уже в селі були?

Да. Це було третє [квітня]. І я бігом же ж за курточку, уділася й на село. Біжу. І ви понімаєте, стоять наші, як зараз помню, а таке [кругом], таке.. Остановка [автобусна] серед дороги лежить[, біля] траси отакі баюри од ціх. Це просто ужас, таке все страшне, таке… Скі[ль]ки всього – грязюки оцієї, воно ж танками натягали. Десь дорогу полностю понівечили. І наші військові стоять. І от понімаєте.. Було таке ощущеніє, мені хотілося просто падать.. Я бігла і плакала. Це було таке чуство. Ну наші вже тоді були. Тоді ж дуже багато в нас вони [росіяни] поостaвляли снарядів, мін. По сьогоднішній день знаходять. І осьо недавно знайшли ось, через дорогу. Тут же страшне шо було.

Ну да, бойові дії.. і все інше. Нічого у вас більше не пропало?

Де?

Ну, вдома.

Ні.

А тут, у старостаті?

[1] У говірках південної Чернігівщини «ну» нерідко вживається у значенні протиставного сполучника «але».

А тут [*голосно зітхає – у-ф-ф*]. А шо в старостаті? Ну таке ж ми поховали. Комп'ютер старий стояв там. По землі [там документи], побили вони його. [*нерозбірливий фрагмент запису*] Ну тут шо вони. Щас я вам фотографії покажу кабінєта.

[*розмова з інтерв'юером про фотографії з того часу*]

Таке, ви понімаєте. Другий етаж там у нас, ну він ничий, там пусте. Колись там кантора колгоспна була, колгоспу вже давно нема там. Дак там уже ж отак вони насиділись. Я не знаю, якось так: в одному углу їли, в одному спали, а в третьому срали. Понагажували. В нас туалєт єсть всередині. Ну, був. Я не можу передать, шо там було. Ну все ж [ми] поприбірали, довели до ума. [*звук гортання паперу і відкривання дверцят*] Це після їх такє осталося [*показує фото*]. Це як ми прийшли. Мостилися, ну більш нема, оце три фотографії, вони тут спали, оце які ото. Ну як – воно ж не те, шо там якість такі. Ну вони бумажки ці всі, оце витрясували все з цього, із столиків усе. Ну короче ужас.. Ну документація, понімаєте, отам у нас архів; я не знаю, воно повинно ж буть на державному рівні, я так розумію, оце все, шоб його кудись.. Як-от, куди ти його дінеш, це його треба машиною вивозить. Ти ж його в руках не понесеш нічого. От ті, шо ранче документи, ще якісь там заповіти, там усе. Ну шо, воно ніякої цінності для їх зараз, для кацапів же воно не представляє. Ну не тронули.

Не брали нічого?

Ну не тронули.

Ясно, тобто документація залишилася.

Таке, я ж кажу, нічого такого не це, потому шо зараз же все там у нас то атошники якісь, то.. [*нерозбірливий фрагмент*], я його забрала, в землі заховала. А так.

А пожежі були по селу?

Да. Дві хати згоріло.

А як скоро ви на роботу вийшли?

Зразу, на другий день. Ну нада ж було порядки наводить. Тут же ж – Боже, да тут ви шо, ми ж не ходили на роботу. Тут же таке було, шо ой.

Це мабуть і в клубі таке було, і скрізь?

І в клубі таке було. У нас же у клубі костюмів багато було оцих наших, українських. Вони ж його потоптали, понівечили. Ну вони не були. От наприклад у нас В. робить[1] […]. Вона живе там, дак до їх даже не дойшли ще. Не ухватилися. Якби вони постояли, оце ті, шо одступали, тут днів три – була б друга Буча. Вони просто постояли сутки. І то, це нам казали люди, шо комусь вони казали (навєрно оці, шо стояли тут [у старостаті] їм сказали шось): «Нам сказали, мы бы здесь это село разнесли; нам сказали село не трогать». Я не знаю, яка причина. Або в нас тут жив якийсь предатєль такий, шо.. Не знаю. Я думаю, шо і це тоже може значить, я думаю, шо так. Більше всього. Значить хтось такий в їх тут був.

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

А ці, шо ви кажете, ФСБ, артилеристи, шо тут стояли, вони в самий останній день вийшли чи трошки раніше? Хтозна, ви просто їх не бачили?

Не знаю. Ну не саме пізніше. Хтозна, як вони виїжджали. Тут таке. Кажуть, вони тут між собою не мирилися.

Добре. Після звільнення що вам запам'яталося? Хто відвідував село?

Ой, зразу дуже багато волонтерів приїхало. В нас же ж, можна сказать, сиділи без продуктів. Ну як без продуктів? За хліб я вобще мовчу. Ну, це ж село, у нас була у кожного в погребі консервація й м'ясо. Ну вже ж у морозілках все ж, потому шо десять днів світла не було, то вже все люди варили, м'ясо те переварювали да їли. Їсти не голодні були. Ну не було такого ничого – ні конфєт, ні банана, нічого, як би сказать. Ну з голоду ніхто не вмер, потому шо картошка була. Да шо .. багато дуже, буквально почали.. Агрофірма з сусіднього села (в їх там [окупантів] не було) привезли, роздавали людям безплатно навєрно кілограм по 10 м'яса. Муку безкоштовно, молоко. Я можу сказать, шо.. волонтери приїжджали з наборами.

Багато було. А політики якісь приїжджали, представники влади? Ну, крім місцевої, зрозуміло, шо [місцева була].

Та ні. Місцева канєшно – наш голова селищний був. А такого – ні.

А так ніхто з Чернігова, з Ніжина не приїжджали?

Никого я не знаю.

Ну мабуть же потім робили якісь обстеження?

Канєшно. У людей було пошкоджене майно, робили [акти].

А журналісти якісь приїжджали? Може телеканали чи..

Ну шось таке було. Шоб там якесь таке масове таке – ні. Було там пару чоловік приїжджали.

Якісь репортажі про ваше село не з'являлися, не бачили?

Ну не бачила я таких прямих.. А, було наче. Це треба Дмитровича питать. Було. У нас же ж міст тоді, оце ж цей міст [у селі] розбили ж зовсім. Вони тоді з танка двома снарядами. [Вони] як одступили, остався танк. І, короче, вони тільки уїхали, а танк улупив по мосту, і міст той зовсім розвалився. То можна було льогковою [машиною], а то й пішки не перейдеш. І ми до конця літа, в нас така проблема була з цім мостом, шо не могли ж люди, це об'їжджать треба було скількись кілометрів, шоб попасти на ту сторону. І тоді вже наконєц-то наша місцева влада зробила міст. Ну там підключилася не ті[ль]ки влада, допомагали і фермера і все, шоб зробили моста цього. Дак було шось там. А другий раз там якесь відєо дивишся – колись поймали якогось плєнного десь показували, найшли в його тєлєфоні. Вобще після того десь уже там на Донбасі поймали чи в Запорізькій області – дак наше село на відєо в нього є. Проїжджав.

Наскі[ль]ки, на вашу думку, змінилися люди порівняно з доокупаційним періодом? Як на людей це все вплинуло? Мова, поведінка як змінилися.

Нехарашо вплинуло на людей. Люди стали нервовими, люди.. хтозна, це воно ще аукнеться.

Добре, дякуємо вам за інтерв'ю.

Запис Гв-21

Респондент: *Анонімно.*
Рік народження: 1967.
Професія, соціальний стан: *вчитель.*
Стать: жінка.

Основний зміст. Передчуття війни і підготовка. Перші дні руху колон. Спілкування з російськими військовими, поведінка окупантів. Переживання обстрілів, матеріальних труднощів, настрій селян. Подробиці виходу росіян і звільнення села.

Давайте з самого початку. Чи передбачали ви, що може початися оця широкомасштабна війна?

Ні в якому разі. Ніхто про це не думав, ніхто навіть у страшному сні не могло приснитися.

А може якісь передчуття у вас були. Бо й таке люди кажуть, що комусь там сни снилися. Ну, по-різному канєшно було.

Так, постійно [снилися]. Але задовго до цього, років можливо за 20-30 снилися мені. Оці вибухи із тої сторони, де вони й відбувалися. В ту сторону наче я вихожу, дивлюсь – і там горить усе, вибухи. А потім снилося, ніби йдуть зелені динозаври [*нерозбірливе слово*] будинки, от ніби я стою біля вікна, і вони йдуть мимо, йдуть. Так як колони йшли – зелені динозаври, здоровенні, такі як дерева. І вони йдуть, ідуть один за одним і [ми] з жахом стоїмо, дивимося у вікно. І один так зупинився навпроти нас, і повернув голову так, подивився на нас. Це був такий жахливий сон. Діти мені сказали, що «ти маєш дар передбачення, можливо».

Бачиш ти. Так це задовго до всіх цих подій.

Можливо років за десять такі сни снилися постійно.

Ще до Донбасу?

Угу. Ніхто і не думав.

Бачиш ти. А чи готувалися ви до можливих військових дій: якось чи матеріально чи психічно, може щось підкуповували на всяк випадок?

Знали. Бо всі говорили. Ну як, не так на випадок дій. Моя мама пережила голодовку от, дві аж [голодовки], голодомор пережила. І розказувала постійно шо це ж їли і [клевер? - *нерозбірливо*], і нічого не було їсти; то я купляла хліб, сушила, в мене було трошки сухарів звичайних. І допомогло це. Бо я ж не сама проживала, а з мамою, чоловіком, тому запасалися ми трошечки. Продуктами запасалися. А так в основному не ждали й не чекали, але от якісь відчуття були.

Коли і де ви дізналися про початок війни: чи відклався цей день чи момент у вашій пам'яті?

Так. Десь о п'ятій. Десь пів п'ятого-п'ятій годині [ранку], я почула, хоч кажуть, шо ніхто не чув ціх вибухів, а от я почула. Я проснулася, прокинулась від

того, шо вибух. Почула я. А потім я проснулася, уже не спала – почула другий вибух. Тоді вже я почала телефонувати дітям, почала всім говорити шо вже.. я зрозуміла, шо вже почалося. Такє.

Вибухи з якого боку були чи вночі ви не розібрали?

Просто вибух, от десь вибухнуло, а от де, шось – просто такий вибух. Ніби із землі йшло все.

Ясно. Перший день чим вам запам'ятався, 24-е лютого? Це четвер був.

22-го, 22-ге лютого. 24 лютого в нас уже йшли колони, через наше село. Уже йшли колони… Ось так було, але ж все одно ми не вірили й не знали. Потім вони розстріляли трансформатори в нас в селі, шо в нас не було ні світла, ми не знали шо відбувається в Бучі. Ми ще думали, шо це можливо буде якось.. повернуть вони назад чи можливо не буде захоплення. Буде в мирному руслі, можливо якось це. Вони ж все говорили шо тренування проводять - та все.

Як люди реагували в перші дні от на цей рух колон, на появу росіян?

Всі сиділи по будинках, ніхто й не виходив нікуди.

Сиділи вдома, да?

Так.

Чи були такі, хто пересувався по селу: можливо велосипедом, можливо машиною, чи таких ви не бачили?

Ну, в перервах між колонами, звичайно шо старалися якось кудись можливо проїхать. Привозили ж нам хліб, продукти харчування деякі. То ми привозили сюди, в сільську раду ми ходили.

Чи були черги, чи намагались не скупчуватися?

[*розмову переривает дзвінок мобільного кореспонденту*]

Чи були у вас знайомі чи родичі можливо, які не вірили, що росіяни напали на Україну, може за кордоном? Чи був такий досвід спілкування?

Ні. Наші родичі під Луганськом зараз в окупації, але вони, ну все одно за встановлення України.

Ясно. Добре, перша зустріч от російських колон, що вам запам'яталося? Коли це було: вранці, ввечері, яка пора дня була?

Вони вранці [рухались]. Вдень, вночі вони не йшли. Близько ми не підходили, вони не зупинялися, вони просто проходили через наше село.

Це була тільки техніка чи й були солдати на броні?

На броні солдати були, техніка і потім пішли вже понтони, величезні, здоровенні. Мабуть як розбили можливо десь мости, то йшла різна техніка. А потім уже пізніше почали назад вони тягти їх уже, підбиту техніку назад, а потім вертались – мабуть десь ремонтували, той й таке було. Але рух був постійний. Кожен день.

Який вони мали вигляд: чи були якісь пов'язки, позначки, прапори на цих колонах?

Ну ми далеко були.

Ви не бачили.

Угу. Машини їхали, не бачила. Навіть хтось казав, шо був український прапорець у машині, бо був прапорець український. Можливо вони і готували, хто зна.

Цивільна техніка з ними не рухалась? Легкові якісь машини?

Ні. Ні. Ну не помічали ми такого, такого так.

Бо в одному з сіл записували ми інтерв'ю, то нам говорили, що спочатку їхала легкова цивільна машина, а за нею йшла колона. Таке було на Ічнянщині.

Може пропускали когось із наших. Може хтозна, з якихось міркувань.

Тут такого, значить, не було. Чи зупинялися вони в селі, чи спілкувалися з кимось із місцевих жителів?

Ну, ми жили тут далеко ж від дороги, то сюди вони не заїжджали, не спілкувалися.

Не заїжджали. Води ні в кого не брали, такого не було?

Ні-ні, спочатку такого не було, це вже в кінці [було], як їхали назад. Тоді вони вже заходили в двори і зайшли, і спочатку сказали: «Дайте нам пить. Тільки не травіть, потому что уже были такие случаи». А в нас самих води нема, ну колодязя, і води на вечір, там ну може чашка десь залишилася води, бо ми теж не було. І я думаю, зараз наллю, можливо шось вони з ними станеться, а будуть страждати всі люди, все населення Гайворона. Можливо скажуть, шо їх отруїли чи ще шось. Так я відкрила їм компот, був у мене закритий. Я кажу: «Дивіться, закритий кришкою». При них я відкрила. Вони фонариками світили.

А світла вже не було?

Ну вже, вони в будинок не заходили, вони зайшли тільки в двір.

А, в дворі це було.

Попили і кажуть: «Какие.. Большое село, сколько населения?» Кажу: «Ну приблизно там, я не знаю, невелике, не знаю, скільки приблизно». І запитали: «Какие настроения? О чем говорят в селе?»

Я кажу: «Говорят, шо для чого це все? У нас, кажу, в кожнім (говорила, вже ж переживала за людей) в кожному будинку, кажу, родичі в Росії, в кожному будинку: сват, сестра, брат. Скрізь, кажу, рідні в нас у Росії. Ми, – кажу, – в голові не вкладається, для чого це все?»

А він каже:

Они общаются с родными?

– Ну да.

– А у нас есть солдат, у которого здесь родители живут (десь він назвав уже), а он с ними не общается.

Я кажу:

– Ну хіба ж це нормально, це для людей нормально, це отаке становище?

Ну вони нічого не сказали. Отак вони тоді вночі заходили.

Це вже ті, що поверталися з[-під] Києва?

Так, це ті шо йшла колона, але не встигла вся вийти. То вони всі розмістилися і ночували тут вони.

Це в останні дні?

Да, в останні дні вже.

А тут же казали блокпост у вас стояв на мосту?

Ну да, перед мостом стояв блокпост, ну ми їх не бачили. Вони майже не появлялися тут.

Ну мабуть же проходили туди, ви ж по хліб, мабуть, ходили?

Ні, в нас сільська рада ось тут.

А, ви з цього боку [річки], зрозуміло.

Так. А вони були отам за мостом.

[Тобто] вам не доводилося їх бачити. Зрозуміло, добре. Які емоції ви переживали: от ваша родина як, вас же двоє, мабуть, тільки було?

[Ні,] троє.

Троє, да. Чого найбільше боялися в той час?

Боялися за дітей, звичайно. Переживали, бо [вони] теж виїжджали з Києва.

Спілкувалися з дітьми? Був зв'язок?

Ну був, коли була можливість. Було світло, заряжали телефони, спілкувалися, ховали тоді телефони.

Чи доводилось вам ховатися в погребі чи тільки в хаті перебували?

Так, так. Ховалися постійно. Спочатку ховалися, ховалися звичайно.

Це в період обстрілів?

Так-так, в період обстрілів ховалися. Одну ніч ночували чи дві ночі, одну ніч по-моєму.

У погребі прямо?

У погребі ховалися, бо там.. і оці люди, які на краю села живуть, то в нас ночували.

З краю села даже відходили?

Ну да. То шо ж, ну страшно було там. Постійно ж рухалась техніка, і обстріли вели, то вони в нас ночували. А потім уже, як оце попали хлопці в полон, то стали вони [росіяни] переказувать людям: шоб [у всіх] не було замків, і якшо буде замкнуто – ми будемо стрілять. Значить, ми були день і ніч, у нас було все відімкнуте.

Даже й вночі?

[І] уночі, ми не закривались ні вдень, ні вночі; ми як на голках спали. Я як встала біля вікна і стояла цілий день. І молилися, і боялися звичайно, що стрес був великий. Весь час я вискакувала. А тоді вони як заїхали в кінці, то [тоді] кажуть: «Молодые люди у вас есть?» – Я кажу: «Ну як молодые? Мій чоловік, він уже старий, кажу, ну які молоди, і мама моя стара». А тоді, а чоловік, я кажу зразу ж, як заїхала сюди техніка, то кажу: «Просинайся. Видно, кудись видно йди». Бо ми

ж, ну звично думали, шо як вони [окупанти] когось побачать, – чоловіків вони або забирають або знищують – отак якесь у нас було, відомості може чи шось таке.

А чоловік стояв, а я ж уже виходила. Він стояв, ну не знав, шо ж йому робить. А тоді ж уже почув, шо я сказала, шо старий, а ці ж пішли вже, росіяни, він вийшов і каже: «Хто це старий? Я старий?!» [*сміється*]. Образився трохи на мене. Я кажу: «Да я ж переживаю, шоб все було добре». Тоді він побачив, шо настрій у них такій, ну вони не агресивні, не розстрілюють. Ну та якісь, видно їм була дана команда це село не чіпать. Так говорили люди, шо вони [окупанти] возмущалися: чого не можна нікого тут займать, шо це за особливості такі? Можливо, шо тут міст вони, як стратегічне село, шоб можливо не хотіли. Ну не знаєм ми нічого, але так, в такому плані всіх підряд вони не займали, не чіпали, не трогали. Телефон забрали тоді, в кінці вже.

Чи були ви свідком розміщення їхньої техніки в селі, чи можливо якось їхньої присутності? Казали що тут вони цілий табір зайняли сільськогосподарський?

Ну там ми не бачили, я не ходила ж туди.

Це далеко звідси?

Звідси далеко, так. А тут стояла їхня техніка скрізь.

Звідси не велися обстріли, з вашого району?

Звідси не велися, ні.

А коли вони школу зайняли, не пам'ятаєте?

В останній день.

В останній день. Ті[ль]ки один день?

Тільки один день, так. Ніч і день.

Це ті, хто відступали?

Сутки. Так, та колона, яка тут розмістилася.

До цього вони не ходили по дворах, ні?

До цього приходили раз якісь уже, може в останній тиждень, патрульні. Два хлопці такі. Юні хлопці молоді. Один – такій не азербайжанскої тіпа національності видно, з кинжалом ходив і з автоматом. А другий такий світловолосий. Я ще в них запитала. Вони прийшли, я не пам'ятаю для чого вони зайшли, а – перевіряли телефони – покажіть свій телефон. Показували ми телефони свої ж. [Казали:] «А що це за дзвінки не підписані?» – Кажу: «Не знаю, це ж до мене дзвонили, не я [ж]. Я нікуди не звонила». Віддали цей телефон. А потім уже як ішли, я у них запитала, кажу: «Скі[ль]ки вам оце, діти, років, що ви оце взяли зброю і пішли?» А вони кажуть.. Помовчали, а тоді каже: «Мені 21, йому 23». Кажу: «Чого ж ви оце такі малі, – кажу, – і пішли ж оце воювать?» А він каже: «Есть такая, у нас учителя говорят, есть такая профессия – родину защишать». Це він таке казав. Ну я нічого не казала, бо.. шо ти будеш говорить? Як вони з автоматами всі. Отак.

Які найбільші труднощі відчувала ваша сім'я під час цього періоду?

Це вже такі труднощі. Не завжди був зв'язок з дітьми, переживали за дітей.

Без світла важко було? Як довго були без світла?

Ні. Ну як, звичайно, що важко, але ми розуміли, шо відбувається в країні і ми палили свічку якусь; [як] не палили – сиділи в темноті, молилися, це можна було. Ми не їли, майже не хотілося їсти зовсім. Там шось трошки з'їли, аби шо живі були, да і все. Не хотілося. Можна без цього обійтися, без солі, без світла і без їжі, але шоб тільки усі живі були та здорові. [*схлипує*]

А медикаментів кажете, тоді дістать не можна було?

Ну да, було важко з цим.

Зрозуміло, зрозуміло. Чи відчувала сь у цей період якась взаємодопомога людей, під час цієї окупації і військових дій?

Да, ми всі кожен день всі сходилися разом, кожен день. Всі сусіди на вулиці виходили, вся вулиця. Кожен день виходили, спілкувалися – без цього було б зовсім неможливо б вижити, мені здається, було б. Допомагали один одному. Тут маленькі дітки були, з двору не можна було виходить, то ми через двори передавали молоко їм. Під [тим? *нерозбірливо*] зарядне[1] я заховала і не могла найти. Дали вони мені зарядне, наприклад. Ось так. Ховалися, ховали один одного в підвалах, поки була можливість. А тоді вже вони сказали, шо якшо застануть десь багато людей, то беруть вони ж у полон, так як ото діти разом ховалися і взяли в полон. Уже сиділи кожен собі сам.

Зрозуміло. Не пам'ятаєте, як це було, шо вони взяли їх у полон, чи це не у вашому районі було?

Ну це сусіди наші, це поруч з нами. Вони, молодь, зібралися на краю [у] покинутому будинку. А вони [росіяни] із, там де вони дислокувалися, вони запускали весь час дрон. Вони спостерігали оце кожен день. Кожен день вранці, і вони помітили їх. Приїхав туди, тих – і забрали їх в полон. Забрали всіх їх.

Скільки їх було, не знаєте?

Ну не знаю.. Чотири чоловіки було їх: Сєрьожа, Коля…

Чотири, да. Зрозуміло, добре.

Три чи чотири. Чи три? Навіть один АТОвець був. Ну вони відпустили, вони сказали, шо ми відпустимо.

В останній день?

Ну да, вони.. Не в останній день, а я не знаю навіть, коли вони їх. Через тиждень, видно, відпустили.

Зрозуміло. А ці патрульні, що до вас заходили, вони підряд в кожну хату заходили?

Ну да. Ну я не знаю, ну ходили вони по вулиці отак вздовж. Вони заходили, там покинуті були тварини, були поросята. Вони зайшли, кажуть: «Ви не можете

[1] Зарядний пристрій.

піти погодувать ціх поросят, бо вони голодні і їх жалко». «Чоловікам, – каже, ми не дозволяєм ходить..» Оце звідси я ж і взяла, шо чоловіки не можуть чогось вже ж звичайно. А жінкам можна ходить, можна годувать. Я кажу: «В мене мама старенька, я просто не можу від неї відходить. Я боюсь, я не піду». Шукайте, кажу, може хтось ближче там живе, сусідів, когось шукайте. Я не піду. Це вони з таким питанням заходили. Шоб погодували тварин цих.

Ясно-ясно. І таке було.

Годували вони, і самі годували, і не знали чим їм годувать. Там найшли тварин, біля там, де вони стояли ж ото. Так вони годували: насипали їм сої, найшли сою й насипали. Не знали видно, чим їх харчувать, таке шось.. такі були випадки.

Це десь у покинутому дворі мабуть?

Ну да. Люди виїхали, а тварини остались. Вони годували.

А людей багато виїжджало з села в той час?

Ну багато. Мабуть.

А як виїжджали? Дорога ж мабуть перекрита була?

Ну, тоді ще як ішли колони, тоді ще ж не була перекрита дорога. Тоді виїжджали.

По центральній [вулиці]?

Не по центральній, а через поля. Наприклад, у сторону Бахмача можна було проїхать через поля. Виходили пішки, я чула. Потім сюди через поле теж ішли люди. Небагато, бо в нас же ж і в селі небагато людей, але виходили.

Ваші сусіди тоже виїжджали?

Ну наші сусіди всі були, вся вулиця була.

Всі залишилися.

Так, залишилися всі.

А, кажете, дрони висіли. А якась інша техніка не пролітала: там вертольоти, наприклад чи?

Ну наша СУшка[1] пролітала. В нас якраз тоді як колони йшли, мабуть вони відстрелювали. Бо вилетіла [*сміється*], [а] я вийшла. Ми ж передавали ж відомості, вийшла колону ж цю знімать. І якраз над головою СУшка пролетіла, дуже низько над деревами. Ну вони зробили віраж і вернулися ж назад.

А так російських літаків, гвинтокрилів тут не спостерігалося?

Ні. Оно отам десь, в тій стороні йшов якийсь гвинтокрил, говорили, шо він російський. Але ну ми не знаєм точно, шо це за літак. Вертоліт летів.

Ну по окремих місцевостях вони регулярно літали.

Літали? Може то й він був.

[1] Мова йде про один із бойових літаків сімейства СУ (СУ-24, СУ-25, СУ-27 та інші). На озброєнні українських ВПС на початку 2022 року було декілька типів таких літаків, від винищувачів і розвідників до бомбардувальників.

Може просто над вашим селом просто не було їх, але по окремих місцевостях казали що в нічний, темний час доби вони пересувалися в сторону Ічнянщини.

І ФАБи скидали чи ні? Просто пересувалися?

Ні. Ну вони в інших цілях. Вони там шось привозили, шось забирали. З транспортними цілями.

А-а. В нас такого не було.

[*кореспондент розповідає про відоме йому використання вертольотів*].

Останні дні як вам запам'яталися?

Ну це ж вони заїхали, запитували, який настрій. І ми ж їм сказали, шо тут, я кажу їм, тут поруч із маленькою дитиною, бо я бачила шо в'їжджають же в двори, і гримить усе, скрегоче все. І він сказав шо: «Там маленька дитина, шоб тут не беспокоїть». Тут приїжає другий БТР і прямо туди в'їжджає [у двір]. Значить, між собою в них зв'язку ніякого видно не було.

Навіть різні підрозділи, значить, були. А якої вони були зовнішності: це були більше слов'яни чи..?

Одного звали Аміль. До нас заходив Дімон наприклад. Я думаю, Аміль це може якась, якісь друга якась національність. Ну всі різні були. Тут видно командний пункт у них був, шо вони всі такі були ввічливі. «Де нам, – питали, – де нам можна переночувать? Вас сколько человек тут живе?» – Я кажу: «Нас троє». «Такой большой дом и три человека!» Ну вони думали ж видно, шо чи я їх запрошу до себе. І я кажу: «І п'ять дітей!» [*сміється*] Я думаю сама собі: як прийдуть, скажуть, де діти, [то] скажу «Ну потікали» або шось буду. Вони сказали: «А, ну ясно». Так вони у нас не ночували, бо я оце ж таке, хтозна, сама собі сказала якось.

А хата батькова, якраз напроти нас, покинута стояла вже кілька років, бо маму ми забрали, батько помер. Я кажу: «Якшо хочете, можете.. (думаю, все одно ж вони десь будуть десь житло шукать, в'їжджать зараз у двір, бо я ж побачила вже, шо тут відбувалось). Я кажу: «Ну йдіть, живіть он в будинок. Батьків будинок порожній стоїть, нежилий, – кажу, – правда».

Тоді другі під'їжджають, теж питають: «Де нам переночувать?» Я кажу: «Он ваші пішли в той будинок, можете до них приєднуваться». А вони кажуть: «А они у вас разрешение попросили?» – Кажу: «Так». – «Все нормально?» – Кажу: «Все нормально». Нащот цього оце так вони спілкувалися так більш-менш ввічливо. Не було такого ніякого, наїздів не було.

Було видно, що там це наприклад рядові чи офіцери? Якось це можна було спостерігати?

Було видно, так. Ці ж які приїжджали, вони екіпіровані краще і.. А уже потім, як колона ця стала під'їжать-під'їжать, під'їхали якісь зовсім: дощ ішов, і вони так погано одягнені, мокрі. І побачили колодязь у нас, він неробочий. А вони ж перелазить через забор, до цього колодязя. Кажу «Там води нема». Вийшла ж уже туди. Так вони видно, шо такі ж і стоять, вони мокнуть, і спілкувалися. Ну в

нас там такій навєс, тераса. Так я стою ж, не мокну, а вони стоять під дощем. І оце ж розказують, шо: «Ми тут, того шо ми бідно живемо, у вас харошеє сєло, заасфальтірованноє. А мы живемо в дєрєвне, в нас на бумагє заасфальтіровано, денег себе забрали». «А в мене ось п'ятимісячна дитина», – один говорить. – А уже грошей п'яте число, а в неї вже грошей нема, годувать дітей нічим». І оце стояли вони постоянно втрьох, один одного перебивають, жалуються. А чоловік каже: «Ну так складайте зброю та йдіть собі, чого ви, – каже, – або здавайтесь в полон!» А вони кажуть: «Та ні, ми б тут би, ми в Росію не хочем, ми б тут на Україні залишись». Отакі були навіть випадки.

Багато їх було: троє, четверо?

Ну це до нас заходило троє.

Троє, да?

Так. Потім заходило…

[*перебиває*] Мабуть слов'янської зовнішності?

Слов'янської. Заходили, потім ще зайшли, чоловік сидів у дворі, каже – прочинилась хвірточка – і автомат. Дуло вони просунули і питають: «Можна зайти?» Ну шо ж ти вам скажеш. Вони зайшли, з чоловіком троє залишилось, а троє – дивлюся в вікно, – хочуть зайти, щоб в будинок. Стали й стоять. Я думаю, зараз будуть стрілять, маму злякають. Я кажу, заходьте – там вікно ж відкрите, форточка відкрита – заходьте, кажу, там відкрито. Вони ще́ стоять, боялись вони дуже. А тоді ж зайшли, тільки зайшли – і телевізор у нас працює і по телевізору оце ж про росіян, на росіян усе. І вони стояли слухали-слухали телевізор, тоді кажуть: «Ну что, те придурки договорились?!» Тоді якраз було про переговори, про президентів же. Я кажу: «Да ні». – «От придурки, зачем это все?!» І такі ж в масках вони ж, такі видно, шо вони, на них новенька форма, молоді такі, звичайні хлопці.

І поставали ж з автоматами ж і розвертаються йти. Тоді я кажу, бачу, шо вони миролюбно, а у мене мама дуже панічно їх боялася, вона ж німців бачили. Кажу: «Ви б не могли б до мами моєї зайти, вона, – кажу, – німців бачила, ще хай на вас подивиться». – «А как маму зовут? – Кажу: «Лидия Николаевна». – «Ну конечно, зайдем». Зайшли ж туди, до неї заглядать, [кажуть]: «Лидия Николаевна, не бойтесь, мы вас защищать пришли».

Отож я [до них] говорила: «А від кого защіщать?» – «Вы не понимаете, среди ваших есть плохие и среди наших». – Кажу: «Ну я з цим згодна, але ж для чого іти воювать, убивать?» – «Мы и своих наказываем, у нас среди наших есть, которые убивают, насилуют – мы их наказываем, мы их расстреливаем», – отаке він сказав. І зайшли ж тоді до мами, оце ж сказали, розвернулися ж і пішли тоді після цього.

А на українській мові не розуміють вони нічого. Починаєш оце на українській мові, вони: «Как? Что?» Вони зовсім. Чи вони прикидаються, чи вони не розуміють дійсно мови української. Тільки на російській спілкувалися. Ото такє.

Ви до останнього дня перебували в селі, да?

Угу.

День звільнення запам'ятався вам?

Так, так. Вони, колони почали виходить, я кажу чоловіку: «Виходять». Коли вони вертаються назад; виходять – вертаються. Коли вони поставили отут за школою бєнзовоз, і вони заправлялись: виїжджають, одні заїжджають. А тоді вже заправилися вони.. Ми вже втратили надію, сидимо ж усі ж разом там, журимося. І тут чоловік приходить, [а число календаря] перше квітня, каже: «Хоч вірте, хоч ні – немає їх ніде» Я кажу: «Да не може будь такого». [Чоловік мій]: «Та немає їх ніде». Ми по вікнах зразу пішли, бо не можна було [в] вікна: тільки в занавєску виглянеш – уже біжать, провіряють телефон, провіряють. Вони стоять [і] весь час же слідкують. І в останній день сказали: «Не виходить вобще з дома». Не те шо з двора, а з дома не виходить. «Будем стрелять – хто вийде з дома, будем стрелять». А в нас корова була. Реве корова – а ми не можемо вийти. Кажу: «Корову покормiть» – «Нельзя». Тоді чоловік не пускав же мене, а він же тоді заснув, я вийшла, думаю, піду. Ну шо вони мені зроблять[, а] корова [ж] розривається. Тільки вила взяла – і йдуть уже автоматчикі. Через забор подивилися – я стою з вилами [*сміється*], подивилися на мене – пішли, нічого не сказали. Погодувала я корову да і все. А тоді ж ото вони вийшли [з села].

А тоді ми вийшли під двір, і йде ж оце Коля, той шо в полоні був, АТОвець він сам. Іде – очі в нього такі, худющій такий. «Коля, не переживай, – кажу, – вже їх нема». – [Той:] «Нема? Правда нема?» — Кажу: «Нема їх». Тоді вже всі люди зійшлися [*зітхає*]. Тоді вже трошки од серця одлягло.

Вони [окупанти] вночі вийшли чи вранці? Чи яка це пора була?

Вдень вони, вдень.

Ще 1-го квітня виходили, да?

Вдень, в обіди вийшли. А ми ж не знали, а залишилися. Ще: хто каже один танк, хто каже два танки залишилися на сусідній вулиці. Тоді ми всі вийшли.. А дивимося – із-за церкви виїжджає танк, автоматчикі біжать. І вони розстріляли міст. Почали розстрілювать міст і поїхали тоді.

І це вже все, тоді їх не було?

Їх вже не було.

Хто перший зайшов у село: це були військові чи може хтось із цивільних, із наших?

Уже після цього ?

Да.

Да. Зайшли із Бородянки, з Києва наші хлопці. Із овчаркою вони приїхали вже. І ішли там.

Так через міст вони якось перебралися чи в обхід?

Вобше їхали, був він [міст] підірваний, но ще тримався, їхали. А тоді вже наші добили його. Через міст ішли. І одна машина йшла.. Ну [перві] питали – чи проїдем чи ні, бо була тона взривчаткі. Кажуть: «Кажіть нам, бо в нас тонна взривчатки тут у машині» [*сміється*]. А так ми побігли, ясно шо сиділи, було холодно

дуже, вони сиділи на броні, просто на броні. Я руку отак поклала, а хлопці сміються: «Без подогрєва, холодна». І холодно ж тоді було, і вони оце сиділи. Ну я не знаю, де те здоров'я буде, де шо буде. Виносили їм всі, плакали, все шо було таке було домашнє [виносили]. У кого яйця – виносили люди, в кого шо було.

Надовго вони затрималися зразу?

Ні, вони зразу поїхали.

Зразу поїхали. да?

Угу. А тоді ж уже ж зайшли, і через день, по-моєму, зайшли наші війська, зайшли і пожили трошки тоже в батьковій хаті. У нас трошки побули, покупалися, настіралися в нас. І тоді ноччю їх зняли: ми ж забрали одежу свою, розвісила просушить костюм одного [з цих військових]. І тут вони стукали, а ми спали; собака гавкає – а ми не чули. І вони рано видно, десь у чотири години їх зняли і не забрали цю форму. А ще залишили в сільській раді, чоловік побіг туди, поніс. В них була жінка одна, Наташа, серед них. Каже [чоловік], ми ж не знали ні номер частини, нічого. Так передали. Ото таке було.

Ясно. Після звільнення, за цей період як змінилось село, люди, може якась поведінка, мова, розмови от. Як змінилося, як це все вплинуло на людей? Настрої, може, змінилися якось?

Ну хто, в кого, я так скажу, в кого діти задіяні там, в кого діти військові, от рідко хто співчуває – немає таких людей майже. Ну просто закрилися в собі, стали ще більше замкнуті, закриті. Я не скажу, шо якось шось змінилося.

Суттєвих змін не помітно, да? Хто відвідав село після звільнення, пам'ятаєте? Якісь може політики, журналісти, волонтери?

Релігійні організації відвідували, волонтери відвідували. Такє було. Політиків ніяких.

Не приїжджали. А по Ічнянщині Ляшко їздив.

Та ми ж і вибірали [його], він пройшов по нашому округу. Но не було.

А як із школою було, мабуть же ж ви зразу з'явилися [тут], шо тут було, да? Це ж поряд усе було. І коли почали школу відновлювать?

Коли… Ну вже ж потім усі зійшлися, ми всі прибрали тут в школі. Поступово почали, зразу й почали відновлювать.

А цей напис на дошці, що казали залишили [росіяни], ніхто не фотографував?

Я фотографувала, ну я не знаю. Я й дивилася чи мо його видалила. Ну може як щось найду, я в […][1] візьму тоді той телефон – перешлю. Я сфотографувала той надпис, дітям висилала.

Да, цікаво було б це. Кажете, руйнування були великі тут в районі школи?

Ну да, було. А, ще вони казали шо: «Мы посмотрели». Вони вибрали книжки російською мовою, російських письменників поклали, тут лежали вони в нас.

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

І кажуть: «Так у вас здесь и русские учебники». Кажу: «Ну так а як? А в нас різні національності. Ми і на російській мові і читали і все. Ми не робили ніяких акцентів ні на чому, ми ж не думали». Вони [окупанти] думали, може ж їм промили мозги, сказали шо в нас тут геноцид, шо ми ніяких. Так вони дивувалися, шо таке у нас тут. Позабірали у нас: мікроскоп у класі забрали, дитячий. Не професійний, ніякий – забрали. Забрали ноутбуки тут у школі; телевізор забрали якійсь, ще там шось.

А так по населенню грабежі були?

Ну по окраїнах може, де такі були, не «шишки» їхні, так навіть носки. Тоді ж дощі йшли, ношені носки даже позабірали, попередівали. Переодягалися, і одяг забирали такій у людей, переодягалися. Ну а в нас вони взяли відро, чашкі. В отой останній день, шоб там відро нам, чашкі шоб пить. Взяли, побрали. «Дайте нам шось тепле, якесь шось такє, пледи чи шось таке. Нам одіяло, шось таке дайте» - отаке просили вони. Хотіли розміститися в нас у підвалі, заглядали до нас в підвал, скільки чоловік розміститься. Того шо будуть; я кажу – шо, будуть бомбить?

У вас у дворі?

Да, в будинку в нас підвал.

У будинок прямо заглядали?

В коридорі. Зайшли – і підвал одкритий. А я кажу: «Хто буде бомбить, ваші чи наші?» А він так розизлився на мене, каже: «Ваши». – Кажу: «Наші по населенню не стріляють». – Каже: «Ошибаетесь, еще как даже стреляют». Було б сказать … да шо ти будеш казать?

Тоді заходив хлопчина такий, бороди навіть немає. Ну років 18. І стоїть: «У вас нет закурить?» – Я кажу: «Господи, скільки тобі років, шо ти оце куриш і оце автомат узяв?»

– Я один у мамы, – видно йому вибалакаться просто треба було. – Я один у мамы сынка».

– Дак, а чо[го сюди] ти пішов?

– А у нас не спрашивают: у нас или в тюрму или воевать или расстреливать. У нас людей столько исчезает. У нас забрали телефоны. Оце мені недавно біля мене взорвалась міна. Товарища моего, за нами полз; мы ехали, а он за нами полз, ноги ранило. Дак дали телефон, так мама каже: «Я як чувствовала, шо с тобою щось случится».

Значить у них ни телефонів там немає, нічого – ну ото таке. Кажу:

– Ну біжи, бо тебе будуть шукать.

– «Да никому я не нужен, ніхто мене шукать не буде».

Оце стоїть воно й стоїть. Я стала сину розказувать, а він кричить криком: «Вони гади, вони паскуди, не жалій їх!» – Да кажу: «Не жалію я нікого, ті[ль]ки таке оце, для чого воно – хтозна». Важко на серці [*зітхає*].

Добре. Дякую вам за інтерв'ю.

Запис Гв-31

Респондент: *Анонімно.*
Рік народження: *1957.*
Професія, соціальний стан: *пенсіонер.*
Стать: чоловік.

Основний зміст. Перебування опитуваного у Гайвороні і у Бахмачі. Зустріч з колоною у селі. Сприйняття селянами колон. Опис блокпоста. Обстріли і мародерство росіян під час виходу колон.

Чи передбачали ви, що може розпочатися війна, [а] саме вторгнення?

Я вам так скажу, шо даже нихто і не думав такого, шо воно може таке трапиться. Ну, як сказать, хотя воно вже і назрівало це. Такі слухи були, ето все. Ну, а ..

Може передчували? Бо люди казали, шо і сни снилися, і ..

Та якось цього ні. А якраз ми 22-го, да? Ні, 23-го ми, да, із Бахмача [при]їхали сюди. Там.. та вже за центер, біля церкви [у селі] зустріли, йшла колона.

Ну колона йшла, вони нам світлом моргнули, ми зупинилися, пропустили їх і під'їхали до себе додому. Оце така справа була. А тоді канєшно, як сказать, уже кожен день повз двір ішла техніка. Зразу щитали, десь по триста з лишнім одиниць за один день проходило техніки.

Ага. Це в різних колонах?

Стриляли даже по хаті єсть отут, криша в сараї пробита. Ну то таке, все зроблено.

А як ви дізналися, що почалась війна, вторгнення – вам хтось сказав чи по новинах [почули]?

Та ніхто нічого я не знав, я кажу, ми встріли вже їх, ми їхали сюди.

Ага. Так це російська була вже колона?

Російська.

А, отак, а я думав, що може це наші ще виходили.

Ні, російська колона йшла вже.

Так шо вже в центрі села ви зустріли?

Да, якраз біля церкви.

А як вони виглядали, солдати були на броні чи не було? Сиділи чи ні?

Тут нихто не сидів, ну так зверху, чи командир у первий ето, перва техніка ішла, БТР, чи я знаю, хто там виглядав. Я ж кажу, свєтом мигнули, ми остановилися, вони нам нічого, і ми їм нічого.

Тобто, всі [військові] були заховані всередині?

Да, а шо там було, як далі, [ми не знаєм]. Вони проїхали, ми сіли, приїхали сюди.

Була тільки бойова техніка чи й криті машини їхали у цій колоні, не запомнили ви?

Просто нихто не звертав уваги на це.

Ну ясно. А позначки якісь не запам'ятали?

Їхні позначки?

Да.

Да оце і все, Zет. А тоді уже після цього, вже канєшно пошла техніка зовсім друга. Кожен день, кожен день і, в ночне время не йшли канєшно, а все время ранком і на вечір. За день проходило більше трьохсот одиниць техніки. І важка така йшла, шо якби дуло повернув, дак хати б не було, точно. Оце таке.

Тут вони не зупинялися?

[*із затримкою*] Ні, вони йшли тихим ходом, но без зупинок. Я ж кажу, ми і щитали зразу.

А суцільно вони проходили чи по частях?

Частинами. Ні, не суцільно. Пройшло, скажем там десь пиїсят[1] одиниць – перерив, тоді знову. Нам з Голінки дзвонять: так і так, іде опять колона. І ми туди. Та зразу, як сказать, дуже і не ховалися, а то десь із-за угла так і підщитували. А тоді вже як вони почали стрилять..

А не помните, з чого це почалось, що вони почали стрилять, не запомнилось вам якийсь такий день чи епізод?

Та хтозна який день, хіба тоді, воно вже якось не до того було.

А як люди сприйняли те, шо началась война, шо російські колони тут; якось із сусідами по селу ви спілкуєтесь чи ні, шо вони казали?

А шо вони казали, шо .. не добре це, це все не добре. І от чого воно началося так, – братський народ, всі так думали, що такого наче не повинно б буть, не повинно буть шо, – ну, а бачите, як воно трапилося.

Ясно, ясно.

Нихто ничого не знає.

Як люди реагували, ховалися тоже, чи?

Ховались. А як?

Чи може хтось виходив значала?

Ні, ні, такого тут в селі.

Бо там на тих громадах було шо й мітинги були, ну то в більших населених пунктах канєшно, і так люди на дорозі стояли. Ну в контакт із ними [з росіянами] не входили люди, чи були такі, що говорили з ними?

Ні. У нас даже там біля церкви, де блокпост стояв, ми їхали машиною із Бахмача, от. Вони зупинили нас, перевірили, і ничого ни ми їм, ни вони нам.

А ви за цей час іще в Бахмач з'їздили?

Да, їздив, а як.

[1] Тобто 50.

Скільки днів десь [від 24-го лютого] пройшло, не пам'ятаєте, тиждень [чи] менше?

А може й більше тижня.

Може і більше даже, начало березня навєрно було.

Уже блокпост стояв. Да. Ну шо – діти, стоять діти, просто і їх було жалко, ну і жаліть уже, як сказать, нема чого.

А багато їх було на блокпосту?

Їх двоє.

Двоє патрулювали.

Да, а може ще де вони там були, цього нихто не знає. Ми не знаєм, короче.

А укріплення якісь були у них споруджені чи вони просто на дорозі стояли? Чи мішки якісь чи шось таке?

Такий насип, вони за насипом там ото; ну так видно було, що насипано земля, той, ну ще навєрно вирита тіпа ямка, і вони там находилися. А де вони ще були, я цього не знаю.

Це ж вони круглосуточно там стояли навєрно?

Ну навєрно міняли їх, бо машина тентована, КамАЗ, все ганяла. Туда – назад, навєрно возив їх.

Оце таке. А тоді вже ж, да ще ж не було, ще вони назад не ішли. Ми, це було вже навєрно, шо полем уже було тяжко проїхать, дак ранком ми як тільки воно.

[*технічна перерва через дзвінок по мобільному*]

А тоді вже, це навєрно у березні, у нас тут продукти як закінчилися, ми поїхали у Бахмач набрать продуктів.

Це другий вже раз чи ще той перший? Один раз їздили?

Це другий раз. Ми полями..

А ви не по центральній дорозі?

Ні, ми полем переїхали.

А перший раз по центральній?

Да. Перед Григоровкою ми виїхали, і. Приїхали ми [у Бахмач,] загрузили в машину все. Ранком у п'ять годин звонок, дзвонить товариш, так і так: «Ти де?» – Кажу: «У Бахмачі». – «Не здумай їхать, тут зараз такий обстріл. Тракторну бригаду, вони там стали жить, короче окупіровали, сиди, – каже, – у Бахмачі і всьо». Ну ми дочекалися пока вже вони [окупанти з села] уйдуть, приїхали сюди. Вони жили у хаті в нас, повиносили все.

Хазяйство не трогали?

Ничого. Курі і собака, коти вобще тиждень не заходили і до двору [*сміється*]. У погриб стриляли, газову плиту роз[пиляли?], шо вже там у тій плиті.

У вас таганок навєрно, в смислі балонний газ?

Балонний, балонний.

А в хаті, у веранді, все, все перерито. Каструлі, сковорідки, прянощі які були, де яка консервація, шо осталося – все вигребли.

Все позабирали. Бензокосу забрали, хтозна чи вони чи ні, тоді шо-то [*нерозбірливе слово*] станок забрали, степлєр і то, і скоби, і те забрали. Ножиці по металу – кому вони потрібні, шо вони? Короче.

Похазяйнували.

Да.

А коли ви [по]вернулися, зразу після звільнення? У перші ж дні?

Да, да. Да, зразу, ішли наші війська, і ми слідом за ними.

Так ви через мост переїжджали, чи в об'їзд? Уже ж мост був підрушений.

Він ще отак стояв [*показує*], ще можна було.

Дак ви проїхали?

Проїхали, да.

Ясно. Не боялись?

Та ну аж.

Чи хтось перед вами проїхав може?

Проїжджали ж люди, і ми слідом.

Ясно. Аварійний був.

Аварійний уже ж був. Я ж кажу: все шо можна і не можна, даже сокири і ті, чотири штуки, і ті забрали. Куди? Ключі, набор ключів з машини – і те забрали. Я просто в шоці.

А сусіди якісь ваші оставались, тут шось бачили, розказували вам?

Оці сусіди, вони до нас приїхали тоже в Бахмач, покинули все тоже. У нас у квартірі жили.

Це десь тиждень навєрно чи трошки більше?

Та я й не скажу. Ну до десяти днів це точно.

Якраз останній період.

Да, коли вони відходили ото.

А так по селу ви в цей час, пока тут були, пересувалися – там по хліб може ходили чи якісь інші потреби?

Дружина ходила по хліб туди далі там ото. Там староста привозив, і вона як раз ішла вже відтіля, коли чи БТР, ну вона цього, я тоже не буду, бо я не бачив. Каже [дружина]: «Чую – летить». Я, каже, бігла там якраз таке [місце], метрів сто пііісят нема нічого – ни дерев, ничого. Я пока пробігла, вони по верху пульнули, каже, я впала.

Очередь дали, да?

Да.

[*міркуємо, що це міг бути «Тигр» або БТР, респондент не знає*]

Очередь дали, каже, я думала вже всьо, хана.

Це вже десь перед виїздом було, мабуть, чи ні, чи ще перші дні?

Да ні, це вже, це вже вони ще тут ето.

Ще блокпост був?

Да, да.

А ви поїхали, дак він ще був, чи вже зняли його, як ви їхали другий раз на Бахмач?

Зняли. Того шо ми через болото, там є гребля така, ми туди і тоді на поле, полями і аж під Григоровкою ми виїхали.

Боялись уже по центральній їхать?

Та ну, по центральній [боялись], бо вони вже кругом стояли блокпости.

А з Григорівки дорога на Бахмач була ще вільна?

Да.

А наші навєрно блокпости може стояли, чи не було нікого?

Та никого. Вони туди і не.

Ясно, тобто в Бахмач можна було заїхать і виїхать достатньо вільно. А в Бахмачі в цей час як люди: крамниці працювали, як там було взагалі з обстановкою?

Був ажіотаж. Шо було – все люди хватали.

Повиносили.

Да. Шо можна було. Ну а все рівно, як кажуть, всим не запасешся на весь час.

Ну да.

[*вітаємось із дружиною господаря, яка щойно вийшла з двору*]

Шо тобі вже за бомажку дали?

Оце як ти по хліб ходила. Розпитують як. [*сміється*]

Інтерв'ю беремо.

Весело було[1].

Так більше після того і не ходили, навєрно?

Да ходила.

..А як було тут у нічний час, нічого не літало, по небу не пересувалось?

Ні.

Бо по інших селах казали[, що] і вертольоти їхні літали уночі.

Ну, тут ні якраз, а там далі, де центр, тут чуть було, шо вертольоти лупотіли, а куди і шо..

Це один раз було, да?

Да, я раз тільки чув таке.

Ну, значить, це не регулярно було.

А канєшно, наверно наши[й], істребітєль чи як, колона якраз ішла, і там за переєздом туди як на Рубанку там, трохи їх накрили там.

Це ще як ви тут були?

Да. Ну канєшно, як летіли ті ракети, дак свист такий – ужас, не то шо, аж жутко. Десь за село, воно ж і там колони стояли. Дуже канешно.

Ну, а тут ось так метрів триста зліва [сусіди], вони никуди не виїжджали, бо в них там і корова, і бики були, так він на місці був. Каже, я ж такого ми не той, а заходить [російський військовий]: «Водку, водка єсть?» – Каже: «Откуда водка? Он

[1] Слова дружини опитуваного.

подивись, – каже, – у серванті [що] стояло, – все ваші повипивали». – «Дак што, больше нет?» [*сміємося*] – «Дак де його взять, я – каже [сусід], – й сам би випив».

Що після звільнення вам запам'яталося? Хтось приїжджав, може привозили щось?

Привозили, да, привозили гуманітарку. Із Григоровки і молоко привозили, м'ясо привозили свинину, там же свиноферма в їх, а збувать було нікуди, так потроху розвозили вони. Оце таке.

А оце ж ви їздили на Бахмач і з Бахмача, а як було з пальним? Чи у вас запас свій був?

О-ой, шо свого було, а тоді ж такі черги були у Бахмачі,.

Це вже потім?

Да.

Чи вже і в цей час було?

Та ні, під час..

Під час окупації ще можна було [купить]?

Ще можна було, да. А тоді ж.

[*кореспондент розповідає про ситуацію з пальним у Ніжині*] Ніжин без пального був місяць. А там кажете, шо можна було купить.

Можна було, ну ті[ль]ки черги такі були шо.

Ясно, значить десь підвозили трохи.

Ну Ніжин же ж вобще ж він.

Він був майже оточений.

Оточений, да.

Бої були. А у Бахмачі, кажете, можна було купить, а потім зник, да? Оце квітень-травень [2022 року], дефіцит почався.

Да, да. А тоді знову начало по чуть-чуть востанавлюваться.

Будівлі ваші всі цілі залишились?

Тут у селі?

Да, ну я маю на увазі ваш двір і сусідні?

Та цілі, так, он у стіні бачиш, тільки поостав*а*лись од пуль, он бачиш – между вікнами. [*показує*]

А, да, видно, повищерблювали. Чотири кулі.

Та там і та сторона.

А ну да, і на тій стороні, і трошки угол наче почав одходить.

А може. Там у сараї криша пробиті були шифер, по кухні стриляли. А там далі он на виїзді, там хата згоріла, ну воно там якраз танк підірвали, і од волни там.

У сторону переєзда [через залізничні колії]?

Угу. Там на сараї і кришу аж знесло пошти, не то шо знесло, а її так .. стя[г]нуло. А по лівій стороні хата згоріла. Двох убили ж у нас.

Та ми говорили [про це] з людьми.

Хлопці знають шо така обстановка, той служив же ж там, на Донбасі, якраз в чотирнадцятому році; знав, шо вони за ціми ж [учасниками АТО] охотяться, як сказать.. ну а шо.

Пішов на риск.

Да.

Ясно. Політики, журналісти не приїжджали, не приходилось вам спілкуваться?

Ні, ніхто нічого.

Оце ми перші до вас приїхали?

Да, да, оце за скільки, за весь цей час це ви перші.

Ну добре, дякуємо вам за інтерв'ю, за інформацію.

[*додатковий запис до основної розмови, того ж дня. Опитуваний розповів, як селяни викрали КамАЗа у російських військових*]

Оце на дорозі до Голінки?

Да, да. І хлопці там трохи то снаряди тягали, ну, кажу, це вобще, ну для чого? Ну молодьож..

Із нашого села чи може одтуда?

Звідсіля. А тоді його ноччю того КамАЗа брали на Дмитровку, по-моєму, туди, полями потягли трактором.

Це ще ви тут були?

Ну да.

Ясненько, добре, дякуємо вам за інформацію.

Запис Гв-41

Респондент: *Анонімно.*
Рік народження: 1961.
Професія, соціальний стан: *пенсіонер.*
Стать: чоловік.

Основний зміст. Подробиці виживання в умовах обстрілів, окупації. Зайняття росіянами житла під час виходу, арешти і розстріли підозрілих селян. Мародерство і завдання збитків. Руйнування моста. Розслідування злочинів росіян.

Примітка: мова опитуваного досить невиразна, часом важко розібрати.

Чи передбачали ви, і в селі у вашому, в Гайвороні, люди, що може початися війна?

Ну як? Ми не ждали, шо рєзко підуть. Казали, шо може буть война. Ну коли вже ми перві танки побачили в центрі, думали [що це] наші, а воно ж кацапи сюди ішли з Сум на Київ.

А готувалися ви якось до того, що може початися война?

Та хто готувавсь? Ніхто ж не надіявся шо такє.

Запаси якісь не робили?

Та нє, ну які запаси? Ніхто ничого не робив

Як ви взнали про те, що почалась війна? От перший день запомнився вам?

Ну як? Я ж кажу: танки, ці всі, давай сюди колонами. Оце одна колона, друга. Братуха десь [*нерозбірливо*]. Каже, а ти тут, докладай мені, скільки їх пройшло. Я стану, щитаю. Каже [брат], їх там зустрінуть. Оце передав – [він] «спасіба» каже. Коли вони [росіяни] вже назад тікають, там обстрелювати ж їх за казармою. І вони назад шурують. І ото постоянно: знову групіруються, знову вони в Дубов'язовці стояли. І оце через Голінку сюди шурували. Ну там колони як ішли, дак по тіліфонах зв'язувались, шо йде скі[ль]ки, вже ми знали наперед скільки [в центрі?] іде. А тоді раз як стали отут в центрі, то може штук 70 танків; гудуть, б…, серед центру, я кажу, должно сюди будуть, ми оце в погреб залізем. Ну а шо – куди ти сховаєшся. Шо буде, те й буде.

В погребі не страшно було?

Та як? Страшно. Ночували в погребі тоже. Свєт провели. Зразу ж свєт був, а тоді ж ото начали той, дак свєту не було. Кровать туди поставили, батарею, бо воно ж сиро ж, холодно. Таке шо поховав: мотокоси були та бензопили, трохи поховали.

Ясно, ясно.

Отак висиділи. А, їсти шо попаде, хліба ото завезуть, пока танків нема – побігли всі.. в сільскій раді роздавали, побігли, дві хлібини візьмемо, дома то млинець якийсь, то шо було з отого перехватив, да й так сиділи. Ну скі[ль]ки.. Дак ми, це ж той, а тоді вже, як вони вже з Києва йшли, і послідня колона, і до нас як зайшли, вже сутки це вони були, ну канєшно всі на шухері тут були. А тоді ж шо, вони по хатах порозселялися. Да й каже: давайте я вас проведу, де [чи до?] жінок, каже, ночуватиме. Не каже, шо, або, каже, ночуй з нами. Да хрін його зна. Я кажу: рєбята, не дєлайтє шкоди, вже і так наробили, не беріть нічого. Ну я нічого й не вспів, не забрав ничого. Коли він мене провів з автоматом, бо тут же стоять під двором танки. Він [російський військовий] каже: ми їх не знаєм. Ті шо той, ми тоже, каже, їх не знаєм, можуть оттуда [*нерозбірливо*] «Не стоит тот идиот», – каже оце. «Здесь занято, йди далі»[1]. І оце вони по хатах розпреділялися.

Разни подраздєлєнія, значить?

Да. Ну ми посиділи ото. А тоді на утро сусідка прибігла, каже (а в їх тоже ночували), сказали [їй:] «Ховайтесь або уходьте, бо будуть розстрелювать, по хатах ходити». І ми заходилися городами, давай у болото тікать.

А ви один чи з дружиною?

Дружина, да.

Всією сім'єю, да?

Ну дітей же не було. Ці сусіди от дома осталися. І цей же Микола і Богдан оцей. Побачили, а ми там під сараєм – воно дощ, дак ми стали, поставали. Побігли, пока в хаті прийдуть [і розстреляють? *Нерозбірливо*]. І наче ото ум за разум

[1] Судячи з усього, респондент говорить про написи на будинках у селі.

зайшло. Побігли, побігли, пройшли трохи, а вони вже у тепловізорі на сіновал там залізли, нас замітили. «Вас, – каже [один із них потім], – п'ять душ ішло».

І вони нас цапнули там в кінці того, а воно ще я у валянцях був [*засміявся*], дак ми по ту сторону канави, а вони по цю з автоматами удвох прийшли. «Давай переходи», – матом на нас пруть. Я, ті переплигнули хлопці, а я в валянках оціх отак по пупа в воду шурхнув, воно холодно, валянці не витягнути [*нерозбірливо*]. Виліз. «Куда бежали?» – «Никуди. Сказали, шо будуть той, ми полякались». Один [із них] каже: «Да пускай идут, отпускай». А кацап один: «Нє, ні хєра, їх у подвал», каже.

І вони нас там у погреб сусіда зачинили. Навєрно з півдня й сиділи ми. А тоді [*цмокнув з притиском*] А в Богдана в оцього найшли у тєлєфоні там танки розбиті, все фотографірував. «Ты в какой-то спецшколе, – каже, – занимался». А він: да не той. І ружжя. А він всі доку́менти позабірав із собою і 7 тисяч грошей вони забрали. Документи подивилися, ружжьо ж ото. Через трохи виводять, Богдана оцього вивели: «Пошли з нами». Повели додому. Должно ж по ружжьо чи я не знаю. А сусід вернувся, сусід [каже] нога болить, дак батько його. Дак його в конці берега. А ми ж давай: «Де, а шо ми?» Дівчата вперед побігли, а ми полягали ж, як Богдан перейшов на [*нерозбірливе слово*]. Микола каже «Шо робим?» Я кажу: «Та давай вставай, бо зараз оссьо з автомата очередь пустить, і все». Ну і повставали ж ото. А тоді, Богдана повели. Виходять. Другий якийсь [окупант] приходить: «Виході». Вийшли. Я кажу: «Рєбята, отпустітє, – кажу, – я не віжу, – кажу, – мнє 60 год і пораться нада». – «А шо тобі?» – Кажу: «Шо, худоби повно». І Микола цей же зо мною стоїть. Він [окупант] дивився, дивився: «Ладно, дєд, іді». Я кажу «А кудой іти?» Думаю: піду городом – там можуть розстрілять. Я вийшов на трасу і сюди іду. До школи доходжу, а їх тут хер його зна скі[ль]ки в школі. «Іді сюда». А я ті ноги насилу у валянках [волочу,] не можу пиднять, вони ж ватяні, нога болить, чиргикає. «Гдє бил?» – Кажу: «У ваших». – «Што ані тєбє сказалі?» – «Ну сказали: іді дамой». – «Ну іді». Далі прохожу, тут буряти стоять. Ці не той. А жінка там у сестри була, побачила, дак вискочила. Каже: «Іди сюди». Дак я як зайшов, дак ми до вечора в сестри її сиділи в сараї.

Ну, а Микола цей – чую, тоже ж проситься: «Отпустите меня». Должно хтось його здав, бо він же, а вони АТОшників… Він тільки одслужив оце ж. Каже: «Ребята, да отпустите, в мене сахар тоже, і я на уколах». І той: «Стой, я тебе сказал, ти грузин». А він [, Микола,] такий мастю на грузіна похожий. Ну я й пошов ото, пересиділи до вечора, а нохто ж за ціх хлопців. Привели вони Богдана, той батьки сказали там остави[ти]. Ружжьо забрали і повели його назад. «Отпустим, отпустим». – Вони: «Куда ви?» – «Вечером отпустим».

Коли ж вони [росіяни] ввечері стали уїжджать. Потроху начали двигаться в ту сторону. А тоді поїхали, колони начали йти, а ціх хлопців же нема. Сашко цей, сусід, каже «Я чув очередь, автомат стриляв». Коли вони, ці давай на утро шукать же: нема ни того, ни того. Пошли туди, коли.. там озерце таке, копанка. Дак Богдан у копанці плаває, розстріляли, а цього у висок. Ото ж у погребі як сиділи, дак

цей Микола каже: «Як розстрелюватимуть, дак скажу, шоб прямо в голову стриляли». Порозстрелювали, а самі ушли. Дак ото ми таке пережили. А я случайно вийшов живий.

А жінки ваші ранче втекли, шо їх не схватили?

Вони вперед побігли, а ми помалу ззаду. Нога [у мене] болить, я кажу «Вертаюсь». Вони: «Побігли, побігли». Богдан: «Давайте». Богдан уперед біг, він молодий, 27 год йому. Микола цей, а ми з Миколою.. Богдан уперед, Богдан ті[ль]ки піднявся на весь рост, а вони вже з автоматами стоять, оссьо канава – і вони стоять. Так ми залягли з Миколою, а той переліз тоді. «Давай вилазі, – каже, – бо щас будем стрилять». Шо ж – шо оссьо, б…, пустить з автомата очередь – і останемся. Ніхто ж не надіявся, шо… Перелізли ото так. Ото так ми пережили окупацію.

А вони ж жили оссьо. ФСБшники як заїхали, то вони цілий місяць отам на току жили. Поселилися і хлопців тут у плєн багато побрали. Ну матерки давай ходили ж туди з батюшкою. Батюшку тут наші вже зробили дєзєртіром. Він десь у Нєжині, виїхав, дак у Нєжині в селі якомусь править десь, не знаю де.

А як його звать?

Не знаю, яка його фамілія… забувся, як його звать.

А чого його дєзєртіром прозвали?

Ну шо цей. Колаборантом. [*звук вібруючого телефонного дзвінка*] А хтозна чого [прозвали]. Він помагав батькам: з матерями ходив до їх туди в штаб, випрошував, шоб отпускали. Били конєшно, ну отпускали. Шось у тєлєфоні в його найшли, шо хтось чи дзвонив до його, і вони той. Так він [батюшка] змився відціля. Він сам з Новгородсєвєрська, а жив там, де мої батьки жили, дак у хаті. Він у моїй хаті жив.

Батюшка, да?

Та він такий молодий парєнь, непаганий. А тепер десь у селі під Нєжином там. Так він сам пошов тоді в міліцію[1], каже: розслєдуйте, шоб я не був винуватий, шо зробили з мене той. Усе в нього пройшло нормально, нихто ничого. [*на розмову накладається звук вібруючого мобільного*] А він короче, як вони [колони] їдуть, а він іде в церкву. І він тіпа сотруднічав [*сміється*]. Кажуть, шо вони [росіяни] в церкву до його й гріться ходили. І чого люди не ходили. Ну кажу: «Батюшка, ви придумали таке, [в оце] врем'я люди будуть ходити оце в церкву править». Він [батюшка] ото в церкву став їздить і їздить; і воно [хтось] десь должно шось ляпнув чи.

А зараз хтось служить у вас?

А з Дмитровки. Приїжджає там. Він на двоє сіл. Та й із Дмитровкі і з Парафійовкі там якийсь український. Це ці ж не українські, я туди не дуже. Ото таке діло.

Та забори ж порозвалювали в мене. Он ворота які поставив – вирівньовували. І в сусідки.. Главне, з хати шо позабірали: постєльне все [росіяни] позабірали як виходили, з матрацом скрутили. Куфайку новєйшу купив, ще етікетка десь – забрали й куфайку. Багато [всього]: і футболки позабірали мої там.

[1] Обмовка опитуваного, він за старою звичкою назвав міліцією поліцію або якийсь інший правоохоронний орган.

Одяг позабірали, да?

Берци зятьові були новєйши, дак свої оставили біля возу, а його…

На замєну. [*сміємося*]

Мотоблок стояв і мотоцикли, посмикали-посмикали. Ну аби, може якби грузова, а то БТР був, дак куди ж вони в БТР усе. Із пультів повикидали, тєлєвізора не тронули, а з пультів батарейки позабірали.

Батарейки позабирали. Може собі десь треба було.

Ну а лежало в мене… Я кажу, тут у мене.. Я їм розказав ось те, шо давлєніє мірять, кажу: «Не трогайте». – «Не будем». [І] сахар мірять. Дак того не позабірали, а таке ото ж… А должно на доріжці ночували, бо боялись проти вікон вони лягати. Тут коври позатоптувані, дак на стірку тоді здавали да возили. Одному було, наче Костя, якщо він не брехав, [то] одному 27 год. Я кажу: «А шо вас оце заставляє, шо ви пошли?» – «А в нас роботи нема». – А я кажу: «Ну як нема? Наші он до вас на стройки їздять». – «Ми на такую роботу не пойдьом». – Я кажу: «Скільки вам оце платять?» «50 тисяч, – каже, – платять». Ну це на наші скі[ль]ки перевести, ми й переводили. Тоді: «Батя, дай закуріть». А я махорку курю. – «А в тебе тут нема ничого не вмішано?»[– каже мені]. – Да кажу: «Шо я, я ж не наркоман, це ви мо' мішаєте, а я таким не занімаюсь»[*сміється*]. Молоді хлопці. «Нам токо вирваться, доберемся [до кордону] – і ноги не буде».

Росіяни?

Це росіяни в мене [були].

Це в вас у хаті стояли? А багато у вас у хаті їх жило?

Я питаю: «Скі[ль]ки буде ночувати?» – Каже, 10 душ. Ну я не знаю, три чи чотири було зразу, а тоді може вони й той…

Це тих, шо ви бачили?

Ну да. Дивлюся: утром прибігли, а вони од'їхали і знов заїжджають; я думав, вони виїхали, а вони знов заїжджають. Ми знов у погреб і дверей не зачинили. Сидимо у погребі, бля, думаю: оце тобі попали. Чую мотоблок смикають, думаю, заберуть, та куди ж вони його заберуть. Мотоцикли там стояли. Ну як – вони не їздять, коли смикали-смикали [ті мотоцикли], ходять поміж нас, балакають. А тоді вони чи в хату зайшли, дак ми з погреба вискочили да побігли до сусідів.

А в сусідів вони не ночували?

В сусіда… Вони у хату не пустили їх [росіян], сказали: ночуйте.. Та тут якісь попалися, шо Микола каже, я сказав їм «Вас у хату нихто не пустить». Дак Микола сам пошов у хату, ліг і спить. Погиб і Микола, і батько недавно вмер, оцей сусід.

Це той [Микола,] шо розстріляли?

Сина розстріляли, а через півгоду й він помер. Він молодший од мене, чи серце, прийшов: «Давлєніє, давленіє влупило». Ця прибігла сусідка «У вас магнезін», да кажу, нема. В мене таблєткі є, коли скора пока приїхала – кровоізліяніє.

А, інсульт.

Дак ото у погребах – де попадало, там і ночували. А в сусіднє село вони не туди… Відтіля наші обзивалися, так вони пускали туди. Там вони за клубом стояли,

як наїхали, там САУшки оці стояли. Оце утром як заводять, чую: потарабаніло, шо далеко стріляє, отуди аж за село виїжджають, на Дмитрувку шурують, туди пускали. А наші десь украли пушку, ноччю тягли із машиною. І вони [наші військові] оце ж тією пушкою по їх стріляли. Вже тоді кажуть: може б ми їх і розстриляли, так пожаліли людей, бо по канторі смалить тоже ж… люди ж тут усе. Дак вони шукали, ото й машину, там і боєприпаси були і пушка ця була. Вони десь до казарми туди доїхали, шось чи їх [наших] нашугали[1], дак вони покинули, а пушку ноччю тягли. А не знаю, куди вони її здали. І боєприпаси були.

І ото САУшка так ті[ль]ки торохтить, да як улупить. А тоді ж, як уже од'їжджали на другий день [окупанти, то] наші чи самольот пустили, дак їх отуто під Голінкою десь тарабахнули. А вони давай – під'їжджають танком і мост зривали. Бачу: під'їжджають, наводять сюди. Я кажу: по хатах должно будуть [стрілять], давай чи в погреб тікать. Коли він до мосту під'їжджа, дуло опускає, як улупить, аж іскри ото й гуде. Тричі влупив, коли мост вони посадили, ото й розтрощили. А тоді наші слідом уже на другий день ішли.

А як наші через мост перебралися? Чи він ще був трохи способним.

Да льогкові проходили. А факт того, шо [є] об'єзд, можна от сюди до току повертаєш, і там греблею можна об'їжджать цей мост, виїжджать на цю дорогу. Вони об'їжджали. А він [міст] вісячий був, ну як, ще льогкові проскакували. А тоді вже почав обвалюваться, вони оці балки поперебивали ж.

Після звільнення, кажете, зразу поприїжджали, стали розпитувать, да?

Та ти шо, уже в мене нєрви беруть: уже оце приїдуть з прокуратури, то той, тоді давай на суд, б…[2], визивають, заочно фотографії. А хрін його зна, шо я їх, познаю? Вони [були] в шльомах, бородаті, ну откуда. Та й каже жінці: чого дід не довіряє? Хай пише, каже, шо вони.. Всє равно, він же тоже учасник. Дак, кажу, вони [*нерозбірливо*], дак а шо мені робить. Приїжджав голова сільської ради[, каже]: це на суд тебе. «Я не поїду», – кажу. Я вам кажу зразу, ці, шо з Бахмача з прокуратури, я кажу, не поїду, і [хай] не їздять, я не поїду. Жінку повезли. Раз приїхала: «Так, каже [мені] поїдеш всє равно». Коли таки й машину дали, поїхали, то я посидів ну отак як з тобою, побалакав та й все. Заочно засудили, я не знаю до скі[ль]кох, може його зловлять, дак посадять, а може його і в живих нікого нема. Афонін якийсь.

Це той хто захватив вас у плєн?

Таке невелике, б…, я б його задавив, бородате, б…[3], миршаве таке, а строге виднотаке шо. А це як вони повели Богдана, і коли б … а ці ФСБшнікі ходили по хатах, провіряли. То «дайте молока, дайте той» і я його так трохи той [замітив]. Коли б оце другий [мені] не попався, шо мене одпустив, а ці пошли сюди саме, дак ото должно він [мене] одпустив, він такої циганської породи, смуглявий такий. Він каже: ладно, дєд, іди. Так ото щастя було, наче другий дєнь рождєнія. [*сміється*] Первого квітня це якраз був.

---

[1] Налякали.

[2] Нецензурне слово скорочено.

[3] Нецензурні слова скорочено.

Та шо, я напримєр, я міг би тоже змиться кудись. У мене сестра в Дмитровці. Кудись далі б, так не хочеться ж – худоба, все. Так день не побули, то сусідка дома була, дак попросила своїх, вони в хаті сиділи, каже: можна я піду напою. «А гдє оні?» – Каже [окупантам сусідка]: «Порозбігались, повтікали». – «Ну іди, бабо, порай». Дак […][1] води дала да сіна положила. Жалько ж і худобу. Тут одна чиясь ходила по вулиці, дак чи вони одпустили чи ті втекли. Отут стояла, дак тюка хтось кинув, та ходила по вулиці. Ото таке діло.

А так, хто був по хатах, у тих не забирали худобу, да?

Так ні, вони худоби не брали. Вони й оці хлопці, я на свою кажу: знаєш чого вони оце виламали ворота? Я їх просив, кажу: «Не робіть шкоди, хлопці». – «Харашо, дєд, харашо, нє переживай». А тоді ж вивернули вони ворота і гілка тут з абрикоси.. БТРом тут по коліно, воно ж тоді весна була, дак вони нарили, б…., отаке от, по коліно коліяка була. Я кажу [дружині]: «Знаєш, чого вон так зробили?» – Вона: «Чого?» – Кажу: «От диви, угадаю сто процентів. Коротше, тут їздили машини їхні грузові. І вона все заїжджали, все в хатах вибірали. Понімаєш? А вони то кажуть: а ми їх не знаєм, це ми відтіля, а ті відтіля». Дак, кажу, вони може спеціально зробили, шоб уже воно все розламато [було видно]. От як їдуть машинами, бачать – сюди вже не заїжджай, бо тут уже нічого робить. Може, кажу, оце вони так і зробили. Ну всякі варіанти є. А тоді ж, сам одремонтірував да й переробив забор, так а шо ще робить. Оноде сарай, там їх наблюдатєльний пункт був [*показує*], бачиш – он вибита там ракушина, ото там сиділи тоді. Ото туди поховаються і сидять [росіяни].

За школою наблюдали?

Та вони тут кругом. Вони із кущів оце, було їде хтось, вони вже з автоматами з кущів, лазять по кущах отуто. До мене часто вони.. ну ці ще такі, півбіди ФСБшники, а оці вже як заїхали. Вони й казали: «Ми шкоди вам дуже не зробимо, а ці – побачите». Воно оці як заїхали. Тут разні нації, должно й кадировці, і не по нашому балакають. Їх багато тут. Отут танки кругом, БТРи, оце на городах, отуди за школу, тут заставлено все було. А тоді вже ввечері вони начали рухаться і потихеньку.. Ми вже в хаті були, коли давай, кажу, оце їдуть, приостанавлюються, воно аж жах. Коли як рушили-рушили, і вже команда должно уходить, дак вони начали уходить.

Первого [числа квітня] в послідній день, да?

Да. Вони ж із Києва ото як отступали, бо я в їх питаю, в кацапів, шо в мене були, ну такі хлопці, шо можна побалакать. Каже [з них], нам указ дали, каже, шоб отступали і уходим на свою землю. Я, каже, 16 часов за рульом, каже, нада отдихнуть, бо 16 часов в БТРі їхав. Ну так щоб такої шкоди… Ну як, тряпки ті позабірали, усього ж ти не поховаєш і всього не забереш. І куди ти його поховаєш? Шо буде – те й буде. Добре й так не пивхати не порозбивали. Ну конєшно, якби огризалися, дак вони б тут усе оце розтрощили. Бо вже вони ішли обозльонні, ото як

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

обстрелювали їх, дак вони вже… Вже й наші ховалися, бо вони з пулємьотами. Вже тільки той, б…, стріляють – вони не дивляться. Ті[ль]ки пробило там єсть сіновал і той такі дірки. Як дасть очереддю. Аж у Голінці казали, якийсь там він трохи… Та це ще я на роботу їздив, дак там «Путін» матом понаписувано на заборі. І вони їхали ж, а баба у вікно. Дак як [обстріляли] – бабі й очі повилазили, як дали з пулємьота, і того вбили дядька.

А, це я чув.

Та шо тут. Тут двічі танком улупив – і улиці не буде, щитай. Так ото шо, так і дивись, і клуба не тронули, вони ж в клубі жили, і порося у Валіка у сільської раді, там їх дев'ятеро було. Коли чуєм, шось на[че] возок торохтить, я в щілину визираю, коли з автомата застрелили порося і тягнуть на возку. І ця сєтка ота, шо жарять шашлики, усе в їх нове, б... Коли казали, вони обидрали його [те порося] сяк-так, вони сала не той, повикидали, де мнясо, дак мнясо жарили. У клубі жили і в сільсовєті отам чи в канторі там вони стояли всі. Там як виїхали, дак снаряди ще поостав-ляли. Дак ми ходили, ящиків із-пид патронів ото ці, фугаси ті чи як, дак ящики каже давай, люди розбирали. Доски там такі набирали. І «Гради» і шо попало тут було.

Ото тобі таке я розказав. Записав усе?

Да, все записалось. Будем розшифровувать.

Тільки ж це той, у тєлєвізор хоч не подавайте.

Ні, це ж аудіозапис.

Бо ці тоже, я ж кажу. Дочка дзвонить колись, каже: про тебе і в тєлєвізорі вже. .. А то приїжджали якісь, фотографірували. Пошли, каже, покажете, де воно було да той. Я кажу: вже воно мені надоїло. Оце тиждень проходить – і їдуть. Тиждень проходить – і знов по-новому все пише і .. Воно вже просто як – ті[ль]ки трохи наче той, і начина знов возбуждаться все. Воно не годиться.

Ну да. Добре, дякуємо вам за інтерв'ю.

Запис Гв-51

Респондент: *Анонімно.*
Рік народження: 1939.
Професія, соціальний стан: *пенсіонер.*
Стать: жінка.

Основний зміст. Перебування російських військових у селі, розміщення у селян, спілкування з ними. Нанесена обстрілами шкода.

Як, скажіть будь ласка, от ви узнали шо война началась?

Так вони [росіяни] зразу сюди, танками.

Сюди, да, по дорозі?

Да, по дорозі їхали. На вечір кудись проїдуться до Конотопу, а тоді вертаються і йдуть. Тут же ж кущі. Тут їм машини становить, да й машини, і танки.

Так вони зупинялися тут?

Зупинялися, а нà ніч же ж приїжджають до нас. Ну, слава Богу, хлопці не обіжали: до нас як ускочили шукать і в хаті, і скрізь по сараях; нас із дідом вивели за руки, попід руки, кажуть: «Не бійтесь нас, ми вас не займем».

А шо шукали, не казали?

Ну, може хто у вас є, ховається.

Чи хто ховається?

Еге.

Так і в погреб залазили?

І в погребі, на чердаках, скрізь були.

Це вже в послєдні дні, навєрно?

Тільки увійшли [в село].

Тільки увійшли?

Еге, тільки увійшли[1].

Так це тільки у вас були чи й сусідів тоже обходили?

І в сусідах таке [ж] саме. На ніч дак і позабірали які банки, закрутка.

Да казав ваш сусід молодий, шо позабірали багато.

Багато. І в нас, і в погреб полізли.

Він каже, шо їх [самих сусідів удома] тоді вже не було, вони виїхали [з села], каже, вернулись, дак уже побачили.

А, у погребі?

Ну вже вернулись [сусіди], дак побачили вже чого немає, так же їх [удома] не було послідній тиждень.

Я й казала, кажу: «Хлопці, невже вам ловко оце так робить? У вас є і батьки, і старенькі дєдушка, бабушка». – А один каже: «А я сирота». – Кажу: «Бач дитино, і ще й прийшлось отак тобі робить».

А нічого вони не оставляли, ні листовок ниякіх, ничого не було такого?

Ні, ничого.

Ото хіба сірники, курили, дак кидали на столі.

Як ночували?

Еге.

Нічого не забрали у вас?

Ні. Ну з погреба яка банка, дак брали.

Тоже забрали?

Їсти. А так шоб із одежи [не брали]. У веранді одежа на лавках лежала, дак вони (у хату ж ми [їх] не впустили), дак [росіяни] прослали всю одежу там, і одіяло було яке, дак прослали і спали.

[1] Судячи з подальшої розмови, ці події відбувалися в останній тиждень або декаду березня, очевидно під час відступу російських колон через Гайворон.

Оце у вас у хаті. Дак одну ніч спали чи дві, чи нєсколько?

Одну.

Одну ніч спали?

А то в сіновалі. На сіновалі на сіні.

Дак це в другі дні було чи в ту саму ніч?

Ні, на другу ніч.

На другу ніч, да?

Еге. Танки туди загонили.. до пилорами, там становили. Та й тут становили, ну не входили вже [до нас], не стукали, а в сіновалі, у сіні спали.

Дак це ось тут у вас у дворі чи десь дальше?

Да ні, он за сараєм сіновал. [*показує*] Сіно там.

А, ясно.

Страшно було.

А свєт у вас все время був чи не було свєту?

Ні, не було.

Не було, да?

Не було.

Це тоді, як вони оце приходили, не було свєту?

Еге. Вже не було.

Так, а вода у вас була? Чи у вас колодязь?

І колодязь є, і калонка пид верандою була, ну не займали ничого.

А у вас не скважина, ні? Просто колонка?

Еге.

Ясно. Топить не боялися, їсти варить у те время?

Ні.

Як обично?

Ми ж у хаті топимо грубку, там ну сіни, шоб не йшли в хату, а вони в веранді.

Ясно. Як виходили, нічого вам не казали?

А ми вже ж і не виходили, куди там виходить.

Не виходили [з хати]?

Еге. Як їх табун.

Багато їх у вас ночувало?

Ну чимало. Бо скрізь же танки стояли да хлопці.

Ясно. Ну у вас веранда ж наче невелика, там мабуть більше десяти людей же ж не ляже?

Більше ні. Так у сіновал ішли може, на сіно.

Ясно. У вас їсти не просили, каструль не питали?

Ні.

А вас не угощали ничим?

Ні.

Сухпайками чи чим небудь – не було такого?

Ні.

Не предупреждали вас там, шоб ви уночі нікуди не ходили, не казали такого?

Ні, ничого не казали.

Нічого не казали. Ну правда, як вони у веранді були, дак і так ясно, шо ви не вийдете. Так шо, кажете, одну ніч переночували і виїхали?

Вони ще не виїжджали. Ні.

Ще не виїжджали, ще потом ночували?

У сіновалі спали, на пилорамі там, де пиляють, дак там ночували і танки становили.

Ясно. А як виїхали – [це] замітили ви, чи вже просто вийшли, а їх немає?

А вони ж як їхали, дак їх прогонили наші. Наші.

Ви бачили, да?

Угу.

Ясно. А як уже вони виїхали, щось запомнили ви? Хтось приходив до вас, питав, як ви тут були?

Ні.

Може шось привозили, гуманітарку якусь?

Ні, ничого.

А як окно вибили – це до того як ночували чи вже після того?

А, вікна ото у веранді? А то не ночували, а як їдуть і стриляють, і воно ото.

Розстріляли вікна.

Еге. Шибки побиті. І в хаті там. Як стрельнули у шибку, дак дірочка.

Ясно.

І в хату влетіло, поміж гардіроб – і в стіну заховалось.

Дак, а потом не приходили до вас, шкоду не описували, ничого не обіщали вам заплатить чи шось таке, чи помогти?

Ні.

Ніхто нічого?

Ні.

Добре. Харашо, дякую вам за інформацію.

Рубанка

Запис Р-11

Респондент: *Павленко Олександр Васильович*
Рік народження: 1972.
Професія, соціальний стан: *староста*

Основний зміст. Опитуваний повідомляє про події початку війни, про подробичі сутичок із росіянами у селі і біля нього, про блокпости у населеному пункті, про підвезення хліба і продуктів селянам, про грабунки росіян, про нищення майна і обстріли останньої колони.

Ви особисто передбачали, що почнеться війна?

Та ні, ніхто не передбачав. Отож трохи тут нас Борисович[1] і підшевелював, шоб організувать тіпа самооборони, якісь там ці об'єднання. Ну, район не розрішив, не дали добра, шось там сказали, [що] все нормально, все під контролем. Ми пару раз пособіралися, там по медичній підготовці трохи проводили цей [курс].. Зброю привозили, трохи розбірали там автомат Калашникова. Трохи там воєнрук, Яресько цей, бивший він АТОшник, дак тоже там шось трохи помагав. І на цьому всьо... Сказали, [що] не нада ніяких ціх [зборів], все нормально, не беріть дурного в голову.

Дякую. А ви особисто про початок війни пам'ятаєте, коли дізналися?

Ну вже вранці двадцять четвертого [лютого], як уже обстріли були, уже кругом.

Дак по обстрілам, не з телевізора, з телефона?

Не помню, як воно.. як воно було. Та з новин уже дізнались, шо цей.

З новин?

Ну да.

Добре, а пам'ятаєте, як місцеве населення, ну кого ви в той день бачили, сприйняло звістку про війну?

Хтозна, всі були в шоці, шокіровани були, шо воно буде далі – нихто нічого не знав. І ми ж, Борисович подзвонив, [сказав,] шо їдемо на.. собірай хто шо може: хто согласен тіпа, їдемо, берем на Нєжин, дадуть нам тіпа зброю, будем робить якусь самооборону. Ну і з села в нас чотири чоловіки було. І тоді ми в Дмитровці собралися й поїхали школьним автобусом на Нєжин. А в Нєжині там побули, нам сказали: «Підписуйте контракт на три роки і, пожалуста, вам зброю дають і будете воювать».

[1] Мова йде про голову Дмитрівської територіальної громади.

Ну нихто не согласився. Ми вернулись назад, і ми вже їхали назад, дак колони вже почти шо чуть ми не стрілися з ними; [російські] колони вже йшли на цей..

По дорозі?

Да, по дорозі через наше село ішли на Парафіївку.

А серед вас були такі, чи у вас були такі знайомі або родичі, які не вірили, шо війна почалась, можливо, навіть не у нас в Україні?

Та ну, знайомих таких не було. А розказують люди, шо ось і в Дмитровці тут вона живе, а брат її в Москві; ні, не в Москві, [ну але] десь у Росії. Він воєнний тоже. [вона йому] дзвонить [і] каже: «По нас САУшки стріляють». А він їй: «У нас нема САУшок уже». [*засміявся*] Ну нихто не вірив і не думали, шо таке може буть.

Ми вже якусь інформацію зібрали, а [скажіть,] ваш конкретно населений пункт, він був окупований? Вони там постійно стояли чи набігами?

Да, блокпост в началі села був оце ж.

Із цієї сторони, як їхать?

Отсюда [з боку Дмитрівки і Гайворона]. Тоді вони їздили на ту сторону [села], хотіли поставить, ну шось не поставили. Поставили тут блокпост. Там п'ятнадцять душ їх було. Хлопці наші туди приходили до них, балакали і матюхалися з ними. Там в нас бивший АТОшник, він такий, ганяв там усе, каже: «Хлопці, тікайте отсюда, туди вам до Кієва ще двісті кілометрів, а сюди, – каже, – вам до границі кілометрів сто там, дак сюди ближче». Ну так, такими [словами]. Вони там кажуть: «Да ні, нам оце тут аби шоб никуди не кинули, нам тут оце аби отстоять – і всьо». Ми їм і казали: «Чого ви прийшли?» [А вони кажуть]: «Ми прийшли вас освобождать». – «Ну од чого освобождать?» – Вони [чергові] кажуть: «Ми никого не трогаєм». Ну вони такі всі, не агресівні ці були.

Тоді одне время приїхали ЗСУшники десь із цього, де ж вони, ну чи з Прилук, чи десь там були. Кажуть: «Будемо вибивать блокпост цей». Поїхали вони перевдяглися, поїхав один гражданскій там машиною «Жигулями», помиж них проїхав. Вони подивилися. А в них [у росіян] там стояв пулімьот: викопаний був окоп, і на трасі стояв пулімьот. І там біля хатки було шось цеєчки, ну якесь таке укріплєніє невеличке. Ну такого там не було, там ни техніки, ничого. І вони [російські солдати] сиділи в хаті. Тоді ще їздили свободно помиж них, вони не шманали, ничого вони, [і] не спиняли даже. Люди на роботу їздили. Ну ми вже трохи боялись. Як хліб [везли], дак ми помиз них не возили, бо думаєм, щас остановлять [і] заберуть. Ми обминали через Крапивне, грязюкою, польовими дорогами їхали.

Тоді ж вони [наші військові] приїхали, проїхали, подивились. Ну всьо, кажуть: «Будемо штурмовать тамечки». Пошли вони туди, мановцями ж, а люди

ж всі на телефонах. Кажуть: «Он уже наші по городах!». Ну це сільське радіо, всьо, моментально вже [рознесло, і] кажуть: «Наші вже по городах пошли». [*сміється*] Шо й не треба було, шо й треба було – вже порозказували. Тут вони [наші військові] ще не дошли до них туди до блокпоста – колона йде. Вже нам позвонили із Гайворона: «Іде колона». Давай до них зв'язуваться, кажем: «Куди ж, зараз колона йде!» Як бой зав'яжеться, ну шо тут їх – п'ять чи шість, ну хай десять ЗСУшників було. А колона іде, там хтозна скільки їх буде – вони зараз зрівняють усе ж. Їм [нашим військовим] таки ж додзвонилися якось. Вони одставили, і вони тоді зразу на машину і поїхали.

А це на початку, в середині, чи в кінці було?

Це на самому початку оце таке воно було.

І оце вони у вашому селі тільки на околиці й були, навіть там в середині березня чи в кінці, в самому селі не жили?

Ну, ні-ні, оце вони тут у началі тільки жили. Там вони в одній хатці жили. Тоді ж якось.. а як же воно получилось, шо і в Терешисі блокпост був?.. То терешиський блокпост.. приїхали оттуда. Не знаю, откудась із Южного[1] танк заїхав, і розбили той блокпост. Там бой був, і тоді в оце время якраз наші туди пидпряглися. Думали вони, [що росіяни] якраз будуть іти з Терешихи, будуть одступать – ітимуть по дорозі. І наші тіпа їх хотіли перерізать. А воно оказалося, шо оці з нашого блокпоста пошли поза селом цім [у Терешисі] помагать, наоборот, і наші з ними скреснулися. Получився один 200-тий і шість [росіян залишилось]. Бой пройшов – і тишина. Ну, всі [учасники] порозбігалися, порозцеєчки. Тут время проходить, ну не знаю, [чи] довго [це було], а колони йдуть оттуда вже. Ну тіпа якісь мотаються, одступають, із Терешихи вже йдуть колони. Оказується, вони[2] там лежали півдня на грязі, тоді вже ж вийшли на трасу. [Там] колони йдуть – їх не забірають. Вони дойшли до села, перва хата була од поля, вони взяли воза, погрузили того 200-го і тягли селом. Прийшли до села і питають у людей: «Можна ми пройдем тіпа цей?» Хлопці кажуть: «Складайте зброю і йдіть собі». Ну, вони [росіяни] здали зброю, до мене дзвонить там один [і] каже: «Шо нам робить? Вони ось ідуть по селу». Ну приїхали ми з хлопцями, хлопці тоже там з автоматами. Ведем їх по селу. Оце не дай Бог нам на колону нарваться було – це не знаю. Якраз таке розстояніє чимале од начала села і до центра нам нада було [пройти], шоб повернуть. Борисович дзвонить: «Ховайтесь куди-небудь». Ну куди нам ховаться? Ідем по селу і тягнем ще ж і цього, 200-го. Тоді таки центр минули і повернули направо, заховались таки. Там ми стали перекурили, і приїхали.. Борисович приїхав із хлопцями [і], короче, «джипом» забрали всіх тих.

[1] Село у сусідній Парафіївській громаді, на південний захід від Рубанки.

[2] Респондент має на увазі російських учасників бою.

Це вже останній день був?

Ні-ні, це не останній, це десь середина окупації була. Тих [полонених] забрали, а ми 200-го поховали, закопали все розцеєчки. І після того.. А ті, на блокпосту шо остались, тоже із колоною втекли, [так] шо на блокпосту никого там уже не було. Ну наші тамечки більші й менші уже туди полізли, і трохи мародьорили, нашли в них там і тушонки якісь, пакети отож із тим, сухпайками. По селу порозносили, пороздавали. [*сміється*] І після того заїзжають другі [окупанти] на блокпост, дуже там такі агресивні, на «Тіграх». Їх там було, це вже очевидці розказують, шо як вони виходили, [то] їх там вже до сотні було. Вони покопали цім – на базі КамАЗа екскаватор – покопали капоніри там такі, і для танка, і для «Тигрів» тамечки, і окопи такі здоровенні покопали, і з сторони совхоза трасу перекопали... Вони укріпились там капітально. Тоді в них там уже танк стояв. О, і оце вони тоді почали мотаться по селу ціми «Тиграми». І вони там уже багато захватили хат. То ж в одній тільки жили, а то вони навєрно хат три чи чотири, ну якраз там нежилі всі хати були. Один там тільки дядько жив і досі вин там живе. І в нього вони в хаті були. Він каже, [що]і в погребі ховався, як обстріл був. Ізредка наші обстрелювали. Він каже, [як] утро оце, із сторони Крапивни мінометами туди били, по тому блокпосту.

А по самому селу ворог не стріляв?

Ну оце зразу не стріляв, а тоді вже [почав]. Ми ж хліб тоді […] возили через Крапивну, не можна було їздити через блокпост. А там така грунтова дорога дуже грязька, якраз весна була, грязюка… Ну возив Р[…][1], в нього я попросив, в нього машина «Нісан навар[а]». Возили ми той хліб постоянно, ну як – та через день навєрно привозили. Зразу ми завозили.. Первий день це я своєю машиною був привіз отсюда [з Дмитрівки] прямо через блокпост, завіз у магазін. Там в нас два магазіни було. Цей Сокола, там підприємець він одкрив був. І «Каштан». Ну Сокола це називали ганделик. Завезли зразу в ганделик, шоб дівчата продали, бо ми за гроші його брали. Дівчата продали і виручку ж нам оддають, бо знову ми купляєм хліба. Узнав же це хазяїн, цей Сокол, шось він там прилетів, чи дзвонив, на дівчат сказав: «Ніякого продавання не нада». Він магазін закрив і всьо, більш його нихто не одкривав. Ми тоді договорилися із цім магазіном же, дівчата торгували в магазіні, трохи там товару ще було. Возили в цей магазин, у «Каштан». Воно якраз центр [села] получається, люди приходили.

А колони ж ідуть. Оце, люди прийшли, заховалися: колона іде – хоп, заховалися. Зразу дак визирали там трохи, а тоді вони [окупанти] почали обстрелювать, трансформатори почали розстрелювать. Оце в село в'їжджають – начинають стрилять. Ми вже ховаємся, шоб ніде на вулиці нікого не було, хто за магазін, хто

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

за пам’ятником заховалися. Ті[ль]ки проїхали – дівчата магазин одкривають, торгують тим хлібом. Тоді в один прекрасний момент, була тамечки продавщиця, Л.[…], приїхали вони танком. Вона закрилася всередині. Вони під’їхали прямо пид магазін, і, а вона закрила [двері] на одну защолочку. Вони монтіровкою одкрили двері, забігли у той магазін. А вона [продавчиня] побігла у подсобку і там за ящики упала. Ну добре, що виключила мобілку, бо не дай Бог хто би позвонив, то може б і застрелили з переляку. І вони там гребли таке: і оці моющі тамечки, і пєнки, і мило, і бритви понагрібали, бо там все було. Мішок пива нагрузили були, і набрали трохи там горілки, коньяки ухватили вони і вибігли. Ну і поїхали ж. Ми якраз під’їхали, а вона вишла тоді, руки трусяться… Ну вобще перелякана зовсім. Після того ми вже в центрі хліба не цей [не продавали].

Оце відбулось на початку чи в середині [березня]?

У середині, це все в середині було. Тоді ми хліба вже не возили, а почали возить аж на ФАП. ФАП у нас він сюди трохи в сторону, получається. Там така асфальтова[на] дорога, тільки не центральна, получається. Це ж магазіни по центральний, а то воно в сторону туди. Ми туди возили, там і дівчата продавали, і діловодша продавала, і дівчата з ФАПу продавали. І на Терешиху більше ми [тоді] возили. А в Терешиху прямо в магазін завозили. Під’їдем ничкою там із цього у магазін. Ну вони [російські колони] проходили не по Терешисі, а входили в Терешиху і йшли [поза центром села] на Смолове. Так Терешиха получалась, [шо] раз вони там пройшли, навєрно, по Терешисі на Парафіївку, а так вони не йшли по Терешисі. Так магазин [місцевий] у стороні був, і продуктів чимало в Терешисі було. Ото туди завезем, там Анатоліївна ця торгувала, гроші зразу нам оддає.

Тоді оце вже як той блокпост став другий [у Рубанці], а цей же Р[…] машинами трохи мотався. Машина така, я казав, у нього там такий міні-фермер: і трактор один стояв і другий, комбайн, «Нива» [автомобіль], джип цей стояв уже. Цей йому бивший АТОшник і каже: «Поховайте, порозтягуйте тєхніку, хай не стоїть вона [в одному місці]». Ну він не послухався. І одного утра якось дома [пораємося]. А я не далеко живу од больниці. Пораємося. Так тихо шось їде, під’їжджає до тієї улиці цей, «Тигр» чи як воно, їхній же ж бронірований. Пид’їхав, тоді здав назад, тоді ще один пид’їхав, і в ту сторону на Р[…] давай стрилять. А мені якраз видно через забор. Ну так, не дуже ще обстриляв і поїхав. Обстриляв, поїхав, ми із цім ще АТОшником побігли, там тоже треба було коєшо забрать. Ну не було нас може там із час, да мо’ й більше не було. А чуєм, ми десь так аж поза селом були, такі взриви близько до цього села, прямо у нас у центрі получається десь тут. Тоді уже ми: він на совхоз пошов, а я кущами-кущами до цього ж [додому]. У нас дома тоже у дворі стьокла валяються, вікна трохи повибивані, там у тракторі і [в] УАЗі у мене скло вибите було. Не доберу

шо воно, одкуда стриляли, чи, думаю, заходили, з автомата постриляли. Тоді оказалося, вони [російські військові] із ОГСів через сарай тіпа якось воно перелітало, шо із парадного [ходу] вікна цілі в хаті, а із цього, із двору осколочками посікло вікна. Тоді вже там пізніше роздивився, дак біля сінника воно взорвалася ОГС той, оце бомбочка, і на трасі взирвалася. І цей же ж прибіг: «У Савенка[1] горить гараж і кухня літня». І нема ниде никого. Побіг я туди до цього ж.. А, я якраз визираю, вони [росіяни] якраз уже од'їжджають. Я до своїх постукав, дочка менша і жінка в хаті, кажу: «Навєрно вилазьте чи в погреб, шоб як будуть стрілять дак цей». Коли ж вони виїжджають. Там якраз куди вони стриляли, там жінка, вона цього не помнить, навєрно в такому шоці була вже. Я через забор знов дивлюся, вона вибігла, руки пидняті, така розпатлана, кричить: «Тут никого немає, тут никого немає!» Я їй оце колись казав, а вона каже: «Та не було такого». Ну не помнить. Вона каже: «Та якийсь дядько був пришов, так їх прогнав». І вони, короче, поїхали.

Я прибігаю до Савенка на дворище, нема ниде никого. Тут балони з газом два штуки стоїть біля кухні, велосипеди горять і кухня горить добре вже. Вода там була в цьому трохи, скот напували. Давай ту воду заливать, а воно трохи замерзло. Коли самий первий навєрно Ємець прибіг із совхозу, бо його мопед тут був, він покинув. Вони тут сиділи під двором, якраз як обстрелювали, там тоже хлопці зкучкувалися були. А вони [росіяни] чи з дрона подивилися і тоді приїхали «Тигром». Давай ми тоді тушить, уже трохи люди позбігалися, а свєту нема – води немає, накачать не можна. Бігли ми там до больниці воду брали. Тоді вже і Борисович.. дзвонимо на Дмитровку, а вин каже, [що] пожарна не приїде: треба їхать через блокпост, вони [росіяни] або не пропустять або ще розстриляють. [А] через Крапивну це їхать – хтозна чи й доїде, бо там грязюка така. Він «дастером» приїхав. Ще навєрно й «Дастер» був загруз, чи де він там, покинув, приїхав велосипедом. Давай ми тоді тушить, витягли з амбулаторії три огнєтушитєля, тоді із ферми хлопці [ще] привезли огнєтушитєлі. Тоді, людей уже ж багато позбігалося, дак притягли бочку із ферми, завели трактора МТЗ, і бочка з водою там була. Тоже: один велосипедом [попереду] їде, дивиться**,** шоб на колону не нарваться ж, а той трактором ззаду їде. Тоді потушили таки, хату спасли, гараж згорів. Ну в гаражі там, канєшно, майна чимало погоріло в нього. Він описував: тамечки і мотоцикл стояв, і сварки; він фермерував, так було таке. Запчасті, сварки, компресора, болгарка – все погоріло. Він тоді казав: хата лучче б згоріла, а не гараж. І кухня тоже, така ловка літня кухня, там і баня була. І холодільник там стояв, і морозильна камера, тєлік там був, уголок вони купили кухонний, так усе згоріло воно… Ну а хату спасли таки, воно коридором з'єднано було. У цієї ж сусідки там

[1] Прізвище змінене з міркувань безпеки персональних даних.

фронтон випав був. І аж там дальше за сінником, в неї тоже сінник з дровами був, дак і той згорів. Ну потушили, Савенко утік у Крапивну тоді. На другий день скот ми йому перевели там на край села в сарай, там [сарай] хароший, родичів їхніх. Дак ми туди перевели чотири корови і телицю. Вони тоді їздили з Крапивни пораться: кажде утро приїдуть, попораються і поїдуть, тоді вечером приїдуть, попораються і поїдуть.

Чого вони [окупанти] це зробили, ніхто не знає?

Ну, оце ж.. А, і розстриляли машину «Навара». Стояла там, розстріляли оце все. Десь і фотографії були: все в дірках, все побите. І досі не одстроївся. Жде, може якась допомога буде. Трактора одного він ті[ль]ки настроїв був, МТЗ 1221, там стьокла повставляли, колеса, ну таке, болєє-мєнєє. А одного [трактора] він продав. І «Навару» цю ж таки він одстроїв. Ну мотався, трохи мотався, десь вони там були й колеса порізали, десь на якійсь там пустці между Голінкою і Гайвороном покинули. Тягли, шось там поламалося. Були там балачки: «Давайте стрічать, давайте будемо коктейлі Молотова [кидать]», – одна там грамотна розказувала. Дак кидать – ну куди кидать? Колона іде тридцять одиниць. Де ти кинеш і де ти заховаєшся? Ну нереально, там такі відрізки [дороги], шо ни лісу нема, ни яру, шоб заховаться.

Колони по часу йшли чи як прийдеться?

Ну по-разному було. Зразу ішли вони великою колоною, оце ж і бінзовози ішли. Ми щитали ото ж, передавали. Дзвонять нам із Гайворона: «Вийшла з Гайворона [колона]». Сюди до нас дійшла – пощитали, перезвонили. Були у нас зв'язки з ЗСУшниками, передавали короче. Єсть у мене Саша, я йому постоянно звонив, оце переказував. Він: «Харашо». І назад колони вертаються. Тоді вони почали меншенькими [групами пересуватися]. Їх, навєрно, почали накривать. Почали ж наші трохи обстрелювать їх отсюда. Спалили там одного бінзовоза якраз между Терешихою і Рубанкою, він горів, вони його [*нерозбірливо*] накрили були. Тоді вони почали меншими їздить: попереду іде танк і «Тигр», і веде бензовозів з десяток. Оце до Смолового довів, вертаються назад, десь чи на Гайворон стають вони тут. Ну оці, уже ж як другі на блокпосту були [у нас], вони тоже так по селу не моталися, а оце в началі села ходили вони. Там люди тоже жили, кум мій там жив. Дак заходили, розпитували, хто тут живе. [Казали:] а ви тіпа і не бійтеся, і не той».

А з села багато людей виїхало, от якраз у цей час з кінця лютого до..?

Та ні, небагато. Оце іменно тут, шо в началі вони тут, дак поїхали. Хто у Дмитровку переїхав, хто у Крапивне там трохи. Тоді хто по главній дорозі був, дак одна сім'я. Там якраз поз'їжджалися, навєрно п'ятеро дітей і четверо дорослих було, даже, навєрно, більше було. Дак я кажу: «Да вже хоч кудись переїдьте».

Вони тоді на Тиницю переїхали, сестра в неї там була, дак вони туди переїхали. Хлопці самими [своїми] силами зробили переєзд, можна було їхать на Білі Вежі, шоб блокпост цей поминуть. І можна [було] на Білі Вежі, і там можна аж до Бахмача спокойно було доїхать. Тоді вже оце як у Савенка машину розбили, тоді […][1], у нього був «Туксон», дак той возив ще хліб по грязі. Воно трохи і харашо, ну не можна було проїхать, колії такі. А на Терешиху вже упросили дядька, так він конякою туди приїжджав. Забірав. Оце приїдем, ми сюди до ФАПу привозимо, він приїжджає з Терешихи. Або сюди на виїзді ми до Рубанки вивезем, він із поля переїде, забере хліб, віддасть гроші. І оце в мішках ми [хліб] поперекидали і поїхали. На слєдующий день же, через день дзвонимо: «Виїжджайте, ми вже їдемо».

А людські втрати в селі були?

О. В.: Ні, не було. Тоді оце вже як виходили вони, дак ранили були. Були у нас 300-ті, там дві жіночки. Вони дома були, дзвонять, кажуть: «Ранило, треба якось перебраться». Я, тоді С.[2] і.. Микола .. побігли попид болотом. Цього Миколи якраз сестра там ранена була. Сестра і племянниця, получається. Ми ж попид болотом добігли, а в центрі колона стоїть. І здорова така колона. А біля школи поламався якийсь чи танк, шось таке, і вони всі стояли ждали. Ми виткнулися, ну нас же видно. Таке ж воно, листя немає, дак ми в болоті там пересиділи. Коли ж таки колона рушила, побігли ми до тих же городами, попид городами. Там в одних людей сарай горів, хата горіла. Федосєєвни близько в центрі сарай горів, і літня кухня, короче – горіло все, обстріляли і загорілося. Ми побігли, найшли ж таки тих ранених. Ну вони ничого: одну в задницю там осколками, одну в ногу [було ранено]. Забрали їх, перевели [в безпечне місце]. Дзвоним Борисовичу. Борисович приїхав «дастером» через оті всі канави по грязюці без свєту. Посадили ми їх і одвезли на Талалаївку в больницю. На другий день знов бабка там одна дома сиділа, вона й не поняла, шо вона й ранена була. Прийшла до сусідів, а вона вся в крові. Ну ту вже ми з цім, із С.[3] […] вивозили «дастером», а тоді Борисович її забрав, дальше повіз на Талалаївку.

Про хліб ви розказували. А інші речі першої необхідності якісь?

Було. Тоді їздили: дав Ярослав Іванович нам дві тони пшениці, дак Борисович договорився у Бахмачі змолоть. Ну як же нам виїхать? Він каже: «Ми отсюда поїдем «газелькою», а ви вивезіть на поле трактором зерно». Я договорив цього, Є.[4], він трактором МТЗ-80. З хлопцями погрузили на прицеп чи двадцять мішків пшениці, шось не помню, чи двадцять п'ять. Погрузили на прицеп, у брезент замотали. Він полем поїхав, а ми поїхали машиною льогковою, тоже треба

[1] Персональні дані тимчасово приховані.
[2] Персональні дані тимчасово приховані.
[3] Персональні дані тимчасово приховано.
[4] Персональні дані тимчасово приховано

помагать було там грузить. Ну в Бахмач приїхали.. А, перегрузили ж ми на «газельку» на дорозі; перегрузили, поїхали в Бахмач, змололи. Пошли, [а] в Бахмачі магазіни всі роблять, базар робить, наче в них і войни немає, така розслабуха у людей. Ми тоже понакупляли трохи: і хліба, і випічки, скучили вже самі за цим. Там люди передали трохи й сахару, він каже: «А як мене стрінуть на блокпосту, заберуть усе, шо я скажу?» [*сміється*] Ну ничого, назад ми приїхали, не останавлювали нас. А так само ж, доїхали до цього [місця], трактор приїхав, ми муку вигрузили на трактора і привезли у больницю. Там дівчата [її] роздавали. І мішок сахару Борисович десь був достав, дак ми, хтозна кому давать, – давай чи багатодітним, так роздали. Та.. два даже мішки було, один ми вже передали на цей, у школу оддали.

Ви про світло сказали, що якийсь час не було, от за цей момент [період] окупації світло весь час було чи там не один раз виключали?

Оце іменно по нашій вулиці, де ми були, там світло було постоянно. Бо от тоді, як приїхали до Савченка, обстреляли, так стріляли по трансформатору. Я так поняв, шо стріляли по трансформатору, бо до мене долетіли якраз осколки ті. Ну він [трансформатор] робив, свєт у нас там був. А оце по центральній улиці.. а, і там де в них [у росіян] блокпост був, тоже там свєт був. Вони не розстріляли того трансформатора спеціально, бо були запитані од нього. А так по всьому селу якраз при в'їзді над дорогою трансформатор стоїть, вони його пробили. Масло те витекло, шо електрик подивився і каже: «Шо ти йому зробиш? Прострелений». І дальше там на виїзді, якраз на вигоні, пробитий був.

А які думки були у людей, які оце залишились в окупації? От настрої які були?

Хтозна, думали, шо ось-ось і кончиться. Тоді вже як ото вони давай отступать, думали: «Ну всьо, слава Богу, може таки поженуть їх дальше.»

А між самими людьми, як ви думаєте, ви ж зі сторони бачили, взаємостосунки змінились от до війни і під час самої війни?

Ой, та ні, нічого не змінилось. Ще даже.. і хліб возили, і все цей, а не вгодне. Те розказує, як ти з моєю матір'ю балакав. Я балакав, [бо] вона хліб брала, а тоді розказує, шо я не брала. Дак [кажуть]: «Ми ще будемо з тобою розбіраться».. короче таке.

Ясно.

[*технічна перерва запису*]

Хтозна.. оті перші, шо були, ну тоже вони ходили по селу трохи. Даже ходили на совхоз, шось роздивлялися, шось вони винюхували. Ну так дуже не ходили по цьому [селу], а вьсо одно на совхозі були.

Тут про якогось батюшку розказували, це не з вашого села?

Ні, це із Гайворона. Кажуть, він же якийсь СБУшник, чи хто він там такий.

Це не ваш, ясно.

Ні, це не наш, це гайворонський. Були якраз похорон, і, навєрно, його ж і привозили. В нас якраз двадцять четвертого [лютого] дядько вмер, а двадцять п'ятого ховали. Вже колони йшли, і йшла ж ця церемонія траурна, і його ж, наче, привозили. Із Гайворона його привезли, шоб одспівав. Дак він ще з такім, хлопці даже розказують, шо він даже агітірував за цей, за росіян шось він там. Якраз похорон був, ну люди якраз там недалеко прийшли, зразу на кладбище захова-лися, шоб з колоною не стріться, бо хтозна шо в них у головах. Вони [колони] зразу так тихо йшли, а тоді начинають, чи шоб їх не знімали, шоб ніхто не бачив. Доїзжають до села, ото вгору постриляли або по підстанції, щоб люди ховалися.

Дякую, і останнє запитання. От з цього часу шо вам найбільше запам'яталось, там місяць і скільки, і три дні?

Та хтозна. Воно так наче все одним цім пролетіло. Якось так.

Дякую.

Може, десь шо й пропустив. Це в селі є, там свєту не було, були колодязя, води можна було набрать. А, ще трансформатор був на свинокомплексі там, його не розстриляли, бо він у стороні. Хлопці там тоже, уже ж бахмацькі начальники попросили, шоб порали свиней, бо вони не можуть доїхать.

Тоді оце ще можна запитать: ті, у кого у вас в селі робота, вони на роботу ходили чи тільки отак як попросили чи просто?

Ну ці ходили пораться. Бо куди ж ти дінеш [свиней]…Вони ж закриті, свині ті, комплекс чималенький там. І ходила Анатоліївна, медсестра, воно так у стороні туди.. А так школи ж не працювали, клуби закриті були. А ми таке, не добереш: чи ми на роботі, чи де. Сюди прибігли, хліба набрали, туди поїхали, там десь стріляють, ага, давай, поїхали туди… І наших тут стрічали ЗСУшників. Между цім, Крапивною і Рубанкою їдемо, стоять: «Ну шо у вас там цей?» – «Ну шо, їздять колони туди-сюди, а шо..» Я так поняв, вони, може, контролірували, шоб [росія-ни] туди не проїхали вже на Крапивну, шоб грунтовою [дорогою не проникли].

А пам'ятаєте, як москалі відходили, ну чи тікали, як воно у вас?

Ну тоді вже ж як вони стріляли по всіх хатах і куди хоч, дак ми аж дальше туди одійшли. Бо пулі аж туди летіли, далеко розлітались. Дак у центральних [вулицях] люди вобще всі ховалися і в погреби, і куди цей.. І колона велика ішла. Тоді шось щитали, більше тищу одиниць нащитали. Вони як зарядили утром, дак аж до вечора, часов до десяти навєрно оце послєдня була вийшла. Тоже ми так вибігли з хлопцями, наче вже всьо стихло. Біля школи ТЛП горіло, там вони шось самі чи підпалили, воно стояло горіло. У сусіда там якраз ГАЗон стояв під двором, вони його розстреляли. ГАЗон той горів. Школа не горіла, просто вони з танка, казав сусід із танка вистрелили раз туди якраз у стіну. Воно там і фронтон зорвало.

Тоже походили. В Олени Григоровни хата згоріла. Вона, добре, вискочила з однією сумочкою, нічого не вхватила. Там найшли її хлопці, вона така перелякана була. Одвели до вчительки там до бившої […][1]. Вона там ночувала. Ідем уже додому по темному, тут хлопці дзвонять: у Манька над дорогою хата горить якраз. Побігли ми туди. Ну добре, шо вони вовремя побачили, на другому етажі з двору зайнялось. Ну в нього колодязь у дворі був, дак ми давай цей з фонариками, свєту ж немає, фонариками світим, відрами воду тягаєм. Короче, залили. А в нього там, канєшно, мотлоху на хаті багато: і журнали, і разни там ці, такий склад добротній був. Якби загорілося, дак.. Короче, потушили ту хату. Він вибив вікна на чердаку, дак повикидали там матраси позаймались, тряпки, дак він прямо вниз поскидав. Ну вовремя побачили.

А по всьому селу більше десяти десь будинків пошкоджено чи менше?

Ну іменно шо обстреляні, дак більше десяти. А такі, шо полностю згорілі, оце дві хати полностю згорілі. А то таке: сарай, літня кухня, гараж... А іменно дві хати полностю згорілі. Ну там старі ще колись, там уже ніхто не жив, трохи ранче згоріли. Тоже стриляли, і воно [вогонь] по траві дійшло аж до хати і загорілось тоже там поначалу.

Дякую.

Де оце Д[…][2] ходив порався, да якраз його син Славік жив, тоже крайній там, дак оці перші [окупанти] ходили до нього по воду зразу. Хлопці брали воду, а ці вже ж.. І там тоже і ЗСУшники колись приїжджали, казали: «А як ви впустили їх?» Ну як ти не впустиш? Прийшли [і питають]: «Нашо ви їм воду давали?» А як ти їм не даси, [коли] стоїть п’ять душ з автоматами? Ну як ти не даси? Ну це ж такі інтересні.. Або питали [мене]: «А де ви були [тоді]?» – Кажу: «Тут був». – «Чого ви не йшли [*нерозбірливе слово*]?» А шо ми могли зробить, ну шо ми могли зробить? Хотів попитать: «А де ви були?»

[1] Персональні дані тимчасово приховані.
[2] Персональні дані тимчасово приховані.

Запис Р-22

Респондент (далі Р1): *Анонімно.*
Рік народження: 1970.
Професія, соціальний стан: *продавець.*
Респондент (далі Р2): *Анонімно.*
Рік народження: 1977.
Професія, соціальний стан: *продавець.*
Стать опитуваних: жінки.

Основний зміст. Сприйняття в селі початку війни, зміна відносин, пограбування магазина, рух колон через село, сприйняття селянами бойових дій, долання матеріальних та інших труднощів.

Ви передбачали в той момент [перед 24.02.2022], що війна почнеться?

Р1. Ні. Я була вобще до послєднього думала, шо Росія не буде йти. До послєднього. Я казала: «Не може цього буть». Це лічно мої слова, я вобще… Нихто не думав, да. Я вобще казала, шо не може такого буть. А тоді як сказали, шо…

Р2. Вони не підуть, скупчення да, було ж. Казали, все це ми чули по телевізору, але..

Р1. Нихто ж не цей… Шо вони так бистро, рєзко поїдуть сюдою.

Навіть якщо не вірили, так, а, можливо, готувались якось там?

Р1. Ні.

Не знаю, там їжу збирали, якось психологічно?

Р1. Ничого, ничого. Потому шо дєйствітєльно я не вірила.

Р2. Ну ми уже під час, оце як начали вже їхать, тоді начали собіраться. Собрали трошки речей, трошкі ліків якіхось. Погреб вичистила, це я точно занесла туди шо-нібуть. [*сміються*] Да, це щас нам смішно, а тоді було дуже страшно.

Р1. Страшно. Як почали вони вже їхать, дійсно вже стало страшно.

А день, коли ви про початок війни дізналися? Можливо навіть, якщо пам'ятаєте, від кого/годину?

Р1. Мені вобще сестра із Києва подзвонила, я хотіла до неї в той день їхать на Кіїв. А вона мені з самого ранку подзвонила і сказала: «Не смєй виїзжать! Сиди дома, потому шо почалась війна». І каже: «До нас, може, й доїдеш, а назад ти більше не виїдеш».

Р2. Ну мені тоже подзвонила дочка із Сум, вона в Сумах проживає, сказала: «Ти, мама, не переживай, просто набери води багато, потому шо може буть і води не буде. Там приготуй якусь їжу, приготовся, – оце вона да. – Але ти не переживай. У нас усе нормально, значить буде все нормально». Оце так, началась війна. Я включила телевізор і тоді оце ж, да. Отак.

Як ваші сусіди із села сприйняли звістку про війну? Пам'ятаєте, от що народ говорив? Одна справа, коли ви перші почули, а потім з кимось поговорили про те, що щось почалось?

Р1. Ну в нас з сусідів в мене бабушкі старенькі, дак вони прийшли до нас: «Правда, шо почалося, правда?!» Я кажу: «Ну канєшно, шо правда. Цім же не можна ігнорірувать, шуткувать, ну не можна це». А так у нас сусіди, да. Ну, правда, почали ж передзвонюваться, шо і той каже, і той… А нам на роботу з утра треба всьо равно ж виходить, магазин.

А коли вони вже в село зайшли, то яка реакція людей була? Ну от перший раз приїхали?

Р2. Ну вони ж… перший раз вони ж, по-перше, шо ми не знали, шо це їде ворог, да. Ми думали, шо це наші їдуть, наші десь там, да.

Р1. Наші їдуть, да, без опознаватєльних знаков їхали, да і ничого ж не той.. Вони просто їхали-їхали, да і всьо.

Р2. Поки да. Поки одного раночку тут вони стояли, тут хлопці стояли біля магазину, і я вийшла. А останній транспорт їхній з дулом, і розвернув на нас дуло. То єсть.. наші так не робили, направив на нас.

Р1. Направив прямо на людей.

Р2. Ну вони ничого, вони мирно-спокойно проїжджали, але оце така. І все. І ми ж давай питать. З круглячками просто, ото ж які розпознаватєльні знаки: зет ото все, зет, зет (Z), а в нас з колами їхали, з колами. Потім ми вже побачили, шо вже червоні стрічечки.

Р1. Червоні стрічки на плечах, на руках отамо.

На броні їхали, да?[1]

Р2. Да.

Р1. Да, сиділи вони, наче вороненята.

Серед ваших родичів чи знайомих були ті, які не вірили або не знали, що росіяни напали на Україну?

Р1. Ні. всі знали, не було. Ну всі знали, всі вже знали, всі.

З-за кордону може?

Р1. Ні, нема, в нас точно нема никого з-за кордону. Ні, нема.

Скажіть, будь ласка, ну ви ж продавці тут, ви ж працювали, як населення саме відреагувало? Були якісь черги в магазині, щось приходили більше люди купити?

Р2. Купляли все. Крупи, олія, свічки.

Р1. Да, все скупляли тоді: крупи, сіль, свічки, все-все-все. Ну в нас в магазіні, канєшно, до послєднього в нас ничого не виводилось, в нас було все.

***Запас був у вас*?**

Р1. Да, да, да.

[1] Запитання, позначені курсивом, належать присутньому у цей момент розмови кореспонденту О. П. Кривобоку.

Р2. Да, да.

Р1. Багато в нас товару ще було, і заморозкі, ну всякого такого, я ж кажу шо. Ну перше в нас пропало [розійшлось]: мука, сіль, спічкі, макарони – не було оце такого. За хлібом, канєшно, цеє, тоді, слава Богу, почали возить так хліб, і ще люди приходили брали, а так… Порошкі розбірали, ну такє, все брали, те, шо не дуже таке, так осталося, а все таке саме основне. Продукти дуже бистро в нас розійшлися.

А із тих, ну скажем так, ви знаєте багато людей з вашого села виїхали, коли окупація була? Чи всі залишились на місці?

Р2. Ну, Люда ось, Славік.

Р1. Ні, трохи виїхало цей, виїжджали люди.

Р2. Виїжджали.

Приблизно відсоток можете назвати який?

Р1. Невеликий, зовсім невеликий відсоток. Всі осталися на місці, бо куди їхать ? А толку с того?

Р2. Я з дітьми поїхала в Парафіївку, це недалеко село. Ну це було вже після того, як ото вже постриляли, начали палить, начали по хатам прям, ну якось це розказують, шо по хатам ходять. Скі[ль]кі в нас було інформації, наприклад, на телефоні, шо ми ж отак стояли і снімали, чи за магазином ми ховалися і так само знімали. Ми це все поудаляли, потому шо..

Р1. Потому шо щитали ж колічество і цей.

Р2. Да, сказали, шо ходять по хатах, тєлєфони перевіряють, і все.

Р1. По хатам тєлєфони провіряють, да все. Ну до нас не дойшли, ми дальше живем, дак до нас не дойшли вони. А там ходили вони.

Р2. Не дойшли, да.

Можете згадати якісь події, свідками яких ви були під час окупації?

Р1. Да, канєшно, ще й як [*сміється*]. Їхала колона в одну сторону, а тоді ж через время їде назад вона. Ну наші чоловіки, ми ж [продавці] по очереді працювали от, чоловіки наші стояли строго на крильці. Оце як почуєм, шо: «Ага, їде транспорт», – магазін закривався, і ми всі тікали. А то в той день якось так получилося, шо чоловік поїхав автобус одганять, потому шо треба ж було його десь заховать. Я залишилась сама, і в цей день не було хліба, шо в магазіні не було никого з людей. Колона проїхала, а я ж в окні, думаю, мені ж треба цей. Проїдуть – я ж замкнуся і вийду з магазина. І дивлюся: один, ну навєрно БТР, ну шось отакє, я ж не розбіраюся. Ну я бачу, шо він їде, повертає отута од остановкі, повертає прямо до магазіна, і їх наче горобців сидить там зверху, о. Я ж зразу зрозуміла, шо вони зайдуть у магазін. Магазін хоть і закритий зсередини був, но я поняла, шо вони зайдуть у магазін. Перше дєло яке: забрать тєлєфон, отключить звук, забрать виручку і куди-небуть заховаться, потому шо в магазіні ж оставаться безсмислєнно, всьоравно вони зайдуть. В мене вже така цей [думка], що всьоравно вони зайдуть в магазин. Я бистро це все зробила. Руки трусяться, ногі трусяться і голова крутиться. І в нас там в кладові[й] єсть такій старий холодільнік, він дуже великий,

там раньше заморозка була все; і ми все туди бумагу ненужну викідали. Я туди вскочила, і я тільки вспіла туди присісти тихесенько – я почула, шо відкриваються двері. Вони зламали замок, от, і зашли в магазін. І цей, чую ж, вони тут уже стьокла б'ють, потому шо ще ж і мила, і бритвенні, ну такє все. Короче, вони почали гребти усе, і хтось заскочив в кладову. А в нас іще й горілчані були, ну ми все поубірали, бо цей повиносили, не можна ж було торгувать, ну ми все поховали в підсобку.

І я ж чую, один каже на російській мові, шо: «Ребята, здесь и водка есть!» Думаю: «Боже, хоть би вони сюди дальше не зайшли», бо це рядом, ну рядом. В мене серце стукає прямо в голові, не тошо цей, мене трусить усю, о. [*говорить схвильовано*] Вони ж заскочили – давай гребти. Короче, шо вони там: тут у нас і мішки ж були на продаж, вони в мішки давай все грузить. І з холодільніка й пиво брали, короче, ми як цеє.

Р2. «Кто мороженое будет?»

Р1. А, а тоді ж цеє: «Кто будет мороженное?» Давай же ж морожено ще ж гребти. Ну в них времєні понятно, шо було зовсім-зовсім мало. Потому шо вся колона ж основна прошла, і я поняла, це довго не буде цей продовжуваться; потому шо в них немає часу, потому шо колона ж може назад вернуться, от. І ви знаєте, молоді там хлопці були. Старих я никого не бачила, но всі на броні сиділи ті[ль]ки молоді. І вони ж так все це бистро цей здєлали, корочє, нагребли, шо вони хотіли. І я ж чую – двері закрилися, о. Я ще, наверно, хвилин там, не знаю скі[ль]ки я посиділа, ну дуже страшно, канєшно, було. О.

Тут чую – двері знову відкриваються, ну це вже мій чоловік прибіг, бо він каже: «Я не вспів трошки добігти. Я чую, шо колона іде, а де ти?» О. Він же ж заскочив, в мене тут уже істєріка, я вже тута плачу, вже мене трусить, колотить, уже я не знаю, шо мені робить, от. Тоді цей, він каже: «Я тільки добіг до половини… ну шо ж, смисла мені бігти вже дальше нема, потому шо можуть і розстрілять». Ну хтозна шо в них у голові. О. Ми ж давай цей, я взяла тєлєфон, уже ж рукі трусяться, ногі трусяться. Свєті ось позвонила, напарниці. Ця ж прилетіла, позвонили туди в централізований свій магазін, я плачу, кажу: «Нас обобрали, нас, короче, кажу, брали вони все, шо бачили, брали, все брали». Бухгалтерша наша ж старша каже: «Тобі хоть ничого не зробили?» Кажу: «Да я вправилась заховаться». Вона каже: «Як ти додумалась?» Кажу: «Не знаю, навєрно, цей, інстинкт самосохранєнія, як по російські, навєрно, більше він сработав. Мо' подумала ще про дітей, шо комусь іще ж треба я, а так». Ну я ж кажу, це добре, шо не було никого людей, шо в той день у нас не було хліба. Нам же хліб привозили із сусіднього села.

Це вдень було, вранці чи ввечері?

Р1. Це було перед обідом, десь в отакє время, перед обідом це було, да.

Якого числа, не пам'ятаєте?

Р1. Не пам'ятаю точно.

На початку було? Початок березня?

Р2. Березня, да.

Р1. Початок березня, да, початок березня, це точно. Ну я ж кажу, це ж не знаю, як правда люди, ну даже які люди були в магазіні, шоб їхала колона, шо не всі ще цей. Ми замикались просто, магазин був закритий. Вони все їхали-їхали, а в той день, я ж кажу, я тільки глянула в окно, шо БТР сюди повертає, я зразу зрозуміла, шо вони зайдуть, зразу ж!

Ну тут або пощастило або ще вони добрі були. Бо в цей час якраз розповідають, шо заходили, наприклад, не вигрібали, а: «Нам водки!» – забирали та йшли. Чи прийшли там: «Нам хліба!».

Р1. Ні, оце одні-єдинствєнні, шо так.. Більш вони не останавлювалися і більш вони не заходили. Пізніше да, вони ще КамАЗом сюди приїжджали. Вони хотіли вирвать двері с той сторони, бо тут же ж було закрито. Вони хотіли там вирвать двері з другой сторони, но там у них не получилось, бо там шпугі в нас, і вони попробували – в них ничого не получилося. Так вони заїхали з цієї сторони, а на тій стороні ще ж магазін тоже ж трошки працював, дак хлопці кажуть: «Хлопці, не рвіться, там уже нема ничого, там уже пусто, там вже все вивезли!» Потому шо вони ж тоді цей, як їхали, дак вони і вікна постріляли, і стіни постріляли, і холодільникі постріляли. Ну тоді вже ми вивезли весь товар, вже тоді ничого тут в магазіні не було. Бо в той же ж день бухгалтерша сказала: «Ви переписуйте все, вивозьте, потому шо…». І ми так оце: 3 чєловєка стоїть слухає, тут всі пишуть, складають у ящикі, виносять на машину. Чуєм: «Ага, десь шось їде». Машина заводиться, ховається, ми всі тоже ховаємся, магазин закритий. Ті[ль]ки колона проїхала – ми знову це всі вертаємся. Ну, правда, я в состоянії стреса була, дак мене нихто не трогав. Я там три часа, навєрно, сиділа, плакала і ридала і всьо тому подобноє. Тоді приїхав наш цей, голова ОТГ: «Помощ яку тобі?» [*сміється*] Кажу: «Ничого мені не нада. Я хочу жить і все!» Ну, правда, я тоді злякалась, дуже злякалася, дуже-дуже. Всі кажуть: «Боже, як ти змогла?!» Я кажу: «Ну ото якось настроїла себе, шо смогла, заховалася і…»

Хтось підказав.

Р1. Навєрно вищі сили. Мабуть це дійсно.

Дак, а після цього ваш уже магазин не працював чи тільки хлібом торгували?

Р2. Ні, не працював.

Р1. Вже не працював тоді. Ну вивезли тоді вже все ж, товару вже ніякого не було.

Р2. Тоді ж іще дулом якось заїхали. Добивали просто.

Р1. А, вони ж цей, бачать же ж, магазин ще стоїть. От. Вони ж тоді і розстриляли у нас подстанцію, тут рядом уже ж цей… І вікна ж тоді нам постриляли, тоді ж рішили, ще цей, іще поостававлися ці. А тоді ж рішили ще танком заїхать у магазин, подумали, шо тут ще шось єсть. І вони ж танком вибили двері одні й другі, ну там у нас це щас уже пластікові стоять, а тоді у нас такі броньовані були.

Це на початку було чи вже в самому кінці, як тікали?

Р1. Ну це як вони, навєрно, втікали вже, дак або перед цім може два дні отак чи три дні перед цім. Ну, короче, вони заїхали в магазін дулом, і двері вивалили, і

одвірки, короче, тут все було. Так ми ото поставили на місто[1], а наші тоді.. Воно ж весна – квітки цвітуть, в нас на цьому, на вікнах, так красіво. А їх же ж, навєрно, ото ще більше зло брало, шо Україна то цвіте! І вони ж давай ото по вікнах уже стрілять. Ну квітки в нас вижили, всі квітки в нас вижили, хоть …

Р2. Валялися десь там цеє, і всєравно цвіли.

Р1. Да.

А ви теж звідси [*до Р2*], в цьому селі живете?

Р2. Так-так.

А у вас в селі весь час, от там де ви живете, електроенергія була?

Р1. Ні-ні. Вони ж як ото тоді подстанцію розстріляли, дак в нас більше місяця свєту не було ж зовсім.

Це ж не по всьому ж селу, а напевне частинами?

Р1. Ну отут оця центральна [вулиця] полностью.

Р2. Майже вся.

Р1. Майже вся. Отам біля лікарні трошки було, там свєт був, а тута ж не було свєту, вообще світла.

Я так чув, що вони у вашому селі, ну не по самому селу жили, а блокпост на початку?

Р1. Блокпост на початку села був, да.

Ви там на початку говорили. Вони ніяк не взаємодіяли [з людьми]? В середину села вони не заходили?

Р1. Ні-ні, не ходили вони. Отам вони в совхоз отам ходили, там провєрка в них була, розвєдка їхня там ходила. О. А так вони чи боялись, ну вони по селу нé ходили. До центру вони точно не доходили. Там по хатах вони ходили, ну дальше вони не ходили, чи може боялися, но не ходили.

Чого в цей місяць, от товари там першої необхідності, не вистачало? Ну от хліб, ми це вже почули, змогли доправляти. А чого не вистачало? Чи все вистачало?

Р1. Ну, як вам сказать, по-перше, шо смисла не було сюди шо-небуть завозить. Понімаєте, вони даже не думали… Як оце наше керівництво: воно даже не думало, шо вони полізуть у магазін, вони даже представить цього не могли, потому шо там у них спокойно просто було. І ми ж даже не думали, шо можна оце так нагло в магазин вдертися і брать! Я ж кажу, ну дікарі, самі натуральні. Потому шо вони вікна побили, стьокла тут [всередині] побили, гребли.. хотя там открива-ється, спокойно можна ж було открить, набрать усе, а вони просто били, бо у них часу не було. Да, в них просто не було часу.

А от які настрої у людей панували у тих, хто тут залишився? Коли вже було зрозуміло, що вони заходять, ідуть на Київ.

Р1. Страшно, дуже страшно було. Бо ми по хліб як ходили, там було цей, в амбулаторії хліб давали, дак ми всігда слухали, ага. А воно чутно, ви знаєте, так

[1] Тобто на місце.

дуже чутно було. Або с той сторони, або з другой сторони йдуть, а воно гул же ж такій. І нам же ж треба було перебігти трасу. Хотя цей, «Тігрик» їздив же ж постоянно, він же ж тихенько їздив. Так видивлялися, шоб оце поперебігали на другу сторону, бо далеко ж до амбулаторії бігти по хліб. І як оце ми, я, напримєр, брала для себе, для сусідів там і для бабусь, потому шо вони не ходили. [То] мені треба було їм і собі брать хліб куплять. От. А слухали, обов'язково слухали, слухали, шоб ниде не гуділо, ниде ничого не їхало. А страшно було, дуже страшно. Вже як тоді почали ото звєрствувать. Телефони тоді ж ми заряжали, бігали ж заряжали ми, хоть знали, хоч світла не було. На ферму ми ходили, там уже ж в них свій генератор був, там в них своє світло. І ми туди бігали заряджали телефони обов'язково. Каждий день ми ото там по 20, по 30 телефонів цей. Дозволяли – ми заряджали.

У вас саме в селі із зв'язком нормально все було? Ніколи його не забивали, ну ось цей місяць кожен день можна було дзвонить, розмовлять?

Р1. Ні, не кожен день. Не кожен. По-перше, в мене родичі, дак вони старалися дозвониться, потому шо знали, шо в нас тут таке. Іще казала [їм]: «Їдьте до нас, в нас тут тішина, спокойствіє, порядок». Не думали даже, вобще не думали, шо вони сюдой поїдуть. А тоді кажу: «Боже, не їдьте до нас нихто, потому шо тута страшне шо робиться!»

Були перебої з етім зв'язком, були і ловкі були даже цей. По півдня, по дню, по два дні не можна було додзвониться. Так чи то може включали помєхі якісь, чи мо вобще ну... Або може то[го] шо світла не було, так оце.

От коли вже було зрозуміло, що вони зайшли, ну шо бойові дії йдуть, якось готувались, шо не дай Бог обстріл, прильот чи щось таке, от [в]дома щось робили для цього?

Р1. Ми бігали за колгосп, там цей, яма така єсть здорова. Там ранше силосна яма була чи шось таке, ну вона суха була, і ми туди бігали ховалися. Ото в останній день, як вони виходили, як вони почали стрілять по селу, ми сиділи там. Документи в зубах...

Ну це вже останні дні?

Р1. Це останні дні були, да. А так ми в основном цей. Знаєте, як: «Сижу высоко – гляжу далеко». І ми ж там сиділи всі. У нас такій біля хати п'ятачок, і воно так ловко оцю трасу ж видно. А воно ж кукуруза росте і кажу: «Ну це ж…». А вони всі сидять же ж зверху. Ну, ни один із них [з росіян] не додумався, потому шо нас багато там стояло людей, нихто з них не додумався даже взять просто так стрельнуть. А ми всі стоїмо, дивимся. Нам цікаво було, скі[ль]ки їх їде, шо їде. Потому шо в тей час нормальні люди передавали це все. І ми ж по очєрєді: той тому звонить, той тому звонить, той тому цей. І передавалося все кому треба.

Як кінозал, да?

Да, це нам, знаєте, щас. А тоді наче ми такі, як правильно сказать, слідопити [*сміється*], патріоти.

А підвали не готували?

Р1. Я лічно – ні.

Р2. Це я готувала, в мене троє дітей тут, четверта отож в Сумах, а троє дітей. І я даже й залазила, якраз як у нас були якісь там обстріли по кукурузі. Ну так казалось. Здавалось так, вони наче в кінці села, але воно наче ось за кукурузой рядишком. Ми ховались у погребі, дуже було страшно. І той погреб, як я подумала, тоді в мене маленька дитина, а вона все казала: «Я хочу вже вийти, хочу вийти, хочу вийти!» А мені хочеться їй рот закрить, потому шо думаю: хтось буде йти – буде чуть.

Р1. А з Гайворона як стріляли цей, танками чи цей, дак воно ж чутно, шо летить, і тільки ж воно нас перелітає, а таке ощущеніє, шо воно щас тут ось упаде і десь отут рядом розорветься. Ну страшно тоді той місяць…

Р2. Я корову як ото доїла, дак вихожу отак, а воно таке, я не знаю, шо це. Таке враження наче за фермою прямо так, ми там живемо просто. Отак такі отблески: «джюу-джюу». Наче, ну красіво, канєшно, але страшно.

Да, як кажуть, навчились і прильоти розуміти, і відльоти, да?

Р1. Да-да-да, да.

От у вашому селі між людьми стосунки змінились протягом усього місяця, які були до війни?

Р1. Да, і дуже даже.

У кращу чи гіршу сторону?

Р1. У кращу, да, в кращу. Всі якось так здружилися, спло[тилися]. Ну в нас і так село наче, я б не сказала, шо в нас недружне. Дружні всі в нас. Ну якось ближчі всі стали, дуже ближчі, набагато даже ближчі стали люди один до одного. Ділилися, ми послєднім ділилися, потому шо світла немає, в каждого запаси якісь остались в холодільнику. І ми хтось там цей… Оце як у мене сусідка: вони перед війною ті[ль]ки свиняку, напримєр, закололи. Куди його дівать? Ну да, там половину закрили, а тоді куди? Вона ото розділила, принесла. У нас тоже шось залишилося – ми теж.

А потім все й залишилось, коли ворог відійшов?

Р1. Ще [де]який час да. Да. А тоді вже так трошкі стало вже, каждий став одноосібно: собі, собі, собі. Ну а в той момент, канєшно, да. Якось, я ж кажу, шо один до одного. Каждий день ми бігали один до одного: «Як у вас справи?», «Як у вас?», «У вас все тихо?», «В вас все нормально?» От. А от тоді трошки вже ну, може шо вже заспокоїлися, шо вони вже сюда точно іти не будуть, вже тоді була така впевненість, шо вони сюди іти вже не будуть, вже їх сюди нихто не пустить. І вони вже сюди не вернуться.

[*чекають повернення Р2, яка відійшла*]

Ви [*до Р2*] відчули, шо шось змінилось у стосунках між людьми, коли якраз окупація була Чернігівської області?

Р2. Ну стосункі більше стали дружніші. Дружніші, тому шо навіть ще тоді, коли ми оце тут працювали і їхали, це так: значить я стою, не завжди чутнó, хто

там чи шо там. Хлопці отак рядом, забігають: «Виходь, все!» Або дзвонять: «С[…], ти в магазині?» – «Да, в магазині». – «Бистро тікай оттуда!» Ну тоєсть отак воно: перезванювалися всі отак один по-одному, один по-одному.

Р1. Перезванювалися обов'язково.

Ну от ви як звичайні жителі села знаєте, які наслідки окупації були для вашого населеного пункту? Що відбулось?

Р2. Знаємо: згоріли будинки, будинкі погоріли, да.

Багато будинків? Більше десяти чи менше?

Р1. Ні, менше.

Р2. Менше, але постріляних [значно більше]. Як отак подумать, шо кожна хата вистріляна, да. Центральна вулиця отак.

Оце якраз ми чули, що коли вони відходили, то у вас саме по центральній вулиці стріляли.

Р1. Да. Вони як почали, часа в дев'ять почали одходить уже і до півдесятого вечора вони їхали, безперестанку вони їхали. Безперестанку. І вони оце стріляли постійно, оце сті[ль]ки часов вони стріляли по центральній улиці. Ну ми в той момент, я ж кажу, ми ховалися там в тій ямі, а такі цеє, враження було, шо вони стріляють по всьому селу, їдуть і стріляють. Ну такій…

Р2. Наче осколкі чи шо. Це мені чоловік розказував, мене в цей час не було, він дзвонить мені і каже: «Я лежу в болоті». Він ішов з роботи якімись там путями. Каже: «Лежу в болоті. І, навєрно, нашому селу буде гаплик, бо стріляють із усього». Потім уже як передзвонив, я звонила йому, не він мені дзвонив, а я, він каже: «В садку ну так наче от косить отак, наче «тчу-тчу-тчу-тчу»». Ну даже в нас на вулиці, оця центральна, а це ж не центральна, а це наче якісь чи осколкі, чи не знаю, ну не було ничого, канєшно. Але такє враження було, шо воно рядишком цей.

Р1. Рядом. Обстріли оці ідуть наче біля тебе, і пулі долітають прямо до нас.

Що ви про день звільнення, якщо так можна сказати, або їхнього убігання, пам'ятаєте?

Р2. Ну мене тут не було.

Військових наших бачили перших, які в село зайшли?

Р1. Вони на другій день прийшли наші. Ми всі ж повискакували, ми такі раді були. Вони нам кажуть, шоб ми не цей. «Не йдіть сюди», – вони нас одганяють, а ми ліземо цілуваться, так можна ска[зать]. Ну вобще в нас такє було радость, не знаю як даже це: наша вся вулиця, да багато хто до нас перейшов, бо в нас тихіше ж було набагато. О. І ми всі, нас душ навєрно 30, вийшло осюди в центр. Нам кажуть, шо «не йдіть», потому шо почали вже ж наші війська їхать. А ми всі повискакували, нам хотілося їх просто так обнять, цілувать до такой... Ми до того були: щасливі ми були, шо нарешті наші прогнали їх, і вони [наші військові] до нас прийшли на поміч. Чи я не знаю, я ж кажу шо… А вони ж провіряли, шоб ниде ж не заміновано було ничого. Вони [окупанти] просто в нас не вспіли такої гадості ще наробить, слава Богу.

Ну ви пам'ятаєте, хто ваше село відвідав після звільнення першими? Можливо, із керівників, можливо, журналісти приїжджали, волонтери? От після військових.

Р1. Ну волонтери до нас часто їздили. Волонтери до нас пошти каждий цей, по два по три рази на тиждень даже хтось приїжджав.

Навіть коли в окупації були?

Р1. Ні, ні.

Після?

Р1. Після окупації вже. До окупації до нас нихто не приїжджав зовсім, зовсім. Але привозили, да.

Р2. Але привозили муку, хліб. Хліб, мука – оце у нас було, ну це ж наші привозили. Ну хтось же ж їм десь давав.

Р1. А після окупації вже да. Тоді волонтери дуже часто до нас їздили і привозили, все було, все привозили. І продукти, і засоби гігієни – все, да-да. Даже по дворах розвозили, навіть по дворах розвозили.

Як ви думаєте, після цієї окупації щось змінилось у порівнянні з довоєнним часом? Ну там не знаю, традиції, мова, цінності – все що завгодно?

Р2. Цінності, да. Почали цінувати, мабуть, життя, почали цінувати шось таке маленьке, а не…

Р1. Прагнення, так сказати.. Ну, багато переосмислили ми оцього, шоб дійсно, шо війна – це дуже страшне, і вона нас, я б сказала, не дуже вона нас торкнулся, ну не дуже. А все одно було дуже страшно, і ти переживав не так за себе, як за дітей. Хоч у мене й двоє дорослих дітей, сини, ну я все одно за них хвилювалася. Хоть старший син там в сусідньому селі, дак він казав: «Мама, їдь до мене». [Я] кажу: «Як я поїду, якщо чоловік мій тута, менший син тут, як я поїду? Я не можу їх просто покінути». А хлопці ж на роботу їздили манівцями, потому шо треба ж було і сіять, і все треба було робить. І ото ми цеє, ну я ж кажу, шо дуже…

Тобто всі роботи сільськогосподарські робилися?

Р1. Робилися, да. Продовжувалися вони, їх не зупиняли. Да, там були поля заміновані, і приїжджали ж розміновували, і находили, і вивозили. І тут же ж багато тєхнікі було постріляної, покіданої: вони [при відступі] підпалювали тута, один у нас біля школи стояв, спалений, а один там в началі села стояв цей, і за селом один стояв, так. Приїхали, тоді ж його все цей позабірали, шоб нияких слідів не було. Ну все одно, пам'ять залишила все надовго, сподіваємся, воно забудеться, ті[ль]ки навряд лі, шоб воно забулося шось.

А як взяти той місяць і три дні, так от шо вам саме більше запам'яталось?

Р1. Саме більше як українці заїхали, [*сміється*] саме більше чогось цей… Я ж кажу, ми тута, ми дєйствітєльно кричали, ми співали, ми такі раді були – ми плакали, ми всі плакали! Даже хлопці наші цей стояли й плакали, бо всі жінкі плачуть – а їм шо? І вони плакали. Я ж кажу, шо саме більше це як українці вже

зайшли до нас в село, наши війська, от це було не передать словами, це вобще було саме класне.

А у вас?

Р2. Мене не було от, мене не було тут. Ви розумієте, я ще після того, шо було, шо я запам'ятала..

А з того, що були, воно так відлетіло і не пам'ятаєте нічого? Ну так що запам'яталося найбільше?

Р2. Ні, чому. Ну в мене чоловік.. Та в мене чогось все саме пагане пам'ятається [*сміється*]: як я дітей у погреб, як тільки шось – я в погреб їх пхаю туди, і. Не знаю. Я пам'ятаю, шо коли отступали, просто дзвоню мамі, мама в мене тут залишилась. Дзвоню мамі і кажу: «Мама, ну шо ти?» А вона сміється і каже: «У нас все харашо». – «Не розказуй, Ваня тільки шо сказав, шо там дуже стріляють». – А вона сміється і каже: «Ні, […][1], в нас все харашо». І [мама] розказує: «Сидить, жінка прибігла, подружка мамина, обкладена подушками, сидить дочка, ну це моя сестра, тоже обкладена подушками. А мені ж не сидиться, і я бігаю так». А вона погано чує, то каже: так вийду, одкрию двері – ага, стриляють, чую. Хоп – закрила, пішла, каже. Походила-походила-походила, мені кажуть: «Сядь, ну сядь, ну поседь отут, страшно ж!» Вона каже: «А я нияк не могла ото поседіть, бігаю отут, за них переживаю, а сама…»

Ну на кожного ж по-різному діє.

Р2. Да, на кожного по-різному.

Р1. Да, це точно.

Величезне дякую вам, що поділились інформацією.

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

Терешиха

Запис Т-11

Респондент: *Анонімно*
Рік народження: 1957.
Професія, соціальний стан: *продавець, депутат селищної ради.*
Стать: жінка.

Основний зміст. Торгівля у сільській крамниці під час бойових дій. Відвідини російським офіцером. Поставки продуктів до села. Переховування від можливого обстрілу. Фіксація колон. Пересування колон через село і в обхід села на Смолове. Ремонт електромереж головою громади. Приїзд українських військових для ліквідації російського блокпоста, їх розпізнавання. Мародерство, обстріли села. Взаємини з родичами в Росії. Утеча родичів з Ічні від вибухів у жовтні 2018. Обмін думками жінок про війну.

Чи передбачали ви, що може розпочатися війна?

Ні.

Не передбачали і даже передчуття такого не було?

Ні. І даже і не думала. А як сказали по телевізору, я стою [думаю]: а люди добрі, яка война, де война?

А ви вранці дізналися?

Ну да, вранці ж ото там, у п'ять чи в шість, чи в скільки там годин, у таке врем'я.

По телевізору?

Да-да.

Добре. Тобто ви ніяк і не готувалися?

Ні, нихто ничого не готувався. Як обично, встала, пішла на роботу. Конешно, скільки їх отут не їздило, ну я весь час на роботі була.

Ага, тобто магазин працював?

Працював. Вибрали все, [*сміється*] і на срок годності нихто не дивився, то ж дак придивляються, а то нихто й не дивився. І хліб привозили з громади нам, без хліба люди не сиділи, роздавали. Муку, спасіба Бойку, голові громади, привозив муку, так ділила й муку – по дві миски каждому. Ну торгуємо як обично, тут дзвонок поступа мені, шо вже у Рубанці їдуть. Йолки-палки..

Це на другий день уже, да?

Ну да. Розбігаємося хто куди, так, тікаємо по кущах. Як вздумаю, як сумку отуто тягла, думаю: «Куда ти сумку ту тягнеш? Вони із-за угла їдуть, а вона сумки

свої тягне». Короче, кричу: «Біжим на кладбище місця займать». І смішно, і нам чудно. Біжим, там каплиця, що хрести стоять, [то] за тою каплицею попадали і лежим. Чуєм – поторохтали, поїхали. Проїхали – вискакуєм, далі торгуємо. Тут хліб нам привозять. Сюди не пидвозили близько, отам далі коло кантори аж, мішками бігом, хлопці у мішках нам приносять у магазин.

А вони по центральній дорозі якраз їхали?

Да, по центральній. І бігом у магазін; тільки хліб принесли, кажу: «Ще їде чотири». Ми бігом мішки з хлібом через поріг у магазин кинули – і хода знов у кущі ховаться.

Магазин закривали чи ні?

Закривала, замок чипляла і ці двері надвірні закривала. Оце такево було. Тоді товар сама возила аж у Ічню. Наймала машини тут і їздила по товар аж у Ічню до хазяїна ж магазіна. Розбирали все конєшно люди, брали ловко, виручка була сумашедша. А тоді один раз як сказали, шо їдуть [окупанти], ноччю будуть стрилять, обстрелювать село. Мій чоловік каже: «Ну хто дурний буде по цій Терешисі..?»

Це на началі було чи вже під кінець?

Ні, навєрно там десь посередині. Каже: «Ну хто буде дурний по цій Те[решисі]? Шо у цій Терешисі, хто буде стрилять?» Ну сказали, що така людина казала, шо точно знає – ноччю, в два чи в три ночі буде. Так, збіраємося ховаться ж. По улиці людно так, всі бігають, кричать, собіраються. Поперли туди, на край села, [там] канал на Южне туди, у тому каналі полягали, лежимо. Ну хто з одіялами, хто з подушками, одна біжить, сумку несе. Я кажу: «А шо ти хоч у сумці несеш?» – Вона каже: «Як шо? Документи, гроші». [Думаю:] «Ну йолки-палки! У мене двісті семсят тисяч виручки, і я покинула за кріслом сумку, дома як поставила, так і прийшла [сюди]».

Ну короче, посиділи ми там, нихто ж не стриляв по нам, шось таке летіло вгорі, бачили, ну нихто нас не зимав. Вилежали в тих каналах, давай назад розходиться. Ну багато танків[1] конєшно по селу йшло, я дак ще сиділа фіксірувала на листок скі[ль]ки. Ми дзвонили тоді, передавали в Ічню. Дак сиділа: то за стіною тако стану, з-за кухні виглядаю. У мене крізь двір, чотирі метри чи три од забора, танки йшли ж. Ну я ж не понімаю їх, дак то на різовому ходу[2] записую скі[ль]ки, скі[ль]ки таких важких машин ото, кухню тягне за собою, скільки бінзовозів, скі[ль]ки на гусеничних, на ризових – і все ж ото писала, скі[ль]ки штук, і передавали. Тоді.. Ішло багато, конешно – і по сто тридцять, сто сорок і сто семсят штук крізь двір ішло. Одну ніч дак ховалися в погреб. Кажу на хазяїна: «Давай будемо ховаться, бо крізь двір же їдуть, дак страшно». – «Як немає в голові, дак ховайся.

[1] У записі: танок.

[2] Тобто колісних на гумових покришках.

Я никуди не собираюся ховаться: шо наіменовано, того не ізбіжиш». – «Да пошлі..», – як давай його упрошувать, ну раз упросила, сховався. Висиділи ніч, а чуєм: як гудуть, як гахкають!

А вони і вночі йшли?

Ішли. Чую: отамо десь, коло путів, да такий прямо.. ну стриляють отамо аж, страшно. Сиділи-сиділи у погребі, наче затихло, чуємо: вже отуди-о аж десь коло тракторного парка отуди-во там тракторний парк у нас – чую, там аж гуде. Ми повилазили з погреба, посиділи трохи в хаті. І сон же – який же сон, куди спать? Коли чуєм по звуку – їздять отамово ж, із Мартиновки ото йшли вони. Зразу йшли на Мартиновку отуди-во, а тоді вже під конець, так вони оттуда їхали. А зразу ішли на Мартиновку, дак чимало їх їхало туди, і можна було пощитать. То одна жінка на краю села щитала, бо хата крайня, а до траси туди.

Дак на Мартиновку вони тоже через село їхали чи в об'їзд [вашого] села?

Вони через шо поїхали на Мартиновку не через село, а із Рубанки, через те, шо в їх карта ще за [тисяча дев'ятсот]сорок первий-сорок п'ятий рік. Вони на ту карту дивилися, а дорога там показана по карті туди на Мартиновку, через Смолове й ото туда, а сюди ж ні. Я загадала – хлопці знак витягли, шо написано «Терешиха», сховали той знак. І вони [росіяни] доїжджають осюди-во ж, на карту дивляться, тепер уже траса. А тоді траси не було, по тому ж нема траси, і вони не сюди повертають, а ото прямо туди на Мартиновку, прямо туди. Дуже багато йшло танок. Уже назад як щитали, дак тища шістсот штук нащитали. Тища шістсот! Короче, сиділи там, викопали яму – ми ще їздили й дивиться вже після того, як вони поїхали – дак сиділи над трасою, викопана така яма.

Це блокпост у них був?

Блокпост такий же був. У тракторному парку, де хлопці діжурили, дак туди зайшли окупірувалися, хлопців вирядили, сами там окупірувалися і сиділи оце тут у цій ямі. Як машина яка летить, спиняли, провіряли. Ну не дуже стали їздить, бо боялися, знають же, так не стали. Один пост у Рубанці отам був, а один у нас, як повертать отут на Рубанку. А тоді я не знаю, як воно получилося, що їх викишали одтуда, шо вони добіралися на Рубанку, кукурузою ховалися. І одного ж убили у Рубанці, одного вбили і тоді на воза поклали його. І тим же ж остальним, що оружіє в них позабірали, автомати [позабирали] рубанські хлопці, і давай.. ці ж давай тягти воза. І десь отамо аж, зветься Молоток, там у Рубанці, на краю села, отам десь сховали. А ці, шо на посту стояли, так никого не пропускали.

А багато їх було на посту?

На посту отут, казали, сім чоловік, а там я не знаю, у Рубанці. Ну Бойко з ними договарювався, бо як вони розстріляли – світла не було, то договарювався, щоб світло ж ремонтували, бо морожено розстає. Все морожено роздала людям так, бо його..

А довго не було у селі світла, чи це не у всьому селі?

Ні, у нас якось недовго, через те шо Бойко договорився. Дак на свою машину драбину таку велику поклали, і вони їх пропустили. Ну не знаю, як уже вони договарювалися там, ну, може, він шо їм і дав, – ну главне, шо чоловік зумів з ними побалакать, і вони [росіяни] пропустили. Він сам приїхав там із заступником і провели нам світло. А вони чого-то стриляли.. надумалися, об'їхали «Тігром» отим, об'їхали – обстриляли точок, згорів склад із зерном. Тоді лісову там пробили, ну воно не розсипалося, ну постриляли, і другий склад постриляли, і на тракторном парку запалили. Стояв такий склад довгий, танки свої вони ховали там. А тоді танки як виїхали ті, так.. а, до танок [до танків] ще наш хлопець один по рейсах їздить, так КамАЗа сховав туди, ще не так то двіженіє було, то сховав. Дак вони спалили того КамАЗа, і тоді нашого […][1], хазяїна, сівалки там такі імпортні стояли, дак там шось погоріло. А трохи вже тоже якось договорився, то витіг уже ж, дак забрав раненько, поночі тікали, дак шоб нихто ж не бачив.

Ясно.

Ага. Ну, короче, наробили рикошету багато. У центр приїхав, отуто покрутився і тут поставив того «Тігра». І заходить один у магазін, високий такий, форма така красіва на йому, і ремень такий, і вісить чи автомат, чи шо воно таке довге. Зайшов у магазин: отак до дверей, на дверях, отак як зайшов – чоловік восім людей стояло в очереді; він тільки раз отаково – і по магазіну стоїть, дивиться. Подивився-подивився, на його ніхто.. а, «Добрий дєнь» сказав. Я кажу: «Добрий день». Ну а шо ж казать? Подивився – нихто на його не обраща вніманія; він шагами іде до мене до прилавка сюди, отак дойшов і став перед мною: «У вас сігарети єсть?» А я так касу одкриваю: «Ну ось два блоки осталось». А він: «А за руськіє дєньгі?» – «Е ні, – кажу, – за руські я не дам, – касу закрила, – за руські я не дам, бо в нас руські не ходять, і я, скільки живу, я їх і не бачила, які вони є». А тут оця сусідка одкриває двері якраз, ну хтозна шо було б, може б хтозна шо було, ну я як так сказала, а тут сусідка двері одкриває: «Безсовісні! Як вам не стидно? Люди в магазіні, а ви з автоматами аж між людей зайшли». А він отак як стояв, ті[ль]ки голову раз отако на двері – і шагами пошагав на двері. Йолки-палки, кажу: «Уб'є Вальку». Ми ж усі виглядаємо, а він до танка до того повів її туди. Дойшли. Тоді вже як вони поїхали, дак я на неї кажу: «Ну шо він тобі казав?» А вона каже: «А шо? Сказав, шо «Ми тут ні в чом не виноваті, і не кричіть». Оце таке, – каже, – сказав». Осюдою багато селом їхало, тоді із Парафіївки ж їхали, так чи вони поблудились, чи чорт їх душу зна. Ото на Мартиновку їдуть попид путями, там гудуть, їдуть. У нас тут у людей ще біноколь є, то дивилися, щитали, скільки летить. Один раз із Васильовки дзвонить до мене людина, передзвонювались ми

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

з нею. Каже: «Анатоліївна, поїхало п’ять танок [танків] наших». Ну, а дощ такий тьопарить, я бігом плащ..

А Василівка – це де?

Васильовка – оце Софіївка[1], совхоз буде. Коло путі отамово.

Це Парафіївська громада?

Ага, Парафіївська. І вони ж одтуда ж їдуть сюди. І вона мені дзвонить: «Анатоліївна, поїхало чи чотири, чи п’ять, – вона сказала, – чи шість, – я вже й забула, – поїхало туди до вас». Я ж плащ на себе: «Боже, їдуть хлопці ж наші!» Проліски цвітуть, я бігом оберемок нарвала, привітаю ж хлопців бідних. І тут же ж як проїжджають, ми як повискакуємо – хлопці..

Це вже як вийшли вони [росіяни]?

Ні, це ще їхали.

Це ще в березні, да?

Ну, я точно не помню, коли, в мене десь і позаписувано було.

Вони ще тут були, окупанти?

У селі не було окупантів. І вони [наші військові] оце їдуть. Я ж вискакую до двора. Оце наділа плащ, дощ тьопарить, я квіток нарвала, стала коло забора і в щілинку ж виглядаю. А вони доїхали ось до Т[…][2], а у Т[…] два воєнних хлопці воюють. Дак доїхали, а хлопці там були. Були вони там, еге?[3] І вони доїхали, і чую, як стрельне з автомата, а чого вони стріляли? Чи знак який давали, чи з кімсь віталися, чи шо таке?

А я не знаю[4].

Ага. [Думаю:]«Ну йолки-палки, стріляють». Я бігом їй набіраю: «В[…][5]: «Дак то наші їдуть чи, – кажу, – гади ті? Ну я чую ж, шо стріляють на Новосельній». А вона: «Дак я тоді, Анатоліївна, не знаю». Та ти шо, дак куди ти мене направляєш? Ну я ж стала, у щілинку ж виглядаю. Движуться, коли так десь три двори до мене не доїхали. Дивлюсь – сидять хлопці, і наші ж ці, значки сині ці ж. Думаю: «Йолки-палки!» Я тоді бігом на дорогу вискочила, привєтствую, матляю тими квітками, а вони танком отак «дир-дир-дир», задирчали так дуже, попривєтствували. І поїхали. Дід мій псіхує, каже: «Чого ти біжиш? Пеленою було б поматлять». [*сміємося*] Я кажу: «Ну дак я ж привєтствую людей». А тоді доїхали раз, дак у наших поламався танк, дак отуто ремонтували коло автобусних. Ми бігом забігалися – і хліба, і батонів, і сигарет, і води упаковку. Ми бігом, хто був,

[1] Софіївка – хутір на захід від Терешихи, уже на території Парафіївської громади. Путями опитувана називає залізничну колію з Бахмача на Парафіївку.

[2] Персональні дані тимчасово приховано.

[3] Запитання до жінки, яка тим часом підійшла до місця розмови. Та відповідає нерозбірливо.

[4] Курсивом тут і далі виділені слова присутніх при розмові жінок.

[5] Персональні дані тимчасово приховано.

бігом склалися, накупляли і бігом винесли, їм отдали. Вони бідні такі раді, такі раді: «Да не нада, в нас нікуди вже пхать». [Кажемо:] «Да беріть, воно пригодиться». Ну оце таке-во було. А тоді вже ж як назад од'їжджали.. А, ще отам у Мартиновці, дак ото ж ми передавали, і воно, видно ж там далі передають, і шось чимсь збивали їх [російські колони] там. Бо кажуть, і даже валялися побиті. Побитого багато валялось – і техніки розбитої, і вони там валялися, наче оселедці, ну було таке.

Ну це, навєрно, там десь між Мартиновкою і Смоловим?

Да, да, отам десь. А у Смоловому одна хата згоріла ж, розстріляли. Ну, і єсть прострелені хати, а то одна згоріла. Ну вже людей там [нема,] повтікали, тільки остався […][1]. Ну вони втекли в Ічню, а там же ж у його хазяйство стоїть, дак їздить сюди, і земля ще ж ото, обробляє землю. Оце таке. А вже як назад тікали, то таке було, шо тища шістсот штук аж їхало.

Дак це через Терешиху їхали чи в об'їзд [села]?

Це з Мартиновки на Рубанку.

А в об'їзд Терешихи?

Да, тищу шістсот нащитали, ну кажуть, що навєрно їх і більше [було]. Ну я оце таке колічество нащитала. Дак даже собачі будки везли, коври поскручувані, подушки. На трасі там згубили один ковьор, подушки. Дак подушки главно видно[, шо] їхні, бо зірки такі, а коври, видно, десь покрали. І консервації дуже багато у людей покрали, дак там на таборі повиставляли. Дак уже й поїхали убралися, дак воно поостававалося там. І у людей у Ковалевому (чи в Смоловому?) … у Г[…][2] – у Смоловому це, дак повитягували з погреба консервації, люди ж повтікали всі, повитягували консервації; одкривали, шо їм нравилося, а те, шо открив і не нравиться, покинули, другу одкриває. Оце таке робили. Ой, страшні ідіоти, страшні.

Так, кажете, колона, яка вже виходила, так вона в об'їзд села їхала, в село саме не заїжджала?

Ні, не заїжджали. А тоді обіднім переривом отако їхали. Прихожу, йолки-палки: вікно прострелене одне і осьоде друге, ще й не стеклене, так воно й осталось.

Це в самому конці?

Ну да, десь під конець. О, дак вікно, коробка і вікно пробите. Заходжу в магазін, дак там одна полка пробита.

Це вночі було навєрно?

Ні, в обіди. Пуля, видно, десь застряла в стіні там, бо ходила, дак не видно ни на дворі, ни в середині. А друга по вітрині зчесало, тоже видно так: пробито і в стіну. І отутово з краю утюг упав розбився, як гепнуло, дак воно розбилося, пароварка розбилася, прострелили. Оце такої шкоди наробили. А один раз їхала

[1] Персональні дані тимчасово приховано.
[2] Персональні дані тимчасово приховано.

додому на обід, а вони їдуть з оцього краю. Йолки-палки. Я ті[ль]ки доходжу, ну до двора вже, через дві хати моя, чую – їдуть; а воно із-за кущів не видно. Їдуть. Я бігом на чужий город вискочила, добре, що кущі ростуть, велосипед кинула і лягла. І отак десь метрів два од мене чую ж – їдуть. Лежу. Проїхали. Хотіла пидніматься – [вони] знов гудуть. Знов лежу. Проїхали. Послухала, аж сюди погули вже. Я тоді схватилася бігом і через дорогу, городами додому заскочила. А раз осюдиво тільки дойшла, до цій..

До площі?

До площі. Із-за угла [виїхали]! Божечко, я велосипед держу і стою, я вже никуди не тікаю, а стою, велосипед уже держу, отак голову нахилила, з-під лоба отако зиркнула. Дак такі очі якісь узькі в їх, якісь не наші видно. Ну зимать вони нас не зимали, ми їх не зімали. Я стою собі отако, голову нахилила, і вони так обсіли, так наче зверху на танку, і автомати так держать на нас, і поїхали.

Так це колона була чи один ті[ль]ки танк?

Ні, не один. Три чи чотири їхало.

Три чи чотири, да? Їхали туди?

На Парафіївку туди їхали.

Це в началі було чи в конці [березня], хтозна?

Ну хтозна.

Як вони вобще через село ходили: більше в началі чи все время ходили, всі сорок днів?

Ні, все время не ходили, усе времня вони отудою їздили.

В об'їзд.

Да. Один раз прийшла додому, і на вечір як гуркотять отам, як гуркотять, а страшно ж! Кажуть, [що] будуть стрелять по селу. Дак сусідка прийшла до мене: «Боже, […][1], що мені робить?» А вона сама живе, старенька. «Шо робить?» Я кажу: «Не знаю, шо». – «Я буду у вас ночувать». А я кажу: «Ну як будете з […][2] спать, лягайте спіть, а я пойду у береги. Я боюся, я не буду лягать спать». А вона: «Дак і я з тобою». – «Ну пошли. Ідіть беріть якесь одіяло, бо ноччю холодно». Вона взяла одіяло, я взяла маленьку подушечку, одіяло, пляшку води, двоє яєць варених, соняшнику і накидала їсти в торбу. Пошли ми з нею туди. Посідали й сидимо.

Це ж холодно було, ще ж березень?

Та холодно, обмотувалися. Сидимо ми там, а там у нас води немає, дак була вода, верби ростуть, і так повимивала вода, шо наче у пічурку так трохи. Сидимо ми, попростягали ноги і балакаємо. Балакали-балакали, а вони десь отамо як гудуть, як гудуть.

[1] Персональні дані приховано.

[2] Персональні дані чоловіка приховано.

Поза селом?

Ага, попид путями отамо. Сидимо ми. А чоловік мій… А, ще й кіт її прибіг слідом. Сидимо. І соняшник лузали, вже все поїли, коту яйце дали, посиділи, коли шось таке «блим» по кущах, «блим». «А Боже, – кажу, – ось дивися, чи шукають людей [вже]?» Думки всякі були, бо страшно. Кажу: «Чи людей шукають, чи шо таке? Тихо, Н[…] І[…][1], не балакайте, сидимо мовчки». А вона: «А Боже, […]!» Дивлюсь, а воно отак-отак просвічує кущі прямо. А чоловік мій додумався, уже танки перестали отам гуркотіть, думає, чого ж ви там будете сидіть. Давай гукать, крикнув: «Вєра, Вєра!» Не обзивається. Дак він узяв фонарик і фонариком отак насвітив, а воно ж б'є далеко і по кущах отако мигає. А ми полякались і думаємо: «Це вже шукають людей». Коли чую: [мене кличе]. Кажу: «Та це [мій чоловік] кричить». Я [до нього]: «Шо там таке?» – [Він:] «Іди додому, вже нікого нема». Ми з нею сунем, кажу: «Н[…] І[…], хай все лежить, завтра вранці прийдемо, бо темно ж». Дак я її поки кущами витягла, бо далеко ж залізли, а вона ж, бідна, одна рука не робить, да кущами тими тягла, назад поки витягла. Одвела її додому, вернулася. Прийшла додому, десь було чи пів другого, чи пів третього ночі, уже ж до утра такий сон же перебила. Встала, пойду ж забірать ті подушки да одіяла. Ті[ль]ки вийшла на город, дивлюсь: Н[…] І[…] моя вже тягне тягом, зв'язала все в одіяло і тягне.

Щоб не пропало.

Кажу: «Підождіть, я зараз поможу». [*сміється*] Господи, дак я її додому привела ото звечора. Кажу: «Не замикать вас?» – «Ні», – «Лягайте, всьо. Порядок». Так ото таке було. Цур їм [і] пек.

Так шо ходили вони колонами, і так навєрно заїжджали.

Ходили. Так заїжджали, ото прокатаються, винюхають усе отуто, а тоді начали там палить. Чуєм, як стриляє шифер, склад горить із зерном, і дим як пре. А з дому мені далеко, дак думаю: «А Боже, чи не магазін запалили? Ну я побачу» А [чоловік]: «Сиди!» – «Да я ж никуди не той». Ну наче не гудуть, да якось уже ж не гудуть, дак пройду. Коли доїхала велосипедом сюди – тихо, магазін не горить. Проїхала туди далі – склад горить. [Управляючому] дзвоню: «[…][2]ович, склад із зерном горить». – «[…][3], дак шо робить? Хай горить». Бояться всі. Було ділов. Попобігали, попоховалися, попотрусилися.

[...] Так шо рикошету наробили. І по селу осюдою поїхало, заблудилися, не прямо поїхали, а отуди повернули, дак навєрно штук восімдесят двигалося, а тоді вже виїхали вони ж назад.

[1] Персональні дані особи приховано.
[2] Персональні дані тимчасово приховано.
[3] Персональні дані тимчасово приховано.

А як люди?

Ховалися люди, люди бідні ховалися. Боялися, всі боялися, ховалися.

Ну кажуть, ще перший день люди не знали, шо робить, дивилися й собіралися, чи у вас не було такого?

Ну нихто никого не зимав, і ми не боялися. А тоді вже ж почули, шо отамо і у Припутнях, Вишнівка, отам убивали людей. І моя племянниця з Ічні дзвонить, каже: «Тьотко, не ховайтеся у погреб, бо гранати кидають у погреб».

[*технічна перерва. Опитувана обслуговує покупця*].

Розкажіть, чи були у вас знакомі або родичі, може за кордоном, які не вірили, що Росія напала на Україну, не було таких?

Моя сестра в Якутії, близнята ми з нею. Дак було звонить і каже: «[…], ну шо ви там творітє?» – Я кажу: «А шо ми творимо?» – «Ну шо ви ото, куда ви ото пошлі в то НАТО, оно вам нужне?» – А я кажу: «І ти це щитаєш, шо це ми напали чи шо?» – Вона [каже]: «Вобщем, давай нє будєм разговарювать на ету тєму». – Кажу: «Так я не пойму тебе, невже ти думаєш, шо це ми напали?» Їм ото мозга, видно, там забиті. Сестра мого чоловіка у Донбасі. Ті[ль]ки за Расєю і все було. Приїжджають у гості, сідаєм за стіл, зразу ничого, як по чарці вип'єм – начинають за расєю і всьо. А тепер вона каже на мене… Помню, по виборах поїхала у Бахмач у штаб туди, і автобус рано привіз, і я сиджу дожидаю, поки штаб одкриється. Думаю, скучно сидіть, давай подзвоню, шо вони там. Давай дзвонить.

Це ще до вторгнення?

Ну да. Каже: «Ой, […][1], ти би відєла, шо творітся! Даже наші танкі [тобто українські] єдут на дєтєй». А я кажу: «Як їдуть на дєтєй?» – Вона: «Да». Вони ж ото таке, видно, там робили… Чучала якісь пороблять і показують дурним, а вони ж вірять. Я кажу: «Слухай, ну ти б подумала своєю головою, ну чого б наші танки їхали на своїх людей?» – А вона: «Ну ви там ото сідітє да відітє?» – «А ви, – кажу, – шо бачите, ну де ви таке бачите? Да видумують, то все видумки». А вони ото мітінги оті проводили ото там, а люди ж всякі є – одне вірить, а одне ж ні. Дак було як той, дак ото посідаєм за стіл, начнем лаяться, доказувать, хто прав, а хто не прав. А тепер вони поняли, тепер вони все поняли, да вже пізно.

Ну вони на нашій території?

На нашій, вони на нашій території. А брат чоловіка, той чистий українець, той каже: «Я тільки за Україну». Він у Лисичанську прожив, а Лисичанськ окупірований. І жінка, і дитина, і теща, і він – хто й зна, де вони, чи він живий чи його немає. Не знаю, як його узнать. Дак цей був за Україну. Ну тоже ж, так чоловік каже, [що] він же такий дуже за Україну, може, там пір'я пиднімав, дак мо' там убили вже.

Хто його знає.

«Хто й зна», – кажу. І, було, дзвоню, кажу: «[…][1], да тікай сюди, ну ти бачиш, шо робиться, ну пересидите тут, хата ось, в материній хаті сидіть. Кончиться все – нихто ж вас не держатиме, дак тоді поїдете». [А він мені]: «[…], ну как это бросить? Ты такое говоришь. Как это бросить и уйти? Ты б всё бросила? Нажили: машина, две квартиры, и ковры в хате – всьо брошу и шо? Уєду – а тоді шо, обворуют?» – А я кажу: «А як привалить тебе і уб'є? І шо? І покинеш усе. Ну поїдеш тоді вже». Коли – всьо, окупірували, тепер хто й зна.

Нема ні зв'язку, нічого?

Нема. Оце таке.

Ясно, а як були настрої серед людей [у селі] у цей час, у цей період за ці сорок днів? Що люди говорили?

А як люди? Боялися люди, ждали, шо може воно таки кончиться. Надія була на те, що кончиться і все буде добре.

Ясно. Ви удвох ті[ль]ки з чоловіком перебували вдома чи був у вас хтось?

Ні, ми сами [удвох]. Як зразу зривали у нас у Ічні ото..

Базу [військову]?

Базу ту, дак у мене онуків багато. Дак і діти мої, і онуки, і сваха поприїжджали сюди, машиною поприлітали. Я кажу: «Ну їдьте сюди бігом». У Парафіївці у школі їх поміщали, хто тікав же ж. Каже, і пидводами їхали. Каже: «Сумно… люди тікають, біжать не знали куди». Дак пересиділи у мене. Чималенько й пересиділо. А однак думка, думає: «Корова в сараї, і свині, і все на світі покидали, позамикали». Дак на ніч уже ж і поїхали, посиділи да й поїхали на ніч. А воно там робилося на тій базі, там гарантія: ото вибрали все, порозпродували, а тоді пидорвали, щоб показать, що взирвалося. [*кличе перехожу*]

А чого найбільше боялися у той період?

Шоб не поубивали.

Ясно. А скажіть, по повітрю шось рухалося, вертольоти чи щось таке?

Ні, у нас не було вертольотів.

[*кореспондент перемовляється з жіночками, що підійшли*]

Хорошо. А, от у вас якраз один магазин же в селі, [то скажіть,] з якими товарами були найбільші труднощі у постачанні населення?

У нас не було трудностів. Я їздила з Ічні привозила товар, разів три навєрно: і хліб возили, і муку ділили. Ми не бідні були.

А таке як напримєр там памперси?

У нас все було.

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

Тобто в Ічні можна було все дістати?

Було все у магазіні. І мішками возила додому таке [як] кофе, бо заїхали ж танком у Рубанці у магазін, розвалили. Дак я ж думаю, щоб не покрали, дак велосипедом у мішки да тягала додому. А тоді з дому потроху носила продавала. А Д[…] С[…][1] у хвіртці стоїть, каже «О, о …». – Кажу: «Чи фотографіруєш?» – [А він:] «Да-да, [*нерозбірливо*] шо додому товар возите. Не людям, а додому». [*сміємося*] А я кажу: «Пойди свою матір сфотографіруй, а не мене фотографіруєш. Або як заявлю, так завтра отамо аж будеш, я тебе одфотографірую, діловий. – кажу, – Я знаю, шо роблю». Думаю, бо ви всі так і дивитесь, аби де шо покрасти. Дак ото таке.

Добре. Чи відзначали ви у цей час якісь свята, там може восьме березня чи день народження?

Та хто його свя[ткував]? Мої іменини були у вересні, дак діти приїхали посиділи за столом. Ни музикі ниякі не грали, онучата, правнучата, ми посиділи пообідали. І поїхали, а я осталась дома.

Ну це вже осінню, це ясно. Чи відчувалась взаємодопомога людей по селу під час цього періоду?

Да наче дружні зробилися. Еге? [*звертається до присутньої*]

У нас люди дружні, ми волонтерили багато і передавали на ЗСУ[2].

Дуже багато передавали.

У нас все село дуже багато передало.

А територону місцеву не організовували тут, чи нікому було?

До нас приїжджали, з Прилук.

Ті[ль]ки приїжджали.

Прилуцькі, а на ту сторону бахмачани.

Приїжджали, оце одстриляються – і полетіли.

А де вони стріляли?

У край села туди, якраз їм траса видно, де движеться колона, і вони ото там.

З краю села стріляли?

Ага.

Багато їх було?

А скі[ль]ки їх чоловік було?.

Чотирі точно, знаю, було, бо в Ларіси в погребі ж вони …

А, у погребі ховалися?

Ну треба було.

Це наші, наші. А тоді ж били, рубанську дорогу видно було, де ішли і танки, і бінзовоза запалили.

---

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

[2] Тут і далі іншим шрифтом виділено слова присутньої при розмові жінки.

А, це я чув, що бензовоза спалили по дорозі.

А вони коврами дорогу встілали.

І отамо на «Молотку» танк розбитий був. Да не згорів він, а у нас і спалили отут танк один.

«Молоток» – це куток села?

Ага.

Нашим нічого робить, дак спалили. Забрали б нормальний. Дак наша молодьож там нехрєн робить, дак узяли да підпалили, так воно горіло там усередині все. Дак уже забрали одну груду потягли.

Дак хоть не взірвався? Без боєкомплєкта був?

Ну, аж не зирвалось ничого. Ну хто й зна, шо там.. Ну горів же він там.

Вони ж у нас попалили..

Та я казала, зерносклад і тракторний парк.

Ну світла так довго це один раз тільки не було, да?

Та ні, світло разів скільки той, шо бігали й не знали, де мобілки зарядить.

А надовго пропадало, на сутки чи менше?

Ну, приїжджали хлопці робили. Приїжджали робили.

Ясно. Добре. Звільнення якось запам'яталося вам, приїзд наших військових чи не було такого?

Ну, поїхали [окупанти], нема, ми вже й раді, слава Богу, [що] нема.

А як ви довідались? Колона оце [як] вийшла?

Колона ж, нащитали тища шістсот штук, дак понятно, шо вже виїхали і перестали ж тоді вже, тут тихше стало.

Хтось ваше село після звільнення відвідував – якісь політики, журналісти, волонтери?

Да приїжджали, приїжджали, волонтери привозили гуманітарку.

Ну нас же Бойко відвідує з громади наш, голова громади, замісник його, постоянно то якісь концерти нам привозять, ну для ЗСУ щоб.

Збираєм гроші для ЗСУ.

Терешиха на це дуже харашо відгукувалась, всігда ми на первому місці. Можете сміло писать, шо тут люди.. Шо в наших силах, ми стараємося.

Добре, як, на вашу думку, село за ці сорок днів помінялося порівняно з довоєнним періодом? Сильно змінились цінності, погляди, як люди ставляться один до одного?

Людям просто боляче, дуже боляче, шо молодих вибивають… просто не можна сказать.

Чим воно кончиться. Це казали, цей, Кулеба полетів у Китай, дак шось там договорилися, що той не одпускатиме. Хто там не одпускатиме? Він на другі точкі дасть, а ті одпустять.

І таке може буть.

Вроді з Росією соглашаються наші на переговори. Шо ж вони договоряться? Ну мо' скаже: «Те, шо я захватив, – моє».

Да ну це вже вобще.

І главно, диви, яке хитре, ну що ти – кагебіст, щоб позахвачувать усі-всі моря, шоб нам виходу никуди не було. О, яке «мудре».

Добре, дякую вам.

Запис Т-22

Респондент 1 (у тексті – Р1): *Анонімно.*
Рік народження: 1958.
Професія, соціальний стан: *пенсіонер.*
Стать: жінка.

Респондент 2 (у тесті – Р2): *Анонімно.*
Рік народження: 1955.
Професія, соціальний стан: *пенсіонер.*
Стать: чоловік.

Основний зміст. Початок війни (опитувана зустріла в Ічні), евакуація в Терешиху. Поява перших колон на вулицях села. Облаштування блокпоста, мародерство у Смоловому. Втечі мешканців уночі на канал. Штурм блокпоста, його подробиці. Останній день виходу росіян. Подробиці побуту росіян на блокпосту. Перевірка шляхів на Парафіївку українськими військовими. Падіння ракет і обстріли села. Родичі у Москві. Проблема медикаментів. Торгівля алкоголем у селі. Доставка продуктів. Поведінка росіян у селі. Розбір залишеного росіянами на блокпосту і навколо села – солярки, снарядів, техніки. Проліт вертольотів біля села.

Примітка: Під час першої частини інтерв'ю була присутня односельчанка господарів Н. 1955 р. нар. (У записі Ж2)

Примітка: Під час другої частини інтерв'ю був присутній син господарів Р., який брав участь у розмові. (У записі Ч2)

Перше питання таке стандартне: чи передбачали ви, а може передчували, що війна може початися (в смислі саме вторгнення [24.02.2022])?

Р1. Я в цей день лежала в лікарні. Ну, і в лікарні такі розмови були, шо війна, війна. Я не вірила, шо це буде війна. І нихто не вірив. Ну, були такі мужчини шо..

Ж2. Та казали в нас тут: «Те.. не піде Путін..».

Р1. «Та, це такє, да брехня, да не буде». Трах – мені виписуваться додому в четвер; забіга медсестра і каже: «Дівчата, війна, починається война». Я кажу: «Та ви шо?». А зо мною лежала жінка одна з Сум, а чоловік її[, точніше] син її в Сумах живе. І подзвонив, шо: «Мамо, собірай вещі і бігом додому вертайся з лікарні, бо в нас уже почали бомбить, і вже повністю йде війна, уже вдарили ось в якийсь завод». О. Боже, я вже зразу тоже злякалася і давай свої збірать вещі. Чоловік приїхав, привозить додому. Через трошки я вихожу.

Р2. Ще ми як були в Ічні, дак уже й по Нєжину вдарило.

Р1. Да. Вже ми як виїхали з лікарні, вже танки були..

Це було вранці.

Р1. Да, вранці. Часов отак в десять-одинадцять дня було. Я вихожу на улицю (уже як приїхала додому), вихожу на улицю. Раз – із-за поворота виїжджають танки.

Р2. Да зразу наші йшли ж. Пііісят восьма [бригада] йшла.

Р1. Я не бачила, як наші йшли. А вже як оце руські йшли, ми стояли на вулиці, на тій [протилежній від хати] стороні вулиці. Дівчата побігли бігом у двір, а я стою на вулиці. Стою, вони повз нас проїжджають.

Ви сама стояли?

Р1. А от жіночка там ішла одна з магазіна, і ми на отій стороні отам сиділи на лавочці, дак я сиджу на лавочці, а жіночка ота сидить коло мене. Я кажу: «Давай не будемо тікать, ну невже ж будуть стрилять». Сидимо ми. Вони доїжджають до нас. Перша уже ж цей .. не танк, а оці, як воно [*кореспондент підказує:* «Тігр?»] .. сидять, спереду пулімьотчик сидить, і з цієї сторони збоку пулімьотчик, зверху, і ззаду. І машини оце ж оці проїхали, БТРи. А тоді вже. Навєрно, в колоні було десь тридцять отаковочки оціх же ж. І їдуть так довго, по дворах розглядаються. Ми сидимо – вони ничого так, дивляться, [вмиваються? – *нерозбірливо*], і ще так по дворах зазирають. А я кажу: «Хай хоч подивляться, як ми живем, які в нас хàти, які в нас двори. А то вони собі живуть у тих дерев'яних каліках – ни заборів немає. А в нас і мазани хати й красіві, чисті, поубірані». Так, минають – починаються колони: бінзовози, їхні оці .. кухня, їхня медицина. Ну вобщим, навєрно, мо' сємдесят, мо й більше [одиниць].

Проїхали. Через трошки, Боже, мене так зразу почало колотить. Коли оця продавщиця каже, що заходив у магазін брать куриво, дак каже: «Дасте пачку папірос?» А вона каже: «Ні, в нас я за руські [гроші] не даю».

Це в перший день було?

Р1. Да, в перший день. А тоді ж .. вони проїхали трохи. І ми ж уже думаєм: «Слава Богу, проїхали, тихенько, нихто никуди ничого». Коли раз – їдуть назад. Назад! Ну я так поняла, шо їм по карті треба було проїхати не селом нашим, і не

на Парафіївку, а треба було поїхать туди повз табор, поїхать на Мартиновку. На Смолове, на Мартиновку й далі пошли вони туди, до .. Більмачовка, тоді там уже Вишнівка, Крупичполе.

І вони ж вернулися, і поїхали повз табор повз наш, і поїхали на Мартиновку, цеж на Смолове. І перший раз не стріляли.

На другий день знов колони йдуть. І вже на другий день почали стрилять. Почали по хатах стрилять..

І по хатах стріляли?

Р1. Да, по хатах стрилять, по заборах стрилять. І почали .. організувать там – вигнали із тракторного табора там на повороті, на тракторному таборі там були ції, стояли сівалки оці всі, сільгосптехніка. І вони начали, вигнали сторожу оттуда, із сторожки, з лєнкомнати, і почали отаборюваться там. Понавивозили туди, в людей понакрадали консервації, свої окопи почали там рить.

Дак це у нас у селі[, у Терешисі консервацію] понакрадали?

Р1. Ну, я не знаю, де вже, ну вже ж. Бо вони вже проїхали туди, тоді вернулися назад. О. А тоді слєдующі вже за ними тоже туди, їздили на Мартиновку. На Мартиновці, там у Мартиновці вже постриляли й людей, і лазили й по погребах. О. І в Смоловому побили.

Ж2. [*Коментує події у Смоловому, але нерозбірливо*]. Жили-жили, розбили й хату, й кухню розбили ..

Р1. А, у Смоловому ж це наше село. Да, і повитягували ото і консервацію, попритаскували й сюда. І оце все організувались, і назвали .. «оркестр». Їхній оркестр. Це вони так називали.

Між собою, да?

Р1. Да, між собою, це: «Наш оркестр стоїть у Терешисі у тракторному парку». І вони почали рить окопи, і окопи почали обставлять такими металічеськими пластінами, такі наче нержавєйкі, такі товсті. І поставили пулімьоти там, і вже прострел робили: оці хати, шо отам були скраю, почали простреліювать. А там живе фермер, дак вони йому побили там – і трактори побили, і вікна побили. Люди вже почали боятся.

І на другій день опять ідуть колони. І повз село. Ми всі вже тоді вже чуєм, шо прострели, дак ми тоді почали тікать із хат. О. А ось шо ж ти[є]ї хати? А вони по вікнах, по заборах. Дак ми тоді бігли отуди в конюшню. Люди всі тікали з хат і туди ховалися подалі до ставка. У нас оце в кінці города ставок. Ну ставок був висохший, зараз дак вода, а тоді він висохший був. Дак ми бігли ще туди аж на Южне[1]. А там од Южного іде канал такий глибокий, так ми тоді ховалися туди вночі, ховалися в канал.

[1] Село Южне Парафіївської громади розташоване на південь від Терешихи.

А Южне тут далеко?

Р1. Та ні. Сім кілометрів од нас. А на цю сторону десь дванадцять.

Ж2. У Южному не було [росіян], казали.

Р1. Ні, у Южному не було. Бо вони йшли оце крізь нас. І в їх навєрно.. А тоді ж наші позбивали знаки, дак вони потеряли.. той, карту, куди їм їхать. Оце проїдуть селом, прострел зроблять – вертаються назад, їдуть на Мартиновку. Ну, а люди тут наші ж тоже передавали, скі[ль]ки там їде колона – сємдесят там чи сто. Щитали, всі люди передавали з Гай[ворона]. З Голінки, тоді з Гайворона, тоді в Рубанку, тоді нам. О. А ми тоді передавали оце на Ічню, а Ічня передавала туди на Мартиновку, на .. це в основному вони лупили їх [росіян] там у Крупичполі. А вже через трошки, оце як ті[ль]ки вони поїдуть, а ми вже дивимось, дак уже видно з того, із Крупичполя вже клоччя летить угору – всьо, уже б'ють їх.

І так вони [росіяни] навєрно може днів десять, може й більше оце так. А наші ж техніку вже ж там закрили. Там стоять ангари, а техніка нова стоїть. Так навєрно ж наші фермера давай просить прилуцьку тероборону, дак шоб вони трошки помогли нам оце [з технікою] визволиться. І отак в один день приїжджає, ми вранці спимо. Да вже повставали, чуємо – гул такий отсюда з Южного, і як ударило шось, сильно так ударило. А вони [росіяни], я ж кажу, покопали окопи – уже всьо, ходять. Приїжджають БТРами в село, приїхали до нас на точок, на точку спалили три ангари із зерном, побили ворота, техніку побили їм. І там побили на тому, на таборі.

І приїхала тероборона. І танк десь став аж у Софіївці[1] за фермою, і почав стрилять осюди на табор. А хлопці на БТРах їхали сюди дорогою ж, і приїхали сюди до поворота, [заїхали] до ціх людей. Ну, вони не в двір до їх заїхали, а просто на повороті стали. Стали, і вийшли із транспорту, і давай же ж піхотою бігти туди стрилять. І вони.. стичка получилась у їх там. І вони [російські солдати] почали тікать оттуда (а піддержки не було із Гайворона, з Голінки). Вони почали тікать в сад. А хлопці ці почали бігти за ними і стрилять. Дак осюди в сад повтікали ж, бігали. Дак хлопці цієї [наші] бігали й по саду, шукали. Ну казали, шо п'ять чоловік убили були. А тоді бігли селом сюдою. Я так сижу, дивлюся, коли хлопці молоденькі біжать із оружієм, всяка екіпіровка в їх. І вони бігли.

Ж2. Наші бігли.

Р1. Наші хлопці, з тероборони, і вони вигнали їх [росіян] оттуда. Вигнали, і погнали їх до Рубанкі. В Рубанці вони вже, ну, як сказать.. уже їхні навєрно сповістили в Голінку чи в Гайворон, шо тут уже ж іде бой. Дак вони на БТРах почали сюди пробиваться ж освобождать ціх, своїх. Бо наші в Рубанці хлопці

[1] Софіївка – хутір у Парафівській територіальній громаді, трохи вбік від дороги Парафіївка-Терешиха.

побрали в плєн – чи п’ять чи шість чоловік. О. Дак розказували, шо і вели тих хлопців же ж у тому, і допрашували. І один просився чоловік цей же ж руський, каже, шо в мене двоє дітей, я невиноватий, нас послали. Ну казали, шо вбили того чоловіка. І вже у Рубанці...

Ж2. Дак це правда, шо казали, в Рубанці його й поховали?

Р1. Да. Поховали його отам, як до школи повертать, дак поховали коло школи, коло болота цього чоловіка. Тоді затихло все. Тут на другий день – Боже мій, – як іде колон. Чотири чи п’ять, і по тридцять, по сємдесят чоловік[1]. І уже як ідуть, дак у Рубанці побили всі хати, постриляли забори. Людям пасіку побили. Ну, в общим.. І попалили сараї, і гаражі попалили. І тоді сюди ж до нас. І вже почали, ми вже почали бояться, ховаться, і ноччю тікали ховалися. О. Ну вони вже селом не йшли. Оце один раз, послідній раз пройшли, і вернулися назад, і вже більш не йшли. А оце ті[ль]ки селом отуди. А тоді оттуда [тільки], із табора, стриляли сюди, до нас. Наші хлопці тоді вже як уже вони викурили їх [росіян], дак пошли всі на Мартиновку отуди, на Більмачовку. Дак наші хлопці пошли туди ж провірять, шо там вони оставили. Дак БТР один стояв, незгорівший ще закритий. І вони вже на таборі спалили.. один чоловік поставив машину. ДАФ. Сам він дальнобойщик, дак приїхав додому. Спалили ту машину дальнобойщика цього. І техніку там попалили, і розвалили той, мастєрську.

І тоді так навєрно неділь через дві кажуть: ідуть назад! Боже.. Ти була тоді дома, як ішли назад? [*До Ж2*] Ішли ж тоді тоже ж з Мартиновки через Смолове. Смолове побили, спалили там усе на світі, там декілька хат осталося. А там все було розвалене. І вони ж знов цією дорогою йшли назад. День ішли. Більше тисячі було техніки. І оце ж на БТРах.

Ж2. Якби селом ішли нашим, дак нам би було [*далі нерозбірливо*]

Р1. Дак якби селом ішли, дак нам я не знаю шо. Ну Рубанку вони побили, бо вони ж пошли на Рубанку. А ми ж осталися, бо ми ховалися; і тоже там оті вулиці, які до точка, дак побиті були ж тоже.

А. Тільки виїжджають із-за переєзда, і стриляють у конець отам села. Аж на оті хати.. Дак оце моя сестра там живе на краю, дак казала, шо ховалися, бо каже, попрострелювали і хвіртки, і криши попрострелювали. І так гуло – страшне; оце їхали, дак усі танки оці, БТРи – понав’язувані були і подушки, і матраси, й одіяла, і холодільникі..

[*пропозиція Р2 пригостити гостя*]

Р1. А тоді ж їх піджидали за Рубанкою. Уже ж навєрно наші ж цієї, теробо-рона. Дак перекопали дорогу од Рубанки до нас. Перекопали, і там їх як стріли, дак валялися там і танки стояли побиті довго, БТРи побиті.

[1] Опитувана, швидше за все, мала на увазі одиниці техніки.

Ч2. Ми самі перві пошли із Сергієм Теребиловим [*важко розібрати*] Ви заходили [до нього]?

Заходив, ну шось вони там не дуже.

Р1. Та ось підожди. І САУ стояли.

Ч2. Він не хоче споминать. А ми прийшли на табор, як вони розцей, як наші [росіян] вигнали. Ми перві вдвох були.

Р1. Я розказала вже.

Це як блокпост розбили?

Ч2. Розбили, да. Ми перви там були ноччю, як мастєрська горіла.. У нього там снято.

Р1. У нього даже і була викинута в інтернет фотографія, як оце ж машина горіла. Дак шо я хотіла сказать?

Ч2. Вони поставили розтяжки, і він побачив розтяжку. А я первий ішов. Коли він: «Руслан, розтяжка!» Дві розтяжки було. Одна, а тоді десь.. Це він побачив. А я ж такій чимчикую, [дивлюсь] як мастєрська горить. Якби ззаді, не фонариком, а оцим же ж, світив [він], мені б ото ногі поодрівало.

Р1. Докажу, як вони вернулися назад. Тоді вони оце ж вернулись назад, і їх там стріли, тероборона стріла, і дуже їх розбили. Дак у Рубанці стояв.. САУшка розбила школу, півшколи розбила. Танк згорівший тут стояв. Тоді за Рубанкою стояв згорівший, осюди на Смолове, там страшне скільки транспорту стояло побитого, і на роз'єзді стояв танк довго.

Ч2. Їх вобще ждали в Мартиновці.

Р1. Знаю я.

Ч2. А вони, в них солярка покончалася, вони стояли біля ферми. Їли. Вони ішли як транзітом. Їли, гуляли, сцяли, ізвіняюсь за вираженіє, срали. Порозкидувані пайкі їхні із звьоздочкою.

Дак це де було?

Ч2. У Смоловому. Да, на фермі вони були. Ага. Вони спали там. Зайшли до Брички, одкрили хату, консервацію. Дак як їх вигнали, дак на заправці ми як зайшли туди з Сергієм.

Р1. На таборі [у Терешисі].

Ч2. Проїжджаєте як оце поворот, [*показує*] як повертаєте, заправка була. І вони там уже вишку поставили. Коли наші ж, їде танк такій – думаю, шо воно, гу-у, гу-у, димовище такє, туди-сюди. Коли їде «Козак» із [тенами? *нерозбірливо*] наверху і поставили дрона. Коли дрон полетів, «Козак» стоїть. Ідуть хлопці, 11 чоловік. Два снайпера йшло по селу. Ще дядько Матрос каже: зайдіть, поїжте. А вони йому кажуть: ш-ш-ш. [*перебиває Р1.*] Вони шахматним порядком ішли. Коли: тра-та-та-та-та, вони в дрона стріляють же ж. Коли танк біля цього, біля

Карпової став – як улупив, розбив оту їхню. Ключів там немєряно, наші позабірали. Дак а шо, воно валяться буде чи шо?

Р1. Це звали «Оркєстр».

Ч2. Ну ничого з форми я такого не бачив. Це ми з Сергієм, я кажу, нехай не розказують там. Єслі б то рубашку білу загубили там, ничого.

Р1. Ні, ну висіли там, одежа парадна висіла.

Ч2. Хто це таке тобі сказав?

Р1. Так аж ти казав.

Ч2. Яка парадна форма? Єслі вони тікали, дак шо парадна форма?

Р1. В їх же була парадна форма з собою?

Ч2. Не було там ничого! [*кричить*]

Р1. Ні, дак не там. У їх була, парадна була форма.

Ч2. Откуда ти знаєш? Дак хтось би загубив рубашку там чи шось би загубили б. Вони на трапах на ціх, на поддонах лежали, спали, жрали.

Р1. Нє, підожди! Були в їх пайкі. Цить! Пайкі були, були в їх аптечки, були в їх тапочкі, шльопанці.

Це на блокпосту. Ну понятно.

Р1. [*продовжує*] Усякі креми для рук, для лиця.

Ч2. А ціх, парадної форми ніхто не бачив. Ми удвох були з Сергієм, тоді зайшли [*нерозбірливо*]. Заходим, де вони спали – свєт був уключений, свєт горів уже.

Р1. Розказуй, шо було [..][1] в їх манікюри були всякі.

Ч2. Які манікюри? Ми перві, я ж тобі розказую, шо ми ноччю прийшли, як їх вигнали.

Р1. А ти откуда приніс? Як ти пошов, дак приносив, кажеш: «Ось дивись, мамо, шо..» Спальники, а там були, я ж тобі розкажу: крем для рук..

Ч2. Ну то все було. А форми не було, не розказував я.

Р1. Для обуви пирскать, це було. Вони наче на парад собіралися. Це було ж.

Ч2. Якій парад? [..] Кажу ж: не було [форми]. Забулися. Понімаєш, вони спали як бомжі отам.

Р1. Спали-не спали, ну в їх було. [..] Оце все: мило, зубна паста. Значить, це якийсь офіцерський там отряд був.

Ч2. Дак понятно, там ми найшли цей, бумажку – хто на посту стоїть. Тридцять сєм їх було чоловік. Смєна караула, туди-сюди.

А не осталась ця бумажка [у вас]?

Ч2. Сєрьога оддав. Кому він оддав? А, як їх вигнали.. чи в сільсовєт він оддав чи шо. Їх там було 37 чоловік.

[1] Частину спору між опитуваними опущено тут і далі.

По списку 37 було, да?

Ч2. Да. Міняється, пишеться: той заступає, тоді ж біркі ці, як же ж фамілія, десь там і біркі в мене лежать.

А принесіть, якщо найдете.

[*розмова присутніх про те, що то за бірки, і де їх покинули*]

Ч2. А, цей, Шишкін, фамілія [на бірці одягу]

Це інтересно буде. Я б сфотографірував на пам'ять.

Р1. [*сміється*] Дак а я ж кажу, що він [син] приніс, дак [і] крем для рук, крем для ліца, дезодорант для оцього, тепер черевики пирскать спрей. І оце, ну хто мені каже, шо і костюми висіли такі, парадні на гвоздках

Ж2. Ну каже ж Р., бачиш, шо не було.

Р1. Е, Р. там, Р. там раз був чи шо? Усі там були ж, і онено.. Борсукові хлопці були там, і Вітько Каптьолів був. Ну його нема дома, я не знаю, де він дівся. Ну оце таке було, як хочете писать – пишіть.

А тоді ж уже, як оце отсюда вигнали їх, вернулися ото назад усі, і отут затихло. Ну ще Бахмач іще боявся. Бо в Бахмачі й колони стояли. А тоді ото ж, я кажу, вискочив один мужик із велосипедом на танки, якраз коло ось Надіного хлопця дом. І ото в газеті було він.

Ж2. І інсульт получив той хлопець. То добре, шо хоч не вбили того мужика.

А ви бачили самі це?

Ж2. Не бачили. На мобілці.

Ну, а самого цього дядька знаєте?

Ж2. Ні, не знаю, це він у Бахмачі там.

Р1. Навєрно чоловік мій знає… Хух! Так отаке ми пережили. Хліб їздили брали в Парафіївку. Ото як уже знаєм, шо не йде колона, тоді продавщиця наймає чоловіка і бігом їдуть у Парафіївку, і бігом товар привозять із Ічні, в Ічні бігом перегружають на машину і везуть же сюди додому. А другий раз моя сестра оце ж із чоловіком їздила ж забірать. Дак каже: «Їдемо дорогою, коли раз, попід путями оце ж сюди їхать, виїжджають, із оружієм виходять із-за путі – і до нас». Ми, каже, так полякались. Вона каже: «Я як злякалася – ти не представляєш!». Коли вони вийшли, то ці були, ото із Західної України, як ото називались, якась не оборона.

[*прийшов син господарів, показує рюкзачок і сумку російських військових, перерва у запису*]

Як люди реагували на вступ російських колон, шо казали, чого боялися, очікували?

Р1. Боялися, дуже боялись, ховались, не виходили на вулицю. Ну, старалися шоб оце так дома попорається шо-небудь, корови ніхто не випускав. Старалися, шоб

попорається [раніше], як вони [колони] їдуть – уже никого немає [у дворі], по погребах сиділи. А тоді отак в одне времня, один раз ми даже ничого і не думали, й не гадали. Чуєм – гуде шось. Ми живенько по погребах же ж. І залізли у цей, у погреба, у ями. Коли як увалило! Самольот летів, як ударило, і кинуло ракету отут од нас друга хата, тільки на город. І ракета та впала і розирвалася, і вивалило стіну одну, і вікна повипадали ж. І в нас в усіх, оце в нас у веранді шибки ні одної не було. А ми сиділи в ямі, і ми ж не ожидали. Я отак ті[ль]ки вилізла з ями. Де ж чоловік, думаю, пошов пораться, і де ж він єсть? Я отак ті[ль]ки виглянула отако із ями, коли дивлюсь – навпроти мене лавина землі, і труби, і кірпіч – усе в яму. Добре, шо яма здорова, дак я отак же ж на виході стояла, а тоді бігом побігла, а воно все в яму вдарило. І осколки були, побили людям криши. І оце од тих людей, через той, тоже впала; ми й не бачили, коли та ракета впала. Ракета чи шо там було? [*до Р2*]

Р2. На городі ров вирило, ракєта. Пропєллєр валявся аж на дорозі, горів.

Р1. Ну в оцій була, осколки були ракети, і так і труба лежала. А в тіх на городі тоже рвонуло, дак тоже побило було й вікна, і оце у всіх у людей шибки повипадали.

Дак одна була чи дві [ракети]?

Р1. Ну оце дві ж було.

Р2. Дві було.

Р1. Одна на цій стороні, а одна на цій стороні. Балакали, шо, кажуть, то наша [ракета], случайно мол кінув, не потрапив куди. А я не знаю, ракета та.

Р2. Факт той, шо самольот полетів у сторону Сум, дак мо' й руській. Хтойзна.

Р1. Ну хтозна, а кінуло на нас. А раз, танк чи я не знаю хто, аж із роз'єзда стрельнули у нас, і впали, снаряд упав у нас на городі [Р2. – *у берегах у нас*], дак отам порозрівало. А я вийшла на веранду, ті[ль]ки вийшла – коли як ударив. Я як упала. «А Боже!», як закричу, кажу «Шо це?» Коли ж снаряд на городі розирвався. Ну оце таке було.

Р2. Ну їм наші дали. Ну я не знаю, наскі[ль]кі там правда, шо погинули їх [росіян] багато, чи 37 чоловік. Прилучани ці,

Р1. А, з тероборони. Такі хлопці були, молодці.

Р2. Це одирвиголови, це одчаякі страшни. Це такі мужественні хлопці. Вони їдуть за танком, і слідом за ним, як вони рискували своєй жизнью, це таких людей мало.

Р1. Якби не вони, вони [росіяни] б довго тут сиділи в нас. І на машинах на таких на льогкових були їздили із усякіми з пулімьотами їхали на машинах. Молодці такі.

Р2. Хлопці то шо нада. І з болота їх стриляли там.

Р1. А тоді там на дорозі ж, поперекопували трасу до Рубанки були, і вони ж тоже. І там перекопали трасу аж на роз'їзді до Гайворона перекопали. І ото їх [росіян] тоді як перестріли, і дали їм.

Ясно. А були у вас знайомі або родичі, які не вірили або не знали, шо росіяни напали на Україну? Ну, з-за кордону, напримєр.

Р1. З-за кордону?

Р2. Єсть, дак не відповідали.

Р1. За кордоном у нас у його сестра в Москві живе. І сестра робила в [правоохоронних] органах все життя. І дочка її в органах, і зять, ну зять уже вмер. О. А вони хтозна, чи вони живі, чи неживі. Може племянниця його [чоловіка] жива, а сестра не знаєм, вона з [19]52-го году. Дак не знаєм, чи жива. Не общалися, ничого. А оце оцієї сестра тоже живе у Москві, дак бояться. Бояться, а передзванюють.

Р2. Усі школу Мартиновську кончали – і та, і та.

Р1. І бояться вони общаться. Оце так общаються, шо як діла там, як здоров'я і ото все.

Р2. Да сестра це прекрасно понімає. Це[, шо робиться,] вона не оправдовує.

Р1. А сестра приїжджала до нас, коли АТО ще. Не вірила, і «Путін у нас такой хароший», і ..

Р2. Дак це ця сестра, оця. А наша..

Р1. А тоді почала їздить [до нас] частіше, і поняла юмор..

Р2. І щас вони все понімають, і .. Моя сестра ясно, шо поніма, ну їй нельзя. Вони Путіна не уважали, вони зразу казали.

Які найбільші труднощі ви відчували під час цього періоду?

Р2. Неспокій такий, шо не було..

Р1. Страх. Страх і, ну як сказать – ни виїхать, ни вийти, ни втекти, ни лікарства, ничого не було.

Медикаментів не було?

Р1. В нас і зараз нема медикаментів. Ми оце сидимо – в нас немає ни медпункта. Зате горілка в магазіні продається в нас. Горілка – закатісь. А таблєток немає.

Р2. Горілка на розлив по чарці.

Р1. Горілка на розлив. Уже 36 чоловік [у селі] умерло од горілки.

Та ви шо?

Р2. Казав Ластовський, ви не знали Ластовського?

Ні.

Р2. Та він автоінспектором і в вас, по Ічні, Анатолій Васильович. Дак учора дзвонив, каже, у вас у Терешисі, якщо поставить флаги, дак каже, погібших [на війні] менше, чим од алкоголю, оказується.

Р1. Од алкоголю чи од войни. Оце таке робиться. Я вже хотіла написать у газету статтю шоб помогли нам оце хотя трохи. Трохи направ̀ила була.

А у вас якась газета тут виходить?

Р1. У нас «Голос Присеймів'я».

Р2. Так, а шо Бахмач той пише, шо Бахмач.

Р1. Та Бахмач.. Оце треба нам у «Чернігівський вісник» написать.

Р2. Ви понімаєте, тут же так: подзвони, Дахно оце ічнянський обідиться. А це його магазіни. У Парафіївці он прикрили лавочку. Ну там голова громади більше на своєму місці може.

Р1. У Дмитровці прикрили, в Гайвороні не продають.

Р2. У Дмитровці продають. В Гайвороні нема його точки.

Р1. У нас в любе времня дня і ночі на розлив у магазіні оце пенсіонерам продають горілку. Дак я отак була трохи заявила, приїхав участковий. І оце ж війна почалася, сказали у період війни не продавать. Дак я заявила була. Трохи вони: «Ми не продаєм, ми не продаєм». Трохи придавили, а це ж вобще обнагліли вже.

Р2. Ну, ви знаєте, як райони були й хай [би були]. А тепер оце зробили громади. Ну шо Дмитровська громада? Зробили вони оце ці громади, кадрів розвели так само, і по культурі. Школи всі закриваються, порядку нема. Ну як голова громади, він і приятель наш. Ми за його дуже боролися. Може саме дужче боролися. Він: «Ну шо, як така власть». Дак нашо ти йшов у цю власть, як ти не можеш на своєму участку навести порядок за горілки. Трепачка цей, колишній мєнт, тоді він пошов. Євгенійович він такий, він пенсіонер, він роздувся, йому ноль на масу. Зарплата йде.

Р1. Добре, шо ви оце згадали. От поможіть нам трохи оце, хоч у газету хай опублікують, хоч приїдуть, хоч участкового трохи прижмуть. Його тут нема.. в общим, шо хочуть, те й роблять.

Р2. Нам оце, мені оце хай кажуть на Галину, як її, шо в Парафіївці – сякатака.

Петруша[, голова громади].

Р2. Не можеть людина всього.. ну вона на своєму місці в їх. І хай шо не кажуть. Вона в їх цепка.

Р1. Ну я тобі скажу, що женщина вона більше бачить неладу.

Р2. Молодцювата вона, нихто ж не каже. Вона ті[ль]ки раз – дзвонок поступив – «Як це ви?» – Бац, і закрила магазін.

Р1. Ми страдаєм оце через цю горілку – страшне, шо робиться. Продають ніч і день, і нема спокою, і совісті немає, і отим п'яницям понакидають все на світі оті залежі оці.

Р2. Канєшно, як воно страшно було [під час окупації]. Оце сидиш, до мене дзвонкі йдуть. […] На мене як кричали, а я ж сиджу над вікном отак і щитаю, скі[ль]ки пошло. Передаю в Ічню другу своєму, він головою районної ради робив, щас секретарьом громади. Герасименко. Да ми разом служили.

[*кореспондент розмовляє з опитуваним про спільного знайомого*]

Р2. Сам крупичпольський, хлопець він дуже хароший. [*пропущено розповідь про спільну службу у війську*] Дак оце дзвонить, тут од Буренка з дендропарка дзвонять: «Передай». Тут [*нерозбірливо*]тенко від Атрошенка дзвонить. Григоровчани, рубанці мені передають і гайворонці передають, голінці передають.

Р1. Я як боялася.

Р2. З Талалаївки даже дзвонять [*нерозбірливий фрагмент запису*] Ну факт того, шо шкоди не наробили, там люди були, кажуть, непогані. Одна жінка розказувала, [по] Мартиновці пройшли послєдні [окупанти] в їх, дак каже, шо попало, ізвінітє, на постєлі нагидили. А ці, як зайшли, каже [їм]: «А ви чого тут?» – Кажуть: «Мамаша, може вам водички принести». Не всі ж дурні.

Р1. Уже в послідній день у Мартиновці послідня хата, тут крайня стоїть, дак дід узяв же ж оці ж пайки.

Р2. Да не дід, дядько якійсь, десь [19]57-го року.

Р1. Ну дядько, взяв пайки, приніс додому, роздєлав, сів і їсть же ж. Коли заходить один [окупант]. О. Каже: де ти взяв? – Каже [дядько], там і там. Дак застрелили.

Р2. Ні, то Кікотя застрелили. А того товариша вдарили і не застрелили.

Р1. Ну дак вони отого ж застрелили за хатою.

Я записував інтерв'ю його сусіда. [*кореспондент розповідає про інтерв'ю у Мартинівці у жовтні попереднього року*]

Добре. Яких предметів першої необхідності найбільше не хватало? Тільки медикаментів?

Р2. Да.

Р1. Медикаментів саме більше.

Р2. Обслуговували, спасіба канєшно, громада. Продукти були.

Ч2 [*приєднується до розмови*] В селі продуктів хватало.

Р1. Зразу не було, а тоді почали возить. Не перебивай [*до Ч2*]. Возить почали хліб із Дубов'язовки.

Р2. Да ну, слухай шо я розкажу. Начали хліб возить дізелем. Така дрезина ото як кажуть. Подходила туди у Дмитровку за заготзерно, бо Дмитровку тоже ж трощили. Одтуда партізани били прилуцькі. Дак вони одтуда завозили, а оттуда вже вивозили хліб по разних точках. Ну хліб через день [привозили]. Хліба хватало от і до. Шо-шо.

Ч2. Їздили, нашого чи цього, Руслана приїхали розстриляли.

Р2. Машину в Рубанці розстриляли, хтось продав.

Це з Рубанки?

Р2. Да, він фермер і хліб возив.

Казали, якийсь дядько у вас тут з конем іще хліб возив до села із Рубанки.

Р2. То наш, Дейнека. Да, возив, спасіба йому. [Дейнека Микола Миколайович], скраю села живе. Возив, да.

Р1. І оце продавщиця наша молодець.

Ясно.

Р2. А покойний Толя, тоже мартиновський же ж, свояк мій, зять. Дак Толя возив машиною, дак оце дзвонить: «Коля, нема? – везуть продукти, продавщиця. – Нема, не йдуть там [колони]?». – «Ні, нема». [*короткі перемовини присутніх*]. Він не з Ічні, а з Парафіївки. І вони бистренько ті[ль]ки раз – сюди привезуть. Тут вже як вигрузить – Толя тіка додому. Рискував.

Ч2. І нихто не согласився [возити]. Та каже, я плачу тобі чотириста гривнів. А Толя Каптьолів мені розказав. Каже, мені на солярку дай чуть-чуть, я одвезу. Уб'ють, дак уб'ють. Толя – він прямий такий.

Р2. Для людей він робив. Прямий, да. Хороший.

Ч2. Каже, а чого нихто не поїхав. Ні Вітько Ірчиків, всі просили, Макарон не поїхали.

Р1. А він поїхав. Толя ходив у Мартиновку в школу.

Р2. Цей Ванюня. Да голову возив, [*нерозбірливо*], щас на скорій робить [*говорить про знайомих*]

Після звільнення, вам звільнення саме якось запам'яталося? Чи тільки оце шо колони вийшли.

Р1. Запам'яталося. Як уже усе убрали їх той, а танки оці згорівші стояли по путі кругом, до Бахмача, дак як їхать, дак так страшно було. А от на душі було легко, шо слава Богу, шо в нас немає. Уже там боялися ми, шоб і .. Вони [росіяни] якось на Бахмач не стриляли. О. І оце на Парафіївку і на Ічню мало, оце ці села були – Мартиновка, Вишнівка..

Р2. Рубанку ж вони простриляли всю.

Р1. От наче ми зараз. Так то ми чуствуєм, шо война і тривога, і все. О. А хоч отакого на голову не гатить.

Ч2. Факт того, шо було. Вони ще їздили оце ж круз табор, як Давидок розришить там, дак вони ставали. Дядько був в охрані, Серьога зранений. Він там посічений капєц. Дак цей, він добровольцем пошов. Він був на біржі, він не служив ниде.

Р1. Біржа [центр зайнятості] одправила на войну.

Ч2. Пройшов Житомир, він повєстку, а він каже: я пойду і всьо. Дак, а шо, правильно він зробив. Дак цей, він як пошов. А дядько був, як вони гатили вже ж, в його «рено» стояло там же. Кажу, шо ви там охраняєте? Вони стають, колона стає, вони кажуть ото там. А це ж Сергій, ось сусід, каже, я надів піксель оцей же ж. Не служив ниде. А вин купив, щас на базарі заїжджай – шо хоч те й купляй. Я,

каже, ті[ль]ки раз, виходжу, коли вони, каже, ффф, поставали. Дивлюсь, той сцить, той там ще шось. Я, каже, із-за угла вихожу. Коли, каже, із БМП направляється ствол. Я думаю, ну капець, так потихеньку йду. Сів, каже, й сижу. Навєрно, командір сказав, шо не трогай. Коли через три, як ото дядько поїхав, чого він там сидить, я не пойму. Уже наші цей. Кажу [йому], чого ви там сидите, я не пойму. А вони ще ж дані передають, скільки пройшло ж. Вони ж заблудилися, по селу оце літають. Зразу їхній цей, «Тігр» проїжджає, тоді .. Ні, первa іде БМП, «Тігр» посередині. Провірили – а там ще наши хлопці взяли, в конці села дерево поваляли. А їхня колона приїхала, у них КамАЗи, вони ті[ль]ки раз – познімали.

Р1. І крани.

Ч2. Все як положено. Вони [за] дві сікунди розкінули, а тоді вони на Хаїху, а тоді пройшли попід путями.

Р2. Раз на Хаїху пройшли.

Р1. Да колона там транспорту страшне скільки було.

Р2. Там їх начали лупить біля Хаїхи. Вони злякалися, оце парафіяни, оці партізани вони стали, мартиновські ото ж там.

Ч2. Лупили їх Прилукі. Приїжджає .. Короче, як було дєло. Наші [військові] приїхали осюди, уже як їх виперли, так наші ремонтірували тєхніку. Коли як наші поїхали, а, послідня БМП вони грузять на цеє ж. Я чую – гуркотять, пойду подивлюся. Він так же жде, коли [*збивчаста розповідь про машину*] Вона шустра, ну пробиває..

Р1. А, прилучани забрали. БМП отево, чи шо вони забрали?

Р2. Ні, не забрали, вони снаряди забрали.

Р1. Ну шось же забрали якусь техніку.

Р2. Бінзовоза забрали. Заглох біля саду. Яким риском. А ви чули, еге? Заглох біля саду, приїхали, завели, там клєма од акумулятора одийшла. І селом як пошов на Прилуки, так нового «Урала», і вкрали вони. То сумні хлопці були, одирвиголови.

Ч2. Бінзовози всі погоріли. А там погоріло ж цей. Я ж дивився, кажу, а можна ящики позабірать ці, із снарядів. Це в наших уже [питав]. Ну, каже, без вопросов, іди. Я захожу в мастєрську, воно все погорівше, стьокла по цей [*говорить про наслідки пожежі у майстерні*]. Каже, забірай. Я ж, коли раз, захожу в малу мастєрську, коли п'ять літрів солярки стоїть. Я ж там шастаю. Коли заїжджає «нива». «Шевролє» оце ж, така серебряного цвєта. «А шо ви тут робите?»

Р1. Це хлопці ж прилуцькі.

Ч2. А я їх бачив перед цім, як хлопці одчищали прилуцькі, як очищали їх. Танк зразу влупив, а тоді вони приїхали, каже, хлопці, ми каже, стоїть же ж череп [малюнок, сигнал небезпеки] – отам не ходіть. А те забірайте, шо хочте.

Р2. Хлопці так солідно одіті.

Ч2. Він каже: не ходіть там по дорозі. А там, каже, вже все провірено.

Р1. Руслан, розкажи, як труси валялись мужські пачками.

Ч2. Так пачками, запечатані, все.

На дорозі?

Ч2. Да де вони там спали, вони ж спали на ціх, на поддонах. А, слухай. Коли раз же ж. «А ти шо тут робиш?» – каже на мене. Я кажу, так і так. А я захожу, коли снаряди лежать. А я ж танкових снарядів не бачив. Ну я служив-то в армії, ті[ль]ки я служив у Києві, спеціальна моторизована частина міліції. А з танків я такого ж не цей. Дивлюсь – зарядне ж це, порох там. А хтось порох там одкривав же ж. Ну це вони [росіяни] там навєрно шось робили. А воно ж, оказується, шо установлена зразу ж ця, гільза, а тоді пороховий заряд. І влупить. Кажу: мені п'ять літрів солярки оце я в «беху», бо забрали. Каже, ми знаєм, шо «беху» забрали. «А ти тут мішочок не бачив?» – Кажу: «Бачив». Коли як завів їх, наши пооставляли снарядів цілий цей, у насосній. Коли вони як побачили, йолки палки, вони короче «ниву» загрузили. – «Ми щас приїдем. Оставайтеся охранніком». – Я, да їсти ж нема. Коли найшов наших пайок. Я пряникі там поїв [*сміється*]. Нема й нема, нема й нема. Коли дядько Матрос заїжджає трактором. «А-а, – каже, – ви тут будете». Я дивлюсь, такі ж ящикі пособірав, короче, поскладав їх. Коли приїжджають. Уже приїхали цім, фордом джипом. Нагрузили. А на нього ж питаю, кажу.. А боюся, вони важкі, кажу: «Воно не зирветься?» – Каже: «Воно не взорветься, воно нове лежить». А там спеціальна бочка ж тая. Він [каже]: «Ти служив?» – Кажу, служив. Коли тільки раз-раз-раз-раз. Кажу, да я вас бачив. [Він] каже, я тебе тоже бачив. А ми на л[аво?]чці стояли, як вони йшли. Вони отож Володьку забрали Борсуку. А Володька підійшов ще туди, з ним побалакав. І ото ж Володька тоді в Ічні начав..

Р2. Він служить же.

Ч2. Коли вони ж позабірали ці снаряди. Вони забрали, ми загрузили його. Кажу: «А можна оце позабірать [ящики]?» – Він: «Грузи». Вони мене додому привезли сюди.

[*господарі пропонують каву кореспонденту і починають її готувати*]

Р2. Рубанку, одного ж рубанця [окупанти] побили машину, йолки палки. Він їхав по хлопця з Парафіївки.

Ч2. Ящиків тоді ж оце позабірав, це од наших [військових] позабірав. Ну вони спішили, оце наші, приїхали механіки, міняли з танків двігатєля. Бо, каже, валили ж.

Р2. Більше місяця в нас жили хлопці. Не обіжені були, такі хлопці, всі як прощались, дак..

Ч2. Ні, дак механіки приїхали отдєльно. Стояв цей, кран, знімали двігатєля. Я захожу, коли у лєнкомнаті вісить цей. А я ж не знав, шо приїхали їх там провірять чи я не знаю. І отак одкриваю одіяло байкове. Коли кажуть: «А це хто такій?»

А вони ж знають мене. До мене махають. А вони подумали, шо тіпа предатєль, рознюхує. «Ану йди сюди» – на мене. Я підхожу. Кажу, да так і так… Коли він каже: все нормально. А вони мені кажуть: як приїде кран, побачиш, як двігатєль знімається з танка. І БМП там. БМПшки .. я ще заліз, кажу: «Можна залізти у БМП?». – Каже, залазь. І не робить, там стоїть [ям?]бовський двігатєль. Солярка кончилася, і не закачує цей. Я кажу: ану крути. Я насоса ..

Підсмоктав?

Р2. Не насосом, принудітельно [подав пальне].

Ч2. Він [двигун]: д-д-д-д, там же дурі. Я – раз, і завівся, даже плигає, робить. Коли каже, акумулятори посідали. [*збивчиво розповідає про різні подробиці спілкування з військовими*]

[*далі мова про перебування росіян у селі*]

Р2. І падлюки [рашисти], оце проїдуть селом – стриляють. Летіли ж снаряди туди. Хлопці прийшли там поминать до кладбіща. А він їде, з траси побачив, шо люди – й б'є по кладбіщу, по святині [стріляє].

Ч2. Даже й не по кладбіщу, він вверх.

Р2. Да летіли пулі, казав..

Ч2. Дак то по саду як влупили, як наші [військові] ганяли їх [росіян].

Р2. По саду били, йолки..

Ч2. Дак ми отак, короче, десь метрів сто, сто пііісят десь так, із Сергієм лежимо. Коли виходить такий шибздик худий, грязний. Вони строїли ж ці. Отак ось пройшли навкоси і так до табора. Вони ходять, вони варять [метал]. Вони строїли цей, КРАЗи там, два бінзовози.

На таборі, да?

Ч2. Да, наші спалили їх..

Р2. Так кажуть, шо то не наші, а вони.

Ч2. Наші прилуцькі влупили, по центру залетіла і..

Р2. Да вони як розбили, приїхали вони [*нерозбірливо*], там і голова того «рено» згоріла. «Рено» стояло, хлопець сховав, батько ж в охрані [*нерозбірливо*], дак хлопець дально..

Ч2. Ти слухай, шо мені прилуцькі розказували: ми його спалили. Вони з сторони Давидка стриляли. [З] РПГ вони лупонули і всьо, нахитнули їх. Вже пидготовка тут була вже у них. Коли дивимся ж: такий шибздик пошов, виходить такий грязний. Коли другий. Цей перекурює. Я на Сергія кажу: мовчи. Коли, я тобі ж казав, сиділи в цьому, на мойці; тоді сиділи два снайпера на цьому, на углу заправки. Ну там вони мінялись, короче там гільзи їх понаходили. Тоді один оце ...

Р2. Казали, один біля кар'єра даже був окоп їхній. Ото де пісок брали чи ззаді отако.

Ч2. Біля кар'єра там два сиділи, мінялося. Угловий центер, той же ж пропускає, як колона йде, дак він же пропускає, каже: туда-сюда, проходьте, проходьте, все нормально. А він, оце шо ми в центрі там бігаєм, вони все бачили. А чо' вони влупили тоді, як Вітько Каптьолів був бігав там, шастав. Не бігать по трасі.

Р2. Він десь в селі чи біля села перебігав. Він з траси отако як біг.

Ч2. На Любовці перебігав. Ну правильно: а чого ти бігаєш. А він зразу од тополі перебіг до другої тополі. А той же як сидить [і бачить], тоже так само й я влупив би.

Р2. Вони зразу не трогали никого. Поїхали, свєт перебили провода.

Ч2. Слухай, дак дальше тобі розкажу. Тоді вони, короче позиція на углу була, і такі окопи поробили ж, оці бліндажі. Отак сидить же ж, він курить, а воно отак димок, і бички там понакідувани. Коли поробили із трактора, із ХТЗ буржуйкі, поварили собі. Поодкривані. Вони там жили як .. Іще наші оставили[1], ти представляєш цей, свєт же горить. Т2, вони дивляться «Ситуацію», ну наші новості дивляться. Російського ж [телебачення] не було.

Тєлєвізор стояв?

Ч2. Да, наші все ж поостaвляли, а вони [росіяни на блокпосту] як принци сидять.

Клацають.

Ч2. Да. Ну факт того шо як вони оце покинули, дак там нихто не каже.

[*розмова господині з кореспондентом про побутові деталі*]

Ч2. Ми як зайшли, даже нові ці [предмети гігієни] – порошкі в кульочках таких герметичних, шо не можна розирвать.

Так шо обоснувались вони там гарно.

Ч2. Вони транзітом ішли. Вони ось пройшли попід Конотопом, через Самбір пошли і через Гайворон вийшли.

Голінка, Гайворон. Це я знаю, я ж там уже записував [інтерв'ю].

Ч2. Вони вийшли, вони транзітом їдуть. Я приїхав до Давидка, кажу, дайте мені цей. Стояв Андрей Коротін, а в нього єсть обрєз. Кажу: дайте, хоч одного [окупанта] влуплю. Не дали, ось попитайте.

Р2. А в Рубанці ви в курсі дєла, шо їх арестували були?

Да, мені розказували вже разів чотири.

Р2. Особенно десь начало дев'ятого вечора йшли, і нам об'явили, шо будуть Терешиху стрилять ціми, ракєтні ті установки – «Градами». Хто такі. Вийшов казначей, хто[сь] тут позвонив..

[*спір присутніх щодо «Градів»*]

[1] Тут очевидно мова йде про охорону майстерні.

Р2. Подожди, я розказую як воно нам було. Давай усе село і зиходить [з домівок]. В хазяйки давлєніє пада, а ми навскоси, ставок тут пересох, пошли туди до кар'єрів ховаться. А місяць такий, а ми ховаться до канала пошли.

Ч2. А я вернувся, прийшов. Думаю, згорить [усе], а собаку забувся. Думаю, заберу собаку. Коли Іван Січин покойний. А оставив одіяло цій, Наташці. Кажу: на, вона з малим. Ми сіли, кофе попили. Коли вони [російські вертольоти] пошли ж на Смолове, заправили – і на Конотоп через цей і полетіли. Два вертольоти.

Р2. А вони десь там за Конотопом, кажуть, свободно сідали. Ушли ж усі.

Ясно. Це один раз були летіли вертольоти?

Р2. Да не раз літали. Вони десь в сторону даже туди Нєжина летіли, даже далі. До Більмачовки, кудись туди літали.

Да. Летіли. Так, кажете, це не через село, а трохи дальше од села вони літали?

Ч2. Попід селом оссьо.

Р2. Видно – отак пошли, вони в сторону Мартиновки отуди.

Ч2. Отам же ж лупили. А хлопців повбивали, короче, як получилось у них. Вони вже начали гасать, а ті «Тіграми» ждали їх у посадці. А вони з «Тойотою» вилітають до Мартиновкі, так вони їх в упор.

Уже під Рожнівкою [це] ви розказуєте[1].

Да.

Запис Т-31

Респондент: *Анонімно.*

Рік народження: 1960.

Професія, соціальний стан: *фермер і заввідділом ПРАТ «Кремінь» у с. Терешиха.*

Стать: чоловік.

Основний зміст. Роздуми з приводу пережитого, причин війни і вторгнення. Вимирання села. Проходження колон, спогад про танкові навчання ще у 1980-х роках на цій дорозі. Поведінка окупантів у селі. Оцінка дій територони. Вихід російських колон і залишки знищеної техніки. Огляд бойових дій навколо села. Вертольоти. Подробиці фермерського господарювання у період бойових дій. Ремонт росіянами техніки в майстерні.

[1] Опитуваний розповідає про загибель трьох українських військових біля села Рожнівки Ічнянської територіальної громади. Див. у виданні: Сільські громади Ічнянщини в умовах воєнного лихоліття 2022 року. Ніжин, 2024. С. 476 і далі.

Підрив воєнної техніки українськими військовими. Охорона агропідприємства і її витіснення росіянами. Проблеми відновлення майстерні і майна. Збитки від війни. Українські військові в селі. Ставлення селян до війни і росіян. Відновлення господарювання після виходу росіян, обробка полів. Контакти між фермерами, з центральною базою. Вплив війни на середні агрогосподарства.

Скажіть, будь ласка, чи очікували ви, що почнеться війна, саме військове вторгнення росіян 24 лютого?

Практично.. я ніколи не очікував, що [у] нас можеть буть війна із Росією. То[го] шо в мене всігда мисль була така і я вихований ще в старе покоління – піонером був, комсомольцем був. Був партійним у своє врем'я, у [19]85-му році. І не думав я, шо.. Служив я в армії, [19]78-82-й рік в Германії, в ГДР[1] вірніше. Там були усі братні народи – і росіяни, і українці, і узбеки й казахи і все. Ну хотя время діктувало. Уже перед цим я бачив, як росіяни уничтожали Грузію, уничтожали вірмен (армян), там вони завели цю кашу. Хотя николи цього я не думав, шо наших там 16 чи 17-ть – уже не помню – других народів було у Союзі... Ну, а фактично сьогодні ми все це бачим уже й на Україні, шо ця війна прийшла до нас. Прийшла вона ще із [20]14-того року; уже вона не [з] двадцять другого року, а з чотирнадцятого. Ми просто не обращали на це дуже вніманія, думали шо це шутки, Крим покинули. Хотя думали, шо лучче без кровопролітія, без ничого. Ну уви – вийшло наоборот.

Фактично, єслі взять із мого життя, я був тут [у селі] головою колгоспу, тоді був військовим директором, із 2000-го до 2003-ій рік, підчінявся Північному оперативному командуванню. В своє врем'я я бачив і аналізірував як ми односилися до армії, ми думали шо воювать ми ні з ким не будем, хотя запаси в нас були дуже великі у той момент – 2000–2003, но уви до 2014-го року всі кричали, наші і партійні органи, і в Верховній Раді депутати, шо «нам нада контрактна три тисячі армія – ми воювать ні з ким не будем!» І багато цього опустили: ми бачили [20]14-й рік, шо ми вже воюєм із кацапами, із ціми наглими, які вони принесли нам велику біду, ми отказалися от мобілізації молодьожі, які приходили у 18-ть років – то на рік хоч було, обучать їх, готовить. Утіряли багато того шо, ми сьогодні не знаєм даже воєннообязаних, хто должен буть. Ну це не ми винувати, а це виновати, я щитаю, хто був у руля держави – вони допустили величезну ошибку. А тепер люди конешно страдають, страдають і получають своє каліцтво і… На мою думку так. І просто не підготовлена в нас армія. Да. Нихто не ожидав, шо в [20]22-му році прийдуть сюда кацапи тоже, думали шо там ті[ль]ки будем на юзі воювать, за Донецьк, за Луганськ, за Крим. Ну вони – це проглоти, які рішили Україну всю пидомнять, і вони шо лі каждого українця, якій проживає на українській землі, того шо вони найшли у них усіх Бандер, шо тут дітей їдять і все остальне. Ну це ж неправильно, це люди, які тут працюють, трудолюбиви люди.

[1] Абревіатура російської назви: «Германская демократическая республика».

Просто розогнали ці колгоспи, приватизації землі, молодьож же ж у сел. Коли я сюда приходив главним агрономом, в мене було тут 60 трактористів і 40 шоферів, а сьо[го]дні в мене по оцьому селу усього 3 шохвера, а тракторіста ни одного нема. [Це] із [19]87-го по сьоднішній день, шо тут прошло років?! Оце відношення до села в перву очередь.

37 років, да.

Да. І це ж усе не люди тут робили в селі, а це була така програма, шоб уничтожить ці села. Ну і це тоже на себе взяли й кацапи, вони поняли, шо на цій території людей уже немає, нікому ни защищать, ничого. Через то вони в [20]22-му році, 22-го числа, 23-го вони вже були тут. Тошо тут не було чим защищаться і людей немає. Вони мигом пройшли це, вони пройшли парадом, ішли, це самому дивно, ішли улицями; вони никого не трогали, не стриляли, ну вони йшли льогенько, за день проходило, кажен день це самоє малоє – 60-70 машин. Я щитав лічно сам їх і передавав туда нашим, а наші дальше передавали. Ось дорога рядом у мене, [*махає рукою*] 600 метрів – оце їхня була траса, це стàра карта військової дороги до Кієва. Це ще при Союзу, я помню, тут танки в нас проходили, ученія[1] були в [19]80-тих годах, це маршрути були такі. [19]80-й чи отам 85-й год [це було]. І ці карти поостававлися. І вони повертали, вони з Рубанки доходили; вначалі зразу вони йшли на Парафіївку основною дорогою, а тоді десь числа 26-го [лютого] вони змінили маршрут. Вони в перві дні не їхали ни гусеницями, ничого, трайлєри везли танки, все, у Смоловому розгружалися, назад трайлєри. Спокойно вони тут каталися, вели себе. Да, по селу я не можу преувєлічувать, сказать, шо вони заходили в наше село, ходили по хатам, іздівалися чи шось вони робили, чи жінок трогали, чи мужиків трогали, чи витягували воювать – ні, вони цього не робили тута. Да, стояли вони. Начали вони стоять, шоб не збрехать, [*уточняє з кореспондентом перший день появи*] Значить вони появилися 24-го, а це 25-го [лютого] вже вечором йшли уже перві колони проходили. Це таке: 50, 60 машин, туда йшли і бензовози, і БТРи, танки везли вони на тягачах, вони самоходом не їхали. А вже тоді чуть пізніше днів, неділь навєрно через дві вони пішли вже гусеницями, і БТРи гусенични ламали дорогу тут, пошли танки і все.

Ви як от керівник підприємства, як фермер, ви вживали якихось заходів, щоб завбачити це, чи врасплох вас застало?

Це все врасплох воно застало, нихто просто цього не ожидав. Да, начали групи тероборони тут защищать, ставить міни, ставить разних йожиків на дорозі, шоб колеса били, все. Ну воно цього не спасло, ну шо ти з автоматом зробиш про[ти] такого, там то равносильно смерті. Я знаю одного фермера, рядом ось у

[1] У телефонній розмові пізніше респондент уточнив, що йому розповідали односельчани з Терешихи про ці навчання на початку 1980-х років. Тоді танки рухались майже тим самим маршрутом, що й у 2022 році. Жителі Терешихи розповідали йому, що якісь танки погрузли тоді біля залізничного шляху і начебто одного солдата було під час навчань задавлено.

нас Кочубейщина[1], вони виїхали вдвох, дочка пидвезла проти заслона, ну у них [у росіян] телевізори, ці теплотелевізори [тепловізори] на танках стоять, вони бачать до п'яти кілометрів. Вони їх вищитали в тій посадці, приїхали, в упор розстриляли, розділи і накрили курткою, а одного забрали, дак місяців навєрно шесть чи сєм нихто не знав, де він є, пидстрелений був, ну мертвого тоже привезли в Григоровку, це мого хрещеного внук уже. Дак а Бабін був же ж тоже фермером, Коля це, десантник, тоже молодий. А то убили прямо в посадці, накрили і все. З автоматами вони поїхали туда, хотіли вони. Ну це в тероборонi вони були, сам десантник був.

І друге, шо я можу сказать, оце ж в перві дні так ходили, тоді коли пости [російські] як поставили, начали їх обстрелювать, тероборона туда начала лізти; по семеро, по восьмеро тут приїдуть, і ідуть туда, без ниякої развєдкі, без ничого, ну це просто глупості були. Вони постриляли, повтікали по других селах, а тут шо хоч, то люди добрі те й робіть. Уже ж єслі приїхали воювать, дак нада вибить їх в перву очередь, і не кидать людей на… А то зробили для то.. Тоді перед цим уже вони начали їхать, чи колона йде, вони [росіяни] начинають обстріли робить. Це іде десь з півчаса обстріл, оце обстрелювали дорогу до аж самого Смолового. Обстріли, через час пошла колона, тоді ж не було такого. Постоянно отут у погребах, ни свєту, ничого, люди у *сращі*, воно ж тут рядом, вони отут оце вистраюються і стоять [*нерозбірливе слово*]

Десь оце [з] 25-го по конець березня там по-моєму, 29-те, коли вони виходили, пройшло це не менше 3 тисячі єдініц російської тєхніки через оцей ті[ль]ки круг. Потом як обстриляли оцю тракторну бригаду, цей [блок]пост, приїхали на «Тігрі», розбили точок, ходили по точку. Ну хто проти них шо зробить? Стриляли в упор у склади все, попалили криші, побили отакі дірки, порозривали, понакидали разних іграшок своїх і сматалися. А вже при отступлєнії, в послєдній день, отут прошло, я сам лічно щитав, як начали вони йти десь в предєлах [від] 7-ми утра ішли до 11-ти вечора, це десь в предєлах півтори тисячі одних єдініц ішли: танки, БТРи, самохідки, якісь локаційні, бензовози, ну це все те шо було в армії, і пройшли цією дорогою. Конешно провалили дорогу дуже, на цьому участку було підбито, розирвано, на міни понаїжали, сами вони зривали, того шо була дорога дуже грязька, тут така болотиста мєстность, заїжджали танки, новєйши, полностю з боєприпасами, вони його зривали. Розривало танк на кусочкі, нихто не може повірить, це кусочкі – це з танка, ти не скажеш танк, просто [*нерозбірливо, накладка голосів*] мотор розлітався. У мене там було у аренді, держава давала у [20]16-му [році] 19 гектарів, дак те поле було услане танком, запчастями. Я його весною їздив там собірав – прицеп насобірав ЗІЛовській оціх всіх; тоді ті[ль]ки в полі начав робить, і страшно було робить, но наче мін не було. Прошли там ці

[1] Мова йде про Бабіна з Григоровки (Бахмацька громада), землі якого знаходились в урочищі Кочубейщина біля Смолового. Він із односельчанином були помічені російськими військовими, що їхали на «Тигрі». У бою Бабін був убитий, а його напарник узятий у полон. – Інформація уточнена у телефонній розмові 22 червня 2025 р.

МЧСовці, а потом закультівірував – снаряд викультівірував, дощ пройшов – вимився. Не дуже воно радувало це все.

Не було випадків підриву людей на мінах?

Ні, тут от іменно не було. Значить по нашому оцьому округу – Терешиха, Смолове, – спалили хату одну, і прильоти в хати були от снарядів, навєрно штук дві чи три хати і постреляни були. Це Смолове в основном, тут такого вони не робили, бо вони виходили боком, село просто оставалося в стороні, через то селу повезло. Да «Гради» прилітали тута, но .. вони никого ничого такого не зробили. Да, в забор там пулі прилітали, осколки прилітали, до мене лічно тоже прилітало сюда. У мене була теща старенька і жінка, вони болєє своє время у погребі, бо постоянно оці обстріли. Їх [росіян] фактично тут нихто не бив, не було ни самольотів, ничого. Наш самольот один був тут вилетів, вони отут колона стояла, а він скинув отам у полі 4 бомби, і все. Того шо вони не пидпускали, слідом ішли вертольоти, їх охраняли там, насищено було. Оттуда так вони заходили, а тут колона іде, а одтуда вертольоти по 5, по 6, і низько-низько.

Казали, шо ввечері вони летіли, вертольоти?

Ні, вони колону всігда сопровождали, колону сопровождали. Оце колона як велика іде – вони сопровождають..

І неодноразово було?

Да-да. Вони уходять туда, на Голінку вони сопроводили, тоді вони возвращались, і наверно оттуда ранених ще возили, но часто тут рейс[ам]и вони ходили.

То єсть не тільки ввечері, а в різні пори дня?

У різні: і дньом і утром, і постоянно вони тут торохкотіли. Вони тут вольно себе чувствовали, як.. Оце такє.

Ну й напевно ж і дрони були тут їхні?

Да-да. І дрони, все, тут стоїть воно, світиться, того шо це їхня дорога на Кієв, вони йшли через Мартиновку – Більмачівка, і туда пошли на Новий Биков, Стара Басань отам. Оце всі. Ну там вони більш свірєпствували в ціх краях, бо там єсть родичі, то вже розказували. Ну в нас, я ж кажу, шо в Терешиху вони не зайшли, ни над людьми не іздівалися, ничого. От Рубанці попало, там у двір заїжджали, кажду хату обстриляли, як виходили – кажду хату. Зачєм було обстрелювать?! У Гайвороні, дак я їздив зразу, як вони вийшли, туда ж, дак танками, БТРами в двір з воротами, з усім заїжджали, людей виганяли, жили в хатах ті. Отам да, гайворонцям більше вони страдали. Ну в нас, я кажу, якось вони не зайшли, по селу не лазили, і никого вони тут дуже не тро[гали]. Ну ті[ль]ки шо вони ж рядом ішли, всі отут боялись, там танк пидимається – і сюда пушка на[цілена?], чи він сюда бабахне чи не бабахне? Ото в мене масандра, [*показує на дах*] ми туда із сватом залізем і дивимся, щитаєм, там воно ж видно все. Як в'їбало, дак за секунди із масандри позлітали.. старость, ну каждому жить же хочеться. А отут у полі впав осколочний, а я тут на углу стояв заборчика, щитав же ж як вони їхали, дак отут рачкував до отого двора, до отого другого стовпа – і в погреб. Бо так воно, і чую,

по забору як дає по низу осколками. Так би ізсікло б. А воно наче ото фугас ото таке, іскри і пошло.

Як ваші господарства функціонували в цей період?

У той період, це ж як раз було воно ще та й весна.

Вже почали мабуть готуватися до посівної?

Ну март, воно тоді якось затягли дощі пошли, шо вони [російські колони] ви[й]шли, тоді начали ми шось тут робить.

Але мабуть горюче ж, [тобто] пальне вже почали закуповувать, да, перед цим?

У нас такого й запасу тоді дуже великого не було якраз. Ми всігда старалися весной його все поповнять, не з осені, дак не було в нас. Тоді в нас заправкі не було на нашій території, заправка була в Парафіївці, [там] основна база в нас, а тут ті[ль]ки тєхніка, склади були. Ховалися за нові склади і [соняшник? – *не розібрати*]. Ну було конешно, ну нихто ничого не тронув, оце я кажу шо, спалили склад і [в іншому складі] 500 тон соняшника лежали, дак [окупанти] ворота розстриляли, думали, шо там ховається танк; бо танк їх як обстриляв, дак вони їздили шукали. Але соняшник не загорівся. А він ушов на Южне, той наш танк, він тут постріляв приїхав, він на Южне ушов. І ничого, й їх не вибив, нічого їм не зробив, ну а вони на «Тіграх» приїхали на трьох, повилазили і ходили, все. Ну тут не було ни скота, ничого, шо вреда такого не зробили вони. А ті[ль]ки оце майстерню там, майстерня була робоча, красіва майстерня стояла, тєхніка, там балки, все було зробили. І склад один тоже.[1]

А шо там було, шо там велика пожежа була, це пальне горіло?

Два їхні «Урала» поламалися і вони зробили там ремонтну базу біля всього.

Біля майстерні.

Їх там стояло 32 чоловікі, я находив їхні журнали, тоді [*нерозбірливо*] усе, 32 чоловіки. Даже українські фамілії були.

Мені казав [місцевий житель], шо даже 37 по списку наче було.

Ну 32 оце їх там. Ну може й 37, бо вони ж тут то оставались, то «Урал» прийшов отут поламався, він же ж де – на оцю ж точку, до них його одтягували. Там вони шось ноччю клепали, [там] у них станції [зарядні] були, заводили, бо свєту ж тоді такого не було. Хотя свєт як і включали, там не одрізане було, оттуда свєт поступав. Ну фактично туда нихто не ходив, всі боялися, того шо, я ж кажу, тероборона отак сюда приїде, так ідуть по кущах, туда доходять, постріляли-постріляли, бистро у машини й поїхали.

Ви якось намагалися техніку оттуда забрать?

Фактично тєхніку забирали ці, самооборона приїжджала. Но я туда не лазив.

---

[1] У телефонній розмові респондент пізніше уточнив, що точок і склади згоріли в один день, а майстерня згорілв внаслідок обстрілу наступного дня. Це було незабаром після нападу українських військових на російський блокпост. У майстерні тоді ще стояли два несправні російські «Урали». Причиною масштабної пожежі у майстерні став розлив по підлозі дизпалива.

Це як уже розігнали цей блокпост?

Да, вже як блокпоста не було. Вони разними маршрутами із Парафіївкі; у Парафіївці ж такого не було ничого, і туда мало тєхніки пройшло, по Парафіївці. А в основному отут воно все. Вони оттуда із Срібнянщини, із Ічні, із Парафієвкі оці тероборонoвці, в нас тут такої тероборони у Дмитровської громади не було, а от тут були. Ну вони не ті[ль]ки тероборонoвці були, чесно скажу, ну вони і мародьори тоже. Були такі случаї, це я прекрасно знаю: танк, попав на міну, передній башмак, ну, розлігся, ну стрельнуло, ну гусениці з'їхали, танк новєйший, все; приїжджають, із гранатомьота прямо в упор і фотографіруються, шо вони підбили. Бо тож тоді була умова – за танк пидбитий платить. Той танк, їх чотири танки тут стоять підбитих, можна було ту запчастину [замінить] і той в роботу танк пошов, він не дуже покайоржений, він ішов із міноіскатєлєм. Но уви ж, українська нація хоче грошей, пообіщали гроші: хто за гроші воював, хто чесно Україну отстаював.

Ну це ж їм мабуть якісь волонтьори давали гроші? Це ж не державне фінансування було.

Ну волоньтьори ж, волонтьори які, не волонтьори а це ж і вищі чини наші, і обласни наші, і опубліковувалось, і казалось, шо за пидбитий БТР, за все, за украдений самольот, за крадений вертольот, ну усе шо для… Ну і в людей же ненависть пошла, коли вони начали іздіваться, може [у] когось у сім'ї вбило, це [від того] тоже може пошла криша, не думать, шо вона якусь ще пользу дасть для защити України, а.. Не думали просто башкою. Ну тоді ту всю техніку позабірали Збройні Сили, все, наче вони їздили підбирали, бо тут вони [росіяни] багато і покідали і розміновующих, і САУшки були тут три стояли. Ну заглохла [САУ], а вони спішили, вони їх просто кидали, не зирвана, ничого.

А як ваш персонал, от підприємств ваших, ну, фермерських і оцього відділення, тут же люди мабуть і в охрані були, і ті, що працювали.

Охрана стояла ще й при них, як вони [російські колони] йшли, а тоді вже охрана, вже не видержали у людей нєрви. Заходили [окупанти] з автоматами, ну вони не трогали тоді, не розстрелювали, питали дорогу як на Смолове поїхати. Вони вели себе спокойно, наче тут і войни нема. Кажуть, шо «ми, тут у нас учєнія ідуть». Ну просто дурили людей, а шо, люди забити, це не то шо.

Ясно. Тобто охрана стояла кілька днів іще на місці?

Да. Охрана стояла, ще охраняли, там же ж у майстерні сівалки поодремонтіровани, тєхніка вся похована була на зіму, шоб ни дощі ничого. Нада було охранять його.

А тоді блокпост став і їх витіснили.

Да, [їх] витіснили. Тоді вони самі вже злякалися, вони прийшли сюда ближче, ну тєхніка там осталася. А тоді вони [росіяни] туда залізли, як блокпост став і вони начали там хазяйнувать і туда вони до себе никого не пидпускали із мєстних. Єслі хотів туда попасти – мог пулю получить. Туда ни машини не проїжджали, тайними дорогами якімись. На Парафіївку да, ми проривалися по хліб, по..

А так з охорони…

А сюда ни хліб, ничого. Бо у Рубанці стояв пост, там в началі Рубанкі і отут оце, оце два пости. Вони туда доходять, тоді раціями передають, чи тут нема никого, і вони [російські колони] поворачували і уходили на Смолове, на Мартиновку і все остальне. На оцій дорозі, я ж кажу, на мінах і застряваннях стояло 19 єдініц разної тєхнікі: і «Урали» і КамАЗи і 66-й [ГАЗ] і боєприпаси на углу пидирвани, і 4 чи 5 «Тигрів» оціх шо вони развєдувательни. Дуже багато тут тєхніки.

А як ваше керівництво (ПРАТ «Кремінь») реагувало, от воно якісь інструкції вам давало, шо робить чи.. якийсь же зв'язок ви підтримували?

Передавали ми … канєшно постоянно, як колона йде – я должен передать їм, вони дальше передавали: скільки прийшло єдініц, в яком направлєнії, чи на Мартиновку чи вони йдуть на Парафіївку. Оце таке було, а вони дальше.

Чимось допомагать вам намагалися, от (це ж з Парафіївки центральне управління, да?) якусь допомогу давали на підприємство чи на село?

Ну тоді давали, перевозили, сюда ходила маршрутка, ну тоді рабочи ж, там ферми працюють, ось Васильовка, [Карлове?], воно ж не ставало проізводство, проізводство працювало, бо коров нихто ж не вирізав ничого.

Це там, це ж тут не було корів?

Да. Ну тут уже в нас не було. Вже у нас тут ті[ль]ки тепер земля, обробляють землю, то була трата на майстерню, бо землі туда ідуть, трата на майстерню, тут трактора ставили, а тепер усе ганяють туда.

Тобто майстерню вже не відновлювали?

Да відновити там вона рискована, вона ж горівша, і тепер одпустився метал, вона в аварійному стані.

Да я бачив: там кран-балка погнулась, [*нерозбірливо*].

Це ж температура яка була, шо які швеллери.

Стіни, плити там пішли.

Да-да-да, пішли. І воно опасне. А було ж нормальне зданіє, там кран-балка робила, все робило. Оце збитки дуже великі вони зробили для підприємства, принесли дуже великі.

А є якийсь акт цих збитків чи шкоди?

Ну єсть акт, вони передавали ці акти, приїжджали. Тут же ж [з]начала і [представники] МНС, Дмитровська громада, тоді передавали кудись далі на відшкодування. Ну воно шось затихло.

[*обговорюють можливе знаходження копій актів обстеження*]

У нас таких проблєм дуже не було, такє шоб. Возили молоко давали, тоді ж молочно-консервни [підприємства] перестали робить, дак людям.

До Парафіївки [возили]?

З Парафіївкі возили, роздавали. Но ті[ль]ки ж було, шо туда поїде – назад не можна вернуться, бо попаде опять в колону. Оце такє.

Ви самі зверталися до керівництва чи до когось іншого з якимись питаннями по селу чи по підприємству?

Конешно звертався, я дуже працюю добре із головою громади зв'язаний, бо то старий мій колега ще по головуванню; і всі вопроси всігда ми рішали, допомагали, тим шо могли, те й допомагали. Стояла в нас тоді, послє цього як вони [росіяни] вийшли, танкови бригади в мене жили, помагав їм тім, шо міг, я все те робив, ремонтіровать танки помагав, усе те шо нада, все привозили. Стояла [тут] ціла рота. Я за те шоб бистріше ця війна кончилась, і шоб менше було оціх жертв, но… Вірю, шо вона кончиться.

Чого ви найбільше боялися в цей період? Які були для вас найбільші труднощі за ці 40 днів?

Ну це за 40 днів, це [най]більше було, шо вони зитруть оце село. Село, шо тут цього села. Бояться, за дітки, які тут же ж, не всі вони тікали, вони всі були тут на місці. Не дай Бог обстрилять – шо з цього села останеться, я знаю ці наслідки.

Вам пропонували виїхать, може ви самі думали, ніхто не казав[, щоб вам] виїхать?

Ні, даже в мене і мислі такої не думав. То[го] шо ну як я покіну цю землю, як я покіну свою худобу, а хто шо, хай вона іде в вітер?! Ну шо буде худобі – те й мені буде! Шо суждєно Богом, так воно і станеться. Я не ждав їх, шоб вони тут були хазяйнували, я сам тут роблю на своїй землі, мені не нада, шоб хто-то мені приїжджав, шоб хтось мені «допомагав».

А окупанти не виходили з вами на контакт?

Нєт, даже й мислі я про це не думав.

Ну вони ж там на точку мабуть питали, хто тут хазяїн, хто управляє?

Ні, ни разу, даже і звонків [не було]. Ну тут люди не такі, шо вони здавали, просто з ними тут селі нихто не контактірував, через то[, шо] вони [росіяни] по селу не ходили – це раз, но я такого не чув даже шоб хто-то туда на пост. У Рубанці був, там якийсь ходив горілку їм носив, ну кацапи, вони ж пить люблять, на тушонки міняли. Ну, а у нас не було, і даже мислі про це не було. Ну і туда я до них тоже. Ну це елєктрикі там приїжджали, дак шось там просилися. Ну з ними якось пропустили були, провода оббити, не розстриляли, ничого. Просто ж вони [російські військові] тоді в перві дні вони не такі зли були, це вже вони як виходили, тоді вони уже..

Казали, шо наче у вас чи підстанцію тут вони розстріляли?

Розстріляли підстанцію. Проїжджали ж ото по усіх підстанціях. Ну вони в основному Рубанку дуже подстанцію. У нас отут основна подстанція, вони не найшли, вона у кущах заросша. А тут оце до мене, шо йде подстанція, вони прямо із дороги у неї зашурували з автомата.

Так ви без світла були в цей час?

Без світла – ні, зробили. То ж у нас елєктрік у Парафіївці, ми просто ці вопроси переставили ті. Вин [з автомата] якраз попав пид низ, не дуже зашкодив, він думав, шо він її розбив, а.. Оце такє дєло.

Ніяких свят родинних чи інших не відзначали в цей період?

Тоді які свята? Тоді всі по погребах, люди боялися балакать дуже, вони наче. Ну от з ким балакаєш, ну вони всі знали, вони всі на тіліфонах [були], воно ж [*нерозбірливо*] іде, уже дзвонять, от «до вас шось їде». Не було такого, шоб хтось мовчав і ховався в тому. Може й це шо воно було якось сплочьонно. Село це Рубанка тоже воно ж багато наших усіх там, і оце так воно по дорозі друззя, товарищі.

Тобто люди проявляли взаємодопомогу, підтримували один одного?

Да, да. Ні, і там хто заболів, на цю сторону вискакували, машини ж були, нихто ще їх не ховав у землю. Життя продолжалося.

Після виходу, як вам от як голові виробничих процесів вдавалося повертати все: запускать посівну, відновлювать техніку? За шо перше бралися?

Ну, перше бралося, це зачистить площу, щоб можна було посіять на тій площі. І саме це страшно було, мені приходилося, єслі от їхав туда механізатор, у мене працював, я сідав у кабіні, рядом їхав. Єслі зирве його, значить і мене зирве, щоб мені тоді не отвічать перед дітьми і все.

З ким найбільше ви співробітничали тоді, з МНСівцями чи з військовими? Хто вам більше допомагав саме у розмінуванні? Хтось же мав дати добро на виїзд на поле?

Ну МЧС, вони в основном. І друге, чесно, на їхнє розрешеніє нихто ничого не дивився. Я брав на свій риск і страх і розміновував це поле, хотя воно не моє лічно, воно дане в аренду державою, а мені всьоравно нада було б платить арендну плату. Хоч крути, од [плати] мене нихто не освободив ни в період окупації, всі годи я плачу арендну плату, можу пиднять і рахунки і все. Хоч і казали, шо в період окупації там усе нихто не платитиме, да все-все заплачено: єдиний фіксований [податок], арендна плата. І даже я вам наголосив, шо двічі, фізичну одну ділянку і юридичну, двічі оподатковували 2 роки. І по судах уже тягався і все, і не мог я доказать правоту, хотя, хотя єсть по [праву] фермерського хазяйства – я не маю права передавать у суборенду, бо це державна, це не моя земля! Вони мені доказують, ловить дядька у полі, єслі я голова, я не можу у договорі розписаться, передать у суборенду, як я.. в мене цільове використання! Я написав у заяві «для створення фермерського господарства». Я створив фермерське господарство, вона машинально переходить у фермерське хазяйство. Я ж веду податкові документи, мені зарахували, шо вона.. везу статут фермерського господарства – все! Тут тільки трах – через 5 років приходить: фізична особа, той самий кадастровий номер, і той. І оце два роки так платив податки.

Ясно. А якою технікою ви починали роботу, у вас частина ж мабуть була спалена тут, чи якась збереглася?

Ну збереглася, там на базі вона збереглася, в мене дома вся збереглася, яка тєхніка стояла. В мене не було, даже стікла не пробито, ну я не знаю, може так повезло, хотя вони отут стояли всі у рядок. Дірки єсть, є прильоти, ну вот.

Тобто було чим поле орать?

Да.

Із центральної бази вам не допомагали технікою?

Ні, не допомагали. У мене була своя тєхніка, я своєю технікою старався оброблять. В мене було в основном все поле зоране з осені, через то мені повезло. Мені ті[ль]ки заборонувать і посіять, і убрать оті осколки, все. Оце ж де танк розирваний, воно було спахане, все було зроблено для того шоб ті[ль]ки посіять. Но нада було убрать оті снаряди розирвани. Ну ті[ль]ки ж те, шо може взирваться, його нихто в руки не брав, приїжджали МЧСники, флажком красненьким обозначав, визивав, дзвонив.

Ясно. А от як ситуація у вас – контакти з іншими фермерами чи сусідніми, от хтось вам пропонував допомогу чи, навпаки, може просив допомогу в цей час? Були такі випадки чи ви кожен сам по собі?

Кажний сам по собі.

Кожен сам по собі. Фермера не дуже спілкуються?

Да ні, кажний сам по собі. Я в никого ничого не просив, і в мене ничого не просили. Я шо мог, я сам старався і тя[г]нувся, робив сам. Трохи [ПРАТ] «Кремінь» помог, бо я ж тоже там управляющим, трохи там якесь питання, шось вони сильніше. Шо мог, я туда оддавав. Ну шоб якось дружно посіяти, шось той. Ну конешно, ті[ль]ки результатів ми не добилися у первий цей год [войни] – де те мін. добриво, де? За шо його купить? Ціни зерна обвалили до того шо..

З пальним же тоді проблема була.

І проблема, і ціни обвалили зерна, шоб ми не могли його. В ті годи було, ото запаси ті розходували, шо були накопиченими.

А точок же оце розвалений, а де ж ви зерно тоді зберігали? Кудись на сушарку везли?

Ні, в нас ще ж там є в центральном складі.

На центральний склад [везли на зберігання]?

Да, не розвалили ничого. У Рубанці случайно остався склад, тоже не [пошкодждений], хоч вони там і стояли.

А це тоже «Кремінь» там?

Да, [ПРАТ] «Кремінь», да, склад там єсть. Тут на краю ось стояв склад, нихто, даже ни одна пуля не прилетіла, там соняшник сохранявся.

Оце кругла оця башта?

Ні, оце осьо так отут стоїть він.

А, тут ближче.

Ближче, отут за соняшником.

За майстернею аж там, да?

За сараєм осьоде. Із тамбура харашо його видно, ну і вони там стояли, не стриляли по ньому, ни кришу не побили, ничого.

Тобто не все було втрачено?

Не все було втрачено. Оце саме було втрачено, оце у нас по «Кременю», це втрачена майстерня, там ото тракторну бригаду вони дуже оборудували. Ну, того шо там ішли бої: і їх [росіян] обстрелювали там із міномьотів, може й наші міни туда попали. І вони [російські військові] приїхали, уже як отступили, чи приїжджали забірали їх там; вони з танка бабахнули і все зробили. Бо там стояла, вони знали, шо там єсть топливо, воно загориться – і все погорить, дим такий валив навєрно двоє суток. Ну пидийти, пидийти туда, шось зробить затушить пожар там – це нереально було. Свєту немає, водокачка не робить, і відрами ти не зату[шиш], і воно ще й тріщить, воно, пожарної немає, відрами не за[ллєш].

Да, без спецтехніки, звичайно.

І вони ж [росіяни] ходять, ну хто полізе на пулі, ну це нада буть уже глупому-дурному.

А вони ще там тоже перебували?

І вони перебували. А вони щас положили б, і не ті[ль]ки криша, кришу відремонтіровав, людей не одремонтіровать [із мертвих] ніколи. Саме главне – це людське життя, сьогодні на первом плані.

Оце, шо я мог, я вам все розказав.

Після звільнення хтось займався підрахунком збитків, приїжджали з прокуратори хтось?

Приїжджали, з прокуратори все, складали акти. Ті всі акти єсть окремо. На які збитки, ну невеликі дуже збиткі. Я не можу цифр точно сказать і об'яснить, бо там.

Статистику, мабуть, вела центральна контора?

Центральна контора вела. Ну приїжджали, розказували, вони там оформляли акти.

Наскі[ль]ки, на вашу думку, війна змінила людей у селі, може тих працівників які на вашому господарстві працюють, мабуть когось мобілізували?

Багато позабірали, людей щас у підприємства в «Кремень» не хватає робочої сили, це дуже вплинуло на економіку хазяйства, на уборкі, на посєви. Вже не те качество підготовки, просто нікому робить на тракторах, по одному чоловічку. То по два [як] були, якось бистріше воно робилося, а сьогодні вовремя не посіяв – те й получив. І січас іде уборка – по одному комбайнеру! А людина ж не залізна, шо таке вона може [по] 14 часов, [по] 15 робить день у день? Це просто вони роблять, шо война йкде, на винос і все. Через то інсульти, того шо люди зношуються, і поостававлися які – не молодьож, а поостававлася всі з возрастом більше за 40 [років]. А багато ціх молодих, шо були, нормальних комбайнерів, вони всі воюють.

Броні вам не дають?

Ну бронь не давали, да й бронь, яка бронь – це не велике підприємство, це як 400 тисяч [гектарів], дак там бронь дають, а як невелике підприємство, до п'яти

тисяч [гектарів] землі, дак скільки – 30 чоловік, 20 чоловік – і всьо. А їх працює 200, як можна всіх забронірувать?! Ну як? Це нереально сьогодні.

Самих кращих забронювали, а решту ж.

Да, да. Часть забронювали, а тіх забірають.

Да, справляться з усім важко.

То ферму бронюють, того шо скотину круглий год нада годувать. Трактори ще зимой не так загружени, може хтось більше, а в основном в них весна – і до білих мух.

Ну да. […]

Дмитрівка

Запис Д-12[1]

Респондент 1 (у тексті – Р1): *Анонімно.*
Рік народження: 1963
Професія, соціальний стан: *вчитель.*
Респондент 2 (у тексті – Р2): *Анонімно.*
Рік народження: 1971
Професія, соціальний стан: *вчитель.*
Стать опитуваних: жінки.

Основний зміст. Інтерв'ю містить інформацію про сприйняття жителями Дмитрівки початку військових дій, російських обстрілів, налагодження побуту в умовах воєнного стану, подробиці спроб евакуації з селища, взаємосприйняття людей з різним досвідом війни тощо.

К1: Чи передбачали ви або передчували, що почнеться війна, в плані повномасштабного вторгнення?

Р1: Скажімо, по телебаченню перед тим уже анонсувалося таке питання. Опитували іноді (мені здається, що то було місто Київ), на вулицях питали: як ви ставитесь до того, що оголошують, нібито Росія готується до вторгнення, до війни. Реакції були у людей там різні. Мене вразило, коли молоді люди,

[1] Транскрипт цього запису уперше було опубліковано на інтернет-сайті Національного музею-голодомору у серпні 2024 року.

особливо там з насмішкою [казали]: «це комусь приснилося», і так далі. У мене таких відчуттів не було. Я, в принципі, вважала, що все можливе.

Р2: А я ні. Я чула цю інформацію по телебаченню, у мене син у поліції в Києві, брат у поліції, вони, ну син якось ні, а брат він…Вони зібрали тривожні чемоданчики, тобто їм уже це було сказано, він дзвонив, нас попереджав. Але, ну я навіть, ну чути інформацію чула, але про те, що це буде, я не вірила. Навіть коли почалася війна й почали скупляти продукти і все, я нічого особо [не купляла]. Ну, пішла там, щось купила, кажу, цей бардак там на три дні. Я не вірила, що це так буде довго і серйозно.

К1: Чи готувалися ви до можливим ускладнень, пов'язаних з війною? Може там щось підкуповували?

Р2: Я ні, нічого не купувала. Знаю, що люди купували, а я нічого не купувала, зато зараз купую. [*сміється*] Як результат.

Р1**:** Я зіткнулася з такою ситуацією, що у мене абсолютно не було солі. І коли сіль закінчилася, я зрозуміла, що її взять ніде. То, ну була в шоці. І після першого обстрілу по Дмитрівці, коли вони центральну вулицю обстріляли, ми після того поїхали в Талалаївку. Там продавав якийсь старий чоловік з мішка сіль, оту кам'яну, чорну, отакенними кристалами великими, і я взяла два кг, з розрахунку, що тепер я врятована.

К1: Коли і де ви дізналися про початок війни ? Чи відклався цей момент у вашій пам'яті?

Р1: Ох і відклався. Я проснулася від того, що у мене задзвонив телефон. Істеричний голос жіночки з сльозами говорить, що робити. Я не знала, що війна почалася, я не знала що це вже все реальність. А вона плакала й кричала: «Що ж тепер робити? А чи йти в школу дітям? А таке кругом робиться». І я зрозуміла, що видно щось таке ж робиться, але стримала себе і сказала: «Ну, ви заспокойтеся, все буде добре. Щодо школи я вам скажу пізніше, але якщо не буде вказівок, значить іти в школу». Вона каже: «Ой, а в Києві не йдуть». Я кажу: «Ну все одно – все буде добре». Поклала трубку і думаю, хто мені дзвонив. Номер вибився, але назви не було, я не знала хто це із бабусь моїх дітей дзвонив. Я швиденько телевізор [вмикаю] і розумію – війна. Ну і все.

Р2: Я була на лікарняному, певно Covid був. Це було в четвер, да, війна ж в четвер почалася. Я на ніч вимикаю телефон, з дітьми зідзвонюємося ввечері, тобто я знаю, що вранці до мене ніхто, в принципі, не телефонуватиме. Я на роботу не йду, встала там десь години о восьмій. Спокойненька, відкриваю телефон, а в мене [в] пропущених – син з Києва дзвонить. Я ж думаю, що ж сталося. Я набираю [до нього], він [каже]: «Ма, війна!» – Яка війна? – «Мам, а [..[1]] брат в Гостомелі, а

[1] Пропущено персональні дані з міркувань безпеки.

[.. його] бомблять, ні, Гостомель бомблять, а в них діти, а що з дітьми? Ми свою [дочку] зібрали і відвезли в Гостомель, бо думали, що там безпечніше буде трохи». Вони не думали, що все так швидко буде. Вони думали, шо Київ більше буде і тому відвезли в Гостомель. Вони там з Інною сидять в підвалі.

І то, я ж кажу, я ще дуже не повірила. Він: «Мам, включай телевізор!» Ну добре, включу, а ти [..[1]], точно кажеш це, ну там може якась помилка? Тобто я в це не вірила, поки вже ж потім не включила телевізор. А тоді ж уже [*зітхає*] почалися дзвінки і все решта.

К1: Ясно-ясно. Перший день війни чим запам'ятався вам? Якісь події першого дня?

Р2: Я не знаю, перший [день], він був весь на дзвінках: всім дзвонили, всім телефонували 150 разів, особливо дітям. Самі сиділи і, ну я практично всю війну, поки ото не виїхали ми, я просто сиділа на дивані і дивилась телевізор оце. Їсти не хочеться, на роботу ж іти не треба і просто тупо сидиш, хитаєшся і дивишся в телевізор. І ждеш. Ждеш хоч що-небудь, якоїсь позитивної, ну.. хтозна, шо ждеш.

К1: Ви ж, мабуть, ходили на роботу в перший день?

Р2. Ну я на лікарняному [була], а по моєму не ходили.

Р1: В перший день ми не ходили, але дітям потім уже ж сказали, що всі залишаються вдома. Я давала завдання дітям протягом перших тижнів: то намалювати, то щось написати і т. д. Батьки дякували за те, що відволікала дітей. Взагалі знаєте, якось перший день для мене, він, ну як, ото тим дзвінком більше, а потім треба було вирішувати то з дітьми, то з роботою, то іще якісь питання. І він якось не відклався.

К1: Ясно-ясно. Добре. Як люди сприйняли звістку про війну – ваші знайомі, колеги, взагалі населення селища? Були якісь ознаки паніки чи навпаки?

Р1: Я навіть не можу от сказати за інших людей. Сама я більше така по характеру, просто в собі; тому я не вискакувала на вулицю, не пробувала шукати там якоїсь підтримки чи поговорити. От [колега моя] говорить, що сиділа. Я пам'ятаю, мабуть, таких тижнів два чи три, коли навіть не стілець, не крісло, не диван, а саме табурет. Табурет, я, через двері телевізор, і я в отакій позі. Справді нічого, на вулицю не могла відійти, щоб одірватися від телевізора. Мені здавалось, шо телевізор – це зараз центр всього, отам я мушу буть. А от тижнів мабуть через 2-3 я раптом зрозуміла, що я не можу в хаті буть. Я у хату практично не заходила, якщо щось летіло, я відкривала вікно. Коли чоловік кричить: «До вікна не підходь, вікно закрий!». [Але] як я можу, коли я не бачу як летить літак, як я не чую що там, з

[1] Пропущено персональні дані з міркувань безпеки.

якого боку гуде. Потім я стала жить у садку; взяла вила і я за березень місяць перекопала за хатою той шматок, який у мене називався садом. Я заставила чоловіка повикопувать кущі, зовсім змінила свій сад, бо він в мене був так, тепер став за хатою ось так, деревця молоді, і так далі. Я повинна була щось робити, це раз, і обов'язково на вулиці. У нас дуже було звучно: щось десь їхало, щось летіло, гуло з якогось боку і т. д. І от оце життя я поділяю, що кілька тижнів я німо перед телевізором, потім я весь час на вулиці. Щоб сказати, що сусіди десь якось обговорювали це, ну що, якщо людина стогне «Ой що ж буде, ой що ж буде». Я не знаю, що буде. Краще мовчки щось робити. Ну, це я така, інші люди може інакші.

Р2: Ну я теж відволікалась; певно сиділа довго. У мене є теплиці і вони вже були посаджені на той момент. У мене вибору не було, я теж ішла туди. Чоловік якось більш нервово все це сприймав, дуже хвилювався. Я більш, можливо, врівноважена трохи. Я ж кажу, я просто не могла в це повірити; коли уже все це відбувалося, і все рівно.

Вибухи, да, я живу там скраю, та і [колега моя[1]] скраю, бо у нас було чуть, бо у нас Рубанку через поле видно. І там були й вибухи, а воно в мене з города дуже чуть було. Ото пригнешся – вроді не сюди, то десь там димить – вийдеш, подивишся. Ну тобто і на вулиці; але люди мало виходили на вулицю, до речі. Щоб там ото в нас на вулиці десь збиралися – [то] ні. Всі якось більше сиділи по хатах, по домівках ховалися, облаштовували погреба. Бо сказали: «Зберіть сумки» – збирали сумку з якимись речами і документами. Погреб, ну в кого який, стільці опустили, в нас він сирий, то.. Але коли почались обстріли, то мусили там сидіти, хоча чи спас би чи ні, невідомо.

К1: Як часто доводилося в погреб тікать?

Р2: Як тільки гучні обстріли, отут Рубанка, так ми і в погребі сиділи. Але я і до погреба відносилась не дуже, я вам скажу. Чоловік він у мене [такий, що] бігом ідем у погреб. Особливо зранку отам вони починали стрілять.

Р1: У півшостого чи двадцять хвилин на шосту.

Р2: А ні, ще пізніше, бо я ж устаю і мені треба зварить каву.

Р1: Ні, в 6:20.

Р2: І я встаю там, ставлю каву варить. Чоловік: «Уже стріляють, ідем в погреб». [*сміється*] Я кажу: щас, я доварю [каву], тоді уже ж ось цей. А тоді вже коли почали по нас стрілять, [і] хтось подзвонив сказав, що зараз стрілятимуть. Я ж така встала, кажу: «Та я зараз зварю каву».. Коли як бабахне! А воно біля нас, ну ми ж з краю, як прилетіло. І як заскочили в той погреб в чому були, отако всі три – ой..

[1] Персональні дані опущено з міркувань безпеки.

К1: **Це мабуть уже було десь під кінець березня?**

Р2: Да, це отам в 20-х числах, бо ми тоді поїхали.. У 20-х числах березня, я точно не пам'ятаю, але коли почали Дмитрівку масово так обстрілювать. А ми живем якраз біля підстанції, і ото вже коли бахнуло по центру, то у нас аж шибки задвигтало, то ми скочили у погреб. Ми ще в погребі, а воно свистить над головою, і такий свист жуткий – капець. Потім виявилося, що воно у нас на вулиці впало до одного в двір, але не зірвалося, перед хатою. І вона застряла ця – САУ чи з чого вони стріляли? – [з] САУшки. Да, бо я ж чую, що воно десь тут упало, аж задвигтіло, але, слава Богу, не зірвалося. Якби воно в нас там [зірвалося], ну це від нас десь там хат п'ять, то не знаю як би було. А в нас підстанція, і зараз, кажу, будуть в підстанцію стрілять, хто ж знає, що у них в голові.

Р1: Я перший раз у погреб потрапила тоді, коли у нас постріляли от по центральній вулиці. Вони маркер пустили спочатку ж там, він упав, вони побачили, що там де треба. І потім почали ото так бити. Але у нас перед цим, здається це було 22-го березня, ну це треба глянути [по календарю] – [свято] Сорок святих було.

К1: Да, точно-точно.

Р1: От перший раз це наші хлопці приїхали в кінець нашої вулиці, у нас вуличка коротенька – і за нею іде колгосп колишній, територія: там кущі бузини, кущі кленів ростуть, в основном таке. І от перший раз приїхали наші хлопці, в тих кущах почали стріляти з тих кущів на Гайворонський шлях. Через те, що вони [росіяни] з Гайворона йшли через 25-й кілометр[1] ось сюди на Рубанку.

К1: Це рухалась якась військова техніка наша?

Р1: Приїхали наші хлопці, вони у нас не жили тут, вони приїжджали видно з Талалаївки. Прилітали, ставали в ті кущі в кінці нашої вулиці, відстрілювали, потім швиденько згрібалися і знову поїхали. От коли вони стріляли, от на нашій вулиця молодь, та що не втекла, ми стояли за ними практично, ну це кілька сотень метрів. Бо нам їх і видно було частково і чути із тих кущів, оце отак. Ми з С[..[2]] і наші чоловіки, ми завжди стояли за ними, і я молила Бога: «Тільки попадіть, куди-небудь, але тільки попадіть». І коли одного разу в одному місці там раптом дим пішов, кажуть, в бензовоз там вцілили, потім іще з другого боку. Ну це була вершина блаженства, я вам скажу. У мене чоловік завжди казав: «Ми оце так стоїмо отут, і якщо прийде відповідь – не знаю чи по хлопцях попаде, а нас точно не зберуть». Але ми отак виходили завжди, коли наші приїжджали, ми стояли ото

[1] «25-й кілометр» - залізнична зупинка, біля якої знаходиться перехрестя доріг з Дмитрівки на Бахмач і з Гайворона на Рубанку.

[2] Персональні дані приховано з міркувань безпеки.

там, як охоронці. І тут одного разу, так вранці о 6:20 я чую: вже пошло. Я ж бігом вікна відкривала пластикові, щоб не так повилітали, прикривала їх купкою книжок, щоб холод не заходив. Ну словом, ціла кухня. І вибігаю я, уже так – уже стріляють, а я ще у хаті. А чоловік уже на другому крильці. У нас дві хати, і там погреб влазний у сінях. Він каже: «Ти куди? Це вже по нас». Як по нас?! Ну словом, ми в погреб перший раз.

Виявилось, [що] погреб, він у нас абсолютно не пристосований. Через те, що полички на рівень отак-о, з банками, з усім. Я кажу: «Якщо гецьнуть по нас, я не знаю чи та бомба проб'є наші плити в погребі – бо у нас непоганий погреб, – але оці банки, вони нас доб'ють». І я першим ділом, замість того щоб там боятися, я просто стягувала банки вниз, і ото не дивлячись, не сортуючи вже їх, просто ховала вниз, щоб вони не летіли раптом ще нам на голови. Отакий був перший раз.

А ми саме в той день іще поїхали в Талалаївку. Уявіть собі, вилізли з погреба, відстрілялося, а у нас була домовленість, що ми їдемо у Талалаївку. Я кажу, ми не поїдемо. Але шофер все одно їде, бо у нього там ремонт машини, і він їде. Ну і ми сіли. От враження [наше] у Талалаївці: уявіть собі – там люди спокійні, вони проснулися, вони спокійно собі вийшли у центр, щось роблять. І ми. Ми виходим – це як, знаєте, потрапити машиною часу в інший світ, коли ти не такий, як інші. Ідем, люди сміються, а ти якийсь загублений, отакий загублений абсолютно. Стоїм, зайшли в магазин, ну раз приїхали, давайте купимо насіння, бо вже ж березень місяць. Я розумію, що я бачу повний набір насіння, – я не можу зібратися з думками, а що мені власне, які сорти треба. Продавець питає, а я бачу, вона теж дивиться на мене дивно. Я тоді кажу, що значить так, я вам називаю, наприклад, огірки і скільки пачок, а ви на свій розсуд даєте мені, що я скажу. От так брала я насіння: я не могла сказати, ранні, пізні, червоні чи жовті, просто п'ять пачок, помідорів там 10 пачок. Все, на цьому кінець.

Прийшли [ми], стали у чергу до банкомата в Талалаївці, двері в машинах «бах-бах», а тебе отак кидає. Є бажання підійти і у вухо так уклеїти: що ж ви бахкаєте, треба щоб тихо все було. Ти не можеш із оцим справитися. Тут одна жіночка каже: «Ой, а що там, ви не знаєте, у Дмитрівці кажуть 20 хат згоріло», ну й так далі. Ви не уявляєте, як мені тоді хотілося ту жіночку взяти і рота їй закрити: звідки таке, що ви городите, які хати? Словом, один раз в житті побула, як кажуть, повністю не в своїй тарілці, повністю не серед людей таких як ти, а якихось зовсім інакших: спокійних, впевнених, веселих, вони вийшли робити якісь справи. А ти невідомо, кинутий ось так наче туди серед них. Це жахливо. Це ми так з'їздили в Талалаївку в перший день, як нас пробомбили. Я з погреба поїхала на Талалаївку.

Р2: А ми ж виїжджали в Прилуцький район у Богданівку. Тоже коли ото пробомбили дуже. Ну я взагалі не панікьор, якщо чесно.

К1: В 20-х числах, да?

Р2: Да, ми оце ж 1-го квітня чи 2-го вернулися. Ми планували їхать на тиждень, а застряли там на два, десь днів до десяти, щось таке, я точно не пам'ятаю чисел. Але ще б і не їхали. Вийшла на вулицю, оце ж як дуже обстріли були, там сусіди. І чую, вони кажуть, жіночка молода, ну вони ж молодь, десь спілкуються, кажуть: «У нас є 20 хвилин». Я стою і думаю, до чого 20 хвилин. А ці ж питають: «До чого 20 хвилин?» – «Ну сказали, що 20 хвилин, а тоді ж буде масований обстріл». Я думаю, звідки така інформація. У них значить четверо дітей, плюс одна дєвочка через дорогу, двоє ще через дорогу, і значить така невеличка машинка. І вони як повиходили всі, я й думаю, куди вони всі туди посідають. А тоді ще десь взялася сусідська машина, і вони всі туди ж сідали і виїжджали. А я ж тоді, у чоловікового брата машина [була], і я ж давай до них дзвонить, що давайте виїжджайте до невістки С[..[1]], у Богданівку, Прилуцький район, в неї там мати. В них магазин, і коли у нас зникли всі продукти в магазині. Ну от я не знаю, я такого скільки живу, я не уявляла, що в магазині, я не вірила, що їх не буде. Я ж кажу, я й не купляла особо. Я не уявляла, що в магазині взагалі може нічого не буть. От у них свій магазин, і у нас біля школи є магазин.

К1: Це у ваших родичів?

Р2: Да. І заходиш, магазин такий чималий – [і] нічого, не то шо, а нічого! Ми може ще були трошки забезпечені, ну, я не панікувала за їжу в плані того, що в них, думала, десь там щось було. Толік каже, ми там щось понакидали, десь залишили щось собі. Але просто магазин був реально пустий. Хліба ото накидали в морозілку, тоді отут хтось хліб привезе, ну реально його не було, ну якась там мука [була], шось надіялися. Але коли ми поїхали, ото ж ці сказали і я пішла, що давайте їхать. Чоловіка брат каже, та ні, може ж не будуть. А він боявся покинуть будинок: у них стоять сонячні панелі і всяке хазяйство, і магазин. А він спілкувався зі знайомими під Києвом, в сторону Гостомеля, по Житомирській трасі, якийсь населений пункт на букву «Б», я все його забуваюся. Не Буча. Короче, що він звідти подзвонив і каже: «Ті люди, які повиїжджали.. ну, добре, що ми тут позалишалися, бо люди повиїжджали, а під час обстрілів пожежа може виникнуть, то хоч є кому загасить». То він і каже, що ми всі поїдемо, і не дай Боже [щось]. Ми тут скраю села живем, і він ото сумнівався, чи їхати чи не їхати. А я ж кажу, що одвезіть мене хоча б на край села, туди до кумів, до [..]. Я кажу, вивезіть мене туди, бо я велосипедом їхать боюся. Уже ж сама запанікувала.

Тоді вони зібралися і поїхали. Ми в Прилуки по трасі їдемо, а там уже перед тим, під Прилуками їх били. Їдем по трасі: це така жуть, ми ж тут такого не бачили – а там танки згорівші, якась одежа валяється, десь там тіло лежить. Ну короче, це була така жуть, я в жизні даже не могла такого уявити, що таке може бути. Блокпости ж

[1] Персональні дані приховано з міркувань безпеки.

нас зупиняють, там звідки питають, паспорта перевіряють. Ми з Дмитрівки, а вони вже знали, що у нас там, і так лояльно до нас відносилися. Ну але документи всі перевіряли, строго все.

Приїхали ми туди в Богданівку, а на нас дивляться, як на біженців. Оце теж було цікаво, коли ми виходимо, а на тебе отак, ну я ніколи не уявляла, що на тебе так можуть дивитися. Заходимо ми в магазін, там через дорогу магазін, на нас отак же ж всі люди дивляться. Ми заходимо в магазін – а там все є! І в нас такі очі. Ну, я, знаєте, 50 років прожила, я дивувалася продуктам, тому що у нас ну реально нічого не було. Ми пішли значить з С[..], раз пішли купили, прийшли і поїли. Значить, ми за день сходили чотири рази, і кожен раз щось купляли, і це при тому, що ми не голодували. Я не можу сказати, що ми голодували, тому що є люди, які живуть «з магазіна»[1] і вони реально голодували, в них не було ні м'яса, нічого. Чоловіки наші кажуть: «Дівчата, може хват[ить уж]е ходить, ви ж скільки туди ходитимете». А нам усе хочеться, оселедця хочеться якогось. А С[..] каже: «Диви, тут пельменів он скільки, і морозилка у них вся забита». Ну короче, а на нас же ж люди дивляться. Ну це ми перший раз [день] ото разів чотири сходили, тоді вже ж трошки. Ну ми звикли, а що ж, кожен може піти в магазин, купити коли йому щось треба. Ми звикли до хорошого життя, а коли його не було скільки, то воно реально відчулося, що чогось добренького хочеться.

Там теж тоді наче тихо було, а потім воно там десь за Прилуками, вони ж коли почали їх уже гнать назад, і вони [росіяни] тудою десь ішли, шо були вибухи. Утром просинаєшся – вибухи. Тут машини бахкають, двері, а там вибухи були. Ми вже не знаєм, куди нам далі їхать, чи нам кудись далі їхати, бо ось тут рядом, а вони там з Києва уже верталися і було чутно дуже. Ну а тоді уже на телефоні. Ми уже поїдемо додому, та я б уже й не спішила, але ж у мене теплиця, у мене ж розсада в теплиці. Дякуючи, що батько покойний, Царство йому Небесне; вони теж виїжджали трохи, але він раз з'їздив і сказав, що нікуди не поїде. Я вже ото дзвоню: «Па, поїдьте полийте». Позамикали уже, він вже там якось повідкривав, а там же ящик через ящик. Кажу, Боже, як той батько буде ходити через ці ящики. Ну уже ж якось ходив, спасіба йому. Я дзвоню: «Що ви робите?» Він каже: «Я поливаю, але тут ось в Рубанці таке робиться». Ну я вже ж кажу, що як-небудь, будь ласка. Дак він ото нас трохи спас. Так я із-за того, я б уже й пішки йшла. Але надіялась на краще, я ж не думала, що в мене там, я думала, що все буде добре, раз вигонять уже.

Р1: І ви знаєте, оце цікавий стан, оці виїзди. Ми насправді не виїжджали повністю, але після того як нас один день били два рази на день. От у 6:20. Мені, до речі, чогось згадалося, як усе говорили про гітлерівців, я досить часто шукала

[1] Тобто купують їжу в магазині.

аналогії саме із фашистами німецькими. По-перше, оця така вранішня педантичність, от в 6:20 вони уже нас колотять. Потім було, здається, десь на початку третьої години, не скажу точно, але був день, коли нас вранці і в обід «пригощали». У моїх друзів була паніка, у мене наче й не було такої, але вони [кажуть, що] «їдем». Їдем, куди завгодно, але їдем. Через те, що там обіцяють взагалі якусь таку, що Гради будуть, ну словом..

Р2: Ну да, там розмов було дуже багато.

Р1: Так, розмов там було дуже багато таких. От ми, значить, на вечір. Хоча розкажу ще один момент із цим виїздом. По-перше, коли ми в Талалаївку тоді перший раз з'їздили, просто в магазини, по ділу, ми зупинилися, не доїжджаючи до нашого села за кілька кілометрів, через те, що сказали: рухається десь колона і ви можете з нею зіткнутися. Я не знаю, чи я про колону думала, але я не могла заспокоїтись, чого мене понесло в ту Талалаївку. У мене залишився чоловік вдома, зв'язку немає, додзвонитися не можу. І те, що я не разом [з ним], було набагато страшніше, ніж уявна ота колона, яка чи зустрінеться чи ні, я не знаю. І я вирішила, що більше їздити ось так не буду нікуди. Сама наче в безпечнішій ситуації, але нерви були на межі.

Настав отой день, коли давайте виїжджать. В мене ж друг, значить, дзвонить і каже: «Так, півгодини: поряєтесь, закриваєтесь, їдем». Я питаю: «А куди їдем, конкретно кудись чи куди-небудь?». Він каже: «Куди-небудь». Ну, тобто, це не до конкретних людей. Я ще пробую поговорити з однією людиною, моя хороша знайома. Я завжди вважала, що [ми] друзі, тим більше, що був час, що ми їй прихисток дали у давні часи, ну неважливо. Я дзвоню й кажу: «У вас там немає де? Але нас багато, нас шестеро». Вона мені розказує: «Ой, та ми ж ту хату продали!» Ну й так далі. Все, питання зняте. Дзвонить мені хвилин через кілька. Дзвінок – і я думаю, мабуть [вона] передумала. А вона каже: «Ой, а чого ви взагалі в цю сторону, усі їдуть отуди в Прилуцький бік». Я кажу: «Дякую, ми вже вирішили це питання». Насправді ніяк ми його не вирішили, але я поставила крапку на цій людині. О. І людина, з якою я була на курсах буквально два тижні, дзвонить і каже: «[..], ви як там?» Я кажу: «В погребі». Вона [каже]: «Значить так, забирай чоловіка, і приїжджайте». Я кажу, я не можу, шестеро нас. Така хвилинка, замнулася, і каже: «Значить так, тебе і [чоловіка] я забираю, [а] ваших друзів ми розмістимо в сусідів. Їдьте». Це була людина з Талалаївки.

Ми не поїхали туди. Але на ніч ми ж таки зібралися кудись їхать. Я одягаю, – я ж в принципі так лазила і в погреб, – я одягаю на себе пуховик, той, в якому ходжу у світ. Зверху в мене є стара дублянка, яка висить у мене на горки кататися, але вона, дякувати Богу, простора, натягую її на пуховик. На мені кілька штанів, через те, що я не знаю, що буде і з хатою і з рештою [майна], і мені треба буде

якось жить. Я оце ось отака, [*сміється нервово*] ну це весело, але я така. Я беру ще, раз нікуди ми до людей не їдем, значить я накидаю кілька верблюжих одіял. Оце я з собою набрала. І беру дві сумки: одну з їжею, одну з усякими речами. Коли я потім на другий день приїхала додому і почала розбирати оту сумку з речами, мені було і смішно і гірко: куди ж би воно мені знадобилося те, що я туди накидала. В погреб, до речі, лазила завжди з ноутбуком, через те, що школа, робота, а там усе. Ноутбук строго запакований у целофан, щоб не одсирів, не дай Бог.

Ми поїхали, ми ночували під небом. Спочатку поїхали під ліс, потім почав накрапати дощик, десь під годин 12 ночі. Значить, ми вирішили, що можемо не виїхати. Ми виїхали [з-під лісу] і поїхали в найближче село, не скажу як назва, ну оце в сторону Талалаївки. Я живу тут досить давно – [проте] Рябухи, Займище і так далі для мене нічого не значить. Але ми приїхали на окраїну села, у цю сторону, зупинилися біля зупинки. У нас було дві машини, і ми вирішили там решту ночі докантуватися. Тут побачили, що щось рухається до нас із світлом. Прийшли мисливці, ну така видно їхня тероборона місцева. Вони прийшли з рушницями, з собачкою та ліхтарями, спитали нас, що [ми] і як. І сказали: «Та ви знаєте, не хвилюйтесь, тут часто машини зупиняються». Ми начебто і не в людей, нікого не напрягли, і разом з тим ми в селі, у якому не стріляли. Але хочу сказати, що ніч була просто жахлива через те, що було тісно, незручно, отакі втушкані. Було не тепло, ну хоч ми й не позамерзали, але не тепло було. Але гірше було на другий день, коли ми приїхали додому.

К1: Ви вирішили повернутися?

Р1: Ні, так ми й не збиралися виїжджати, просто на ніч тільки, бо ж Гради будуть. І от ми вранці приїжджаєм і це дається взнаки. Стан психічний набагато гірший, ніж був до того, ота ніч не переночована вдома далася так, що я наприклад півдня ходила от як сновида. Але я хочу спать, бо я ніч перевела. І я розумію, що зараз просто впаду отак і буду спати. Я толком і не роздяглася, от півдня я не скинула з себе повністю одяг, щоб там якось відчувати себе отак як в халатику чи в легких спортивних штанях. Коли я зрозуміла, що я упаду на ходу, я вирішила, що я ляжу, і таки посплю трошки. Але обідня пора. Вчора в обід нас обстрілювали, треба бути готовим. І я кажу чоловіку: «Так, ти все одно не спиш, я годинку-дві посплю». Заходжу, лягаю, ото так одягнута і.. в шапці. Це взагалі для мене, шапка, я ходжу всю зиму без шапок, я шапки не люблю, ненавиджу їх. Вкрилася і лежу, засинаю, і тут чую, чоловік заходить і каже: «Ти не роздяглася?!» Я кажу: «Я навіть шапки не зніму». Потім я вгрілася, все це якось сама з себе потроху скинула, але сам факт, що я лягла як ота «куця баба» втушкана, бо: а раптом зараз бігти кудись. Більше я сказала, що ніколи і нікуди не поїду, навіть якщо отут буде рватися прямо в дворі. У нас в дворі не рвалося, але розірвалося на городі, за 60

метрів од хати. Ми тоді сиділи в погребі. До речі, у нас погріб влазний, він з плитами і більш надійний, а сусіди у нас мають слабенький, і вони бігали до нас: два чоловіки, господар і його син, і жінка.

Що стосується людей у війну. У Гайвороні вони [росіяни] стояли, із Гайворона із окраїни вони по нас стріляли. У моєї сусідки знайома у Гайвороні саме з того боку, звідки вони викочували ото техніку і били по нас ті САУшки. І от от та [знайома[1]], я її не знаю, але вона коли бачила, що їде по вулиці ця техніка на підвищення, на горбок, вона пробиралася до свого сінника, виглядала, в яку сторону направлені дула. Вона дзвонила [сусідці] і казала: «[..], зараз по вас». С[..] дзвонила мені зразу і казала: «[..], зараз буде». Бігла сама, ще намагалась комусь подзвонити, о, я теж на телефоні, оті вікна відкрити-закрити. І далі у нас процедура [*посміхається*]: погріб у нас влазний, там драбина стоїть металева. Заскакує перший мій чоловік, бо там у нас на акумуляторі лампочка, значить щоб люди лізли і бачили він вмикає ту лампочку. Слідом вскакують сусіди [..]. Тоді летять їм на голови ковдри, які я кожного разу виносила, щоб вони протряхали. У нас там і матрац був, і табурети, і наслано вже було повністю, але все рівно кожного разу я витягувала це. Я їм кидала на голови. Бувало так, що уже б'є, я присідаю в тих сінях; і завжди боялася одного: тільки б не ранило, хай уб'є. І тоді як сама, напевно, найбільша боягузка, але остання [спускалася] я. Уже справа зроблена, вже все інше як буде. Отак ми ховалися в той погреб, отак там жили. Коли оце уже били по наших вулицях, бо били: ось біля школи вдарили, біля сусідів там у нас на вулиці боковій, у нас на городі коли вдарили. То ви знаєте, я сиділа і читала молитви вголос. Я їх небагато знаю, але «Отче Наш», дякувати Богові, українською вивчила колись у дитинстві. Тому оцей стан, ми не стільки бачили їх, не стільки бачили все, що там рухалося десь і далі..

Р2: Ми їх, слава Богу, не бачили.

Р1: Да. Я дуже боялася, знаєте, оцього стану, крім того, що боялась бути пораненою, я дуже боялася уявить навіть на порозі. Ну я не знаю, я їх навіть не росіянами, ні орками, для мене чогось було швидше візуально. Я здається, що я бачила оце зелене, чогось на коротких ніжках і з зброєю. Я не знала, що я можу йому протиставити. У мене десь на кінець лютого з'явилися перші сухарі, сухарі, які з батонів сушила.

Р2: Де ви батонів набрали? Тоді не було, тоді проблема була.

Р1: Дивися, зараз покажу, яке це число. [*показує фото зі смартфону*] 28-ме лютого 2022 року мої перші сухарі. І ота чашка – це не просто чашка, я її навмисне поставила, я нею користувалася весь час. Це чашка, яка перед війною була мені подарована моєю однокурсницею, яка живе у Смоленську. У неї син

[1] Персональні дані тут і далі приховано з міркувань безпеки.

артилерист, а чоловік льотчик. Коли мене дівчата питали, чого учать наші дівчата там, я писала їм у групу: доброму, вєчному.. Що виходить тільки? Так от оця чашка, як оцей місточок між мною і моїми однокурсницями, які в Росії, які мені до війни говорили, що ви дуже «зазомбовані». От коли ще [20]14-й рік почався: одна тут, одна в Кущовці, одна у Петербурзі. І вони якось одного разу всі мені писали, я була [тоді] в «Одноклассниках»: «[..], вы такие все зазомбированные, ты не задумывалась, почему у вас отключен Интер?» – пише мені Вєрочка. Розумієте? Я їй пишу: «Віро, я не знаю, скільки ти каналів українських можеш бачить, я через супутникову можу бачить ваші». Інтер у нас ніхто, на жаль, не відключив, хоча я за те. Я тоді вже ненавиділа той "Інтер" і все, що було з Росією зв'язане. Так от, оці перші сухарі з тією чашкою – це завжди як нагадування про те, що у мене там дівчата, які розказують про мою «зазомбованість».

К1: Під час війни не спілкувалися з ними?

Р1: По-перше, як тільки почалась війна повномасштабна, я одразу вийшла з «Одноклассників», вичистила повністю свій сайт. Повністю до букви, до слова не могла його знищити, через те що там код отой забула, а там не так просто його все знищити. Тому там, я так розумію, сторіночка моя, як листок осінній метеляється десь, але на ньому нічого немає. Да, щодо оцієї подружки Олі. Коли почалася війна, я їй написала вранці: "Оля, у нас війна!" Не було хвилин скільки жодного [відгуку], потім вона написала: «Доброе утро, А[..]». Ще через кілька днів, я була під отим емоційним жахом усяким, вона писала, що «душа болит», «Как вы?» Я їй навіть написала, що щоб там не було, я дуже хочу щоб твої рідні (мала на увазі її чоловіків) не опинилися в ситуації, коли доведеться шкодувати. Потім вона мені ще якось написала: «Где ты, как ты?»; «Болит душа за родину». Але то вже було кілька днів по тому, і я уже думала інакше. І я їй написала коротко: «Значить вона в тебе є». І після цього я їй не написала жодного разу, хоча не викидаю її чат, я бачу як змінюються її аватарки з усміхненим обличчям. Думаю, що дасть Бог, її рідні не беруть участі яким-небудь чином у цьому всьому, але якщо й беруть, то вони заручники.

У мене є однокласники, які живуть у різних містах Росії, живуть у окупованому Криму. І я тепер ціную короткі фразки такі, знаєте, невизначені, але вони для мене як маркери. От Л. [...[1]] у мене живе у Сімферополі, в свій час до війни вона працювала у міліцейській структурі, великим начальником була в Криму. Коли почалася війна у [20]14-му році, вона пішла на пенсію, уже була у неї вислуга, зараз вона працює теж, але уже інакше. Ситуація от така: говоримо ми з Олею у чаті, а тепер з Л. Якось вона мені пише, чи з чимось вітає і пише, що все що є найкраще у Бога – я бажаю тобі. Я швидка на реакцію, я їй відразу пишу, що

[1] Персональні дані приховано з міркувань безпеки.

перемоги у війні. Вона мені одразу присилає тигрика у відповідь: «Ти супер». Більш мені нічого не треба від неї в принципі, через те, що вона може написати: "Я з вами", "Немає сліз" "Я вірю". У що вона вірить, вона не пише, але я розумію і мені цього досить. Світ поділився на тих, хто каже, що я вам бажаю перемоги, а є люди які, наприклад, кажуть: «Я желаю вам мира».

Так сталося і з одним дзвінком із Ставропольського краю, жителя колишньої Дмитрівки, який тепер там живе. Він дзвонить моєму чоловікові. Телефон вдома, чоловіка немає. Я піднімаю слухавку, бо розумію – ну Ставрополь, поговорити треба, перед самим Великоднем. Коли ми поговорили, ну так собі поговорили, але в кінці він мені каже: "Я желаю вам мира". Я говорю, що миру нам було досить тоді, поки на нас не напали кацапи, а тепер нам треба перемога. І він повторює: "Я желаю вам мира". Коли приходить мій чоловік, я кажу йому: «Так, [..] – це не друг і він абсолютно не за нас». Після того [мій чоловік] часто, бачу, не бере від нього трубки, через те що поговорить із ним можна тільки так, знаєте: про баньку, про погодку, про ще щось. Той хто бажає мені «міра», якого завгодно, аби «міра», уже став не нашими людьми.

Р2: Я згадала про те, як свекруха у мене виїжджала, то вони поїхали не з нами, поїхали іншою машиною. Вони у Богданівку не схотіли, бо це далеко, Прилуцький район[1]. Вони виїхали сюди: як їхати на Талалаївку, сюди направо повертати, якесь село там, я не знаю. І вони виїхали, стали там на бугорку, стали і думають. А вони їхали до Валерія Івановича, до якихось родичів, але там теж були у них якісь проблеми… і вони – ну нігде. Вона каже[, що] ми отак стали і думаємо, а куди нам далі і що робить. І тут виходить якась просто жіночка, і вона каже: «А ви щось шукаєте?» – «Да ні». – «А ви звідки?» – «Ми з Дмитрівки, просто оце виїхали». – «Та йдіть до мене». То єсть вона взагалі чужа людина, [і говорить:] ну йдіть до мене. Там уже як було, і родичі ходили, і все. Тобто вони весь отой час, ну вони раніше правда трохи, а, вони могли б приїхати сюди, бо ближче, а нам з Прилук далеко. То просто чужі люди їх приютили, і вони тепер друзями стали, телефонують і все [таке].

Р1. Да, люди різні.

К1: А звідси в сторону Прилук і Талалаївки дороги були достатньо вільні? Можна було їхати?

Р1: Вільні.

Р2: Ну от на той час, як ми їхали, уже були. А до того часу не можна було. Бо я ж кажу, розбита техніка, там теж під Прилуками йшли бої; і тоді коли вони ото навєрно траса Київ-Прилуки, ото вона там була розбита. А вже назад вони [росіяни] вертались отудою десь, а, Срібне там. Бо у чоловіка там знайомий є, він йому

[1] Респондент швидше за все за звичкою говорить про колишній Прилуцький район, що існував до останньої адміністративної реформи і був значно меншим.

телефонував, бо дуже гупало у Прилуках. Ми не знаєм, що нам далі робить; коли [ж] він до нього подзвонив [у Срібне], той сказав, що це тут біля нас ідуть колони, назад вертаються. І тоді їх ото там били.

К1: Це мабуть десь середина березня була?

Р2: Ну да, десь отам середина, 20-ті числа, бо я ж кажу, ми [по]вернулися 2-го квітня навєрно, день визволення був, що ми змогли сюди вернуться. А оце ж два тижні були там. А дома ж теж: у нас спальня без вікон, а я коли хворіла, бо хворіла таке як ковідом, я пішла спати в зал, щоб чоловіка не заразить. А зал – чотири вікна, [тобто] дві стіни і чотири вікна. А тоді, як війна почалась, я йому говорю, щоб переходив до мене, будемо спати у залі – ми хоть чуємо, де вибухи [або] коли починає щось гуде, летить і так далі. А тоді, коли прилетіло в центр села, і у нашої колеги, у Л[..] Михайлівни, повилітали усі вікна, і двері, казала, усі по хаті повибивало. А я сиджу і кажу: «Так чуєш, а ми ж спали де чотири вікна. Там у спальні немає жодного вікна, безпечно, а ми спали..». Тільки тоді ми вернулися туди [у спальню]. Ну, не ждали, що таке може буть, не було такого і не ждали.

А стосовно родичів теж. У мене родичі і в Білорусії є і в Москві є: один брат двоюрідний у Білорусі (тітка рідна туди виїхала і заміж вийшла). І у Москві сестра заміж за офіцером уже у відставці, то із нею до сих пір немає ніякого зв'язку, абсолютно. Я до 8 березня досиділа: ну, мене ніхто не питає, і я нікому нічого не пишу, ви ж прекрасно все знаєте, що у нас робиться. Тоді уже, правда, не видержала і надрукувала такого листа у Viber чи Телеграмі, але повідправляла усім. Значить, з Москви – ні отвєта ні привєта; з Білорусії, правда, підтримали, але там теж не можна дуже підтримувати, бо брат у поліції чи у міліції їхній, і теж керівна посада. Ну я розумію, що він багато писати не може. То я зразу навіть не йому написала, а його жінці відправила, але відповів він, що ви там не цей, ми вас підтримуєм, ми теж війни не хочемо, і [сестра..][1] війни не хотіла (це в Москві). Але сестра, кажу, хоч би смайлик якийсь відправила, хоч що-небудь. Ну можливо і там не можна було, бо чоловік. Я завжди наводжу приклад: коли був острів Тузла[2], у нас у сім'ї був у когось ювілей. У батька, це дядько їхній. І ми запрошували [..] з Москви, сестру двоюрідну і її чоловіка. Вона мені по телефону сказала, що «Я приїду сама, бо [чоловік] не може». А коли приїхала, пояснила, що у зв'язку з отою заварушкою їм взагалі заборонили спілкуватися і виїжджати куди-небудь в Україну. Я-то розумію, що можливо там не можна спілкуватися, але смайлик може й можна відправити. Я уже рік сиділа, правда, в тому році смайлик відправила на день народження. Теж вона мені нічого не написала. Ну а білоруси час від часу обзиваються, бо ця О[..] пише, що «да я вам і співчуваю, у мене брат в Харкові». Я говорю, що за брата взагалі

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

[2] Респондент має на увазі претензії з боку Росії на острів Тузла у Керченській протоці восени 2003 року.

не знаю, що там з твоїм братом у Харкові. Ну якось так. Але діти мої, ви знаєте, вони так налаштовані проти них, і чоловік якось дуже агресивно. Я оце ходжу, і діти кажуть: «Ну от як закінчиться війна, шо, ти позвеш тьотю [..] у гості або як вона там до тебе приїде із Москви?» А я кажу, ну вона ж мені сестра, я не можу [не запросить], а вони – ні і все. Тобто не хочуть їх бачити тут, і не спілкуйся, і не пиши.

Р1: Я думаю, що завжди, от ця ж сама Л[..], вона теж можна подумать, ризикує. Вона і зараз якийсь начальничок у охоронній структурі, але отакі ні до чого не зобов'язуючі речі завжди можна сказать. Це уже ставлення таке до нас.

Р2: Але я ото не пишу не пишу, а тоді ото, як у Гайвороні розстріляли нашу машину, я написала. Кажу, а я писатиму, а хай знають і всім відправляю, тому що у них мати родом із Гайворона. Вони сюди кожне літо [приїжджали], вони тут виросли всі. Тоді ото вийшло відео як нас обстрілювали, я відео теж їм відправила. Я кажу, [що] хай знають що у нас робиться, їм то одне, але хай бачать, бачу ж – дивилися, коментарів нема, але дивилися.

Р1: Сиджу і згадую, що казала, порівнюю з фашистами німецькими. Для мене було.. от це було шоком, коли мені однокурсниця сказала, що пролетіли літачки і розкидали листівки – оце у нас, отамочки десь Рубанка, отуди, розкидали листівки. І я згадала, що про таке ми знали от про німецьких [окупантів], що вони там писали «Здавайся», і ще якісь речі, обіцянки якісь людям простим і так далі. Я кажу: «Скажи, що там написано?» Бо вона говорить: «Я боюся сфотографувать і тобі прислать. Не проси, я даже дома ніде не сховала через те». Я кажу, щоб просто сказала що там написано. [Так от] пишуть: «Вы не бойтесь, русские солдаты идут вас освобождать». Далі написано, що коли йде колона – не виходьте на вулицю, але якщо ви раптом зустрілися [з колоною] – підніміть руки і що-небудь біле. От ви уявляєте, і я оце все слухаю, я дуже хотіла б ту листівку, я б її зберегла, не дивлячись на свої страхи. Я просто не могла зрозуміть, про що це – про те, що ти мене не бійся, бо я тебе вб'ю, як тільки ти з'явишся на моєму шляху.

Ще у мене залишився жахливий спогад, у нас у школі збирали гуманітарку якраз; і я залишилась теж, думаю, буду допомагати дівчатам. І тут дзвонить телефон, дзвонить моя сестра. Це село Халимонове, на другу сторону від Бахмача отам. Через те село ішли колони. Одна з колон чогось пішла по колишній стратегічній вулиці, яка веде на Бам. Це Сіденка вулиця велика, але нею, як правило, уже давно туди ніхто, вобщим це одна колона, яка чогось туди поперлася. Як каже мій дядько, на картах Радянського Союзу це стратегічна дорога.

Р2: Так а чого вони тудою по Гайворону йшли? Тоже ж напевно дорога тоді ще була? Вони ж її знали..

Р1: І сестра мені дзвонить і питає: «Що робить? У мене племінниця, дівчинка-інвалід, погано ходить, і вона у мами на оцій клятій вулиці». Транспорту було до ста штук, тобто вони заполонили практично півсела цією технікою. Вуличка вузенька,

хоч і стратегічна, але вона не широка, і от стоять танки. Л[..[1]] каже, що справа в тому, що не може тепер туди добратися і душа її не спокійна, через те що там мама за 80 років і з нею внучка, Таня. І це післяобіддя, і невідомо скільки вони стоятимуть і чи вони стоятимуть. А вони стали, техніку не вимкнули, оце все торохтить, хати трусяться, сестра в другому кінці села і вона мені каже: «Що робить?» Я не уявляю, як вони там. Я дзвоню. Щоб ви розуміли, я плаксуха, але в таких ситуація у мене вселяється щось. Я дзвоню і кажу: «Мам, ну шо ви там?» [А] я вже ж знаю, що́ вони там. Вона плаксивим голосом каже мені: «А що ми тут, лежим на підлозі у спальні». Просто вікно у спальні виходить на город. Я кажу: «О, а чо[го] це ви там лежите?». Вона [каже]: «А що нам робить?» Я [говорю, що] ну сядьте, в карти грайте. – «Які карти!? Про шо ти кажеш, хата труситься, вікна торохтять, вони там стоять». Я кажу: «Так, мам, ти повинна зараз запам'ятать одне: ти старша дівчинка, поруч з тобою маленька дівчинка. Твоє діло – щоб ви не були там перелякані, щоб вона не злякалась. До вікон не підходь, занавісок не трогай, по хаті навіть не ходи отам далеко. Поставте собі відро, їжте, пийте і не лежіть на підлозі, чого ви лежите». Я їм такого-всякого, кажу, щоб не здумали виходити поратися, закривать отам худобу – нічого. «Раптом вони ночуватимуть», – я таку фразу сказала. І вона так: «Вони ще й ночуватимуть?» Я кажу: «Мам, ну я не знаю, шо вони будуть робить, але вони зараз стоять. Раптом будуть – значить все одно спокійно у хаті, ви в хаті, вас не трогають – ви не трогаєте, на цьому все, я ще подзвоню». Я кладу трубку, а мене отак: я плачу, трубка колотиться, вся тремчу і думаю, як би я в цю хвилину хотіла буть поруч з ними. Вони [росіяни] простояли хвилин сорок там чи я не знаю скільки, і вони поїхали, слава Богу. Але розказували, що на вулиці вийшов чоловік із сином, і вони [окупанти] відразу чергою вдарили по забору. Потім вони пішли, забрали там у когось соляри, набрали в кого було, ну воно ж видно, у кого техніка – у того і соляра. Оце їхнє «не бойтєсь нас». Розумієте, то я оцей стрес пережила більший, ніж коли отут щось відбувалося. Бо коли уявила маму і Танюшку отам на підлозі у спальні [*зітхає*] – це просто жах. Взагалі жахливі речі.

Р2: Ну а в нас як колона ішла, скільки паніки було.

К1: Це в перші числа?

Р2: Та я не пам'ятаю. Вони заблудились тут. Ну у Гайвороні уже були вони.

Р1: Це одна колона чомусь у нас пішла сюди.

К1: По центру?

Р1: У центрі вони вдарили у магазин, вистрілили, не знаю чого, тут проїхали, крайній магазин вони обнесли – залізли у вікна і там..

Р2: А в кінці, біля Юлії Іванівни С[..], у них поламався танк. Це вчителька наших початкових класів. Вона говорить, що ми сидим у погребі, а вони всі, каже,

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

отут як стали, у них ще хата ось тут на бугру. Вона каже: «Ми уже тут сидим-сидим, а вони не їдуть нікуди, щось там ремонтували, довго стояли». Коли йшла колона, до нас правда вітер не дув, у мене мама на тій стороні живе, і вона ж оце мені: «Ховайтеся, ховайтеся, уже їдуть, ховайтеся – уже те, і п'яте й десяте» Вона мені більше голову набивала, чим я.. Я колись уже кажу, що ви мені не дзвоніть, тому що в мене уже нєрвів не хватить на все це. А воно ж вітер туди був, а воно як бахнуло, і ми мало почули, бо вітер був туди, а їм було туди дуже чуть, і вони думали, що [росіяни] вже стрілять тут почали.

Р1: Ми просто не очікували.

Р2: Ну да. І ніхто не знав, що ждать од цієї колони – чи вони зараз зайдуть і розійдуться по всіх хатах. Це теж було страшно.

К1: Вся колона ставала і цього танка чекали?

Р2: Ну там вони так, напевно всі стали. Це Юля Іванівна знає, ось вчителька початкових класів, і це вони біля неї там якраз на виїзді. А тут ось казали, вони біля солдатів, оце де замок, це Свєта наче казала.. чи хтось розказував, що вони стали і повернули дуло на хату, і люди ж бачили, напевно з вікна чи як. І що їм, ну вони може дивилися що там красиво все.

Р1: А мо' й думали – а чо[го], мо й пальнуть, – а може не пальнуть.

Р2: Ой, хтозна що у них у голові. Тоді колона одна у нас пройшла, так ми не знали що ждать, сиділи в погребі, трусилися. Ну сиділи – і шо? А тоді вилізли і кажемо: що, ну шо б ми висиділи? Прийшов би з автоматом, двері відкрив, гранату кинув чи ще щось. А в нас на вулиці ще, до речі, живе, вони уже старі, але у них син генерал у Ковелі, у цьому ж, Росії. Так поки ж всі дома сиділи, а якраз ото ж те, що не вибухнуло, у них практично навпроти. І коли все ж закінчилося, я щось до них заходила.

Р1: Син прислав, привіт від Валєри. [*сміється*].

Р2: Я ж кажу, що оце ваш Валєра, ну от ви дзвоните йому? Кажете, що у нас війна, все? Ну зразу він їм казав, [що] типу це все не надовго, так заспокоював.

Р1: Да, «на три дня».

Р2: Ну да, вони ж планували на три дні. Я кажу: так, а він не казав, чого вони сюди прийшли? А вона й каже: він казав, вони хотіли президента в нас помінять. Я ж кажу, дак, а чо[го] ж ви у нього не спитали, а нафіг ви нам нада, тобто ми й самі це вирішить можемо. Ну вона каже, що він дзвонив і казав, що якби ваші там не почали, так усе було б нормально, «ми просто йшли, наші війська йшли помінять президента – і все», тобто це його слова. Дак, а ви, кажу, йому розказували, як ви переживали все, як нас обстрелювали, де ви сиділи? Вона каже: да, я кажу «Валєрочка, – вони ж ледве ходять, – що ми ж лазили в погреб, тому що стріляли і над нами свистало. Ну єдине, шо він їм сказав: «Мам, ви зря лазили в погреб, тому що

якщо прилетить ракета, то вас точно погреб не спасе». Заспокоїв! [*сміється*]. А де нада було, кажу, ховаться? Він сказав, що треба було сидіти у хаті, щоб вас могли достать, ну або чотири стіни, ну тобто якось отак. Ото він їм таке посовітував. А зараз я не знаю – спілкування ж у них ніякого немає, хтось казав, що вони дуже поболіли, вони переживають, що з ними й люди можливо не так тепер спілкуються, бо син в Росії, ну я не знаю наскільки [це] так чи не так.

Р1: Я думаю, наші люди чогось дуже толерантні.

Р2: Ну і я так думаю, а от чого вже в них така позиція – я не знаю. Це вони дзвонили, тьоті Свєті казали. Ну, «как-то так».

К1: **Ви говорили що ви виїжджали, а з вулиць ваших багато людей виїжджало? Сусідів?**

Р2: Наша вулиця виїхала практично вся. Тому що ми вулиця від поля, яка виходить біля підстанції і виходить.. ну паралельно у нас іде траса на Гайворон, і видно Рубанку отам за тими селами. То наша вулиця виїхала, ну оце старенькі отут залишились і може ще пару хат, а так практично виїхали всі: молодь і хто міг виїхать – виїхали всі.

Р1: У нас теж на вулиці багато хто виїхав.

Р2: І дехто, ми вже й повернулися, а от сусіди з дітьми оці, що виїжджали, то вони повернулись тижнів через три напевно, вони дуже довго були.

Р1: У нас Головченки дивися, Яновські, Гордієнки. Це, я ж кажу, ми ото на ніч раз з'їздили, і сказала: більш нікуди не поїду.

Р2: Ну я й не збиралася, але коли просвистіло над головою і так просвистіло та ще ото впало по вулиці, то запанікувала перша я. Свєта з мене і досі сміється: ти ж казала, [що] нікуди не поїдеш, а сама перша прибігла. Того шо, я кажу, я реально злякалася, бо біля нас підстанція. Може якби.. до мамки йти теж сенсу немає.

Р1: По-перше, ми перший раз в житті стикаємось з цим всім, ми практично – ну як, – ми не мислимо: це от справді тваринний страх. Ти просто розумієш, що треба бояться, а як від цього вберегтись, що справді треба робить, ми ж не знаєм. Десь почули ото, там треба вікна скотчем [заклеїти] – зробили скотчем; треба вікна відчиняти, коли стріляють, через те, що є шанс, що не винесе все вікно. Відчиняємо. Я, наприклад, от коли було тут так уже засилля цих колон, що йшли від Самбора, від Голінки, Депотовки на Гайворон, у мене був період, коли я ночами не могла спати.

Але знаєте, життя така штука цікава. У мене є учениця колишня, яка зараз теж, приватна у неї школа, сама вона господиня в ній. Вона возить мені час від часу книжки різні. І привезла вона мені Оксану Забужко.. «Музей забутих скарбів», наче так [називалась]. Книжка товста, до неї все підійти якось ніколи. І тут от оцей період. Мій чоловік рано лягає спати взагалі по життю, і так він: ліг і спить. А я не можу. А потім десь о годині об 11-й вечора починається звук якийсь, от строго 11 вечора десь приблизно. Треба було маскувати світло, тоді я вмикала світло у ванній,

сама сідала на порозі і читала книжку. Цю книжку я прочитала з великим задоволенням, тим більше що там Західна Україна, ото боротьба з отими комуняками у післявоєнний період, ну словом книжка була в тему. І я ото то си[д]жу, то лежу, то покривало і я і так і так; бувало і до трьох ночі, і до півчетвертої я не сплю й читаю. Але от десь об 11-й я чую: наростає звук якийсь, ну, витяжка працює і чути. Кидаєш книжку, вилітаєш на вулицю, чуєш як у сусідів бряхкають двері, там вискакує С[..] на вулицю. Так, стоїм, слухаєм і чуєм оцей гул, от я і сьогодні не знаю, що це їхало. Це якісь колони йшли, але звук завжди один і той же: монотонний, зростаючий, а потім в якийсь момент він стихає-стихає – і все. І немає. Хвилин оцих 20-30 ти стоїш на вулиці і слухаєш цей звук, ти не можеш зайти. Я [чоловіку] кажу[, що] там таке щось робиться кожен вечір. Він: ой, перестань, що ти зробиш? Я-то нічого не зроблю, але я мушу його чуть. Ось це ось такі цікаві речі були.

К1: Це був звук якоїсь техніки?

Р1: Ні. Це колони якісь ішли.

Р2: Оце їх так було багато, що аж сюди було чути.

Р1: І саме головне, що от він [звук] отакий якийсь трубний.

Р2. Того що далеко од нас.

Р1. Оце наприклад, знаєте, їде трактор, наприклад, він там деренчить, таке – от звуки окремі якісь, а це от отакий наче одною трубою йде звук. Я не знаю, як все це пояснити, але я його так сприймала. Або, наприклад, дрони. Ми стоїмо, вечір, виходимо ото там, дивимось: оце висять над нами або летять так легенько, хитаються. «Давайте зайдемо під дерева, бо з дронів, кажуть, усе видно». Якщо тиша, то ще чуть і звук його, цього дрона. Потім ситуація змінилася, коли їх вигнали, а дроники все одно залишалися. І ми казали: так, можна йти спокійно спать, дронів бачу в трьох місцях: біля заготзерна в сторону, потім на сторону отуди [до] Голінки, і може бути отам. Трьох дронів [з]найшов – значить наші на позиціях, ідіть спати спокійно. От, ну вигадка, самозаспокоєння якесь, але так є.

Мене перший раз вивезли після всього цього сестра, коли правдами і неправдами племінник вибрався із Києва, і теж правдами й неправдами дівчинці пообіцяли, що її заберуть, вивезуть. А потім раз – і поїхали в другу сторону. Та дівчинка просто односельчанка. І от мій племінник каже: я їй сказав, що я тебе заберу. А в неї якісь недороблені справи, і замість того щоб виїхати сьогодні, вони виїхали через два дні практично, коли дороги уже все[, не було]. Він їхав чотири доби із Києва: виїжджали, верталися, люди їх приймали десь у Червоних Партизанах; виїхали в поле, загрузли, витягли себе, витягли інших людей, приїхали в Ніжин. Я найшла із ким йому можна буде рухатися до іншого села. Почалось бомбитися у Ніжині, вони знову вертаються у Червоні Партизани. Ну словом, чотири доби [добирались], хоча якихось там кілька годин до Києва їхать.

І от, коли вже вигнали [росіян] з Гайворона, я їм ніколи не писала, що я боюсь, я ніколи не писала, що тут страшно чи що-небудь отаке. Але сестра сказала: «Так, С[..][1], поїдемо по хрещенку, бо по-моєму вона там в смерть перелякана». І вони мене вивезли додому, щоб я маму побачила, щоб вдома побувала. Ви не уявляєте, як вони пробували мене привести до тями на блокпостах, через те, що я всі 32 свої показувала. Я коли бачила блокпост і наших заросліх хлопців, з автоматами і з усім отим, я їм сміялася в обличчя, я була така щаслива. Якби сказали «вийдіть», не факт, що я б не полізла їх обнімать. І мені сестра каже: не можна, вони тут всі такі теж на нервах. Була ситуація, коли вони стріляли. Ну хтось не так десь себе повів, десь смикнувся чи шо, то якийсь не витримав і чергу біля машини послав. Я кажу, я все розумію, але я не можу буть серйозною, коли бачу наших воїнів.

Зараз уже я все спокійно сприймаю, а тоді це була отака якась психічна, психологічна, не знаю, любов до наших хлопців. От, тому стресово ми дуже пережили, ми не бачили багато чого, і я кажу, ми мало чого бачили, але емоційно, психологічно нас воно дуже змінило. Я й зараз кидаюсь, якщо я чую різкий звук або раптом хтось з'являється зненацька; і я розумію, що це ненормально, що психіатр мені б не завадив, ну але пока справляюся.

Р2: А, у нас же ще йшла колона наших, але ж ми не знали хто то.

Р1: Ні, я вже знала, що ідуть наші, я вискочила по драбині на коридор.

Р2: Ні, це на початку, це на початку.

К1: А, перша доба?

Р2: Да, коли ще не було [росіян] в Гайвороні, і з сторони Бахмача йшла колона по трасі, а ми получається біля траси, і у мене на вулицю як вийти, тут пусті хати, і видно трасу. І вони зайшли і на початку Дмитрівки стали всі. Вони шукали, де поставити техніку, бо у нас там РСУ старе, і вони там якісь і БТР стояв, і ще щось велике таке стояло. То там стояла їхня техніка. А ми ж уночі повибігали: гуде, світиться, вийшли. І ми не знали хто, ми оце реально не знали хто.

Р1: Да, і це найгірше, коли не знаєш хто.

Р2: Оце ж тут кінець вулиці, а Сашка Майстренко, вона оце кудись туди збігала і почула, що наші, але по-російські балакали солдати. І вона ж зразу каже, я думала росіяни, а тоді уже чи когось вона побачила... І тоді вона вже вертається назад і каже: все нормально, то наші. А ми ж стоїм отак, а ще ж світло не виключали, воно ж перша доба, а у нас плюс [вуличний] фонар, світло ще ж не виключали. Я кажу, ні ну правильно ж, і вони стоять на трасі, світять усім, а ми під лампочкою стоїмо. А тоді уже правда трохи поховались, ну коли вона прийшла й сказала. А воно ж траса оце рядом і тепер після оцього всього. Уже наче.. Раніше ми жили, я не чула як їдуть машини. Ну їдуть та й їдуть, а зараз як тільки фура їде, наче танк,

[1] Персональні дані тимчасово опущено.

для мене це наче танк, і я тоді вискакую, або ще як увечері дуже часто отакий гул. Пóїзда раніше – от їде та й їде. Раніше я не звертала уваги, а тепер я вибігаю і слухаю; а першим ділом дивлюсь в телефон чи є [повітряна] тривога, оце як такий великий гул – я зразу дивлюсь, чи є тривога. Якщо нема тривоги, значить щось їде таке звичайне. А то оце як недавно була, що чую хлопок, проснулася і думаю – «напевно показалося». Прилягла, та чую більший. Е ні, думаю, це вже точно не показалося, у мене не виє [телефон] на тривогу, в мене тільки карта. Заходжу і дивлюсь – тривога по всій Україні. Все, вже вихо[д]жу, кажу чоловікові, а воно ото десь там зірвалась ракета біля Талалаївки. Ми тоді всі поприходили в школу. То тепер капець, тільки щось десь – і все.

Р1: Щодо психіки і нервів. У нас влітку чую: гул, наростає гул, великий гул, страшний, по нашій вулиці наче, по всіх вікнах. І отак от: ти психологічно зжався, ти не знаєш, що, але на вулиці щось робиться. Ну справді, [таке] враження: ти не допускаєш, що це йде танк чи ще щось, ти просто розумієш, щось відбувається, от як фільм жахів, коли в тебе десь якось там в організмі уже рухається, уже готове до чогось, але ти не розумієш, розумом не розумієш, чого ти боїшся або чого очікуєш. І ось раптом у вікні я бачу: величезний грейдер рівняє дорогу. Ви не уявляєте, ну те, що пережив за отих кілька хвилинок, поки не побачив грейдер – це фільм жахів. Потім раптом: фух.

Р2: Я думаю, що це уже до кінця життя у нас залишиться.

Р1: І я так думаю. От колись моя бабуся, знаєте, каже: «Треба купить борошна, треба купить цукру». Якого борошна, якого цукру – у нас по півмішка ще всього. Якщо є більше ніж півмішка, вона живе спокійно, тільки півмішка і менше – це вже катастрофа. У неї розмови про те, що треба це купити. Я кажу: «Ба, ну що ви таке видумуєте». Вона говорить: «Я так боюся голоду». Вона пережила голод, вона бачила війну і вона це знає. І я завжди думала, що ну от такого буть не може, щоб не було чого їсти. Я їй кажу, що то було колись, то була радянщина, зараз світ не дасть. І от коли не було тієї солі, то якби не той дядько в Талалаївці, який ту сіль десь закинув і забувся, а тут раптом виторг. То я розумію, що в принципі все реально, і коли сьогодні закордоння думає, дать нам чи не дать зброю, то я уже згадую отой цукор і борошно. Воно теж можуть дать, а можуть не дать, і про нього треба думати.

Р2: А я якось по продуктах ще спокойно оце. Але в мене миючі всі тепер, у мене якась манія на миючі. Бо в мене закінчувалась зубна паста, і я розуміла, що в магазині нічого немає, і думаю, от шо мені далі робить. От ми так звикли до комфорту, напевно. Пішла – немає ніде, тоді уже правда як виїхали, то купила аж дві. А тепер у мене в запасі якщо двох нема – значить я больна, у мене миючі всі повинні [бути], оце в мене вже напевно таке до кінця днів буде.

Р1: Я якось, може через те, що вони є, але взагалі-то нічим не болію: ні продуктами, нічим іншим.

Р2: Продукти зразу були в запасі, а зараз бачу, вже приходжу до тями: макаронів там півпачки, але я ще не шевелюся.

Р1: Але, ви знаєте, кілька місяців не можна ж було по[з]находити речі свої, через те, що в погреб пакував. Ну в перші дні нічого, але потім починає наростати розуміння того, що можуть зруйнувати все, що ти залишишся без..

Р2: В мене ще й досі в дивані лежить не достате.

Р1: То у ці ж мішки пакували, щоб од сиросте. Я знаю, що я найбільше пакувала взуття, бо я завжди думала, ну на плечі щось [з]найдеться. Взуття, от таке що треба – документи, відро металеве, пакети: у пакети документи, у відро, зверху сковорода, о, все запакував і отуди в куток. Бо розумієш, що відновити документи буде дуже важко. От набор: взуття, а, ну баклажки води поставили, їсти, лом, сокира в погреб, о.. через те, що вибиратися доведеться хтозна як, а може і захищаться, хто його знає. Відкривачка на банки їжі.

Р2: От кого захищаться? Од автомата чи шо?

Р1: Не знаю [до колеги], якби ми справді розуміли повністю ситуацію, то напевне, багато всього могли б не робити.

Р2: А я, напевне, ще злякалась із-за того – в мене ж чоловік радіолюбітєль; я кажу, що до нас зараз тільки підходять, і в нас стоять антени, нам капець, і ще ж оці всякі прилади з ким можна балакать.

Р1: Це ж видно зразу – агенти.

Р2: Так ото я напевно і злякалась. А тільки як ви кажете, що там щось одягали на себе, а я все, що на ходу накинула, бо я ж нєрвнічала, а вони не їдуть. Я вже по двору бігаю, вони не їдуть, я вже їм 150 раз дзвоню, і тут вони приїжджають – [і] опять почався обстріл. І чиясь собака, [оце] як боялися тварини, десь узялась така велика собака, я не знаю. І тут вони доїжджають до двору, кричать: бігом укидайте [в] машину, бо знову почали обстрілювати. Ми закривать хату, а до нас у веранду вскакує оця чужа собака, і ми її витягти не можемо просто. Своя прив'язана, тоже ж не одпускали, але ж страдали канєшно тварини. Ну й посідали в машину і вже такі їдемо, я накинула на себе по мінімуму.

К1: А домашньої худоби у вас нема там хазяйства: кури чи щось таке..

Р2: Курі поодкривали, собака, правда, був прив'язаний, і кіт у нас ще домашній хатній, який їв тільки їжу куплєну Але коли ми приїхали, ну спасіба батьку, ото трохи він інколи їздив. А, ми коли виїжджали, у нас оставався борщ і варені яйця, а кіт дуже любить варені яйця, ми їх виставили все на вулицю: вдруг хтось когось попросимо, то прийдуть хоч такого дадуть. То собак приїжджав годував ходив Ігор Борисенко і Віталік Фордат, коли щось цей, то Свєта дзвонила. Коту батько вже все пооддавав, ну нічого такого немає, собаці взагалі хліба, якщо десь там черствий може десь поостався, то кидали. І ми як приїхали, кіт після того їсти став хоч щось. Його з хати не можна було вигнать, бо він, ну стрес

получив. Собака похудав і з шлейки виліз, шо ми приїжджаєм, а він по двору, а він отакий [великий] і дурний, тобто коли вискакує, то капець що робиться.

А то ж їдемо, і тоді ж я дивлюсь у них у машині, короче, у нас сумка одна. Ну, їхня машина, в нас одна сумка, у тій сумці документи, як ви кажете, ноутбук, у мене два школьних, бо треба, і ікони, і документи – це все, що я забрала. Ікони бісером сама вишивала, то забрала. І тоді така роздивляюсь і кажу: «А шо он стоїть там коробочки якісь? А [водій] такий каже: «Так то он туфлі взяли, там ще щось узяли». Я кажу: «А ви на скільки ж їдете?» – «А хтозна, що нас далі жде, що ми будемо далі робить, ну може на Західну [Україну] поїдемо». Я така – так а я в чому поїду, і дивлюсь на свої ноги [*сміється*]: старі ботінки якісь, ну те, що ухватила. «А я в чому поїду?» – «Ну купиш». Ладно, кажу, поїхали.

А собаки все чули, даже ще обстріли не починалися, а собака ховається у будку. Ото вже видно, як вони відчували – я не знаю. Або їсти перестає і ховається у будку. А то чийсь собака, я тоді в усіх сусідів перепитала, чий це був собака, а вони кажуть, що то не наш був собака. І чий він був такий?

К1: А були перебої із світлом, газом, водою?

Р2: Ну у нас скважина своя, але ж вона від світла. Світло, ото один раз вони перебили, як в Гайвороні були, що світла не було. А, вони ж тоді як їхали і стрельнули у центрі, у нас перебили інтернет, не було інтернету. Ну ото десь Київстар плюс мінус появлявся, але ж світла тоді не було.

К1: Це проводовий інтернет [ви] маєте на увазі?

Р1: Да.

Р2: А такий, у нас залізна криша то Київстар взагалі погано працює, треба виходить на вулицю. Ну ото трошки не було світла, але їм некомфортно було, що я знаю, вони наших електриків возили, щоб їм настроїли світло там, і вони більш світла не трогали.

К1: Росіяни?

Р2: Да-да. Щось таке вони там зробили у Гайвороні, а у нас підстанція ж, і вони казали, що наших туди возили чи їздили, я не знаю як, була така розмова; шо Середа сказав, що я більш не поїду туди, хай що хочуть те й роблять. І світло якось іще було до отого блекауту, тоді ж уже канєшно жили-виживали. Але вижили, слава Богу.

К1: Це восени ви маєте на увазі?

Р2: Ну як ото вже тоді да.

К1: А під час окупації тільки один раз?

Р2: Да, один чи два рази всього.

Р1: Ні, кілька разів у нас [не] було, але у нас просто наш трансформатор, мабуть, разів два теж щось там було.

Р2: Ну, але не було такого щоб ми там сиділи без світла.

Р1: Трошки було, у нас перший раз пішов сусід із моїм чоловіком, зробили. На другий раз приїхали наші оці, Трепачка, із селищної ради. З водою теж отак якийсь перебой був теж, так приїхали і швиденько зробили. Ну, ви знаєте, сільрада наша як така начебто і не існувала отут, і разом з тим вони своє діло робили. Прилітали, от дивишся, є, тут їх нема, і [з]найти, кажуть, не можна. Ну це, як на мою думку, дуже правильно, що такі люди не потрапляли до них у руки. Через те, що від цього нічого хорошого і нам би не було.

У нас час від часу пропадав хліб, та його в принципі не було, але його все одно там якось доставляли через якийсь час, ми все рівно не сиділи голодні. Воно в селі то, в принципі, й важкувато сидіти перші дні голодній, але все одно. Той самий хліб, ми його якось купували, якось розділяли, сушили он навіть; [колега] каже, де я взяла сухарі, взяла. Потім у нас був такий період, знаєте, коли сусідні села, там же молоко, його кудись дівати треба було, а його хоч вилий, і от оці машини привозили молоко. Люди теж, скажу вам, різні, на жаль різні, через те, що по молоко і я ходила навіть, його хоч вилий. Люди брали, хтось брав для себе, хтось брав іще для когось. Я наприклад, носила ще на вулиці старенькій бабці завжди. Пішла, пляшку їй поставила, а вона каже: «Ой, та в мене ще позавчорашнє, що ти давала». Ну, не важливо, воно є, його кудись діть їм треба, але бували й люди, на жаль, такі що, знаєте, бідонами брали, а потім торгували.

К1: Ще комусь і продавали?

Р1: Да-да. І дуже образливо ..

Р2: Особливо тим бабушкам, які дійти самі не можуть.

Р1: Це говорить про те, що людей навіть війна не змінює.

К1: Так а якщо вони продавали, це де вони? На базар чи кудись?

Р2: Ні, та он додому відносили.

Р1: От знаєте, молоко на сьогоднішній день – це великий дефіцит навіть у селі. Корів дуже мало, а люди звикли мати молочко, сметанку, сир – своє. Тому ми стараємся отих людей, які мають корів, як би «захопить собі», щоб можна було в них на постійній основі купувать молоко. І ось оці люди, у неї корова, і вона набрала бідони, і позабивала морозилки сирами і так далі. Ну, що говорить про не дуже хорошу рису окремих людей.

К1: Крім хліба були якісь труднощі з певними товарами необхідними, може продуктами, медикаментами?

Р1: Ой, так не було ж нічого.

Р2: От я вам говорю: магазин був реально пустий.

Р1: Да, ось лікарства це взагалі, люди коли опинялися в Талалаївці, вони набирали не для себе і не для своєї сім'ї, а от все, що може знадобитися. І от воно знадобиться, не тобі[, то] сусіду, ще комусь через те, що з ліками була катастрофа. От зубна паста, це [колега] говорить і я думаю про.. крім те, що солі не було. Я теж із зубною пастою, коли купили, то велике щастя було. Ми то обходимся, якщо

немає [пасти], взяли соди на щіточку і пішли, але ж хочеться зубної пасти, вибачте [*сміється*]. Гречка, от такі речі, коли привезли, то тут швиденько взяли кожен. Да, у в нас ще молодці тут у магазині: вони ділили, відразу фасували.

Р2: Хліб там давали по певній кількості.

Р1: Давали на руки, на сім'ю.

К1: А роздавали в магазині? Так як всі туди сходяться, так?

Р1: Так, у нас ось магазин біля школи.

Р2: А ми теж, знаєте, коли з Прилук уже додому їхали, то заїхали на базу. Бо в магазині, реально, я ж кажу, що такого голого магазину я взагалі не бачила. [*дискусія респондентів, чи було таке в радянські часи*]. І ми ж ото заїхали на хліб-завод: хліба заїхали набрали, ковбаси набрали, там макарони якісь, ну що було на базі. Багато в Прилуках теж не було, бо воно ж забиралося, але ми щось понабирали. Оту їжу брали мішок, я кажу, Свєта, берем, бо в нас котам нема чого їсти. А люди в селі зараз реально привикли їжею годувати і це була така необхідність. І ми приїхали, вигрузили; це, по-моєму, після обіду було чи ввечері, чи під вечір. От. На другий день пішла ж і я помагать Свєті, бо ж людей яка стояла черга, і всім хліба. Свєта сказала, що давати там чи по одній чи по дві, щоб всім людям вистачило, бо ж нереально ще кудись поїхати, а завозу, як такого ж іще не було. Ото ж ковбаси потроху, все, а тоді ж воно потроху почало якось завозитись.

Р1: І оце поскільки ж село, і ви знаєте, іде сусідка. І вона каже, що я ще для цих сусідів [беру], от, і вони дають, от не треба було там список чи ще щось.

Р2: А мені, знаєте, раз не дали отут у магазині. В мене сусідка, баба, я кажу: «Вам щось принести?». Вона каже: «Ну принеси мені батона». А вона ще перед тим комусь загадала, і я ж собі брала і кажу, що ще дайте бабі Люській батона. А дівчата кажуть, що їй уже брали.

Р1: Ну так бачиш, дали.

Р2: Ну так люди пам'ятають що кому, щоб багато теж [не було].

К1: А чи відчувалась у той період якась взаємодопомога людей у громаді?

Р1: Звичайно. Знаєте, я от із цією сусідкою, що бігала з телефонами й казала, що зараз будуть по нас, там п'ять хвилин було десь практично від дзвінка до того як воно перше летіло. Але ж ми якось, знаєте, відчули, що ми сусіди. Робимо на різних роботах, різні роками абсолютно, інтересів як таких щоб пересікалися у нас немає. Але от оте: виходим, коли наші стріляють, біжим у погріб – попереджаєм один одного. Я йду по молоко, [то питаю]: «Ти не йдеш?» – цього ж ніколи в житті не було. «Вам хліба взяти чи ви вже сходили?» Розумієте – це обов'язково, воно просто якось саме собою було. Не треба питать, чи вам треба те молоко, я його була просто поставила отам під заборчиком, бо двері закриті, значить вийдіть і заберіть його. Ну можливо і не всі це, але мені здається більшість людей відчули, що вони у спільній отакій біді.

Р2: Але багато, знаєте, було отаких поглядів: «Якби наші в Гайворон не стріляли – бо в нас же тут стояли наші, – то по нас би ніхто не стріляв і ми б жили спокойно». Ну так до нас би прийшли, якби наші не стояли.

Р1: Ну ви знаєте, це ж таке: якби ми не вийшли із Союзу, не було б війни. Я вам зараз розкажу одну історію із [20]14-го року. Одна жіночка, якось про Крим говорили і вона каже: «Та віддали б уже той Крим». А я кажу: «Як віддали?» – «Ну а шо, да зате б оце ніхто не гинув і нічого б не було». Ви знаєте, я іноді боюсь своїх слів по життю, я їй тоді сказала фразу: «Ну так хай завтра прийдуть, Чернігів візьмуть!» Вона: «Ой, ні». А я кажу: «Не зрозуміла, а чого ж Чернігів ні? Тільки через те, що ви живете в Чернігівській області? Тільки через те, що це близько до вас?» О, вона стоїть і на мене так дивиться. Проходить час, і у нас оце вже отут все робиться, і вона каже мені якось: «Ото якби Крим тоді не оддали, а стали і одвоювали його, дак сьогодні б сюди не прийшли». А я кажу: «А ви вже забули, шо «хай Крим віддадуть». Ви розумієте, люди часто не схильні співставлять і мислить, пам'ятать що-небудь. Вони сьогодні наслухались, начиталися в інтернеті – і вона уже згодна з кимось і уже пішла; все, уже вона говорить про це.

Р2: Ні, це просто її не стосується.

Р1: Ні, вона так злякалась, коли я про Чернігів сказала. Я згадала той Чернігів і думаю: Господи, нащо я тоді таке телепнула, а може б і не було б.. [*сміється*] Ні, ну це так, знаєте, просто розумієш, що все в світі…

Але хочу ще. От тоді, коли у нас на ротації стояли військові, я якось їхала додому, уже в нас був транспорт.

К1: Квітень [2022] був? Чи це ще було АТО?

Р2: Ні, це ось уже після визволення, як ми називаємо.

Р1: І стояв військовий біля каси, а я вийшла, взяла білет і пішла, стою. Коли й він іде: «А можна я з вами сяду в поїзді» Я кажу, можна звичайно, поїзд це таке діло, з нами сіло ще кілька чоловік дмитрівських. І він мені каже: «Ви знаєте, я так приємно вражений Чернігівщиною і вашим селом». Я кажу: «Та, не знаю що вам і сказать, люди у нас різні». А він каже: «Коли ми були там, на нулі на тому, то там, каже, до нас ставилися дуже вороже: чого ми прийшли, в магазині як собакам кидали. І я коли узнав, що на ротацію їдемо на Чернігівщину, я був дуже насторожений, я думав, що це близько до кордону, і тут тоже буде російська мова, буде оце ставлення до нас, як до чужинців». Я кажу, що та ні, ви знаєте, у нас, дякувати Богові, і українська, і більшість людей адекватні. І їдемо ми в поїзді, говоримо про всяку всячину, він розповідає про свою тещу. Теща у нього кацапка натуральна, дружина адекватна, донька цих кацапів. Але він розказує: «От ви знаєте, у мене теща довгий час, ми її забрали до себе, оскільки подумали, що їй легше буде з нами, і от вона дуже часто вживала фразу, «от ці ще хохли»». Я, каже, довго мовчав, але потім колись якось взяв і сказав: «от ці вже кацапи». І вона, каже, зразу на перший

мій раз так різко зреагувала: «А чо[го] ти так кажеш?» Він каже: «Ну почекайте, ви весь час говорите «от ці хохли» – і я мовчу, а ви на «кацапи» так реагуєте. Чому?» Вона: «Так хохли – це через те, що вони хохли носили». Хохолки, значить. Він каже: «Ну тоді «кацапи» теж виправдано – це цапині борідки, то що ж ви хотіли?» І вона, каже, перестала так говорити.

Але я про поїзд, їхало нас кілька чоловік, ми там активно говорили про всяку всячину, він оце розповідав різне. І їхала оце одна із тих, хто брала молоко і продавала потім. У неї дві корови, вона невдоволена тим, що їй не знайшлося роботи після розпаду Союзу. Вона працювала на території Росії на залізничній дорозі. А потім відділилася Україна, вона прийшла, роботи якось не знайшла і зайнялася господарством. Але ви знаєте, дві корови це гарний дохід. І от вона сказала фразу: «А може й лучче, якби прийшли [росіяни]». Я не боюся таких фраз, я дуже злякалася за військового. Ви знаєте, я подумала: Боже, а як йому зараз оце почуть. Але це був не рядовий військовий і дуже поміркований видно чоловік, він так спокійно сидів, сприйняв це, не знаю як у душі. Але він сказав їй приблизно щось таке: ну то прийшли б; ви зараз жаліємтесь на свою корову, яку треба там годувати, доглядати – у вас би її напевне не було. І ви знаєте, от я уже з поїзда вийшла в Бахмачі, ми попрощалися, і він поїхав на батьківщину до себе пройти медогляд. І я кажу: «Ну я ж вам казала, люди у нас різні». Він каже: «Та нічого, вони скрізь різні, головне, що більшість таких, як я». То ви знаєте, корисно інколи поговорити з такими от військовими. Розумієш трошки більше.

К1: Дякую вам. А от після звільнення перші числа квітня чим вам запам'яталися, ну крім того, що приходили військові?

Р1: Ну, по-перше, коли ми дізнались, що їх таки зженуть, наші частіше стріляють. Мені от було загадкою, знаєте, коли вцілили у будинок наших сусідів, тут за школою вуличка. Ми ходили туди розгрібать. От кажуть, що у Сиволапів знесло отут спереду у хаті частину. Зразу от, розумієте: «Наташа, вам допомога треба?» Вулиця швиденько у нас тут згреблися, і тут хтось каже: «Дівчата, та я не знаю як, сказали, в 4 години летітиме літак бомбить колону». Я думаю, ну звідки вам знати, якийсь літак наш летітиме, бомбитиме їхню колону, яка там десь тікає. Але було [вже] дві години [дня] – значить дві години треба перечекати. Ми дзвонимо і кажемо: «Наташа, ви ж уже там поки не рвіться, ми всі прийдем, але після 4-х годин». І ось без п'яти 4: ніхто нікуди не летить. Чотири [години дня] – ніхто не летить. Ну що це ми, дві години втратили? В 4:05 [дня] – летить! Два! Я навіть не встигла другого швидко побачити, вони, ну зрозуміло, з'являються, кидають – «бах-бах-бах» – і зникають, і їх нема. Казка. В мене загадка: хто кому сказав, що будуть летіти літаки, але виявляється, це правда.

Ну от пішли ми і розгрібали оте все, сортували каміння і так далі. Ну і взагалі, що таке після війни? Кажуть: іде наша колона. Кому як, а я у футболці, одягатись ніколи. Раптом у мене, із мого коридору, видно колону. Це ж зовсім ось

поруч. Вискакую по драбині, по шиферу, ах, як жаль, колони нашої не видно. Але я знаю, вона йде, душа моя співає і я готова, ну просто от летіти від щастя. Ви знаєте, це не має якихось таких конкретних речей, от що сталося. Ми знаєм, що їх [росіян] нема, ми знаємо, що йдуть наші, ми знаєм, що дрони то наші, оце відчуття якоїсь ейфорії частково це точно було. Потім звикаємо потихеньку.

Запис Д-22[1]

Респондент 1 (*у тексті Р1*): *Анонімно.*
Рік народження: 1992
Професія, соціальний стан: *вчитель.*
Респондент 2 (*у тексті – Р2*): *Анонімно.*
Рік народження: 1974
Професія, соціальний стан: *вчитель.*
Стать опитуваних: чоловіки.

Основний зміст. Інтерв'ю містить інформацію про сприйняття населенням російської агресії, обстрілів селища, спроби організації місцевої самооборони, випадки опору окупантам, подробиці загибелі та полону цивільних громадян, мародерство при відступі тощо.

К1. Перше питання стандартне: чи передбачали, може передчували ви, що може початися війна, в смислі повномасштабного вторгнення?

Р1. Так.

Р2. Ми знали. У нас є спільний друг, який працював в «ІБІСі»[2]. Ну, звідкись там із своїх джерел знав він інформацію, що буде вторгнення, і попереджав. Телефонував нам, ще перед 16-м [лютого] навіть.

Р1. Двадцять третього він. Ні, двадцять первого [лютого] це я був на гуртку і приїхав. Він говорив, що «Ми вивозим усі боєприпаси, бо буде війна».

Р2. Ну попереджав він, перший дзвінок був ще до 16-го, коли планували вони нібито на 16-те.

К1. Ще задовго.

Р2. Ну, не то шо задовго. 16-те лютого. Інформація у них уже тоді була. І попереджали. І ми знайомим відповідно дзвонили, телефонували. Так шо так, очікували.

[1] Транскрипт цього запису уперше було опубліковано на інтернет-сайті Національного музею-голодомору у жовтні 2024 року.

[2] «ІБІС» – мережа збройових магазинів та сервісних центрів у найбільших містах України. Працює з 1994 р.

К1. Ясно, очікували. А чи готувалися ви до можливого початку бойових дій чи війни просто?

Р1. Та як – особо ні. Ми ніхто, нікому не вірив цьому, що буде. Ну XXI століття, ну як?

К1. Що лякають..

Р1. Да-да. Якось.. Те шо чемоданчики, то ми таке. То ми давно собирали вже. Ну не вірилось до останнього.

К1. Але чемоданчики все-таки були.

Р1. Ну були, ну так, а як же без них.

Р2. Ну якось так, да.

К1. Перед цим у вас був якийсь досвід спілкування з військовими чи бойових дій чи щось такого? Чи це просто, так би мовити, так склалося?

Р1. Та воно знайомі військові є, після [20]14-го багато знайомих. Однокласники.

К1. Зрозуміло. Так що це вас близько стосувалося. Добре. Якось сім'ї свої готували, запаси якісь, продукти? Як рідні ваші ставилися, знайомі от до можливого початку, вірили-не вірили, готувалися?

Р1. Як і всі. Тоєсть нікому не вірилося до останнього. Як [ми готувалися] – таке, ну закупили там консерви, шо можна, шо могли, те купили. Уха якась, ще шо.

К1. Шось таки закуповували.

Р1. Трошки да.

Р2. Ну це зовсім, на мінімалку.

Р1. Практика показала, що того надовго не вистачає.

К1. Зрозуміло. Коли і де ви дізналися про початок війни?

Р1. Ну зранку. Телевізор, телеграм-канали.

Р2. Позвонили. Кому як, давай ти про себе.

Р1. Ну мені подзвонили, а тоді ж я зразу давай тіліфон откривать, інтернет – і тут пишуть, відео ..

Р2. Знайомі, скажем так, знайомі з міст – [з] Києва в основному, да з Чернігова, які зателефонували, шо вже там ракєтні удари.

К1. Тут на місці нічого ще не відчувалося?

Р2. Ні. Два дні.

Р1. Да. А тоді пішли колони.

Р2. Після того як повернулися, да. Наступного дня пішли

К1. [*пропущено технічний коментар запису*] Значить, так. Отже перші два дні Дмитрівка жила ще спокійним життям. А як населення сприйняло звістку про війну [в] оці перші дні? Паніка?

Р1. Трошки було. Пока нас як би не касалося, пока через нас колони не йшли, то воно якось.. Ну не через нас, а через сусідні села, то воно якось було попроще. А тоді як вже почали іти.

К1. А спочатку через села пішли колони?

Р1. Да. В нас ото одна колона пройшла, по-моєму 130 одиниць, – і всьо, ото по нас ті[ль]ки прильоти були.

К1. Це по селах пройшла?

Р1. Ні, це через наше село пройшла колона. Через Дмитрівку.

К1. Не пам'ятаєте [день]: четвер, п'ятниця, субота?

Р2. Стоп-стоп, це по першому [питанню]

Р1. Це трошки пізніше [скажемо].

Р2. Ну у мене, наприклад, враження – я б не сказав, шо така паніка була перші дні. Навпаки, як брать по тому, шо люди, ну доволі масово і спокійно поїхали тоді. От даже страху такого не було, як навіть зараз, шо люди по-різному сприймають мобілізацію. А тоді, це правда, люди масово поїхали, багато хто поїхав. І ця колона, про яку говорить [Р1[1]], це колона, яка вже йшла мабуть.. ну в березні сніг був .. це колона, яку розбили. Це вони поверталися з боку Бережівки, і вони нібито заблукали. Або заблукали, або там місцеві дорогу завалили. Як їхать із Бережівки, там є дорога на Ярошівку, там був лісовий завал, завалили. І вони [окупанти] прийняли рішення їхать сюдою: через Кропивну, Дмитрівку. І вони чомусь не поїхали далі там на Красний Колядин, а поїхали через Плугатарь, там вони ночували. До речі, ми намагалися, там тоді вже були боти, в інтернеті, телеграмі. Тут масово повідомляли де вони, де вони ночують, шо вони там, кількість одиниць, склад і так далі. Але, ніби ту колону дістали, але аж там біля Ведмежого. Там є такий населений пункт, на виході вже із Сумщини. Оце так. Це та колона, шо пройшла безпосередньо через наше село.

К1. Через Дмитрівку.

Р1. Так, через Дмитрівку.

Р2. Так, так.

К1. Тобто вони йшли вже на вихід?

Р2. Так.

К1. А перші дні тут взагалі колон не було?

Р1. Ні, сюдою вони не …

Р2. [*перебиває*] Були, йшли. Чому вони вибрали для себе такий шлях – до сьо[го]дні ми не знаємо, але йшли вони тудою. Конотоп-Дептівка-Самбор-Голінка-Гайворон. Вони там тоді в Голінці трошки поміняли маршрут, трошки, шось там у них якісь, ну там така ділянка затоплена, в таку пору року. Не то шо затоплена, а там дуже грязька дорога. І вони трошки поміняли маршрут. Але все одно ходили через Голі́нку.

К1. Перші дні війни чим запам'яталися кому, в кого який досвід?

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

Р2. Та отак, похмуро. От коли ти читаєш сводки, коли там Гостомель якраз бої були. Наш там тоже товариш.. чи брав безпосередню участь, чи в складі поліції. Ну почути те, шо вже вони під Києвом.. Ну не то шо песимізм, але …

Р1. Да, до Києва.

Р2. Напружено якось так сприймалося. Ну це в мене таке відчуття.

Р1. Та в мене тоже, якось так ну… Сводки-сводки, ото все дивишся в інтернеті там без конця, шо там робиться, як там.

К1. Ясно. А ви казали, що в Ніжині перебували якийсь час, як це було?

Р2. Ну це ж чи перший день чи другий день. Якраз тоді частина хлопців, ну ті шо служили, то вони їх викликали в військкомат, в тому числі там тоже наш товариш.

К1. Ніжинський [військкомат]?

Р2. Ні, бахмацький, да. Ну воно як філія, не знаю, і вони поїхали. А тоді наша селищна рада.

Р1. Собрала всіх бажаючих.

Р2. Да, всіх бажаючих, чи як там. Обзвонилися, зібралися і поїхали на Ніжин.

К1. Хто вас віз, в смислі який транспорт?

Р2. Шкільний автобус, наш шкільний водій. Були там наші, ну, земляки там різні, [з] селищної ради люди були, ну так.

К1. Як довго була ця подорож, туди і назад?

Р2. Так.

К1. Яким маршрутом ви рухалися, не пам'ятаєте?

Р2. Чого, пам'ятаю. Кропивна-Парафіївка-Талалаївка (біля Ніжина).

К1. Ви ще встигли до підриву моста через Хвилівку[1]?

Р2. Так, так.

К1. А назад як поверталися?

Р2. І назад ще встигли.

К1. **І назад? Буквально приїхали і відправили вас назад?**

Р2. Так. Якраз розгорталися... Там-от військова частина, шо в нашу сторону. Там уже якраз виїжджали наші «Гради», на позиції ставали. Ну ще там нічого не було, прильотів ще не було по Ніжину і якраз ми.. ми не чули ни прильотів, нічого. Тільки інформація в автобусі там, всі ж обдзвонювалися.

К1. Тобто вранці приїхали в Ніжин..

Р2. Ні, не вранці. Ми виїхали десь приблизно о 15-ій може. Десь о 15-ій [годині] виїхали й приїхали.. в Ніжин ми приїхали, ну поночі. У цей час [у лютому] це десь.. ну хай 17-та година [була], отак десь 17:30.

[1] У п'ятницю, 25 лютого, приблизно опівдні було підірвано міст через річку В'юницю у селі Хвилівка під Ніжином, щоб зупинити першу колону російських військ, яка підійшла до міста.

К1. А ну да, це ж уже сутінки.

Р2. Ну да, це ж лютий ще, це ж плюс 20 днів.

К1. Так тоді це мабуть було 24-е число, бо наступного дня вже міст зірвали.

Р2. Ну значить 24-го.

К1. Якщо ви їхали через Талалаївку і через Хвилівку…

Р2. Так-так.

К1. По трасі, то це мало би бути, значить, 24-е число, четвер. І ви ночували в Ніжині?

Р2. Ми не ночували, ні. Ми приїхали і от, там так склалося шо.. у нас там були до речі і АТОшники. До речі був і цей голова з Кропивни, той шо тоді відзначився тут в подіях, і люди з досвідом. Ну настрій такий був, шо зараз там навішаєм – і всьо, і вони підуть отсюда. І вони поймуть, шо немає тут чого ловить. І просто коли зброї не було, на той момент. «Зброї немає, – сказали. – Їдьте там в якийсь «Пролісок»». А всі ж знайомі з усіма, знають шо там у тому «Проліску» і вікна вибиті і все. Просто ну який смисл їхать, [і] без зброї, без нічого там сидіть, не знаючи, чим це закінчиться. І пропозиція там була тоже підписати якийсь контракт. Тоже наші бувалі сказали, шо: «Хлопці, який контракт?» Тоді не то шо страх, просто вони [говорили] з таких практичних міркувань, що ви тоді, каже, там не розберетеся [і] за якийсь ґудзик [на формі] не знатимете як там розплатиться, як ви його десь провтикаєте, шо ви будете з ним [з контрактом] робить.

К1. Ну люди, які уже були у війську.

Р2. Да. І тоді, значить, прийняли рішення: ми приїхали – приїхали, дані єсть – єсть. Буде зброя – питань немає, ми повернемось назад. І ми поїхали назад.

К1. Прямо вночі?

Р2. Так, так. Я не пам’ятаю, о котрій ми повернулися, ну вночі це було мабуть. Після 12-ї [ночі], десь так.

К1. А скільки людей було в автобусі, орієнтовно?

Р2. Повний, бус, ну якшо бус..

Р1. 24 міста.

Р2. Ну якшо й не стояли, то сиділи, ну 25 точно, скажем так, да 25-ть. Плотно сиділи, може там і 30-ть було.

К1. З Дмитрівки і навколишніх сіл були хлопці.

Р2. Так, так.

К1. Зрозуміло. Прибули ви в Дмитрівку, значить, назад, і тут .. Тоді вже була комендантська година чи ні?

Р2. Ні-ні, не було нічого. Ми ті[ль]ки по дорозі назад уже там по знайомим звонили [і нам казали,] шо: а от в такому-то місці просто роздають зброю, роздають з вантажівок, там [в іншому місці] роздають. Про Охтирку уже тоді знали, шо там

уже почалися бої, і там уже роздавали зброю, масово роздавали. А що в Ніжині така ситуація, це викликало таке здивування – шо за приколи шо контракт якійсь. Тут роздають і в Києві, ну всі ж в інтернеті дивляться, шо в Києві роздають як дрова. Скрізь роздають, а тут якісь приколи. І почули, що Бахмацький військкомат, якраз ми розминулися з ними мабуть, бо телефонували прямо в Бахмацький військкомат, хотіли в них [дізнатись], можливо там зброя є. Ті тоже сказали, шо ніякої зброї, ми якраз саме виїздим в Прилуки. Ну ми не зустрілися з ними, десь розминулися по дорозі. Це так.

К1. Так шо ви приїхали в Дмитрівку, і потім просто розійшлися.

Р2. Так.

К1. Зрозуміло. А були якісь спроби організувати в Дмитрівці місцеву територіальну оборону?

Р1. Спроб було багато. Нічого з цього не вийшло. Людей було бажаючих багато, ну тільки не змогли дальше там фінансувать. Там був [у] нас, приїжджала одна людина, він каже, я і навчання буду [вести] і цей.

Р2. Ні-ні, це під час окупації.

Р1. Ходили ми, тіпа, як воно називається.. Дружина. Як дружина ото раніше була. Так ми ходили, патрулювали по селу. Ну як, – ми прийшли перший раз до нашого участкового, він каже: «Ставте хлопці зброю, ідіть, патрулюйте». Ми таке побачили – ну смисл тоді ходить?

К1. А вже була зброя?

Р1. У нас власна.

К1. А, власна. Взяли із власної?

Р2. Мисливська.

Р1. Власна, мисливська. Ну каже, ставте, ідіть, патрулюйте. Як це: ставте, і з чим іти, чого йти тоді? Ну походили ми ніч, з рацією однією і всьо, більш нічого не було. Рації тоже власні, ніхто нам нічого не давав.

К1. А поліція залишалась у селищі?

Р1. Поліція да, у селищній раді, так вони далеко й не ходили. [*сміється*] Тобто ми виконували роботу поліцейських: ходили там п'яних, там деякі були там ломилися до людей, там ну був один п'яний. Люди дзвонять, злякані, хтозна хто і чого і шо. «От він до нас хоче, прийдіть чи шо-небудь». Ну ходили ми там, одпровадили його додому. І на цьому воно так.. Як ми побачили шо так зброю ставить – смисл ходить? Ну ми йому сказали. Я не ходив, пару раз сходив, смисла я не бачу в тому. І більше я не ходив туди.

К1. А багато людей були задіяні в цьому патрулюванні, одна дружина була чи декілька?

Р1. Да в нас смєни.. було чоловік навєрно 30-ть, да?

Р2. Та було багато бажаючих, все. Але коли, ну правда, воно пішло все не туди і не так. Навіть пропозиція там-от відразу була, пропозиція з нашого боку,

шо [треба] познімати вказівники на шляхах. Самі [ми] пропонували, шо давайте ми самі поїдемо.

Р1. Ну там де катался якраз ішли колони. Ми б їх познімали, ми знаєм, подзвонили б нам коли йдуть. Вони кажуть: «Ні, не нада, хай стоять».

Р2. Тіпа майно.

К1. Це ж відповідальність.

Р2. Ага.

Р1. Ну тоді в кінцевому результаті вони познімали-то їх. Ну тільки ж уже колони йшли, можна було б познімать раніше й хай плутають.

Р2. Ну трошки в нас, да, не склалося. Пропонували ми й завали поробить тоже, лісові, гарні місця. Та сама колона, яка через Щуче[1] проходила, там такі шикарні тополі, якщо ви тудою їхали, то бачили, там дуже класне місце. Да, інша справа, шо самі завали нічого б не зробили, а на той момент нікому було добавить такій колоні.

К1. Да, в завалах є смисл, коли треба затримати. А так просто ж.

Р2. Да-да-да. Ну тим не менше, тим не менше шо все одно через.. Як та колона пройшла, і тоді трошки воно затихло, ото якраз тоді влада вирішила, шо таки да. Ні, стоп. До того.

Р1. Це перед якраз тим днем, як ішла оця колона. І ото «грибки» бачили, одсунуті метрів 100 в сторону такі бетонні?

Р2. Та вони тоже якраз.

Р1. На мосту у Щучу [Греблю] отуди вниз спускаєтесь

К1. Зразу не звернув увагу, на все не звернеш увагу.

Р2. Вони й там лежать, на виїзді.

Р1. Воно тіпа як анкер із високовольтних ліній, те, шо закопується вниз, отакий грибок, з таким штирьом. Вони їх поставили ж на мосту, ну я кажу: а смисл його поставить? Ну колона да, стала, зразу колона як оце йшла, стала, ну зупинили, а дальше шо? Сиділи там хлопці на бугру, щитали їх, і шо толку дальше? Вони танком розгорнули ті грибки і пошли дальше.

Р2. Тобто якщо так в сухому остатку взять, то в принципі максимум з того шо в нас було, ну якшо так [сказати] «рух опору» – то він звівся до того, шо місцеві жителі з Гайворона, тоже наші знайомі, друзі.. вони ж [росіяни] ходили по графіку, [тобто] плюс-мінус 8-ма година ранку, до 9-ї години ранку проходила колона в бік Києва, ну [в напрямку] Ніжин-Київ.

Р1. Ну бувало вночі.

Р2. Ну, як правило вранці як по годиннику вони ходили. Плюс додаткові колони, плюс недобитки верталися тоже вже в різний час. Тобто зводило[сь] до того, шо телефонували або писали одне одному в месенджерах і передавали на чат-боти: скільки одиниць, коли пройшли. Оце да, це було доволі масово, і це робили.

[1] Місцева скорочена назва села Щуча Гребля.

К1. Ну тільки в інформаційному такому плані. А..

Р2. Не ті[ль]ки в інформаційному. Тоді воно помінялося, і ось йому [Р1] є шо розказать. Там уже коли раптово для нас появилися тут наші військові.. Я якраз в цей момент, коли перший раз про це почув, я тоді був там у Талалаївку їздив, забирав наших земляків, які поверталися з роботи в Кієв[і] там окольними шляхами…

К1. Куди-куди [їздили]?

Р2. В Талалаївку, в райцентр. І там якраз на блокпосту стояли, перевіряли наші, і почули вибухи перші. І от, всі ж пообдзвонювалися.

Р1. Це за те, шо КамАЗ, чи за шо це?

Р2. Та я не знаю. Ото як перший раз наші. Шо ото Віталік думав, шо САУшка з Крапивни стріляла, а то ж мабуть наші.

Р1. А, з мінометів шо по колоні.

Р2. З міномета [г]видонув – звук був і туди, чутно було, шо переполошилися. І з'явилися наші. Ну вони ж тоже так, ховалися попервах.

Р1. Вони приїхали й поїхали, а люди-то переживають, шо.. От вильот був отсюда, але воно ж кажеться обратно. Каже: «Вони приїхали, постріляли і втекли, а нам шо робить?».

К1. А вони [наші військові] в Дмитрівці стояли?

Р1. Ні, вони, це я так поняв, із Срібного була, тоже тероборона по-моєму. Приїжджали, одстрілялися, собралися – і поїхали.

Р2. Тоді вони трошки щільніше стали працювать, і вони так.. в общим працювали вони. [*питає, чи називати населені пункти*] Ну, є там хутор такий, Легівщина. Він на відносній висоті, і можна було дістати тими засобами, шо в них було, до траси Голінка-Гайворон. От вони з нього там працювали. І міняли позиції, звісно, тому шо тоже ж не хотіли попасти [під російський обстріл]. Ну вони міняли позиції. В нас у селі вони з кількох точок тоді працювали, там-от, мінімум.

Р1. Три [точки].

К1. Так це тероборонці [були], не військові?

Р2. Ні, це вже було якраз, вони біля мене були, і тоді з ними.. 54-й окремий розвідувальний батальйон.

К1. А, це ті, шо в Прилуках були.

Р2. Ну я не знаю[, чи] вони з Прилук, а база в них, по-моєму, Новоград-Волинський, звідти вони. А, з Прилук мабуть наїжджали, да. І з ними почалася якась співпраця.

К1. Так це вже мабуть було після закінчення боїв під Прилуками, да?

Р2. Ну під Прилуками ж тоже там такі бої були. Ну як, тоже по колонам працювали та й годі. То єсть це такий собі формат рейдових груп, вони приїздили, працювали.

К1. Ну але березень місяць, не спочатку ж?

Р2. Березень, так.

К1. Зрозуміло. Багато їх було, як вони, групами?

Р1. 3-4 чоловіки.

Р2. Ну я бачив екіпаж просто. Приїхала [машина] позашляховик, міномет 120-й, ну і до 5-ти чоловік.

К1. Зрозуміло. Так, кажете, патрулювання, а крім вас взагалі патрулювання якось продовжувалося? Ви-то пішли, а патрулювання мабуть же [тривало]?

Р1. Ну продовжувалося, продовжувалося. Ну то.

К1. Світломаскування мабуть контролювали, чи ні?

Р1. Так, контролювали, ну до деяких же не можна достукаться. По факту ми не маєм права лізти у двір.

Р2. Ні, ну все таки більш-менш дотримувалися.

Р1. Більш-менш да. В нас тут на щот цього[1] було нормально.

Р2. Просто народ свідомо на це дивився, і люди розуміли, шо це небезпечно. Так шо це.

К1. Чи спостерігався рух тут ворожої техніки літаючої: вертольоти, літаки?

Р2. Так.

Р1. Бували літаки, ото перед тим навєрно, як вони вже виходили, то там вобще класно шо...

Р2. Та ні, пам'ятаєш, як перший раз було шо, думали шо збили на 25-му [кілометрі], а то..

Р1. А, ну це як наші 2 [літаки] гнали одного кацапського. Ми якраз бачили, в дворі стояли.

Р2. Перші дні робили нальоти на Конотоп, ну чи за Конотоп.

К1. Це наші?

Р2. Наші, але ж по ним працювали і їхнє ППО і їхні літаки, да, ганяли за нашими. Наші там ці пастки теплові відстрілювали було. А тоді постійно, вже от коли наша авіація мабуть або попала під роздачу, або ще шось. Тоді от їхня панувала. І тут в принципі щовечора, десь от якраз в цих числах скажем так після 15-го березня, щоночі кілька гелікоптерів, ну до 5-ти одиниць.

Р1. Просто супроводжували колону.

Р2. Да. І вони там говорили, шо евакуація була. Вони якраз заходили чомусь не паралельно прямо трасі, шли вони потроху, а вони заходили чомусь із боку Красного Колядина, йшли над руслом річки, низинами все-таки йшли. Тоді в Гайвороні, там тоже низина, тоже там річка своя, і вони низинами в бік Ніжина. Які в них [у гелікоптерів] задачі були, ми не знаєм.

[1] Тобто стосовно цього.

К1. Ну, ми знаємо по Ічнянські громаді: вони рухалися по долині Удаю, до їхніх баз за Припутнями, раз чи два летіли в сторону Нової Басані, там уже важко [сказати].

Р2. А тут вони йшли руслом Ромна, річка Ромен, тоді Баскакова через Гайворон, і от далі вони, да.

Р1. Ну оцей їхній самольот туди ж і втік. Бо батько каже, він пішов, там у нас там копанка єсть на низу аж. Пішов, каже, подивлюся там на копанку, чи розтало чи ні. І ми ж ото бачили шо два [літаки] гналося, а він каже: «Один ішов вобще низько над самою землею». І каже: «А ті два вернулися самольоти, каже, я побачив, вони там по старому річищу пішли в сторону отуди [на] Красний Колядин, туди». Казали, що бачили там туди.

К1. А вертольоти в яку пору рухалися: ввечері, вночі?

Р1. Вночі, вночі.

Р2. Десь в районі 22-ї [години], як правило. Їх дуже гарно чутно було.

К1. Так, 22-а тут, і близько 11-ї [ночі], значить, вони вже були в районі Ічні.

Р2. Ну шо тут летіть.

К1. Да, бо там тоже про це згадували.

Р2. Були шо вранці [летіли].

К1. В одному напрямку і в іншому [рухались]? І туди і назад?

Р2. Так-так. І вони, якраз в Гайвороні там був… Дуже було б доречно мабуть згадать, можливо і ви якось вплинете на ситуацію… Там наш земляк, і наш товариш чи знайомий, Сергій Міщан, хочу спеціально [про нього] сказать, житель Гайворона. Він спостерігав і постійно передавав якраз інформацію про рух цих колон, спостерігав за цими гелікоптерами, які поверталися, якраз воно в принципі над його двором було. Він говорив про Мі-8-й і про Ка-52-й вертольоти. І пізніше, коли вони почали обстрілювати Дмитрівку саме з Гайворона, то це якраз відбувалося недалеко від його двору, там колишня колгоспна бригада. І коли ті САУ виїздили на позиції, він телефонував; мені, наприклад, говорив, шо «вони виїхали – ховайтесь». Я встигав обдзвонити там знайомим. Ну це далі, думаю, знайомі [дзвонили], ну – «радіо» починалось. І всі встигали ховатись. Так шо, дякуючи якраз Сергію.. ну я думаю, шо людські життя він там урятував. І так сталося, чому я про нього ще згадую, не ті[ль]ки з вдячності за це, а тому, що зараз він у полоні. Він в травні місяці пішов у Збройні Сили, пройшов навчання; і в листопаді місяці минулого року потрапив в полон[1]. І є фотографії, є й відео, і там його дівчина, батьки постійно намагаються вести роботу, щоб повернути його. Можливо дещо і ви до цього долучитеся, да. Тому шо 14 місяців як мінімум, ні, не 14-ть, ми рахували.

Р1. 16.

[1] Респондент має на увазі листопад 2022 року.

Р2. 16 місяців вже в полоні. Так, 16 місяців, це вже навіть по тим фотографіям подивитися, то видно, як там тримають. Вони там останній раз, падлюки, скинули відео його родині. Змусили, ну, наших хлопців вишикували, наділи на них оці різдвяні шапочки Санта Клаусів, це значить, щоб вони привітали нас із Різдвом та з Новим роком, чи шо от значить, шо ви такі-сякі, шо нас не міняєте, отак. Так шо було б добре, якби ви надали розголосу й цьому, цій ситуації.

К1. Ясно. А були у вас знайомі чи такі, що контактували з росіянами, чи потрапляли в полон, чи якось інакші були контакти?

Р2. Так, у нас був, Царство [йому] небесне, спільний знайомий. Ми його мало.., ну, знаємо, але не дуже прямо так, [знаємо з того,] наскільки ми перетиналися на полюваннях. Це теж житель Гайворона, Богдан Ткаченко. Ну як спілкувався, він з ними не то шо спілкувався, [а] вони жили, росіяни жили в школі, якраз в Гайвороні. І напроти школи там є будинки, і в тих будинках, зокрема, мешкала Богданова родина і він сам. Ну спілкування, звісно шо, якесь там відбувалося. Плюс блокпост їхній стояв же біля церкви там у Гайвороні. І мешканці села, хочеш-не хочеш, [а] ти будеш проходити повз них і будеш в якихось розмовах. І Богдан, це один із тих двох чи трьох, двох розстріляних, яких потім вони розстріляли. До сьогодні ми не знаємо, ну, версій ходе багато різних, чому так сталося. Богдан теж, зокрема, він знімав на телефон, це правда. Знімав, телефонував, і мені тоже особисто телефонував і говорив, скільки і де, коли і де. Шо стало причиною, якраз, на жаль, він не дожив там навіть.. півдня не дожив до звільнення, да. Його забрали в полон і..

Р1. Держали скі[ль]кісь днів його там в сараї.

Р2. І да. Розстріляли його там поблизу його будинку, поблизу школи, отак. Якраз розстріляли, ну найшли його принаймні вранці. І вони [росіяни] вже якраз розстріляли і покинули його тіло просто. А в обіди вже входили наші [в село].

К1. І зразу найшли.

Р2. Найшли, така от ситуація. Так шо да.

К1. Як люди реагували на події: от ваші знайомі, жителі Дмитрівки, от на на це все. Як відчувалась реакція загалу людей?

Р1. Так а як? Люди недовольні були: нашо вони [росіяни] нам тут нужні?

К1. Не було якихось зібрань, зборів, ну крім тих, хто на патрулювання виходив?

Р1. Це так нє, ну як на вулиці люди зійшлися там, поговорили да й розійшлися. Таких зборів як таких не було.

К1. А як змінилась поведінка людей під час цих подій, от порівняно з мирним часом?

Р1. Та воно якось дружніше трошки стали. То ж обично один на одного, а це якось, ну війна трошки здружила їх.

К1. А, скажіть, будь ласка, напередодні в перший буквально день не було таких, шо приїжджали в Дмитрівку, шоб там з Києва, з Чернігова, із Сум може порятуватися, шоб тут перебуть? Чи тут такого не спостерігалося?

Р1. Та чого, було багато в нас.. родичі верталися з города; в мене сестра так само з Києва їхала сюди, з дитиною. А що там – там обстрілюють без кінця, [а] вона жила у Крюковщині, за Києвом. Там каже, гепає так, що. Я їздив на Київ, забирав.

К1. Так це вже під час цих військових подій?

Р1. Ну ще якраз оці перші дні, так можна було виїхать.

Р2. А Віталій коли приїхав?

Р1. Віталік навєрно на третій день чи..

Р2. [Із Чернігова - ?] повз. А він кудою їхав, хтозна?

Р1. Я не знаю.

Р2. Як він Ніжин минув

Р1. Їздили так само із Сум, не можна було вже [звідти] виїхать. Ну це як Віталік їздив забирав Юльку. Ну там знайомих наших, дівчат забирали з Сум, тому що тоже колони питалися заходить у місто, ну хто зна[в] як воно дальше буде.

К2. А чи були у вас знайомі чи родичі, які не вірили або не знали, що росіяни напали на Україну, якраз оце [на] початок вторгнення?

Р1. Так аж як – в мене не було, ну ось телевізор і все, – ну як. Тим більше соцсєті: все єсть, все можна, все доступно, все видно. Якраз тоді все було прозоро, все показували, все шо робиться.

[*пропущений повтор запитання*]

Р2. Серед українців ні. В мене, наприклад, був друг дитинства.. Він і зараз є, Гєна підарас. Привєт тобі, сука. Дружили, [він] виріс тут на вулиці, має братів. Брати мешкають тут недалеко, у Варві. І один із братів уже повторно зараз на фронті; він і під час АТО був мобілізований, як ППО, а зараз він знову десь там, знов працює. І цей брат Гєна, він у Бєлгороді. Там красавчик – ти шо, такі діла [розказує] шо ми тут бандеровці всі.. ну весь набор.

Р1. «Ви самі обстрелюєте» і всьо.

Р2. Ну да. Пробували по приколу тут – ну як – уже ми просто думали там якось достукаться, і гуртом тоді писали, й пояснювали, й розказували. Самий юмор в тому ситуація шо він навіть зараз .. От коли був обстріл з боку Гайворона цими ж САУ по Дмитрівці – тут карма, ігри судьби. Снаряд, російський снаряд прилетів Гениному батьку в могилу, на цвинтар.

К1. Да ви шо?

Р2. Да, от такі-от ігри бувають. Він до сьогоднішнього дня не віре, він.. Останній раз я з ним спробував списуваться десь в листопаді. Там просто такій поток сознанія, шо його не можна видержать. Ну я йому розказував, про те, шо:

«Гєна, тобі вже ж батьку прилетів снаряд в могилу». Ну його цікавить не снаряд в батькову могилу, його цікавить, шо у нас тут бандеровці поламали всі обеліски, і, значить, немає вшанування от дєдов, які там воювали, значить з нацистами. От тіпа: «Скинь мені фотографію обеліска, шо ви там не поламали, шо ви там». Ну я не знаю, що він там очікує: памятник Бандері там верхом на Мельнику, чи на чому він там думає. Така от у людей логіка.

Р1. І так само от у мене тещі брат під Москвою. Він тоже каже: «Це вас [ваші] фашисти обстрілюють». – «Ні». Так ми вже з ним не спілкуємся, перестали спілкуваться. Пару раз питався [йому] доказать шо да як. Я кажу: «Ось із сусіднього села по нас прилітає», а він каже: «Ні». І всьо.

К1. І таке було.

Р1. Якось з ним зараз спілкуваться після таких, шо він там писав і шо він мені там скидав які відєо, ну просто..

Р2. Та і цей товариш, оце шо я про нього розказую – там такий поток сознанія, просто. Чуваку теж там 50 років, ну нормальний нібито там чоловік, ну таке несе там: Радянський Союз живий, всі там юридично документи мають.. Ну – хана. Ну це так.

[жартуємо]

К2. Які найболючіші проблеми були під час цього періоду, що доводилось найважче вирішувати, ну крім там протидії росіянам?

Р1. Ну як: у нас була проблема із продуктами. Тому що в нас не закуплено, ну не було в принципі підготовлено нічого до масштабного. Тут у магазинах у перші дні там ще привозили, шось було. Потім пішло так, що в нас вобще нічого вже. Заходиш у магазін, ну як ото у фільмах в Совєтському Союзі – десь якась одна баночка стоїть, і то й ту можуть забрать. Їздили зразу, хліба ж не було, ну брали муку всі пекли, ще півбіди. Тоді вже ж і мука почала закінчуваться..

К1. А шляхи до селища були перекриті?

Р1. Ні. От з тієї сторони од Талалаївки не було перекритих. У Талалаївку ми їздили, ще продукти були.

Р2. Це якраз косяк все-таки влади. Тому шо це реально можна було виконать спокойно.

Р1. Привезти – да. Ну, їздили куди могли. В кого є машина, там закуплялися, ще там в Талалаївку. Потім почалось: ну, хліба немає, возив, їх селищна рада попросила, там мого знайомого батька. Він їздив у Червонозаводське, [у] Полтавську область. Він ото хліб брав, там привозив по 500 і побільше хлібин, їздили. Тоді ми пару раз їздили з ним машиною.

К1. Він як підприємець їздив?

Р1. Ні, він їздив, він чисто машиною.

Р2. Приватна особа.

Р1. Да, приватна особа. Просто людина каже, ну давайте поможу.

<…>

Р1. Возила людина, їздила. Каже: якраз виїжджаєм за Ромни – іде колона. Іде колона, танки. І ми, каже, стали так, біля обочини, і каже: «Шо робить, Бог його знає. Отут нам і хана». Коли проїхала, нічого не трогали, ми, каже, по газах – і бігом оттуда.

К1. Це вже в березні було?

Р1. Да, вже..

Р2 [*перебиває*]. Всі ж уже знали. Та ж сама ситуація була, коли розстріляли машину там, в районі..

Р1. 25-ту, це шо..

Р2. Ні-ні-ні, з Конотопа. Як ото хлібовозку ту ростріляли, так така сама була. І їхати чоловіку, знаючи таке шо [сталося]. Ну там тоді, по-моєму, люди встигли вискочить з автомобіля. Просто зря волали. Але машину розстріляли. І от чоловік все одно, тим не менше, йому реальна подяка. Він сам, на власному автомобілі каталися [по хліб], знаючи таке, шо [може статися].

Р1. І не часний[1] підприємець, тобто ну з [частних ?– *нерозб.*] підриємців ніхто не поїхав.

Р2. Ніяких прибутків [з того] не мав, до речі. Навіть ну ніхто йому навіть палива не давав. Ну чисто чоловік сам по собі катався.

Р1. Колгосп, по-моєму, заправляв соляркою машину.

Р2. А, ну отак же ж.

Р1. Ну катався він доволі багато. І ми тоді: він дзвоне, а ми з товаришом розвозимо по селу. Забрали там 200-300 хлібин і возим там бабулькам, цей..

К1. Ще й розвозили?

Р1. Розвозили, да.

К1. Хтось допомагав йому може?

Р1. Ні, ми розвозили це з моїм товаришем, а його оце [товариша] батько привозив. Він привозив сюди у селищну раду, тут вигружав. А ми там ще родичам і цей ми там розвозили отдєльно, забирали і розвозили. Хто там як пенсіонери, вони ж не підуть у селищну раду.

К1. У вас і список уже був складений?

Р1. Да, складений список, уже там знаєм – тому 5, тому 10. Люди брали багато хліба, тобто там і 10 і 20 хлібин. [У] морозілки, куди можна було. Там і деякі сушили сухарі. Ну а шо робить?

К1. Крім хліба може ще шось він брав, мабуть не ті[ль]ки хліб?

Р1. Ні, він ті[ль]ки хліб, тому що машина Рено Кенго, багато там в неї [не влізе], він каже, [що] і так і в салоні і на сідєнії хліб, і де хоч хліб. Каже, іншого не

[1] Тобто приватний.

брав нічого, ну аби машина хоть більша. І то, вони боялися бусіком великим їхать, тому що можуть розстрілять, тому шо хтозна шо там в тому бусіку.

К1. Ну да. А так, крім хліба ж тоже різний товар там треба людям, не знаю. В нас у Ніжині тоже було таке як ізоляція: то туалетний папір закінчився, то памперси треба дістать, то медикаменти.

Р1. Такого в нас не було. Ну медикаменти нам допомагали волонтери.

К1. Ага, були волонтери. Добиралися.

Р1. Ну вже. Ні, наші вже мєстні, там десь із якими зв'язувалися. Зараз Юля, як її.

Р2. Крутоголов, благодійний фонд «Янгол ЗСУ». Ось якраз подяка.

Р1. Вона тоді зразу сама від себе була. Там десь з кім зв'язувалася, десь там шось доставала, через волонтьорів. Їздили ми в Талалаївку, помагали їй. Привозили медикаменти, роздавали, по-моєму, в будинку культури там кому там саме необхідне. Тобто не давали там канєшно великими пачками. Ну як там од давлєнія, ну люди єсть, шо давлєніє в людини, ну вони давали.

Р2. Це да, тут Юля чимало зробила.

Р1. Небагато, там планшетку, не більше, тому що всім потрібно. Таке, ну памперси вже ж по-моєму не давали. Вони таке, чисто таблєткі, того шо памперси ще попробуй достать. Потім ще були привезли..

К1 [*перебиває*]. До речі, аптеки тоже були розметені?

Р1. У перші дні. Ну так зразу все шо необхідне, воно може і не потрібне було, ну брали все.

К1. Ясно. А у вас тут якась лікарня є чи..?

Р1. Єсть-єсть.

К1. Працювала вона?

Р1. Працювала. Працювала, бо в мене мамка працює в лікарні санітаркою. Дак вона каже, ми працювали, даже [як] обстріли були, каже, ховалися в підвал, там єсть підвальне приміщення, ну таке невеличке.

Р2. Лікарня молодці.

Р1. Деяких больних [каже його мати] то могли ми забрать, а як лежачі – ну шо ми вдвох на діжурстві, шо ми можем зробить як лежачих людей, люди важкі. Ну жінкі ж це, ну якби чоловіки дак мо[же] б перенесли. Ну ховались, каже, що робить. Каже, ми посиділи один день у підвалі, і як іде колона, ідуть танкі, в підвалі просто так чутно, шо каже, наче осьо вони. Так ми, каже, після того – хай шо буде те й буде. Тому що ну, каже, там [у підвалі] так грохотить, воно ж людина боїться, не дай Бог сюди заїдуть.

Р2. Ну тим не менше, вони залишились на своїх місцях, і вони навіть от коли розстріляли якраз працівників агропідприємства росіяни, і дякуючи там тоже

земляку, він врятував решту, вбили ті[ль]ки одного чоловіка, Царство небесне. Якраз батька цього хлопця, який воює зараз. А водій зміг зреагувать і вивіз решту.

К1. Це десь у селі було?

Р1. Це якраз ось од табора, з Гайворона як їдете, [од] табора і сюди до переїзда. Він [водій] каже, я ті[ль]ки повернув на переїзд[, щоб] завозить, ну, робочих; ну всігда він їздив, нормально все було. А воно бусік [його] зелений. Каже, бачу – виїжджає з табора танк. Я ж, каже, ну шо робить? На розворот – і по газах. І каже, бачу, шо дерева лягають передо мной. Я ж бігом, а вони почали із пуліьота зразу, а потім і танковий снаряд. Ну там задниця [автомобіля] вся розбита, все розирване. Ну він доїхав на передньому, добре шо передній привод, а задні колеса на дісках. Каже, слава Богу, що виїхав, на полі перекрьосток – [і я] не поїхав далі, каже. Бо аби далі, я б каже, ну нічого б не зробив. І вони доїхали ось до нашого саду, отут, як з Бахмача їдете [в Дмитрівку], сад[1]. *Кацапи за ними не гнались.*[2] У них машина покинули, вже скора стояла, ждала там.

Р2. Це тоже взаємодія і подяка працівникам лікарні, які зреагували, не побоялися приїхать, знаючи шо можливе і переслідування і все. Але вони приїхали і намагались надати першу допомогу. На жаль, того чоловіка…

Р1. Да, там уже нічого не цей. Якби відвезли зразу його в лікарню, мо шо й помогти. Зразу туди поїхали з хлопцями [Р1 *говорить про себе*], там у машину пригнули. Коли вже машина там пуста, *поранених забрали*. Ми в лікарню. Ну там уже побачили, шо.. там нашого товариша батька вбили, мати кричить, ну шо там вже ж [зробиш]...

К1. А це робочі були з Дмитрівки чи десь із сіл?

Р1. Да, вони самі з Дмитрівки, а їздять у Григоровку на роботу туди. Ну тих, хто там.

Р2. Ну там мабуть була людина з Гайворона, шо Олєг мав завезти [у це село].

Р1. Да, і там якась жіночка, вона тут ставала перед табором і до неї там перейти поза табором, ну може там минут, там сусідня вулиця єсть. Каже *водій*: «Я її обично зупиняю тут біля табора, вона пішла собі додому… ».

Р2. Ну це якраз такий типовий військовий злочин. Не спровоковано, без питань просто виїхали, розстріляли цивільну машину.

Р1. Бо до цього хлопця, до водія було там багато претензій. [Кажуть:] «Чому ти не став?» Каже: «А щоб ви робили в моїй ситуації?» Там же приїжджала й прокуратура, ну людина-то загинула, треба ж когось ... Каже: «Так шо робить? Як я бачу танк, а шо?» Реакція нормальної людини – ну це тікать, а шо робить. Каже, ще посадка хоч не далеко ж. Каже: «Якби зупинився – може усіх убили б». Це гра

[1] Приблизно за один кілометр до Дмитрівки.

[2] Курсивом тут і далі виділено уточнення респондента 2, зроблені в телефонній розмові 10 жовтня 2024 р.

в рулетку. Тут як інстинкт самозбереження у нього спрацювало, да й.. Ну там тоже їх багато було так шо осколочних [поранень] таких. Бо в нього, каже, й зараз залишились, не можна їх витягувать, вони магнітом отак витягуєш – шкура одтягується.

К1. Сухожилля може, да?

Р1. Сказали: вони якщо не тривожать, то немає смислу їх витягувать.

К1. Кінець, вихід російських військ, чимось запам'ятався вам?

Р1. Радостю, шо пішли вони отсюда.

Р2. І паралельно якраз ми дізналися, шо Богдан загинув. Так шо тут і радість, і.. ну таке от горе.

Р1. Ну да тут. Ну зате як їх гнали, тоже, класно було.

К1. Чи багато людей виїхали з селища протягом цього періоду, як на вашу оцінку?

Р1. Ну в період обстрілів…

К1. Ви ж до кінця в селищі залишалися?

Р2. Так.

Р1. У період обстрілів багато. Потім вернулися назад. Ну, всі сільські люди, у всіх своє якраз господарство, ще щось. Всі все мають. Як батька вивіз, там до тьотки, бо там вони живуть там в Гайвороні, якраз дорога, ну, окраїна. Вивіз, він переночував ніч, звоне – давай назад. Каже, в мене там корова, я пішки піду, воно мені не нужне, я буду там…. У період обстрілів він нікуди більше [не виїжджав]. Пішов у погреб, каже, консервація є, каже, нормально.

Р2. Важко сказать який відсоток, – може 10, може 20 відсотків виїздило.

К1. Більшість залишалися[, так]?

Р2. Да.

Р1. Ну воно таке: поїхав – приїхав, ну як сказать, виїхали – не виїхали.

К1. А обстріли до самого 1-го квітня тривали чи якійсь такий період тільки?

Р2. Да ні, вже в кінці березня мабуть вони перестали. Ну, кілька днів вони тривали.

К1. В середині місяця десь?

Р1. А не тиждень?

Р2. Ну кілька днів це й буде десь до тижня, да.

Р1. Бо скільки ви нарахували, 80 прильотів?

Р2. Да, 80+, ну це по-різному так. Хто говорить і більша цифра.

К1. Получається й декілька за день?

Р2. Да, вони, ну от якраз Сергій знову ж Сергій як телефонував. Перший раз він не встиг, а тоді вже просто коли він [їх] бачив, він розумів, шо до чого. І плюс

перед, самий перший раз стріляли взагалі не з Гайворона, а із-під Голінки, да, доставали. І, ну в перший раз взагалі ніхто не думав; ми думали шо то по ним. Навіть така ейфорія була, шо нарешті там он.

Р1. Ну хто як думає. Як я в центрі живу й по центу крили, дак нормально.

Р2. Ну просто [ми] тоді ще не розрізняли вихід-приход. Тоді вже воно приходить швидко дуже.

Р1. Як в погребі сидиш, двері отак підпираєш, а двері волной открива є. Дак тіки.

К1. В погреб часто ховались?

Р2. Так ясне діло.

Р1. Жить то жить всім хочеться [*посміхається*].

Р2. Як ті[ль]ки дзвонили, так і..

Р1. Ні, дак як первий обстрел, так ніхто не подзвонив. Я чую так – виход. І чую: шось свистить, уже вибухи, дак я уже вдівався, того шо розділі спали.

Р2. А вибухи зразу .. в центр села, якраз там, де мешкає Олександр Якіменко.

К1. Так і вночі обстрілювали?

Р1. Ні, ось уночі ні. Зранку, бувало й після обіду. Бувало так як ото приїжджали хлопці оце з міномета, обратно летіло. Тоже вони [наші хлопці] стріляли там недалеко од мене, так воно туди й летіло, пропустило, на городах лягло, не долетіло до села.

Р2. Та як на мою думку, вони хаотично обстрілювали. Тому шо, ну, взагалі так не зрозуміло, куди вони кідали.

Р1. Я поїхав тоді до друга. Друг живе там на окраїні. Не думав, шо туди будуть стрілять. Ну центр понятно, їздять машини, їздять там хлопці оці їздять. Поїхав до його – там обстріляли більше чим по центру, по центру більше не стріляли майже.

К1. А не було тих, хто говорив там наприклад цим тероборонівцям: «Ви б тут не стояли». [Або] там: «Пішли б в інше місце, [в] таке пусте; чого ви провокуєте тут обстріли» – не було таке?

Р1. Та ну так, хтозна. Я таке не чув, Но всє равно люди, да.

Р2. Навіть якшо й думали, то все одно, ну, розуміли, шо вибора немає.

Р1. Краще хай так, чим вони прийдуть сюди. Окупація як, це ми бачили, після того, як вони вийшли, як люди шо розказували. Там просто..

Р2. А, тоже такий штрих от цікавий. Мене наприклад це вразило дуже. Коли, ну у всіх же в нас ціла купа знайомих, учні тоже учились у нас у школі, то шокувало те, шо російські військові в Гайвороні при відступі у хатах пограбували жіночу нижню білизну. Ми спочатку думали, шо це якийсь, ну, шо це якийсь вобще.

Р1. Нам смішно. Собачу будку везли.

Р2. Ну собачу будку ладно, а.. Ми ще думали, шо можливо там запакована вона там, нова, ну мало лі, вони там в своїх єбєнях не бачили нічого. Коли виявляється просто білизна, яка беушна тобто..

Р1. Ну в секонд-хенд привезуть [*усі сміються*].

Р2. Ну це просто так на сті[ль]ки смішно, шо чувак приїздить додому там в свою срану[1] Бурятію і своїй дружині, там дівчині: «Тіпа дивися, я тобі з Гайворона, це ж дом високой моди – Гайворон, це ж Паріж». «Побачить Гайворон – і умерєть». Да. В Гайвороні, коли носять жіночі труси, прані і, ну коли там крадуть ложи, ну ложки там це.. і навіть ото наші військові говорять, ну ложки це таке, ну це військовому це таке. Забрав ти ложку, запхав її в кишеню, тому шо тобі тоже доведеться їсти, це ще ладно: ложку, миску, там ти каструлю якусь, сковорідку забрав. Але випрану жіночу білизну із шаф забірать. А тоді собачі будки там.

Р1. Шо хоч: велосопеди – дитячі, дорослі там, любі. [*кілька слів нерозбірливо*] Ще й квадроцикл шось тянули.

Р2. Мотоцикл, МТ.

Р1. Та згубили його, десь випав.

Р2. Вони його прив’язували, він падав. Тоді вони знову витягували його назад, таскали.

Р1. Це представляєте, у мотоцикла ну кілограм навєрно 300 [ваги].

К1. Да, МТ – це важкий мотоцикл.

Р1. І закинуть його отуди на прицеп, ну це ж треба його й тягнуть, спину рвать.

Р2. Так саме цікаве, шо це являється цінність. Тобто вони його витаскали, він упав, вони його витаскали знову, от.

К1. Це бачили?

Р2. Да, да, бачили.

Р1. Мєстні розказували.

Р2. Наші, ну ділянка Ніжин – Гайворон, десяти[службова-?]. Шафу там якусь у когось, ну це вже в Гайвороні.

Р1. Шкаф-купе витягли.

Р2. Прив’язали, він упав і розбився. Ну, вони [ж] прив’язали цілий. Нічого страшного, вони його зібрали знов до купки назад, і знову прив’язали.

Р1. Для чого? Пока довезеш шкафа-купе того, воно ж нічого не останеться в його живого.

Р2. Ось. Фішка у них ще була така, там тоже по Гайворону розказували: розстрілювали вони розетки і виключателі, просто розстрілювали. Чи вони

[1] Дуже брудну.

можливо вважають, шо якщо ти вистрелиш у розетку, то там свєт закончиться. Ну тіпа граблі свої ти не можеш туда встромить.

Р1. Було то шо вони по трансформатору як.

Р2. Ні, то трансформатор – то розумію, а то по хатам.

Р1. Ну в нас ще було тоді світло, по-моєму, а в Гайвороні не було.

Р2. Да то вони взяли на…

Р1. Селищна рада, вони прийшли, а в нас як – у селищній раді був безпілотник. Ну привезли тоже волонтьори, з Бахмача, там поділилися, в них був.

К1. Безпілотник чи дрон?

Р1. Дрон, ну цей, Мавік по-моєму 3-й. І він, там приїхали, як кажуть. Поїхали – ну ми ніхто не вміє, молоди попали. Ми там з товаришем. Ну молодший каже, ми розбиралися в тому дроні тоже ж.. ніхто не вчився.

К1. Керуванню?

Р1. Да. Подивилися відєо в Інтернеті, там програмку закачали. Політали тут зразу трохи, тоді вже ж.. Лінію обирвало, прийшли, з селищної ради дзвонять. Каже: поїхали хлопці, подивимся, де обирвало хоч, ну може там якось можна долізти, шоб піднять ті провода, шоб свєт був у людей.

К1. Це в Дмитрівці чи за Дмитрівкою?

Р1. Це як раз між Дмитровкой і Гайвороном. Це по дорозі, оце як їдете на Бахмач – і поворот оцей. Там посередині дороги, ми там, кущі, залізли в посадку і з посадки запускали дрон. Ну він далеко не літали, 5 кілометрів, і дальше показує він, шо йому вернуться треба. Ну то така..

К1. Батарея.

Р1. Батарейки не хватає. Батарейка то була запасна, ну ті[ль]ки ж над лінією літали, ну не найшли ми там [у тому місці]. А дальше туди до табора [під Гайворон] нам, ну, страшно: зіб'ють; тоді він коштував 70 тисяч. Ну, відповідальність-то, скаже: ви ж літали – ви ж і відповідаєте за його. Так шо було й таке. Трохи літали, трохи тягали.

К1. Ну так і не найшли порив?

Р1. Потом, потім поїхали десь РЕСовці, ну найшли вони десь там.

Р2. Тоже кстаті подяка хлопцям. Ті їздили тоже, не дивлячись на ризик ні на шо. І до Рубанки їздили, там вони шось ще коли ті там[1] зовсім ще планка не падала, то там вони намагалися. Вони виконували свою роботу.

Р1. І ніхто нікуди не поїхав, вони були тута.

Р2. Молодці.

Р1. Було ото колись, як ще крили міномьотом, да як перевернулася. Ішов КамАЗ і повний з боєкомплектом 152-го калібра. Дак ми їздили перегружать.

[1] Тобто росіяни.

Ну як – КамАЗ лежить, а снаряди, ну цілі там ящики. Ну в общим ГАЗон [узяли] з Дмитровки, поїхали туди, там чоловік 10. Ну як ящика 90 кілограм. Удвох тягали, ну як, не вдвох, ну нас було чоловік 10, десь по 2 чоловіка. Ми ГАЗон той за 10 хвилин [навантажили], бо на перекрьосток виїхали наши «Хамер», хлопці крили, прикривали, шоб не виїхала ніяка техніка із табора. І хлопці з дроном, тоже з двома дронами висіли майже над табором, дивилися рух. Бо було там, вони питались виїхать, їх почали од нас накривать. Ми тоді за 10 хвилин перегрузили, нагрузили ГАЗон повний снарядів. Повезли, там людина повезла у Срібне. Він каже (ми їх по двоє тягали), а вин каже: вони вчотирьох і, каже, ледь ящик тягнуть. Ну може шо на адреналіні, так воно. І той КамАЗ половину забрали тоді. Тоді приїхали ще й військові, догрузили й забрали і той КамАЗ і снаряди. Ну все-таки.. снарядів трошки там в КамАЗ багато, ну по-моєму 80 ми ящиків тільки на ГАЗона затянули. А ще ж осталася більша половина. Дак саме цікаве шо в КамАЗі було, ми ще ж подивиться, ми ж сільські люди, шо там всередині в кабіні. Дак у них наші форми були. Лежали форми наші, да.

К1. Для переодягання?

Р1. Напевно, ну лежали наші пікселі. Бо ми ще так подивилися – форми. Ну не було нікого на полі.

К1. Ну КамАЗ тоді забрали, так все разом забрали*?*

Р1. Да, забрали. Ну факт того, що вони перевернулися: ни вбитих не було, нікого. Може забрали, ну ні крові, нічого не було. Кабіна так змята. Бо хлопці заложили фугас, із 152-го, ну вони там сапьори, вони знають як. І каже, підирвали так його волною туди, скинули в обрив. Вони й покинули його.

К1. Це ж наше мінування було?

Р1. Наше-наше.

К1. А цікаво: вони, росіяни мінували тут, чи там було таке тільки дрібне, типу розтяжка чи шось таке?

Р2. Ну, те шо ми чули, то дрібне.

Р1. Да, понаходили і в посадкі, по-моєму, шось гранату.

Р2. Ну і в Гайвороні там деякі.

Р1. Такого не було. То єсть вони катались на розслабоні, вони даже не думали про це.

К1. Ті[ль]ки про наступ.

Р1. Да. Їм було туди вперед.

К1. Цивільне населення не підривалося на мінах?

Р1. Да по-моєму тут ні.

К1. Бо в тих громадах траплялося.

Р1. Находили ми-то там в посадки снаряди, 85-й по-моєму, ото два ящика, шо ми дивилися.

Р2. З Григоровки, мешканець Григоровки, ну це десь він там достав. Це вони ж ходили там туди далі через Терешиху, Смолове, повз – куди там далі вони ходили. Чув, там якийсь місцевий ентузіаст понатягував додому, то шось там йому відірвало трохи, пальці [наче].

Р1. Ну він питався ножовкой розпилять.

Р2. Да, ну тоже так.

Р1. Сам уже.

Р2. А так Бог милував.

К1. Ну вижив?

Р2. Вижив, да.

К1. Добре. Ясно-ясно.

Р2. Прильоти якшо так. Це не мінування, ну вони розстріляли уже при відході, розстріляли вони помешкання, теж вчителька наша, колега з Голінки. І у неї там дуже мама постраждала, вони в хаті якраз були; і снаряд прилетів у хату, там у хаті ну понятно шо. Мамі там дуже руку побило, дуже там довго вони лікувалася. А так да, це було.

К1. А цивільне населення не попереджали про можливе там мінування, що на ту дорогу не їдьте чи там, не було такого?

Р1. У нас кудою йшли колони, так як такого не було, а коли колони йшли, так попереджали. Ми ставали, перекривали дорогу, шо колона йтиме – не їдьте туди, тому що. А так, ну ніхто, по-моєму, не попереджали. Так у нас в принципі і мінування ж не було.

Р2. Ну, це не мінування, але вже коли при відході наші так себе впевнено чуствували, то була інформація. Вони поширювали, шо, наприклад, будуть завдавати авіаударів по колоні відступаючій. Це говорили, таке інформування було. Ну це без прив'язки до часу, тому шо це таке, це уже така ж інформація занадто [відкрита]. Але просто попереджали, шо ніби там дуже не вилазить. І їх там, по-моєму, пару раз пробували з повітря доставать.

К1. Після виходу.. до речі, коли [був] вихід російських військ, мабуть десь перше квітня було, не пригадуєте?

Р2. По-моєму да.

Р1. Десь да. Бо якось воно тоді дні, якось ніхто не дивився на дні.

К1. Ну ясно-ясно, ясно. Ну вони якось організовано виходили, чи це більше було схоже на втечу? Чи вам тут важко сказать?

Р1. Та ну як, вони збивалися.

Р2. Та ні, це все-таки відхід.

Р1. Да, тому що як тоді прийшло – скільки? – 800 одиниць через Терешиху, Рубанку. Бо я був тоді у Кропивні, ну це ж там, в общем у куми жінки моєї. Дак ми чу[єм] – оце йде колона, доходять до Терешихи, починають гатить. І ми чуєм шо доходить, стає. І вони там скупчились-скупчились, а тоді вже пішли самольоти, ото наші два, чуєм усі – гирм мотори, – і пошли. Тобто вони їх підганяли: виходьте одсюда. Ну от ви – як наприклад, уявляєте, зупинить цю колону, і вони ж будуть до останнього патрона биться, ну 800 одиниць це не мало. І їх так зупинить, ну проще дать їм коридор, хай виходять отсюда.

Р2. Було відео, їхнє десь, я не знаю де; ну, на жаль я не зберіг, а десь їхній фрагмент відео, як вони проходили, одна із колон через Гайворон уже на вихід. Там вони якраз, ну, самі себе знімали. Відкритий вантажний автомобіль, і вони там шось спілкувалися, знімали наче там на відео. Ну вони організовано виходили все-таки. Да, вони огризались, вони розуміли, шо вони тікають, але вони все-таки. Ну не було такої у нас тут сили, шоб могла їх добряче розвалить.

Р1. Лінія фронта велика, і попробуй усе закрить.

К1. Зрозуміло. Були випадки, коли вони кидали своїх поранених, вбитих, підірваних, росіяни залишали когось, чи про це ви не знаєте?

Р2. Ну там як, це те шо ми спілкувалися з нашим знайомим, там такий рух опору місцевий. Ну от вони красавчікі, вони місцеві, вони молодці, от вони дійсно шось робили. На відміну від нас. У нас все-таки.. А там самоорганізація, вони, не знаю, де вони там змогли достать і зброю, ну у них були і контакти з військовими теж. І от під час перших заходів, коли там ще росіяни не закріпились толком ні в Гайвороні, ні в Рубанці; був уже блокпост у Гайвороні і в Рубанці, але такого повного контролю навіть на дорогах не було. І ті от місцеві жителі, їх там до десяти чоловік, теж в основному мисливці. В основному із своєю зброєю, але вони десь уже й автомати достали.

Р1. І гранатомети.

Р2. І вони, ну да там.

Р1. Бо там той танк, шо спалили, у нас фотографія, шо вони спалили, з гранатомета зразу тоді – бух.

Р2. Ну вони, їм теж зателефонували тоді, як я розумію, знайомі з Терешихи. І якийсь там невеличкий підрозділ росіян, там до відділення, їх там шось чоловік до 10-ти, пішки йшли з Терешихи на Рубанку. Ті на них влаштували засідку, зав’язали такий стрілецький бій. Нікого вони в принципі, ну вони були переконані, шо вони нікого не вбили. Вийшло так, шо вони по одному стріляли, там тоже наш знайомий стріляв з власного карабіна. Влучав, але потім вони вже розбиралися, шо витримав бронєжилет і каска витримали, російські. Його

контузило цього, а тоді вже якось воно так вийшло так, шо його, ну, зі слів того чоловіка, який там був, то після першого пострілу він упав, цей росіянин, і командир цього відділення просто прикрився трупом, поставив на. Ну не труп, а цим пораненим поставив кулемет і почав з кулемета тоже в білий світ. Шо наші так не дуже так впевнено стріляли, ну тоже ж, все таки люди цивільні. Да й ті. Тоді вже там по спогадам, місцеві все-таки з ними говорили, то ті були переконані, шо якийсь там французький спецназ на них напав. Шо там у них за ілюзія така була? Ну, і одна з куль попала, потрапила вже в бока цьому лежачому. І коли вже місцеві просто прийняли рішення втекти, вони, ну, розсосались. То росіяни, тоже організовано, до речі, там з їхніх слів, вони там ще десь з півгодини стріляли в білий світ, то єсть вони думали, шо ще контакт триває. А тоді вони забрали цього свого пораненого, потаскали його на окраїну села, там уже найшли воза, попитались його везти далі. А місцеві вже перевдяглися, поховали зброю, просто вийшли там, як махновці.

Р1. Не всі. Деякі за людьми, ну баби ж вийшли: ми не пустимо вас. А ті ж хлопці ззаді там були з зброєю стояли, шо. Вони кажуть: здавайте зброю – пройдете. Ну понятно, шо як вони [росіяни] здали зброю.

Р2. Ну вони їх роззброїли, тим не менше. Роззброїли, красавчики, цей дойшов, підранок[1]. Підранка десь прикопали, тоді вже, навєрно, після деокупації його викопали. Там і документи показували, ну це в селищній раді питать, там наш там тоже.

Р1. А тих узяли в полон остачу.

Р2. Ми їздили потом. А цих всіх, це ще якраз перші, ну скажем так, днів 10-15. Їх ще в полон взяли і передали мабуть туди кудись на Прилуки.

Р1. Да, бо приїжджав пікап, загрузили їх, бо я бачив як везли їх.

Р2. Да. От тут красавчики, тут рубанчани вобще молодці.

К1. Так вони узяли у полон росіян, получається?

Р2. Да, да.

Р1. Росіян.

Р2. Оце ж одного там. Таки ж дойшов цей підранок, добили вони його таки, получається. А так в цій сутичкі більш ніхто не постраждав, на щастя наші теж. Але в полон вони їх узяли, отак.

К1. Ясно, молодці.

Р2. Молодці, да.

К1. Добре, дякую вам. Як на вашу думку змінилося селище за ці 40-45 днів. От були якісь зміни такі, що відчувалися пізніше протягом цих двох років? Чи в принципі повернулися до попереднього життя?

[1] Тобто поранений окупант помер.

Р1. Як жили, так і живем.
Р2. Та да.
К1. Добре, дякую вам. Закінчуємо запис.

Запис Д-31

Респондент: *Трепачко Володимир Євгенович.*
Рік народження: 1961.
Професія, соціальний стан: *заступник голови Дмитрівської ТГ.*

Основний зміст. Підготовка керівництва громади до вторгнення і його дії у першу добу. Заходи евакуації і оповіщення населення. Організація самооборони і патрулювання селища. Взаємодія із ЗСУ. Прохід російської колони через селище. Забезпечення населення продуктами, хлібом, медикаментами. Загибель місцевих мешканців від рук російських військових. Пошкодження і ремонт електропостачання по громаді. Бої з росіянами у Терешисі і Рубанці. Настрої населення. Заходи відновлення, розмінування і допомога населенню після виходу російських військ.

Перше питання наше: чи передбачали ви, що може початися саме повномасштабне вторгнення от якраз у лютому місяці?

Безумовно передбачав.

Так. І яким чином ви готувалися до цього можливого вторгнення?

Ми їздили у район, спілкувалися із – як тоді? – начальник ТЦК чи [*підказують збоку*] Ніжинського ТЦК, говорили, шо ось так, уже брязка зброя біля наших кордонів. Ми недалеко тут, 140 кілометрів [від кордону] знаходимся, потрібно щось робити, потрібно щось навчати. Потрібно, щоб навчили нас створювати плани евакуації, плани як знаходитися у військовий час, як виживати, як бути з населенням, з лікарнями, ну, і з усіми цими.. підприємствами; що робить, що.. Ми спілкувались і з головою Ніжинської РДА. Ну ми спілкувались, їздили декілька раз. З нами були також.. голова ради ветеранів-афганців з нами був, їздив декілька раз, який був в АТО, воював і.. Короче, ми всі втрьох їздили декілька разів. Але нам говорили, що неприйняті документи, то те не прийнято, то те не прийнято. Ну, ми й повертались назад. Але ж ми дома..

[*уточнюю, перебиваючи*] Це було у [20]21-му році?

Да, у двадцять першому, але ж ми вирішували ці питання дома, при цьому нам допомагав голова ради ветеранів АТО, він проводив навчання по військовій підготовці, по медицинській частині, запрошували медиків; вони нам пояснювали як там поводитись із зброєю, домедичну підготовку – оце всім цим ми займалися[1]. [*респондент говорить ніби з заминками*]

Як багато людей брали участь у цих навчаннях?

Ну десь так чоловік двадцять-п'ятнадцять завжди.

Це з громади?

З громади, це ми запрошували всіх, хто бажає.

А це був якийсь курс [занять] чи вони періодично відновлювались, ну тобто люди прийшли в один день і до кінця були, чи там з одними попрацювали, потім з іншими.

Так, були також і такі варіанти, були і школярі запрошені, такі старші класи також. Ну ми самі визначали дні і проводили навчання.

Як довго вони проводилися?

Ну десь години по дві.

Ні, в смислі – і взимку вони були?

Так, і взимку.

До самого вторгнення?

Ну майже до самого вторгнення, майже, потому шо ми розуміли, що буде така ситуація і ми повинні[, як то кажуть,] єслі шо-нібудь знаєш – ти озброєний.

Ясно. А якось інфраструктуру громади, от школи, лікарні, можливо якісь об'єкти – вживались якісь заходи там інформації, чи підготовки, чи перевірки наприклад сховищ, чи проводили таке тоді?

Сховищ у нас, сховища-то в нас були, ми готувалися до цього, і сховища.. У нас тут під клубом є сховище і там по школах сховища були, ну такі незначні, потому шо ми думали, що так воно бистро війна закінчиться, пройде да і все. А так працювали із медициною, із школами, ну кругом ми проводили це. Підготовлювали людей, як евакуйовувати дітей, куди шо, і це нам дало тоді свої результати, коли ми.. ну вже [як] зайшли російські війська на територію, і начали нас обстрілювать, то більшість громадян були евакуйовані. Це дало свій результат, що при обстрілах ніхто не загинув, також діти були евакуйовані, попереджені.

Добре, ну можливо десь ми ще сюди повернемося. Коли і де ви дізналися про початок війни?

Початок війни ми дізналися, сидячи у цьому кабінеті, ми були вже готові, ми не розходились нікуди, ми знали, що йде війна. І у двадцять з чем то годин

[1] Абзац містить незначні уточнення, зроблені за телефонною розмовою 19 травня 2025 року.

Борисович, ану пам'ять – у двадцять три [години ночі] чи в скільки – вже узнали, що йдуть колони по нашій території. Це якого, це двадцять .. четвертого [лютого].

Так це не зранку було?

Ні, [*збоку підказує голова адміністрації*] війна розпочалася, ми ж нікуди не розходились.

А, ви саме про рух колон маєте на увазі.

Да, ми вже тоді дізнались.

А от двадцять четвертого лютого, четвер, [коли] зранку почались перші прильоти, як вам цей день запам'ятався, які заходи ви робили?

Ми були готові, тут проводили засідання як виживати в такій [ситуації], ми розуміли, що можливо і росіяни зайдуть до нас, як виживати в ці тяжкі часи, при окупації як діять; ми розробляли свої плани, свої завдання, ну в основному ми займалися евакуацією людей, потому шо розуміли, шо буде тяжко.

А які заходи евакуаційні в першу чергу були вами вжиті, тобто це якісь вивезення, ну кого наприклад ви вивозили – чи це по населених пунктах, чи по категоріях населення?

По населених пунктах, ну були попереджені люди, в основному вивозили на своїх автомобілях, також був задіяний наш шкільний автобус. Було дано завдання і старостам, ну і ми розуміли.. В основном як – транспорту ж не хватало, були задіяні частні автомобілі, будь ласка, хто хоче – виїжджайте у безпечні місця. Були це: Талалаївка, Ічня, Парафіївка (пока не була той), ну все це досить бистро відреагували, і це дало нам свій результат.

Зранку, получається, ви провели нараду, і десь у другій половині дня ви вже організували евакуацію?

Ну, ми організовували, ну більш, коли вже колони до нас стали підходить; бо всі ж чекали – а може воно нас і мине.

То це вже на наступний день, получається, було?

Так, так.

А не стикався з колонами транспорт, який евакуювався? Не було зустрічей?

Ні, не було. Ну ми так старалися, щоб зразу перші тіпа розвідники йшли, люди, які подивились маршрути, якщо там спокійно, на зв'язку все.

А як оповіщали населення про евакуацію? Це якось по соцмережах чи фейсбук чи..?

Так, і фейсбук, [і] по соцмережах; і так і в телефонному режимі, і листи писали навіть на цьому, що, будь ласка, просимо на евакуацію, хто бажає – надаєм транспорт, такі можливості – куди виїхать, де можна зустріть. Ну може хто [в кого] рідні єсть куди, ну в такому плані.

З яких населених пунктів було найбільше евакуйованих?

Ну, поскільки Дмитрівка сама більша [в громаді], то з Дмитрівки, ну а люди їхали звідусіль.

А приблизна кількість, можна якось оцінити чи це дуже важко?

Коли патрулювали, ми ж постійно патрулювали, щоб зберегти наші будинки, [щоб] не було ніяких грабувань і там всього, то людей мало було; ну майже відсотків п'ятдесят виїхали.

Ага. Даже так. І потім вони, мабуть, поверталися?

Ні, вони приїжджали так, хто там, але ж коли обстріли були, [то] приїдуть, взнали – і поїдуть. Або на телефоні: «можна заїжджать?» – «Та ні». «Ну їдьте, добре, тихо вроді». Заїде, люди там, буває хто остався одна людина із сім'ї там проживала старенька бабуся, каже, я нікуди не поїду.

Телефон мабуть у вас гарячий був?

Да [*посміхається*] він у всіх був гарячий.

Ясно. А ви згадали про патрулювання. Як це було, хто організовував, чи ви цим не займалися?

Ні, займалися ми всі, потому шо ми самі, у нас були по-моєму три екіпажі, чи чотири навіть, автомобільних патрулів; і були пєші патрулі допомога, це були наші тоже запрошені такі активісти, які більш-менш, мисливці там були запрошені, молоді хлопці, які зараз навіть служать вже в Збройних Силах. І ми патрулювали сутками, додому навіть тільки ходили там може..

Цілодобово, да?

Так, вулиці, периметр усіх, ну особенно Дмитрівку, [бо] в окупованих там були ті[ль]ки свої люди.

Блокпости не ставили навколо Дмитрівки?

Ми поставили блокпости.. але ж вони, коли зайшла колона мимо нас, вони [росіяни] розбили ті блокпости, і поскидали металеві загородження, і бетонні. Перед війною ми вже ставили, поки ще..

Даже перед війною?

Ми вже зрозуміли, там со сторони катлавана, со сторони Крапивни[1]. Але колона ж пошла із Крапивни, якось вона блудонула і поїхала у наш центр, а потім.[*зітхає*] Ви там можете по дорозі бачить бетонні такі споруди, ми їх шукали, [з]находили, ставляли.

Тобто ви ще до двадцять четвертого лютого [2022 року] планували, що може бути таке?

[1] Крапивна – місцева назва села Кропивне, яке розташоване на південний захід від селища Дмитрівка. Для зручності спілкування кореспондент також використовує далі цю форму назви села.

Ми вже зрозуміли, що вже війна ось-ось, ми організували: сільгосп-підприємці нам допомогли транспортом, екскаватором, погружчиками. Фермери мєстні тоже допомогли, тракторами розвезли ці бетонні плити, ми їх закріпили, поставили, але ж, на жаль, коли в колоні інженерні машини, то вони порозкидали. Ну, але ж запчастини ми собрали, які вони поламали, коли розгороджували ці [перешкоди].

Ясно. Потім не відновлювали їх?

Ні, не відновлювали, потому шо в нас.. ну як би ми побачили таке правило, шо коли йде колона і є такий блокпост, обично первий танк стріляє, а вони не далеко били від населеного пункту, і потім буває і в хату поціляє. Люди почали казать: «да ну, розблокуйте, будь ласка». Хотя коли ми вже почали опір чинить із Збройними Силами, то хлопці казали: нам вони [загородження на блокпостах] потрібні для того щоб затримати БТРи або Тигри. От танк, каже, ще не дуже, він можеть і об'їхать, а ці хоть на п'ять хвилин, щоб [нашим] можна було відійти, і затримати. Потому шо виїжджали ми, робили заклади на фугаси, мінували, збивали техніку.

Патрулювання зі зброєю було чи без?

З[і] зброєю. У нас були автомати, голова привіз двадцять п'ять штук, ми роздали надійним хлопцям нашим; поліцейських з нами були три чоловіки, вони теж організовували патрулювання, приїжджали, якщо якісь.

Це було спільне патрулювання з поліцейськими?

Спільне, так, вони входили в групу, очолювали групи, і ми патрулювали.

Так, а патрулів самих було тоже двадцять п'ять осіб чи вони потім мінялися зброєю?

Ні, не мінялися, потому шо зброя була закріплена, були мисливці просто з[і] своєю зброєю.

Це були жителі Дмитрівки?

Жителі Дмитрівки. Ні, ну були і жителі з села Крапивне, і старостат кропив'янський, були і гайворонський, і рубанський. Але ж вони були в себе на містах, і ми постійно на зв'язку: «Як у вас, тихо?» – «Тихо». – «Всьо, працюємо нормально».

А в тих селах такі добровольчі формування тоже формувалися?

У них маленькі такі, так: три чоловіки, п'ять чоловік.

Небагато.

Ну вони були, да, ми так думали, що [раптом] там щось той, вони на допомогу і ми рядом тут, гуртечком все вирішуєм.

Ясно. А скільки колон російських пройшло через Дмитрівку?

Одна колона через Дмитрівку.

Одна тільки?

Да, одна колона, вона десь заблудилася. Вони вистрілили в центрі, потому шо наші патрулі попитались їх рахувать і навєрно були замічені із тепловізора, і по них зразу танк первий вистрілив.

Це була нічна пора?

Так, це було десь дві години ночі.

А який це день був – не пригадаєте?

Не пригадаю. [*на запис накладається шум від телефонної розмови в іншому кутку кімнати*] Я помню, я стояв на вулиці, і постріл, я тоді за будинок став ховаться. Ну а так чув, шо колони, і я начав обдзвонювать: куда вони йдуть? Я думав, шо вони ідуть на Гайворон, зателефонував туда, кажу: «Не повернули туди?» – «Ні, не повернули». Коли ж таки звоню у напрямку Талалаївки, дзвоню, каже [мені у відповідь]: «Стоїть під вікнами, Євгенович». Думаю, ну харашо. Вони ж там замешкались, там блокпост, і вони там поламали й міст і..

Тобто вони пішли у прилуцькому напрямку?

Так, вони пошли у прилуцькому напрямку.

Це туди до Талалаївки, вони мабуть на Красний Колядин туди повернули?

Ні, на Красний [Колядин] не пошли вони, я теж дзвонив, може вони на Красний, ні, вони повернули на Плугатарь сюди, і вийшли на дорогу і вони знову повернули, по-моєму, на Українське і туди на цю .. Бережівка, вони там розстріляли трансформатор, і тоді пошли вони.

Там, де Парафіївська громада?

Да, на Парафіївську, щось вони там блудили.

Да, там така місцевість пересічена. Добре. Отже, це було патрулювання, після проходження колони патрулювання було відновлене, да?

Так, так.

Вони пройшли й не зупинялися?

На другий день.. Пройшла колона [російська], і на другий день заїхали десь в шість годин ранку з Срібного Збройні Сили України. Приїхав, як його.. броньовичок такий, ну і з ними група була, ну я так розумію розвідники були. І ми ж думали шо, ну зразу люди не в курсі, а патрулі нам повідомляють, що якісь невідомі заїхали війська. Ну ми піднімаємо всих, піднімаємо..

А їх було не багато?

Ні, їх.. оцей був хамер, на хамері вони там стояли, біля церкви, і друга група на позашляховику, значить. Ну ми не знали[, хто]. Ця група проїхала до маслозавода сюда на Крапивну; і ми почули, ну нам передали інформацію, ми берем автомати з Борисовичем, їдемо за ними.

А ви були в цивільному?

Да, ми були в цивільному, обикновенному. І ми поїхали в напрямку Крапивни .. а, ми якось розминулися, і потім кажуть, що цей позашляховик вернувся

назад. Ну ми думали, що диверсійна група, і хотіли ж їх все-таки виловить. І ми приймаєм із Борисовичем рішення, а поступає інформація, що вони рухаються десь в напрямку Дмитрівки, і ми розвертаємся – і на всіх парах летимо.

Це в Кропивній ви розвернулись?

Ні, як в напрямку Кропивни, там в Щучій Греблі[1], ми доїхали тільки до Щучої Греблі, кажуть «Вони ось тут» – нам дзвонять; білий джип їде, ми наганяємо. І тут на переєзді я ставлю машину поперек дороги, короче, заряджаю автомат, всьо, на приціл, виходимо. Вони тоже розбігаються, я бачу: солдати розбігаються, занімають позицію, Бог його … Коли вони кажуть: «Не стрілять, свої!» Там всьо. Голова підходить: документи, оказується це Збройні Сили України. І з цього момента ми начали спільно з ними контактувать.

Це був п'ятдесят четвертий батальйон, кажуть.

Да.

Вони постійно у вас тут працювали?

Да, постійно, постійно. Ми ж, кажу, шо я їздив із ними й заложував фугаси, коли ішли колони. Ми підривали дистанційно, тоді стріляли з фаготів. Ну короче, у мене була сімьорка така службова, вона була заведена, ми бистро: постріл – звертаємся, все кидаєм – і злинюємо з місця.[2]

Так шо і ви долучені були до диверсійної роботи.

Да.

А скільки патрульних до цього залучали, чи тільки ви з Борисовичем?

Ні, патрульних було, я не знаю, значить у нас..

Ви якось розділялися, то залишається основна частина у Дмитрівці, а ті допомагають ЗСУшникам.

Так. По Дмитровці було навєрно три екіпажі автомобільних; і там по два чоловіки діжурило напримєр, два поїхали, [два] тут знаходяться, постійно жили, і поліцейські тут знаходились постійно вони. І все підтримувалось зв'язок з ними; тільки шо – тоді уже приймали рішення.

---

[1] Щуча Гребля – невеликий населений пункт на дорозі між селом Кропивне і селищем Дмитрівка, ближче до Дмитрівки.

[2] Трохи пізніше, вже поза основним записом, опитуваний розповів, що під час пересування російських колон вони з головою громади отримали у військовій частині у Вертіївці два гранатомети з боєприпасами. Отримали по списку. Тримали їх у схованках на випадок раптового заходу рашистів у селище. Була у схованках і деяка інша зброя, бо за словами респондента «всього могло бути». Коли у Дмитрівку зайшли військові 58-ї бригади ЗСУ, керівництво громади дістали гранатомети. «Ми давай, гранатомьотів набрали, блін. Тоді стали тренірoваться – один не стріляв взагалі». Як виявилось, в одного гранатомета була технічна неполадка. Днів через 3-4 після виходу росіян із Чернігівщини військові наказали здати гранатомети і боєприпаси. Голова громади їздив їх відвозити. [*Інформація уточнена за телефонною розмовою 09 травня 2025 року.*]

А поліцейських це взагалі у Дмитрівській громаді тільки троє чи їх забрали кудись?

Ні, це наші Дмитрівські, наш дільничний інспектор, тоді працівник карного розшуку, і, короче, був один із він сам рубанський, батьки, і сюди до нас як прибився.. а, іще був якийсь хлопчина, він у Києві працював тоже у МВС, і він теж з нами участвував; ну поскільки у них зброї не було, ничого, і їх так, [як] я розумію, розпустили поліцейських.

А, то їх звільнили даже зі служби, чи як?

Ну вони якось.

Пам'ятаю, шо в Ніжин тоді [у лютому 2022 року] звезли декілька десятків поліцейських, мабуть для посилення оборони міста; ну там вони були з Бобровиці чи щось таке, а тут, значить, вони просто позалишалися.

Да, да.

До самого звільнення вони були?

Да, до самого звільнення, вони никуди.. підтримували.

А якісь інші формування з вами не виходили на зв'язок, якісь формування тероборони там, чи може Служба безпеки України? Ну якщо, звісно, це не конфіденційна інформація.

Ну як, виходили. Це і Служба безпеки України і..

Але сюди не виїжджали.

Ні, ні. Ті[ль]ки зв'язок був по цьому; і там канал був, яким ми спілкувались, що відбувалось, шо ми передавали, яку інформацію – це й хід колон, кількість техніки, які, куди рухаються – оце таке.

Так, а от у вашій громаді керівництво – Борисович, ви – у вас же був якийсь розподіл функцій, хто чим займається, чи ви, так би сказать, разом це все робили?

Та ми майже разом: проводимо засідання, ставляться задачі – ти займаєшся цим, оце тут той, ти тим..

Тобто розподіл на кожен день чи тиждень там?

Був, да, свій. Потому шо він сам все не міг, тому виконували завдання різні.

Коли вас почали підключати до життєзабезпечення громади, не тільки до патрульних функцій?

Коли ми побачили, що продовольчий стан нашої громади падає, ми поговорили із сільгосвиробниками – хто може [допомогти]. Нам надавали молоко безкоштовно взагалі, привозили в центр.

Це в Дмитрівку привозили?

Так, в центр; це з Григоровки, григоровські, там КСП Шевченка і також КСП «Кропив'янське» з Крапивни.. бо у нас тут немає тваринництва[1].

І ми тоді і хліб трохи ми в них у Кропивні у КСП «Кропив'янське» брали, вони пекли, там нам давали двадцять буханочок; і молоко привозили, роздавали, там брали тоже люди, підходили прямо.

А через Крапивну не йшли [російські] колони?

Ну вони оце раз пройшли, оце ж вони повернули.

А, оце з Дмитрівки на Крапивну?

З Южного вони якось, я оце не розумію, откуда вони попали [до нас], чи вони з Бережівки зайшли і проїхали, чи вони з Парафієвки.

А, тобто вони з Ічнянськлї громади сюди на схід ішли.

Так вони блудонули, мені кажеться, шо у них завдання було може більш на Прилуки, а вони отакий круг зробили оце од Бережівки, я знаю, у нас інформація була, що вони повернули сюди на Дмитрівку, потім пошли на Плугатарь, і навєрно знов туди пошли, або чи на Талалаївку.

Ну це вже в Талалаївці там можна уточнити, я думаю. [*невелика перерва у записі*]

Значить, зупинились ми на постачанні населення, а була, здається десь інформація, я чув, шо вони магазин розбили тут у Дмитрівці.

Так, крайній розбили.

Це тоже вночі все було?

Все вночі, винесли все. Ми виїхали на другий день туди ж, ну як колона пройшла вранці, і патрулі, всьо. Там винесли все, і морожено, ну майже там ничого не осталося. Шось там кетчупи якісь позалишалися.

Пошкодження великі були, чи тільки двері?

Вони вирвали вікно, по моєму, грати вирвали.

А, так у двері і не заходили?

Я не пам'ятаю, я не буду брехать, чи по-моєму двері, ну шось таке, ну винесено, я зайшов – пустий магазин.

Ви були там на місці?

Да, ми вєздє були, де ті[ль]ки той. Потім вони ж, колона про[й]шла, ми ще ж, ми знаєм, вони у Плугатарі ще, ну там стволом ударили у магазин, вивалили таку дірку і тоже винесли там, у Червоному Плугатарі.

Перша вже колона займалась мародерством. А, до речі, такий момент, там же у магазині мабуть і спиртні напої були?

Були, винесли все. Нічого не залишилось.

І далі поїхали.

[1] Абзац уточнений за телефонною розмовою 19 травня 2025 року

Пиво – винесли все.

Ясно, а по інших населених пунктах були такі випадки саме грабежа магазинів?

А, було навєрно і в Рубанці тоже.

Ну це у старост уже уточнимо. Зрозуміло. Отже, ви налагодили постачання молокопродуктів до Дмитрівки, ну і, мабуть, регулярно вони більш-менш [постачались]?

Да. І ото хліб буквально на другий день, тут ці колони йшли, [а] ми поїхали, бо не стало хліба у нас. Ми зателефонували у Гадяцький район, у якесь селище. Там підприємець мав пекарню, він пообіцяв нам дати хліба. Ми поїхали бусом, виїхали на трасу Київ-Суми і поїхали по ній. Ще нас і не пускали, бо там горіли машини. Через Локню Сумської області ми поїхали на Полтавщину до селища Заводське, колишнє Червонозаводське. Доїхали до пекарні у Лохвицькому районі. Там зустрілися з директором і домовились купити хліба. Ті погодились, і ми стали їздити туди. Закуповували ми [тут і в інших місцях] по 500, 700 і по тисячі хлібин – і розвозили по сільських громадах. Возили із кропив'янського КСП молоко і хліб. Але хліба не вистачало, пекарня в них маленька, випікали вони десь 200 хлібин. Тому вони більше забезпечували свій старостат. Часом, розвозячи хліб, ми й на блокпости натрапляли[1].

Тому з Бахмача підвозу було мало.

То дорога на Бахмач оця вздовж [залізничних] колій була закритою?

Так, так.

Там блокпост стояв?

Ні, там патрулювали [окупанти], був [російський] блокпост у Рубанці, при в'їзді в Рубанку, і був у Гайвороні блокпост, але ж патрулювалась дорога «Тиграми». Коли ми їх трохи прижали, вони стали їздити не через 25-й кілометр, а через 23-й кілометр. Це далі в об'їзд від Дмитрівки. Це близько до хутора Шевченкове. Це наша громада, але ближче до Бахмача. Там у хуторі два чоловіки жили, але не біля дороги.

Тобто вони [«Тигри»] постійно курсували?

Да, курсували: була проскочиш, була не проскочиш.

Тобто ті, хто їхав із Григорівки до вас, постійно ризикували[2]?

Да, ну я ж кажу, що там розстріляли буквально на другий чи на третій день, коли вже той, розстріляли із Григоровки. Хлопці були, ну, з тероборони, їм там чи

[1] Інформація абзаца доповнена і виправлена за телефонною розмовою 19 травня 2025 року.

[2] Дорога з села Григорівки на Дмитрівку перетинає дорогу між селами Гайворон і Рубанка недалеко від залізничної колії Бахмач-Дмитрівка.

було завдання, вони їхали, хотіли ж на двадцять п'ятий [кілометр], а вони [росіяни] перекрили там на двадцять третьому[1] тоже..

Хлопці наші проривалися з Бахмача на розвідку. На тій же трасі, тільки правіше. Вони їхали машиною, розповідали так, що коли ці «Тигри» начали вести обстріл машини тероборони, хлопці вискочили. Один загинув, а решта вискочили. І наче вони стріляли. Це розповідають. Там решта порятувалися, потім вернулися, подивились, що нікого немає, і забрали тіло загиблого. Там пам'ятник стоїть.

А з Григорівки Бабін і Шевченко ішли пішки. Це був мій знайомий Бабін Коля, він фермер, а другий – його помічник, Шевченко. Вони десь там перебігали, переховувалися. Чому – не знаю, це було далі, за переїздом у сторону Дмитрівки. Бабін був застрелений, а того взяли пораненого в полон. Заручники розповідали про цього пораненого Шевченка. Повернули його тіло після окупації може через півроку, коли був обмін. Поховали його у Григорівці.

А бахмацькі хлопці були між переїздом і селом Шевченко розстріляні. Один загинув, троє порятувалися. Вискочили, через залізницю перескочили і по посадках утекли. Машина згоріла, на другий день я її бачив особисто. Це було десь на другий-третій день.

І десь у той час і хлопці з Григорівки [ішли]. «Тигри» патрулювали і побачили їх, мабуть через приціл чи через тепловізори. Їхали [ці російські «Тигри»] під посадками до Гайворона, і натрапили на оцих двох. Бою мабуть не було, чи стріляв Коля чи ні – хтозна. Мисливська зброя у нього була[2].

Це зупинка – «23-й кілометр»?

Не зупинка там, а переєзд, вони були біля хутор[а] Шевченкове. […] Це на території нашої громади.

Ну тоді ж і розстріляли, коли перші оце. [*вітається із жінкою, що заходить*] Працівників машина їхала. Наші люди з громади працюють у КСП «Шевченкове», і вони їхали і натрапили на колону, і вони [російські військові] відкрили вогонь, [наші] стали розвертаться, і на спущених скатах вони приїхали. Було троє поранених, один загинув на місці, ми їх бистро евакуювали у Талалаївську лікарню, а цього захоронили одного хлопчину. А троє поранені були. Один був тяжко поранений, того у Ніжин відправили, потому шо тут ніхто не міг з ним, а двоє легших.

У Ніжин чи в Прилуки?

Ні, в Прилуки. Вибачаюсь, у Прилуки.

А туди шляхи на Прилуцький район були відкритими з Дмитрівки?

Ну вони якось так були відкриті, ну ми об'їжджали, теж пару раз брали хліб у їхньому, на хлібзаводі.

---

[1] «25-й кілометр», «23-й кілометр» – зупинки на залізниці між Дмитрівкою та Бахмачем, біля них автомобільні дороги перетинають залізницю.

[2] Інформація цих 4-х абзаців, виділених іншим шрифтом, додана після розмови з респондентом 19 травня 2025 року.

У Талалаївці?

Ні, у Прилуках пару раз, а тоді там підірвали міст.

Через Удай?

Через Удай, і вже було тяжко, кажуть, шо й там на колони можеш натрапить.

Там же тоже були бої у тих місцях.

Да, да, і ми тоді вирішили, що їдем одтуда.

А з тих місцевостей до вас не заходили?

Ні.

Ага, ясно.

Ну вони там, коли вже й вони вийшли, і найшли ми записник, то руські написали, що «Гайворон село, Голінка село, Рубанка село, а Дмитровка – партизани» – було написано.

А остався десь цей записник?

Да не знаю, ну ми на СБУ оддавали там всі документи.

А ясно, то вони десь там зберігаються.

Да, зберігаються.

Це вже після визволення проїжджали?

Да, там же ми і з мінометів ЗСУшникам помагали, вони стріляли з декількох цих по, потому шо вони зробили. Окупанти зробили собі такий табір, де тракторна бригада знаходилась у селі Гайворон, і там вони зробили такий рів, облаштували собі укріплення.

Вирили даже?

Вирили, там обнесли там такий, протів танков кругом обкопано було, дзоти там такі в заборах були. І там вони заїхали і раз накрили добряче їх з мінометів, ну ці, я не знаю, ну я знаю, шо воїни [ЗСУ] стріляли.

Ви там не брали участь?

Ну да, ну ми з мінометниками ні, а ми приїжджали, бачили звідки вони стріляють, всьо.

А ці мінометники тоже з 54-го [батальйону]?

Ну навєрно, я думаю, шо це з 54-ї. І, короче, вони попали у бк[боєкомплект], і там розбомбило так, що оті всі поля оце, як заїжджаєш у Гайворон, були всі у цих. Так шо тут розмінування проходили майже півроку, там вони всі боєприпасами були усіяні, було страшно дивиться скільки там було боєприпасів.

А наші ставили фугаси, оце ви кажете, по маршруту слідування колон?

Так, так.

Це було..

Там фугаси, і тоді радіоуправляємі якісь міни; ну я ті[ль]ки їх підвозив і стояв на стрьомі.

Ну, вони ж спеціалісти. [*на запис накладається телефонний дзвінок, говорить голова громади*]

Да, да. Я знаю, що фугаси це авіаційна бомба, така важка вона.

Вони тільки по дорогах чи і в населених пунктах ставили?

Ну, що я знаю – ті[ль]ки по дорогах, а мінували може дороги, ну я не знаю карт мінних, нас туди не той.

Не залучали вас.

Так, так.

Ну люди, скажімо так, як ставились до цього? Не скаржились?

Скаржились. Трохи скаржились, шо буде отвєтка, і [в] нас можуть постраждать, але ж ЗСУшники: в нас завдання, ми повинні його виконувать.

Ясно. А завдання командування їм давало?

Да, да. Ну ми розуміли це, що це війна, і все.

Зрозуміло. А оцей момент, коли була перестрілка між Дмитрівкою і Гайвороном. Коли це почалося не пам'ятаєте, це у березні місяці вже мабуть?

Ну коли ми начали обстрілювать, оце й воно: ми туда, вони назад.

Це з мінометів?

Ні, вони з САУшок.

З мінометів там же ближче, мабуть, треба підійти.

Да, а вони із САУшок. Ну ми вже бачили, де і звідки, потом як звільнили, там купи гільз валялись, де їхні позиції цих САУшок.

Так, а вони не казали чому вони саме з Дмитрівки брали, ну наші військові; чи може десь в іншому місці можна було стать, чи не було таких умов?

Вони ставали, я так розумію, де більш якісніше.

Доцільніше, да?

Доцільніше, якісніше й прицільніше так попасти; і такі варіанти, щоб і самим не попасти під обстріл. Вони там іще в Талалаївській громаді Прилуцького району, вони там ще мінометники тоже були. Я так розумію, ну так по інформації і по спілкуванню.

Цікаво було б з ними звичайно поспілкуватися, якби можна було когось знайти.

Із Збройних сил?

Ну да.

Да єсть у нас, у Борисовича може телефони є, позивні там які; потому шо ми їх так довго й не тримали, але підтримуєм відносини, от з яким ми працювали, з цим підрозділом чи відділенням. […]

А з приводу енергомереж. Ви говорили, що до Парафіївської громади заїжджали, була у вас справа.

Да, через це заїжджали туда, ліквідовували, оце ж з нами був майстер нашого відділення енергосистем – Середа Микола Олексійович, ну це ми його взяли, потому шо було ніколи.

А коли це почалося? Коли вони почали розстрілювати оці трансформатори?

Коли обстріли були оце у нас. Наприклад, у нас тільки обстріл, стопудово десь попаде, осколками переб'є то десятку то цей. І тут оце ж кажу, шо нам дуже допомагали наші місцеві електрики, це Білецький Олександр, потім Кузьмінський Володимир Григорович, він уже пенсіонер, але приходилось йому лазить по стовпах. Ми вмісці з ним були постійно, натягували ці кабеля, потому шо нікому було, всі люди боялись. Ну й никого не можна було заставить, потому шо люди, я розумію, застав – тоді будеш відповідальність нести.

Великий масштаб був цих пошкоджень?

Чимало, було по всіх вулицях, потому шо воно било кругом. Ми так уже не фахово, ну натягували, давали світло, то єсть воно було постійно, ліквідовували те, що [*дзвінок телефона перебиває останні слова*].

А по громаді [були] такі якісь пошкодження, чи ви тільки по Дмитрівці?

По Дмитрівці, оце Рубанка, у Гайвороні було декілька разів. І Рубанка, Терешиха, оце ми тоже виїжджали декілька разів на ліквідацію. Ми йшли на блокпости, розмовляли: кажем, так і так, представлялись електриками, представлялись чим угодно, ліквідовували ми..

Росіяни вас пропускали?

Ну, ми з ними говорили, ну, короче, інколи ми декілька раз зустрічалися на блокпостах. Вони так: «Это начинается агитация», там командіра зовіть, ми поняли шо [буде]: «Е нє, хлопці, ми поїхали, всьо».

Вас хотіли агітувати?

Ми їх агітували, ми ж коли приїжджаєм, хлопці [наші]: «Дак хто вас сюди звав?» –там всьо.

Тобто вони перевіряли вас, а потім зав'язувалась якась розмова?

Так, перевіряли документи, в основному вони там шукали то зброю, ми телефони ховали, потому шо розуміли, що там.. Ми їх взагалі іноді не брали з собою, потому шо могли там шось найти. Це перші, оце перші колони, коли вони заїжджали, [то] з тими можна було розмовлять.

А вже були й тоді пошкодження [електромереж]?

Були пошкодження, але такі незначні; ну можна було розмовлять з ними ще. А потім уже пізніше, вже нихто не рискував з ними розмовлять, потому шо розуміли, шо буде тяжко.

Да, можуть в полон взять.

Да, можуть в полон. Тоді вони вже навіть уже із наших цих, вони начали і за старостами, охоту відкрили на старост, і на Борисовича; і нашли в його домі там альбоми; і за[й]шли вже нацгвардія [російська] зашла.

А вони робили якісь облави, обшуки по тих селах?

По тих селах, да, робили, і в нас же ж оце двох розстріляли громадян. В молодого хлопця знайшли в телефоні там якісь знімки, які робив він. Двадцять п'ять років.

Бо по Ічнянській громаді так я розпитував, начебто не було таких спеціальних пошуків старост, ну хіба що в останні дні щось таке було. А тут було таке.

Ну да, тут вони начали шукать, взяли навіть цих, заручників, взяли декілька чоловік. І там батьки звонили до Борисовича: «Що ти ховаєшся там, виходь». Ну а це що дасть? Потім звільняли тих заручників.

Тобто вони хотіли їх обміняти на посадових осіб?

Да, може на посадових осіб. Та недоцільно це було робить, це можна було всіх поздавать.

Так вони якісь контакти шукали, ну дзвінків з їхнього боку не було?

Ну, Борисович раз розмовляв з ним, але ж він.

З якимсь офіцером, да?

Зрозумів, що це росіянин.

Тобто він випадково його вичислив?

Нє, йому ж дали телефон, зателефонували: коли взяли заручників, нашли в телефоні його ім'я і зателефонували. Він сказав: «Всьо, ниякої розмови не може бути. Все, до побачення». Більше тоді ніхто з ними не спілкувався, тоді тільки ото в нас. І тоді ми ото. Тоді засідка у нас була, один раз приїхав «Тигр», ми попали під обстріл страшний, [у] нас розстріляли машину ЗСУ, бк полностю згоріло.

Нашу?

Нашу, б[оє]к[омплект] повністю.

Так це вони засідку зробили?

Ні, ми, ми ж постійно там, на межі наш був такий блокпост – і ЗСУ, і ми.

Це біля якого села?

Да це між Гайвороном і Дмитрівкою, центральна дорога на Бахмач, і межа там Гайворон і Дмитрівки. Був у нас бій, тоже він тривав довго, і дрони прилітали, і короче й міни, і «Тигр» приїхав. Він вистрілив – промазав, тоді одкрили кулеметний вогонь, автоматний, шо попало – і він зрозумів, що засідка, розвернувся й поїхав. Ну ми тоді тоже відступили тихенько, потому шо розуміли, [що] підкріплення може буть. Так наш цей бій був, але ж вони сюди не зайшли. І вони більше не заходили.

А до Дмитрівки вони не старалися прориватися?

Ну, це первий «Тигр» був, цей шо приїхав до нас, це первий «Тигр» – сто метрів він приїхав, відкрив вогонь; ну там страшний вогонь, визирнути практично неможливо, стріляли так просто – куди попало.

А потім ото раз нас в Рубанку, там староста пояснить наш. Короче, начався бій там. Староста наш телефонував нам, що йде бій, їхні мисливці затримали групу 8 чоловік росіян. Наші мисливці на чолі із старостою перехопили їх. Зав'язався бій. Потім староста зателефонував, попросив допомогти. Ми виїхали на допомогу в кількості 4 чоловік з автоматами. І ми теж підключились до бою, почалась перестрілка 20-30 хвилин. Потім голова дав наказ на відбій, Борисович. Ми теж боялись прибуття їхнього підкріплення. Але в цей момент солдати російські на чолі з командиром викинули білий прапор і здалися в полон. І я потім його обшукував і запам'ятав: Блюнін Віктор Геннадійович, майор, начальник (чи командир) технічної розвідки. Питаю тоді: чого ви здалися, майор каже: не було зв'язку, не знали, що робить, і тому здалися. Одного ми за 200-тили, бо вони везли з собою, ми не могли його возити, і попросили старосту прикопати. Потім СБУшники його, той труп викопали і забрали.

А ще перед тим днем, коли ми мережі установлювали оце електричні, поїхали раз і побачили, навєрно це була тероборона, ну ми не підходили. Ми приїхали, бачим, у військовій формі хлопці. А на другий день мабуть бій у Рубанці стався.

Вони не знайомі були вам?

Да, незнайомі: ми бачим – військові, ми шух назад, Бог його зна – хто такі, на контакт з ними не пішли. І оказалось, шо це тероборона чи Прилук чи Ічня, я не знаю, чи військові там були, ну не можу сказать.

Потім на другий день оце бій стався. І там наш танк уже поучаствував, він із Срібного приїхав, по-моєму, і там [у бою] росіяни його пошкодили. Заклинила башня. Потім його ремонтували. Але ж із [російського] блокпоста Рубанки вийшла група на допомогу їм, там сім чи восім чоловік. І наші ці групи мобільні, які замітили їх, і охотники зібралися, тоже їх затримали, там відкрили огонь, мисливці з снайперськими гвинтівками були, там не знаю, чи наші; коли вже перестрілка, хлопці зрозуміли, що вже самі не дотиснуть. Ми виїхали тоже, і ми вже з автоматами, тут дали ну такий бій. І вони [росіяни] за200-тили одного чоловіка, вони трошки потрималися, і вони викинули білий прапор і здалися.

[*повертається знову до цих подій*] Под видом електриків ми поремонтували лінію. А на другий день знов перебило, і ми тоді застали тероборону. А на третій день знову бій зав'язався, розбили російський блокпост у Терешисі. У Терешисі був блокпост, там повертали російські колони на Смолове, на Мартинівку, на Крупичполе і далі. Десь у районі 14-го березня це було. Коли тероборону бачили, у той день бій був слабенький, тричі стрельнули і втекли. А на третій день бій був

більший у Терешисі. Чуть було той бій, його чути було. Тільки ми з тією групою на полі під Рубанкою вели перестрілку[1].

І ви їх вивезли тоді [групу полонених]?

Ми їх вивезли такими шляхами, щоб ніхто не той, і зв'язалися з ЗСУшниками, з цим же ж 54-тим. Вони мигом приїхали, перехопили ми їх, оддали цих хлопців.

У Дмитрівці вже віддали?

У Крапивні. Воно ще ж і дороги такі були, шо ниде не проїхать, ну ми находили такі.

Ну да, березень місяць, така пора.

Ото такі у нас були моменти. А вобще, ну, тяжко коли війна, це я зрозумів і буду розказувать всім, що саме хуже це війна. Там нема їсти, це все півбіди, там нема чогось – це все півбіди, а от коли війна і обстріли, і гинуть люди – це саме найтяжче. Коли руйнується твоє майно, будинок, коли людина залишається без нічого, наодинці з собою, в кармані ни гроша. Ми тоже ж, коли вже коли виходили колони оці, вони розстрілювали кожну хату, будинок у Рубанці, коли горіли. Було двоє поранених, і староста нам повідомив, шо немає можливості їх [вивезти] в безпечний район. Ми з Борисовичем виїхали, це було ноччю, і ми бачили як люди покидали свої будинки і бігли по полю. Це жахіття просто.

Це з Рубанки?

Да, і ми двох жінок, одна була по-моєму ззаду в кобчик поранення кульове, а друга в ногу; і ми їх евакуювали в Талалаївку, там прооперували їх, і успішно… все пройшло, так шо ото такі..

Автомобілі не доводилося втрачати у цих умовах?

Ну оце тільки ЗСУ, а своїх ми не втрачали.

Ну слава Богу, бо по різному ж могло статись. А як, до речі, питання із пальним вирішували, підвозу ж то, мабуть, не було?

Ми в Ніжині, ми раніше трохи, нам Ніжинська адміністрація дала трохи пального, і госпідприємства трохи нам надали. Ну його не багацько було, але було, там шоб, наприклад, вивезти когось, ну ми постійно резерв тримали, шоб для такого, вдруг якийсь аварійний случай, ми повинні буть готові до цього.

Тобто на березень вистачило?

Да, да, у нас вистачало. [*на запис накладається розмова в іншому кутку кімнати*]

Що ви скажете взагалі про настрої населення, от хто залишався, чи хто евакуювався – як населення зустріло ці події, як потім воно переживало це все, от як були настрої серед населення?

[1] Абзаци, виділені іншим шрифтом, додані після розмови з респондентом 19 травня 2025 року.

Ну ви знаєте, настрої були .. зрозуміло, що не дуже приємні, але ж чогось такий настрій був бойовий, і всі думали, шо ця війна ненадовго, і наші Збройні Сили бистро виженуть їх. Ну такої ни паніки не було, ничого, чи може в цьому і наша є, єсть такий шматок роботи нашої. Ну населення не дуже було в паніці, не було щоб там панікували, чи хтось виступав там за Росію, чи шо – нихто так.

А якісь випадки мародерства чи грабежу?

Вобще [ні].

Не спостерігалось?

Не спостерігалось, було настільки, що мені навіть понравилось.

Бо багато ж було покинутих осель.

Да, осель, всього; патрулі були, може десь там і було, але не зафіксовано, нихто не звертався, що у мене там щось, ну може людей шо не було. Батюшка там Гайворонський трохи співпрацював (зі слів людей), але доказів я не знаю, він і зараз працює у Ніжинському районі там.

Звідси покинув, переїхав?

Ну да.

[…][1] **А так по громаді якихось інших випадків не зафіксовано?**

Не було, ну коли ж люди, вони в людей заїжджали.

Я бачу, тут храмів чимало, практично в кожному населеному пункті храм є.

Ну, коли ж росіяни ото відступали і вже коли зайшла колона, і заїжджали вони [в села], то були майже в кожному дворі, оце по Гайворону я маю на увазі. То конєшно людям нікуди було діваться, вони [росіяни] заходили [й] жили прямо в них, і вони вмісті з ними, ну так.

У селян, да?

Селяни, які тут залишились, я думаю, шо, ну вони не співпрацювали там з ними.

Ну це вимушені контакти.

Вимушені, нікуди діться. Тихенько собі там, шо вони вже казали чи шо.

Ну то вже да, то вже вони розкажуть. Добре, а, до речі, культові споруди не постраждали по громаді, храми [чи] щось таке, не було пошкоджень?

Ні, вибухи були в нашій церкві, але ж самі стекла, воно там далеко вибуховою хвилею трошки пошкодило. А так ні.

А яка конфесійна належність громад [віруючих]?

УПЦ.

Українська православна церква.

УПЦ, тільки.. УПЦ чи як воно, московського патріархату.

[1] Деяка інформація прихована на прохання респондента.

Переважна більшість?

Так, так.

А громади ПЦУ тут є?

Немає.

Немає ще ні одної, да.

Ну оце щось у Рубанці.

Ну оце тільки по Гайворону такий факт, який викликає підозри, а решта, скажімо так, вели себе лояльно?

Так, так. А, ну ще був по Рубанці, один вроді показав шлях, але його вже відпустили, там «Пельмєнь» його клікуха така, був один.

Місцевий житель?

Да, ну такий, алкаш, який там за горілку. За горілку вони там щось, і він вроді раз шлях їм показав, ну не знаю, з ним працювало СБУ. Там раз він дома, то не знаю.

А з місцевими фермерами чи сільгосппідприємствами вони якісь контакти не встановлювати, там, наприклад, для постачання своїх військ?

Ничого не встановлювали, [навпаки] в одного, ну вин з нами трохи тісно співпрацював у Рубанці, заїхали, розстріляли техніку, будинок розстріляли, згоріло у нього півгосподарства.

Тобто вони постачання своїх військ виключно по своїй лінії вели, місцевих реквізицій чи якихось контрактів чи контактів не було?

Ні, вертольоти їм допомагали, я бачив – літали, ми чули ноччю, шо вони десь тоже, от тільки ноччю, ну і в основному по дорозі йшло, логістика йшла по дорозі.

А вертольоти, кажете, вночі, а який приблизно їх маршрут був?

Оце вони летіли з Голінки десь по гуркоту, по тому шо відчувалось, наче вони рядом, а може по цій дорозі, оце де вони по маршруту, оце де вони їздили.

Тобто над маршрутом?

Да, над маршрутом, потому шо оце всігда вони десь около двох ночі, оце в темну пору, отаково маршрут два-три вертольоти туда-назад, туда-назад.

Групами?

Да.

А ніхто так за ними вночі не спостерігав?

Ні, нихто. Ну у нас не було можливості такої.

Тільки слухали, що пролітає.

Да.

Так вони, мабуть, і в одну сторону, і в другу [летіли за ніч]? Чи тільки в одну сторону?

Наверно в одну і в другу.

І в одну, і в другу.

Да, навєрно вони туди ж Нова Басань, отуди.

А як швидко вони вертались, не пам'ятаєте?

Ну, десь через годинку отак.

Тобто достатньо швидко вони вертался. Тут вони не сідали?

Не сідали. Ми ж так всі насторожені, гуркіт почули або танки, шоб буть готовими до всього.

Тобто якихось площадок для них не обладнували тут, посадки вони не робили.

Ні, ничого.

Зрозуміло, значить із Сумської області вони десь звідти направлялися. Давайте трошки до нас ближче, а от у вас адміністрація громади: як посадові особи себе вели, ви всіх тримали тут чи когось відпускали, когось евакуйовували?

Відпускали. Ті люди, які проживали на інших, наприклад Гайворонський старостат, Кропив'янський, ми дуже їх не задіювали, то єсть ті люди сиділи дома, ну вони як – ми в телефонному режимі працювали.

А у вас в адміністрації люди з різних сіл тут працюють, не тільки з Дмитрівки?

Так, з усієї громади. І Голінка.

Адміністрація не була закритою?

Ні, ні, постійно двері відкриті, постійно, ни разу даже, і цілодобово. Отож вони [російські військові] може і хотіли попасти по нас, бо прилітало і туди на стадіон, і сюда. Напротів школи отут. Ну так, дрончики літали, але Бог милував, так шо ми не залишали.

Ніхто не евакуйовувався з таких[, з] адміністративного персоналу, всі тут у громаді залишалися?

Всі тут, да. Ну може виїжджали там поряд, никуди так щоб.

Тобто так питання не стояло.

Не стояло, ну як, ми попакували свої документи, все, вдруг шо.

Чемоданчик був готовий.

Чемоданчик був готовий, то єслі той, то, ну шоб не попасти в лапи ворогу.

Вам вдома доводилось хоч іноді ночувать?

Рідко, но доводилось. Коли бувало шо, коли вже такої можливості, думаєш: піду помиюся. То помиюсь, утром раненько, бо вже обстріл. Ну правда, раз застали, дак ховався, в погребі посидів. Дружину – рядом виїжджала туди, поки обстріл закінчиться, тоді сюда; всьо, кажу, їдь, закінчилось.

Кудись за громаду виїжджала?

Та ну за громаду, в Крапивну виїжджали, в Парафіївку виїдуть, поки стріляють.

А туди на Парафіївку дорога була чиста, да?

Ну це ж вона через Крапивну і..

Це вже в березні?

Да, і туда. Ну в основному в Крапивну.

Бережівка туди.

Тоді помню ще [село] Займище оце тоже ж рядом, оце туда багато дуже виїхало, де тихенькі такі. Я машину свою дав, Попович одвіз, думаю: розбомбить хату й машину; думаю, хоть машина хай буде, сховав там десь у лісі. Думаю отаково.

А не було людей, які в перші дні навпаки, сюди хотіли приїхать, там із Харкова, наприклад, з Чернігова?

Ні, не було.

Бо, наприклад, по Ічнянській громаді, там дуже багато людей, там в деяких селах до двадцяти відсотків збільшення населення було, шо [приїхали] всі родичі, які з Києва, з Чернігова.

Да воно ж навєрно телефон не той, шо кажуть: да тут же ж рядом і обстріли.

Тобто все таки побоювались сюди їхать.

Да-да-да. Освободили, тоді вже їхали.

Це одна з .. головний біль для старост був, що ось всі думали: шо там якась Сваричівка, Крупичполе, хто там туди в Богом забуте село заїде, а тут раз – і колони кожного дня, кожного дня, евакуація їх.

Ці ж наші сусідні села, то казали нормально, люди самі[,які виїжджали]: «будь ласка, заходьте до нас»; кажуть, там жили, їсти варили, хто там їсти давали, до вечора посидів, ну..

Виручали.

Да, чай, кава – все як має бути.

Були якісь поширені нарікання серед дмитрівчан чи жителів громади на якісь обставини, що їм не подобалось чи щось таке? Якісь звернення може типові, проблеми якісь? Ну я розумію, що кожного дня, мабуть, зверталися з якимись проблемами, але щось таке не запам'яталось?

Таких щоб нарікань особливих не було. Завжди є невдоволення то тим, то тим, то шось комусь там не хватило, ну а таких болючих не було.

А як стосовно медичної допомоги населенню, от медикаменти, робота лікарень, медичного персоналу, все було чи як з ним?

Було тяжко з медикаментами, звертались до волонтерів, самі їздили у Полтаву скуповували. Коли розмели ці медикаменти, я сам особисто їздив у Лохвицю, там було домовлено на Лохвицьку «Нову пошту» приходили пакунки, ми там їх

забирали з Лохвиці. У Полтаві є знайомий там товариш, дак через нього зв'язувався, він через своїх знайомих збирав медикаменти, і передавали, ми їхали забирали й привозили людям допомагали цим, шо є. Потім.. ну і в нас працювала наша ця.

Аптека?

Да аптека вона працювала тоже, але ж там тоже кажу не дуже було, але ми давали і в аптеку. Безкоштовно роздавали в основному медикаменти. Було раз, то спичок не стало тоже, у Полтаву поїхали аж, спичок з Полтави привезли.

Ну везли ж не тільки спички, а й супутні товари?

Да, да, супутні, таке шо необхідне привозили самі, старались забезпечити громадян, щоб було.

Ну, мабуть же ви не один їздили?

Ні, не один, з своїми товаришами, в основному там із земельного відділу хлопцями; і були хлопці такі, шо їхали молоді хлопці, які зараз у Збройних Силах України, вони з нами увірвались у бій такий. То ми з ними тоже.

А як місцеві підприємці реагували на ці обставини? Намагались якось продовжити свою діяльність чи до вас приєднувалися?

Ну це один у нас місцевий тільки Борисенко був. Ну потому шо у нас батько його працює, а через нього ми працювали, а в основному підприємці так не дуже, вони тоже поховалися.

Тобто намагались пережити просто цей період?

Ну да, пережити. Я ж кажу, всі оці на наші плечі упали.

А як от вирішували фінансові питання з постачанням продуктів? От хліб привозили – його безплатно роздавали чи..

Ні, купували.

Тобто тут ішов механізм компенсації.

Працював же оцей підприємець, ми йому давали хліб. Виручені кошти, на ці виручені кошти ми їхали, і так кожен день, може було даже двічі, якщо не хватало.

Тобто по звичайній схемі купівлі, але ..

Шо які продукти могли дістать, там цукор, госп[одарські] підприємства надавали. Хтось староста там роздобув, там знайомий цукор привіз у когось той, короче у такому плані.

Були якісь товари чи продукти, яких не вистачало так гостро, не беручи хліба?

Та не було, у нас місцевість сільська; оце тільки от спички, ото один раз привезли тих спичок.

Ясно, ну да, і населення ж поменшало в принципі.

Ну да, населення мало [було], я думаю у них запаси тоже були. У селян завжди запаси. І соціальні працівники працювали тоже нормально.

Немає у вас тут якихось пунктів догляду престарілих, чи догляду за людьми пенсійного віку у громаді?

Ну соціальні [працівники], але вони працюють і ходять до цих людей.

По домівках.

Так, [працівники] соціальні, і в нас в лікарні єсть ..

Хоспіс?

Ну тіпа хосписа такого, там двінадцять чоловік лежить таких людей.

Їх не евакуйовували?

Ні, не евакуйовували, вони самі попросили, там ми обладнали таке приміщення погреба, щоб сховаться було. Ну вони самі не захотіли, ми їх уже не турбували, ну там і сліпі люди, і такі шо..

Ну ясно.

Уже ж думаєм, як стрілятимуть туди, то персонал евакуюють туда, в погреб сховають.

А лікарня працювала постійно?

Постійно.

Тобто ніхто не евакуйовувався, не тікав?

Не тікав, ничого. Всі були на місці. Розстріляних ми туди привозили, і там і лікар оглядав їх, писав акти, потому шо це було необхідно. Хотя ж такого догляду не було. До лікарів везли, вони оглядали трупи, і потом робили заключення, шо такі поранення були.

А всіх убитих звозили в лікарню чи і на місці тоже встановлювали факт смерті, ну, як уже вийшли [російські війська]?

Ну як вийшли, ми виїжджали один раз, коли оце атовця застрілили і цього. То брали лікаря, їхали туди, комісія, і ото поліцейські.

Тобто все по порядку встановлювали?

Так, так.

Зрозуміло. Добре. За що боялися в той період?

Та Бог його зна, наче ни за шо.

Кожен день свої тривоги приносив?

Боялися.. Ну такого не було, боялися, то значить уже цей. Наче вже пізніше, тоді як уже стало все, так просто осмислювали – які наші дії, коли вони були такі. Боялися за дружину, конєшно, щоб все було добре; за дітей, які тут залишились, оце саме, ну і за людей конєшно, потому шо кожна втрата, вона відображається таким тяжким каменем. [*зітхає*]

Ви казали, раз вони шукали старост, то якісь заходи безпеки стосовно старост ви вживали? Кудись, може, сім'ї їх евакуйовували?

Ну сім'ї зразу евакуювали, залишились одні старости. А якщо інформація надходила, ага – полюють там: «Наталія Петрівна, лучше виїдь, будь ласка». Може буть такий захід, ну якщо інформація надходила – «будь ласка, всьо». Оце Валовий тоже був гайворонський, ну він випадково попав, тоді начали тоже, вже його сказали й заручники, де він проживає. Ну сказали: «Будь ласка..». Він у Бахмач поїхав, там трохи перебував.

Ага, ясно.

Або у нас тут перебував частково туда-сюда, коли нада було. Ну ми ж знали, куди зайти можна ще другими місцями, що росіяни не знали.

Коли надійшла інформація, що росіяни будуть виходить? Це якось відклалось у пам'яті у вас, останні оці дні?

Ну оце останні дні, ну дуже так не відклалось.

Ну а якось, мабуть же, вас повідомили.

Ну конєшно, нас повідомили, що собираються, всьо. Оце ж оцих хлопців розстріляли вони той. Тоді всьо – виходять, і воно, ми .. заходять наші ЗСУшники, я не знаю як воно, чи розвідка, ідуть там, всьо, і кулеметники, ми їх прикриваєм із своїми..

Вони через Дмитрівку ішли?

Ні, вони побули у Дмитрівці, потім із нами Рубанку вони.

А з Прилук вони рухалися чи..?

Ні, вони рухались із Ічнянщини, оттуда[1]. Кудою вони їхали, і туди колони [російські] йшли.

Як би сказати, за ними слідом.

Через ото Крупичпóле там, оце ж Мартиновка, навєрно вони [росіяни] тудою рухались, там дві тисячі їх пройшло.

Ні, так тоді б вони пішли через Рубанку, шо до вас зайшли.

Ні, тоді ж вони, я не знаю чого вони тоді зайшли, то як вони ще на початку, а коли відступали, вони вже йшли прямо, вони трохи ото зупинились у Гайвороні, десь днів два побули.

Росіяни?

Да, росіяни. Розстріляли, попалили у Смоловому в тому хуторі дуже багато, майже всі знищили [будівлі]. Одна хата залишилась. Отут обстріляли дуже Рубанку, коли їхали відступали, то кожну оселю.. І потім у Гайвороні вони два дні були, оце розстріляли [двох мешканців], і тоді уже десь в обід, коли вони відступили, ми уже поїхали на місце розстрілу. Атовця[2] Сидоренка Колю і просто жителя

[1] Опитуваний зрозумів це питання так, що воно було про відступ росіян, і далі коментує їх відступ. Інтерв'юер же далі два питання задає про українських військових.

[2] Тобто учасника антитерористичної операції проти російських військ та формувань сепаратистів на Донбасі у 2014-2018 роках.

Ткаченка Богдана, вони й контрольний атовцю зробили постріл у голову; бо сам [я] тоже грузив його, і тоже був при огляді. Ми з нашими військами заходили. Хлопці пішли далі, а ми викликали поліцейського і лікаря для поранень[1].

Вони, військові наші, зачисточку зробили там, всьо – і зайшли в Голінку, і зразу ми тоді ж ото начали організацією похорон займаться.

Казали по Голінці, що росіяни потім ще в авангард [наш] стріляли, обстріли робили.

Так, так, вони по оселях, там і будинки спалили.

Це тільки в Голінці, чи і в Рубанці, ви тоже казали.

Ну в Рубанці ж там вони вобще ж кожне. Є такі, що погоріли повністю – ну кожен будинок було розстріляно кулями, в основному кожен – вікна, стіни.

Ну це з БТРів чи техніки, а артилерійських пострілів не було?

Артилерійських не було, ні в Гайвороні. Оце в Голінці і Дмитрівці.

Це мабуть там вони Градом накрили?

Да-да.

Бо казали, що там, здається, один залп був.

Да, залп.

А що після звільнення вам запам'яталося у перші дні? Якась була увага з боку обласної адміністрації чи військової, можливо там ніжинської чи прилуцької?

Увага була постійна адміністрації Ніжинської, ми постійно спілкувалися з головою адміністрації, і з адміністрацією. Все було, бо всі команди йшли ж.

Ну зрозуміло.

Щось не так – ми зверталися. І потім, коли вийшли [росіяни], начали волонтерські організації до нас їхать, і продукти нам везли, і туалетні принадлежності – ну все короче. Оцей Череп привіз дуже гарну допомогу там, і найшов, один із перших приїхала ця гуманітарка. Потім начали надавать волонтерські організації. Їздили в Чернігов, там обласна адміністрація надавала дошки і кирпич. Стікло нам надавала Бахмацька громада, і стекла у нас не було, і шифер. Відбудовували, зразу роздавали людям. Міст тоже нада було терміново відстроїть, ну це Збройні Сили нам допомогли.

Та я думаю, на міст власних ресурсів в громади навряд чи могло бути.

Власний фермер, ось Борисовича брат, дав досить великі кошти на відбудову моста.

Ясно, ну а займались [цим] ЗСУ, да?

Ну а працювали, вони були підрядники.

А як довго тривало відновлення моста?

[1] Інформація цього абзацу уточнена за телефонною розмовою 19 травня 2025 року.

Десь місяць.

І весною[1] вже його зробили?

Так. Відновили, запустили міст.

Рух, мабуть, тоді в об'їзд був деякий час?

В об'їзд, дуже тяжко було там, об'їжджали, коли такі погані умови погодні, то майже неможливо там об'їжджать, там болотиста місцевість, ті[ль]ки нада на Бахмач їхать або на Голінку там бетонка.

[*дзвінок стаціонарного телефона у приміщенні*] **Да, далеко. Зрозуміло. А якісь політики, журналісти, телеканали не приїжджали тоді у ці перші місяці?**

Я не пам'ятаю. Може хто і приїжджав, тоді було багато і волонтерів (ну може в Борисовича [записано]), а, були, були, бо він надавав.

По Ічнянщині Ляшко зробив рейд, ну щось там правда і роздавав людям.

Ну були, потому шо десь Борисович виступав, помню, десь по телебаченню показували. Були якісь, ну не пам'ятаю сильно.

Зрозуміло, ви задіяні були іншими справами.

Так.

Які найбільш нагальні питання, крім моста, доводилось відновлювати у ті місяці?

Ну в ті місяці..

Повернення людей от: пішли росіяни, люди повертаються, з якими труднощами, крім руйнування, стикалися? Були якісь нестачі, звернення, що треба було допомагати на рівні громади?

Були, але не дуже такі важливі, в основном[у] це питання паливні, відновлення електрики, там наприклад, як у кого зруйновано, то лічильники; реєстрація пошкодженого майна – оце займалися, оце відновлення, дуже багато людей зверталося, дуже багато. Оце такі були самі такі, потрібно було відновити терміново ці будівлі, терміново відновити школи, щоб діти займалися, училися, і в основному будинки. І була сама така – це розмінування. У нас був загін, ну не загін там, а чоловік п'ять було, МЧС кіровоградський керував, розміновували, жили.

Це тривалий час, мабуть?

Так, так, ну довгенько вони.

Ну да, п'ять осіб це ж і не дуже багато. А якісь міжнародні організації не займалися розмінуванням?

Ні-ні.

Бо по Ічнянщині й зараз там данці по-моєму займаються розміновування.

Ну оце вони по цьому шляху, не знаю, може ще єсть. Хотя не так давно, вони ще, по-моєму, були розтяжку [з]найшли..[*пригадує*] при дорозі, хотя не там,

[1] Пізніше було уточнено, що це сталося навесні 2023 року.

де маршрути [російських військ] проходили, а на іншій. Помітив случайно, їхав чоловік, зупинився велосипедом, дивиться – до дерева прив'язана розтяжка.

Граната мабуть якась?

Да, була прив'язана. Визвали МЧСніків, вони розмінували.

А так же росіяни тут, мабуть, не мінували, чи були випадки їхнього мінування?

Були по Гайворону знаходили, це в домах, у одної жінки була в стакані граната. Перевернута.

Ну граната це ж не міни, тобто мається на увазі[, що] протипіхотних, протитанкових мін вони тут не застосовували?

Ні, наші мінували, ну в них були свої карти, а ці не мінували, ну вони навєрно так спішно відступали – оце зірвали, коли відходили, міст розстріляли.

Це ж вони з артилерії розстріляли?

Так. Танк виїхав.

Так же вони не закладали?

Ні, танк виїхав, три чи чотири постріли зробив. І тоді наш танк проскакував, і наш проскочив, а за ним [міст] завалився.

Ясно. Так, зрозуміло, по звільненню тут ясно. Ну добре, як ви оціните от загальні якісь такі. А! Які громади вам допомагали у подоланні наслідків, місцеві чи можливо була допомога з інших областей, якась була для [вашої] громади?

Були з інших областей; і Бахмацька громада, і Ічнянська, де ми зверталися – всі надавали допомогу.

А з інших областей, це що – якісь кошти чи тоже щось привозили?

Ні, в основному таке: продукти харчування, стройматеріали, шифер, скло.

Якісь контакти залишилися з того часу, чи надали та й добре?

Та ні, я думаю є, ну в основному все в голови [громади].

Ну ясно. Добре, дякую вам за інформацію. На скільки, як ви думаєте, змінилася громада за цей період порівняно з періодом до вторгнення, як змінилась поведінка людей, розмови, ставлення до того, що відбувається, погляди?

Ну як, людям тяжко переносить це, через те, що дуже багато синів і дочок захищають нашу Батьківщину. Дійсно зараз тяжко, але ми справляємся, і віримо в перемогу, що все таки вона повинна бути, потому шо такий народ не повинен буть подоланий.

Добре. Дай Боже. Дякуємо вам за інформацію.

Будь ласка.

Запис Д-42

Респондент 1 (Р1): *Анонімно.*
Рік народження: *1970.*
Професія, соціальний стан: *службовець селищної ради.*
Стать: чоловік.

Респондент 2 (Р2): *Трепачко Володимир Євгенович.*
Рік народження: *1961.*
Професія, соціальний стан: *заступник голови Дмитрівської ТГ.*

Основний зміст. Початок вторгнення і заходи по забезпеченню населення громади продуктами. Організація постачання. Евакуація мешканців Дмитрівки. Утруднення руху російським колонам і боротьба з мітками на шляхах. Допомога ЗСУ і участь у бойових діях. Використання дронів. Обстріли Дмитрівки і завдана шкода. Вихід російських колон і огляд покинутих ними сіл. Відбудова моста у Гайвороні.

Скажіть, будь ласка, чи передбачали ви, або можливо передчували, що може розпочатися війна у плані саме російського вторгнення у лютому [2022]?

Р1. Не передчував, і взагалі до крайньої минути не вірив у те, що [*зітхає*] буде війна.

Добре. А якось готувались ви до можливих ускладнень? Ну може там запаси якісь підкуповували, чи психічно, чи якось так.

Р1. Ніяк. Просто проживали буденним життям, та і все.

А інформація ж мабуть якась-то була. По телевізору чи щось таке.

Р1. Інформацію дивилися, що там навчання й біля границі, і все. Але до крайньої минути – не вірив я в те, що буде війна.

Ну, чесно кажучи, я теж [тоді] вважав, що це просто метод залякування. А виявилося, шо трошки не так.

Добре. Коли і де ви дізналися про початок війни? Чи запам'ятали ви цей момент?

Р1. Звичайно. В п'ять утра проснувся. Сів пити каву, включаю інтернет – в Києві, дивлюсь, вибухи якісь там. Я до телевізора. Телевізор – вибухи. В Києві у мене найменший син навчався. Дзвоню до нього, каже: «Вибухи, вибухи, вибухи». Ну я потім завів машину, йому [сину] сказав, щоб він виїжджав з Києва назустріч. Його забрав, приїхав додому, і потім уже прийшов у селищну раду. Ну і ми тут всі разом тоді вже звичайно почали думати: шо робити, як робити.

Це було вже у другій половині дня, мабуть?

Р1. Так, це вже.

Пока ви з'їздили.

Р1. Да.. Син-то виїхав назустріч, я зустрів його. [*накладаються голоси присутніх у приміщенні, які обговорюють свої справи*] Що робити, як робити.

[*кореспонденту передають список загиблих*]

Р1. Старший син у мене підприємець, тут у нього магазин.

Ви імена можете не називати, якщо вважаєте за необхідне.

Р1. Так, бо він зараз військовослужбовець.

Так, зрозуміло.

Р1. Ну і Борисович[1], перше що – хліб, продукти. Почали думати де, що. Коштів як таких немає. Він звернувся до сина, до мого, той каже: «Ну, гроші даю». Дав гроші, і потім почали шукати де брати хліб. Вийшли на Червонозаводське, і перву партію, можна сказать так, взяли за кошти сина, і потім вже що в селищній раді реалізовувалось, що у магазині. Продукти – все, звичайно, розібралось, магазин став пустий.

Це буквально за день-два?

Р1. Так, за день-два все стало пусте. І потім уже начали, ну ми почали їздити по хліб, – то син, то сама машина їздила наша із селищної ради по хліб, – ну торгували одним хлібом взагалі. Потім уже [*посміхається*] якось так сталося .. вороги, так скажем, кацапи, так я їх називаю, вони ж ходили сюдою, син проривався у Бахмач, там якісь були в складі запаси, то гречки привезе, то.. але як – звоне там: не йдуть? Проскочив двадцять п'ятий кілометер, привіз шось.

По селах якось зв'язувались?

Р1. Да, да, по телефонах. Батьки мої проживали на той час тут у Дмитрівці, носив їм по хлібині, вже покійний. Двадцять шостого березня начали обстріл вони нашої Дмитрівки, і снаряд розірвався перед хатою і другий за хатою. Я був вдома: у погреб залетів без ступеньок, можна сказать. Потім у сусіда загорів[ся] сарай, гараж, машина. У моїй хаті, а, [зруйнувало] забор весь, розбило в хаті двері, вікна повилітали повністю. оце таке.

У вас не було планів чи таких намірів виїжджати кудись на цей період, у вас чи у дітей?

Р1. Ну сім'я виїхала у мене (це менший син, жінка і теща) виїхали в Талалаївський район.

У перші дні?

Р1. Уже як так ми поняли, що кацапи можуть тут появиться.

У березні вже?

Р1. Ну да. Уже ж така опасность була; і Борисович каже: «Навєрно, ви думайте шо про сім'ї». Ну, а я і старший син були тут.

І дружини ваші чи тоже вивезли?

[1] Голова Дмитрівської територіальної громади.

Р1. Дружина, менший син і теща виїхали у Талалаївський район, а я ж тут був на роботі, ми каждий день були.

І вони вже до звільнення були [там]?

Р1. Та ну.. Да, уже другого квітня зайшли наші сюди, солдати у Дмитрівку, вони зайшли.. до мене зайшли [й] хотіли переночувати, кажу: «Будь ласка, все». Тільки розклались [вони], коли по рації: давайте в колону і виїжджать. Вони собрались й поїхали. Ну я потім зателефонував.

Що це був за підрозділ, не пам'ятаєте?

Р1. Я не пам'ятаю, але син мій старший на той час з ними, він їх вивозив кудись, щось помагав; ну але щас син мій воює, так шо я не знаю.

А ви кажете, привозили хліб, продавали людям. Де здійснювали цю торгівлю – по магазинах чи десь в інших місцях?

Р1. Один магазин це ось біля школи син мій [тримає].

Так то там?

Р1. У магазині, ну ми ділим пополам, от як привозили там, навєрно й по тищі хлібин ми привозили, то п'ятсот тут вигружали у селищній раді, люди приходили, [а] хто у магазин приходив.

Оце дві точки було?

Р1. Тільки дві точки, да.

І сходилися з усього селища?

Р1. Так.

Були черги чи старались не допускать?

Р1. Та були й черги і всяке було, кому хлібину, хто із такими емоціями: та на мені дві, ну беріть дві.

Ну а так стандартно десь по хлібині на сім'ю розділяли? Бо так же ж всім могло й не вистачити.

Р1. Ну да, десь так. .. А по селах же ж розвозили вже старости.

Вони самі їздили по хліб чи у вас брали?

Р1. Ні, ми привозили, але цей, шо ми привозили, брали.

У вас брали?

Р1. Тут брали.

У Дмитрівці.

Р1. Так, тут.

А до Дмитрівки ви [доставляли]?

Р1. Ми привозили. І Борисовича син … теж їхав своїм бусом частенько їздив, він привозив. І потім із Агро-Дмитрівського там інженер їздив, то вже Рено у нього.

То було декілька таких значить екіпажів?

Р1. Та машина поламається, – просим того з'їздити.

Тобто ви не щодня їздили?

Р1. Ну, частенько, але не щодня.

То ви мінялись якось?

Р1. Да, їздили багато хто.

Хто координував цю роботу? Борисович, чи ви між собою якось домовлялись?

Р1. Та ну [ми] тут всі собрались; ну Борисович і зам [його] Євгенович.

Тобто це все централізовано?

Р1. Було централізовано.

На блокпостах були труднощі там на наших?

Р1. Ні, в основному це де: у Талалаївці був блокпост, то нас уже знали; а тут ми минали все, ми їздили польовими дорогами до Лохвиці.

Щоб швидше?

Р1. Та і швидше, і там же ж, як, – щоб не нарваться на кацапів.

Там тоже ходили?

Р1. А вони ж ходили по цій трасі ось на Украàїнське, а ми вискакували на цю трасу, там проїхали може метрів п'ятсот і уходили в сторону, уже ж туди, там безопасніше.

Це на Червонозаводське?

Р1. Лохвиця.

Лохвицька громада, а їхали туди оце по трасі сюди, кажете, це через Бережівку і туди на київську дорогу чи як?

Р1. О, на київську дорогу[1] ми виходили, і потім управо і на Лохвицю.

По такому маршруту. А київська дорога була небезпечною, получається?

Р1. Ну воно не київська, а оце ..

Ну Київ – Суми, так же ж вона називається?

Р1. А, оця Київ-Суми, це через Ромни получається, а ми ж виїжджали ще на полтавську трасу, на оту, ну там уже безопасніше було, перед Лохвицею ми виходили.

Скі[ль]ки часу в середньому одна поїздка займала?

Р1. Туди сто кілометрів було. Сто кілометрів туди, сто кілометрів назад.

Дві з половиною, три години, мабуть? Бо дороги ж такі, не кращі.

Р1. Ну да, й дороги.

І березень місяць. Погода не робила вам якихось капостей, там сніг?

Р1. Ну воно ж було грязь. Ні, на щот хліба ні.

Все нормально було, доставляли. Добре. Це ж, мабуть, не одна людина їздила, а з напарником?

Р1. Ну в основном удвох їздили.

Бо одній людині і небезпечно, і..

[1] Учасники розмови мали на увазі трасу Київ-Суми, а саме її ділянку між мостом біля Прилук і Ромнами.

Р1. І грузили ж ми у ящики, грузимо там прямо на хлібзаводі у ящики, а потім (це ж не на лотках, ничого, а просто у ящики складаєм: хлібина, хлібина, хлібина. Загрузили і привезли в ящиках сюди, то бувало таке, шо удвох, ну і втрьох їздили.

З пальним не було проблем?

Р1. Ну Борисович десь шукав.

Це ви на бензині чи дизельному [їздили]?

Р1. І дизель, і бензин – всяке.

Ну да, кожна машина ж.

Р1. Всякі були. І Борисович десь шукав там у Ніжині, ну я в Ніжин не їздив, а він сам лічно їздив у Ніжин десь.

У Ніжин чи в Прилуки?

Р1. Ну в Ніжин точно знаю їздив.

А, даже так.

Р1. У Ніжин точно їздив, пальне він доставляв.

[*незначний шумовий фон при записі*]

Так, добре. Як ви оцінюєте, як місцеве населення сприйняло звістку про війну, прихід колон, як ваші знайомі, сусіди відреагували – хтось тікав, хтось залишався. Розмови якісь були, може запам'яталися?

Р1. Та в основном хтозна які розмови.. Всі боялися – та і все. Як обстріли то зовсім уже ж, тоді всі начали виїжджать, в основному це [в] Займище, тут ось чотири кілометри [звідси], туди виїжджать.

Там безпечніше було?

Р1. Ну там безпечніше, ну ми не виїжджали, тільки сім'я моя виїжджала, а ми всі працівники селищної ради були тут.. Ми на місці були.

А в Займищі могли прийняти таку велику кількість людей чи там до знайомих їздили

Р1. Ні, там на території колгоспу, по-моєму, ангар був якийсь, і там і їсти варили.

Щось облаштували?

Р1. Да, да, ну я ж кажу, я не був там.

А ви не були там, а хтось займався там цим облаштуванням людей, якийсь староста чи хтось?

Р1. Ну там він на той час як голова колгоспу був, там єсть, як його фамілія, це Євгенович знає.

Ясно, ну ми зафіксуємо уже там.

Р1. Там він все організовував оце. Він щас фермер. Та там село невелике, дак староста навєрно в другому селі.

А якісь інші товари, крім хліба, вам вдавалося доставать, чи це вже ви цим не займалися?

Р1. Це гречка, олія, – це син мій підвозив із Бахмача.

Оце шо проривався?

Р1. Коли проривався.

А до Прилук було складніше добратися, що в Бахмач проривались? Ну Бахмач воно канєшно ближче.

Р1. Ну до Прилук.. А, потім уже пізніше ми їздили з ним і в Прилуки, вже як начали трошки [стало] свободніше, то там товари ми брали, привозили всякі товари.

Зрозуміло. Чи були у вас такі знайомі може чи родичі, які не вірили, чи відмовлялись вірити, що росіяни напали на Україну, може закордоном.

Р1. Ну в мене брат рідний у Брянську [19]62-го року народження, рідний брат, але він каже: «Ми все розумієм, шо проісходе, але ж нічого ми зробити не можемо», і тим паче у мене батько помер.. зразу мамка померла, через два місяці батько, він не мог приїхать на похорон. І все, каже, розуміємо, але шо ми зробимо?

То адекватно реагували?

Р1. Адекватно, питань немає, зовсім адекватно.

Які події під час цього періоду вам запам'яталися, крім обстрілів; може якісь зустрічі, випадки якісь були щось таке, може по роботі чи з кимось траплялося?

Р1. По роботі Борисович каже: «Треба помогти окопи рити». Тут біля двадцять п'ятого [кілометра], между Дмитровкой і двадцять п'ятим кілометром, ЗСУ. Лопати [взяли], поїхали ми, риємо окопи, все. І ЗСУ з нами, Борисович з нами, Євгенович; коли чуєм: дрон над нами. І пошло.. Все свистить, все стріляє. Ну в общим насилу ми оттуда.. А воно «Тигр» підійшов десь метрів за тридцять. Ну ЗСУ там, і в нас кой-шо було, вобщим прийняли такий маленький бій, але живі всі остались, [а] «Тигр» ушов од нас. Згоріла машина ЗСУ із боєкомплектом.

Не пошкодило нікого?

Р1. Ні, там якийсь був перехожий, ми його даже зразу й заподозрили, шо він з кацапами [*посміхається*], його трошки ранило, скора забрала. Але він там охраннік якийсь, пішки йшов, але так всі цілі вийшли, слава Богу.

Так окоп ви тоді й не докопали?

Р1. Не докопали.

А планували там зариться?

Р1. Ну ЗСУ навєрно планувало якусь там.

Перепону. Ясно. Більше не повертались на те місце?

Р1. Ні.

А в яку пору дня відбувся цей бій? Довго ви там були?

Р1. Начали ми рить десь може о дев'ятій годині.

Вдень уже?

Р1. Да, це дньом було. А помню, що уже вернулись, ну ми там хто пішки, хто як, ну я десь о первій годині тут у Дмитрівку вернувся. Бо я трохи одстав, вони перві там, воно получилось, що оця стрілянина, вся біда – ми начали одходить, а

воно перед нами, що стріляє, я з Борисовичем разом був, – не поймем, ну хто із сторони Дмитрівки може [стрілять], а воно боєкомплект у тій машині.

А, воно у всі сторони летіло.

Р1. Да, тоді вже Євгенович, я зразу й не поняв, а Євгенович каже .. ну воно-то взриви були чуть. [..] – каже, – лягаєм у той, там така борозна була, а воно крили нас, як їх, цими, мінами. Це Євгенович он був, ну всі, хто в селищній раді, там були.

Ясно, тобто вас було там чимало людей?

Р1. Та навєрно тридцять десь чоловік, [*хтось збоку коментує: мо й менше*]. Ну якщо із ЗСУ.

А, разом з військовими?

Р2. Да, хлопці були з Крапивни.

Р1. Староста був кропив'янський.

Зрозуміло. Добре.

Р2. Там чоловік п'ять було з Крапивни, наші.

А наші дронами не користувалися у той час?

Р2. Користувалися, ми купили Мавіка у когось.

Да, ми літали, зразу літали, а тоді вони начали шось піднімать .. ловлять його.

Глушили в смислі, чи своїми дронами ловили?

Р1. Ні, глушили навєрно сігнал.

Р2. Декілька раз я тоже виїжджав, воно вилітає, тоді наче все дивимся, наблюдаєм, наблюдаєм, тоді тільки раз – вертають, бо уже цей, як вони там чуствували хлопці; вони зараз воюють.

У вас були спеціалісти, які розбирались?

Р1. Хлопці молоді.

Р2. Молоді, вони самі розібрались і ними керували. Ну ми боялись його потірять.

Ну да, вони відчули, що зв'язок слабне..

Р2. Ну да: «слабне зв'язок, всьо, вертаємся, вертаємся». Хотя як обстрілювали нас, ну оце ж де були вони на тракторному стані, так не сильно, наблюдали [ми]: міна летить прямо КамАЗу у люк, прямо отуда в КамАЗ. Вибух, наблюдали.

А, це ми їх обстрілювали?

Р2. Ага. Хотя, все воно потрібно, і так просто з бухти-барахти взяв шашку і махать – ето нерозумно. [*сміється*] Та й ми робили, «смертники».

Ясно-ясно. Дак, а якась відеозйомка з цього дрона не залишилась?

Р2. Може [у хлопців тих] десь і єсть, але шо ЗСУшникам віддавали, що може вони і знешкодили, я не знаю, нада з ними, може десь і єсть.

Тобто, ви намагались десь так збоку підходить?

Р2. Да. Ну пока наче воно той, а тоді вони як закопали оцю систему, шо РЕБ отой, протиелектронну у Рубанці, тоді вже стало тяжко.

А вишки мобільного зв'язку вони не розстрілювали?

Р2. Ні.

Всі цілі залишились?

Р2. Вони навєрно сами ними користувались. Вони й ішли по цих навєрно, так само поведе їх не тудою, а так ішли вони.. Потому шо, оце ми як по хліб їхали. Ти первий раз їхав з нами чи ні? [*до респондента 1*] Я не пам'ятаю, но короче вони збилися тоже з маршруту, виїхали з Ромнів на Лохвицю.

Р1. Дак це танки їх.

Р2. Ну колона. Їхали на Лохвицю, а тоді повернули десь і збились перед Лохвицею, [повернули] направо і вийшли аж.. чого вони? Можна по прямій їхать, [а] вони крутонули такий круг, і знов на прилуцьку трасу вийшли, оце Суми-Київ

А ми їдем тудою, дивимся – колії танків кругом.

[*дзвінок телефона, Євгенович розмовляє*]

Скажіть, будь ласка, як ви переживали обстріли, тривоги оці, як це було в адміністрації, вдома? Які заходи вживали, попереджали ж мабуть якось вас?

Р1. Да було й без попередження.

На слух просто?

Р1. Стоїмо ось перед селищною радою. Коли «бабах», ховаємся у пидвал. [*сміється*] Хто куди.

Не встигали вас попередити.

Р1. Ну, бувало, шо утром із Гайворона звонять, шо виходять на позиції, ну навєрно будуть стрилять. Бувало всяк.

Так що в погребі були один раз, кажете?

Р1. Да ні.

Не один?

Р1. Не один, каждий день. Ну з двадцять шостого [березня] стріляли по.. от по тридцяте, бо я запомнив по тридцяте чого, того що в нас Шкарлат Олексій Олексійович ось тут недалеко живе, і на Олексія йому розбили хату.

Ага, да, теплого Олексія тридцятого числа.

Р1. Дак я запомнив, шо привітали, кажу, з празником.

П'ять днів підряд значить ішли обстріли?

Р1. Да, да, це я точно запомнив, що з двадцять шостого і оце тридцятого..

Р2. Я первий помню, як оці зразу вони кинули ці, такі з парашутами якісь снаряди спускались.

І тут таке було? Бо і в Ніжині ми таке спостерігали.

Р2. Я зразу звоню до цього ж, до Діми, кажу: «Діма, що ж це артилерія [*нерозбірливо*] якісь з парашутив». Каже: «Ховайся бігом, зараз, це вони цілі визначають», я тоді […][1] звоню. Він ще й не повірив.

[1] Персональні дані приховано з міркувань безпеки.

Р1. Я хожу собі по двору, машина в дворі, хожу, зайшов у літню кухню. Коли як усадить – я у погреб.

Р2. Кажу: «[…][1], ховайся, б…, щас буде обстріл».

Так це ще в перші дні були? Перші обстріли?

Р2. Да, ну оце ж вони визначилися, у центрі впало там, по декількох місцях, вони навєрно ото в електростанцію мітили, потому шо туда..

Р1. Бо це моя хата за електростанцією, воно получається на одній лінії: оце електростанція, тут [в]улиця, перед моєю хатою впало, і навєрно трошки підняв [приціл], – на городі.

І так декілька цих снарядів було? Так їх із літака скидали?

Р1. Ні, із САУшки з Гайворона.

Р2. Вони наприклад, коли вони там до семи кілометрів по-моєму, вони стріляють чи я не знаю яка відстань.

Р1. Більше. Ну од Гайворона тут кілометрів шість буде.

Р2. Бо вони було шоб навєрно ближче, а мо дальше стрілять: перший постріл був, шо полетів він аж у Степановське.

Вітром занесло?

Р2. Ні, ні, оце вони стрельнули снаряд, десь рибаки були, то угатило десь на полі. Ото вони первий раз стрельнули, а тоді уже оце обозначили цілі, і начали клепать по Дмитровці, перед РЕСом тоже були, там декілька пошкоджень, там дуже побило перед РЕСом. Бо тоді як виїхали, там декілька було воронок, штук чотири навєрно.

Р1. І снаряд нерозірваний.

Р2. На Польовій десь там. Кремсали вони харашо. Харашо, шо людей багато повиїжджали.

Бо у нас у Ніжині двоє так постраждали, да, вони здається на склад скинули, ці на парашутах, так їх вітром однесло, ну один недалеко, а другий аж на інший кінець Ніжина однесло. Там хату знесло дощенту, добре, що бетонний був погреб, так витримав.

Р2. Це не такі.

Р1. Це 152-й калібр.

Так то ції.

Р1. То з «Урагана», нам цей розказував.

То трошки інше.

Р2. «Ураган» там серйозно. У нас таке, САУшка, 152-й калібр.

На стадіоні первий раз, коли Борисович попередив, ми з електриками йдем, уже добігаєм сюди, блін, він як увале, аж земля гуготить. Так я вже рачки повз, а тоді на другий день осколки, б…, такі там, що ого-го.

Р1. Осколки поліція забрала.

Р2. А тоді ускочив під будинок культури, тоді там уже хлопці були. Та ми уже зробили там.. як би сховище було.

Облаштували, да?

Р2. Облаштували вже все, діжурили ноччю, вже там топилося.

І багато людей туди сходилось?

Р1. Ну так, чоловік десять-п’ятнадцять, коли двадцять.

А ті[ль]ки з навколишніх?

Р2. Да, да. Ну наші то особисто в нас дві кімнати було оборудовано; вже топилось там, все нормально, і хлопці жили й спали.

Ну да, коли постійні обстріли, то воно безпечніше.

Р2. Зараз у нас воно користується як шкільне бомбосховище.

Які найбільші труднощі пригадаєте під час цього періоду, може якісь матеріальні? Світло ж було, здається?

Р1. Люди, які не понімали, приходять і кажуть: «Давай мені лікарство!» – ось на Євгеновича, на голову. А де лікарство взять? – «Ти влада, шукай!»

Р2. Шукали на Полтаві, да й роздавали. Ну тоді воно якось той наладилось наче. То зразу. Приходе: «У мене тиск, таблєтки кончились, в аптеці нема». Розмели всі. Ну тоді давай заявки писать, составили заявки разом з аптекою, деяких більше, там корвалменти, каптопреси, від тиску, що написали – поїхали, привезли тоді.

У лікарні, мабуть, у самих нічого не було?

Р2. Та в лікарні там ну таке було, тоже ж від постачання від Бахмача одрізана, все шо було. Якось я не знаю, у мене нічого не боліло тоді [*сміється*]. Ну це таке, воно-то понятно, людям нігде брать, аптеки немає, я ж кажу зараз оце вобще, це було [найбільш] боязливо за все, ну якщо нас довше продержуть – то голодовка начнеться, немає куди. То ранче було коровки, свині, худоба, ну в селі ще можна триматься.

Тут [у Дмитрівці] були більші труднощі, ніж у селах, да?

Р1. Ну в основном це хліб. [Хліб] даже вже тоді начав і оставаться, уже як наладилось.

День виходу російських військ запам’ятався вам?

Р1. Це було другого квітня; ні, це як наші зайшли.

Це вже наші зайшли, да.

Р1. Ну, дак а вони ж [росіяни] тут не були, а виходили вони первого квітня, ми ноччю діжурили тут на в’єзді в Дмитрівці, ми постійно діжурили, потому шо..

Цілодобово?

Р1. Ноччю точно. Та і дньом.

Р2. Дньом ми діжурили в центрі, постійно переписували номера там, які машини проїхали.

У вас як не блокпост, а пункт зупинки був?

Р1. Ну так. Стояли та й дивимся, запишем, хто проїхав, куди проїхав.

А на ніч висувались на в’їзд [до селища]?

Р1. Отам на в’їзді стояли.

З боку Бахмача, получається.

Р1. Так вони йшли, цілу ніч ішли, а воно ж скільки тут – шість кілометрів до цієї дороги, шо йде Рубанка-Гайворон-Голі́нка, цілу ніч вони виходили, а потім уже другого..

Це з першого на друге [число] чи з тридцять першого на перше?

Р1. З тридцять первого на перве, по-моєму. А первого [квітня] вже наші зайшли.

[*дзвінок мобільного перебиває розмову*]

Р2. Чи другого в обід наші.

Р1. Ні, другого наші зайшли. І вони хотіли ночувать у мене, а потім тільки розклались [у мене], і «походну колону» чую по рації, і вони собралися і вже пошли на Голі́нку. Я їм розказав, кудой кацапи ходять, ну ми знали маршрут, показав їм мосток отой за Голінкою, і вони вже тоді колоною – і пошли. Слідом.

Доганяли, значить, да?

Р1. Доганяли їх, да.

Це була ніч? Вони, мабуть, до Гайворона тоді переходили?

Р1. Вони ішли ж оце другого, точно другого [квітня], а первого [росіяни] виходили, оце тридцять первого і первого вони ішли, ноччю ми з Іллічом ми діжурили до двох ночі, а тоді мінялися, і вони йшли, до двох ночі йшли. А тоді вже не знаю, нас поміняли.

Р2. Десь часа в одинадцять ми начали підтягуваться туда. Ці ж, розвєдчики були, і ми за ними потом.

А-а, а якого числа ми поїхали в Гайворон?

Р2. Оце другого [квітня] навєрно.

Р1. Другого. Там убили двох вони [росіяни], і ми поїхали за тілами.

Це зранку?

Р1. Та ні, десь в одинадцять оце, і ми в Гайворон, он Євгенович, заїхали групою.

Р2. Ми ішли: воїни впереді, бо я помню цей, пулімьотчик: «Контакт!» А там дуже багато бронетехніки було підбитої, побачили, що хтось переходе. А я тоже іду, Борисович кричить: «Не стріляй, то наші». А він уже, пулємьотчик.. якраз ми дойшли до тракторної бригади, і він уже.

Хтось із селян?

Р2. Ага, хтось із селян[, а] він: «Контакт!» А тоді командір той – «Отбой», – каже. Ми могли б так і зашибить.

Ну на стрьомі ж були, понятно, вдруг шо.

Р2. Ото тоді зайшли, зайшли, там до хріна: і танки стояли, і розбиті крани.. У мене десь список є, вобще по громаді, де скільки техніки було підбитої.

А, у вас даже список такий був.

Р2. Да, був, начиная від Смолового, там два танки, там того стільки, там самоходка..

Там він десь записаний, я його недавно обнаружив.

Добре, було б цікаво. А ці блокпости чергування, вони тільки з російського боку були у Дмитрівці? Чи з усіх сторін?

Р2. Які, російські чи?

Ну ви от чергували на в'їзді в Дмитрівку.

Р2. Ні, у нас і на кладовищі стояли, і зі сторони Гайворона.

З усіх сторін. Оце патрулювання тоді було.

Р1. Ну це чисто чергування таке наше.

Р2. Хлопці з автоматами були, виїжджали, наблюдали. Ну вони не доходили, потому шо я знаю, що там міни стояли, ну навєрно наші ЗСУшники наставили.

А з боку Кропивного, Талалаївки такого чергування не було? Відкрита була дорога?

Р2. Ну патрулі були наші.

Що по дорогах просто.

Р1. Колона [російська], коли ішла з Крапивни, то ми вже знали, шо вона йде. А якого це числа вони йшли?

Р2. Кацапська?

Р1. Ага.

Р2. Та Бог його знає, не помню.

Р1. З четвертого на п'яте березня ішла колона через Дмитрівку.

Це вже так пізно?

Р1. Чого? Ну це до обстрілу вона йшла.

Ні, я просто думав, що це ще в перші дні.

Р1. Да, з четвертого на п'яте ноччю ішла колона, оце Крапивна, Дмитровка, оце вистрілили у центрі, у центрі вистрілив танк по нашим хлопцям.

Р2. Наші бігали там, побачили [їх] – як увалив, я ховаться тоді, думаю.

Р1. Колона ішла оце з четвертого на п'яте березня.

У селах вони не робили якихось..?

Р1. Магазін там ограбили, тут хлопця не тронули, бо вивіски не було на будівлі, шо магазін.

Замасковано було. [*сміюсь*]

Р1. Вивіски не було, вони й не тронули. У центрі [*нерозбірливе слово*] вони розстріляли, а біля церкви ограбили, бо була вивіска «Магазин». І вони танком під'їхали, зацепили тросом, вирвали двері і все там забрали.

Ясно. І проїхали дальше, нічого не зупинялися?

Р1. Ну, КамАЗа оставили у центрі.

Так шо постійний пост чергування у вас був тільки з боку Бахмача і Гайворона?

Р1. Да.

Нічний, а так просто патрулі ходили і там комендантську годину перевіряли?

Р2. Да, да.

Із світломаскуванням не було якихось інцидентів?

Р1. Та ні, у перший день я повиключав. Он Євгенович, Борисович і я об'їхали, виключили.

Таблички мабуть знімали?

Р1. Таблички всі познімали, у перший день нам сказали, щоб флаги познімать, ну це з адміністрації сказали.

З обласної?

Р1. Ні. З Ніжинської. [Бо] використовують наш флаг – цепляють спереді, і тоді люди приймають, що це наші, а вони потом розстрілюють. Так ми познімали флаги зразу. І знаки познімали, і тоді вони начали петлять, їх же веде навєрно той.

Навігація.

Р1. Навігація.

А не було тут таких випадків, шо мітки ставили на стовпах, на дорогах?

Р1. Були.

Це в перші дні, да?

Р1. Да, в перші дні, вони й раніше ставили, тоді ж уже і СБУ там нас попередили; ми їздили із дільничним інспектором, рисували на деревах краскою красною, на асфальті були нарисовані.

Нікого не вдалося зловить, хто це б міг бути?

Р1. Ні, нікого. У нас можливості такої немає, а поліція, СБУ не знаю, чи половили чи ні. Ну вони [мітки] були. Вони були на шляху, були у Голінці нарисовані, були нарисовані в Терешисі, були мітки.

А у Дмитрівці тоже були? Бо там канєшно проконтролювать не можна було?

Р2. Ну воно ж по телевізору показали за ці мітки, всі тоді тільки де.. Я помню, якась фігня зацепилася на стовпі там у нас, по Незалежності вулиці. [Д]звонять: «Їдьте, ось тут мітка, теліпається». [*сміється*] Приїхали, а воно колись хтось змія [повітряного] запускав чи пакет прицепився, на стовпі лежить, а вони такий кіпіш підняли.

То не ті мітки. У нас по Ніжину ставили мітки, у моєму даже районі на стовпі була мітка, так попозамазували. Бітумом автомобільним аж замазали.

Р2. Ну у нас ще була краска. У нас так красна була і вона даже світяща.

Да, да. Це у Дмитровці десь?

Р2. На деревах перед Голінкою, там де колони оці.

Р1. Ну це вони маршрут готовили оцей: Голінка-Гайворон-Рубанка.

Р2. Так чи ДРГ чи.. може були.

У нас в Ніжині оце буквально на другий день ми виявили. По-моєму, даже з двадцять четвертого на двадцять п'яте лютого мабуть уночі хтось оце. Пам'ятаю, на стовпі якраз так яскраво було замальовано, і тоді цілий день з

нею совалися, пока її закрили. Так в Ніжин же ж ніхто [з російських військових] не заходив, десь якась група проїжджала, не ясно, чи свої були чи росіяни.

Р1. Якби зайшли, дак знаєте, скільки б на нас показували, тут може б і половина показували пальцями, шо «розстриляйте».

Ну, [але] факт, що по Дмитрівці таких міток було не багато.

Р2. Небагато.

У стороні воно від [їхнього] маршрута, може вони не планували сюди іти.

Р2. На Дмитровку там красні лєнточки, ну то, кажуть, ями обозначали, красні лєнточки понав'язували.

А по інших селах не було такого? По Кропивному.. шоб мітили?

Р2. Не було, вірогідніше, що маршрут їхній був.

[*Відвідувачка втручається в розмову, заступник голови на хвилинку покидає приміщення*]

Після звільнення, що запам'яталось вам, які нові виклики? Квітень місяць, весна, взагалі от чим доводилось займатися? Перші дні може чимось запам'яталися?

Р1. Ну це відновлення електромереж своїми руками, он з Євгеновичом ми їздили. Бувало таке, що електрики бояться їхать.

Бо думають, [що] може заміновано?

Р1. Ну да, чи обстріли там будуть чи ще шось, але один.. да не один, там Горлач, і ми помагали.

Р2. А тоді пошла реєстрація оце пошкодженого майна.

Ну да, це ж по вашій.

Р1. А тоді ми начали комісійно об'їжджати оце ж. Поліція тоді вже приїхала, оце так.

Р2. Такого особого нічого, щоб таке страшне щось, так ничого такого.

Сім'я, мабуть, ваша вже тоді повернулась?

Р1. Та вони четвертого квітня вже приїхали сюди. Четвертого квітня вже приїхали, ну це я ж кажу у Займищі, […][1] приютив людей із Дмитровки?

[…]

Р1. Оце з ним пообщайтесь, він приютив. Ну ми [там] не були, ми не їздили, але народ дмитровський туди тікав.

Добре. Як на вашу думку змінилась Дмитрівка, люди, населення за ці два місяці? Є щось таке, що до війни було так, а після війни от уже стало якось інакше?

Р1. Великих змін немає.

Ясно, зрозуміло. Ну добре, дякую вам за інформацію. Були якісь такі труднощі, можливо де ще щось розбила їхня техніка? Ремонт доріг, щось таке?

[1] Персональні дані приховано з міркувань безпеки.

Р2. Їхня техніка?

Да, да.

Р1. Там перед Рубанкою ж, пам'ятаєш, шо там самольот ото?

Р2. Я не помню.

Р1. Там і слід щас є. Ну заробили ті ями, ну як..

Р2. Ну кацапи нічого не робили тому. Тільки ми тоді.. Гайворон перепахали – це вобще ж, там [тепер] реконструйована дорога. Там були колії – по пояс.

Р1. І Голінка там на повороті. Та воно й щас не дуже.

Р2. Голінка – вобще перепахано, там же все відновлено.

Так цей асфальт оце під час війни клали?

Р2. Після війни.

Ну після виходу їхнього, ну в ці [останні] роки? Ми ж бачимо, що він свіжий.

Р2. Там було таке, шо проїхать легковою неможливо взагалі.

Р1. У Гайвороні не були?

Проїжджав на Голінку, я проїжджав.

Р2. Там були такі колії, я ж кажу, шо ми легковою поперли, дак ледве-ледве проїхали, там танки ішли, понаривали таке шо.

А тоді ж ми зразу, тільки вони вийшли, ми щебьонку туда висипали, трохи зразу заложили ті ями, шоб людям можна їздить. Тоді положили плити, об'їжджали там, ну воно пагано, грязюки, да воно залишки і досі там, мимо моста, ну такі пешки положили, хотя би для велосипедистів і пєших.

Місцевого населення.

Р2. Так, ну вони [населення] начали і мотоциклами їздить, тоді поїхали й легковими, а тоді поїхали більш важкі – і провалилися, бо вони для перекриття предназначені.

Не для проїзду.

Р2. Не для проїзду. Ну й отож виникло питання реставрувать бистро міст, і по-моєму, Валентина Борисовича [брат], він сам же гайворонський, і то мільйон десь зразу кинув грошенят. І ото з військовими Борисович найшов, у Конотопі вони до війни дислокувалися. Ну найшли..

Якась ремонтна бригада?

Р1. Інженерні війська були.

Р2. Вони там на Конотопщині відновлювали, і тоді ж заїхали; ото вони бистренько, ми дістали швеллєра із .. Пісок, там вєса, якийсь чоловік нам дав безкоштовно.

Р1. Крути. Ми ж у Крути наче. У Крути їздили.

Із станції [Крути]?

Р2. Да, вєса [там] були на вугільному складі. Ну вони бездіяли, просто такі. І ми ото ті швеллера забрали, привезли сюди, бо військові казали.. Ну ми шукали дуже, їздили і в Батурин, там [знайшли] такі, що довезти не можна, транспорту

тоді ж такого не було: двінадцять метрів дліна, великі ці, ферми.. І нашли ж ото у Крутах, привезли ті швеллєра, і потом будівництво, купив той. Ну там офіційно було воно відкривалось, і Чаус[1], по-моєму, приїжджав. І тоді за місяць хлопці зварили той мост. Він ще трохи вистояв, там потрібна [була] вистойка. І тоді запустили транспорт.

Ясно, дякуємо за інформацію.

Запис Д-51

Респондент: *Крутоголов Юлія Сергіївна.*
Рік народження: *1995.*
Професія, соціальний стан: *волонтер, керуюча БФ «Янгол ЗСУ».*

Основний зміст. Перший день вторгнення, повернення до Дмитрівки з Києва. Перші обстріли і ажіотаж у Дмитрівці. Перехід російської колони через селище. Регулярні обстріли селища у березні. Виїзд із Дмитрівки в Талалаївку. Талалаївка у дні військових дій. Реакція дитини на війну. Включення у волонтерську допомогу ЗСУ та самооборони селища. Допомога у доставці медикаментів. Волонтерська робота у 2022-2023 роках і створення окремого благодійного фонду, особливості його зв'язків та діяльності, сприйняття у селищі.

Чи передбачали ви, що може розпочатися широкомасштабне вторгнення, саме в лютому 2022 року?

Взагалі ні, я була тоді в Києві на роботі після суток, взагалі нічого, взагалі даже не думаючи. Після суток я завжди приходжу лягати спати, а то якось тривожно було нічого не робивши, думаю, треба полежать поспати. Лежу-лежу, – ничого не спиться. Добре, встала, николи я ничого там не робила такого, все стандартно як завжди. А потім захотілось мені постірати штори, я якось звоню чоловіку, він каже: «Та може ляжеш спати, після суток тобі нада поспати». А мені знову на сутки на наступний день після суток. «Ні, – кажу, – та я постірала штори – кажу, – я займусь домашніми роботами». Постірала штори, дійшли руки до дорожок, хотя взагалі я їх.. – лежать собі й лежать, зйомна квартира була в мене; ми не одні були, тобто в нас була сім'я ще, друзі, в них народилась тільки недавно дитинка друга. Получається, постірала я все, лежу. Десь може години дві ночі – я знову не можу

[1] В'ячеслав Чаус, голова обласної державної адміністрації на той час.

заснути. А я повинна була їхати додому, думаю: сьо[го]дні не поїду, а поїду через день якраз, думаю, буду ще одні сутки [на роботі].

Два часа ночі, може два двадцять, звоню чоловіку: «Ну всьо, я навєрно лягаю спать». А він: «Ти знову не спиш?» Кажу: «Ні, ну не можу, щось не можу собі місця знайти». Лягла спать. Десь у чотири зчемто мені звонок, взагалі так думала зразу, що пропущу, шось такого плану. Я зразу піднімаю трубку, кажу: «Шо таке, ну я ж тільки заснула недавно» (для мене це було бистренько якось). Він каже: «Вставай». Я кажу: «Шо таке?» [Чоловік] каже: «Війна». Я так кажу: «Не поняла». А я встаю, і зразу в вікно – і в мене взриви. А я живу на Академмістечку, і в нас дальше було чутно, і було зарево. Перше, шо сказав чоловік: «Набирай воду». Добре, що в сусідів завжди бутилки ж були, і ми давай набирати. Я встала, бистренько вдягнулася, перше шо я.. Він [чоловік] отключився, він каже: «Я на роботі», а він в ТЦ «Україна» там був на сутках. І получається[, чоловік мені] каже: «Набирай воду, я буду на зв'язку». Я кажу: «Їдь додому». Він каже: «Я не можу закинути робоче місце, я приїду, як тільки поміняюсь у восім годин ранку». А на [годиннику] було чотири – чотири двадцять ранку, десь так. Перве, що я подзвонила додому мамі, мама навєрно на другий раз тільки взяла трубку. В мене перші слова були: «Мамо, ти тільки не безпокойся». Вона каже: «А шо таке, ти в аварії?» [..]. Кажу: «Ні-ні, мам, війна началась». Вона ж зразу цей[, я] кажу: «Ти тільки малечу не лякай, мала [моя] спала, у мене є доця, – кажу, – Тільки, будь ласка, не лякай її».

А вони були [тут] у Дмитрівці?

Вони були у Дмитрівці, ну ми ж знімаємо квартиру на Академії[1], працюємо і приїзжаємо в село, ну тобто, в мене там графік був три через три, або чотири через чотири; у мене руководство дуже гарне, вони знали прекрасно, що в мене є дитина, мені потрібно їздити. Получається шо, кажу: «Мам, ті[ль]ки не безпокойся». Другий телефонний дзвінок у мене був [адресований] моєму руководству. Я кажу: «Віталій Володимирович, началась війна», він каже: «Юль, я знаю. Ти де?» – « Я вдома» – «Юль, ми за кордоном». Це те, що він сказав. Каже: «Ми знаєм. Дуже добре що ти позвонила, не безпокойся». Кажу: «У магазині каса». Він каже: «Не лізь, все добре». Я кажу: «Якщо потрібно..», того шо в нас офіс на Чайці був. І, получається, він поговорив зі мною, ми ж отключились; у нас робочий чат, зразу всі працівники наші ж давай писать хто де, на якому районі, «на Оболоні» там цей, там пишуть; хто в Борисполі був, каже, у нас взагалі тут невесело. І всі були онлайн, всі швидко всіх підтримували.

Я забігла в комнату [сусідню], Катя з малечою спали, чоловік її тоже спав, я кажу: «Катя, підіймайся, давай набирать воду, війна». Вона ще зрозуміла, а чоловік зразу її ні [*сміється*], каже: «Та ляжте спать, вам шось у голову прийшло, Юля, ти після суток не спавши, ляж спать». А тоді він через годину, от чесно, поки ми

[1] Тут мається на увазі уже згаданий район Академмістечко у Києві.

бігали по квартирі, малеча спала, вона там бистренько смєсі[1], туди-сюди. Тоді я позвонила мамі, у мене готівка була, а я знала, що у мами є кредитна картка, кажу: «Мам, давай я тобі кошти зніму на всякий випадок». Я пішла, це вже було навєрно сім ранку, десь отак. На Академії в мене зразу є банкомат, я іду і до людей кажу: «Війна началась, війна началась». І всі ж, дивлюся, там хтось у машину вже грузиться.. І така сама цікава ситуація була. У мене біля будинку остановка, якою я завжди на роботу їздила, стоїть [там] чоловік, ну років може до сімдесяти. Кажу: «Війна началась». Він такий спокойний стоїть, каже: «І шо мені зробить, на роботу не їхать?» [*сміємося*] І мене здивувало те, шо зліва біля ринку в нас люди пакуються в машину, [а] справа у нас стоїть остановка, десять людей, які стоять і їдуть на роботу. Я на них дивлюся, я кажу: «Війна началась!» – «А ми шо, – каже, – не бачим?» А там зарево! Я ж стала в чергу, в банкоматі вже було людей чимало, я була навєрно шоста. І після мене чоловік двадцять уже стояло, того шо всім нада були кошти. У мене зразу в голову не прийшла ідея, шо [можна] взяти білет і поїхати додому; ждала чоловіка, приїхав чоловік – все, у мене сльози, все зразу. Давай же ж вирішувать, позвонила до знайомого, тоже розбудила, ще тоді зранку, кажу: «Війна началась». А вони на лівому березі були, кажу: «Давайте собірайтеся, того шо хтозна». В послєдній.. Ми ж дивимся новини, всі телеграми навєрно попідключалися зразу, де раніше ми не сиділи. Наприклад, я новосні канали дивилась тільки тоді, коли у мене був час, у телеграмі [переглядала] більше такого жартівливого, там Тік-ток і все. Все ми гортаєм, все за війну, началося – там кудись летять, там Ірпінь, Буча починається. І от я сиділа просто і не замічала никого зліва, справа. Була на телефоні мама[, кажу їй]: «Запам'ятай мої слова (мої слова завжди були одні): шоб не сталося, я завжди прийду додому, без різниці через скільки часу, але я завжди буду дома і вас знайду». Це для мене не було проблемою, того шо треба було і маму успокоїти, і дитину.

Вже тоді у вісім ранку (якої школи ж? – нема ниякої школи; тоже шось в школьній групі написали, чесно, туди даже не звертала уваги) зашли ми в метро, чоловік зайшов в онлайн білети, залишився один [квиток] до Бахмача. Я кажу: «Значить з Бахмача візьму таксі». Я вже подзвонила знайомому таксісту, кажу: «Саш, будь напоготові, мені нада в село». Всі зрозуміли що, і, каже, не питання. Одне місце, яке він бронює, ми заходим у метро, у метро всі – хто реве, хто цей. Я сідаю у вагон, чоловік залишився у Києві, він не поїхав. Він сказав: «Я не поїду, я піду зразу у воєнкомат, я не їду». Я сідаю у метро, я бачу дівчинку, яка тримає ігрушку м'яку, мама, яка просто сидить і плаче, але не показує виду. Я повернулась зліва-справа, у мене просто пішли сльози, я почала зразу плакати, того що така ситуація: двері у метро закриваються, у мене чоловік залишається по ту сторону, а я їду дальше в метро. Приїхали ми на ж-д. [вокзал], взриви були вже у Подолі.

На центральний [київський вокзал]?

[1] Суміші для дитячого харчування.

На центральний, да, от шось я точно вам не скажу, ми ховалися внизу в самому ж-д. [вокзалі], де глибше.. і ми ждали довго потяга, чогось якось довго, для мене це було дуже довго; завжди на зв'язку, телефон був заряджений, мамі я сказала все позаряджати, того шо мало лі, сказала, що я їду. Читаючи новини, бачивши, шо в Конотопі робиться, тоді Попівку глушили, ми доїжджаєм до Ніжина. І в Ніжині у нас екстрена зупинка, поїзд дальше не йде. І получилось так, що ми стоїм на вокзалі.

Це вже був день, десь половина дня?

Да, половина дня, десь я скажу так, десь о другій [годині] чи в чомусь ми должни були буть у Ніжині, чи в третій, шось таке. Получається, дальше [поїзд] не йде. Ми стоїм у паніці, біля мене стояла женщина якась, тоже каже: «Мені на Бахмач». Кажу: «Тримайтеся мене, зараз будем добираться». Я звоню зразу в таксі, кажу: «Саш, давай мені машину на Ніжин». Він каже: «Куди?» Я кажу: «Я буду на ж-д.». Ну я йому тільки сказала й одключилася. Мамі звоню ж, кажу, мама в сльозах, я кажу: «Я біля Ніжина, не далеко додому, дойду, не є проблемою». Я з собою брала тільки одну якусь сумочку, там документи і все. Получається, під'їжджає автобус, людина стає, залазить на автобус зверху, і дуже голосно начинає казать: «Будь ласка, всі, що приїхали, проходьте в автобуси, добирайтеся до бомбосховища у центрі Ніжина». А я взагалі Ніжина не знаю, я николи там по центру дуже не їздила. Він просить тіпа: «Пробирайтеся туди». А стояв ще мужчина, бородатий хлопчик, ми якось всі збалакалися, а чесно в мене тоді шось дуже я в паніку кинулася; мужчина курить, я кажу: «А можна закурити, це, я кажу, я не курю, але можна?» Мене от на той період мене дуже сильно злякало все, і ми ж ото з ним начали спілкуваться, а він каже: «Мені треба в Попівку до дружини». У нього народилась тільки дитина. І, получається, нас троє оце..

Попівка це Конотопщина?

Конотопщина, да. Жіночка, оцей хлопець бородатий (а я взагалі ни документів не питала, ничого), і ми залишились на вокзалі. Всі ті [в автобусі] дальше поїхали, а ми і там другі люди, які також собі визивали таксі, вони залишились на вокзалі. Годину з чемто ми ждали таксі, можливо більше. На нервах, того шо всі ж в телефонах.. Приїхало таксі, забіраю я таксями оцю жіночку, – я вже забула як її, ми з нею ще спілкувались, десь півроку назад, шось вона не виходить на зв'язок, може до дочки в Італію поїхала. Забираю я її, і цього хлопця, кажу: «Давайте так: доїдем до Бахмача, а дальше поїдем до мене, а від мене там через Дмитрівку можна, через Малий Самбір там можна добраться».

Ничого не кажучи ще мамі, шо я ще когось везу; якось так получилось, що ми доїжджаєм до Бахмача, ми заїжджаєм в поворот – і їде техніка орковська прям сюда получається, по головній [трасі], по Московській.

Це вже двадцять четвертого [лютого], в четвер?

Да, і получається, те що ми встигаєм, я просто кажу на таксіста: «Жени на всю, того шо нам нада». Ну хтозна, ми не розуміли як вони себе поведуть, і як

взагалі це все буде. Нам сказали, передали, що там, каже, йдуть – і ви обережно. Якась техніка йшла, але більше, можливо[1], орковська, темно дуже було, і фарами він [водій таксі] старався менше показуватися. Ми залітаєм по плиточній дорозі, як уже на Бахмач. Уже стає легше, того шо ти почти вдома, жіночку висажуєм біля базара, вона там мешкає (А, Люда [її ім'я] вспомнила), Люду ми висажуєм біля базара, вона дальше ж іде додому, а ми з цим хлопцем..

Це у Бахмачі [висадили її]?

Да, а ми з Бахмача дальше їдем з цим Сашою до мене додому. З Бахмача вже позвонила, кажу: «Мам, я їду не сама». В голову в мене не приходила цікавість подивитися документи і все остальне. Заходим ми додому, вже приїхали, таксі уїхало. Заходим ми додому, – щоб ви розуміли, вже вдома були закриті вікна, уже забито все, щоб не було світла видно – заходим [*сміється*], горить тільки одна лампочка в прихожій, і одна в спальні, там де дитина була; захожу я, і заходить ззаді в мене такий високий хлопець бородатий. Він: «Добрий вечір». Мама там стояла, чуть в обморок не впала. Каже до мене [*пошепки*]: «А це хто?» Я кажу: «Мам, людині нада добраться до Конотопа, у нього дитина маленька, я його забрала з собою, він залишається ночувать». Мама у мене стоїть, каже: «Я щас буду корвалол пить». Ни документів, ничого я в людини не попитала, може він сепаратист який [був] на той момент, уже зараз ми можем так говорити. Чесно, не спали ми, ни я, спала в мене тільки дочка, мама тоді навєрно [тільки] за дві години до того як вставать, заснула. А ми, получається, він ліг у моїй спальні, а ми уже в залі всі полягали. А він так і не спав, того шо він на зв'язку був із дружиною, дружина [його] спускалась в погреб з малечою, ще півроку [дитині] немає. А там уже добряче в них гатило. А він, чую, на зв'язку: «Сонечко, пожалуста, я вже буду». Ну оце як ти лежиш вночі, тихо в домі, і він оце: «Сонечко, я вже буду, я вже скоро», і ти розумієш: слава Богу, що ми його забрали.

Ранок. Давай же ж йому добираться якось. Я визвала знайомого таксиста, вже тута з Дмитрівки, я кажу: «Якось довозь». Получається, він його забрав до Бахмача. Ми його [гостя] покормили, він давав гроші, кажу: «Ні, ні». Він каже: «Так за таксі». Кажу: «Не нада, ми разом, це не той момент, тобі нужніше буде». Кажу: «Ось за таксі заплатиш, таксі безплатно не повезе». Він поїхав, висадив він [таксист] його у Бахмачі, пішов він пішки до Халімонового[2]. Із Халимонового вже [його] друг на мопеді мєжду оцими всіми кущами вони пробіралися [додому до Попівки]. Ми ще тримали зв'язок місяць. Уже приїхав додому, каже: «Юль, все добре, я вже вдома». З дружиною все в них добре було тоді, тобто вони були разом. Він каже: «Я буду дома, мені вже легше буде, я розумітиму, де шо свистить, і куди хотя би ховаться, а дружина трошечки розтєряна, того шо вона після родів недавно, їй потрібна допомога».

[1] Тобто швидше за все.

[2] Халимонове – село на схід від Бахмача, по дорозі на Конотоп.

Далі ми були вдома. На другий день уже над нашим домом пролетіла ракета, біля завода вона, між заводом – як вона не попала в завод, це було чудо. Папа був на погребнику шось робив, і от над ухом прошуршало ті[ль]ки. Шелест, такий був шелест, первий раз це для мене було почути от якось, я даже не знаю яка там ракета летіла, але вона швидко.

Це вдень було?

Це вдень було, це було десь десята ранку, перва ракета полетіла туда. І почалось те, що ми вдома, з чоловіком ми на зв'язку, в нас на Академії страшне; я чоловіку дзвоню, він каже: «Я стою в воєнкоматі в черзі».

А це ракета, вони щось обстрілювали чи?

Вони, таке чуство, як вона полетіла туди на Конотоп, десь отуда.

Може це наша була?

Ні, мені кажеться не наша, того шо вона десь там чутно було, шо десь чи впала, чи хтозна. […] І, получається, ракета ця, чоловік у воєнкоматі стоїть у черзі, людям видають оружиє, це в Києві, те шо він мені розказував, Київ гатили тоді дуже добре; ми на зв'язку з усіма, робочі моменти, у нас руководство каждому поприсилало кошти, у нас повинна була зарплата бути. Чайки (це там, де у нас офіс) була сіра зона, у нас офіс згорів, зарплати з усім умісті. Ми хотіли тоді приїхать, я чоловіка просила, щоб він поїхав і забрав із сейфа руководства гроши, вони знали прекрасно, де воно лежить, вони б йому сказали. Мій чоловік туди, а не пускають, військові вже стояли, кажуть: «Сіра зона, вже всьо, ви вже не заїдете». І машина руководства стояла, ми хотіли її забрати. Хлопці сказали: ми заберем її на ЗСУ. Ну не забрав нихто її, там якось воно вже закрутилось, я вже не помню точно. Ну[1] факт в тому, що нам руководство чисто всім поприсилали зарплату, і тоді написало так: «Якщо вам потрібні будуть кошти, ми завжди на зв'язку». І чесно, коли у нас, наприклад, кошти закончились, я дзвонила своєму руководству, кажу: мені потрібно, можна? Не питання, вони зразу висилали на карту; вони сказали, те що ви в нас скільки років, і я не хочу, каже, щоб ви із-за оцих упирів страдали.

А ви багато років на цій роботі попрацювали?

Шість років, я і управляючого заміняла, і адміна.

Ясно. Ну нас цікавить більше те, що у Дмитрівці відбувалось.

Потім що? Потім як нас обстрелювали, це саме.. я даже не скажу, коли це було, це зранку, в який день не скажу.

Дні вже важко згадати, тому ви краще згадуйте порядок, що за чим було, це простіше.

Получається, ми вже вдома, в магазинах.. Чесно, я вже не скажу ни день, нихто не рахував ни дні, ничого.

Згадуйте просто події, і що за чим по порядку.

[1] Тут, як і в ряді інших випадків у тексті, відповідно до говору мешканців регіону «ну» вжито у значенні «але».

Магазини зразу позакривалися, навєрно на другий день позакривалися, нічого почти не було.. Та даже скажу один це мого однокласника Б[…][1] магазин «Продукти», от чесно, він всей час працював не закриваючись, дійсно, все що було, все іменно.. ще Савченкѝ були відкриті, там трошечки, уже допродували те, що є. Ми в той день, я знаю, понабирали багато продуктів: чай, кава, харчові набори, тобто все, що можна було готувати; олію брали і спички, оце шо треба було. Черги були чималі.. оце ж один магазин робив, потім оце як первий раз якісь ракети летіли, я не помню откудовась, я знаю одна на Прилуки. А, це вже тоді коли обстрѐлювали село, який день, точно не пам'ятаю, помню десь п'ять ранку (у нас вбиральня на вулиці була, бо наш туалет [був] недороблений, там бачок не робив, і всі ж ходили на вулицю), пішла я на вулицю, сиджу собі. Летить ракета, прям в мене получається в городі ж завод, летить ракета – і прямо на мене, ну так як дивлячись прямо. І я не знаю, як я швидко успіла просто [*сміється*] взяти все в руки, залетіти в дом, і сказати: «Артобстріл». Я вже розуміла, шо буде, не знаю чому і звідки, але от воно якось.. із-за того, шо ми вже чули. Вони ж [росіяни] тоді стояли під Гайвороном, оце ж та дорога, яка були, вони прокладували путь. Получається, у нас виїзда не було на Бахмач, ми могли тільки їздити в Талалаївку, тобто оця дорога була відкрита, [а] туди – ні, того шо прострелювали все. Багато знаєм, що тоді і наш місцевий житель загинув, Углач, Олега ранило в руку, там ще хлопців ранило. Вони [хлопці] також їхали з роботи з Григоровки, вони працювали, тобто нихто не залишав свої робочі місця, всі працювали, тому що все одно працювати потрібно. Війна війною, але робота сама себе не зробе, і сам ти себе не прокормиш нічим.

Чи не пригадаєте, як люди у Дмитрівці, от перші дні, як вони реагували на події війни, там же колони почали йти?

Усі були на телефонах, у нас була тоді Дмитрівська група, у нас вчителька її зробила. Потім так вийшло, що вона не захотіла вести, і почала вести її я, тобто я є власником групи Дмитрівської зараз в телеграмі, і ми старались не писать куди шо в цьому, тому що я розуміла, що це всі наші, але нельзя було, ми там багато тоже були написали: «Щось летить – ховаємся», такого плана. А тоді сказали, що в одному селі забрали телефони, і ця людина є в нашій групі. І ми після того сказали, шо не будем. І получається те, що..

Телеграм-група.

Телеграм група оце все писали. Ішла тоді колона, це саме таке, що врізалось в пам'ять, коли йшло сто з чемто техніки.

Не пам'ятаєте, з якого напрямку йшли?

З Ічні отуда, через Ічню вони йшли, і йшли туди, я так розумію, на Сумську [область] чи куда вони там.

Тобто вони не зі сходу, а із заходу. Із Кропивного, мабуть?

Вони загубилися, це та якась колона, яка загубилася, і вона пішла не в тому напрямку. Я так розумію. Вони взагалі повинні йти тудою були, через Гайворон і

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

Голінку, але вони пошли сюдою. Перше, саме цікаве було, що колону сопровождав хтось із наших.

Це перші дні були чи вже трохи далі?

Трошечки далі.

Мабуть, початок березня?

Да, десь березня. Ну те, що в нас в лютому сильно вам не скажу, шоб дуже було таке, люди були налякані, да дійсно, всі завжди були на телефонах.

У перші дні руху колон не було через Дмитрівку?

Ні, ні, через Гайворон туди, да. У Дмитрівці тільки одна колона йшла, все. Те, що я пам'ятаю, можливо я не все пам'ятаю. Да, тільки одна оце. А тоді вже наші йшли.

Це вже під час визволення?

Да, а так було тільки їхня, перва сопроводітєльна машина була українська, тобто хтось із наших здав, і їх вів, точніше хтось просто вів.

Так цивільна [автомашина], чи військова?

Цивільна автівка якась. І в нас тут стояли наша поліція, тоді тероборона наша, [*посміхається*] – получилось так, що вони виглядали, так як люди казали, чесно не скажу, того шо у всіх різні версії. Але так получається, що ця машина замічає їх, і передає останній, і з останнього [в колоні] вистріл був по них, і вони, получається фугасом [російським] попало воно в тую, і фугас розірвався, і понівечило продуктовий магазін Фішки, а так би якби не туя, попало б у пошту, розбомбило б пошту. Чесно, це саме найхужіше було, того шо ми сиділи в хаті і дуже сильно оглушило, а ми мешкаєм осьо..

У районі центральної вулиці, да?

Та ми оссьо, ось ми по Поштовій. Я малу вдіваю, і чуствую такий взрив, і так темно, ми не включали нічого в хаті. Крик такий на всю хату..

Це було звечора чи під ранок?

Це ноччю, іменно вночі було. «Не включать ничого», – мама закричала, – «Не включать ничого». Я присіла, в голові так якось як вспишка якась проізошла, по-первих темно, я на ощуп дитину вдіваю, і в нас виход отут получається, ну, виход – і зразу двір то єсть на виход, я кажу: «Як нам в погреб?» У нас єсть ольшанйк, і єсть погреб, кажу: «У погреб не йтимем, бо можуть сюди попасти, а там може хата збереже». І, чесно, ми стояли в коридорі, а в нас іще отой щотчик з отією мигаючою, кажу, давайте фломастером замажем, щоб воно не мигало. Дак чесно я його чи ізолєнтою просто закрила, щоб ниде, і злєва, і справа, щоб він не мигав мені в коридорі. Получається, що ми ждали, ох і гул стояв, батьковий брат дзвонив, каже тіпа: «Серьога, вийди пощитай танки». [Батько] каже: «Не піду»; того шо в нас рисковано було виходить оттудова. Ці йшли так, що вони заїжджали на всі вулиці, у них, я так поняла, сопроводітєльні танки були, тобіш два-три заїжджає у вулицю і охраняє колону центральну, яка ішла. Там все йшло[1]. Вони дойшли до низу,

[1] Тобто у колоні були наявні різні види військової техніки.

ограбили магазин нижній, вирвали там вікна вибили; вони ще стояли, вони зайшли на одну [в]улицю, на іншу. Сусідка (це вже на ранок, як усі [одиниці техніки] повиходили) розказувала, каже: «Одкриваю вікно – і дуло танка у вікні!» Вони просто розвернуті танки були, ожидали того, шо .. Чесно, якби пару танків – села б не було. Якби їх хтось тронув, або їм би шось не сподобалося, вони могли в той момент, коли цих побачить, вони могли розбить центр весь. Вони пройшли, знаю, шо один заглох, я помню, шо на пожарку одтя[г]нули.

Вони?

Ні, наші, ми вже зранку.

А вони залишили його?

Да, вони його залишили.

Так іменно танк, не БТР?

БТР, по ходу з паливом, шось було з паливом зв'язане. І короче наші, я так розумію голова, хтось іще там, короче відтягнули вони його на пожарку. Де вони там його дівали – це вже ніхто ничого не знає. Знаю, що вони руководили всім цим. І получається, що оце вони були, тоді в Гайвороні як вони [росіяни] стояли, у нас продовольче нічого не їздило. Ігорь привозив, я не знаю, де він все брав, хліб у нас завжди був, голова привозив. Получається, тепер розумію[, що] без согласія голови не привозилось би. Ну хліб у нас по можливості був. Я помню, цукерки привезли, ми брали цукерки, шоколадки. Де він їх брав? Ну чесно, дуже йому дякуєм, того шо на той період нада хоч шо-то було. Да, ми то привикші там домашнє їсти і все остальне, але от у стресових ситуаціях, коли мала каже: «Мам, а я хочу оте», а ти розумієш, що ти не можеш дати, і ти роз'яснюєш, питаєшся розказувать, але не все, ну тобто шоб не травмувати, ось такого плану.

Тоді коли вони начали обстрелювать, це вже навєрно березень був, да десь так; я не знаю чого, ну тобто нихто ничого.. розказували те, що як в полон взяли когось із Гайворона хлопців, і короче на другий день начали обстрелювать наше село. Ото получилось так, що ракета, яка – це була наводяща ракета. Взагалі, так як тоді вже пізніше розказували, шо вони [росіяни] повинні були обстрелювать начать з ночі; [а] ракета, яка вилетіла, вона вроді в них застряла, і вони її зробили тільки зранку. Так як казали, по ходу вони каву попили і почали ж по нам тоді гатити. Летіла вона [ракета] впала отута осьо біля обеліска, і ще, казали, якась була, но я вже не знаю. От я бачила одну; уже на той період ми чули десь там бахкає, то ми вдівалися, і я ж ото як в туалет вже ішла, то ми вже вдіті всі були. Оце ракета залетіла, я залетіла в хату, кажу «Артобстрєл»; я вспіла малу взять за руку, і завести; ну получається, мама вибігає.

Це ракети мабуть були із РСЗу?

САУшка. Працювала САУшка, і добряче працювала. І, получається, я її [доньку] впускаю в погреб, бабушка прибігла, вобще не понімаючи, що проісходить; я тільки впускаю її в погреб, – ракета раз над головою і сюди в напрямку Прилуків полетіла. Така вона велика була іменно, от я не знаю, можливо і

«Калібр». Ну вона велика була, вона длінна, надо мною отак просто пройшла. Раз ракета, другий раз, короче в нас над головою біля цього завода літали навхрест отак ракети. Чую: там взривається, там, я ж чую виходи, і я чую вже й приходи. Тут лягло чимало в центрі, ну получається, в Тані в двір попало в сарай, ото згоріла й автівка. Чесно скажу так: від прильота шифер летів аж до нас, отут падав у нас отам на вулиці, в мене тато був у дворі. Він у нас просто служив в Нагорному Карабахє, і він трішки розбирається в цьому, взагалі як себе просто вести [під час обстрілу]. Він каже, я буду на вулиці, я вам буду казать. І тоді, коли прилетіло Тані, я думала, що прилетіло десь біля нас, я вийшла з погреба, кажу: «Папа, па!». А він не озивається. Всьо, в мене сразу, кажу: «Де ти?» Я уже всьо, мама каже: «Не йди никуди». Я вже просто вибігла з погреба, шукаючи де; а він аж був у конці другого двора, каже: «Я тут, все нормально». І ми чуєм «гух» – прильот, прильот, чую виходи, ми всі пишем на групі [у соцмережі], кажу: «мовчки, всі просто ховаємся», не було варіанта куда шо.

Час навєрно отак було, чесно, в погребі холодно, ми були всі в погребі, кішка прийшла тоже, кішка біля нас була весь час, собака був на прив'язі. Саме цікаве, шо собаки перед тим дуже сильно гавкали, лаяли перед обстрєлом, а на обстрєл всі мовчали. Просто всі мовчали, не те шо, а перед цим ранком ни одного писка собаки я не чула по селу. От взагалі животні дуже сильно реагують на це, вони за це можуть вить, гавкать, от давать якісь попереджуючі ці всі штуки, – а на другий день мовчать. Оце вже все, оце вже вирішено по собакам. Ось летів недавно шахед, то було чутно вєздє, по всьому селу собаки гавкають, наче не знаю шо. На ніч летить шахед – мовчать собаки. Це було так іменно тоді.

Час ми просиділи, малеча труситься, сльози: «Мам, давай уїжджать, пожалуста, давай уїжджать». Я звоню голові, кажу: «Борисович, що робить? Ми в селі, ми тут». Я чую, він тоже переживає, вони никуди не виїжджали, вони були тут. Тоді […][1] уже, получається, вивозив людей. То біш він на автомобілі, тоді ще і машина Тріпачка, завголови: всі оце на виїзд, получається, забірали дітей, батьків і дітей, і вивозили в Талалаївку. Я, сидячи вже в погребі, просто..

Казав Трепачка, що в Займище вивозили.

Ну в Займище, ну ми їхали в Талалаївку, Ігорь нас вивозив. А ті люди тікали в Займище, да, оссьо мої знайомі, ці вже, просто в кого була машина – вони тікали в Займище, тобто хотя би [*нерозбірливо*] з села, і уже хотя би бачить. Я б не виїжджала, мама не захотіла виїжджати, бабушка плаче: «Я не виїду», папа каже: «Я останусь по любому». І я стою як у розбитого корита, того шо в мене дитина плаче, сльозми заливається: «Мам, поїхали». А їй страшно, а їй холодно, півтора часа вони гатили навєрно, і я вихожу [з погреба] – уже просто так надоїло, я іду робить чай. Я несу дві чашки чая отак, летить ракета над головою, я навєрно трьохетажним матом кажу, і пішла дальше в погреб, чую: гу-гу, прильот. Я просто

[1] Персональні дані тимчасово приховані.

захожу з чаєм уже отак у погреб, кажу «вийди» я на малу, виходила вона у мене трохи з погреба. Мама: «Шо ти робиш, не виводь дитину». Я кажу: «Вона должна виходить». Я не знаю яким чином, но я начала реагувать на це, що значить єслі туди летить, пролетіло над тобою, значить воно тут не впаде. Якось воно так получилося.

Дзвонить Борисович, каже, давай. Собрали ми вєщі, трошки вгомонилося воно. Собрали ми вєщі, і я помню, шо короче приїхав Цілина Саша, забрав нас машиною до сільради. І ми сіли в машину. Сідали просто в машину на пол, отак пригинаючись їхали в Талалаївку; нас Ігорь вивозив, бабушка тоже, мама, ну всі отак сиділи, того шо так гатило. Я по дорозі дзвонила, там де я завжди їжджу автобусом, у мене ж є номера, дядь Колі звоню, кажу: «Дядь Коля, можна десь остаться у когось?» Він каже: «Я вже прийняв переселенців, давай до моєї куми». Короче привезли нас у Талалаївку, дядь Коля мене вже встрів в Талалаївкі, забрав машиною, привіз до куми. Це в центрі села на кругу вони жили.

Ми приїхали, а в неї чи дев'ять чи сорок днів по сину, в той момент ми приїжджаєм до неї. Жіночка дуже добра, ну от такої приємної і доброї людини я ще не зустрічала. Скільки вона всього перетѐрпіла, вона нас прийняла: бабушка, мама, я і дочка, були ми там поки гатили оце все. Десь ми неділю[1] посиділи. Тоді саме хуже було чути, коли наша авіація летить. Вони їх [окупантів] тоді в Смоловому накрили. Саме тяжоле, ми стояли на вулиці, я знаю, шо тьоть Таня жарить катлети [*сміється*] у цьому, у кухні; мама сидить, а я вийшла на вулицю кажу: «Летить!» А тьоть Таня така перевертає катлєти: «Ну хай летить, єслі вже накриє, то накриє у хаті, никуди ми бігти не будем». То єсть вона вже тоже розклеїлась, сядем, каже, в прихожій, це така сама маленька була комнатка, каже: «Єслі накриє, значить останемся ми в прихожій». А чесно, я вийшла на вулицю, у них там такий колодязь[2] і накритий оцим; я кажу: «Хоч у колодязь спускайся». Бо там заходить туди нада було. Летить, і він летів отак якось над головою.

Це в Талалаївці?

Да, це в Талалаївці він летів на Дмитрівку, ну тіпа на Смолове. Він чутно як скинув, якось у мене мамка подзвонила батьку, каже: «Ховайся, летить авіація». Наша, просто каже, ховайся.

Боялись, що Дмитрівку будуть?

Чесно, я скажу так, як летіла авіація, я думала[, що] з мого села нічого не останеться, от на той момент я думала іменно так.

А було декілька літаків?

Да, вони ж накрили всю колону, хлопці наші одробили дуже харашо. І ми ще навєрно неділю там посиділи, тоді бабушка захотіла додому, одвезли ми короче додому. На другий раз вона була [в]дома, папа шось тоже.. Короче якось те, шо ці [росіяни] начали опять обстрелювать, і вони попали у зерновий осюди, десятий вроді би цей. І бабушка була на городі, вона впала, її підкинуло оцією

[1] Тобто тиждень.

[2] Пізніше у телефонній розмові було уточнено, що це був не колодязь, а накрита яма для насоса, який подавав воду зі свердловини.

вибуховою хвилею. Папа вже ж підбіг, її забрав. Дзвоне [мені], вся в плачах: чого я поїхала, чого я вас не послухала. І ото після того, навєрно шо отож тоді накрили, тоді наші вже навєрно.. Чесно, не вспомню дуже харашо; я знаю, що ми ще пару днів побули, і ми вернулися додому.

Це вже був квітень?

Навєрно може в десятих числах [квітня] ми вернулися додому. Ми чимало [були у Талалаївці] із-за того, чого ми остались більше, того шо в мене мала на отрєз сказала: «Я не поїду».

А скільки років їй було?

Шість. Це вже третій рік же ж пішов війни?

Третій пішов, да.

Шість, начало сьомого. Ну а що мені дитині, вона плаче, звонить: «Пап, пап». Він каже: «Все добре, наші там відіб'ють». Ми їй розказували, що це просто погані люди зайшли, а вона: «Мам, це Росія». Ну тобто вона вже розуміла, вона вже чула наші розмови, вона все прекрасно розуміла.

І от почалось те, шо ми вже вдома, ми вже бачимо, шо там робиться, бачим новини, і тоді вже як оце пройшло у мене, первий раз приїхав чоловік додому. Вони приїхали, вони такою дорогою цікавою їхали, каже: «Там розбиті танки, там дого-ра». Ото після того як розбили [колону росіян], на другий день я була вже в Гайвороні, ми привозили хліб. Уже з того моменту я почала займаться допомогою, просто допомогою. Ми привезли хліб, сказали, що тіпа заплатіть, я платила вже з своїх [грошей], я сказала: «Ми з людей, які були в окупації, грошей не візьмемо».

За хліб, да?

Да[, кажу]: «Ми з них грошей не візьмемо». Пороздавали ми хліб у Гайвороні, і я залізла первa на САУшку. Ми заїхали, получається, у Гайворон, розгрузилися, я бачу свою подругу, з якою ми вчилися, жили в общагє. Кажу: «Інно, нормально?» І Яна стоїть. «Яно, – кажу, – нормально?» А вони кажуть: «Телефони позабирали наші», [а] у них були айфони, короче все позабирали вони. Каже: «Юлю, просто цей». А я дивлюся, мені плакать хочеться, я стою, я бачу, як вони всі розбирають їжу.. Їдем по Гайворону, там подушки валяються, там все.. Ці тварі повитягували все в людей, просто [все]. Там розбита техніка, там цей, оце ж, получається, збоку валяється цей танк розбитий. Тоді ми поїхали на Голінку. [Там] САУшка стоїть, а хлопці наші палять вєщі короче цих, орків. Ну там сапожки стояли.. Я кажу, шось [за Балашова] заговорили, кажу: «Треба ж на музей забрать». І я залізла на САУ. Вони: «Обережно». А мені так хотілось, я залізла, а там стільки ракет у САУ лежа-ли, нам повезло тоді дуже сильно, шо вона зависла. То біш вона не вистрілила.

Заклинила?

Заклинила, тобто була заряжена ракета, було ще збоку лежало, десь отака стопка ракет лежала, ну десять так точно було там. І плюс в оцій штукє було ще ракети, в оцьому, як воно називається, я не знаю.

Боєкомплект?

Да, тоже заряжений був. То біш там не було пару ракет, але вони всі дальше заряжені були. І ми поїхали дальше, заїхали ми в те село, там взагалі..

У Голінці?

Там постра[ж]дало воно дуже сильно. Дальше ми не їхали, казали у Смоловому там замініруване туда, дуже довго будуть розмінірувать. І оце вже тоді дорогу відкрили, тобто можна було вже їхать на Бахмач. І ми оце потрошку оце все ж убирали, ну вже нам нельзя ж було убірать, та і дівчатам сказали: «Вон отсюдова, [*сміється*] ми вже сàмі тут». Тобто військовим ми не мішали, того шо це їхня робота, не нада було їх.

Знаєте, що саме цікаве: шо нихто не задавав дурних питань, всі прекрасно знали все, і просто було дуже класно тоді шо.. якось люди розуміли це все. Я знаю, шо у мене тато стояв, оце як заїхала тоді бригада наших, отсюдова ще ж тоді я готовила бутерброди, я знаю, що Євгенович дзвонив мені, каже: «Юля, там нада ковбаса», а тоді вроді би «Отбой». Кажу: «Та нє, ни фіга, я вже порізала». Я пошла.. на веліку! Отак просто, воно десь гатить, а я їду на веліку просто осюда на виїзд.

Це ще в березні?

Да. Оце ж тоді, уже забула, ті[ль]ки вспомнила, получається, я ж їду на веліку, у мене тато стоїть з оружиєм, йому шось дали. Каже, вдруг цей, будем..

Патрулювання?

Нє, вони наче, ні, патрулювали тоді. І вони тута, получається, я привезла бутерброди, тут приїжджають пацани на машині, уже перезаряджають джавеліни, і поїхали дальше.

Це військові були чи тероборона?

Ні, це військові були, з тероборооною нашою стояли. Получається, папа шось із ними (це нада у папи питать, він з ними спілкувався) допомагав стояв. Чого на ньому оружиє було, я даже не запитала, він сказав: «Юль, тікай отсюдова». Того шо вже чутно було там гатило. Тоді я поїхала туди хлопців провідала, потом отсюдова поїхала туда, з моєю ще вчителькою [Назаренко Наталією Олександрівною] ми готували чай, каву в термосах, пішки пішли туди односить. Сиділи..

Це ще до виїзду було?

Да, це ще було до виїзду, це ще якраз за пару днів до виїзду, ми ж ото каву готували. Тоді оце як ми виїжджали.

Це була ваша ініціатива [допомагати військовим] чи це хтось запропонував?

Да, моя, я сразу рвалася, а тоді тато каже: «Ну, не лізь пока шо». А тоді ж вроді би Борисовичу, не помню кому дзвонила, кажу: «Давайте, щось допомагать». Шось писали, з учителькою зідзвонились, кажу, [давайте] шось готовить. І получається те, шо приїхали ми, я не помню, дядь Валєра стояв з ними, курив; я дуже помню картину, шо я в нього забирала термоса од хлопців тоді назад, от я його тоді послєдній раз побачила. Тоді ж ми виїжджали, а він вивозив свою сім'ю. А [дорогою] назад розбився.

Катастрофа чи.. попало шось?

Взагалі нихто ничого не знає, того шо тоді гатило. Може він шо побачив, може шо.. ну я чесно, я так думаю, шо може десь хтось біг, може шо він побачив.

А де це сталося?

Як на Талалаївку, біля Колодязів там, як їхать на Талалаївку дорога.

Це біля Червоного Колодязя?

Да, ну десь отам. Там уже вибито вроді би пам'ятник стоїть. Він [*нерозбірливо*] і вилетів вроді би через лобове, об пеньок, оце шо балакали люди. Я просто картину помню, що я його ввечері бачила: він курив, сидів з хлопцями розмовляв; а тоді так получилось, що вивіз сім'ю, а сам розбився.

Це вже було як повертався, да?

Да, машина його зараз стоїть у нас біля вулиці, у батька. Розбита в таком состоянії, шо отак, всмятку. Оце тоді таке було.

А потім, уже як наші тут були, ми готували, я борщі; я знаю, шо купляла цинкові відра, вставала в чотири ранку готовила, у мене в бабушки була така, ну вона завжди варила картошку в мундірах, свині, скажу так. Така у нас була просто велика миска, в одній вона готувала оцю тіпа картошку в мундірах, у другій варення завжди закрутку, чи двадцять чи тридцять літрів така каструля була. Я забрала у неї оту каструлю одну і другу забрала. Другу вже ж там, получається, у мене плитка така чотирьохкомфорна, але друга [каструля] туди не вміщалась. Я ставила велику, і просто в одній один раз зварила, а вже другий раз у тій самій, тільки другий раз. Получається у чотири ранку, то звечора чистила картошку, моркву, буряк, то єсть все. От вони хотіли гарячого. Приїхали тоді бригади, були вони там, там, там, я брала такі точки, там де знаю, що мало хто може й приготовить туди.

А тут багато військових було?

Дуже багато було військових.

Це у березні, чи вже після звільнення?

Після звільнення.

А, після звільнення це було.

Те, що у березні – годувала бутербродами і чаєм гарячим, все. Вони там, вони дуже сильно.. і часу не було.

Ну і менше їх тоді було, да?

Ну я їх менше бачила, вони їздили, но я ж не останавлюватиму. Я бачила тільки те, що тут було, і там було, і все. А там, де вже вони тута… куди вони йшли, я даже.. не знаю чого, ну воно вибивається з пам'яті, просто зараз помниться ось наприклад півроку моменти, а ці от якось більше, можеш згадати, але картинками, тоді коли там в розмові, от говориш, говориш, тоді хопа – вспомнив той момент. Хроніки чистої дословно я не можу згадати.

Ну це ясно.

І получається, ми кормили їх, потім я позвонила.. А, після визволення я перед цим я ж дзвонила, шо в окупації, ну, получається, село, кажу, виїхать не можу, дзвоню руководству, вони кажуть: «Юль, давай попробуй вирватьсяна Київ, ми

заберем тебе в Іспанію». Вони були в Іспанії. Я кажу: «Ні-ні, я дома не покину». А вона: «Так з мамою». Кажу ні, от у мене був принцип: я не хочу залишати свою країну; я розуміла, що можу тут принести більше користі чим десь. Да, я там буду в безопасності, але це не те. Ми залишилися, вона [керівник] каже: «Чим мені [до]помогти?» Кажу: «Потрібні таблетки». Чотири чи шість ящиків вони мені прислали таблеток, бо я помню, Тріпачка їздив.. чи Вася в Бахмач їздив, у Прилуки тоді, короче їздив забирав аж. Раз і два вони мені висилали. Я в клубі фасувала, писала в групі [у телеграмі], шо буде віддаватися медицина, шо я маю медицину. Да, черги були. Зранку я писала о восьмій годині, приходили люди старшого віку, у нас тоді в аптеці.. аптека не працювала взагалі.

Це березень був?

Да, аптека не працювала взагалі, я [намагалась] оце все. Були обезболюючі, багато вони передали таких, шо я передала тоді військовим. Дуже добре кстаті, що вони позабірали, бо там від ран, шоб замотувать, такі були сильні обезбалюючі, які все віддавалися військовим. Тута, получається, у мене мама дивилася за медикаментами, потом ще хтось мені помагав, не помню хто, і ми оце все віддавали. За день уходило все. Оце пару раз. А тоді я вже підключаться начала, давай там десь пост ставить, туди на Крапивну мужчина, знаю, і досі їзде. Йому нада були таблетки, Борисович дзвоне, каже: «Юль, там .. од тиску таблетки». Айналазід 25-тка. І я замовляла, ми шукали там і по аптеках вєздє його, знаходили; ми писали тоді вже список, люди просили, і ми писали списком. Находили як? Я виставляла карточку, кажу, нам нада отаке-то, таке-то, знайомий там репостив, там репостив. Помню, первий раз ми насобірали.. шесть чи сєм тисяч? .. закупились таблетками, потом просто виложили оце все: і валідол, і корвалол, ну все. Я так стою, а мені так улибаться захотілось, кажу: «Мам, дивись, скі[ль]ки і всього». Ми оце пофасували, там столик був такий, це й щас він стоїть.

Додому привозили?

Ні, ми привезли його сразу отуди. Нє, ми привезли першу з [..][1], зараз її чоловік воює, ми привезли додому, розбирали у мене в коридорі, потім оці розобраті, хто до мене додому приходив брав, хто туди. Мама передивилась свою аптечку, каже: «Юль, я оставлю тільки трошкі, а це може давай, може комусь нема». Тут все було, то єсть все іменно порозбірали, поостались там такі, навєрно шось до п'яти пачок різного, і тоже ж тоді отправилось воєнним. І всьо, і вже начала аптека робить, а в мене ще були препарати, до мене приходили.

Це в квітні вже?

Да, до мене приходили, забірали те, шо в мене було осталося, бо я і в Гайворон передавала. Ну туди там пакетики сразу, там дівчата наші роздавали; а тут уже приходили до мене люди, у яких не було коштів просто купити, і ми ото оддавали.

Ви, мабуть, і в Талалаївці тоже керували цією групою?

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

Ні, в Талалаївці ми просто купляли, де там було, я там в черзі стояла.

А там працювали магазіни, аптеки?

Там працювали. Ну да, Талалаївка, получається, в стороні була від оцього. Ну чесно там, ото знаєте, як подушка безпеки було. Талалаївка тоді для нас була цим, туди можна їздить було і все. І оце на даному етапі получилось так, шо я то те, то те. Тоді вже начала писать всім там фондам, все остальне, там один мені передав, я тут уже роздала. То єсть отак, і пошло-поїхало. І більше я тоді вже готовила для військових, недовго готовила, того шо ті поїхали, знаю, купляли шльопки, уже тоді якось хлопці просили шльопки, їм нада були шльопки; я помню, шо у магазині купляла шльопки, купляла відра, усе остальне, бо їм нада було й мить-ся, бо вони там були, а в тій хаті не було ничого. Так ми ото так приїжджали, у школі були. І саме хуже було, десь через пару неділь узнавать, що з тих хлопців дуже багато було у полоні, і дуже багато було загиблих. Я пам'ятаю, був один хлопчик з стафом, я сподіваюсь, що він живий, в нього щенок був стафф[1], я вєчно з ним гулялась. Я оце прихожу їсти їм давать, і всьо, я сама до щенка, мені казали, шо він у полоні, дальше я його долі не знаю. […] Ну й ото почалось те, шо я почала більше допомагати, більше брати участь у такому всьому. Первий раз уже тоді поїхала в Київ, ми начинали, десь я питалась то туди, то сюди, то листовки, то єсть робила, шо нам нада допомога, туди-сюди.

А раніше в [20]14-15-му [роках] ви не займались волонтерською діяльністю?

Ні, ні, я працювала, чесно сказать, ну, кажу по правді: нас воно не касалось. Скажу так, так як єсть, прямо я не та людина, що буду..

Ну, у декого там був досвід волонтерської діяльності.

Да, у декого [так], а у мене не було, я прийшла з нуля, оце все, що я зараз маю, все повністю здобуте на своєму досвіді, що ми пройшли. Готовка – це для мене був обов'язок, того шо, ну блін, вони недосипають і все остальне. Перве впєчатлєніє було взагалі після отого обстрілу, я казала, шо я піду в ЗСУ. Тоді мене осадила мама, сказала: «Ні, даже не пробуй». У мене дуже плакала малеча, коли я уїжджала в Київ, бо мені нада було працювать. У мене хоч чоловік працював, але мені тоже нада було працювать, наші магазини вже запускалися потроху, і я ж уже начинала далі працювать. Сидячи на роботі у магазині, получається, один комп'ютер робочий, один комп'ютер мій, я доготовлюю сайт, я була. Я працювала, допомагала одному фонду, потім через, я скажу так, через те, що я не репостила там за владу і все остальне, у нас мнєнія не сошлись, і я просто вийшла звідти. Я сказала, що для мене влада є непорушною, якщо комусь щось не подобається, це ваше бачення, для мене влада є тим вагомим інструментом, який зараз робе те, що він вважає за потрібне, а тим людям не подобалось, тому я кажу, давайте так..

З керівництвом розійшлись.

Да.

[1] Порода собак., точніша назва американський стаффордширський тер'єр.

Це тоже волонтерський фонд був?

Да, він і зараз є, але я не хочу нічого взагалі з ним зв'язувати. Потім також допомагала громадській організації, але там тоже якось пішло-поїхало, що вони допомагали одній бригаді, більше не брали. А у мене були запити знайомих і всих, я їм кажу: «Давайте ми будем масштабуваться». Тобто я можу там-то, там-то підключати знайомих.

А ви допомагали спочатку у рамках Дмитрівської громади?

Ні, я допомагала сразу всім, у мене не було. По Дмитровці ми допомагали тільки оце аптекою і все. Ну і те шо готовила – і всьо.

[…][1]

[…] Зараз у Дмитрівці мені […] плетуть сітки. Я купляю основу, ткань, а вони стоять вплітають.

Ну це вже процес, як кажуть, налагоджений.

Це получається, як – ми продуктами зразу займались, получається, так було, шо от благодійний [?] там займався тоже більше продуктами, а в мене чогось, я не знаю чому, я захотіла займатись технікою. Я бачила запити хлопців, і шо їм потрібно. У них було тушонки багато, вони даже одддавали нам, ми передавали другим, в кого того не було.

А як ви встановлювали перші контакти з військовими, просто ви їм допомагали, якісь телефони брали, чи в групі ви..?

Получається, я вела телеграм канал свій, «Янгол ЗСУ».

А він зразу так був названий?

Да, у мене даже подяка іменно телеграм каналу. Були різні такі отзиви од військових, ну тобто я в телеграмі, там люди добавлялись, добавлялись.

Вони формували цю базу запитів, да?

Да, вони писали просто в особисті, тіпа: «Юль, нам потрібно таке-то – такето». – «Та не питання». Я звоню ж нашим, кажу[, а вони]: «Ні, ми не будем, ми берем тільки одну бригаду». Я розумію, шо ну це не моє, мені не хватає, у мене багато енергії на роботі, я питаюсь все зробити, шоб було більше допомоги. Я кажу: «Давайте так, я далі..». Я написала пост на своєму телеграмі, що дякую всім за співпрацю, було дуже приємно брати дуже багато досвіду від таких-то, таких-то, я дуже вдячна таким-то людям, але я відкриваю свій шлях сама. І тоді я позвонила знайомому з Конотопа, я знаю, шо він тоже волонтер, кажу: «Іллюх, у мене є ідея, я роблю фонд». «Не питання, – каже. – Я ухожу з свого». Бо в нього тоже були якісь мутки у фонді, шось йому не подобалось. Каже [мені]: «Давай так, я закрию всі свої запити..».

Уже був телеграм-канал?

Да, уже був телеграм-канал. Тоді в мене мальчик допомагав там по рекламі. Я кажу: «Чуєш, у мене є ідея, давай її сформуємо». Телеграм-канал у нас «Янгол

[1] Цей фрагмент тексту буде опубліковано після війни.

ЗСУ», давай, кажу, шось. «Давай фонд». Я попитала у всіх, як вести фонд, мені дуже казали, що ні, даже не берися, це дуже важко, відповідальність, тіпа в громадській організації легше. Я кажу: «Мені фонд звучить якось більше». Ну, восімнадцятого числа, я написала якраз на свій день народження, що я вихожу з усіх допоміжних і відкриваю свій шлях сама.

Це у минулому році?

Да, це в минулому році[1].

А в двадцять другому ви то там, то там були?

Ну да, получається, я була волонтер сам від себе, я допомагала просто іншим фондам. От у мене була можливість взяти там то, поділитися з тими, туди хлопцям. Я питалась всім дать, щоб у всіх усе було, от моя задача була така. А тоді просто дивлюсь, що я можу більше, тобто для мене, я не працювала з переселенцями, не знаю чому, але для мене військові є на первому плані. Це завжди було, для переселенців єсть дуже багато різних організацій, які з ними працюють. У нас були запити від переселенців, один-єдиний раз я допомогла, і після цієї ситуації я більше не допомагаю, потому шо нас накрили після того. Ми приїхали, нас щитали наші машини, і це було у Слав'янську[2]. Після того я сказала: «Я не довіряю переселенцям». Можливо це когось задіне, але для мене було так. Нас накрили, ми єлє оттудова уїхали.

Це ви щось привозили?

Продукти привезли там. І отак ото получилося. Первий мій виїзд був з громадською організацією в Херсон, в Комиші.

Уже в звільнений?

Ні, ні-ні-ні. Ми приїхали, получається, на мосту, міст – і дев'ятсот метрів [звідти] підари стоять.

Антонівський?

Да, у мене фото, відео є. Ми заїзжаємо од Антонівського [мосту] на вулицю, і нас накривають [*посміхається*]. А нас три буса було з гуманітарною допомогою. І ми стояли там.

А як ви пройшли лінію фронту?

Нормально. Чого? А вони ж на лівому березі, а ми на правому.

А, так після звільнення [Херсона] все-таки це було, у [20]23-му?

А, ну да, точно. Да, короче ми на правому були, а вони ж на лівому, лівий ще не звільнили, я ж просто за це.

Лівий ще ні, а саме місто так.

Да, тоді ж цей, бо в період оцього всього я там не допомагала, я ближче тут була. І, получається, нас накрили. Чесно, я стояла з отакими сльозами, бо я первий раз, я стояла, біля мене прилетіла отака штука. Ну от був бус, вікно, і воно ті[ль]ки

[1] Тобто у 2023 році.

[2] Тобто у Слов'янську Донецької області.

«чук» [поряд], – і я одошла отак – опа!– весело. І я дивлюсь там: це, каже, ракета прилетіла. І я кажу до цієї людини: «А у вас єсть погреб?» А вона каже: «Ні». Я стою просто біля стєнки отак. І мама звоне. Я витерла сльози, кажу: «Все добре». Доця бере трубку: «Мам, мам». А саме хуже, це коли їдеш на виїзд, і дитина. Це для мене то єсть. І вона розуміє, і вона прекрасно розуміла, куди я їду, і шо це таке. Батьки тоже, от коли я їду, я там кажу: ми такою-то машиною їдем, туда й туда. Оце саме хуже, того шо це от два дня ти у дорозі, і ти не розумієш. Да, ламалися, колеса, і чинили під обстріли, ми під Донецьком застрявали. Нас вар'яти дотягували просто до Пирятина, щоб могли переночувать десь. З Херсона ми поїхали в Камиші, а там приход за приходом. Оце первий мій виїзд. Як приїхала з виїзда, я зайшла в квартиру, я просто лягла на кровать, я навєрно час мовчала.

У Києві?

Да. До мене прийшов чоловік, дивиться на мене, каже: «Все в порядку?» Кажу: «Угу». І я просто мовчала. І він тоді каже: «Це саме хуже було ждать», це тоді в нас ну от первий такий жосткий виїзд. Первий і жосткий [*посміхається*]. Адреналін канєшно мене попустив на третій день. І після того ото ж начала, що продукти, я побачила, шо нашим хлопцям, ми бачили на блокпостах, шо у нас є, а шо у них нема. На блокпості первий запит був од хлопця: «А в вас немає ото такого-то?» Це, каже, немає.

І я ото з вісімнадцятого березня вирішила – все. І двадцять сьомого березня я відкрила свій фонд. Я назвала його «Янгол ЗСУ», так як телеграм-канал, так і фонд. У мене, получається, двоє-троє людей було у фонді сразу, а потім давай масштабуваться. Зразу семеро, тепер нас двінадцять, у нас у фонді є керівник Бориспільського ДСНС. Це також мій волонтер, його працівники також у мене волонтери, вони нам допомагають, вони там чемпіонат по волейболу виграли, то туда гроші, то туда закидають. І просто в принципі люди, які зі мною пліч-о-пліч. Ми їздимо завжди до хлопців напряму, ми не передаємо кимось, ми передаєм особисто з рук в руки. Ми працюємо так: якщо є запит з військової частини, берем купуємо, передаєм, і акт забираємо собі. Ну це завжди так. Я принципово ставлюсь до того, якщо у нас є шось, ми веземо там. От прийшло там наприклад вчора-позавчора прийшло – от у мене є сім днів, мені його нада одвезти. У мене нема такого, шоб воно у мене стояло. За рік у мене николи ничого не стояло, у мене єсть такий принцип: воно должно уйти сразу, того шо у хлопців немає часу його ждать. Я наприклад от, старлінки тільки получила, два у мене відійшло сразу в той же день. Зразу через день-два получають хлопці. Якщо у мене єсть можливість відправити «Новою поштою», я відправляю «Новою поштою». Я не чекаю по цьому.. Ну, їхати і тратити на бензин дуже багато коштів, ну смисла нема, заради там дрона, старлінка то немає. То так у принципі і працюємо. Так як у нас уже ж фонд масштабувався трохи, я попала на нагородження від Кличка ось недавно, восьмого березня [2024 року] «Жінки Києва: вплив та лідерство», у мене нагорода. І після того ми навіть дальше оце ж відкрили свій фонд, пока шо філіал в

Лондоні, пока шо там буде. Буде сім [осіб], хлопців п'ять і дві дівчини, наче так. Ще сама нічого не знаю, це тільки вчора узгодили вже.

Коли у вас перші міжнародні контакти з'явилися? Спочатку по Україні ж, мабуть, допомагали?

По Україні, да. А потім десь через місяця три.

Це ж у [20]22-му?

Да, з травня десь. На мене вийшов Саша, і ото ми начали спілкуваться. Тобто у мене єсть не тільки Америка, у мене єсть Польща, у мене єсть Італія, тобто у мене різні є контингенти. Вони можливо рідко можуть виходити на зв'язок, але там один запит можуть закрить. У мене єсть людина з Одеси, яка, наприклад, запит дрона в двісті тисяч закрила сама. То єсть вона сказала: «На тобі кошти, купиш дрон, од мене привєт». Все. Вони знають прекрасно мене, вони бачать. У мене є просто телеграм-канал, завжди там відео, фіксація, то єсть ми їдем, ми виставляєм. Бо канєшно вже не виставляю, як ми тільки виїжджаєм [*посміхається*], того шо як тільки виставляєм – обично або ламаємся, або шось такого. То ми вже по приїзду додому, ми тоді вже виставляєм, що ми уже відвезли, і вже вдома. Я не афішую, коли я їду, там можуть знать тільки ті люди, які нам допомагають, і це дуже-дуже рідко. Знають тільки мої волонтери, все. Ми виїжджаєм там сьогодні, в такій-то годині туда-то, туда-то. Хлопці попереджені, і все. Да, буває таке, що хлопців дуже довго чекаєм. От наприклад у Лиман послєдній раз їхали. Все добре-добре, але прийшося у бронiках, касках їхать, того шо приїхали туди, а від нуля ми були десь чотири кілометра. То єсть ми заїжджаєм не в самий нуль, але ми біля нуля, оце максимум чотири кілометри було у нас.

Максимально адресно намагаєтесь?

Максимально адресно доставляємо. Цей раз їду назад, у нас волонтер ночував на Донецьку. Хлопці оце ж 58-ма бригада, це наша Конотопська бригада. Там у нього є друг, який також був волонтером, але зараз воює. І він залишався ночувать там. Канєшно екстріму получив харошого. Зраночку встав, каже: «Нє, додому». [*посміхається*] Тобто отак. Ну ми тоже там були, там прильот, прильот, але там просто місто наших військових, скажу так. Не думаю, що воно здасться, або як там думають всі, шо зараз багато цей. Наші тоже тримаються дуже добре.

А на скільки за ці роки змінилися якісь запити, потреби військових, от тих, кому ви допомагаєте. Зрозуміло, що все для перемоги, для бою, але все-таки?

Сильніші запити стали, тобто якщо у нас раніше було рідко автомобіль, да, їх не сильно розбивали, і дрони, і тепловізори можна було трошки дешевше куплять. То зараз треба брати, я там беру антидронові плащі, в яких не видно наших військових, я беру те, щоб максимально допомогти хлопцям, і те щоб максимально їх прикрити. РЕБ, глушилки, оце зараз начали це, того шо зараз період війни дронів.

Ну да, ви орієнтуєтесь більше на техніку, да?

Да, у мене тільки техніка.

А там особисті потреби і медикаменти, вони залишаються більш-менш стабільними?

Є [такі запити], але зараз укомплектовано, от на дану минуту зараз укомплектовано. Началось дєйствітєльно допомога з вищої гілки влади, началась нормальна допомога нашим військовим. Буває єсть іще винятки, бригади, які просять..

Це в останні місяці буквально?

Да. Оце за останні місяці як після Авдіївки, оце почалося таке. Я скажу так, у мене є нагорода за Авдіївку, за те, що я допомагаю на Авдіївському напрямку, ми дуже багато туди допомоги і по продуктах відправили, і по техніці. У мене 53-тя бригада оснащена всім, це 53-тя, яка тримає Авдіївку, тримала Авдіївку, і 110-та. Це дві бригади. В принципі 110-та це осьо особисто, і осьо особисто [*показує*], це два прапори, які я не віддаю никому, тому що це від моїх хлопців.

Так. А чи співпрацюєте ви з іншими волонтерськими організаціями?

Да, допомагаєм. Тобто у нас немає такого, шоб одіяло тянуть на себе, у мене є принцип: ми допомагаєм усі разом.

Тобто ви можете сказать, шо ви в мережі?

Да, я ніколи.. Ну то єсть у нас запити там можуть з Миколаєва дать, з Одеси там волонтери наші. Які, я вже щитаю наші, бо наприклад, дєвочка сама волонтер у Харкові зараз, вона там дала запит, каже: «Юль, я не справляюсь із тим, забери мій запит». То біш у нас такого нема. У мене прийшли зарядні станції, я зразу бистро одіслала нашим. У Конотопі єсть волонтери, я також 200 кілограм гуманітарки туда. Парафін купуємо на дві-три волонтерські організації. Тобто от можливість у мене єсть зараз купити.

От ви два роки вже у волонтерському середовищі. Чи є тут, скажімо так, рівність спілкування: ну наприклад, є ж масштабні фонди, як «Фонд Притули» там і так далі. Вони всі між собою підтримують спілкування?

Ні, великі фонди з меншими ні. Кажу зразу.

Тобто це різні рівні, тобто є рівень місцевий, відносно так місцевий..

Да, просто я не знаю чому.

Чи краще сказати: масштаб різний.

Масштаб. Я скажу так: Сєрьога, він помагає, я просто його знаю особисто, він помагає більш масштабно, тому шо там техніка важка. Я наприклад, у мене зараз у планах є щось таке грандіозне, але це пока шо плани. У нас запущений проект, на три мільйони гривень, я хочу закрити дванадцять потреб сразу. Ну поки що він у пріоритеті, але ми звертались до більших фондів, трошки більших. Да, вони допомагли, не питання, вони можуть вислати, але більшість знаєте як? Фондам допомагають інші волонтери, сам на себе, там хтось ноші відправляє, єсть виробництво. Виробництво да, мені допомагає особисто Герега, яка тримає власне «Епіцентри». Це в принципі всі знають. Особисто вона, тому шо Херсон. Наш фонд був у тройкє лідерів по довіреності по Приват банку, ми стояли треті по щоту: [фонд] «Повернись живим», Стерненко, і ми. Ми стояли отак. Херсон, коли затопило, ми на третій

день були в Херсоні. У мене було п'ять фур допомоги, ми заїхали туди масштабно. Червоний хрест у мене забрав дрони, того шо їм нада були, а потом дуже багато. Чесно, не організовано було по Херсону, МВА [??] я повідправляла, і звіту досі не получила. Не знаю чому, ну можливо люди забули, і скажу так, людський фактор.. у них там зараз не солодко. Мені головне, що я одфотографувала, люди побачили, що воно пішло, і я знаю отзиви. Я працюю зараз, наприклад, з херсонськими волонтерами, то єсть там бригади, які знають нас, десь там слух пішов туди, слух пішов туди, і, ну як, запити. Кажу: «А звідки ви про нас дізналися?» – «Нам такі-то сказали». Просто ми єдиний навєрно фонд, який швидко реагує, скажем так. От мені, наприклад, запит чотири дня назад дàли – у мене сьогодні вже закритий запит.

Чи доводилось вам спілкуватися десь із журналістами, такими що тоже працюють, наприклад, для військових частин? Чи це різні сектори, які не пересікаються?

Ні, чого. Пока шо у нас був нагородження Кличка, там журналісти, потім такі місцеві, там де по Києву блогерів. І зараз В'ячеслав, який також зараз працює на Запорізькому напрямку, ми в принципі тісно начали допомагати один одному, я заправкою йому, а він там уже. То там журналісти ICTV і остального, він шось говорив, що там якийсь канал повинен зо мною зв'язатись. Ну не знаю, можливо хтось і повинен, але пока шо не зв'язались. Ну це пару днів [тому] було, бо була в Києві, оце ж як раз по роботі потрібно було заправити людей. У нас таке є, якщо там не хватає чогось, то ми заправляємо.

А як от у Дмитрівській громаді, чи в самому селі ставляться до вашої волонтерської діяльності, чи змінились за цей час якісь відносини з близькими, знайомими?

Да. Дуже [змінились], кажу так як є. Є [люди,] які противники цього, які взагалі вважають, що волонтер це чуть лі не олігарх, із такого плана, але вони навіть не знають, що це таке. У нас були такі [два вчителі] […], вони їздили з нами на Сумський напрямок забирати авто. Вони бачили прекрасно спілкування наше з військовими, і вони після того написали пост: «Хоч хтось із нами з'їздіть». Я завжди кажу так: якщо там наприклад у нас у селі так говорять, я кажу: «Значить ви ждуни, вибачайте, але це так». Того шо, давайте начнем з того: я їду туди не на курорт, ми їдемо туди під обстріли. Я завжди у мене, якшо я їду, я можу сказати: «Хто хоче, бажаючі, поїхали зі мною». Це не є проблема, може дві-три машини їхати. Просто є люди, які допомагають. Чесно скажу, навєрно ставлення змінилося після нагороди Кличка. Дуже. Багато людей засунули язик в задніцу, скажем так. Того шо вони думали, що це все так, це непрозоро, нихто ниякої відповідальності, отчотності. Ну кажу: «У мене своя бухгалтерія, у мене свої працівники, в мене налагоджений взагалі процес весь. І якщо я до рівня цього дойшла, то, повірте, до рівня іншого дойти це не є проблемою, це просто треба мати бажання, і все». Так шо є люди, які зрізнились. Але зараз скажу я так: не було там допомоги, дуже мало було людей,

які плели сітки, там добавилось три людини. У нас у селі, на жаль, немає згуртованості, от скажу так, взагалі її ноль.

По принципу «моя хата скраю»?

Да, тому що дуже багато ухилянтів. Скажу, можливо, обідяться, без різниці – я пряма людина, – дуже багато ухилянтів, які не хочуть, і не розуміють, що наших хлопців потрібно міняти. Це розуміють тільки родини військових, і люди, які з цим зв'язані, все. Я знаю дуже багато громад інших взагалі, не нашого району. Та взагалі даже по Ніжину взяти, я знаю багато, я там наприклад, з Курилою Інною працюю, тобто це «Зграя вовченят» тоже нам допомагає, тоже ми гуртуємся. Вибачте, там гурт зовсім інший. В нас коли от я пишу, шо нам треба сітки плести – двоє чоловік як ходило, так і ходе. Половина людей сидить вдома, яка не працює, і я не скажу, що там дуже сильно багато роботи в селі. Да, вона є, але можна час виділити, за час можна отакий клаптик сплести і все. У нас є чоловіки ухилянти, які, вибачте, ходять співать, але не ходять допомагать. Я не кажу, що там.. якщо вони принципово не люблять мене, наприклад, да, шо вони вважають, [що] волонтери прям чуть лі не олігархи, то вони не допомагають іншим. Я наприклад, притримуюсь такої штуки, що не хочеш допомагать, не хочеш іти служить – так закрий рот і щось роби. У нас дуже багато було запитів на підзорні труби. Ви мужики, ви можете це робити. Буржуйки чомусь ми клепали, дівчата, там знайомі клепали тоже, хлопці якраз з іншої громади нам робили оці, там де з металу. Тобто вони згуртувалися, десять мужиків вони стали.. І скажу так, згуртувалися [люди] пенсійного віку. На жаль, наша молодь не розуміє масштабів того, що тво́риться. Їм без різниці, мені кажеться, під яким прапором ходити. Але вони не розуміють взагалі, даже з 50 відсотків, нихто не розуміє того, що не дай Боже наші хлопці здадуться, то оце всіх дружненько переселять на Чукотку, а Чукотку переселять сюди. Вони цього не розуміють, вони думають, шо це все добре, [а] вони просто прийдуть [і] повистрелюють всіх, вони на стільки злі, ці орки. Тобто наші їх молотять як оті семєчки, і це тільки початок, буде цікавіше і ярче. Але коли немає згуртованості в людей, це дуже погано. Того шо дуже велику роботу, все ж таки, залежить це від наших людей. Я не знаю, з чим це пов'язано, чого немає гурту, чого немає розуміння. Можливо у когось там завидки, можливо хтось не хоче, він каже: та, а чого я должен, моїх там немає і все остальне. Так вибачте, хлопці стоять за ваш спокій, і за те, щоб ви могли працювати, ви могли їздити, могли дихати, блін, повітрям свіжим, а не ракетним пилом, яке летить над вами. Вони цього не розуміють і це погано. Немає гурту, немає злагодження, немає нічого. Даже коли військові [у нас] були, готувала я і там ще пару чоловік – все. І всі сиділи вдома. Ну важко було вам дати там картошину; в принципі, я за свої кошти купляла, і м'ясо за свої кошти все купляла, мені ніхто нічого безкоштовно не давав.

От уже два роки ви волонтерите, як кажете, в різні ситуації потрапляли, і мабуть же траплялося й виснаження, вигорання?

Вигорання, нерви, зрив, я лежала в лікарні.

Є у вас якісь напрацьовані практики подолання стресів?

Музика, машина, швидкість – все, для мене це так. З малечею ми ідем або гуляти.. Якщо я приходжу і мені дуже-дуже погано, я не хочу наприклад, щоб це бачила моя дитина, я просто включаю музику на всю, я можу проїхатись кудась. От зараз у мене, наприклад, єсть вигорання, але вигорання зараз проходе, тому що я дуже люблю зелений колір, і для мене це колір життя, і я люблю природу. Для мене рибалка, природа, для мене це воно. Мені потрібна просто не так компанія, я казала раніше, що я соціопад по ходу [*сміється*], але можливо я так відношусь до людей, тому що люди дають про себе таке відношення, от і все. Коли мені дійсно потрібна допомога, я завжди розумію, і понімаю те, що ти сам собі потрібен, ти сам собі рятівний жилет. Я ни на кого николи не сподіваюся, сподіваюсь тільки на свою родину, і на чоловіка. Все. Тобто у мене немає таких знайомих, на яких я можу покластись на всі сто процентів, війна показала, що таких немає, на жаль. Війна дуже багато відкрила очей на людей, дуже. Взагалі люди, які здавалися там друзями, вони стали гнидами, але вибачте, це так. Николи б я не думала, що..

Багато людей з іншої сторони відкрилося, да?

Да, дуже, це вісімдесят процентів відкрилося; а відкрились ті, що даже не думала. І з іншої, з доброї сторони відкрилися ті, які ти думав, що шо це взагалі не те. І я скажу, вплив інших людей дуже повліяв на рішення там наших з того самого плану, шо мені там рідко допомагали, да? Зараз почали більше допомагати, того шо побачили дійсно все це, вони більше, ну як – звітувала як і раніше, але вони як? – удостовірились, що дійсно так, дійсно все добре. І я кажу: «Ну ви ж знаєте прекрасно, що якщо ми щось везем, просто даже таке елементарне»..

По принципу: краще раз побачити чим сім раз прочитати.

Да: «я не буду плести сітки, того шо там і сітки продасть». А одна, яка нам допомагає, каже [*сміється*]: «Да ні, вона дома обплітається просто ними й ходе». Ну тобто є таке нездраве мислення наших людей, от і все. Але воно є всюди, і ти од цього нікуди не дінешся. Як кажуть наші волонтери: «Собаки лають, караван іде». Я знаю просто, знаєте саме є стимул, коли ти приїжджаєш додому, і в тебе дитина каже: «Мам», або питають у моєї малечі: «А чим мама займається?» – « А мама допомагає військовим». У мене малеча ходе собирає кришки на ЗСУ, вона не способна там у моєму фонді допомагать, я її не приспособлюю до цього, того шо вони там десь збирають, там вони з дівчатами собираються на перерві, шукають оці всі кришечки, на килимки, на все, на пластик військовим.

Традиційно в сільських громадах центри збору [військовим] це школи. От ви зі школами тоже тісно співпрацюєте чи у них якісь інші канали допомоги?

На школу я виділяю[…][1], сітки, тобто я даю основу, я даю матеріал – вони плетуть. Вони віддають там, куди вважають за потрібне, я од них прошу фотозвіт, все.

А тобто вони автономно, так би мовити працюють.

[1] Цей фрагмент буде опубліковано після війни.

Да, вони получається туди там те, там те. Я не хочу щоб підключалися до мене, я хочу щоб вони масштабувались самі. Це не означає, що вони повинні вклинюватися в один фонд і все. Фондів багато, волонтерів чимало, просто допомагайте, це не означає, що мені. Я людина, яка сама собі зможе дати раду, а є люди, якім нада допомога. От, будь ласка, туда. Нема такого, що предвзятого там відношення, я ж.. з любої ситуації можна вийти, це не є проблемою, а запитів багато, військових багато. Це не одні в мене, там в інших може туди, там, можливо, знайомі, там може не хочуть до мене звертатися – там беруть, ну це ж таке. Допомога доходить, і це головне.

Ясно. Пригадуєте ваш день народження в окупаційних умовах, чи це було вже в Талалаївці?

Це вже було вдома. І в мене взагалі з днем народження везе: то корона[вірус], то війна. Цей раз вісімнадцятого, слава Богу, хотя би спокойніше, але тоже у Києві так цікаво було. Чесно: пару чоловік поздравило.

Ну ви, мабуть, же ж не відзначали?

Та куди? Хто? Макарони зварили з м'ясом. Нихто ничого.

Ну тут було ще?

Да, да, никуди не цей, нихто ничого. Я зараз ничого не відмічаю: нема бажання і нема натхнення. Я на цей день народження я купила шини, я просто відкрила збір, і кажу: «У мене день народження, вітайте так». Все. І це вже.. другий раз це вже таке, того шо первий раз тоді було в окупаційному, я тоже відкривала, що в мене сьогодні день народження, хочу привітання бачити тільки в донатах, все. Я не помню, шо ми той раз брали, от чесно, я просто не помню, я знаю, що купували. А цей [раз] ми купили шини.. і шось іще купили.

Ми вже придумуєм усякі різні – у нас єсть бокси за донати, всякі штуки у нас розмальовуються, гільзи, які ми привозимо з передової, все відстрене, немає нічого [забороненого]. Підключаються люди, які довіряють. У мене даже в Димері, Київська область, це все малює Димер, оце все, що ви бачите [*показує*], це все мальоване Димером по бартеру. Так як я блогер, ще плюс до цього у мене приходять картини різні, там у мене вдома є картина «Україна», яка світиться. Це все приходить по бартеру.

Добре, дякую вам за інтерв'ю, перепрошую за потрачений час.

Ні, все добре, чому.

У Ніжині це наприклад помітно, я скажу, релігійні громади достатньо активно беруть участь у волонтерській діяльності, у допомозі. [А] тут відчувається це на рівні Дмитрівської громади, чи такого не проводиться, там збори якісь по релігійних громадах?

Релігійні громади..

Ну, церковні. Храми ж тут є, люди ж організовується чи взагалі тут такого не розвинено?

Вибачте, але за цей період я такого не побачила. Ну от чесно, тобто, ну в нас, я так розумію, ще й церква російська. Якщо я не помиляюсь.

Ні, так а в Ніжині і УПЦ тоже збирає там кошти.

Я вам скажу, мені допомагала з Києва церква.. Да, дійсно так з Києва чи там із цього, так і продукти. Ну вони десь там брали за кордоном, ну було половина прострочених [*сміється*], ну по ходу потому шо воно стояло дійсно в складах. Оце я скажу так: дуже багато у нас всякого стоїть у складах, але чому воно не в хлопців – дуже велике питання. Але оце, що ви сказали, я чесно, я первий раз просто почула, а тому даже не скажу вам нічого.

Запис Д-61

Респондент: *Анонімно*
Рік народження: 1970.
Професія, соціальний стан: *працівник будинку культури.*
Стать: жінка.

Основний зміст. Передчуття війни і перший день вторгнення. Реакція населення, перехід російської колони через селище. Реакція родичів і знайомих у Росії. Обстріли селища і переховування в погребах. Виїзд у Талалаївську громаду і рух між селищами. Вихід росіян з регіону і відновлення роботи.

Примітка: на вимогу респондента виконана літературна редакція тексту розшифрованого запису.

Перше таке питання: чи передбачали, а може, передчували, що може розпочатися війна?

Ви знаєте, передчуття було. Передчуття було, тому що буквально перед тим, майже за два тижні, ми проводили захід. Так як ми культурні працівники, ми проводили захід до Дня святого Валентина. Цей захід у нас відбувався у кафе, були квитки. І ви знаєте, навіть тоді вже у нас така думка була, і ми передчували, мабуть і говорили про це. Навіть під час такого заходу, який був цікавим і все, але у нас за столом виникли такі розмови. Ми спільно говорили, це обговорювали. І передчуття вже тоді було. Але передчуття таке, що ми боялися вірить у це, і ми не хотіли вірить у це. Але, ну, мабуть, уже дух цього серед нас літав. І ми поговорили, так трошки себе розважали, посміхалися, бо не хотіли у це вірить. Але ви знаєте, що пройшло зовсім мало часу і це сталося, два тижні минуло – і це сталося. Ми так жартували, і знаю, ще я кажу: «Ви знаєте, дівчата, а я набрала у баклажки води, а ви робите це?

Раджу вам. Я і поставила у себе в погребі». І вони посміялися. Звісно, що в це не хотілось вірить, але якось на підсвідомості вже це виникало.

Тобто якусь підготовку ви підсвідомо робили?

Да, це маленька, можна сказати, не підготовка, але на підсвідомості я себе, ну заспокоювала мабуть цим [*сміється*].

А такі якісь запаси, щось підкуповувать – такого не було?

Ні, так як ми живемо в селі, то у нас у кожного є свої запаси. Ми – люди сільські, запасливі: у погребі у кожного є великі запаси, даже немаленькі. То про це не думалося. Єдине – ото знаю, набрала, мабуть, штук три баклажки п'ятилітрові і поставила у погребі воду, тому що води у нас у погребі ніколи немає. Ми її і не запасаємо, так як залежні від електрики, то я це передбачила, – трошки, ну це зовсім мінімум такий. То думки у нас були, але ми гонили ці думки. Ми звикли жити у мирний час і не могли повірити. Це і зараз ми живемо вже три роки[1] у цьому страшному, жахливому стані військовому, але і досі не хочеться в це вірить.

А з боку влади, з боку, наприклад, обласного управління культури були якісь попередження, може навчання?

Ні, не було ніяких попереджень.

Ніяких інструкцій, як діяти в разі чого не надходило?

Ні, не було такого. Мабуть нас не намагались попередити, щоб не виникали у нас думки, щоб не лякало. Мені так здається. Ну, але ніхто про це не говорив. А так як ми в новинах про це чули, то між собою ми просто про це промовляли, говорили, такі думки були.

Добре, тоді скажіть, коли і де ви дізнались про початок війни, от [у] перший день?

Перший день до мене подзвонив син. Ми спали ще, було о пів на шосту ранку. Він в Києві [взагалі] проживав. Але так сталося перед війною[, що] двадцять другого [лютого] забрали невістку мою, його дружину [до лікарні]. Вона була вагітна, на маленькому терміні, у неї був тяжкий стан. Її забрала швидка допомога. То перший дзвінок ми ще спали.

Перший дзвінок, який нас розбудив о пів на шосту. Коли задзвонив телефон, ми ще нічого не знали, спали. І коли глянули на телефон, то я побачила, що дзвонить мені син, то перше – це у мене була тривога. Я чогось подумала не про війну і не могла про це подумать, а подумала, що щось трапилось із невісткою. Коли я підняла трубку, то він мені сказав слова, які у мене в пам'ять врізались на все життя: «Мам, почалась война, бомблять Васильков». Це слова, які я запам'ятала назавжди. Каже: «Я їду забирать Юлю, сказали всіх забирать з лікарні». Оце так я дізналася про війну. І вже ж тоді, звісно, ми попросинались, і я перше, що [зробила], – побігла в спальню до своєї внучки, до дочки, оце так.

Ясно-ясно.

[1] Обмовка респондента, на момент інтерв'ю розпочався третій рік повномасштабного вторгнення.

Стали збиратьсявсі, щоб щось у нас було саме необхідне.

Як відреагували ваші знайомі, сусіди може, родичі на ці події?

З сусідами спілкувалися. Коли вже це сталося, розпочалася ж війна, ми намагались контактувать із сусідами. Домовились, що раптом ви чуєте – то повідомляєте нас, чуємо щось ми – повідомляємо вас, щоб ми спільно один одному допомагали в цьому.

На роботу ще виходили у перші дні?

Так, ми виходили на роботу, всі приходили. Хоч і стан уже був такий невідомий і, можна сказати, складний, але на роботу ми всі ще ходили, спостерігали за цією ситуацією, як.. На роботі були ми.

У вас є тут десь поблизу укриття?

У нас підвальне приміщення, але тоді воно було ще не готове. У нас зробили його, щоб дітки-школярі могли туди приходить, коли вже...

Це вже пізніше?

Так, це вже у [20]22-му році робили підвальне приміщення. [До того] воно у нас було, але не обладнане.

Тобто навіть про це якось не задумувалися?

Ні.

Зрозуміло. Добре. Як взагалі місцеве населення сприйняло ці новини – хто як, що ви можете сказати? Чи були заходи підготовки до зустрічі з ворогом, чи нічого такого не було?

Ви знаєте, можливо, хтось якось і готувався так непомітно, але очевидно цього не було видно. Ніхто наявно нічого не готував. І знаєте, якісь укриття чи щось – ні, цього ніхто не помічав, мені здається, зразу.

Які перші події, пов'язані з військовими діями, ви відчули? Чи це був прохід колон, чи це були якісь прильоти – от що перше засвідчило, що от війна прийшла?

Ну, перше, то вже ж ми дізналися з новин. Але ми спостерігали тільки по телевізору, чули в інтернеті, шукали новини, де що трапилось, які ідуть обстріли. А на собі ми відчули, коли вже у нас проходила колона.

Оце тоді та, що заблукала?

Так. Коли вони вистрілили у нас у центрі селища, то це було такий перший сигнал, що це вже дійшло до нас.

Ви особисто не бачили її?

Ні, я особисто.. колону я бачила, але не дуже так близько, у вікно бачила тільки [*сміється*].

Ясно. Щось запам'яталося?

Вікно це одне. Але ж [у] вікно бачили ми на відстані, бо я живу не по прямій вулиці. А от колега у нас якраз живе по цій центральній вулиці, то вона бачила це, ну от метрів, мабуть, за п'ятдесят у вікно. Вони [окупанти] зупинялись у нас тут

навпроти селищної ради, колона, вони передихали чи очікували своїх. То люди, які тут жили ближче, бачили оце отак.

Це в нічний час вони зупинялися, так?

Воно не нічний, але пізно увечері було. Воно ж зимовий час, дев'ять годин [вечора] – це вже дуже пізно здається. І от вони ішли у такий час, мабуть, після десяти годин вони ішли, але до дванадцяти. Отак щось після десяти [вечора] десь ішли, мабуть. Уже воно і забулось трошки.

І до ранку вони вже вийшли?

Вони зупинились, постояли, стали рухаться далі. Тоді зупинились, у нас там дальше по центральній вулиці є магазин, вони той магазин танком пробили. Там грати, от вони пробили туди, грати зігнули, і зламали там двері. Там продуктовий магазин, то вони брали продукти, собі щось мабуть же поїсти. Тоді ж їли і розкидали там по дорозі. І зупинялися ще далі на виїзді з селища. І так ото вони пройшли.

Ясно. Чи були люди, які зразу кинулись виїжджать із села[1], чи навпаки, може хтось заїхав із великих міст?

Ні, заїжджать до нас ще тоді не заїжджали. Мабуть, це була паніка, то скоріше виїжджали. Ще тоді, коли пройшла колона, можливо, там одиниці якісь виїжджали, про які ми не чули дуже. Ну і в кожного, знаєте, з'явились свої проблеми, якісь думки про своїх рідних. То, можливо, ми і не знали, можливо вже і виїжджав хтось. Але масовий виїзд став, коли нас перший день стали обстрілювать.

А були у вас якісь знайомі або родичі за кордоном, які не вірили, що тут росіяни, або відмовлялись вірити, що напали на Україну, чи заперечували інформацію вашу?

Ну ви знаєте, у мене рідних немає, але в мене є однокласник, який проживає у Росії. І коли він спілкувався.. як? Ви знаєте, саме в лютому, третього лютого у мене був день народження, і він хотів мене привітать. Але, ви знаєте, вже ж тоді в нас були передчуття, уже в нас і в новинах говорили, що, можливо, буде наступ, можливо, розпочнуться якісь дії бойові. І в нас із ним така розмова сталася не дуже [*сміється*] дружня, знаєте. Коли я йому про це сказала, то він сприйняв це дуже так загострено, і в нас почалася з ним суперечка, ми намагались один одного переконать. Я намагалась переконувать, що вина у цьому не наша, що так сталося і розпочалась війна повномасштабна.

Це вже під час війни було?

Така, це вже почалася, почалась війна.

Це, получається, [20]23-й рік?

Просто він коли мене вітав, то в нас суперечки були, що отак, як вам сказать… Бо я коли обмовилася, як він мене привітав, я сказала: «Все буде добре, саме головне, щоб не було війни». То він мені сказав, що: «Війна буде». Розумієте?

А-а, це ще до початку?

[1] Обмовка кореспондента. Він мав на увазі селище Дмитрівку.

Так, до початку. Він мені сказав так трошки у формі грубуватій, мене це шокувало, тому що я цього не очікувала. І так на цьому ми розійшлися. Але коли вже почалася війна, вже почалась і йшли перші дні, але ще нас не обстрілювали. Перші дні війни ото тоді ми так із ним шось… Він написав, якесь було релігійне свято перед тим, і він просто прислав мені смсочку привітать із релігійним святом. Він сам родом не з Дмитрівки, але поряд, з Талалаївської громади. І отак знову тоді трошки я відписала, але я відписала вже теж не від душі, мені вже було неприємно, розумієте, спілкуваться. Я написала так, як думала я вже, і так ото наші погляди розійшлися. І я намагалась його переконать, що таки ж розпочали війну ви, Росія розпочала війну. Ну, не склалась у нас така розмова, і все – я виключила його з друзів, бо я зрозуміла, що я його не переконаю, погляди його змінилися.

Перший період, допоки не почалися обстріли, що змінилось у житті мешканців Дмитрівки? Чи, в принципі, життя продовжувалося, як і раніше? Просто чули гул колон і якось чекали, що буде?

Ви знаєте, життя для тих, чиї рідні пішли самі в воєнкомати, виявили бажання захищать нашу землю, то життя тих рідних дійсно змінилось уже. В їхнє життя прийшов неспокій. Усі ми хвилювалися, ну і звісно, мабуть, вони вже, ці рідні, відчували саме більше, що війна – це щось жахливе. Ну, а є люди, яких обійшло стороною, то вони і зараз не дуже, мабуть, відчувають, що дійсно в нас війна. Вони так дивляться, наче це кінофільм, розумієте, мені здається. Тому що багато людей зараз, які не дуже вболівають. От бачите, вони не приходять допомагати [плести сітки], вони не приймають у цьому участь.

Так, як і було після [20]14-го року.

Да, вони думають, що воно так розвіється само, як дим у повітрі.. Але це ж не так уже, не той час.

Чи були труднощі з продуктами, з предметами першої необхідності у перший період?

Були, так. Як розпочалася війна, [в] перші дні ж, це, мабуть, таке вже, знаєте, пов’язане із історією: коли люди чують, що таке війна, [то] починають робить запаси. До того у нас було все в магазинах, але коли розпочалась війна, у перші дні почало зникать все. От особливо у нас у Дмитровці. Але поряд була громада Талалаївська, де було у магазинах все.

Тобто там такого не відчувалося?

Ні, там такого ажіотажу не було, розумієте. Ну саме Дмитрівку і обстрілювали тиждень. І вже перед цим, як ще не обстрілювали, вже тоді розкупляли все в магазині. Ну селище велике, і люди спохватились, [і] в кого, можливо, мало в запасах, вони стали робить запаси. І поступово все зникало, зникало, і вже стало тоді важче.

Зрозуміло, а от у цей період бойових дій що запам’яталось? Що пригадаєте у цей період, як почались обстріли, з чого розпочалося?

Як почалась обстріли, я пам’ятаю це дуже добре, тому що увечері подзвонила до нас по́дружка, знайома і сказала, що можливо у дев’ять годин вечора буде

обстріл. Це було вперше, і для нас це було стресом і шоком. Ми, звісно ж, перед цим уже трошки приготували свій погреб, але [*посміхається*] не зовсім, тому що там були запаси овочів, які лежали у нас; [ті, що] повинні лежать всю зиму і їх не можна було викинуть звідти. Ну ми повірили у ці слова, тому що все нас лякало, і ми опустились уперше в погреб у дев'ять годин вечора.

До цього ви туди не заходили?

Ні, ще не ходили.

У вас діти були?

Внучка, дочка з внучкою. Внучка у нас у перший клас ходила, їй було сім років, даже ще не було семи. І ми повірили в це, що нам повідомили. Нам сказали, що дійсно інформація може бути стовідсоткова. У дев'ять годин вечора ми опустились, даже перед дев'ятьма годинами опустились у погреб, сиділи у погребі. Одну годину просиділи, другу годину і третю – до дванадцятої години, обстрілів не було, але ми потомились, це нас уже втомило.

Ну ви ж, мабуть, не спали, очікували?

Да, ми сиділи, дитину розважали, і це для неї було теж важко. А тоді чоловік пішов перший, сказав: «Я більше не буду ждать, я йду в хату»[*засміялась*]. Він пішов, ми ще з внучкою і дочкою трошки побули, напевно з пів години, і теж прийшли. А коли ми прийшли і втомлені упали відпочивать, то у двадцять хвилин, мабуть, на сьому [ранку] задзвонив мій телефон. Колега мені повідомила: «Швиденько ховайтесь».

Це вже вранці?

«Швиденько ховайтеся, бо зараз буде обстріл». Я, звісно, прибігла до своїх же дітей у спальню і кажу дочці: «Давай швиденько піднімай маленьку, бо зараз може буть обстріл». Звісно, якщо ми цього ще ніколи не бачили, то ми боялись. Але не знаю як, що ще, мабуть, вірили в те, що можливо цього й не буде, але спішили. Коли ми вже майже вдяглись, але ж внучка так вимучилась у погребі до півночі, що її було важко піднять. То коли вже почули свист, що дійсно почався обстріл, то ми вже все кинули, вхопили внучку, вона кричала, плакала: дитина сонна, не могла нічого зрозуміть. Як ми її опускали так за одяг швидко у погреб, бо треба було ще трошки добігти до погреба. І отак ми зустріли перший обстріл, це було вранці-рано. І так всі люди, я думаю, що паніка була у всих людей, хоч ми вже, можна сказати, й готові до цього були, але ще не відчували, що наскільки це жахливо може бути. І з того дня люди зразу ж стали, уже перед тим люди потроху виїжджали, о, але після цього першого обстрілу люди стали масово виїжджать. Багато виїжджало, нас прихистили громади, і Парафіївська прихищала. Наша місцева влада зробили оголошення, що можна виїхати та особливо діток вивозить у Парафіївську громаду сусідню і в Талалаївську.

І в Парафіївській приймали?

Да, пропонували в Парафіївську, але якось більше їхали у Талалаївську громаду. Туди, мабуть, було зручніше людям: хто до рідних, до друзів, до знайомих, і просто в школі там пропонували розмістить. І виїжджали – люди прихищали

просто, можливо, даже й незнайомі, але люди нас зустрічали. І туди багато виїхало, був організований транспорт, виїзд, щоб вивезти в першу чергу діток.

Ви теж виїжджали?

Ну ми виїжджали як? Ми не виїжджали транспортом загальним, який теж був організований, щоб вивозить діток, але на своєму автомобілі. Ми просто як: вдома господарство, як і в кожного, то ми на колесах все це проїжджали. Ми вивезли дочку з внучкою у Талалаївську громаду, а самі ж як – притих обстріл, приїжджали, бо вдома все господарство.

Ночували там?

Коли там, коли дома, але більшість ночували там тиждень. А вдень приїжджали, бо треба було доглянуть господарство і все. Тому ото так їздили.

Як довго тривали ці обстріли? Вони регулярними були чи час від часу?

Обстріли були кожен день. Могли буть і вранці, могли буть після обід, під вечір, але вони були кожен день.

Зрозуміло. Якісь блокпости тут були на дорогах, які регулювали рух?

Були, да. Воно ж тоді скрізь блокпости вже були. У нас між нашими громадами, між Талалаївською і нашою Дмитрівською, був блокпост. Там стояли [наші військові] перед Талалаївкою. Да, блокпости були.

Ясно. Не було труднощів із переміщенням через ці блокпости? Доводилось [же] щодня їздити.

Ну да, вони ж дивились документи, але можна було. Вони дивилися паспорт, говорили показати їм, але можна було їздить, не заборонялось це. Вони бачили, звідки ми їдем і куди повертаємося.

А були люди чи сусіди, які залишались увесь час, нікуди не виїзжали?

Були. Були й такі. Були тому, що, знаєте, по-перше, господарство не кожен міг залишить, і хоч один член сім'ї бувало залишався, чоловіки залишалися. Або старі ще люди, вони не всі могли виїхать, того залишалися. Я думаю, що третя частина населення у Дмитрівці залишилась. От наша колега теж залишилася була, не виїжджала, ховалась сюди в підвал, хоч він ще не був облаштований.

А ваше господарство не потерпіло від обстрілів?

Ні, не потерпіло.

Слава Богу. А скажіть, відчувалась якось взаємодопомога людей у цей час, період військових дій, обстрілів?

Ну, мені здається, да. Ми не контактували так з усім селищем, а от сусіди, все – ми підтримували один одного. Можливо, треба було там як продукти чи що… От ми оце бувало, що як їздили, то ми декому ще закупляли в тій самі Талалаївці. Коли ми могли поїхать, а [були] люди, які не могли поїхать. Там [у Талалаївці] було все. А в нас уже не було нічого. Хліб до нас привозили, наша місцева влада, як би важко не було, але вони їздили, своїм транспортом привозили із Сумської області, і привозили з Полтавської з [селища] Червонозаводського. То люди не голодали, але ж не було такої продукції, яку ми привикли завжди бачить у себе на столі.

Ясно. Не проводилось мінування по дорогах?

Ну у нас у Дмитровці не було заміновано нічого.

У вас про це не попереджали, такого побоюватися не треба було[, так]?

На той час ще ні. Ну як… ми повинні були буть готові, і мабуть кожен на підсвідомості розумів, що треба буть обачними, обережними. Але так як у нас колона пройшла, мабуть же ж кожен остерігався, що десь шось може буть. Ну добре, що нічого такого в нас саме в селищі не виявилося.

Коли проходила та колона, вони ще були не настільки жорстокі. Це ж був початок, і вони просто пройшли, ну, проявивши свою якусь там неповагу і все. Коли вони в магазин залізли і щось набрали, але ж вони не робили ще такої шкоди людям.

І воно ж було у такий вечірній час, всі були [в]дома, знаєте, ніхто по вулиці не ходив, бо хтозна, якби по вулиці могло щось трапитись.

А як змінилося селище, люди за цей період обстрілів, взагалі воєнних дій? Помітні були якісь зміни у психології, поведінці, в розмовах?

Ви знаєте, мабуть, у кожного тоді єдина думка була, і ми себе заспокоювали цією думкою, що це буде недовго. Ну от я особисто так думала, лякала себе тим, що як не дай Бог це все затягнеться на місяць або хоч на рік… Ми думали, що це буде швидко закінчиться все це. Можливо, з якимись втратами, але ж ми не думали у цей час, що війна може так затягнутися.

То от серед нас були такі думки, ми себе заспокоювали тим, що, дай Бог, щоб це було недовго.

Вам запам'ятався вихід російських військ, визволення, прихід наших?

Коли нашу громаду звільняли?

Да.

Ну як… якраз у той день [зранку] був такий обстріл сильний. А ми виїхали, що він був зранку, ми даже не могли приїхать, у ту ніч ми не могли приїхать увечері. Знаю, і вже зранку починалися обстріли, їх чуть було в Талалаївську громаду. Там, де ми були, у Скороходовому перед Талалаївкою було дуже чуть вибухи, вистріли і перестрілки. Тоді коли там вже ж була підтримка із повітря, як їх розбили за селом, тоді було дуже чуть перестрілку, і, мабуть, ті люди, які залишись у Дмитрівці, ті відчули на собі це саме більше. Це мабуть дуже було страшно, я думаю.

А наших військових не було тоді у Дмитрівці? Не доводилось вам зустрічати?

Ну як вам сказать, ми особисто не зустрічали, але ж ми знали, що є там і там десь наші. Тероборона, тоді була тероборона.

Добре. Після звільнення були якісь події, от у квітні: може хтось відвідував селище – журналісти, волонтери, політики – у перший місяць?

Ну ні, таких, шоб приїхав хтось, особливо зацікавившись цими подіями, такого ні. Можливо, у нашу адміністрацію хтось і приїжджав, звертався, ми ж це не знаємо. [А] так серед людей ніяких зустрічей не було. Кожен, знаєте, вже стали,

мабуть, на такий час зрозуміли, що треба буть готовим до всього, обачними. Серед людей уже таких зустрічей не було, бо багато людей виїхало. Дехто, хоч і повернулися після обстрілів Дмитрівки, але ж не всі повернулись. Так потрошку повертались люди, поступово. Хтось далі трошки виїхав, не в Талалаївську громаду, то зразу боялись повертатися. Дехто через два тижні аж повертались.

Будинок культури потерпів?

Ну да, у нас посипалось із вікон скло, а так нічого дуже не постраждало, але скло повисипалося.

Коли ви змогли відновити роботу у звичайному ритмі?

Ну, як вам сказати, як закінчились обстріли, і, мабуть, через декілька днів після обстрілів, можливо днів через три-чотири ми вже вийшли на роботу. Як тільки трошки притихло, нам сказали, що можна повертаться на роботу. Не робили ми, у нас велика самодіяльність, у нас діток тут багато ходить. Але діток ми не збирали. Все це було передбачено, щоб було, знаєте, в такому режимі, щоб перш за все безпека діток, і людей сторонніх. Тому ми на роботу ходили, але зборів ніяких тут не було, щоб масового скупчення не було. Просто приходили. Все це було передбачено, що було, знаєте, в такому режимі, щоб перш за все безпека, і діток, і людей сторонніх, тому ми на роботу ходили, але зборів ніяких тут не було, такого щоб масове скупчення людей – нічого не було. Просто приходили ми, працівники, і селищна рада і ми – одні ми ходили на роботу. Самі ж почали прибирати, вікна забивати плівкою зразу ж, як їх повибивали. На другий день ми приходили забивали їх, бо не можна було так залишить.

А скажіть, фінансові труднощі відчувалися у цей період, саме зі зняттям, наприклад, готівки? Зарплату ж, мабуть, не платили за цей час?

Ви знаєте, ну у нас тут банкомата немає в селищі, але от в Талалаївку можна було виїхать. Да, були черги тоді біля банкоматів, щоб знять [кошти]. І могло бути так, що ти їдеш зранку – немає, закінчилися гроші, але могли з'явитися буквально вже на вечір або на другий день. А так, щоб тиждень не було у банкоматі грошей, то такого я не пам'ятаю.

То там забезпечували цим?

Так, але були черги, помітно було.

Зарплату платили вам за ці місяці? І як це оформили: як відпустку чи як?

Ні, ми не ходили там декілька днів, ото з тиждень тільки. А так же ми до того ходили на роботу. Та й після того ходили. І як тільки закінчився обстріл, на другий день ми вже ж поприходили, бо треба було вікна позабивать, бо це ж була зима. І ми зразу ж приходили прибирать і забивать вікна плівкою.

Будинок культури у нас не стояв закритий, він у нас працював весь час.

Добре, ну тоді дякую вам за інтерв'ю.

Займище

Запис З-12

Респондент 1 (у тексті – Р1): *Анонімно.*
Рік народження: 1962.
Професія, соціальний стан: *пенсіонер.*
Стать: чоловік.

Респондент 2 (у тексті – Р2): *Анонімно.*
Рік народження: 1969.
Професія, соціальний стан: *домогосподарка.*
Стать: жінка.

Основний зміст. Село у перші дні війни. Реакція населення на вторгнення росіян, організація самооборони, спостереження за рухом російських вертольотів. Прийом біженців із Дмитрівки, їх облаштування.

Чи передбачали ви, чи може передчували, що може розпочатися війна?

Р1. Так, передбачав. Напруга зростала з кожним днем.

Р2. Але не вірили.

Р1. Але в душі десь так да, надіялись шо..

Р2. Не вірили, що таке можливо статися.

Чи готувались ви якось до можливої війни, може в плані господарства, чи особистого, щось може підкуповували, щось таке передбачали на випадок ускладнень?

Р1. Ні, нічого особливого ми не передбачали, нічого не готувалися, але так воно до цього йшло.. дуже так, з телеекранів ми чули не дуже такої правдивої багато інформації. Та багато всього різного, про це можна безкінечно говорить. Це все згущалось, згущались ці хмари і.. в кінці кінців і всередині країні воно відчувалося, шо таке безладдя до добра не доведе.

Чи були у вас знайомі, які попереджали, може прямо так натякали чи говорили, що ось-ось, готуйтеся.

Р1. Та ні, ми так не контактували. А особисто да.

Коли і де ви дізналися про початок війни, чи запам'ятали ви цей перший день?

Р1. Так. Зателефонували нам з Києва.

Р2. Що почалась війна.

Р1. Та ми на двір вийшли і вже почули вибухи.

А з якого боку, це ж Займище далеченько?

Р1. З Чернігова.

З боку Чернігова?

Р1. Чернігов, Конотоп, ну [воно] ж бомбардування йшло.

А, тобто з різних боків це було?

Р1. Да.

І відлуння даже у вас відчувалося. Зрозуміло. Це все протягом дня було?

Р1. Ні, це було тільки перві постріли появилися і вже ми.

Р2. Да, це було в перший день, це був четвер.

Четвер.

Р2. Коли пішли по хліб, і скільки ми чекали хліба, він так і не приїхав, а вибухи були дуже гучні. Це був четвер.

Тобто з першого дня у вас у селі почались перебої з постачанням продуктів?

Р2. Так, у нас у селі магазину немає, хліб двічі на тиждень привозили Прилуки, і в четвер нам уже хліб не привезли. І потім ми їздили своїм автомобілем по хліб у Талалаївку, туди якось привозили, а ми тоді привозили в своє село.

А в Талалаївці хліб був постійно, да?

Р2. Ну не постійно, перші дні не були. Ну хліб привозять туди в Прилуки.

Р1. Об'їзними шляхами.

Р2. Ніхто ж там не привозив.

Р1. Бо по головній дорозі пішли колони вже.

Р2. Возили через Варву якось там в об'їзд цієї дороги, ну привозили.

[*обмін технічними уточненнями стосовно аудіозапису*]

[..] У перші дні.. село у вас, мабуть, маленьке, не багато людей живе? Сотня буде чи більше?

Р1. Нема вже.

Уже немає, да. Зовсім маленьке село. Як люди реагували на ці події?

Р1. По різному, були всякі. Одиничні були такі екземпляри, шо «Ось прийдуть, порядок наведуть» говорили.

Навіть і такі розмови були?

Р2. Навіть у нашому невеличкому селі, да.

Як і в перший день, так і досі є люди, які кажуть, шо: «Ніколи ніхто Путіна не переможе».

Ясно. Україна велика, люди різні, що тут скажеш. А чи готувалися якось до можливих ускладнень, там до того, що росіяни можуть з'явитися у вашій місцевості?

Р1. Ну так. Ну це ж така моя ініціатива була, там було приміщення, ми туди занесли..

Льох?

Р2. Таке як підвал.

Р1. Раніше там пасіку ховали й так далі. Занесли туди стільці з клубу сільського, запас води, туди-сюди.

Р2. Свічки, одіяла.

Р1. Так, так. Розповсюдили інформацію, що на всяк випадок, ну, почули, що бомбардування і так далі, шо можна ось тут більш-менш безпечне місце.

Це ж у вас старости немає, ви до [села] Українського мабуть відноситесь?

Р1. Так.

Р2. На той час староста у нас був.

В смислі у [вашому] селі чи?

Р2. Ні, в Українському.

Ясно. Були якісь заходи з боку місцевої громади чи старости, щоб якось вас підготувати до можливих ускладнень? Чи до вас руки не доходили?

Р1. Та все ж було так, знаєте, спонтанно, і ніхто фактично готовий не був, зброї не було, блокпост з горем пополам організували.

У селі у вас?

Р1. Ні, отут на повороті з траси. Я вже так як уже мені років було достатньо, молодих хлопців допоміг організувать, ті шоб ходили на блокпост і по селу. Тут уже це вже старости ініціатива, щоб чергування організували.

Р2. У нічний час.

Р1. На в'їзді.

І по Займищу було чергування?

Р1. Так. А там уже я згодився кожного дня ходить. Бо треба було організувать, з людьми треба було працювать і до цього, і зараз. І, може я й лишнє скажу, щоб оце не бігали примусово заставляли йти.

Р2. Це ти точно вже лишнє.

Р1. Да, а є всякі варіанти, що вони б щось допомогли чимсь, десь на будівництві, да багато чого, фортифікаційних споруд і так далі, а не так. Люди перелякані, вони бачать, що звідти мало хто вертається.

І світломаскування у вас робили?

Р2. Звичайно, звичайно.

Були такі, шо не хотіли, говорили?

Р2. Ні, не було.

А були якісь об'єкти в повітрі, пересувалися над селищем дрони, вертольоти, літаки?.

Р1. Вертольоти то так.

Р2. Дрони літали, да.

Р1. Літаки то звісно наші, по парах ходили, а отак основний напрямок з Конотопа через Гайворон ішли на сторону Києва, то вони [наші літаки] періодично знищували колони.

І вертольоти, кажете, були?

Р1. Ну це в ночний час, ми так думаєм, в кожну ніч в різний інтервал.

Р2. Та не різний.

Р1. Різний, різний час, сьо[го]дні якщо у двінадцять годин ночі, то на другу ніч у пів первого, здвига[вся] цей промєжуток, і ми так думаємо, що ворожі вертольоти під Київ підкидали туди підмогу якусь.

Р2. Біля Ніжина як там село називається, де бої йшли?

Припутні, Дорогинка, Велика Дорога.

Р2. Мабуть, Велика Дорога, бо колись по телебаченню я бачила передачу: якась жінка розказувала, що кожну ніч їм [росіянам] привозили провізію. Ми кожну ніч виходим на вулицю, а вертольоти гудуть і гудуть. Воно ж не видно і хтозна-де, а вони кожну ніч чи вечер.

І через вас, значить, вертольоти летіли?

Р2. Не дуже над нами, але нам чуть було це.

А з якого боку, з північного чи південного більше?

Р2. З північного.

З північного, з боку Дмитрівки, да, получається?

Р2. Ну тільки дальше ж це було десь туди, може над Гайвороном, дальше туди ще.

А, то до вас просто відлуння, сам звук доходив?

Р2. Да, сам звук, чуть було, що гудуть вертольоти.

А значить це тут був маршрут, тоді зрозуміло.

Р1. А колони ішли, так земля двигтіла, чуть було за тридцять, сорок кілометрів, колони як ішли дак, ну сто пііісят одиниць і так ще більше. Ну колони і через Дмитровку ж ішли, і по тому флангу. Да, і через Українське. Дивіться, я як був на блокпосту, і вже вони як подходили, туди вони більш-менш смиренні були, а назад там в нас на блокпосту.

Це на цій трасі?

Р1. Да, була машинка, де ми там чайок пили; і снайпер розстріляв її, стекла там, туди-сюди.

А там колона виходила тоді?

Р1. Вже назад да, і туди йшла, а назад вона по частинах.

Р2. Туди вона просто пройшла, а назад вони їх піджидали.

Це не та, шо виходила з Іваниці через Українське?

Р2. Да, вона.

Р1. Може і вона.

Це в середині березня десь було, здається.

Р1. Десь шо вони там і погубили, і зброю ми відвозили в адміністрацію, здавали.

У прилуцьку?

Р1. У Талалаївську[1].

Р2. Ми в ОТГ відвозили її.

Ясно, так шо і у вас було відлуння бойових дій. Як у вас з'явились перші біженці? Чи може навпаки хто село покидав, чи приїжджав ще раніше у перші дні війни?

Р1. Вже активність зросла як почали вони відходити і тут як почали потрошку чинити опір. Почали прильоти по Дмитровці буть, і поцілили ось в один будинок, там у другий будинок, і ми якраз виїжджали подивиться шо то. І коли з села виїхали.

З Дмитрівки?

Р2. Із Займища.

Р1. А на Займище цілий потік біженців, таке як отам ми вчили у школі [як було] у Ленінграді чи ще десь: ідуть і йдуть, і йдуть. Ну і ми їм запропонували.

Це транспортом вони пересувались?

Р1. Пішком, хто транспортом, хто пішком, хто не вліз. До нас попросилась одна сім'я[, ми їх] в Українське одвезли були. У лісі було повно людей, ми під'їжджали, заспокоювали, бо люди були перелякані, не знали, шо їм робить дальше. І тут ось із сторони Рябух така сама ситуація, ну ми їм пропонували, що ідіть на Займище, ідіть на Українське, ідіть там той.

А в Українському тоже приймали [біженців]?

Р1. Ну там більше із Щучого навєрно.

А, Щуча Гребля, може Кропивне?

Р1. Да ні, з Крапивни не було нікого. Да ну ми ж сюди в школу ходили, ми тут наче свої всі.

А сюди [у Дмитрівку] ближче було в школу, чим до Талалаївки?

Р1. Ми ходили пішком, ото де церква, там у нас був ще корпус.

[1] Тобто в адміністрацію Талалаївської територіальної громади Прилуцького району.

Тут же, мабуть, кілометрів сім до Займища?

Р1. Дев'ять. З четвертого класу і до .. скільки, я в п'ять років, раніше пішов. Отака ситуація.

І це за один день було, це ж удень було, не вночі?

Р1. День і ніч, іще й на другий день. До прикладу, у нас сім'я жила.

Р2. Ну вони, мабуть, жили у нас [десь] із тиждень, це як вони.. Десь годин в одинадцять [дня] ми під'їхали туди. Ми як раз збирали допомогу на Чернігів, у газове підприємство, не знаю, чому так, ну Талалаївське газове підприємство збирало допомогу продуктову, хто шо міг з дому.

Це саме у Займищі [ви збирали]?

Р2. Да, це в Займищі, ми збирали хто шо там давав, і відвозили у Талалаївку у газове господарство, а вони тоді відправляли в Чернігів. Ми тоді під'їхали на край села на сторону Дмитрівки, і тут уже була така..

Р1. Скупчення.

Р2. Скупчення людей, зустріла я там своїх однокласників, бо теж сюди [у Дмитрівку] в школу ходила.

А ви виїхали просто з інформаційною метою?

Р2. Ні, ми їздили по селу, ми ж оголосили, що збираєм допомогу. По Займищу. І нам казали, до кого під'їхать, і ми ото туди під'їхали на край села, а там уже було багато людей. І ми першим запропонували.

А, тобто ви у своєму селі вже побачили біженців, які йшли з боку Дмитрівки?

Р2. Так, вони зайшли вже з Дмитровки, стояли на початку села, ну куди ж вони будуть іти. А ми запропонували першим, що ідіть, у нас є вільна хата, вони погодились. І так тоді: хто до знайомих пішов, хто не до знайомих; жили і в канторі, мабуть сімей чотири чи п'ять. Теж туди ми возили й хліб, і хто шо з дому ділився, ділились усім, чим могли.

Р1. Ну це ж свої, це ж не чужі.

Р2. І жили вони оце мабуть тиждень, якшо не більше. Виходили так – у нас село ж невеличке, – вийдеш із двору, і видно, шо там у Дмитровці чи за Дмитрівкою в Гайвороні десь там шось горить, десь стріляють.

А чи були якісь проблеми із зв'язком, із електрикою у цей період у вас у селі?

Р2. У цей період наче не було проблем.

Р1. Зв'язок можливо й глушили вже, [він] то появлявся, то зникав; а світло поки що було.

Р2. На початку ще не виключали ж [світло]. Не було ж відключень.

Ясно, тобто таких перебоїв у вас не було, можна було приймать людей. Багато біженців залишилося в Займищі?

Р1. Ні, вони перебули цей період, як тільки вони [окупанти] пройшли Дмитровку, туди за Конотоп; ну вони й тут ішли через Плугатар цим флангом і через Гайворон.

Ну приблизно скільки це було – півсотні, сотня?

Р2. Біженців ви маєте на увазі?

Так, саме у Займищі появилось?

Р1. Та ну чоловік до тридцяти. Та в нас село ж маленьке.

Р2. Були такі, що приїжджали, день тут побудуть, а на ніч їдуть [додому], бо в кожного вдома є господарство.

Ясно. Тобто тут постійний був рух між Займищем і Дмитрівкою?

Р2. Да, да.

Ті[ль]ки біженці тут їздили чи хтось ще приїжджав, може якісь волонтери чи тероборона?

Р2. Ні.

По цьому маршруту не їздили?

Р2. Ні.

Чи виникали якісь проблеми побутового характеру з облаштуванням біженців, може якісь ситуації, з дітьми ж, мабуть, хтось був?

Р2. Були й діти, – ні, нічого ніяких проблем не було.

Р1. Мати в оцій сім'ї була ж така вже.

Р2. А, у нас бабушка лежача була, да, у нас жили.

Р1. Проблем таких не виникало. Я думаю, всі з розумінням віднеслися, ділились усім, шо було.. і більше, пропонували будинки – заходьте, живіть. Хоч і на постійно.

А там же ж хтось, мабуть, організовував ще опалення – це ж контора, вона мабуть не топилася?

Р2. Люди принесли дрова.

Можна було там отоплювать?

Р2. Я […][1] подзвонив вищому керівництву, кажу: «Отака ситуація, дозвольте, щоб люди там жили?» – «Да, без питань».

А це контора якогось холдинга чи як вона?

Р2. Ну на даний час да, «ТАС Агро Північ».

Добре. А ось «ТАС Агро», воно якось реагувало, крім того, що надало житло на ці події, якусь допомогу людям не організовували?

Р2. У нашій місцевості ні.

[1] Інформація тимчасово прихована.

Тільки своїми силами допомагали?

Р2. Да.

З боку Талалаївської громади чи з боку Українського нічого не допомагали?

Р2. Ні.

Ну, три десятки людей, може воно і не критично було.

Р1. Проблем там не було ніяких із харчуванням.

Як ви уже дізналися, що відбувається вихід [російських військ] – по телефону чи побачили, шо шось змінюється вже в районі Дмитрівки?

Р1. Ми ж бачили, що там колона пішла, і тут у нас зв'язок було.. трошки був загін якийсь військових, які були звернулися допомогти їм блокпост, блоки оці перевантажить, і десь там зробить загородження, шоб проїзд був, бо знали, що будуть відступать. То я приймав участь, їздив.

Так це в Займищі?

Р1. Ні, отам аж під Гайвороном. Ще планували вечером поїхать у Гайворон; а пішли вони [російські колони], прийшлось тікать, покинули були у лісополосі ті ДіСіБі [???], а тоді з військовими пізніше вечором поїхали забрали. Бо кажуть: «Треба кидать і тікать». Ото така ситуація була виникла.

Це вже під час обстрілів було, да?

Р1. Да. А на другий день хлопці, тероборона Дмитрівська, кажуть: якби не зробили, то «Тигри» б прорвалися. Так серйозно така сутичка там була на трасі, а воно ж так виложили, щоб з розгону не пройшов. А по полях ще тоді саме весною розтавало.

Тобто ви встигли трасу заблокувати?

Р1. Да, да. Це там, де я трошки учасник.

Тобто і вас залучали трошки на допомогу.

Які емоції ви переживали В цей період, чи було таке, шо за щось боялись особливо, от наприклад, що колона може повернуть на Займище, або щось таке?

Р1. За дітей боялися. А як? Вік прожили тут. Та за шо? Особисто в мене страху не було, я готовий був.

Чи були думки, от наприклад, а якщо підуть сюдою – що робить, чи кудись у ліс найближчий тікати? Чи вже, що Бог дасть – те і буде?

Р1. Взагалі, як оце ви питали («Ви відчували – війна буде чи не буде?»), я перед тим поїхав у мисливський магазін, і купив патрони. А тоді через тиждень, ну от відчувалося, заїжджаю ще раз беру. А він [продавець] каже: «Вже дешевих нема, ось бери дорогі». Я взяв так, ну багато; а він каже: «Ще бери, бо це мало буде». [*сміємося разом*]

З натяком.

Р1. Ми використали їх, ті патрони. Ну було ще там кілька таких хлопців, шо можна було якось організувать, шоб вони могли якось протистоять, але ж зброї не було. Я перед цим: виїхали ми, так сказать, на полігон, і кожному дав десять раз із автомата стрельнуть. Щоб вони прочуствували хоч. «Так а ви?» [кажуть мені] – «Ну мене вб'ють зараз, хто буде дальше захищать?» І вони ото по черзі потренувалися, а тоді. Ну це друга історія, там багато розказувать.

Але спроби підтримати людей були, значить. Обстріли Дмитрівки у вас, мабуть, не відчувалися, ті[ль]ки шо чули?

Р1. Ні, так не долетіло до нас кілометрів три, отак на поля падало.

Р2. А було дуже гучно, коли стріляли.

Р1. Ну да. Там ще у мене учасником був у цій групі мінометного розрахунку брат троюродний, так інформацію ж підкидав; а тоді вони попали були і [в] скупчення техніки їхньої, так навєрно чи три чи чотири одиниці зразу загорілося. Так на телефонах спілкувалися, каже, молодці, попали. Вони там десь [попали], де майстерня їхня в Гайвороні.

Це вони [наші військові] тут десь із-під Дмитрівки, мабуть, стріляли?

Р2. Ну десь тут за Дмитрівкою. Тут дуже обіжалися люди: «Чого ви сюди приїхали, якби вас тут не було, і по нас би не стріляли».

Р1. Мобільна група була, вони передвигалися з тим міномето́м (120-й) накривали їх. Ну не можна було. Якби була зброя, ото був би результат, шоб вони звідси зовсім не виїхали.

Р2. Та скільки треба було б зброї. Їх [росіян] дуже багато було.

Р1. Так по головах їдуть, отут серце вискакує, а стрілять нічим.

Так. Складний був період, да і зараз не простий. Ніхто Зàймище після виходу росіян не відвідував, не було волонтерів якихось, які привозили допомогу?

Р1. Була допомога і неодноразово.

І до вас доїжджали?

Р2. Да, ну її привозили у старостат, туди в Українське, в старостинський округ. А ми тоді їздили і привозили людям, кому треба було.

Тобто розділяли чесно по всіх селах і селищах?

Р2. Так.

Це ж у вашому окрузі [старостинському], мабуть не тільки Займище, ще ж якісь села?

Р2. Українське і все.

Тільки два оце, да?

Р1. Два вже зникли з мапи, немає.

Як ви от.. Ну зрозуміло, що багато хто залишився при своєму, але може якось змінилися розмови, поведінка жителів села після цих двох місяців окупації? Чи в принципі так, раз люди не відчули, тільки шо біженців приймали?

Р1. Та ні, такого..

Суттєвих змін не відбулося?

Р1. Не відбулося, знаєте, у кожній сім'ї єсть, як ото «не без ..».

Р2. «Не без урода». Так і в селі.

Р1. Ну я хотів трошки.. [*посміхається*] Ми їх усіх добре знаєм, усіх тих людей – хто шо коштує, і чого ждать.

Добре, дякую вам. Чи не залишилось у вас якихось фотографій, відео з того періоду, якими можна було б поділитися?

Р1. Ми не порушували законодавства, просили «не розповсюджувать» [*сміється*].

Р2. Це треба було нагадать, може де шо і є.

Р1. Полонених везли, у мене нема мабуть фотографій.

Через ваше село?

Р1. Ну да, оці ж пікапи.

Ці, шо шестеро, шо взяли [їх у полон] під Рубанкою?

Р1. Да.

Ну якшо шось таке можна, то якшо можна, то надішліть.

Р2. Тепер ми вже привикли.. Ну як, ми не привикли до цього, шо у нас війна, ну вже трошки спокійніше до цього відносимось, а тоді ще ми були такі всі перелякані, шо нам було не до фотографій.

Ну, ясно. Ну, у вас таких подій загрозливих дуже не було.

Р2. Але все рівно.

Р1. Так, да. Вже зараз як ракетний обстріл, пік – подивився, пік – подивився. А куди воно прилетить невідомо, ми більше переживаєм там чи в Києві не попало.

Р2. Діти там.

Р1. Родичі.

Р2. Тільки слухаєм, що летять.

Це правда. Добре, дякую вам за інтерв'ю.

ФОТОСВІДЧЕННЯ.
Дмитрівська територіальна громада

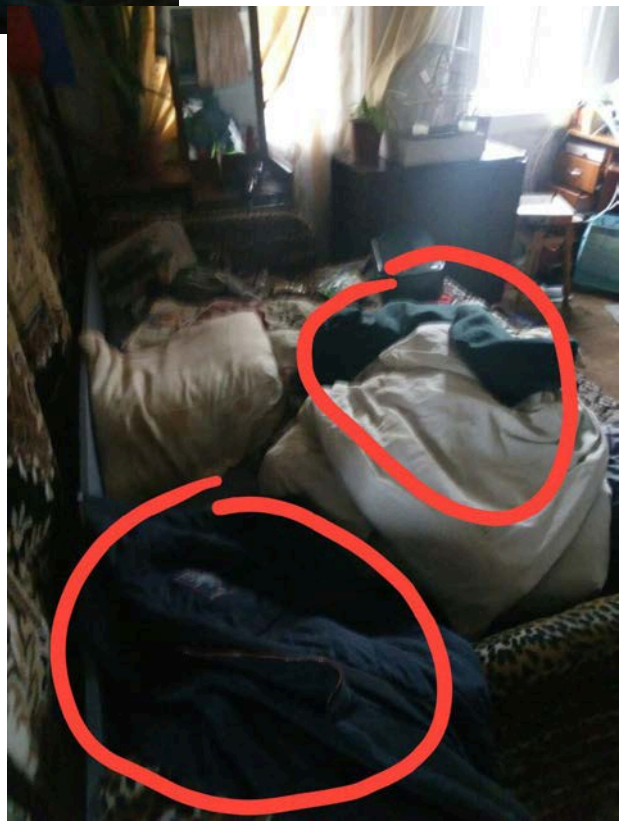

Голінка. Селянський двір після виходу з села російських колон.
Фото місцевої мешканки. Перші числа квітня 2022 р.

Вулиця села Голінки після проїзду російської колони.
Березень 2022 р. Фото місцевої мешканки.

Сільське помешкання в Голінці після ночівлі російських військових. Маркером позначено одяг, залишений непроханими гостями.
Перші числа квітня 2022 р.
Фото надане власником житла.

Наслідки перебування російських військових у адмінбудівлі старостату с. Голінка. Фото старости. Перші числа квітня 2022 р.

Гайворон. Хата на вулиці Єршова до приходу «освободітєлєй» і
після виходу їх із села.
Друге фото – початок квітня 2022 р. Обидва фото надані місцевою мешканкою.

Гайворон. Сільська вулиця і двір після виходу російських військ 2 квітня 2022 року. Фото місцевої мешканки.

Гайворон. Сільський двір після виходу з села російських військових.
Фото місцевої мешканки.

Хата у селі Гайворон. Затягнуто плівкою розбиті обстрілом російських колон у березні 2022 року вікна. Фото О. П. Кривобока 28 травня 2024 р.

Приміщення старостату у с. Гайворон після виходу російських військ.
Фото місцевої мешканки.

Краєвиди села Гайворон після виходу російських військ.
Фото місцевої мешканки.

Окопи, залишені російськими військовими у селі Гайворон після виходу. Фото місцевої мешканки.

Зруйнований російським обстрілом міст у селі Гайворон. Фото мешканця Дмитрівки С. 2-3 квітня 2022 р.

Залишки сільськогосподарської техніки на тракторному стані с. Гайворон.
Фото мешканця Дмитрівки С. 2-3 квітня 2022 р.

Залишки спаленої російської військової техніки у селі Гайворон. Фото мешканця Дмитрівки С. 2-3 квітня 2022 р.

Залишки спаленої російської військової техніки у селі Гайворон.
Фото мешканця Дмитрівки С. 2-3 квітня 2022 р.

Дмитрівка. Житлові будинки після обстрілу російськими військовими з боку Гайворона.
Фото мешканця Дмитрівки С.
Друга половина березня 2022 р.

Російські сухпайки у березні 2022 року та їхній вміст.
З колекції шкільного музею в смт. Дмитрівка.
Фото О. П. Кривобока, березень 2024 р.

Залишки російської зброї та спорядження, підібрані у с. Гайворон після виходу окупаційного війська.
З колекції шкільного музею в смт. Дмитрівка.
Фото О. П. Кривобока, березень 2024 р.

Рубанка. Сліди обстрілу російськими військовими господарства місцевого мешканця.
Фото О. П. Кривобока, травень 2024 р.

ПРИМІТКИ ДО РОЗДІЛУ

Запис Г-12
Місце проживання опитуваних: *село Голінка* Дмитрівської ОТГ.
Місце проведення: *адмінприміщення с. Голінка.*
Дата інтерв'ю: *20 березня 2024 року.*
Кореспондент (інтерв'юер): *Кривобок О. П.*
Стенограму аудіозапису виконала: *Марія Шершень.*
Редактор тексту: *Кривобок О. П.*

Запис Г-23
Місце проживання опитуваних: село *Голінка* Дмитрівської ОТГ.
Місце проведення: *школа с. Голінка*.
Дата інтерв'ю: *20 березня 2024 року*.
Кореспондент (інтерв'юер): *Кривобок О. П.*
Стенограму аудіозапису виконав: *Кривобок О. П.*
Редактор тексту: *Кривобок О. П.*

Запис Г-31
Місце проживання опитуваної: село *Голінка* Дмитрівської ОТГ.
Дата інтерв'ю: *20 березня 2024 року*.
Місце запису інтерв'ю: *школа села Голінка.*
Кореспондент (інтерв'юер): *Кривобок О. П.*
Стенограму аудіозапису виконав: *Максим Коваль*
Редактор тексту: *Кучеренко Анастасія, Кривобок О. П.*

Запис Г-41
Місце проживання опитуваного: *с. Голінка* Дмитрівської ОТГ.
Місце проведення інтерв'ю: *с. Гайворон, школа.*
Дата інтерв'ю: *28 травня 2024 року.*
Кореспондент (інтерв'юер): *Гришко В. В.*
Стенограму аудіозапису виконав: *Максим Коваль.*
Корекція тексту: *Бондаренко К. О.*
Редактор тексту: *Кривобок О. П.*
Примітка: протягом запису чути сторонні шуми з інших приміщень школи.

Запис Г-52
Місце проживання опитуваних: *місто Бахмач.*
Місце проведення: *адмінприміщення с. Голінка.*
Дата інтерв'ю: *27 вересня 2024 року.*
Кореспондент (інтерв'юер): *Кривобок О. П.*
Стенограму аудіозапису виконала: *Анастасія Кучеренко.*
Редактор тексту: *Кривобок О. П.*

Запис Г-62

Місце проживання опитуваних: *село Голінка* Дмитрівської ОТГ.
Місце проведення: *адмінприміщення с. Голінка.*
Дата інтерв'ю: *27 вересня 2024 року.*
Кореспондент (інтерв'юер): *Кривобок О. П.*
Стенограму аудіозапису виконав: *Микола Пошкурлат.*
Редактор тексту: *Кривобок О. П.*

Запис Г-71

Місце проживання опитуваного: село *Голінка* Дмитрівської ОТГ.
Дата інтерв'ю: *27 вересня 2024 року*.
Місце проведення: школа с. Голінки.
Кореспондент (інтерв'юер): *Кривобок О. П.*
Стенограму аудіозапису виконав: *Кривобок О. П.*
Редактор тексту: *Кривобок О. П.*

Запис Гв-11

Місце проживання опитуваної: *с. Гайворон* Дмитрівської ОТГ.
Місце проведення інтерв'ю: *с. Гайворон, старостат.*
Дата інтерв'ю: *28 травня 2024 року.*
Кореспондент (інтерв'юер): *Кривобок О. П., Гришко В. В.*
Стенограму аудіозапису виконав: *Кривобок О. П.*
Редактор тексту: *Кривобок О. П.*

Запис Гв-21

Місце проживання опитуваної: *с. Гайворон* Дмитрівської ОТГ.
Місце проведення інтерв'ю: *с. Гайворон, школа.*
Дата інтерв'ю: *28 травня 2024 року.*
Кореспондент (інтерв'юер): *Кривобок О. П.*
Стенограму аудіозапису виконав: *Максим Коваль.*
Редактор тексту: *Кривобок О. П.*
Примітка: на слова розмови протягом усього інтерв'ю накладаються звуки з інших приміщень школи.

Запис Гв-31

Місце проживання опитуваного: *с. Гайворон* Дмитрівської ТГ.
Місце проведення інтерв'ю: *с. Гайворон, вулиця.*
Дата інтерв'ю: *28 травня 2024 року.*
Кореспондент (інтерв'юер): *Кривобок О. П.*
Стенограму аудіозапису виконала: *Анастасія Кучеренко.*
Редактор запису: *Кривобок О. П.*

Запис Гв-41
Місце проживання опитуваного: *с. Гайворон* Дмитрівської ТГ.
Місце проведення інтерв'ю: *с. Гайворон, вулиця.*
Дата інтерв'ю: *28 травня 2024 року.*
Кореспондент (інтерв'юер): *Кривобок О. П.*
Стенограму аудіозапису виконала: *Марія Шершень.*
Редактор тексту: *Кривобок О. П.*

Запис Гв-51
Місце проживання опитуваної: *с. Гайворон* Дмитрівської ТГ.
Місце проведення інтерв'ю: *с. Гайворон.*
Дата інтерв'ю: *28 травня 2024 року.*
Кореспондент (інтерв'юер): *Кривобок О. П.*
Стенограму аудіозапису виконала: *Анастасія Кучеренко.*
Редактор тексту: *Кривобок О. П.*

Запис Р-11
Місце проживання опитуваного: *село Рубанка* Дмитрівської ТГ.
Дата інтерв'ю: *25 березня 2024 року*.
Місце проведення інтерв'ю: *смт. Дмитрівка, адмінприміщення.*
Кореспондент (інтерв'юер): *Гришко В. В.*
Стенограму аудіозапису виконала: *Анастасія Кучеренко.*
Редактори тексту: *Бондаренко К. О., Кривобок О. П.*

Запис Р-22
Місце проживання опитуваних: *село Рубанка* Дмитрівської ТГ.
Дата інтерв'ю: *25 березня 2024 року*.
Місце проведення інтерв'ю: *с. Рубанка, приміщення крамниці.*
Кореспондент (інтерв'юер): *Гришко В. В.*
Стенограму аудіозапису виконав: *Максим Коваль.*
Редактори тексту: *Бондаренко К. О., Кривобок О. П.*

Запис Т-11
Місце проживання опитуваної: *село Терешиха* Дмитрівської ТГ.
Дата інтерв'ю: *25 липня 2024 року*.
Місце проведення інтерв'ю: *с. Терешиха, площа біля магазину.*
Кореспондент (інтерв'юер): *Кривобок О.П.*
Стенограму аудіозапису виконала: *Анастасія Кучеренко.*
Редактори тексту: *Бондаренко К. О., Кривобок О. П.*

Запис Т-22
Місце проживання опитуваних: *с. Терешиха* Дмитрівської ТГ
Місце проведення інтерв'ю: *хата господарів у с. Терешиха.*
Дата інтерв'ю: *25 липня 2024 року.*
Кореспондент (інтерв'юер): *Кривобок О. П.*
Стенограму аудіозапису виконав: *Кривобок О. П.*
Редактор тексту *Кривобок О. П.*

Запис Т-31
Місце проживання опитуваного: *село Терешиха* Дмитрівської ТГ.
Дата інтерв'ю: *25 липня 2024 року*.
Місце проведення інтерв'ю: *с. Терешиха, вулиця.*
Кореспондент (інтерв'юер): *Кривобок О.П.*
Стенограму аудіозапису виконав: *Максим Коваль.*
Редактор тексту: *Кривобок О. П.*

Запис Д-12
Місце проживання опитуваних: *смт. Дмитрівка* Дмитрівської ТГ.
Дата інтерв'ю: *19 березня 2024 року*.
Місце проведення: *смт. Дмитрівка, приміщення школи.*
Кореспондент (інтерв'юер) 1: *Кривобок О. П.*
Кореспондент (інтерв'юер) 2: *Гришко В.*
Стенограму аудіозапису виконала: *Марія Шершень.*
Редактор тексту: *Кривобок О. П.*

Запис Д-22
Місце проживання опитуваних: *смт Дмитрівка* Дмитрівської ТГ.
Місце проведення інтерв'ю: *смт. Дмитрівка*, *приміщення школи*.
Дата інтерв'ю: 19 березня 2024 р.
Кореспондент (інтерв'юер) 1: *Кривобок О. П.*
Кореспондент (інтерв'юер) 2: *Гришко В. В.*
Стенограму аудіозапису виконав: *Максим Коваль.*
Корекція та редагування тексту: *Кривобок О. П., Гришко В. В.*

Запис Д-31
Місце проживання опитуваного: *смт. Дмитрівка.*
Місце проведення інтерв'ю: *смт. Дмитрівка, приміщення в будинку адміністрації громади.*
Дата інтерв'ю: *25 березня 2024 року.*
Кореспондент (інтерв'юер): *Кривобок О. П.*
Примітка: під час інтерв'ю у приміщенні знаходився голова селищної громади В. Б. Бойко.
Набір тексту виконала: *Анастасія Кучеренко.*
Редактор тексту: *Кривобок О. П.*

Запис Д-42
Місце проживання опитуваних: *смт. Дмитрівка.*
Місце проведення інтерв'ю: *смт. Дмитрівка, адмінприміщення.*
Дата інтерв'ю: *25 березня 2024 року.*
Кореспондент (інтерв'юер): *Кривобок О. П.*[1]

[1] Під час інтерв'ю був присутній кореспондент В. В. Гришко, але у розмові участі не брав.

Набір тексту*: Анастасія Кучеренко.*
Редактор тексту*: Кривобок О. П.*
Примітка: в іншій частині приміщення перебували працівники адміністрації. На записі часом чути уривки їхніх робочих розмов.

Запис Д-51
Місце проживання опитуваної: *смт. Дмитрівка.*
Місце проведення інтерв'ю: *смт. Дмитрівка.*
Дата інтерв'ю: *11 квітня 2024 року.*
Кореспондент (інтерв'юер): *Кривобок О. П.*
Стенограму запису виконала: *Анастасія Кучеренко*.
Редактор тексту: *Кривобок О. П.*

Запис Д-61
Місце проживання опитуваної: *смт. Дмитрівка.*
Місце проведення інтерв'ю: *смт. Дмитрівка.*
Дата інтерв'ю: *11 квітня 2024 року.*
Кореспондент (інтерв'юер): *Кривобок О. П.*
Стенограму запису виконала: *Анастасія Кучеренко.*
Редактор тексту: *Бондаренко К. О., Кривобок О. П.*

Запис З-12
Місце проживання опитуваних: *с. Займище* Талалаївської ТГ Прилуцького району.
Місце проведення інтерв'ю: *смт. Дмитрівка.*
Дата інтерв'ю: *11 квітня 2024 року*.
Кореспондент (інтерв'юер): *Кривобок О. П.*
Стенограму аудіозапису виконала: *Анастасія Кучеренко.*
Редактор тексту: *Кривобок О. П.*

РОЗДІЛ 2.

Записи усних свідчень мешканців Парафіївської громади

Невелика за розміром Парафіївська територіальна громада знаходиться на південному сході Чернігівської області. Станом на початок 2022 року у громаді налічувалось 6,4 тис. мешканців[1], які проживали у 22 населених пунктах[2]. Центром громади є селище міського типу Парафіївка.

Протягом першої декади вторгнення окупаційних військ на території громади характер подій змінювався дуже динамічно. У перші дні, починаючи з ранку 25 лютого 2022 року, російські колони пройшли через центр громади, селище Парафіївку, у напрямку з Терешихи до Ічні, Рожнівки, Максимівки і Крупичполя. На рубежі лютого-березня основний напрям переміщення російських колон змістився на північ. Головним транзитним пунктом стало найпівнічніше село Мартинівка. Зі сходу окупаційні війська рухались до неї з боку Смолового і Терешихи сусідньої Дмитрівської громади (іноді також з півдня, від нежилого на той час хутора Хаїха). На захід їхній основний маршрут пролягав від Мартинівки через Більмачівку на південь від Івангорода і далі на Крупичполе-Сваричівку-Вишнівку (населені пункти Ічнянської територіальної громади). Така ситуація зберігалась тут до 31 березня, коли остання об'єднана колона російської військової техніки покинула Мартинівку. Про руйнування і поранення жителів у цей день свідчать записи М-11, М-21, М-31, М-42. Окрім того, упродовж 2022-2024 років було знято і оприлюднено декілька репортажів та відеозаписів інтерв'ю, які містили інформацію про події в цьому селі[3].

Дещо інакше розвивались події у південній частині громади. Після невдалої спроби підійти до Прилук прямо по трасі Суми-Київ російські війська почали шукати обхідний шлях. У кінці лютого 2022 року дві їхні колони пройшли через Бережівку-Зоцівку-Іваницю у напрямку Городні та Ольшани, плануючи підійти до Прилук із півночі. Перша колона зайшла 25 лютого з боку села Українське Талалаївської громади, друга рухалась із боку Сокиринців 28

[1] http://db.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2022/zb_Chuselnist.pdf

[2] Деякі з них, щоправда, існували на той час уже тільки формально, не маючи мешканців. Наприклад, у хуторі Хаїха між Парафіївкою та Мартинівкою кілька осіб було ще зареєстровано, але жоден із них там не проживав.

[3] Хроніки війни в кадрах телеканалу «Прилуки». URL: https://www.youtube.com/watch?v= YMr8iAT3 bno (про село Мартинівку з 10-ї хвилини); Хроніки війни. С. Мартинівка Прилуцького району. URL: https://www.youtube.com/watch?v=vWizh_oPWWQ;

лютого через селище Тростянець[1]. Окрім цих двох великих колон, невелика колона з БТРів пройшла на початку березня через Тростянець-Верескуни-Южне на Парафіївку і Хаїху. За кілька днів погромлені у районі Колісників та Лісових Сорочинців російські колони поверталися тим же маршрутом на схід через Городню-Іваницю-Бережівку. Рухались вони, як і перед тим, окремо одна від іншої (мабуть це були дві різні військові частини). Одна пройшла з Бережівки далі на село Українське Талалаївської громади. Інша, можливо переплутавши шлях, рухалась через Верескуни на село Кропивне Дмитрівської громади. Саме цю колону зафіксували спогади жителів Дмитрівки, як єдину, яка проходила їхнє селище уночі з 4 на 5 березня 2022 року (див. попередній розділ).

Таким чином, інтенсивний рух російських військ через територію громади відбувався переважно у першій декаді після вторгнення, після чого більша частина її опинилась у т. зв. сірій зоні, яка не контролювалась ні російськими військами, ні безпосередньо українською адміністрацією. Винятком була північна частина навколо Мартинівки, через яку пролягав основний маршрут забезпечення російського наступу на Київ. Натомість у Парафіївці та інших селах, особливо після розгрому окупантів під Прилуками, представники місцевого самоврядування отримали можливість налагодити забезпечення життєво важливих потреб місцевих мешканців.

Подані далі записи усних свідчень мешканців громади відображають повний спектр пережитого упродовж цих сорока важких днів. Найбільше потерпіла від окупантів Мартинівка. Обставини злочинів, тут здійснених, зокрема убивства місцевого мешканця, розкривають записи М-11, М-21, М-31[2]. Тут, а також у записі М-42 можна знайти інформацію про мародерство окупантів, обстріли ними села, переховування селян, їхні збитки і втрати внаслідок першого етапу широкомасштабної війни, а також перші кроки відновлення. Про поранення мешканця Іваниці внаслідок російського обстрілу повідомляє запис І-11. Тут же, а особливо у записі І-31, іде мова про часткове руйнування пострілом російського танка торгової точки в селі Іваниця, її відновлення і відбудову.

Інформація про початок вторгнення і реакцію на нього мешканців присутня майже в усіх записах. Обставини руху колон військової техніки через

[1] За інформацією запису Т-11, в районі Тростянця велика колона чекала на приєднання маленької, яка складалась приблизно з 10 БТР-ів.

[2] Ці записи інтерв'ю проводили спільно представники проекту «Сільські громади Чернігівщини в умовах війни та окупації» і Освітнього дому прав людини в Чернігові. Див. інформацію про події в селі у звіті команди Освітнього дому: Звіт з документування воєнних злочинів на Чернігівщині / Кириєнко Я. та ін. Чернігів, 2024. С. 85-89.

Парафіївку розкриті у записах П-11, П-21, П-31, П-41, П-51. Деякі з цих записів дуже короткі, тому подаються без анотації змісту. У більшості записів, особливо у записах посадових осіб, службовців (П-21, Т-11, М-21) відображено діяльність місцевих очільників по організації перших заходів протидії агресору, охорони населених пунктів тощо.

Про постачання населених пунктів громади продуктами та речами першої необхідності найбільше повідомляють записи М-21, М-31, П-21, П-31, Т-11, І-22, торкаються цієї теми й інші співрозмовники. У записах П-21 та П-31 є повідомлення про налагодження пекарні у селищі Парафіївка та виробництво хліба для потреб селища і громади.

Про транспортне сполучення, про зв'язок між селами та інформування населення і влади (зокрема передавання даних про пересування окупантів) розповідають записи П-21, П-31, Т-11, М-21. Про участь місцевих мешканців у процесі захисту краю, боротьбі із російськими колонами, взаємодію із ЗСУ та формуваннями тероборони, мінування і розмінування території містять інформацію записи М-11, П-21, П-31, І-22, І-21. Повідомлення про російські ДРГ та боротьбу з ними наявні у записах П-31 та М-21[1]. Інформація про спілкування з російськими солдатами в цілому незначна, міститься у записах М-31, І-22, З-11. Сприйняття селянами повернення українських військових після виходу росіян відображено у текстах записів М-21, П-21,

Про роботу різних відділів агропідприємств в умовах військових дій подають інформацію записи М-31, П-31. Про сільські торгові точки та їх роботу розповідають записи М-31, І-31, Т-11. Соціальні проблеми сільських пенсіонерів піднімаються у записі З-11, М-42. Про переховування селян від обстрілів, підготовку погребів тощо повідомляють записи М-11, М-21, І-11, І-21. Інформація про волонтерську допомогу селянам до та після виходу російських військ із області наявна у записах М-21, П-21, Т-11. Про допомогу з боку селян українським військовим, зокрема волонтерські збори, іде мова у записах П-21, Т-11.

Як і у попередньому розділі, цей стислий виклад увібрав у себе найбільш загальні відомості про наявну у розповідях опитуваних інформацію. Запрошуємо читачів самостійно ознайомитися із цікавими і змістовними записами свідчень про події перших 40 днів широкомасштабної війни у Парафіївській територіальній громаді.

---

[1] Див. також про це: Спецпроєкт «Прилуччина. Хроніка мужності». URL: https://www.youtube.com/watch?v=YJXXxCURh6g (39-40-ва хвилина: про взяття у полон російської ДРГ у районі Городні; 45-46 хвилина: фрагмент про вихід російських колон між Мартинівкою та Терешихою).

Мартинівка

Запис М-11

Респондент: *Анонімно.*
Рік народження: 1953.
Професія, соціальний стан: *пенсіонер.*
Стать: чоловік.

Основний зміст. Обставини убивства односельчанина, поведінка російських військових у селі, мінування і напади на російські колони українських військових, забезпечення селян продуктами. Обстріли села, проходження колон, вихід останніх російських колон через село 31 березня.

[…] [*пропущено технічні деталі, уточнення тощо*]

К1. […][1] розкажіть, будь ласка.. Давайте почнемо з того, як ви жили до повномасштабного вторгнення.

Як? Ловко жили.

К1. Назвіть населений пункт, в якому живете?

Мартиновка.

К2. Це яка ОТГ?

Парафіївська.

К2. А з ким ви живете?

Жінка, я. Дітей нема.

К1. Удвох живете?

Да.

К1. На пенсії.

Да.

К2. Поруч із вашим селом ще які села вас оточують?

Смолове, це Бахмацького району[2]. Більмачівка. Фастовці.

К1. Розкажіть, будь ласка, як для вас почалось оце 24-те лютого 2022 року, коли Росія вторглась на територію України. Про велику війну, як для вас це все почалось, і свідками яких воєнних злочинів ви за цей період були?

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

[2] Респондент по старій пам'яті користується назвою району, який існував до адміністративної реформи. На час інтерв'ю село Смолове входило до Дмитрівської територіальної громади Ніжинського району.

Це началося, ну тоді вони [росіяни] не зімали нас, не стриляли, не зімали, а началось воно, я не знаю, чи двадцять другого числа ішли з Смолове вони – танкі, машини.

К1. Двадцять другого лютого чи двадцять четвертого?

Двадцять четвертого лютого, да.

К1. 2022 року.

Це вони ішли з Смолового: танки, машини, понакривате шось таке вроді тяжоле, тоді пушки тягли. Дочка була саме в мене, і маленька дитинка.

К1. Онучка, да?

Її, ні не онучка, а правнучка вже.

К1. Ваша правнучка.

Да.

К1. А скільки років правнучкі?

Ну, видно, чотирі.

К3. Рух почався по вашій вулиці?

Вони йшли зі Смолового сюди, оце якраз по центральній вулиці вони йшли. Ну я ще став пид воротами, стою дивлюсь, я не вірю шо.

К1. Техніка йшла?

Шо кацапи. Моя кричить: «Чо ти став там, тікай» [*посміхається*]. А я стою. Вони з автоматами, на танках, на машинах, я стояв – не зайняли.

К1. Біля ворот, да?

Да. Не стриляли, ничого. А тоді..

К1. А були на технікі прапори? Прапори якісь були? От техніка.

Та не було прапоров.

К1. Не було. А позначки були?

А позначки ото ж, як воно, буква.

К1. Z (зет)? *[К2 показує і називає цю ж літеру]*

Да. Туди вони пошли і назад опять ідуть, оце сюди-туди.

К2. А багато, до речі, одиниць техніки пройшло?

Чимало.

К2. Ну скільки: там дві штуки, п'ять, двадцять п'ять, тридцять?

Коли б не тридцять штук.

К1. Тридцять штук. Різні?

Разни. Машини, танкі, БТРи.

К2. Вони однією колоною заходили й через село проходили?

Однією.

К2. Однією, туди пройшли і назад?

І назад. А тоді..

К2. Зраночку ішли чи під вечір, чи коли?

Ні, з утра йшли.

К2. А повертались коли?

Перед вечором.

К2. Як ви гадаєте, куди вони саме йшли?

Вони йшли на Івангород туди.

К2. На Івангород, так?

Ага, через Більмачивку і на Івангород.

К2. А шо там було, ну нащо вони туди йшли, як ви вважаєте?

Там же їх дальше не пускали, там в селі їх бомбили.

К2. А тобто вони хотіли можливо і далі?

Ну, їх дальше не пускали, там під Івангородом вони, кажуть, шо добре там давали їм. А. І це вони кажен день. [*посміхається*] Тоді стали міни ставить їм наші. У Смоловому поставили там чимало, танків тоже. І тут поставили, прийшли до мене хлопці, оце оборона чи як воно називається: «Дайте нам заступ і лом». Я дав лом їм, заступ дав. Ну я ж поглядаю, бо я ж бачу, де ставили все, я там за тополею став, наблюдаю. Ідуть, увечері йдуть вони.

К1. Тєхніка?

Да, кацапська. Ну, думаю, це вам попаде, хлопці. Коли точно, як угатить, раз – танк, гусениця злетіла, ну підорвали гусеницю. [Не танк, а] БТРа, на узькій гусениці БТРа.

К3. БМП може буть; а може й БТР, бо БТРи тоже єсть уже гусеничні.

На узькій гусениці. Ага, тоді КамАЗ гружоний там. Ну.

К2. Б[оє]к[омплектом] чи людьми?

Ні. Снарядами.

К2. Снаряди?

Ага. Пидорвався. Ну це, ну я думаю, шо ж, може пойду ще гляну туди, коли вин з танка як усмалив так по центральній вулиці, дак аж огонь пошов. Я живо тікать. [*сміється*]

К1. А це не далеко від вашого будинку відбувалось?

Ні, на конець села. Та тут рядом.

К3. На виїзді чи в самому селі?

На виїзді.

К1. Це скільки метрів від дому вашого?

Десь метрів п’ятсот.

Ну це вони хотіли, вони [росіяни] не зімали [селян], а як оце ставили уже ж міни, тоді вони вже начали стрилять по хатах, шифер побили у мене на хліві – з автомата.

К1. А коли оце поставили і взорвалась тєхніка, пам’ятаєте? Це було уже у березні чи ще у лютому?

К3. Од першої колони скільки пройшло – тиждень, може менше, більше?

Да може й більше.

К3. Більше тижня.

К1. Це було до восьмого березня чи після восьмого березня?

Це якби я знав, дак я записував би все, а так я ж. Ходили вони, таке.

К1. Ну спочатку березня чи?

Да, десь так.

К3. Повинні поставити питання, щоб нам зорієнтувалися.

К1. Ну, ану згадайте: от поставили міни, почала взриватися техніка.

Іще в лютому, видно, місяці.

К1. Це ще в лютому?

Да.

К3. Сніг був на землі чи не було?

Не було.

К3. Не було снігу. [Обмін кореспондентів міркуваннями, коли міг випадати сніг].

К1. Ну у лютому, [значить] це ще було у лютому?

Да. А тоді це... ну аби [дружина] була, я б.. Уже днів через п'ять вони давай стрилять, бо я (жінка втекла у сусіднє село, туди в Фастовці), я сам по хазяйству, бо три штуки скоту нада й подоїть і погодувать.

К2. Це у вас корови були?

Ага.

К2. Скільки корів було?

Три штуки.

К2. Три штуки. Це ж треба було доїти постійно.

Я доїв. Так вони тоді давай стрилять, а в мене там щотчик стоїть.

К1. На хаті?

Пид хлівом щотчик, і туди вони попали, дак свєту у мене нема. Вони давай стрилять, дак попали в оце, де ото знаєш включається. Не в щотчик, а ото..

К3. Там де код?

Ага. І давай вже по хлівах стрилять, я став тікать з хліва, вони давай по мені. Ну не попали вони по мені, я в калідор утік, дак не попали.

К1. А з чого стріляли?

З автомата.

К1. З автомата. Були на технікі? Техніка була якась?

Техніка йде, й вони стриляють.

К3. Згори.

Да.

К1. Вони на броні сидять і стріляють?

Да.

К1. А скільки, не бачили скільки сиділо їх на броні?

Чоловік п’ять.

К1. Ага. І це був БМП чи танк чи.?

Танк. Дак я був як то, дак за гараж утечу, сховаюся. А то з хліва саме виходжу, коли вони саме летять, я давай тікать з хліва, вони давай стрилять. Ну я втік, не попали по мені. А це вже перед послєднім днем, як оце сусіда мого вбили. Вин каже: «Андрей позвонив (Кікоть каже): «Михайло, будуть іти з Терешихі танкі». А вони [колони] ішли із того, да з Гайворона, тоді на.. ну вобщем із Терешихі будуть іти на Смолове сюди ж.

К1. І будуть в село іти?

Ага. Це [було] вже перед оцім, як його вбили.

К1. А він від вас на якой відстані живе, сусід поруч?

Ну сусід рядом. Дак я кажу: давай тікать – там яма викопана і труби положили, дак труби повитягували, а яма зосталась, – дак кажу, давай тікать туди. Ми побігли: нема й нема [колони], не йдуть. Вин подзвонив у Терешиху. Ага. Каже, [що] вже пошли. Дак вони, я не знаю, куди вони [російські військові] повернули на Хаїху, сюди не йшли, а пошли туди на Хаїху.

К1. То єсть іншою дорогою?

Ага. Сюдою не йшли. А оце десь, – хіба ж ти запомниш, – ну хай у час [дня] уже йшли з Більмачивки, із Більмачивки йшли. А ми саме ти[ль]кі прийшли із того..

К1. З ями?

З ями з тиєї [прийшли], поставали балакать. Кажу: «Андрей, стриляють уже з автоматов тут рядом, давай, кажу, – тікать до мене живенько. У мене ж, кажу, ближче, і тут пробране». Я пробрав дрова да попидкідав[, щоб пройти до ями]. Ще ж вони й заїжджали сюди й КамАЗом до мене.

К1. Це перед ще перед тим?

Це тоді, як його [Андрія] вбили. Дак вони КамАЗом заїхали; там у мене дрова лежать, дак ще дров накідали, ну тоді якось було не так то, сухі дрова були, вони там набрали.

К1. Вони забрали дрова у вас: заїхали КамАЗом, завантажили дрова?

Вони там, як вам сказать.. і срали, і труси поскідали, труси такі в орлах [*сміється*] Чесне слово! А тут пидтягались, дак туди понапихали й затичок якихось, у кухні ж.

К1. То єсть вони заїхали, коли ви, я так зрозуміла, сиділи з сусідом у ямі. Потім ви вийшли..

Прийшли додому.

К1. І заховались де?

І заховалися, ми стояли возлє клуні. Тут ось клуня з сіном, ми стояли возлє клуні, коли чую: з автомата вже строчить. Я кажу: «Андрей, давай тікать, давай до мене живенько рядом ось». Він каже: «Кажен себє». Я побіг додому.

К2. А він до себе?

А він до себе. Я в погреб спустився.

К1. Ви сховались у свій погреб, а сусід ваш побіг до себе додому.

Да.

К1. А можете назвати прізвище, ім'я, по батькові сусіда.

Кікоть Андрій Григорович.

К2. Він місцевий, тут живе?

Жив тут. А на пенсію пошов і жив тут, а так жив він [раніше] у Черкасах.

К2. А-а, то він приїжджий.

А жінка в Черкасах, і ще й дитинка калічка дівчина. І син.

К1. А скільки йому років?

Ну з пиїсят шостого году, оце щитайте скільки.

К2. То він жив тут сам?

Сам.

К2. Хазяйства ніякого не тримав?

Держав корову, порося.

К2. Ви з ним піддружували так потроху?

Да.

К2. То коли ви сиділи там у себе в погребі, то ви, напевно, бачили чи знаєте, шо вони заходили до вас осюда, російські військові?

А чо[го] б же вони, як вони там затички покідали.

К2. Це уже коли вони вийшли з вашого двору? Ви вже прийшли сюди й побачили, да, все?

Да. Тут понакідано, розкідано було в мене.

К2. Вони довго, до речі, тут перебували?

Довго.

К2. Ну скільки довго?

Ну часа мо' й п'ять, мо' й чотири.

К3. До самого вечора, получається?

Да.

К2. Поробили свої справи, в туалет походили, поміняли тут свої труселя? Шо там іще – речі може які позалишали, ні?

К3. Від обіду ніякого сліду не було? Не їли вони тут?

Ні.

К3. Такого не було.

Вони шо, вони до сусіда пошли.

К2. До Кікотя?

Да, Кікотя вони витягли, видно, з погреба, бо в погребі свєт світився.

К2. А, вони побачили, що там хтось сидить.

Як ми його давай шукать, дак погреб розчинитий був, свєт світивсь, і в хату ми як зайшли, дак телевізор розстрелений. Дак може вин [Кікоть Андрій] і телевізор дивився, да хто його зна. Ну дак, а в погребі чого свєт світивсь? У його в хаті у сінях, як зветься, погреб.

К2. А, тобто в будиночку?

Да.

К3. А ми думали, що надворі [погреб].

Ні.

К2. Може вони заходили до будинку до його?

Да обізатєльно заходили.

К2. Зайшли значить вони. Чи він якось себе видав, да, якось?

А тоді вони, я ж оце в погребі, довго я сидів, оце шо поднімусь.

К1. А вони не заходили до вас у погреб?

Ні, не були, я ж кажу, там скважина у мене, грязюка, я тудою не ходив, а я обходив отаково заходив.

К3. Поза хатою?

Да.

К2. То вони туди б і не пішли, по грязі не полізли б?

Дак вони й не полізли, бо один наткнувся, а [йому] каже: «А куда ты лезеш?» А тоді, як я вже виліз з погреба, уже як вони [виїхали], баба сусідка Оля кричить: «[…], де ти є?» І сусід Л[…][1] прибіг, бо син послав, каже, поїдь, [чи не чув? - *нерозбірливо*] може й батька уже вбили.

К1. Ну то єсть сусіди бачили, шо до вас заїжджали машиною, да?

Да всі бачили, шо машина заходила, і возлє гаража у мене стояв танк. І вони як витягли його, дак цей танк, бо я піднімався на східці, дак пошов на село, вони возили його до того.

К3. Подоска?

Подоска до Миколи, і там вони стріляли.

[уточнення прізвища у ході інтерв'ю]

К1. Подосок Микола – це теж мешканець села?

Мартиновки, да.

К1. А чому він, чому вони його туди повезли, як ви думаєте?

А того шо вони дзвонили одне одному. Подосок Андрею дзвонив, шо тєхніка йде, оті кацапи йдуть, дак він подзвонить, а тоді уже ж вони тікають.

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

К1. Ага. То єсть можна сказати, що вони [росіяни] щось побачили в телефоні?

Да, я так казав.

К3. Казали, да.

К1. В телефоні побачили, шо вони один одному телефонували, і повезли.

І повезли його до Подоска. Це я міліції так розказував.

К2. А в хаті, коли ви прийшли туди, коли ви його шукати почали, у хаті ще крім телевізора розстріляного був якийсь гармидер, безлад?

Був.

К2. А може щось ви бачили, що там щось не вистачає, можливо там щось було вкрадено чи забрато, такого нічого?

Ну хіба ти зразу з переляку як шукаєш..

К2. Ні, маленькі речі ми не маємо на увазі, просто шо там: от тут стояла, наприклад, мікроволновка – немає, отут чайник мав бути – чайника також немає, отакого шось?

Ну, накідали всього. Ми давай шукать його і ми, я в хату зайшли – немає, подивились – свєт у погребі світиться. Нихто не поліз ни в погреб ничого, може він і в погребі [був], а ми тоді давай по хлівах, подивились – у хлівах немає. Я пошов до двору, подивився – нема. Коли А[…][1] кричить: «Дядьку, йдіть сюди, я найшов». [Спочатку] я думав шо вин і жѝвий, а воно вже не живий. Вони [убивці] шо – так у березках такій картуз натягли йому на очи, руки зложили; я пидийшов, подивився, ну й подзвонили. Уже син подзвонив видно ж К[…][1], старості. Тоді вин лежав, видно днів два мо' лежав, бо не можна ж – вони [російські колони] ходять – не можна його забрать. Яму викопали на кладбіщі, а тоді син, да оце ж А[…] пид'їхав, да І[…][2] їхали да забрали його, да одвезли на кладбіще.

К1. Оце місце, де ви його..

[*перебиває*] Дак вони [убивці в хаті] ще довго були, бо вони ще ж шукали видно ж і гроші. У хаті під скринею закопани були й гроші.

К1. Під скринею?

Да.

К2. У будиночку?

Да, у хаті.

К2. Під полом, да, закопані гроші?

Да.

К2. Вони шукали гроші?

Ну вони ж видно приїжджали, дак видно сказав, шо там і гроші. Ну так же як ти найдеш?

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

[2] Персональні дані цих осіб тимчасово приховано.

К1. А ви бачили тіло, ви бачили?

Я лічно бачив, да.

К1. В якому місці ви знайшли це тіло? Побачили, де він був – у своєму дворі, десь на вулиці?

Ні, у глинищі за двором.

К1. За двором? Його тіло було за двором?

І видно, так би може й не побачив, дак заходив оцей, машина поваляла дерево, і його положили, видно його, з дороги його видно.

К1. З дороги було видно?

Да.

К1. Ага. Чи були сліди катування, побите лице, руки?

Ні.

К1. Нічого не було?

Ні, ти[ль]кі це уже як ховали да його перевдягали, дак пид лєву лопатку вистрел.

К1. Зі сторони спини?

З спини. Да. Осюди пид лопатку.

К1. То єсть можна сказати, шо він біг або йшов.

Ну вин видно йшов, а йому пид лопатку дали.

К2. А руки в нього були стягнуті стяжкою чи як вони?

Ні, так просто [складені].

К3. Це вони, получається, його склали?

Да, да, да.

К1. То єсть вони застрелили, положили і склали руки.

К2. А от цікаво, його уже застреленого привезли чи його привезли живого?

Ні, його тут видно застрелили.

К2. Тут розстрілювали.

Я так думаю.

К1. А можете згадати дату, коли його розстріляли? От заїхали, це було в той же день, коли заїхали до вас?

У той день.

К1. Коли п'ять годин у вас тут були, потім вони виїхали, ви шукали сусіда.

Ми вже ввечері його найшли.

К1. Во, це було в той же день?

Да.

К1. А дату можете згадати, ну хоч приблизно?

Ну це нада жінку спитать, жінка знає якого числа.

К1. Ваша жінка знає?

Да.

К1. Ну бажано дату [*зітхає*]. Ладно, спитаємо. Потім ви його знайшли, потім ви його заховали на кладовищі.

Ні, я не ховав, я, як оце його вбили, я так ночував дома; жінка там ночує, а я дома ночував, я не боявся.

К1. Жінка в іншому селі була?

Да, вона тоді у Фастівцях була.

К1. У Фастівцях?

Да.

К3. А ви не скажете, крім вас його тіло хтось оглядав із односельчан чи староста, ну, поліції ж, мабуть, не було у вас тоді?

Староста була.

К1. Вона фотографувала?

Я не знаю.

К1. Тому що свідоцтва про смерть повинні ж давати медики, але якщо медика нема в селі, то по фотографіях вони якось там.

Це староста, ну вона була тут.

К1. Була, да?

К2. Вона мала зафільмувати це і переслати там чи по вайберу чи кудись, щоб їй дали.

К1. Цю справку.

К2. [Щоб медики] написали, короче, справку дистанційно.

К3. Мала би, але ж вона офіційно уже не староста була.

Чого?

К3. Ну у вас же староста із Южного, а вона ж тіпа діловод чи хто вона тут?

А-а..

К3. Це ж вона раніше була старостою.

Ну я не знаю.

К3. У неї уточнимо.

К2. Короче, його закопали на кладовищі все ж таки, да?

К1. Ви змогли його поховати.

Ну його, да, на кладовище одвезли, і всі боялися, дак оце син мій В[…] і А[…][1].

К1. Молоді хлопці?

А[…][1] він на войні щас, а син дома.

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

К1. Він живе тут же в селі Мартинівкі?

Да. Ну син шо каже: ми пид'їхали живенько, пид цим у мене танк підбили у той день, як вони його ховали. Да, в конці отам у мене города.

К1. В кінці города, да?

Ага, дак пидбили танк, дак вони живо його зладнали наши й забрали.

К1. І відвезли, поховали. Удвох, да, поховали?

Ні, там же яму копали люди, вона ж, оце ж староста.

К1. Людей організувала, викопали яму?

Викопали яму і поховали вони його, як положено.

К1. А потім шо було, які події відбувались у селі, поховали його, ви тут залишались на подвір'ї в своєму будинку.

Я тоді вже став тікать, а тоді вже послєдній день вони як ішли, дак у мене хлів спалили, і [в] людей багато попалили. Бо в мене хлів вони спалили, чуть тая, пилорама не зайнялась, ну якось дощик був, так і погодка була така – дощик був, дак воно не дало розгоріться. А так би хазяйства не було мого.

К1. А хазяйство було в хліві, так?

Там хлів зайнявся, там.. ну пошло б – і все хазяйство згоріло б, якби шоб погода ловка, а так воно дощик, мряка така була саме, і воно не дало.

К1. А це який день був?

Це вже послідній день, [як] кацапи уже ушли, уходили.

К1. А в який день вони ушли? Це березень був?

К3. Це вже квітень.

К1. Чи вже квітень? Не можете згадати?

Це Надька должна знать, як вона не пошла і зайде сюди.

К2. Можна питання, ви оце говорили, може я прочула: вони повезли Кікотя до цього ж друга з яким вони передзвонювалися, правильно?

Да.

К2. А той друг, він був вдома?

Дома, там по їх тоже стриляли кацапи.

К2. А ви не знаєте, шо там відбувалося, він може вам розказував? Він живе, до речі, цей хлопець?

Живий.

К2. Ви не спілкувалися з ним, шо там було?

Я з ним не балакав, а там ще був один, так я з тим балакав. Дак він каже: ми добре, шо втекли тоді, добре шо яма була якась, дак втекли; Подосок Микола впав у яму, дак не знайшли.

К2. Не знайшли, у грязюку там навєрно заліз, і там сидів.

Да.

К1. То єсть десь на городі була яма?

Ну десь у яму він ускочив, і так, каже, повезло так чоловіку.

К1. А вони теж у нього стриляли цілеспрямовано?

Да, да.

К1. А він живе в селі зараз?

Живе, він учнів возить, дітей возить.

К2. А він водій?

Да.

К1. Чи був він поранений, не знаєте?

Да, да, іще й поранений був.

К1. Був поранений, да? Все таки вони..

К3. Зачепили.

К1. А куди поранений, не знаєте?

Я не знаю – чи в руку, ну шось отаке.

К1. Ага. Був поранений, але сховався в ямі, вони його не застрелили, але.. не знайшли, короче.

А так же вони [російські військові] і хати попалили.

К1. Це вони йшли, колона йшла по вулиці і вони стріляли куди попадя. Стріляли в основном з автоматів чи може з іншої зброї теж стріляли?

Ну вони хлів спалили, ховались же, ми ж не бачили, шо. Ну перед цім днем вони як давали, дак ужас. Строчили ті[ль]ки так.

К1. Скільки село в окупації було?

Де-то до місяця діло.

К1. Місяць, да? А може більше?

А може й більше.

К1. Не знаєте? Не можете сказати, пригадати?

Ну це жінка знає.

К1. По датах ви не пам'ятаєте, да? А вони [російські військові] оце стріляли по селу, коли виходили чи постійно? Чи тільки коли виходили?

Вони оце як начали стрилять оце шо, як ото танки стали їхні підріваться – машини, танкі.

К1. Коли стали підривать?

Да.

К1. Тоді постійно стріляли по селу їздили, да?

Це ще перед [тим] ото як танкі пидрівалися, дак машина пидорвалась тоже, дак тут і чобит. Ну тоді ми не боялись, дак машина як пидирвалась з снарядами.

К1. З снарядами?

Да, там і гранати були, й снаряди були ж, вобщим повна машина, той, «Урал». Іще вона й робила, я пид'їхав до неї, воно брезентом накрите, дак вона робила ця машина.

К1. Вона ще робила?

Ага, а цей же солдат покінув чобит такий ті[ль]ки длінний такій. Не резиновий, а такій.

К1. І тікав?

Дак покинув чобит, коли танк за ним, це я ще наблюдав, танк поїхав його забрав, того шофера. А ми до машини – хто солярку цідить.. [*сміється*]

К1. Ви не боялись, що вона може вибухнути, там же боєкомплекти?

Та вже боялись, я кажу, хлопці, давайте тушить, бо зайнялося там; воно у тому, у садку такому, дак там і гілля понакідане – все зайнялося б, [бо] сухе було. Дак ми потушили, а так би тая машина взорвалася. Вони подзвонили, спасіба їм, приїхали з Прилук, як зацепили його [Урал] з снарядами, з усім потягли на Прилуки.

К1. Це вже після деокупації?

Ні, у той день.

К1. В той день?

В той день, як взирвалась вона, так тоді подзвонили і живо й забрали.

К1. Наші військові забрали?

Прилуцькі. Дак отаке-то.

К1. Дак ви ще їх і боєкомплектами.

Я кажу, давайте, хлопці, тушить, бо як взирветься, дак села не буде тут – воно гатитиме куди попало. Дак, правда, послухали мене хлопці, потушили. А тепер, кажу, гребіть, шо кому нада. Тому солярка, [*сміється*], цьому.. ну снаряд ти ж не потянеш – ні.

К1. Місцевим вони не потрібні.

Да.

К1. Шо ви ще бачили в селі?

Хліба не було, коли хлопець каже (поліз на машину), каже: ось і пайок є. Кажу, мені буханку хліба давай. Не було в мене хліба, у село не завозили, а я бачу[, що є], дак хлібину дали мені.

К1. В цій машині був хліб?

Да, в кацапській.

К1. В кацапській, де б[оє]к[омплекти] були, де снаряди були, так?

Да, да. Там і хліб був, і сахар був, канхвети були в їх.

К1. Це ви в кабіні знайшли?

Ні, там у машині.

К1. В машині, в кузові?

Ага, в кузові.

К1. Знайшли продукти трошечки?

Да. А там були продукти машина полностю пидорвана, дак з пайками. Ну її запалили, так горіли й пайкі там і машина.

К1. Ще була одна подорвана машина, да?

Туди аж пид Смолове. Там не одна, там були і бінзовози пидорвани, і там навігація давала їм. Два танкі там побитих було. Оце на Смоловській землі, уже на Терешиській, не на нашій. Бахмацький район.

Там і солдати були поховані в посадці, кацапські.

К1. Були поховання, а як вони – хрести були чи просто?

Могілки насипані.

К1. Насипані, да. А як ви відчули, шо російські військові вийшли із села, як ви це відчули?

Ну колона страшна йшла. Іде і йде, там видно одиниць двісті як не більше ішло, там лягали вже пузами, пузами лягали танки.

К1. А то єсть дорогу вони так і ето, шо?

Шо замішались уже.

К1. Ага, не могли проїхати?

Да.

К1. Але колона була велика?

Велика, десь більше двухсот.

К1. І вони йшли, йшли, йшли?

Да.

К1. Стріляли в той день по хатах?

Оце ж у той день послєдній вони й попалили, у мене хлів спалили.

К1. Це був останній день, як виходили?

Да. Оце колона йшла.

К1. Ви у цей час були в підвалі?

На Желізці. На другій вулиці аж був.

К1. Пішли з дому?

Із дому я тікав. Тоді як ото сусіда вбили, я став тікать, я ж николи не думав, шо вони, шо гади такі.

К1. Що можуть вбити людину.

Да. Ни за що.

К1. Як ви думаєте, навіщо вони прийшли? Ви з ними особисто не спілкувалися?

Ні.

К1. Ні з ким не розмовляли, нічого?

Ні.

К1. На технікє ви бачили букви «зетки», наскільки я зрозуміла.

Да.

К1. А якісь позначки у них, може стрічки були, може шеврони ви бачили десь, коли дивись ще.. ну, коли вони ще приїзжали спочатку. Не бачили нічого?

Ну я бачив узькоглазих, узькоглази – тиї чотко сидить як той, з автоматом, никуда не шевельне, в одну точку.

К3. А ви наче казали, шо тих росіян, шо до вас у двір заходили, дак ви бачили когось?

Бачив я двох чоловік. Це як я у погребі пидийнявсь, і вони саме между собой стали балакать. Він [один з них] каже: «Куда ты лезеш?» А тоді він вернувся, вже як до погреба [наближався], він вернувся, бо там грязюка, слизько, і ну таке провалля, там скважина у мене, ти ж бачив. Дак вони я ти[ль]кі хоп – і опустився, я ж як-не-як злякався, думаю, це в погреб уже [йдуть]. Коли вони тут давай – і срали, і сцяли, і шо тут ти[ль]кі.. Я ж тобі кажу, на фундаменті як він обтулок отакий виложив, оце попробуй, як його срака держала. Та не дай Бог, дак я покинув той утулок, жінка приїхала, кажу, вбірай, я там убірав, а тоді заставив.

К1. А в хату вони не заходили?

Заходили, дак вони постєль перекінули туди аж до.. одежу всю повикідали.

К1. Шось забрали із речей?

А, там полотенця забрали, мать їх […]; дак повикидали одежу всю із гардіроба, із шкафа.

К3. На пол?

Да.

К2. Шось шукали, забрали шось у вас?

Полотенця ж ото махрові.

К2. І все? А взуття?

Да взуття не брали.

К3. Може вони гроші шукали?

Машинка правда ж тая лежала в мене, шо стригти. Дак вони покінули в калідорі, вона ж у хаті була, вони хотіли забрать, а тоді видно забулись.

К1. А так нічого не забрали?

Ну забрали вони там сахар узяли. Да шо там. Ну, взяли пшеницю – для чого вам пшениця тая, вона вам нужна та пшениця, якби спитать.

К3. А багато забрали пшениці?

Та мішків три чи два.

К3. Мішки [з пшеницею] забрали?

Ага. Чи три чи два мішка.

Ну три мішки забрали.

К1. Три мішки з пшеницею вони забрали, а пшениця у вас у мішках стояла?

У мішках. А такого шоб ничого [не забрали].

К1. У вас господарство, може шось курей брали, ні?

Ні, ні.

К1. Нічого не брали?

Мобільний тєлєфон покінули, ну там нема ни карточки ничого. Міліції оддав.

К1. Правоохоронні органи до вас приїжджали?

Приїжджали.

К1. Ви спілкувались?

Я, двічі вони приїжджали, а тоді аж на Прилукі визвали. Дак я на їх розсердився: [я] каліка, нога болить, а мені нада наймать машину, а в мене лишніх грошей немає. Дак я туди поїхав да до вечора посидів, дак я сказав, кажу: я больш з вами не зв'язуюсь, і нияких вопросів вам не даватиму, всьо, отак.

К1. Це вони визивали з приводу розстріла сусіда, загибелі [його]?

Сусіда. Ага.

К1. То єсть, наскільки я зрозуміла, шо сусіда одного вашого застрелили, другого поранили; він [поранений] проживає на вашій улиці, чи на іншій?

Да, Подоска. Ні, туди аж далеченько, де сільсовєт, знаєте?

К1. Знаєм.

Де Тарас Шевченко бюст, так отуди, то вони там були.

К2. А когось ще по селу було поранено?

Було.

К2. Кого?

Ну там хлопця одного, да не хлопця, а мужика.

К2. А шо в його зробилося?

Я не знаю, чи пидстрелили, вин тікав десь його підстрелили.

К2. Не знаєте як звати?

А як звать його.. Забувся.

К1. Ну він молодий, ні?

Да не так то молодий, вже десь тридцять п'ять як не більше. На його кажуть «Козачок», а звать – не знаю як його звать.

К1. Йому років тридцять п'ять, да?

Да може й більше.

К1. А шо ще тут відбувалося?.. А, як сусіда застрелили, ви перестали жити вдома, ви ходили в інший до знайомих жити чи ночувати на іншу [вулицю]?

Там хата була пуста, чоловік розрішив, вин сам у Бахмачі живе, розрішив, дав ключі. І ходили туди жить.

К1. А потім приходили?

Сюди прибіг, попорався, заложив там [корм], подоїв, а самому доїть; жінка не хоче іти, дак сам ото подоїв. Молоко хоч на гний вилив, сусідам носив молоко. Поналиваю молоко.

К1. Не було ж куди дівати.

Да. Дак ото сусідам носив молоко, а як то – дак уже виллєш, як лишнє.

К1. А з продуктами, оце ви казали хліба не було?

Хліба не було.

К1. А все решта?

Та все було, хліба ті[ль]ки, дак ото буханку взяв.

К1. Це одна буханка за всю окупацію?

[*сміється*] Та ні. Сусід привозив, Володька, я не знаю, як він прорвався, дак і хліба попривозив, макаронив привозив.

К1. Всім привозив чи тільки вам, чи по вулиці?

Я не знаю, ну мені привозив, матері своїй привозив, і мені ж дав хліба. Ну як дав? Я купив, гроші оддав чоловіку.

К1. Він десь взяв хліба й привіз.

Ну і Єщенкова, правда, спасіба, передавала, привозили, дак давала.

К1. Це староста, да?

Ні, це в неї магазін. […]

К1. А, яка магазин тримала?

Ага.

К1. Магазин не працював, але вона все одно.

Ну хліб пидвозили. А місяць, да. Даже більше місяця були.

К1. Більше місяця ви були в окупації, я так зрозуміла?

Да, да. Я [о]це вивожу, гний возком возив на город, снігу ж не було; бо я постоянно гний вивожу, а бачу, вони йдуть, танки [російські] йдуть уже з Смолового. Я сюди гний вивожу на город возком, бачу – танки йдуть. Жінка моя кричить: «Для чого ти возиш гний? Вони можуть тебе застрелить». – «Дак, а шо, – я кажу, – такого?». Ну я вивіз, да й давай тікать [з] возком. Постоянно ото я гний вивожу, і вони двигаються сюди.

К1. Це було, вони видвигалися зранку, да, ви казали?

Утром.

К1. Утром їдуть сюди?

Да.

К1. А ввечері повертаються назад?

А ввечері вже оттуда. Бо їх же видно не пускають дальше, отам у лісі ти[ль]кі бомблять.

К1. А в селі вони не базувались постійно, вони тільки проїздом?

Да.

К1. Проїжджали і все, і оце наробили такої біди.

Ну наробили, то шо їм.

К1. Ну хати розстріляні, двоє поранених, один вбитий. І це при тому, що вони не базувались в селі, тільки проїжджали.

К2. А що ви говорили, що хати попалили, згадайте, чи є в селі такі хати?

Ні, є одна хата, є. Галагоїв.

К2. Кого?

Галагоїв. […][1] фамілія.

К2. […]/ Згоріла хата?

Да.

К2. А як так вийшло, шо вона згоріла? Чи влучили в неї чи шо?

Стриляли в неї.

К2. Розстріляли, да?

Той В[…][1] став лізти, дак вони давай по йому стрилять.

К2. Там брати живуть, да? Їх декілька братів?

Ні, там батько і син жив.

К2. Ага, батько і син. […][2]

Ага. Оце таке дєло. Ну жінка знає ж.

К1. Дати [подій], да? Вона може сказати?

Вона запам'ятлива в мене, молодєц.

К2. У вас жінка взагалі класна.

Ну вона мені давала ото [прочухана] і дає. Я ж не боюсь, ото іду дивиться, вона кричить: «Вони тобі не нужни!»

К2. «Чого ти лізеш», да? «Куди ти пішов?» [сміються]

«Ховайся».

К1. Вона боялась.

Я николи не думав, шо вони на нас підуть, николи не думав, шо вони стрилятимуть у нас.

К2. Як ви гадаєте, що було б з вами, якби вас знайшли у цій ямі, точніше не в ямі, а в погребі?

Убили б.

К1. Ну да, ви один були й нікого не було, все могло бути.

Убили б, даже б балачок не було.

К1. Ви в цьому впевнені, да?

Да. Даже без ниякіх.

К1. Пощастило.

К3. Добре. Дякуємо.

К1. Дякуємо вам.

[1] Інформацію тимчасово приховано.

[2] Інформацію тимчасово приховано.

Запис М-21

Респондент: *Анонімно.*
Рік народження: 1962.
Професія, соціальний стан: *пенсіонер.*
Стать: жінка.

Основний зміст. Поява колон російської техніки, реакція селян. Початок бойових дій навколо села і зростання агресії окупантів. Злочини російських військових у селі: убивство, поранення селян, мародерство. Переховування селян. Зв'язки з іншими селами, з адміністрацією Парафіївської та Ічнянської громад. Російські вертольоти та українська авіація. Постачання села продуктами, речами першої необхідності. Волонтерська допомога, проблеми відновлення.

К1. […][1] розкажіть, будь ласка, де ви проживали до початку лютого 2022 року, з ким саме, хто ваша родина?

Я проживала у селі Мартинівка […]. Живу сама, чоловік помер біля 30 років назад. Свекруха теж померла. Дочка із сином у Польщі. Так шо я сама.

К1. Ви щось робите, в селі ви не просто місцева мешканка, да? Ви займаєте якусь [посаду].

На той час я була спеціалістом відділу ЦНАПу Парафіївської селищної ради. Зараз [працюю] адміністратором відділу ЦНАПу.

К1: Скажіть, будь ласочка, село [у вас] велике, Мартинівка?

Село у нас дуже велике, площа його [*шукає дані*] 420 гектарів, село дуже велике. Жителів було звичайно раніше і більше тисячі, а зараз у нас усього числиться 152 двори і жителів, ну десь 310 чоловік, по реєстрації було це ще.

К1: Тобто фізичних може бути набагато менше?

Да звичайно, фізичних у нас на даний момент, ну десь 240, отак, що.. і ті, які проживають з реєстрацією, і ті, які без реєстрації проживають. Мало звичайно, але оскільки село займає дуже велику площу, то і розкидане воно: там один будиночок, там один будиночок, де проживають здебільшого одинокі пенсіонери.

К2: Переселенці є у вас?

Переселенців зараз на даний момент у нас три сім'ї: оце переселенці із Попасної переїхали, переселенці із Харкова із самого переїхали. Із Попасної переїхала сім'я п'ять чоловік: троє діток і двоє дорослих. Із Харкова чоловік із дружиною переїхали. Ну, вважається переселенцями і сім'я Гуржіїв, вона також вважається переселенцями.

[1] Персональні дані тут і далі тимчасово пропущено.

К1: […][1], давайте повернемося до лютого [20]22-го року. Як ви дізналися про початок війни, особисто ви ?

Дізналася.. з інтернету, проснувшись, я зразу відкриваю телефон – і такі страшні новини, в які не можна навіть було.. Ну, я не вірила. Я не вірила зразу, шо таке може буть. От не вірила, хоч до цього ми теж усі чули, шо велика армія їх вистроїлася на кордоні з Україною; але за те, шоб Росія пішла в наступ, цього не вірилося. Це було 24 лютого, звичайно тоді зразу ж в новини-новини-новини дивилися.. А в нас .. це 25-го [лютого], мені наче 25-го [лютого] із сторони Хаїхи. У нас тут теж раніше до Мартинівської сільської ради відносилася Мартинівка і Хаїха – це село, яке між Парафіївкою і Мартинівкою. На даний момент зареєстрованих там дев'ять чоловік [мешканців], але ніхто там не проживає, там уже й будинків немає. І з тої сторони от перший раз вони [росіяни] їхали.

К1: 25-го лютого?

25- го лютого.

К1: Ви їх почули чи побачили?

Ну, уже мені передзвонила Галина Леонідівна. Це наш селищний голова, і вона сказала, що у вашу сторону поїхала колона.

К1: Вона давала вам якісь керівні вказівки, що вам треба робити?

Та нічого, ну які можуть буть там вказівки, як нас усіх відправили.. Ну зразу було: щоб чергування у нас було по селу, отаке. Оце таким чином.

К2: А в попередній день, 24-го робили якісь дії? Наприклад, таблички знімали чи..?

Ну це було, я не знаю, мабуть може це 25-го було вже, коли зафарбували в'їзд, там де «Вас вітає Парафіївська об'єднана громада», да? От [слово] «Парафіївська» зафарбували. І таблички зафарбували при в'їзді..

К2: Тобто не знімали, а зафарбували?

Зафарбували, це житель села зразу [узяв] балончик і з'їздив туди.

К1: І ось у нас 25-те лютого. Ви почули чи побачили їх? Як це було?

Я з вікна, у мене з вікна видно дорога продивляється, і я вже з вікна бачила от, скільки чого їде.

К1: Дорога ваша, [це] ви маєте на увазі оцю центральну, через село яка проходить?

Ні-ні, через село у мене, от до магазина коли доїжджаєте, від магазину перекрьосточок, і дорога йде на Хаїху та дорога, яка з'єднує з Парафіївкою. Так от через ту дорогу вони їхали. Вони просто перший раз вони звідти їхали.

К1: Опишіть як вони йшли, скільки їх там, приблизно хоча б?

Я не пам'ятаю. Всі у нас жителі села, це не можна сказать, шо хтось там не рахував – малі, старі, – всі-всі рахували, хтось кудись передавав дані, але всі рахували. Той із вікна спочатку спостерігав, десь там ховалися [і] спостерігали, ну

коли це ще можна було. І всі спостерігали. Ну йшли їх, я не знаю, у мене десь там ще і записи єсть: і 30, і 40, і 100. Їх ішло дуже багато.

К1: Тобто вони частинами йшли?

Да, вони частинами йшли, да, частинами, і різні: і бензовози йшли, і криті йшли, ну різні йшли.

К1: Ви бачили якісь характерні помітки на них?

Ні, я не бачила, бо це не так близько мені та дорога, і я не бачила цих поміток.

К1: І що відбувалося далі, після 25-го [лютого]?

Ну вони йшли, значить, кожний день, оце починаючи з 25-го, кожний день вони йшли. Але тією дорогою [з Хаїхи] вони, ну я не знаю, може ще раза два там чи скільки йшли, тоді [після того] нею вони вже не йшли, вони йшли тоді вже через центральну оцю дорогу, через село. І зустрічали, стояли от тут у нас, В[…][1] ось брат, ще там Василь Миколайович у нас. І вони до них [до росіян]: «Чого ви сюди їдете?» Отак навіть було.

К1: Це місцеві, так?

Так, місцеві.

К2: А вони на броні сиділи ж?

Да, вони [російські військові] сиділи на броні. Спочатку вони, коли їх не турбували ніхто нічого, вони спокійно проїжджали туди, назад; магазин ограбили який от..

К1: Там написано, вивіска була, що це магазин? Вони побачили?

Там була вивіска «Господарчі товари», наче. Ну якийсь не продуктовий магазин, але таке. Можете заїхати до них також.

К1: Вони пограбували його?

Вони пограбували, вони все винесли, шо могли. Там і носки – вони міняли їх, свої викидали, тії надівали на місці.. продукти.

К2: Так це в перший день?

Ні, не в перший. Я не знаю, вони вам розкажуть, якщо той.

К1: А ви хоча б знаєте, магазин був відкритий?

Ні-ні, звичайно закритий. Там же ж і вікна, і двері.

К1: Вони двері зламали?

Да-да.

К1: Зламали двері і зайшли, забрали все, що хотіли?

Да, зайшли і забрали, ну два рази їх грабували, цей магазин два рази грабували. Їх [магазин] замикали, а вони знову там грабували.

К1: Може, ще когось грабували, може по будинках лазили, не знаєте?

Ну, це було вже 31-го березня.

[1] Персональна інформація тимчасово прихована.

К1: Тоді ми поговоримо про це пізніше.

А так ішли їх дуже багато, дуже багато. У нас, ну, були зв'язки жителів із селами, які були: Більмачівка там, Крупичполе наприклад, із тиєї сторони Терешиха, Смолове, і з тими зв'язки. І от тільки вони, наприклад, тільки доїхали до Смолового – ми вже знали, скільки машин іде, яких машин іде. І так само при виїзді [ми] передавали. І кожний день, не було такого. Буває, шо до обід і після обід, то йдуть назад, то вертаються, то йдуть уперед.

К1: Куди вони йшли?

Вони йшли через той, на Крупичполе, там же у них .. Крупичполе і Припутні отам. Ви там не були? [*короткий обмін*] Дак оце дорога, шо йде ось, де Мартинівка, потім Більмачівка, з Більмачівки дорога на Івангород, але вони минали [Івангород]. Там вони цією дорогою, але кажуть, що ця дорога була позначена як головна дорога під час Другої Світової війни. От чого, бо вона і на картах єсть ця дорога, чого вони сюди.. Як ми всім казали: їдьте до нас у село, у нас саме спокійніше, ну кому ця Мартинівка треба, хто сюди буде йти – ні дороги, ни траси, ничого вже ж. Так думалося наприклад, да? І батьки дітей забрали сюди, і знайомих позабірали сюди, і куми позабирали. Зразу ж було багато [тут людей]. А тоді давай вже ж якось той, і звідси тікать.

К1: Коли постійно-постійно їхали?

Да, коли постійно-постійно їхали.

К1: А можна було виїхати з села?

Вони ж ще днів два чи три, скільки там вони їхали, спокійно їхали, коли їх не трогали, вони їхали собі спокійненько, їхали й нічого. А тоді, коли почали їх «зустрічать», там біля Більмачівки почали «зустрічать», да і в селі в нас тут теж почали «зустрічать» – тоді вони почали, тоді вони при в'їзді [в село]..

К1: З цієї сторони?

Да, при в'їзді в село почали, там самий перший будиночок, вони його були, мо' й з танка, розбили цю хату.

К1: Тобто було влучання?

Влучання було, да.

К1: Вона була пуста, чи вона була охайна, людина там жила?

Жила, жилий будиночок був. Там Анісімова Ніна Григорівна живе.

К1: А з якого переляку вони туди поцілили?

Вони попереджали, шоб їх ниде не [чіпали], і в середині [березня] оце до села під'їжджають і стрілялють, а куди вони стріляють..

К1: Вони розганяли місцевих, да? Не хотіли, щоб хтось бачив?

Звичайно, шоб ніхто не бачив, да. Шоб же може ж і їм так безпечніше було, ну чи хтозна. І при виїзді теж саме: вони стріляли. Ми чули це.

К1: А по селу вони, може хтось бачив, як вони проїздили через село, вони направляли на людські хати зброю?

Ну зброя була направлена, да, виходить [на людські хати].

К2: А хата тоді, получається, шо не загорілась ця, куди влучили?

Ні, не загорілася, тільки влучання, воно пробило стіну одну, пробило другу стіну. Було таке, що от наприклад діти їздили на мотоциклі, вони мабуть же ж їх бачили, що вони тікали мотоциклом, а вони [росіяни] за ними, і так; таким чином сарай згорів, вони ж поцілили у сарай, і він загорівся.

К1: А цілили у дітей?

Можливо, діти втекли, спасибі Богу; і поцілили у сарай. Сараїв один, два, три – це три в нас сараї тільки згоріло по цьому шляху.

К1: Це саме тому, що вони їх розстріляли, да, ці сараї?

Вони планомірно стріляли в ті сараї.

К1: А з чого вони стріляли ?

А хто зна, з чого вони там стріляли.

К1: Ну там [якщо] велика дірка була, то можливо напевно?

Ну, у хаті, я знаю, така дірка була. [*показує*]

К1: Скільки діаметром це ви приблизно показуєте?

Ну бачите, якби я знала, я б залишала фотографії, а то я після кожного їхнього проїзду.. Вони їхали із самих, ну от я не знаю, може третій раз чи який там вони їхали, вони тоді уже стріляли і по вікнах. Вони й по вікнах стріляли. Не по всіх вікнах, як 31-го березня, але були влучання у вікна, шоб люди не визирали, шоб не рахували їх. І я ото, тільки вони проїдуть, я на велосипеді зразу їхала і фотографірувала і передавала, а вони, Парафіївська громада передавала ж дальше. Так що такі влучання були, вікна пошкоджені були, і з самих перших днів.

К2: Під час окупації ви підтримували зв'язок саме з Парафіївкою?

Да із Парафіївкою, і з Ічнею, також із Григорієм Васильовичем Герасименком[1].

К1: Короче на контакті?

Не було, я ж говорю, не було у нас ни одного жителя, який би комусь десь не передавав (інформацію). І Київ, і Чернігів, і де тільки можна – усі [передавали], я це знаю.

К1: […][2], скажіть, будь ласка, чи були у вас факти в селі, коли чи людей вбивали чи викрадали, чи були факти, коли катували – якісь такі випадки воєнних злочинів?

Ну, от коли, це вони завжди їздили колонами, а тоді повідомляють, шо їдуть «Тигри», вони їдуть безшумно ці «Тигри», їх не чуть; якщо танки чути по гулу ми чуємо там, а воно ж саме, бо це ж ни листя нема ничого, воно гул дуже чуть, коли

[1] У 2022 році заступник голови ічнянської міської ради.

[2] Персональні дані тимчасово приховано.

вони під'їжджають. То «Тигра» не чуть. І от нам говорять, шо їдуть, шоб були підготовлені. Саме в той час Галина Леонідівна, у нас багато було вогнегасників, щоб роздать людям вогнегасники, і ми саме сюди прийшли, бігом всіх визиваємо, шоб їх пороздавать по будинках планомірно так по вулиці. І тут дзвонять, шо десь із Крупичполя виїжджають, ну ми пороздавали, ми порозбігалися звичайно звідси всі. І вже тоді.. постріли ми чули, але які це постріли – хтозна шо це за постріли. А тоді вже ввечері, це було 22-го березня, почали говорить, шо у нас проживав на кінці села Кікоть Андрій Григорович, він сам у батьківській хаті проживав, він такий господар був, він корову тримав, порося тримав, гуси, у його трактор був, пасіка в нього була. От його сім'я у Черкасах, а він проживав тут.

К1: Скільки йому років було, приблизно хоча б?

Ну приблизно шістдесят, він вже на пенсії був і проживав. І почали говорить, шо його вбили, його немає, його вбили, і сусіди його там найшли. Тоді вже передзвонили мені на другий день, мабуть, передзвонили з поліції і попросили, шоб я поїхала сфотографувала, як це було, де він там шо. Тоді вже велосипедом, городами, бо.. страшнувато [*сміється*]. Бо там уже стояв розстріляний танк стояв, якраз в кінці села.

К1: Там же біля його будинк?

Трошки дальше, воно так тягнуться хàти, вони там і не жилі єсть дві, так стояв розстріляний танк. Там за його [хатою Кікотя] посадочка така наче, зарослі такі – дерева й кущі і таке все. І він там лежав догори, руки його складені були, кашкет на голову [*нерозбірливе слово*].

К1: Це очі закривали?

[Очі] закриті, [ми] побачили: в нього був вистріл під лопатку, але його, більшість всього, шо вбили, положили, накрили лице, шоб не той, він у такому стані і застиг. От таким він лежав: лице закрите, руки складені. І ми ото його разом – сусіди там, люди підвезли [його] бігом. А в цей час, це було вже 23-го [березня], його ховать, попросили, могилу викопали; а тут ідуть вони [колони] знову, зі сторони Смолового сюди – ну хто ж буде його брать? І то довго ждали, пока вони пройшли, а вони довго [так] ішли, вони [росіяни] наче шось ждали там, і тоді пішли не центром села (бо вже ж наші хлопці мінували дороги там), дак вони пішли не центром, а пішли полем за селом. Ну, а тоді вже ж його поховали.

К2: Поховали його на тому кладовищі, що [біля дороги] до Хаїхи?

Ні, не на цьому. У нас чотири кладовища, так не на цьому, шо до Хаїхи. А на тому кладовищі, де там його рідні були поховані, і воно більш не на виду так дуже. Дак там поховали його.

К1: З якої причини, як ви гадаєте, його вбили? Як це взагалі відбувалося?

Ну, більше всього, шо це або вони підозрювали його, [це ж] перша хата, перший будиночок, да [від краю села жилий], його підозрювали у передачі даних.

Весь час він ховався також, усі ховалися, і він із сусідом також ховався, у кукурудзу бігали, а тоді він махнув рукою – і ліг, і спить собі. І мабуть вони ж підійшли, перша хата, вони до його, як вони зайшли до нього.

К1: А чому вони зайшли [до його]? От дивіться, вони ж ходили по селу, їздили не перший день, це уже друга половина місяця, да, уже закінчувалася?

Да.

К1: І тут «вдруг неожиданно откуда-то они решили зайти в дом»? Вони до цього ходили по хатах?

Ні, не ходили вони по хàтах. Але так, щоб вони їздили «Тиграми» отак, ми наче і не чули цього. Чого вони? Може того, шо перша хата, може вони [і] не в одну хату, бо вони і до сусіда [заходили].

К2: У мене таке питання, а пограбували магазин вони до цього чи уже після?

До цього, перший раз був уже пограбований до цього. Це вже як колони йшли, ці шо «Тиграми», вони не грабували. Ну ні, магазин не грабували, але ж у людей цієї, шо «Тиграми» [їздили], і у Л[…][1] Михайла Яковича. і у Кікотя у цього, вони ж позабирали багато чого: і сало, і м'ясо, і, шо вони там..

К1: Речі побутового вжитку?

Да-да, вони все позабирали. Ці дійсно, в кінці села, але в цей час же, ми думали, що вони вже проїхали, і тут чуємо в центрі села постріли. Коли уже ж розказують, що вони вернулися од Кікотя, як воно, яким чином – хтозна. Оце тільки вони вернулися назад, тут на шкільному подвір'ї, тут Микола Григорович […][1] і ще два мужчини наші. Вони стояли і розмовляли. І вони [російські військові] під'їжджають трасою до цих мужчин і починають, чи вони сказали, шо «ось він», вроді так сказали наче. Але ж це розказують, хтозна, правда-неправда.

К1: Так вони з ним поїхали [з Кікотем]?

Ніхто його не бачив, його ж ніхто не бачив, якщо він і був, значить він був усередині його взяли, ніхто не знає. Але хлопці таке почули, що «ось він», і вони [з «Тигра»] почали стрілять. Микола Григорович давай бігти, ці два мужчини взагалі під – будівлі там – дак вони під сарай скотилися, і їх не видно було. А Микола Григорович давай бігти до себе, його там будиночок, і він туди бігти, а вони по йому стрілять, і він упав, там така ринва наче, і він вже був поранений. Вони ж до двору приїхали, не куди[, а] до його двору під'їхали, вони по вікнах, по сараю стріляли, по хаті стріляли, по забору, по трактору.

К2: Спеціально по його будинку?

Да

К2: А по сусідніх не стріляли?

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

Ні. Ні.

К1: Давайте ще раз, щоб я картинку в голові склала, тобто, це все відбувається в один день? Ось Кікотя забрали, повезли його начебто в «Тигрі», чоловіки стоять, чують, що російські солдати говорять, що «ось він», да?

Так.

К1: І тут же вони бачать цих чоловіків, починають обстрілювати, і вони розбігаються в різні сторони?

Да.

К1: І в цей час чоловік біжить в сторону [свого] будинка і вони розстрілюють його і його будинок, да?

І вони попали, осколочок попав по ньому, добре що все нормально [потім минулось], і розстріляли його будиночок.

К1: Тобто, вони за ним не гналися, не їхали ?

Вони не вставали [з «Тигра»], вони не гналися. Вони ж..

К1: Своєю дорогою їхали?

Да, дорогою доїхали до будинку, розстріляли і повернулися назад.

К1: Не дивилися, чи вони влучили чи ні?

Ні. Не перевіряли нічого, вони й не вставали.

К1: Але вони побачили, що той впав, да?

Так.

К1: Ну він вижив ?

Да. У його у руці осколочок і все, все нормально.

К1: А що було з Кікотем оцим? Ще раз, як його звали?

Андрій Григорович.

К1: Ви коли приїхали фотографувати його тіло, вам же треба було якось потім оцю довідку медичну про смерть зробити? Що ви побачили? В якому стані він був?

Ну як, він був у кухвайці, просто старий робочий одяг, картуз такий; ну старий робочий одяг, у якому ходив.

К1: Крім оцієї рани під лопаткою, ще були якісь ознаки – чорна земля під нігтями чи?

Нічого, ну я ж на таке не звертала уваги. Мені якби сфотографірувать да тікать звідти.

К1: Його тіло ніхто не обмивав, його прямо так поховали?

Ні, його не обмивали. А яке обмивання, як знову їдуть вони? Їдуть [колона], а нам його поховать треба. Його в рядно, у в мене в сусідів, добре шо сусідка в мене, ще при життю її хоронила, то гроб хороший їй зробила, а там саморобний такий [залишився], дак хоч гроб у мене був. І ми поклали його у той гроб, так як треба..

К1. Так як він був?

Ну його в рядні хлопці привезли машиною, погрузили і привезли до кладовища. Його в той гроб поклали, забили, заховали і все.

К2: А не пам'ятаєте, рана від кулі була наскрізна чи куля всередині [тіла] залишилась?

Ні, не знаю.

К2: Може потім по фотографіях можна буде відновити?

Ні, ми цього й не фотографірували. Я його сфотографувала, як він лежить отак, і все, я його не фотографірувала. І перший раз ми не дивилися даже [на рани]. Це ми вже як його ховали, тоді хлопці перевернули його, подивилися.

К1: Там була червона пляма від крові [під лопаткою]?

Да-да. А я тільки його сфотографувала..

К1: Тобто, я правильно розумію, пляма була зі спини?

Да-да, зі спини, під лопаткою.

К1: Спереду нічого не було кров'яного, да? А була за спиною?

За спиною була, ну вже ж воно було тепло дуже [надворі], і лице вже ж таке [було], вже не можна було його довше тримать. Да, уже воно теплі дні такі почалися.

К1: Зрозуміло. Можливо ще когось, от цього поранили [чоловіка], який біг, Кікотя вбили. Можливо ще якісь були факти?

Ну [такі] факти вже 31-го березня, коли вони їхали. Коли вони їхали з самого раночку і до пізнього вечора, і їх тут проїжджало…

К1: Ви, до речі, розуміли, що відбувається взагалі? Чому вони їдуть такою толпою постійно-постійно? Чогось ви вже думали собі?

Ну вже ж ми чули, шо вони відходять від Києва, і всі вони будуть їхать тільки нашою дорогою, по якій вони й заїжджали туди. Вони наче так трьома етапами проїжджали, ну як, не проїжджали, а от їх заїхала ціла колона їхня, вони зупинилися в селі, слідом друга колона, вони ці [перші] виїжджають, друга так само, третя колона, їх наче нескінченна кількість. І вони стріляли, вони ж по всіх сторонах стріляли, по всіх хатах, з початку села і до кінця простреляні ж усі вікна.

К1: Ну я ж бачу і у вас тут вікно..

І в нас ось усі [*перелічує*] п'ять вікон вистрелених, а одне розбите там, бо вони сюди ще й залазили.

К1. У сільраду [колишню], в приміщення?

Да. І вони кожний будиночок прострілювали, жилий-нежилий будинок, вони його прострілювали. І так само залазили в хàти, залазили в погреба, єсть до таких людей у погреб залізли і порозстрілювали всі банки.

К1: Консервацію?

Да-да, консервацію. Зайшли, а там нема нічого, бо вони все розстріляли. Було таке, що вони забирали звідти, в хату до одних людей там зайшли, з холодильника позабірали і комп'ютер забрали.

К1: А як людей цих звали, оце до яких зайшли? Можливо, ви пам'ятаєте?

Терехно Микола Іванович.

К1: Він тут [прожива], він місцевий?

Він тут. У його багато забрали також із хати.

К1: Тобто він їх особисто бачив?

Ні. Це ж почалося 31 березня, ми ж уже чули, нам же розказали, тут же всі, тут нікого не було по центру, одиниці[, може] хіба бабушка старенька никуди, а так усі поховалися. Хто в ліс побіг, хто викопали отам таку землянку, вам можуть показать, де люди переховувалися. По погребах усі, де тільки [не були], але центральна вулиця була пуста. Там ви проїжджали, хата З[…][1], вони двох із жінкою проживали, він із [19]35-го року, […][1] народження, а [дружина його][1], я не знаю, чи з [19]39-го, і вони, їх дочка забрала зараз у Прилуки до себе. І у них такий будиночок був: їдеш, дак ну до того ухожений, до того зелененький, до того акуратненький, вони так удвох дружненько жили, ну прямо дуже звертала я на них увагу, такі вони дружні і сім'я така гарна, і трудолюбиви обоє. Ну й вони також, до цього вони завжди були у себе [в хаті], а тоді ж таки сусідка їм [сказала:] «та заховайтеся». І вони дальше там пішли заховалися. Виходить, там одному схотілося, чи по воду вийшов чи.. [А] вони [окупанти] мабуть через прилади дивились, щоб ніде ніхто не ходив.

К1: Це вже були сутінки?

Ні, день, день. Він, той мужчина, чи по воду йшов, але далеко, і вони ж видно по ньому стріляли. Оце знесли у нього коридор у З[…], але коли вистрілили.. ворота були серед городу, коридор знесений з частиною хати, і дальше на протилежній вулиці також пошкодження були. Ну, по тому ж [чоловіку], мабуть, стріляли. Ну цих людей також дуже жалько, старенькі, так вони те гніздечко сімейне будували, будували, скільки здоров'я свого тратили.

К1: Будинок уже не придатний для життя?

Ні, не придатний.

К1: Де вони зараз мешкають?

У Прилуках, дочка забрала, але дуже часто привозить їх сюди. Приїдуть [сюди], на кладовище, там вони вже в цьому році сарай підремонтували, ті[ль]ки кухонька така, так вони вже ж там, то приїдуть, там підремонтована.

К1: Людям скільки років? Під 90, да?

Ну да, […], уже ж..

К1: Значить, вони [російські колони] їхали, я так розумію, вони зупинялися?

Вони стояли, вони їли, вони як насмітили тут своїми сухпайками отими всіма.

[1] Персональні дані тимчасово приховані.

К1: А де вони ставили техніку? Вони заїжджали під людські хати?

Ні, вони по вулиці ставили.

К1: Забори не ламали, нічого не лізли нікуди?

По хатах лізли.

К1: По хатах так, я маю на увазі техніку, техніку не заганяли в двір?

Ні, вони не заганяли. Вони то там кажуть ремонтували свою якусь техніку, то там шось ремонтували.

К1: Скільки часу вони простояли в селі?

Вони оце як почалося воно, мабуть, з 9-ти ранку і так до 7-ми вечора вони йшли, вони регулярно йшли, не було такого щоб хтось, шо їх тут немає, вони весь час ішли, вони постійно рухалися. Вони, якщо цієї десь стоять, ті там десь стоять, ці виїжджають, тії знов заїжджають. Вони постійно рухалися.

К1: По погребах ходили? По хатах теж?

По погребах, по хатах. І це ж 31-го оце вони у Гуржія Григорія Григоровича, якраз будинок так стоїть якраз при в'їзді, гарно проглядається, чи вони побачили, що там у вікні хтось був, і вони встрелили, і цей будинок загорівся. Двохетажний будинок, такий добротний дом. Там жили Григорій Григорович із своєю дружиною, тепер син із невісткою і двоє внуків уже.

К1: Внуки дорослі, скільки вже їм?

У 9-ий клас ходить зараз внук, а внучка навчається в Києві. І Володя, видно був дома, бо він за вогнегасник і давай тушить же.

К1: Володя це син? А він в дома в цей час був?

Да, син. Ну я не знаю, чи він прибіг, чи вдома був [у цей час]. І він давай тушить, а вони як побачили, шо він тушить – давай стрілять, а він давай звідти тікати. Ну і Григорій Григорович виходить, що був дома, бо він розказує, шо одв'язував там і корову, а тоді вже вони перебігли до сусідив, і у сусідів у погребах сиділи, бо їх багато там сиділо у цей час.

К1: А їх будинок у цей час палав?

Да, вони бачили, горіло. І ще вони [російські військові] зайшли, ще у його машину розстріляли також, є пошкодження, може шо вони там позабирали ще в нього з машини. Так шо таке. Потім уже при в'їзді в село, значить, вони [господарі] теж заховалися, але заховалися на протилежну вулицю, там їхня тітка жила, і вони з центральної заховалися туди, на протилежній вулиці, ну будиночок так стоїть через городи, наприклад, да. І оце ж там заховалися оце Онищенко Серьожа зі своєю дружиною, двоє діток наче. І мабуть, ще ж він виглянув у окно, шо вони поцілили чи чимось вистрілили і пробили і вікно і осколок у дитини живіт пошкодив. Тоді вже вони ждали, поки вони вийдуть, а уже ввечері у сусіда є машина і уже вивезли у Прилуки.

К1: У лікарню?

Да.

К1: Сильне було поранення у дитини?

Ну я так не можу сказать. Зараз все нормально, дитинка жива.

К1: Добре, що було далі? Значить, вони [росіяни] стояли і виходили потроху?

Да, але весь час рухалися по селу. А ще ж на слідуючий день, уже теж навпроти магазина, там вона одна у нас проживає, Васирук Ольга Миколаївна, дак у неї, а вона у сестри жила, не центральна ж вулиця, у сестри жила. Вранці їй дзвонять: хата горить. А вони шо, вони стріляли зажигатєльними пулями, ну шо, вони в кожне вікно попали, кожну хату простріляли де, може, і нормальними [кулями], а де той. Більше всього, що попало кудись у котушечку чи шо, і на ранок, шо ніхто ж не, вона ж не перевірила, нихто ж цього й не думав. І хата згоріла, уже кинулись, пішли, а хата повністю згоріла, ось тут у центрі. А дальше також зажигатєльними, теж не далечко, у Прокопенка Григорія Віталійовича, вони теж тікали десь там і на кладбищі ховалися, дома не були, а дома ж і хазяйство і все, щоб хоч дивиться чи не горить нічого. І коли вони прийшли, вони тільки зайшли в хату – а в них у хаті уже вигоріло все, у дитячій спальні вигоріло все, і апаратура і все, і доходило до проводки, добре що вогнегасником вони його затушили. Отак от.

К1: Ну встигли?

Устигли, шо хоч хата не загорілася, бо вони ввечері попали, а у Миколаївни Васирук хата згоріла повністю.

К1: Короче, хто встиг, той встиг, да?

Да.

К1: А в інших людей просто були звичайними набоями розстріляні?

Ну, було теж таке, хата там стояла, казали, шо у подушку попало і почало тліть, але хазяїн дома був і одразу побачив.

К1:Тобто магазин обікрали, і розкрадали, і по хатах ходили, і в погреба лазили, іще й убили місцевого і в одного поцілили, і дитина з пораненням, іще й хати попалили.

І хати попалили, і [ще] сараї попалили.

К1: А ото у Гуржія Григорій, у нього оця скотина, корова?

Ні, нічого, все залишилося [цілим]. Там коня було поранено, але я так зрозуміла, наче нічого, видно у ногу чи куди попало і так і осталося. Вони ж стріляли, і в забори, а тут кінь був, і попало в коня.

К1: Коли вони вийшли [і] люди повернулися до будинків?

Ну ото 31-го більше.

К1: Чи очікували ви, що вони підуть знову?

Ми на другий день думали, ще була така інформація, що не всі вони пройшли, ще десь до сотні їх залишилося, ще й на другий день люди ще ховалися: і у

Фастовці[1] тікали, і в ліс ховалися, і в погребах сиділи. Ще на другий день боялися, це шо таке страшне було вже ж, то боялися, але вже їх мабуть не було, уже вони сюди ні.

К2: Наші військові не проїжджали селом?

Після того?

К2: Да. Не запам'яталось це?

Ні.

К2: А хто взагалі першим відвідав село після звільнення? Адміністрація, волонтери, може політики якісь (казали, Ляшко їздив на Ічнянщині).

Не було у нас Ляшка.

К1: Волонтери привозили гуманітарку?

Привозили, ось В[…][2] вам розкаже більше за гуманітарку.

К2: А комісії були по обстеженню?

Були. Були, всі дані подавалися, і тоді комісії [були].

К1: А під час березня місяця, коли активно рухалася техніка, з продуктами харчування як у селі було, чи достатньо?

Ну, продуктів зразу не було достатньо.

К1: А як було?

Доставали, ось В[…][1] розкаже, вона по своїх зв'язках привозила, їй доставляли, вона роздавала хліб людям.

К1: Можна було десь дістати, привезти, так?

Можна було, передавали, але ж теж якими зусиллями це було. Микола Григорович ось П[…] дуже багато їздив, також Парафіївка привозила, оця дорога, що була вона замінована, але хлопці пробиралися наші якось і привозили.

К2: На Хаїху чи на Рожнівку [дорога]?

На Хаїху.

К2: Грунтова, ну вона не [зовсім] грунтова, [місцями] мощена.

Вона не грунтова, вона тільки така, але оця дорога була. І Парафіївська, і Галина Леонідівна, це наш селищний голова, також з її допомогою запустили хлібокомбінат, вони пекли хліб і розвозили.

К1: А як її прізвище?

Петруша.

К1: Це вона [голова] Парафіївської громади?

Парафіївської. І безкоштовно навіть хліб привозили роздавали, таке було в нас.

К1: Тобто люди не голодні були?

Було такий момент, шо хліба трохи складнішенько було [дістати], але постачався хліб

[1] Сусіднє село, на північ від Мартинівки.

[2] Персональні дані тимчасово приховано.

К1: Можливо у вас є ті, хто за старенькими людьми доглядають?

Звичайно, [у нас є] три соціальних працівники, вони хліб розносили стареньким.

К1: Можна було в час, коли іде техніка, якось до них пробратися, подивитися чи вони живі, чи все з ними нормально?

Звичайно, вони ходили, да. Чули – тільки пройшли [колони], пішли [подивилися].

К1: Не залишали їх?

Ні, ні.

К1: Ніяких у вас випадків не було, що там не досить ліків.? До речі, у вас є медичний працівник у селі?

Да, у нас є два медичних працівники, у нас ФАП.

К1: Свій [ФАП], да? До вас не приїжджають?

Да, вони самі дівчатка ходили і допомагали, вони такі у нас молодцювати, що стареньких не залишали, самі ходили.

К2: Чи були труднощі з медикаментами?

Ну уже пізніше передавали.

К1: Ну діабетики там наприклад чи астматики?

К2. Були такі що страждали від нестачі медикаментів?

Я такого не знаю. Настільки, шоб там аж критично, не знаю. Наче такого не було.

К2: Чергування такого регулярного не було по селу?

Ні, не було.

К2: Тільки хто на телефоні був і повідомляв, тільки так?

Воно, я вважаю тут і не потрібне було. Яке чергування, як, по-перше, у нас же і село більше.

К1: Територія величезна.

Ага. А ще ж за цих, я не знаю якого це числа, вони [росіяни] рухалися тільки на техніці, а то, вони мабуть встали перед селом і оцю частину [села] ішли пішки.

К2: По центральній вулиці?

Воно не центральна вулиця, вони в село зайшли, з лісу зайшли в село. Там же ж виходять [селяни], наприклад із того, а вони [російські військові] йдуть [і кажуть]: «Ми вас не тронем, тут єсть хтось?» – «Немає?» Вони пройшли оце сюди, вийшли ось за адмінприміщенням, тоді тут уже на техніку посідали і поїхали.

К2: А велика їх кількість була?

Ну видно чоловік двадцять і було. Таке було, стали, прочісували, може вони думали, шо там..

К2: Зі зброєю йшли?

Зі зброєю.

К1: А як вони виглядали, можливо місцеві розказували? Якої зовнішності були?

К2. Ви ж їх бачили?

Я їх не бачила.

К1: Я розумію, що ви їх не бачили, [але] можливо розказували, хто це були, це були з азіатським розрізом очей?

Не знаю. Вони ж видно різні були, і такі, і такі там були.

К1: А можливо техніку знаєте? Які були можливо там умовні позначення? Чи були намальовані якісь позначення фарбою?

Ну «V» буква було.

К1: Отаке з ріжками [V]?

Да-да.

К1: А яка форма: чи зелена, чи плямиста, чи піксельна, чи можливо чорна – ну щось таке? Не знаєте, не бачили, да, особисто?

[*Респондент нічого не може сказати про це*]

К2: Пов'язок не було на них якихось, не помітили?

Не знаю, ніхто нічого не говорив, не буду казать.

К1: За шеврони також ніхто нічого не говорив?

Ні. Ну всі ж люди старалися, то з перши[ми] зразу так, а то ховалися і боялися. Переховувалися, не то шо спостерігали.

К2: А за минулих уже півтора року, якусь допомогу постраждалим надавали, ну не тільки продуктами, а саме от будівельними матеріалами?

Будівельні матеріали привозили, Галина Леонідівна співпрацювала і привозила будівельні матеріали Гуржіям.

К2: Кидається в очі, що у вас досі вікна стоять прострелені.

Ну в нас [то]. У всіх жилих будинках вікна поставлені пластикові.

К2: Поміняли, да?

Да, благодійний фонд.

К2: Це в цьому році чи в минулому?

У цьому році, да, і двері, і вікна в усіх, це організація благодійна.

К1: Ви вирішили зекономити на собі?

Да, вони тільки по приватному сектору, а в нас колись зробить селищна рада.

К1: Може, я щось не попитала. Чи робили ви ексгумацію тіла оцього?

Ні, не робили. Син [убитого] після цього приїжджав, але не робив.

К1: Тобто видавали довідку про смерть зі слів?

Да.

К1 [до К2]. Нічого не хочете [запитати]?

К2: Одне таке питання. От як ви вважаєте, як людина яка найбільше знає про село, як змінилося село і його жителі після цих подій? Були якісь

зміни, які можна було помітить у поведінці, настроях, в розмовах? Змінила ця війна односельчан ваших?

Ну в нас усі вони, погляди і були, не було таких, я вважаю, проросійських чи щоб по російськи розмовляли – ні, в нас за цього ні.

К1: До речі, є у вас травмовані люди психологічно після цієї ситуації? Можливо діти, які зазнали психологічної травми, що в них проблеми там зі здоров'ям тепер?

Ні.

К2: Психологи не приїжджали, не пропонували допомогу?

Такого не потребувалося, я вважаю. Ця дівчинка, що дійсно, то вони зверталися до психолога, а так [нічого такого]. Дітки знають: бояться самольота тепер, трактор гуде..

К1: Літали тоді самольоти?

Літали. Їхня колона тільки пішла, а я [тоді] була під хатою, і як летить самольот, ну я наприклад [*посміхається*]

К1: Ніколи такого не чули?

Не чула, я саме з Григорієм Васильовичем Герасименком говорила по телефону, і я як заверещу, і впала прямо той, ну дуже злякалася. Він [питає]: «Низько?» Кажу: «Низько». Він каже: «Заспокойся, це наш»[*сміється*]. Це десь там воно отуди, Крупичполе, десь там їх.

К1: А російські літаки не бачили?

К2. А вертольоти літали?

Вертольоти літали вночі, дуже часто. Ну такий напрямок, я би сказала, такий, як на Конотоп туди, отак на Суми отуди.

К1: Тобто до кордону?

Да.

К2: А звідки вони летіли? Ви декілька раз помічали?

Ну.. Я декілька раз.. Це вночі.

К2: Вночі і в одному напрямку?

Да, і в одному напрямку.

К1: Гелікоптера ви не бачили особисто? Він великий?

Ні я не бачила, це було вночі, це по гулу.

К2: Один чи декілька?

Декілька, не один.

К1: Низько летіли?

Ну гул був сильний.

К2: А так вони не світились, нічого, так не видно їх було?

Я не знаю, не стежила, я з вікна. Вікно відкрию..

К1: Це дуже важливо, до речі, про літаки в цій місцевості наче нам ніхто ще не говорив.

Літак наш був, да. Гелікоптери літали.

К1. Слухайте, я оце згадала, якщо іде російська колона, їм же потрібно якось харчуватися, щось довозити? Чи були машини, які там шось підвозили, чи машини, які забирали там трупи? У вас же тут неподалік бої були, правильно ж?

Бої..

К1: Чи бачили ви оці машини труповозки? Чи продукти привозили?

Ні-ні, вони не забирали. А ви, до речі, в Більмачівці ще не були?

К2: Наші працюють там.

Ага, Ну там можуть розказать, бо там за Більмачівкою були і трупи і все. А тут у нас просто..

К2: Оце якраз між Більмачівкою і Мартинівкою, да?

Між Більмачівкою і отам як дорога на Івангород, отам були [бої].

К1: Розкажіть ви, бо наші колеги були там.

Так я, ну звідки я можу розказать, там були трупи.

К1: Ну через вас не їздили оці машини, не палили у вашій місцевості нічого?

Ні.

К2: А такий момент, по трансформаторах [росіяни] не стріляли?

Стріляли. Були пошкодження.

К1: А ви без світла сиділи?

Сиділи, ну було ж і світло, бо одремонтували.

К1: А, тобто був період?

Тобто вуличне освітлення ми виключили, вуличного освітлення у нас не було звичайно. І в будинках теж саме.

К1: А до речі, це ж майже ще рання весна, да, ще холодно, чи люди могли топити будинки?

Топили. Топили, звичайно топили.

К2. Газу ж тут немає [не проведено]?

Газу в нас немає.

К1: Ні, я до того, що хата жила чи не жила, чи боялися вони [топити]?

Ну вони [російські колони] більше вдень ішли ж, вони днями йшли.

К2: А [селяни] топили вночі, получається?

Топили ввечері, вранці, старалися натопить.

К2: Тобто на тривалий час відключень світла у вас не було, так шоб [по] декілька діб? Чи було?

Ну за війну, може доба чи дві так було таке, шо як вони трансформатор той.

К2: А у вас усі трансформатори на центральній вулиці?

Ну вважай, що всі, ну більшість.

К2: Ага, всі під обстрілом?

Ну всі, так туди один, два.

К2: Так це місцеві селяни їх ремонтували чи хтось приїжджав?

Ну наші хлопці ремонтували, бо в нас єсть електрики, які працювали.

К2: Генераторами не доводилось користуватися*?*

Користувалися, в кого єсть.

К2: А мобільний зв'язок? Чи були проблеми з мобільним зв'язком саме в цю пору? Чи завжди можна було додзвонитися в інші населені пункти?

Ну, додзвонювалися, да. Ми не думали навіть, як передавали дані, ми не думали, що нас там можуть пеленгувать чи там прослуховувать, ми цього не думали, ніхто [навіть] не задумувався над цим.

К2: А під час руху колон вони глушили зв'язок?

Ні, ми передавали.

К2: Не помічали? Бо по тих селах казали, як тільки їде колона – зв'язку немає.

Наче ні, я б сказала шо.. може й було, але хто знає.

[обмін думками кореспондентів, чи усі російські колони мали засоби РЕБ]

Може, як вона [колони] їхала і проїхала, а там же вони стояли [і глушили]. А у нас проїхала, да і все.

К1: Тобто ви [ваше село] так більш менш, у вас не було закатованих, слава Богу, у вас не стояли постійно.

Да, спасибі Богу, шо в нас не стояли вони.

К1:Тільки [в останній день] 6-8 [годин], до 10-ти годин вони у вас простояли? І за десять годин вони наробили те, шо..

Да, вони наробили шкоди чимало людям.

К2: А з нашими військовими чи з людьми з тероборони ви спілкувалися?

Я ні.

К2: Тобто якісь такі речі, там замінування чи щось інше, вони з вами не погоджували?

Ні, я ні. Ну, якби я була чи староста, чи якась [там], а я ж.. Я просто спеціаліст, да й усе.

К1: Тобто питання про те, чи шукали вони представників влади, задавати нема сенсу?

Не знаю, ніде вони [окупанти] нікого не розпитували. Вони просто, коли стояли останній день, то вони розбили там вікно, вони залізли сюди.

К1: А до речі, розкажіть, як вони залізли до сільради?

Вони вікно одне повністю розбили.

К1: Бокове чи центральне?

Тут вікна ж розкриваються, да, є [такі].

К1: У вас пластикові вікна, з гарним ремонтом.

Да. З тієї сторони вони повністю розбили вікно, через те вікно вони влізли. Вони влізли, вони тут узяли, в мене ж комп'ютер як стояв так і стоїть, в мене от уся оця апаратура.

К1: У вас дуже гарний принтер, у вас два сейфи.

Все оце. Оце шо вони..

К2: А сейфи зачинені були ?

Зачинені.

К2: І не розбивали [їх]?

Ні, нічого. Чайник був, електрочайник новий стояв, вони не взяли. Вони взяли звідси у мене тільки, нам пороздавали, оці громко.. рупори, чи як вони називаються, оці, вони витягли з коробки, його забрали. Оце його забрали, і я не знаю.. і все, вони нічого не взяли, нічого не пошкодили. Але назад вони вікно те, шо одкривається, дак вони його пошкодили те вікно; як вони, чи не вміють відкривать чи я не знаю. Да, воно пошкоджене оце вікно і вони назад оце вилізли оцім окном.

К1: Тобто воно одне ото розбите [вікно] покинули, а друге виламали і вилізли?

Да. І холодильник же стоїть там і все.

К1: А в холодильник лазили?

Ну я не бачила. Нічого не взято.

К1: А, тобто там щось лежало, там щось було?

Та я наче й не знаю, нічого [такого].

К1: Тобто шкоди такої великої не завдали?

Ні, нічого.

К2: Або спішили, мабуть, або..

Або людина така попалася.

К1: А у вас тут щось таке, може списки призваних [були]?

Ні, ми все попалили.

К1: Ага, тобто ви готувалися.

К2: По шухлядах тоже не видно, щоб десь лазили?

Ні, не видно. Ну такого щоб шкода була там, може [десь] і одкрили вони, але не було такого.

К1: Зрозуміло. Ну у вас дуже гарно, було б дуже шкода, якби вони наробили ділов; я бачу, у вас дуже гарні меблі тут, все з любов'ю зроблено – і квіти, і меблі, і все. Ну слава Богу. Дякуємо вам величезне, що приділили нам час.

К2. Дуже дякуємо.

Запис М-31

Респондент: *Анонімно.*

Рік народження: 1962.

Професія, соціальний стан: *пенсіонер, керуюча відділенням ПП «Агротрейдер», власник крамниці.*

Стать: жінка.

Основний зміст. Особливості сільської торгівлі, аграрного господарства у період проходження російських колон. Перша реакція на вторгнення, контакти з окупантами. Зростання населення села після 24 лютого. Спроби організації спротиву, передавання даних. Постачання села продуктами в умовах війни. Обставини загибелі, поранення місцевих жителів, завдані збитки. Обставини виходу російських колон через село 31 березня. Мінування і розмінування навколо села.

[…] [*пропущено технічні деталі*]

К1. […][1], скажіть, будь ласка, як ви жили до початку війни, де саме, хто ваша родина?

До початку війни я проживала у Мартинівці, тут і моя родина проживає у Мартинівці, і зараз, і до початку війни.

К1. А ваша родина – це хто?

У мене дочка, і батьки, вже старенькі. На той час була мама, нині вона вже покійна.

К1. Доньці вашій скільки років?

Донці 34 роки.

К1. У неї родина, можливо?

Ні, [у неї] родини немає. Вона якраз тоді приїхала з Києва. Вона викладач, [живе] в Києві. Приїхала додому, вона викладач у Києві, приїхала додому і так получилося – почалася війна.

К1. Тобто вона не спеціально повернулася, а просто так вийшло?

Да, не [спеціально] повернулася.

К1. А чим ви займаєтеся в селі, розкажіть, будь ласочка.

Я керуюча приватним підприємством «Агротрейдер». Це господарство займається вирощуванням сільськогосподарських культур. Ну оце так.

К1. Тобто ви не просто проживаєте, ви не просто мешканка села, а ви ще тут ваша робота, це справа вашого життя. Розкажіть мені, будь ласочка, як ви дізналися про початок війни.

Не вірилося, звичайно, шо буде війна. Але ніч була, як кажуть, тривожна, з телефоном цеє. І я проснулася од звуків вибухів у небі.

[1] Персональні дані тимчасово опущено.

К1. Це коли було?

Це було, ну уже навєрно п'ята година раночку, да. І вроді би не віриться, шо це грім там чи шо. Хотя уже ми в Мартинівці пережили тоді як рвонули вибухи на цій.. [*К2 підказує: Дружба*] Дружба, у 6-му арсеналі. Так. І тоді долетіли оці до нас звуки так само. І не вірилося. Я вийшла на подвір'я, думаю: ні, може шось не..

К1. Це якого числа було?

Це було 24-го, ранок. 24 лютого [20]22 року.

[*К1 пояснює важливість фіксації хронології подій*]

Я вийшла у двір. Дійсно, я думаю, почалося. Війна – не війна, ну може воно, як кажуть, і закінчиться чи цеє. О. Давай по телефону – да ні. От понімаєте, ота привичка була: а може ж об'являть війну. Так? Але цього ж не було. Зразу дзвоню до подруг: «А шо такє?» Одна каже: «Да, я в Кієві, тут страшне шо..» І просто не віриться, ну от подсознаніє чи як – не віриться, шо це дійсно війна почалася і цей. Вона каже: «Ой, тут страшне шо робиться».

К1. А Київ у той час уже накривали, да?

Да, да, да.

К1. Які ваші дії були: у вас дочка, у вас бізнес.

Да, у мене був бізнес, у мене напротів магазін ще приватний же мій.

К1. Чим ви торгуєте, до речі?

Продуктами. Продуктами і одбуваєм в основному ж, ну шо, в нас і кафе, ну таке, сільське. І ми одбуваємо поминки, в основному. Ну день народження, як кажуть, вже уходить в прошле, ви ж самі розумієте, так. А поминки да.

К1. Село, дуже багато пенсіонерів, да, і похилого віку..

Так-так. І нема кому, і ми вже роками одбуваємо, і магазін продуктов. Багато ми людей цеє [паї беремо] у аренду, даєм паї продукцією. Ну усім вобщим.

К1. Годуєте село.

Годуєм, да, да. Бо всяке ви ж знаєте, єсть можливість.

К1. Крім вашого магазину в селі є ще магазин?

Є ще один продуктовий магазин.

К1. А ваш магазин знаходиться на якій території села, де саме територіально?

Ну в центрі, так сказать, да. Хотя і другій магазін в нас десь метрів через 300-400.

К1. У вас там була якась вивіска, що це магазин, його було видно?

Ні-ні, із улиці не видно. Вона двохетажна, це бивший дитячий садочок і в том приміщені був магазин. Воно похоже може було б на школу там, чи ну отак би цей. Так таких вивісок і вказівних знаків ніяких.

К1. Будинок був не дуже занедбаний, чи там були побиті вікна? Бо так якщо їхати з улиці…

Ні-ні-ні. Воно [будівля] ухожене, да, ухожене. [Ось] вулиця і це буквально за сто, ну може як од траси, це буквально метрів 70.

К1. Тобто воно не прямо на дорозі?

Ні. Ну там може метрів сємдесят було імєнно це приміщення, і вход був із боку. Двері не прямо на вулицю.

К1. Тобто, якщо ти не місцевий, то догадатись що це магазин дуже важко [було]?

Так-так.

К1. І ось ви дізналися від подруги, що в Києві уже починається щось?

Да. Ну перве шо, ви ж ну як – це село, надіяться було ни на кого. Ми, я ж кажу пережили це, [свого часу] Дружбу[1], перше за все було, ага – як іти на роботу, ну, перве за все це іти в магазін. Там, як кажуть, усе тоді, і питання було хліба. Через те шо ми вже пережили, мені тоді на той час, як хліба не було, як Дружба [була в огні], і багато людей з Ічні перейшли, ну, у Мартинівку переїхали…

К2. Ви не евакуювалися тоді, ні?

Ні-ні, тоді ні. Дехто в Тростянець, ну багато було і у Мартинівці людей. І в той час мені дуже допомагали бахмачани із доставкою хліба.

К1. Ви налагодили контакт, у вас були, да, зв'язки?

Да, да, да. О. І в Бахмачі брали, ну а через Фастовці (це рядом село) [везли], і вони знали в якій ситуації, і вони мені допомагали цей. І я, як тоді люди, ну, я вже представляла, як це люди по пивхлібини біжать-просять, люди як кажуть, у два рази населення [зросло]. Ми пришли в магазін, усі збігл[ись]: «Це правда?» – «Правда». «Правда, шо війна?» – «Війна!»

К1. У вас наче продавчиня окремо в магазині?

Да, продавчиня в мене, да, є. Хліб на той час, я дуже благодарна Ніжинському хлібзаводу, так, на той день, 24-го лютого нам привезли хліб.

К1. Скільки буханок ви замовляли?

Ну я не помню, чо[го]сь ми багато заказали хліба, іще в додачу. Ну, якраз була така ситуація, шо 24-го війна, а 28-го [лютого] мені б було шістдесять років. І заказали торти, того шо, ну ви ж пойміть, шо ювілей, шо ще й вихід на пенсію.

К1. Все село зійшлося б святкувати.

Да, тут цеє, і привозять нам.. ну понімаєте, така от ситуація цей, так. Привозять хліб, привезли хліба, ну ми забезпечили, тут уже подзвонили нам [із] Монастирища, тоже наша організація «Агротрейдер» цей, шо нема хліба. А ви знаєте – трактористи працюють, почалась війна..

К1. А вам треба пахати?

Да, а трактористи працюють. Тут цій, із Ніжина водій приїжджає і каже: «Ну в нас ударили вже в Ніжині, ну я вийшов з дому ж».

[1] Опитувана має на увазі уже згадану вище пожежу і вибухи на військовій базі біля селища Дружба в Ічнянському районі у жовтні 2018 року.

К1. Аеродром?

Да, аеродром. Ну каже: «Їдем, ничого ж. Ну ви от понімаєте, всі бачать, і от на скікі цей, приїхав. Ну і в нас тут же самольоти, все ж». Привезли, ми дали ще забезпечили механізаторів в Монастирище, того шо в Ічні вже хліба не було.

К1. Тобто ви ще поділилися з … [хлібом]?

Да, поділилися, і передали хліб у Парафіївський.. дом престарілих, по нашому так сказать би, цей територіальний центр. Іще й туди, через те шо вони попросили. Понімаєте, старі люди, ну як це, [що] хліба нема.

К1. Відмовити ви не могли.

Да, і вони. Ну і тоді оце так: хтозна, я не знаю, ходили, працювали, ни про що не думали, не знаю.

К1. Ви продовжували оранку?

Продовжували працювать. Да, оранку продовжували в перви дні, на другий оце ж…

К1. Скільки у вас гектарів землі?

1200, і воно по Мартиновці.

К1. Чим саме ви засаджували?

Це кукуру[д]за, соняшник, пшениця.

К1. Ви почали оранку і що ви засівали на початку?

Ну на початку…

К2. Так ви вже в лютому орали?

Да-да, уже починали. Тоді було чо[го]сь тепло, така погода і деякі основни [поля] було поорано, а були поля, які оралися. І в той час даже наши, як кажуть, сусіди, вони убірали ше кукурудзу, от ви понімаєте тоді чого, не добереш в голову од чого? Чи то.. [*нерозбірливо*] Того шо в перві дні ми ще ходили, працювали. [А] 25-го числа уже перва колона зашла в Мартинівку.

К2. А техніка ваша де стояла, у Парафіївці?

Ні-ні, там на полях прямо й стояли.

К2. Тобто тут [у самому селі] не було?

Ні-ні-ні, у нас таке правило, шо там пид охороною, де на полі і цей. У нас мошнєйщи трактора, і вони, ну там їм [виорати] двістігектарне поле, це.. Техніка не пострадала, того шо бистро вони, як кажуть, в ото ще мирне воєнне время вони вийшли – і все.

К1. До речі, де ви зберігали там запаси палива, ви ж заправляєте?

Ні, у нас усе на пидвозі, в центральній садибі було [паливо] у Ічні, так, а так усе із бєнзовоза заправляються.

К1. Тобто приїздить, заправилися і поїхали?

Да, да.

К1. Тобто тут нічого не зберігається?

Ні, ні. В нас по селам цього зберігання нема.

К1. І як оця ситуація: тобто тут пашемо, засіюємо, тут вони починають їхати. Коли вони почали [їхати]? Перші колони, ви кажете, йшли…

Перша колона була 25-го лютого [20]22-го року. Ну уже, як кажуть, ну ви ж сами понімаєте, шо в Мартиновку – щитається ну так як окраїнка, все – так з'їжджалися вже онуки, діти, як кажуть, всі сюди, так. Приїхав і брат із Ічні, і невістка й родичі. Ну це по всьому селу [приїжджали], в нас фактично удвоїлось населення.

К1. А у вас, до речі, скільки населення?

У нас було до початку війни 310 чоловік. Ну під час войни, в нас десь 150 чоловік пид'їхало було. А тоді вже ж було й по ходу виїжджали і цей. О. І в нас людина є, ну неадекватні, це ж кругом вони є; і я от чую, батьки тут недалечко цей, і вин кричить: «Путін …!» В обшем всяку цей. Так. І йдуть колони. Ну думаю, зараз ничого не буде, рознесуть – і всьо; ну, як кажуть, села [не буде].

К1. Бігає там хтось.

Да, да, і він же сховався. Ну я вихожу, біжу, я не бачу, [що] за мной шо біжить брат і цей сюди ж. Доходим до Тараса Шевченка ж, до пам'ятника цей, [вони] вискакують, і цей сусід там, в общим вони не побачили даже мене, переходять сюди ж. [А] колона стоїть.

К1. Тобто вона вже стала.

Стала, а чо[го] вона стала – я тоді зрозуміла чого. Того шо на Більмачівку вони їдуть, а частина повернули отам біля пам'ятника, просто роздвóїлася колона. І там стоїть два із красними оціми ж червоними пов'язками.

К1. А де пов'язки були, до речі, на якій частині ?

На руці такі тоненькі, червоні були. І вони впускають тиї, шо не туди пошли в обшем [назад в колону], і чого вони заблокіровали оце ж оцей; і вони не туди, оці остановилися, і колона далеко так стояла. Ну вийшли і оце брат із цім, вони прямо до сільської ради, так, думали О[…] І[…], ну я знала шо О[…] І[…][1] немає. Стою, біля мене БТР, як зараз бачу цього хлопчину, сіроокого, солдата: стоїть – і йде на мене, дивиться. Я отак йому, так прямо в очі дивлюся, дивлюся, – [й] він дивиться. «Шо мені, – думаю, – казать? Шо мені, ну як мені сказать, шо мені казать йому?» От понімаєте, не страшно було..

К1. А він з автоматом?

Да, з автоматом.

К1. Як він виглядав, до речі, зовнішність яка у нього була?

Ну такє, знаєте шо, ну така дитина, мила дитина, ну може років 19.

К1. А який розріз очей?

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

К2. Слов'янської зовнішності?

Ні, ні-ні, наш [тип обличчя] був. Там були і цієї ж, узькоглазі, були вже там тоді цеє. О. Це просто дитина, я, як кажуть де ото й говорила; я думаю, шо його давно-давно нема з перших днів, понімаєте? Ну цей, того шо я наприклад.. і я кажу, цеє ж, дивлюсь-дивлюсь – він дивиться. Я той, я кажу: «Не трогайте нас, ми не в чому не виновати». Вин не, ото знаєте, як розказують, там говорили, та вин ничого, отак, і ухмильнувся, шо, мол, ні. Ну тоді я й сама зрозуміла уже, і ви знаєте як оцей, ну не розмова, як можна сказать, між ним..

К1. Контакт.

Да, контакт, отак сказать. Ну такій вин цей [контакт], ну для мене чо[го]сь вин, ну дуже для мене вин був..

К1. Негативний?

Да. І тоді я ще цеє, уже йдуть начинають колони, думаю: буду отак на всіх вас дивиться. Ну я тоді поняла – це була дитина. А так ідуть [одиниці техніки], сидять [солдати], гляну – закрити все це.

К1. В балаклавах, і очі тирчать?

Да. І думають: «Дура, куди ти вилізла?!» Я тоді зрозуміла. А от понімаєте, ну просто, як кажуть, на той…

К1. Ви вийшли захищати своє.

Да, ну я не просто не цей, так. А тоді, ну, я вже зрозуміла.

К1. Де це ви стояли, скажіть мені?

Ну отут, ось пам'ятник.

К1. Біля пам'ятника ви стояли?

Да-да-да.

А вони їхали?

Да, да. Я тоді вже всю колону, вся колона ішла, і я оце каждому так просто, ну цеє. Ну нихто ж никого не цеє, не трогав.

К1. Ви помітили, буквені позначення на техніці були?

Були цієї, круги тоді.

К1. Круги були, більше ні номерів, нічого не було?

Ні-ні-ні, ничого не було.

К1. А яка форма у солдат була, до речі, [от] у цього хлопчика?

Така камуфляжна якась була. Останній був танк ішов. О. Ну там тоже ж вони цеє сиділи, і оці ж були вже тут узькоглазі, буряти чи я не знаю, узькоглазі тут були. Ну оце пройшли й на цьому все. Далі я вже бачу по селу там дальше люди цеє, ну бабки, все. Кажу «Ну шо ви?» – «Ну шо, оце пройшли, шо нам буде, шо нам буде?!» Ну люди такі, все переживають, да-да. Ну і так.

К1. Шо ви вирішили, шо ви їм підказали?

Ну шо, я кажу: «Давайте, (ми – шо ж ми можемо) знаєте, давайте хоч же ж ни у контакти з ними не йдіть, ничого. Сидіть у своїх дворах, не вилазьте». Серед те шо ми старе село, ми цей. Приходять там із [Кієва?], там дзвонять: «Шо ви

прете нам на Київ? Де ваша територона?!» Я понімаю, так, але ж де вона? Ми можем допомогти чимсь, я кажу, куском хліба чи там чимсь, так? А де територона, із діда [в] семдесять років?

К2. А були команди, щоб ви організовували щось?

Да-да, були команди, ну, і од наших земляків, шо обідно, із наших земляків, так, які…

К2. Ті, що виїхали?

Да, прийшли, поможіть нам. Ну, наприклад, чи підкажіть чи організуйте в нас, ми там цей. Так просто… отака ситуація була.

***К2. Так це вам дзвонили чи**..?*

Да, да, да.

К1. Говорили «робіть!» А що робить, з ким робіть…

Да-да-да. «Коктейль, коктейль».. ми понімаєм коктейлі [Молотова], ну а шо ж як цеє.

К2. А з боку, скажімо так, керівництва громади вашої чи Ічнянської, тоже були такі команди чи вони [про це] нічого не говорили?

Ні. От ви знаєте чим я дуже благодарна голові ОТГ Парафіївки, так, вона мені стала як рідна сестра. Через це, шо ви пойміть, в такому селі остаться, так, іти, ну як тобі твої кажуть: «Хто буде дані передавать?» І ти знаєш шо – а хто?! Ви понімаєте, от така ситуація, шо мужики, які мужчини такі цей, а вони оказалися – слабий пол, ну правда. Кажу: я. А шо, а куди отступать? Може таке виховання, не знаю. Понімаєте. І вона от із кім, можна було з нею поспілкуваться.

К1. А як її звати, цю голову?

Галина Леонідовна Петруша. І з нею ми, як кажуть, постійно, зв'язок, слава Богу, був.

К1. В контакті були?

Да. Зв'язок був тоді мобільний. В нас цеє, «Гранат» ото вони переїхали.

К1. Це що таке?

«Гранат» це був зв'язок мобільний.

К2. А, інтернет?

Інтернет.

К1. Провайдер [інтернет-зв'язку]?

Да, да. А так зв'язок тоді був, і світло було, Може в якійсь мірі нам повезло трошкі, було шо цеє. І ми з нею [з головою ОТГ] про всі [теми], я з нею говорила, як кажуть, про все наболівше. І ми, наприклад, цеє.. Звичайно, в перви дні, ну ви знаєте, сільській магазин, все розпродали. [*посміхається*]

К1. Люди набігли?

Ну люди, ну усі. Ми – торгувать нічим і поставкі немає, і про магазін забуваєм.

К2. Ви маєте на увазі продукти? Чи й таке все розібрали?

Ні, продукти, продукти. Уже все розібрано, це не то шо в нас, у кожному цьому було в селі таке. До кого первого – я до свого директора звернулася, до

Бондаря Михайла Миколайовича, це наш керівник. Ну чим могли допомогти – муки. Ні: перве нам дали молока, прямо з молоковоза. Ми скільки могли, людей закликали – ідіть, беріть [у] бідони, у відра, ну [з] ферми..

К1. Привозили, да, сюди привезли?

Да, да, під пулями, да, привозили.

К1. Часто привозили?

Ну, разів три вони, зразу, покі можна було доставлять. Тоді нам дали мукі, безкоштовно на кожного, ми ділилися незалежно ни от приписок, скі[ль]ки людей фактично [перебувало]. Приїхали до вас 10 чоловік – значить, ага, десять цей. Ділилися од новонародженого до скі[ль]ки кому років. І по хліб первим, хто тоді вже ж, ну питання [підвезення] хліба вже паралізувалося; і наш керівник посилає двох працівників у Прилуки на хлібзавод. Через те шо од Ічні саме ближче, ції хлопці загружаються хлібом, і їх у Вільшані, я думаю, там і по фільму «Прилуки. Лють» називають їх прізвища, це Омельченко і Бондаренко, які загинули.

К2. Це ічнянські?

Ічнянці, це наші працівники, це зять і.. Омельченко і Бондаренко.

К2. З «Агротрейдера», так?

З «Агротрейдера», да-да-да-да. І вони загинули, [а] ми [тоді] виїхали. Ми, знаю, виїхали, ми на зв'язку, кажуть, не виходять вони на зв'язок, ну, уже були такі цеє. І отака ситуація случилася.

К1. А що з ними зробили, що відбулось?

Ну їх під Вільшаною розстріляли: і буса, і їх.

К2. Саме російська колона?

Да-да, якраз ішла там.

К1. Колона йшла і вони там?

Да-да, хотя вони вийшли, да, вони вийшли все цей. Це в перви дні. Я не можу сказати точно якій день, ну це у перви [дні]. Тоді ще, наприклад як по Мартинівці, вони не робили оціх звірств, так. А оце у Вільшані вже тоді. Ну я ж кажу, це перве-наперве шо цей. Тоді саме головне було питання хліба. Через Прилуки це [стало] нереально. І я зв'язалася знову ж із Бахмацьким районом, із Колошею Валерієм Петровичем. Може хто з вас і знає його, це пекар знатний, в нього своя пекарня. Ми зв'язалися з ним, вин дав добро, і я брала хліб на Більмачівку. Це сусіднє село, але тоже це село яке входить до «Агротрейдера». Домовлялася, там тоже керуюча, вона їздила, через те що їй було зручніше із-за того шо там був виход. Ну, якщо не ідуть колони, вона ти[ль]кі раз – улицю перейшла, і там у неї [село] Фастовці рядом, там не було росіян. І вона виїжджала і брала хліб. Тоді привозила, ну як, у Більмачівку ми їздили забірали […][1], а, бувало такє, шо і з ночовкою були там: колона стала – і ни сюди й ни туди.

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

К2. А звідси до Фастовців немає хорошої дороги?

Ні, у нас немає, практично у нас немає, тут ото річка і все. Дорога в нас іде через Більмачівку, да. І ото ми ділилися тим хлібом. І що одне, це добрий знайомий був і Галини Леонідовної, і ми домовилися – була у Парафіївці пекарня занедбана, так, вона восстановила її, – і ми домовилися з ним за щот закваски там, і почали випікать у Парафіївці хліб. Бо знов уже дали підприємства зерно, і ото, як кажуть, під пулями, під цім ми возили.. хлібом, як кажуть, пив хлібини чи шо..

К1. Так зерно, ви його ще й мололи самі?

Ну да, цеє, да, да, і прямо давали муку, і там працівники самої вже ж ОТГ, які там спеціалісти, пекли. Оце так було. Я ж кажу, спасіба [їм]. І тоді ще дріжджі, ну там нам допомагали теж церква цяя.. баптісти, оці шо з Польщі, передавали дрожжі тоді вже пізніше, так і пекли хліб; ну теж я давала на Більмачівку через те шо ми, як кажуть, єдине. Дуже благодарна теробороні і Ічнянщини, і Ніжинщини які теж допомагали олію із Ніжина через понтонний міст у Припутнях пере[правляти], ну теж ділилися з Більмачівкою і привозили. І рискували: даєш гроші, через те шо… ну знаєте – чи привезуть чи ні, це життя. Чим могли й ділилися, так і виживали.

К1. Скажіть, будь ласка, чи знаєте ви про факти, коли в селі розстрілювали людей?

Да, був це мирний житель Кікоть Андрій Григорович, так, якого розстріляли.

К1. Розкажіть, будь ласка, якщо знаєте деталі. Він місцевий?

Да, він місцевий. Він сам житель Черкас, але він догодовував батька свого, і тут у його пасіка була. Дуже помагав він мені, через те шо це була крайня хата, і зв'язок у нас же був із Терешихою, отак же. Я передавала далі отак, і цей, і він. І якщо їхали по хліб, обов'язково домовлялися. Їду по хліб…

К1. Він вам дзвонив і доповідав, чи їде колона?

Да, да, да.

К1. Координував вас?

Да, координував він. Їде там колона, а я їду по хліб – «Я поняв», цеє, і «Приїду – я скажу». Кажу, шо «Харашо», значить. Ну в той час, як кажуть, він дуже акуратний був, ну нащот цього. Каже: «Всьо, там, тікай, бо йдуть дуже агресивни», так я там пошов. У його й господарство було, а у той час ішли оції як їх – «Тигри», і вин.. Ми переговорили даже в той день з ним уже буквально вечором, і вин говорив із сином. І по всій відімості він не почув їх, а вони засікли з телефоном його.

К1. Він десь на видному місці знаходився?

Він на видному місці. Вин за сараєм, ну, збоку. Там така була наче ямка, із чогось, так, і він говорив, того шо як і син же, ми общалися, він каже, шо батько ти[ль]кі-ти[ль]кі говорив із ним. А тоді вже сусіди його [знайшли], ну нихто не замітив, а сусіди побачили, через те шо давай корова кричать, і вже пройшли вони.

К1. Тобто проїхали ці «Тигри»?

Да, [проїхали] оце три «Тигри» оції, і вони [росіяни] його розстріляли.

К1. А чи бачив хтось?

Ні. Ні. Через те шо це вже був той час, [коли] люди як тільки колона – треба було, значить, бігом ховаться, тікать, через те шо на малєйший рух вони реагували, вони стріляли. І як до нас зайшла тероборона, – я не знаю, ну це не ічнянська, чи може змішана якась, – отам стрілянина почалась на початку села. І тоді вже вони почали нас і наше село обстрілювать.

К1. А коли вона ця тероборона зайшла?

Навєрно десь числа може 15-го чи 12-го березня.

К1. І після того вже просто так вони по селу не проходили?

Ні-ні. Вони починали зразу отам перед початком села обстрілювать, а тоді вже і в селі. Де який рух – вони зразу, (там кукурудзу люди собірали, вони не цей), а тоді вже малєйший якшо десь якийсь рух – всьо, вже починалась стрільба куди попало.

К1. Нащо вони обстрілювали?

Я думаю шо вони може боялись тоже ж. Ну це ж людина не то шо якась вооружона чи якийсь, ну так. А це були – ну просто їде там на мопеді хто чи шо цеє, куди заховався – вони бачать, туди там заїхав. І беруть і стріляють. Хотя ж людям казали: не давайте поводу, ховайтеся. І був цей случай один оце із цім мопедом, шо просить один [водія]: «Останься у мене, останься». – «Ні, я вспію». Ну ти вспів доїхать, ну клуню спалили.

К1. А як саме?

Ну він заскакує у двір, ну його ж замітили, куди вин поїхав. Вони оціми ж вогнепальними чи цеє, так, – і вспишка й загорілося.

К1. Вони стріляли по ньому?

Ні, він уже був дома, ну вони засікли, шо це дворище оцеє. Так. І вони почали по цьому дворищу стрілять.

К1. А давайте повернемось до цього пана Кікотя. Хто його знайшов вбитим?

Сусіди знайшли його, сусіди. Просто заревіла корова, і вони, ну знаєте як, поховалися, це ж усі ми ховалися. Поховалися, тоді виходять, ага – пошли [колона]. Як кажуть, кругом був зв'язок такій, шо, ага, всьо, ідуть, там все село одне по одному. І, ну вони шо, побачили – вин лежить і все. Зразу ж боялися і пидступать, того шо вони [російські військові] ізрешетили шо його, [шо] і вікна у хаті і все. Вони в його вікнах не були, ну, у хаті не були. А його ж…

К2. Він і хазяйство держав, корову?

Да, да. Була корова, і свиня була, ну чи поросят було в його.

К2. У його одна корова була чи дві?

Одна-одна, оце точно одна.

К1. Додому не заходили?

Ні. Після того.. [*зітхає*] то вже на совісті наших людей.

К1. Що саме?

Ну просто розибрали те хазяйство, да і все.

[*технічна перерва записів*]

К1. Помародерили місцеві мешканці в його будинку.

Да**.**

А як його ховали?

Ховали, у О[…][1] по сусідству була труна, ну бабушки одної. Коньми перевезли, утихаря викопали могилку. Жінка дзвонила з Черкас, просить: поховайте, хоч пид цім, у господарстві своєму. Ну так була можливість, того шо там батьки його у такому, на кладовищі не отут у центральному, а там їхній рід, цеє. І там, як кажуть, городами його перевезли, без всякіх – закопали людину да і все, отак.

К1. Тобто закопали і ніхто його не…

Просто яму, і це ж попросили, за те порося оддали цім, копачам. Ну понімаєте, шо, безстрашні хлопці, пішли, шо казать. Оце так.

К1. Ніхто його не обмивав, ніхто не дивився тіло?

Ні-ні, нихто. Зразу передзвонили у Парафіївку голові ОТГ, так, передзвонили мені із Прилук із міліції; сказали, шо так і так, ми довіряєм. Медики, вони кажуть – ми не підем туди.

К1. Але ж у вас є ФАП [у селі], дівчата ці не пішли?

Є. Ні, вони не пішли. Того що всі перелякани, і вони не пішли. І вона дала розпорядження що, каже, я дозволяю [його] поховать, шо ховайте. А шо там тоді буде – чи одкопаєм чи шо цеє. І його нихто [не перевдягав]. Ну от як він був у куфайці, так його, я ж кажу, перенесли. Там кінь в одного був, перевезли просто уличкàми цей, і все.

К2. Це ви зі слів розказуєте чи ви були присутні під час поховання?

Ні, я не була.

К1. Не знаєте, чи якісь були місцеві мешканці, хто спостерігав за цим, як його розстрілювали, чи чули [тільки зі слів], нічого такого?

Ні, [не знаю].

К1. Можливо ще якісь факти були?

Там ні, там не то шо, як – сусідів таких близькіх не було, там бабушка така, шо вона не цей, так. А це сусід, шо побачив, другий сусід, взагалі вже.. Люди боялися, тікали на інші вулиці із центральної. Так. І це просто сусід через одну хату, шо оце обратив увагу на корову, шо корова. І воно вже ж хоч був уже і березень це, але уже так сутеніло, як говориться. А це десь було у п’ять [годин вечора] з чимсь.

К2. Недоєна може?

Ну да. Ну а може там у неї тоже інстинкт якій, чи хто зна як воно було.

К1. Якісь інші ще можливо факти, коли мародерили чи в будинки влучання було, наприклад, чи будинок згорів чи щось таке?

Да, такі були факти, оце у Гуржія Григорія Григоровича будинок.

[1] Персональна інформація тимчасово прихована.

К1. Що в нього з будинком?

Будинок повністю згорів: і стара хата і новий будинок повністю.

К1. Як це відбулось, чому він [згорів]?

Ну це було як вони [росіяни] виходили, 31-го березня. Вони агресивни: вони стріляли куди попало, де попало, як кажуть цей, так. І у нас, як ви були в селі, замітили, у кого масандри – масандри[1] всі простріляни, через те, шо вони [російські військові] навєрно ж боялись, шо може там.

К2. На кришах мансарди, типу другий поверх?

Ну да, другий поверх. Ну воно ж не то шо у нас другий поверх, ну так сказать би другий поверх цей. У Гуржія, того що виходили, уже ж дим цеє – ага, горить у Гуржія. Ну спасти це невозможно, того шо тоді фактично ни скора[2], ничого ж не працювало.

К1. Ніхто не допомагав тушити пожежу?

Ні, це неможливо, просто [неможливо].

Ніхто не намагався взагалі? А сам Гуржій, де він був?

Гуржії були, через дорогу там погреб, і вони 12 чоловік їх, сусіди, там вони собіралися.

К1. Чого так багато людей в одному погребі? Чому вони збиралися так багато аж 12 чоловік?

Ну от вони оборудували цей [погреб].

[*технічна перерва, заміна живлення*]

К1. Продовжуємо. Чого вони [господарі] пішли з будинку?

Через те, шо вони обладнали, ну [в них] сусідська хата нежила, і вони з сусідами обладнали приміщення погреба, і там вони ховалися.

К1. Тобто там було гарне сховище?

Так, так.

К1. А ця хата Гуржіїв, вона територіально знаходиться де?

Якраз біля траси. Просто якраз над трасою вона була. І оце перве вони шо зробили, тоді друга хата, це була Ольги Миколаївної [прізвище] Васирук. Ну ця хата, вони [окупанти] просто навєрно обстрілювали, і уже уранці (це недалеко даже було від мене, я тоже була у батьків, господарство, ми прийшли з братом), і ну дим, ну я кажу: «Подивися, бо до хазяйства я пошла, подивися». – «Да ні, наче вікна». Ну, в первий день були цілі, бо воно вже темніло. Оце отак. А на другий день побачили тоді.

К1. А, тобто вони вже розстріляли, ви тоді побачили…

Да. І тоді він каже: десь шось горить. Він пошов до сусідів, ну там далі на цю ж вулицю, ну там в общим ні, тоже було попадання у кімнату, там і комп'ютер і оце воно загорілося, і оцей чад отакій, так. Ну там вони витягли діван і все. [А цю не бачили]. Сусіди даже не побачили цю хату, вона десь у середині, а людини

[1] Тобто мансарди (приміщення на горищі будинку, з вікном на вулицю)

[2] Екстрена медична допомога.

цієї не було. І тоді вранці уже встали – воно горить. Просто аж на другий день. Якби у цю б хату, ну ми б могли спасти, якби, того шо вони [росіяни] вже вийшли, так, і оце б за ніч, ну шось люди там просто…

К1. Але ніхто не звернув увагу, думали що все нормально?

Да-да, і воно вже уранці і воно там поки собі возгоряло-возгоряло, нихто не бачив, і вона, дерев'яна хата, згоріла.

К1. Це дві хати згоріло чи ше шось?

Ні. Дві хати, тоді третя хата, це З[…][1]. Ця хата вона не згоріла, але вони її, як кажуть, покатували. Прямо, ну і коридор розирвали.

К1. В неї було пряме влучання чи..?

Ну вони [росіяни] її просто обстрілювали, я не знаю з чого вони її обстрілювали, шо ворота були на сусідній вулиці, оці залізні, металічні ворота були на сусідній вулиці. Ну кажуть, шо там ховався, по воду прийшов, а він глухуватий, не почув. Ну хто зна, як би там не було, ну хати в цих людей…

К1. Почекайте, а людина якась пішла по воду до них в двір, і можливо його побачили?

Да-да, його побачили, і він став, ця людина. Ну, хазяїни це дєдушка, по-моєму, 92 роки, і бабушці десь під 90 років. І вони ховалися, того шо всіх уже попередили шо ховайтесь-ховайтесь із центральних вулиць, із центральної. І вони були сховани. А цей прийшов воду брать, і ничого не цей. І тоді він давай ховаться за сарай, а вони в сарай влупили. І сарай вони [окупанти] розтрощили, і у хату. Ну, [хата тепер] не пригодня для проживання, вони виїхали до дочки в Прилуки.

К1. А цей чоловік, який по воду прийшов, він живий, все нормально?

Живий, все нормально.

К1. Він сховатися встиг.

Мг. Він просто тікав, ховався.

К1. А ви говорите, шо всі були попереджені, всі поховалися. Це було якого числа, до речі?

31-го березня місяця.

К1. Ви щось уже знали, що щось відбувається в селі, чому ховались?

Ні того шо дивіться: обично уже був зв'язок із тероборооною Прилук самих, із ЗСУ, із Прилуками. Так. І уже нам повідомили, шо виходять [російські колони], ідуть і дуже злі. Так говорили. І вони вже проходили Лосиновку, ну Лосиновку нам сказали, шо нормально, а тоді вже ж, ну села тиї ж, Припутні, все ж ішло, нам все говорилось, говорили.

К1. Ви вже їх чекали? Чекали, що буде йти маса воєнної техніки?

Так-так. І десь до тисячі одиниць тоді пройшло. І вони ж тоже: ламалися, дві колони рядом ішли. Вони, був такій случай: тут ось по центральній вулиці живуть батько, мати й син. І в них ще була одна, у сина, хата. І вони ночували, чи ночували

[1] Персональна інформація тимчасово прихована.

чи ходили на те господарство, і йшли ж додому. І тут вони виходять, ну всі ж ходили не центральною вулицею, і всі чи по хліб чи шо, все казали: городами, городами ходіть, другими вуличками! Це так було. І вони виходять – біля їх танк. Біля будинку, їм перейти дорогу, і ось це. Вони їх останавлюють: «Куди ви йдете?» Каже [хтось із селян]: «Ось наша хата, ми йдем додому». Вони йому сказали, шо, мол, дай закурить. Ну, оддали шо було.

К1. Було щось?

Шо було, шо було там, ну уже ж цей. Він каже: «Ідіть і не виходьте, через те шо ідуть колони, ми вас пропустили, ну хто вас цеє». Оце такий був [випадок].

К1. А вони по хатах лазили, [російські] військові?

По хатах вони лазили. Лазили. Через те шо, моя думка: якби вони може йшли отак, знаєте, як перви, як заходили [спочатку], а так вони ж тоже, техніка вона була навєрно розтрепана і побита, через те шо вони, я ж кажу, і по дві колони, тоді колона колону ждали. Тоді получалося що там і доскі, оцього багато, видно шо ремонтувалося по трасі. Так. І вони оці стоянкі, ну як ставала колона, і навєрно ж у їх були інтервали якісь. Ну вони суміщалися, того шо як казали там, ага, – колона йде, а вони в нас двоє разом пройшли. Ну воно не відповідало цей. І вони у сей час і ходили по хатах, ходили, заходили в цеє..

К2. Хтось спостерігав за цими колонами останніми, що виходили, були такі люди, шо десь звіддалік дивилися?

Були, були. Хто дивився, той [і] пострадав. Ото дівчинку в нас же ранило.

К1. О, до речі, розкажіть.

Ну це ж тоже. Заховалися і давай шторками. І вони [росіяни] улупили, а шо ж тая хатка батьківська. Ну, ви знаєте, як кажуть, глина і дерево, воно нічого ж не [захистить]. Так. О. І дівчинку ранило. Тоже була проблема з доставкою.

К1. Вона маленька, скільки їй рочків?

Було 9 років тоді, на той час.

К1. В неї поранення було?

Да-да-да, було поранення.

К2. Так це вона спостерігала чи хтось інший, чи хтось допомагав?

Батько, батько. Шторкою сюди-туди цеє, і вони давай гатить по цьому.

К2. Я чому запитав [про спостереження], чи не спостерігалось на техніці якогось награбованого майна, там якісь мішки чи шось таке?

Ну, було. Через те шо даже отам у конці уже села, дивилися, там багато битової техніки було згорівшої, через те шо там же їх «накривали» зразу у кінці села, і самольотами двома.

К2. Вже по дорозі на Смолове?

Так, так. А тоді пошло як розмінування, і наші поля, я постійно була із розмінувальниками, дак там дуже багато. І картоплі, я казала: о це наша картопля, українська! Так. І оції були і пилки, ти[ль]кі ж все обгоріле, дуже багато, і бензопилки, і

оці мультіварки, просто познаєш по оціх, от по такому. Велосипеди були, ну сами ж шини, отаке видно було.

К1 А що вони брали [по хатах], люди розказували місцеві потім, коли поверталися?

Ну дивіться, оце так, наприклад, один розказує: крайня хата там цей, значить їх звичайно, немає [господарів] вдома, заховані. Так. Приходить. Вони зайшли до неї в погреб, знайшли шо хотіли, там кампоти чи шо, поодбивали ножом чи чимсь повибивали і поставили. Так. І тоді якісь банкі чи якісь тушонкі, які їхні, вони собрали, навєрно ж їли, культурно – мусор отдєльно цеє, те отдєльно, – от було такій случай. У других людей зайшли в хату, забрали і горілку, і канфети, оце Микола Іванович, наприклад мобілки дві лежить. Ну просто знаєте, люди оставляли для того шоб яку хоч мобілку, не повірять же, шо нема мобілки, не повірять шо в мене немає ни мукі, ни крупи там чи якоїсь банкі консерви, понімаєте; ну, як кажуть, одкупне вроді би. І вони ото так, не все, ну перебірали, брали.

К1. Щось з речей?

З одежі брали, брали. Ну в його такого дорогого, а, ноутбук у нього забрали ще. Просто він якось був у спєшці, і не сховали вони його. А так простий телефончик, ну так.

К1. І прості [не смартфони] забирали?

Простий, да. Бо такій же нихто не оставляв, а цей. Зайшли, открили хвиртку, хвіртка була закрита, ну для їх же преград не существовало.

К3. Ви розрізняєте кулі, якими стріляють, якими заправляють: це трасуюча, що таке запальна, що таке звичайна куля?[1]

Ні, я не розбираюсь, но я знаю, шо були і запальни. Так. Того шо і сінокоси горіли: як оце тікають, двоє от іде, ну як, пид чаркою, тікають, вони [російські військові] тоді доганяють ціми запальними, так, і тоді збі[гаються люди]. Ну тільки ж тоді більш-менш було, шо можна збігтися і потушить було.

К3. Потушили, от ви за сінокос сказали, що потушили, по будинках чи стріляли такими кулями, від яких загоралось?

Тоді ні. А, звичайно так. Оце хата Васирукової цієї, од запальної загорілася.

К3. Чому ви думаєте, що це запальна?

Бо я так думаю. Ну не знаю, я не спеціаліст, не буду. Я так думаю, того шо вона загорілась фактично на другій день, уже уранці, уже даже це не рано було.

К3. А оце перший будинок, про який ви розповідали?

Перший, я думаю, шо він обстріляний був з усіх сторін, через те шо це була стара і нова хата, і вони обидві загорілися і обидві разом, і там був господар на другому етажі із вогнегасником, і вони не могли ничого його [зробити] на місці.

[1] Це запитання і ряд наступних належать кореспонденту Освітнього дому прав людини в Чернігові Ярославу, який зайшов до приміщення.

К3. Є військова необхідність стріляти по будинках, шоб тебе не здали, щоб за тобою, наприклад, не слідкували?

Може й таке було.

К3. Є запальні кулі, і мета запальних куль зовсім інша. Тобто їх використовують зовсім з іншою метою. Як ви думаєте, чи використовували вони різні чи це були [однакові]?

Ну от дивіться: на мою думку, оце Гуржій Григорій Григорович, тут умисно вони стріляли, на враження. Того шо тут, ну вони [росіяни] їх засікли навєрно ж у чомусь. Через те шо хлопці, тут же як, я хочу вам сказать, шо машини з боєприпасами в нас були підорвани, не тошо в нас нічого тут не [робили], багато дуже техніки ворожої залишилося. Так. І хлопці були мисливці і, я думаю, їх засікли, цю хату, того шо їх первих почали обстрілювать.

К3. Це будинок, який двохповерховий?

Це двоповерховий цей будинок. Так.

К3. Будинок оцього дідуся 90-річного?

Оце дідусь пострадав із-за оцього, шо я кажу, по воду прийшов.

К3. Які там пошкодження в будинку, можете описати, який зараз будинок цей?

Ну там просто веранда до оцього, вони наче її одтягли, понімаєте, ну розирвало його. Так. І потолок, вікна, там сараї добротни, кірпічни і будинок – воно ізрешетено все, є отакі дірки. Це я щитаю, шо вони тут дідуся б цього, я думаю, вони б не стриляли, так само як оцю Васирукову. Це вона не давала повода і її не було дома.

К3. А були будинки, там де господарчі будівлі загорались і їх тушили, так як ось перший, що ви розповіли?

Первий – да, оце сарай, наприклад, із сіном, шо я казала. Оце так. Ну просто вони той – загорівся і погасили ж господарі, все. Даже сарай рядом, як кажуть, все нормально, ну нормально не можна казать..

К3. Були ще такі, які від обстрілів загоралися?

Ні, ні.

К3. Оце чотири?

Да, да. Даже от була отам остання хата, в ту сторону, так, і там жіночка жила одинока; і там хата получається, вона крайня, і так хат чотири нежилі, років 5-10 ніхто не живуть. Так. І в неї от пострадало це господарство, ну вона збігла з дому і в общим не жила. І в неї хатка простреляна, і на стелі, й кругом. Ну не згорівша ниде, просто ж пуля кругом пройшла. І тоді як уже давай обдивляться господарство, я кажу: от дивися, чого в тебе яка причина – це харашо, шо ти не давали поводу так їм. А там такій навєсчик, і як була машина із продуктовими оціми наборами, і воно там бездоріжжя було, і в неї там сліди і мотоциклив і всі, так як вони остановку [робили] і йшли далі пішки. І в неї даже пробували оці пакєти. Я кажу, ось дивись шо в тебе робиться тут.

К1. Вони їли прямо там?

Їли, да, ну це наше населення. Наші. Того шо ж, ну це ж таке – і солярка і все, понімаєте, було всього.

К1. Місцеві мешканці зливали солярку?

Да, да. Я ж кажу, шо хоч оце обстріляни, да, обстріляли вони [російські військові]. Ну не дай Бог же, дак вона б же загорілася, це того шо там, я ж кажу.

К1. […][1] правильно я розумію, у вас із жертв з людських, значить, у вас один загиблий, одна дівчина поранена і все. Да?

Так.

К1. Більше не було, ніхто більше не постраждав?

Ні, ні. Оце будинки, автомобілі ще ж два у нас.

К1. Які?

Згорів автомобіль нашої амбулаторії, цеє, медичний «жигуль». Так. І тоді приватний один автомобіль.

К1. Вони яким чином постраждали?

Вони взяли, це ж там біля Гуржія цієї автомобілі і оції ж шофера чи як. Ці машини були у водія дома, машина була. Так. І це якраз брат жінчин приїхав своєю машиною і оця машина, і вони, хлопці, одвели її у сад, шоб не видно, не цей. І воно хтозна; вони ж як останній день виходили, вони [окупанти] обстріляли. Може шо там листя багато, ну хто зна як шо, може побачили шо дві машини, вроді би вони й закрити там були. Люди ж хотіли як краще, не то[го] шо це ж, навряд би вони робили чи [*нерозбірливо далі*]

К1. Вони [селянии] ховали всі машини?

Ховали, звичайно ховали.

К1. А машини стояла так, щоб їх не було видно?

Ну воно вроді би ну хто зна, воно ж, понімаєте, весна, може з якоїсь сторони їм і видно, як вони [росіяни] стояли да видивлялися. Він сховав там вроді би то, ну там листя десь було по коліна.

К1. А сильно було обстріляно машини?

Да полностью вони згоріли. І вони стояли рядом, одна біля одної. Там просто ремонту воно не [підлягає].

К2. Може в листі щось загорілось [від пострілів]?

Може вони стріляли до того листя, того шо там тушить чи шо, це питання відпадає, того шо..

К1. Пані […], а про магазини, вони грабували магазини?

Да, да.

К1. Розкажіть, будь ласка, про ваш, про сусідський.

Ну у нас як? Як кажуть, може Бог оберігав. У нас в останній день шо оцеє, вони там стріляли, дірки і всередині все так. Ми у магазіні, як почалася [війна], щитай, хліб і все ми роздавали отут у кущах, не з магазіну. Перву гуманітарну

[1] Персональні дані тимчасово пропущено.

допомогу ми, шо получали, теж ми в магазіні не цей, шоб не провокувать і людей на це, через те шо постійно ж колони-колони, і цей. Так. Хотя зразу ми тоже були, в нас вроді би, ну як, бомбоубєжище усередині, бо це ж дитячий садок [колишній], і все нормально, вдруг чого – ось. А тоді не так то воно.. як кажуть, страшно! Як розвернувся отут танк – так уже й страшно стало. Так. О.

К1. В общим, ви збиралися в іншому місці?

Да, да, да. Люди знали [де], і з мішками, з ящиками люди помагали. І так само хліб завозили, старались як: там було три хвилини на вигрузку хліба. Люди помагали: закинуть там ящики, туди викинуть, ну в общим ми в магазіні не цей.

К1. Яким же чином вони здогадалися що то магазин?

Ну у нас магазін вони не грабували.

К1. Ваш не пограбували. А інший?

А інший, він був якраз по центру і там була вивіска, якраз над дорогою. Так. І вони поодбивали його. Шо там було, я не знаю. Ну продукти, ну може шо в їх оставляли, я ж не можу сказать. По своєму магазіну я можу сказать, шо в основному усе було розибрано, ну шо можна сказать.

К1. Ну вони [росіяни] до вас вони навіть не заходили?

Ні, не заходили.

К1. А туди заходили.

Да, да.

К1. Там були вирвані двері чи щось?

Вони просто цеє, я так думаю, шо оці ж танки шо супроводжували, вони вже знали оцю дорогу, кудись вони ж навєрно супроводжували, з якогось місця. І вони цей магазин просто засікли. Вони ломиком чи чим там у їх – одрівають, набрали навєрно, шо схотіли, поїхали далі. Пройшло днів скі[ль]ки – знов вони їдуть, знову вони, як до себе додому.

К1. Тобто два рази вскривали?

Да, да. Через те шо це розказував там сусід, який напротів, вин дзвонив і каже: «Пошов, ну я ж, каже, не знаю шо, дак вивіску, приїхала хазяйка шо той, дак я, каже, забив там». У нас просто, я ж кажу, шо може двері не центральни, і так там як давали там це перву гуманітаку, шо згущоне молоко, ну це гуманітарна допомога од військової адміністрації Черніговської. Ну старались ото роздать, вдруг чого, десь його прикідать, ну хай роздано буде 95 процентів, ну не цей.

К1. […][1], а оце ваші трактори, які стоять на полях, вони так і стояли коло вас?

Ні, вони зробили свою роботу і покі оце до оціх обстрілів, так, у нас уже роботи польові ніякі не велися.

К1. Тобто техніка уже на полі не стояла.

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

Да. Ні, ні [не стояла].

К1. Ховали кудись?

Воно зразу тоді пошли отам дощі, тоді вони отакє, там місиво зробилося, і уже техніка була [тоді] у Ічні, у центральному офісі стояла.

К1. Тобто тут нічого не було?

Так, нічого не було.

К2. А вже після визволення, як вони покинули, хотілося б розпитать, які були проблеми у вас із розмінуванням, бо мабуть же на полях небезпечно було заїжджать?

Небезпечно було заїжджать. Ну дивіться, от воно ж небезпечно особенно ну поля якраз попали всі наши пид цеє, шо там з Терешихі ж бойові дії. Так. І багато дуже техніки їхньої. І ця сторона, і там, ну поки йшли вони трасою, було, ще ми знали, шо ось поля вроді би. А тоді ж пошли вони другою дорогою навкружки, і вже були оці з'їзди [з дороги]. Так. Ну в нас проблем не було із розмінуванням. До нас приїхали з Чернігова, благодаря Кулічу Валерію Петровичу, все цеє було зроблено.

К2. Довго тривало розмінування?

Довго, довго. Ви знаєте, я думала, шо отам друга, у нас перве і друге відділення, я думала, по другому ми не будем даже сіять. Через те шо..

К1. Не встигали?

Ні, встигали все, просто була бóязнь за розмінування за оце, через те шо багато було оціх ниток, багато їх позначок оціх русскіх, прапорців красних. Було серéд ночі ходила, визивають – і [питали,] шо означає? А хтозна шо? Дзвонили в Ніжин, питали шо робить, це постійно було. Отут первий участок, там з'їзди, все провірили – було небезпечно дуже на тому.

К3. Їхні позначки, ви кажете, [на полях]?

Да, руські, були такі червоні прапорці.

К3. До того як там вони побували…

Ну шось воно означало, я не знаю.

К3. [*Нерозбірливо, накладка слів*] заміновані були?

Ну я ні. Ні, того шо навєрно заміновано, шо якісь позначкі, я не знаю шо.

К1. Великі позначки, до речі?

Ні, маленькі.

К1. Просто в землі?

Ні, у землі і отак лєнточкой обведено.

К2. У повітрі воно, мабуть видно його було?

Може, може якісь мітки.

К1. Який розмір?

Даже менше нашого флажка, отого обичного маленького, шо настольного чи цеє, отакі були.

К1. Формат А4 листочок отак два рази [складає листок]?

Ну да, да, четвертинка. І тоді ж у нас ще було під танком, ото як хлопці ж пидирвалися, уже як забірали танк.

К1. Розкажіть, будь ласочка, про це.

Ну отам пид Смоловим стояв танк. Так. І його забірали, і один із ЗСУшників пидирвався на цьому, ну живий остався.

К1. Танк російський?

Так-так.

К1. Підбитий чи просто заглох?

Підбитий. Ну багато техніки, була така, шо позабірали, як кажуть, як нова. Є потопили один танк, там під Смоловим.

К1. А цей прямо був замінований?

Да-да, замінований. Ну після того дощі пройшли, оте все пройшло, і багато оціх міток усього, ну багато.

К1. Уже не було видно?

Багато, да. Наоборот було – половина було видно-видно. І воно ж оції наши хлопці, шо заміновували, вони, оції кажуть шо ми отам ти[ль]кі зробили. Так. А там хтось другий. Воно ж ну знаєте, в перви дні войни не все воно по-плану і не все знаєш, як цеє…

К1. І вони і ми мінували?

Да, да.

К1. Ви засіяли тоді?

Да, да. І оце, шо хочу сказать, ще я за Кікотя хочу повернуться. Так. Був такий, ну от він дійсно був патріотом, він дзвонить мені і каже: «[…], така ситуація: у цієї жіночки поставили із ціми, із боєприпасами машини, з якою ціллю – хтозна. Чи шось поламане чи просто. В саду, каже, стоїть. Не дай Бог шо, хоч хто взна – накриють все село». Ну, я передзвонила Леонідовні, приїхали прилуцькі, із 54-ї бригади хлопці, – слава Богу вспіли! Їдуть – нема-нема, вже дзвонять[, що йдуть] колони, коли побачила[, що] сюди ж круз мій двір їдуть, єлі у поворот не в цеє. Та машина дуже ж важка, ну забрали, трохвеї, як кажуть.

К1. То це були російські військові поставили у неї в саду?

Да, російські, да, у неї в саду Вона ж з дому пішла і це все.

К2. Одну машину поставили і виїхали?

Да, да. Були такі, шо підорвани, а це просто ціла машина, хто знає, яка причина – чи може вони пізніше хотіли, ми не знаєм.

К1 Ви відвезли її кудись, так?

Да, вивезли, я попросила тоді, усе я сказала, остановила хлопців і кажу: хоч до Хаїхи, ну отуди куди-нібудь, бо зараз уже колона іде в Терешисі.

К2. Потім після розмінування не було випадків, щоб шось підривалося?

Ні, ні.

К2. У вас на полях все було благополучно?

На полях було все благополучно. Ніяких таких не було цеє.

К1. У вас люди виїжджали під час [цих подій], яким чином?

Да, виїжджали. Даже ції люди, які приїхали до нас усередині войни, виїжджали. На своїх машинах.

К1. Нормально можна було виїхати?

Ну можна, того шо тут же [поряд] в Рожнівці не було війни, як кажуть, і Більмачівка. Тут один прольот було до, якшо знаєш, шо в Більмачівці нема колон. Так. І буквально три кілометри доїхать, шоб у сторону Рожнівки звернуть. І все.

К1. Там був проміжок[, щоб] проскочити?

Да, да. Шоб із Більмачівки не йшли [колони] і тут. Ну тут, як з Мартиновкі виїжджаєш, люди знали шо там, де колони там чи шо йдуть, і в оцей прольот і виїжджали. В Ічні тоді ж там. Ну тут все було нормально, все було нормально в їх.

К1. Може, щось ви хочете додати?

Та наче все.

К1. Дякуємо вам величезне.

К2. Дякуємо вам за інтерв'ю, перепрошуємо, що забрали час.

Да все нормально.

Запис М-42

Респондент 1 (у тексті – Р1): *Анонімно.*
Рік народження: 1930.
Професія, соціальний стан: *пенсіонер.*
Стать: чоловік.

Респондент 2 (у тексті – Р2): *Анонімно.*
Рік народження: 1935.
Професія, соціальний стан: *пенсіонер*
Стать: жінка.

Основний зміст. Сприйняття вторгнення селянами. Рух російської військової техніки. Обстріли села, переховування від колон. Руйнування хати і господарства опитуваних. Побут селян у воєнний час. Допомога селянам після визволення.

Скажіть, будь ласка, чи передбачали ви, що може початися війна, вторгнення росіян? Чи говорили вам про це?

Р2. Ні, ми не чули [такого].

Не чули ви.

Не думали, що війна почнеться.[1]

Р2. Война? Ну да, конешно не думали.

[*уточнення технічних деталей*].

То є[сть] ви до войни не готовились?

Р2. Да шоб же ми готовились? [*сміється*] Якби хто сказав ранче, шо такє буде, шо Україна з Росією война, дак николи б не можна повірить. Шо ти?

Р1. Я б ніколи не повірив би.

Р2. Шо ти? У нас і дочка отам у Росії. Тіко вже її немає там, умерла. А вже її дочка, наша племянниця, там.

Р1. Нихто не думав і не гадав, шо так получиться.

Р2. А ця война наробила багато. То я кажу, була наче сим'я. А тепер українців багато і в Росії живуть, росіян багато єсть тут живуть. О. Тепер багато єсть, кажуть, і не общаються брати чи сестри через шо. Ну в нас оце племянниця там, дак ми общаємося з нею. Зразу вона якось наче сомнівалася, а тепер вона.. Галя її звать. Я кажу: «Галю, є багато в нас кажуть, шо не общаються». А вона каже: «То хлопці нерозумни». Причом це не общаться? Це ж не затіяли брат твий чи сестра чи шо [цю] войну. А хто – верхушка яка, [то тепер] нам не общаться? Конешно – кажу.

І вони, було, до нас їздять. І [тепер] кажуть: ми хочемо якби скоріше кончилась [війна], і ще до вас приїхать. І вона й каже нам: «Я, тутечка щитай, я да мої діти (у неї дві дочки) – оце ми тут ридни, а мій весь рид – в Україні». Я, каже, весь рид мий в Україні. І, було, до вас як їдемо – ми як додому їдемо. Ми як приїдем, ми спокойно. І бувало чи в магазін заходимо в Україні чи шо – я не признавала, шо українці пагани. До нас, хоть і чують, шо ми росіяни, а обращалися харашо. Скризь, де ми до кого обращалися.

А послідній раз давно вона [ваша племінниця] приїжджала?

Р2. Послідній раз я оце й не запомню, коли приїжджала вона. Да вже навєрно..

В [20]11-му році.

Р2. А-а, давно.

Дуже давно.

Р2. Тоді ще приїжджала, ще її дочки були незамужні, а тоді то та замуж, то та. Да появилися онучата маленькі, дак із малими дітьми не можна – і так воно й [не приїхали]. А общаться общалися.

А тоді ж оце такє почалося. Не думали, шо такє буде. Їздили нашою вулицею, їдуть. Я, було, хоч як сама в хаті була, [чи] в літній кухні – над окном стою й щитаю. Ану, скільки танків іде, скільки машин іде. О. Пока в окно не встрелило до нас.

[1] Слова присутньої при розмові дочки респондентів виділені курсивом.

Та ви шо?

Р2. А тоді ми у літній кухні були й сусідка була. А саме йшла колона. А тоді дак так наче встрелили, десь недалеко видно. Ага. І ми сиділи так як окно, проти окна, а тоді туди за стєнку. А вона проти окна на стульці сиділа, дак аж присіла. Тоді побула, проїхали тиї. Тоді ще невеликі колони йшли. Пошла вона. Я ще там побула, шо там поробила; а тоді пойду в хату. Тю – увийшла, [а] в хаті і склянки, і з які[хо]сь чашечок побите валяється. Так, а інтересно – шо ж такє? Не доберу. Я не думала, шо це до нас устрелили. І не видно ниде ничого – шо такє? Тоді давай дивиться, а там коло окна холодільник трошки чесонуло наче. А-а, шкахва! Стояв коло холодільника шкаф, столик і зверху там пид склом. Те скло розбито, додолу пишло скло. Дак, а куди ж воно, видкіля летіло? А окно ж воно там затулене тим.. Я одтуляю, дак воно в окно ті[ль]ки у рожечку отака дірочка, і все. А пройшло ото туди і попало в скленне, і вийшло – побилося, посипалися чашечки там трохи. Не все, ну побилося. Ну ничого, зобрала, винесла – й слава Богу, шо ми тут не були. А може б саме стояла над тим окном да щитала – хтойзна шо було б. Слава Богу небесному, шо так обийшлось. А то б у хаті, дак і поперелякувалися б, і може ще й попало – Бог святий знає як. Ну ничого.

Тоді ж ото писля того йдуть [колони]. Уже проти окна вже страшно. Вони йдуть, а я однак щитать хотіла – ану скі[ль]ки, ану шо. А тоді ж оце вже ото було йдуть, туди й назад бачимо. Ничого, нормально писля того, наче не чуть. Ну там іще де в кого тоже було, тоже отако у хату попало. Коли це якраз 31-вого березня. Ця дочка [що у Прилуках] дзвонить нам. «Мамо, ви кудись чи із дому сходьте, чи мо’ в погреб. Буде йти велика колона, дак не сидіть дома, а куди-небудь сходьте».

Р1. Ми у центрі [села живемо].

Р2. А ми ще ж оце не чуємо так. Не чуть – не чути. Та хай, куди там вже хтозна колись вона йтиме, не знаємо, коли йтиме. Коли пройшло врем’я, сусідка дзвонить. А вона зранку подзвонила: сусідка цяя, шо в нас тоді була, коли окно встрелили. Каже, сходьте чи з дому, шо йде велика колона, і вже недалеко. Уже, каже, й чуть. А ми ж не чуємо. Я кажу, давай пийдемо. У нас у конці отак: наша вулиця центральна, а тоді тамечка уличка, і там люди живуть. А тоді тиї, шо в улочці живуть, їхній город отак у конці нашого города. Наш отак гониться, а їхній – отак [*показує руками*].

Упоперек [вашого].

Р2. Ага, упоперек. І їх уже там немає, діти рано повиїжджали, ті[ль]ки школу кончили, дак нема. А з тії хати вже померли. Хата стоїть пуста, двері розкрити і все. А тут уже заросло таке, як дерева, оце яблуня.. Настоящий ліс. Я кажу, пошли в Браунову хату пересидимо. А дід каже: «Та давай на полику у літній кухні. Отак за стіною сядемо й пересидим». Я кажу: «Да пошли, бо як довго йтимуть, дак хтозна. Давай лучче пийдем». Добре, шо пошли. Аби ми не пошли – ми б і остались там.

Ми пошли у хату, а воно вже ж 31-ве березня, дак холодненько було. Ходили-ходили, сиділи там. Холодно і померзли. А тоді: а давай зайдем отуди у посадки, подивимося до хати. Дивлюся, кажу: «Йван, в нас калідора нема коло хати». – «Да ти шо?». Присів: «Правда. Нема». Ми тоді ж.. А через дорогу гуцули там. Вони як приїхали, в нас же ж приїжджали на буряки зароблять. У нас же ж було два колгоспи й буряка багато садили, дак приїжджали й гуцули. І тут осталися двоє. Двоє такі вже слабенькі. Давай до їх, пересидимо в їх. Сиділи-сиділи, сиділи-сиділи. А вони [росіяни] йдуть і йдуть, гудуть і гудуть – ой, Господи. Гляну, коли знов перейшли, – ні, калідора ж таки нема. Як же нам ночувать там, уже тепер не можна буде. А по цій улиці ще одна женщина. Уже тамечка хати пусти стоять тоже (у нас уже Мартиновка скоро щезне). Вона одна живе. Давай пийдем до єї, попросимось у неї переночувать. Пошли, уже вечором. Там переночували. А вранці як прийшли, дак чуть не попадали вдвох [*говорить із плачем*]. Як глянули все. Хата стоїть, вона й зараз стоїть. А верх [хати] побитий, вікна всі посипалися. Калідора нема нияк, ті[ль]ки фундамент сам.

Р1. Криша розбита.

Р2. Ага, у тому в калідорі диван стояв отакій як оце. Диван стояв, три столики стояло, холодільник стояв – отакє-во на тріски побило. Ворота у нас желізни отак з двох половинок. Одна половинка стоїть розчинена, а одна аж серед города. Як так воно туди занесло? Серед города. Ой-ой-ой, тут все побите. А Боже, страшне, зразу злякалася. А тоді ні. Я тоді зайшла в хату, давай до ікон, давай молиться: «Спаси, Боже, нас». А то я думала, шо мене кіне, вже давай і пагано так. Молиться шо: Господи, спаси мене! Вже й «Отче наш» читаю. А тоді ні! Буду молиться, шоб діти не почули [про те, що сталось]. Бо не дай Бог, думаю, взнає, дак кінеться їхать по нас. А тут не можна ж їхать було. Опасно. Думаю, хоч би діти не почули. А вони почули вже чи по тому, тєлєвізору, чи по чому. Шо ми ж не казали, [а вони] узнали. Ну добре, шо не їхали.

Дак ми в тиєї женщини тиждень. Ото тридцять первого розбилося, ми в єї ночували, а шостого квітня оце ця дочка приїхала, нас забрала. А до 6-го квітня ото ми були дома. Дак двері [нашої хати], шо в сіни, із одвірками вилетіли. Тії, шо з сіней у хату, тоже з одвірками.

Р1. У нас хата з ракушки[1]; аби не з ракушки, дак вона б згоріла. З ракушки, дак не той, огню не було.

Р2. Коли ж воно, а в нас і літня кухня, і так воно рядом устроєне при місту: коло кухні разом і кладовка, а тоді далі сарай, де корова там і свині були [колись], вобщим далі туди на город. Отако. Пошли, коли там, де було для корови хлів – угол вивалений. Як вони? Ну тут саме отак у нас улиця йде, а тоді уличка проти нашого двора туди. Ну то вони [росіяни] мо' з улочки заїжджали, в улиці да з улочки стриляли чи хтойзна як. А то видно туди далі пройшли, бо у хлів же видтиля не можна прямо.

[1] Тобто стіни викладені із ракушняка.

Отако. Видтиля ще в хлів треба було влупить. Вивалився хлів той. Ну добре, там не було вже в нас ничого. Кізка була, дак якраз за тиждень ми її зарізали. На ноги впала.

Р1. Це ж тоді в той день і Кікотя вбито? По нашій улиці, ти[ль]кі в конці села.

Р2. А Кікотя ж убито, ага. Ніс корові сіно, і його.. А Подоска Колю поранило.

Р1. Да, в той день, да.

Не в той день, ранче.

Р1. А, Подоска трошки ранче.

[*Р2 просить дочку сісти ближче*].

Р2. Дак ото такє. Страшне, шо зробили. Не дай Бог. А тоді ото далі там чуєм – там те, там те. Ну слава Богу, молюся, слава Богу, шо ми не осталися дома пережидать. І ми б отам хоч у кухні осталися, або ото гупало й стали тікать, дак однак би. А так Господь не допустив. Слава Богу, шо Господь не допустив до цього. Ото такє в нас. Дак страшне. А тепер як чую, шо робиться, дак я каждий день дякую Богу: слава тобі, Боже, шо ти нас одвів од ворога, і ми осталися живѝ.

А перший день войни запомнився вам, як вони заходили?

Р2. Война почалася 24-го [лютого].

24-го, да.

Р2. 24-го лютого почалась война. Николи б не повірив, шоб ранше, пока не почалось, шоб хто сказав, шо буде война. Не можна було повірить. А бачиш, шо робиться. А тепер хтозна, коли їй конець. Молимося каждий день, і молитви всякі, які знаю, читаю. І: Господи, уладнай, шоб якнайскоріше був мир. Тикі на Бога, я тикі на Бога надіюся. Хай Бог святий небесний уладнає, шоб був мир. Бо люди страдають по-страшному. Як оце подивишся, да в тєлєвізорі, дак нам треба Богу дякувать, шо Господь нас не допустив, шоб ми отам осталися.

Ясно, ясно.

Р2. А так уже там [у селі] даже і сусідив уже близько тоже нема.

А перви колони їхні заїжджали з боку Більмачівки чи з боку – як? – Фастовці чи як? В село заїжджали?

Р2. Із Смолового їхали.

Дак самі перви, да?

Р2. Ото і перви, і останні. Видтиля все, видтиля. І назад тудою. Оце ж вони як назад ішли, велика колона, уже вони чи хто їх одбив, одигнав чи шо, і вони видціля йшли туди. Туди [на Київ] їдучи, не стриляли до нас.

Р1. Тоє, оце ж Роменська дорога називалась. Вони на Ромни думали.

Р2. Ну це ж називалась Роменська.. Видтиля йшли. Там хутор був Смолове, тепер уже там немає никого видно.

Да, там повиїжджали люди, хто в Терешиху, хто …

Р1. Танки йшли й машини йшли..

Дак ішли вони удень, вночі не йшли?

Р2. Удень.

Удень ішли тільки, вночі не було?

Р2. Удень. Іще перви як ішли, а там на конці села од Смолового. Уже назад ішли, ще ж ранче, до цього. А там одна женщина живе, і вона шось трошкі з головою стало в неї погано, [а раніше] було нормально. Дак вона, я ж оце в хаті щитаю, а вона вийшла пид двир і стоїть. Їдуть [російські колони]. Дак то ж їхали якісь благословенни діти. Вийшов один, остановився, каже: «Бабушка, зайди в двир і не виходь николи. Як їдуть [колони] – не виходь». Дак я кажу: дак це ж Божи діти їхали. А це вже хтозна, цих не можна і людьми назвать: кого попало, кого бачить – і стриля. Як, я ж кажу, той сіно ніс, і то треба. Шо ж вин вам зробив? Ничого не сказав, не зробив. Ото такє.

Ясно. А люди як реагірували? Як люди, ваші односельчани, шо казали, коли колони начались? Тікали чи як?

Р2. Ну як? Пока никуди оце не стрелялося, так як у нас в окна, дак ничого. А тоді вже як в одного, тоді ще в другого – тоді вже почали бояться. Дак дехто мо' й сидів, а дехто з дому сходили.

Отак.

Р1. Тікали й ховались.

Вертольоти їхні не пролітали над селом?

Р2. А вертольота не бачила.

Р1. Вертольотив не було. Хіба мо' ми не чули.

А свєт [електроенергія] був у вас все время?

Р2. Свєт був, пока не розбили хату. А пока не розбили, свєт був.

Газу ж у вас немає в селі?

Р1. Ні.

Р2. Свєт [був], ото пока не розбили хату, був. А газу ж у нас ни в кого.

А з продуктами як було? Хліб підвозили вам?

Р2. Пидвозили, був хліб. Було у магазіні.

Дак у магазін ходили? Магазін робив?

Р2. Да. Робив магазін. [*Р1 підтверджує*]

Не грабили магазін вони [росіяни]?

Р2. Наче не чули, шоб ограбили магазін.

Р1. Ні, магазіна не той. І повз магазін же їхали вони там. Це над дорогою шо стояв там.

Да по-моєму залазили в магазін там. По-моєму, грабили, тату, грабили казали. То ж просто ви не знаєте, не бачили.

Р2. Може, не знаю. Цього чого не знаю, того казать не буду. Не чула.

Р1. Це у Ольки в тиєї. По-моєму, тоже шось той, шось брали наче.

Р2. Де?

Р1. У магазіні.

Р2. Може, їй-бо, не знаю. А мо' забула, голова вже похужала дуже багато. [*посміюється*, *скаржиться, що вже забува і односельчан, чий хто*].

Та це ясно, ясно. Вас навідували люди в це время, односельчани, приходив хтось до вас?

Р2. Коли?

Коли колони їздили, ходили один до одного в гості?

Р2. Перед тим [як розбили]. Ну сусіди ходили.

Тикі на вулиці старались не показуваться?

Р2. Да, да.

А так ходили один до одного?

Р2. Ходили.

Помагали вам сусіди чим, чи не було такої потреби?

Р2. Ну в нас пока ми ще так, сами обходилися. Шоб помагать – ні. У нас же там і була, як вона там зветься, сестра милосердя; ну шо старим з магазіна шо, а може там дров занести, або води внести[1]. Ну ми ще, слава Богу, обиходились сами. І в магазін сходимо, і дрова занесем.

Р1. Обходились сами.

Р2. Дак нам не помагали. А так сусіди ходили. Ото буває він там дальшенько живе, у магазін іде, до нас зайде. Побалакали, побалакали й пошли.

У магазін ви навєрно з утра ходили? Чи серед дня?

Р2. У магазін? У будь-яке врем'я, як колони не йдуть.

А вам казав хтось, коли вони [російські колони] будуть іти чи не казав? Як ви узнавали, шо колони будуть іти?

Р2. Нам не казали, і ми оце так – пока побачимо сами. А це вже шо велика колона, це вже нам оце дочка сказала, і сусід. Шо буде велика колона іти, шо не сидіть дома, кудись ісходьте. А то пока ще невеликі, дак ничого не нада. Ото – ага – почули або побачили. Ще ж пока не стриляли никуди дак.

Р1. Пид двором валялися й бутилкі з-пид спиртного, і банки з-пид консерви. Вони видно..

Р2. А-а, це да, пид двором пид сусідським, дак видно обідали, видно становлювались обідать вони. Бо як вийшли дак там сусідський двир..

Р1. Ще довго стриляли на того, забув як його..

Р2. Та хтойзна, на кого вони стриляли. Шо через наш увесь город, так, а туди в конці ще. Це є улиця, наша отак іде [*показує*], тоді уличка отако [*показує перпендикулярно*]іде. А в тиєї в конці городив ще й отам улиця йде. Ну це так кажуть, а хтозна, чи правда чи ні. Будто йшов по воду той же гуцул.

Р1. Так же було.

Р2. Дак це так люди кажуть. Думай: «це стриляли вони на його і з-за того нашу хату розбили». Чого б же? Я не повірю. Ну як? – вин десь у конці города, а нашу хату розбиває [окупант].

Р1. Нащот того ні.

[1] Респондент мала на увазі соціального працівника.

Р2. Може стриляли й на його, якшо бачили. Ну хату не з-за його розбили, шоб оце з-за його – і в хлів, і.. Шо ж вин – отут десь був? То так уже люди…

Так це вони заїхали [у двір], [як] вони розвалили, чи снаряд розирвався? Як це було?

Р2. Хтойзна як, ми ж не бачили. Ми не бачили, як. Побачили вже готове розбите. А як вони.

Р1. Ну з дорогі.

Р2. І в клуню із сіном. У клуню тоже там чим воно вдарило, дак вобщим шиферина випала ти[ль]кі вгорі одна.

Р1. Стриляли з того, як воно.. ото шо на машині.

Р2. І сюди ото чимсь, чим вони вже стриляли, шо в літню кухню ото, знаєш, проз одвірок і коло печи там стояла стіральна машина, дак попало в машину ти[ль]кі, дак не розбило, а чим воно попало, шо тикі дверцята розбилися. Сами двѐрцята.

Р1. А, це в тому, у кухні в літній.

Р2. А вікна посипались і в літній кухні. Тоді вже дочка приїхала да й зять, дак уставили вікна у літню кухню.

Дак вам чимось помагали потом чи не помагали, як уже визволення було? Гуманітарну допомогу вам привозили тоді, чи ви вже тут [у Прилуках] були.

Р1. Кухню ж перекрили. А хати ми так ничого і не зімали. Ті[ль]ко вивезли сміття, шоб ..

Р2. А, мусор той? Ага, мусор вивезли. Це од Парахвійовкі [вивозили], ми ж од Парафійовкі. Паї, дак ото у щот паїв. Приїхали трактор з прицепом і той шо погружчик, дак оце позгрібали на прицеп. Ото помогли – вивезли, да.

А в вас паї в них, да?

Р2. Ага.

Ясно. Ну слава Богу, шо хоть так помогли. А так, кроми них, нихто не помагав[, да]?

Р2. А так ні.

Мамо, гуманітарку ж привозили, ото матрац дали. Яка це організація?

[Р2 скаржиться, що недочуває]

Гуманітарку давали, ото ж помните, ми їздили і матрац привозили.

Р2. А, оце да. А я думала, чи робить вони помагали, коло хати чи не помагали.

І продукти, й ще шо-то привозили, ми були в Мартиновці, забірали, давали.

Правильно, я і про те кажу, і про те кажу.

І Червоний хрест, я помню, в нас .. По скільки? Именно карточкі.. По 6 тисяч, не пам'ятаю точно. Давали для користування в Сільпо именно куплять. Оце така допомога також була.

[трохи нерозбірливо]

[до дочки респондентів]. **Вам дали дозвіл приїхать 6-го квітня, да?**

Так, так, до цього часу казали, що поки що не можна їхати, того шо там ще опасно, ще розміновують ще. А потім дали дозвіл, і 6-го квітня я поїхала. Коли їхали, то звичайно трошки було так, знаєте; доїжджаєш до Більмачівки – ще нічого. Ні, до Рожнівки даже. А потім оце коли повертаєш із Більмачівки на Мартинівку, то там і гільзи валялись, і оце ж разні сухпайкі, оце все канєшно. І потом доїжджаєм – посеред поля тоже стояв розбитий.. Заправщик був розбитий на дорозі.

Ще не прибрали.

Так, і нас[1] на блокпосту тоже ж зупинили. Зупинили в Ічні, кажуть: «Ви знаєте, їдьте, але старайтесь на обочину не з'їжджать. Їдьте тільки по дорозі». То звичайно було важко.

Це на виїзді з Ічні туди, на Гужівку як їхали?

[Підтверджує]

А військові були тоді у Мартиновці чи в Більмачівці, наші?

Ну тоді ми не бачили.

Уже не було, значить.

Уже мабуть їх не було. Але вже потім і пізнішенько, коли ми приїжджали (туди вже ж так з батьками всігда їздим), туди з Смолового розбиту техніку притягували.

Через Мартинівку, да?

Да, да, да.

Ясно, дякую вам.

[1] У записі – нам.

Парафіївка

Запис П-11

Респондент: *Анонімно.*
Рік народження: 1947
Професія, соціальний стан: *пенсіонер.*
Стать: чоловік.

Коли ви про початок бойових дій Росії проти України узнали?

По телевізору, ранком 24 лютого. Це було для нас із дружиною повною несподіванкою, хоча по інформаційним каналам телебачення про зосередження російських військ в напрямку північних областей, Чернігівської, Сумської, Харківської було показано в 20-х числах лютого 2022 року.

Як розвивались події перших двох-трьох днів війни?

Насамперед було оголошено про введення воєнного стану, всеобщої мобілізації, комендантської години і світломаскування на території України.

Коли російські війська ввійшли в Парафіївку?

Це було ранком 25-го лютого, десь після 6-ти годин. Велика колона танків, бронетранспортерів, важких грузових автомашин, артилерійських гармат рухалась із сторони с[елища] Дмитрівка. Для жителів, які прийшли за продуктами до магазинів було це повною несподіванкою. Вся ця лавина бронетехніки із буквою «Z» рухалась без остановки в Парафіївці.

Яке було направлення руху колони?

На сусіднє село Іржавець, а далі на Ічню, потім вони рухались і в сторону Рожнівки, далі на колишній хутір Хаїху.

Вели бойові дії в ці дні українські літаки?

При русі російської колони в районі хутора Хаїха в болотистій місцевості загрузли російські танки, бензозаправщик, їх бомбили і обстрілювали українські винищувачі в кінці лютого.

У перші дні війни наші літаки літали на різних висотах у днівний час, правда було неможливо відрізнити, в яких напрямках вони робили свої польоти.

В яких місцях було чути, що йдуть бої?

В перші дні війни ЗСУ на Ічнянщині оказували опір російським загарбникам. Було чути вибухи і стрілянину в напрямку Мартинівки, Крупичполя, Припутень, Дорогінки.

Ці райони були окуповані російськими військами. По цих районах, де були зосереджені велика кількість техніки, робили бойові вильоти наші винищувачі. Як говорили потім, що це був аеродром в районі Ніжина, який бомбардували російські літаки ще в перший день війни.

Чи були відомі вам факти діяльності російських ДРГ в Парафіївці?

Про ДРГ повідомлялось неодноразово по каналам телебачення. В Парафівці мені було відомо про помітки спеціальною білою фарбою на криші сільської лікарні. Помітки були зроблені також білою фарбою на асфальтній дорозі, біля дошкільного закладу «Сонечко». Такі дії могли привести до трагічних наслідків, якщо російські літаки могли бомбити і обстрілювати Парафіївку, в нічний час, так як біла фарба світилась.

Продукти харчування, як було з цим?

У перші два дні війни населення Парафіївки скупило значну частину різних продуктів: хліба, круп, цукру.

Ми більше надіялись на свої продукти із свого города. Економно розпреділяли все те, що законсервували в банках. В магазині закупляли тільки хліб, олію, масло, цукор.

Звідки велись поставки продуктів в період березня-початок квітня?

Коли почався відступ російських військ із району Києва, через Чернігівську область, підприємці знову почали возити різні продукти харчування із Прилук, туди була уже безпечна дорога, а потім возили і з Ічні. Ціни на них були більшими, чим до війни.

У зимовий час були у вас проблеми із теплом і електрикою?

У хаті ми топили кожний день, запаси дров були приготовленні із осені. Варили їжу собі на газу.

Із електрикою були проблеми, коли її відключали по часовому графіку. Но ми розраховували свої потреби під графік включення.

Які думки були у вас про події війни із інформаційних каналів українського телебачення в березні 2022 року?

Я вірив, що ЗСУ розіб'ють російські війська, і тимчасово захоплені росіянами території Чернігівщини і Сумщини і других областей України будуть визволені і перемога буде за нами.

У Парафіївці тривалий час працює агропромислове підприємство «Кремінь» під керівництвом А. Сенчика, як вони працювали у період вторгнення російських військ на території Парафіївської громади?

Від жителів, що там працюють, відомо, що все що потрібно для корму корів і свиней було підвезено, якихось проблем із доїнням корів не було, електрика була, і збоїв в цьому не було.

Запис П-21

Респондент: *Федоренко Наталія Василівна.*
Рік народження: *1979.*
Професія, соціальний стан: *заступник селищного голови з питань діяльності виконавчих органів.*

Основний зміст. Робота адміністрації територіальної громади в умовах війни. Поява російських колон і сприйняття їх населенням. Подробиці руху колон через Парафіївку та навколишні села. Забезпечення населення продуктами. Транспортне сполучення у період пересування колон. Зв'язок місцевих мешканців та адміністрацій. Українські військові у Парафіївці. Заходи відновлення збитків упродовж 2022 і 2023 років. Розмінування території громади. Вирішення проблем ВПО.

Перше наше питання таке стандартне: чи передбачали ви, чи, може, передчували, що може розпочатись війна (у плані широкомасштабного вторгнення)?

Передбачень і відчуттів жодних не було. Говорили до цього за шістнадцяте лютого, що може бути. В нашому населеному пункті перед шістнадцятим лютого трошечки з'явилась у людей активність щодо зняття готівки, до прикладу. Але 16, 17, 18 [лютого] минулося, і заспокоїлись, далі жодних очікувань ніяких взагалі не було. Ніхто не вірив, що таке може трапитися. Але двадцять четвертого лютого мені особисто зателефонувала голова о п'ятій тридцять ранку.

Галина Леонідівна?

Галина Леонідівна, так. І сказала одне слово: «Війна». Відчуття були, я вам скажу, мабуть, дивними їх назвати можна, бо – ну яка війна, як це таке може бути, такого не може бути взагалі! Ми швиденько зібралися, і всі прийшли на роботу до селищної ради. А от реакція в людей була різна: хто плакав, хтось мовчки нервував (я маю на увазі працівників).

Тобто ви раніше вийшли, ніж о восьмій годині?

Звичайно, ми швиденько, о шостій, о шостій тридцять уже були на роботі. Хтось, знаєте, такий нервовий: «Ну, яка війна? Це хтось щось не так зрозумів або десь хтось якийсь фейк запустив». Хтось у собі замкнувся, хтось кудись телефонував. Дзвінків телефонних було не десятки, їх були сотні. І просто питання: «Що робити далі?» Хтось намагався якийсь алгоритм дій відпрацювати. Далі, ближче вже до восьмої, у нас колони з'явилися з боку Южного, і почали телефонувати, що в кінці городів у людей стоять колони танків, бо там якраз дорога.

Це вже в перший день?

Так, це двадцять четвертого лютого.

Мабуть, під вечір?

Зранку.

Зранку, так?

Зранку. І тоді, мабуть, людина в стресі чи на піднесенні, адреналін, мабуть, викидався. Почали зідзвонюватися з районною адміністрацією, з обласною. Але в думках ні в кого не було залишати, наприклад, місце робоче чи місце проживання. Всі згуртувалися. Ми тут і жили фактично, бо чергували цілодобово в селищній раді. І вони у нас… їхали колони, їх було сотні різних.

Одиниць, так, ви маєте на увазі?

Так, одиниць, і вони їхали. Хтозна, куди вони хотіли їхати, але вони доїжджали до кінця нашого населеного пункту (за напрямком Ічні), там розверталися і по один бік дороги їхали туди, а по інший – назад.

Це за Южним там Тростянець, здається?

Южне, потім Верескуни, Бережівка отак буде праворуч, і далі Тростянець. Військові сиділи зверху на техніці, це були люди не слов'янської…

Зовнішності.

Так, зовнішності.

А ви з вікон спостерігали чи на дорогу виходили?

З вікон, люди ходили по вулиці, бо вони [росіяни] в оці перші дні агресії не проявляли. Тоді ж говорили, що вони за три дні мали приїхати до Києва, і, мабуть, вони думали, що їх тут раді бачити. Вони сиділи зверху на техніці, посміхалися (нам видно було з другого поверху). Потім вони почали їздити в бік Хаїхи, бо туди йде польова дорога повз колишній табір.

Це в об'їзд?

Ні, оце тут у центрі якраз через перехрестя в Парафіївці.

А тут же на Хаїху і далі на Мартинівку?

Так, вони туди їздили і через Смолове із Дмитрівської громади.

А з боку Терешихи сюди не їздили колони?

Вони звідти і їхали до нас.

А, з Терешихи? Не з Бережівки, не з Тростянця, а з Терешихи?

Ні, вони через Бережівку хотіли їхать, але з боку Іваниці. Але там підірвали міст, бо (ну ми все-таки ж координували, що робити), почали там валяти дерева. Ну цей міст, він слабенький був, і вони [українські військові] його підірвали. Спілкування було між головами, між людьми. Також познімали дорожні знаки, назви населених пунктів, і це орків[1], знаєте, з пантелику збивало.

[1] Цей термін тут і далі вставлений респондентом при редагуванні інтерв'ю. В аудіозаписі він відсутній.

Це була власна ініціатива чи хтось розпорядився з адміністрації, чи військові може дзвонили?

Тут я не можу вам сказати, але це просто відбулося якось дуже швидко. Оце перший, другий день люди скооперувалися, я вам скажу, ну дуже швидко. Там на перших порах групи були створені, там повідомляли, куди, хто їде..

У соцмережах [групи]?

Так, повідомляли, хто куди їде.

А якими соцмережами частіше користувалися?

У вайбері були групи створені з якимись там умовними назвами.

27-го лютого теж вони [російські колони] теж ішли сюдою. Але такої агресії не було.

Скільки через саму Парафіївку колон пройшло, не рахували?

Тоді, на той час інформацію на адміністрацію голова подавала щодня. Одиниць техніки, наприклад, одного дня двадцять могло проїхати, а наступного – сто п'ятдесят.

По-різному[, значить].

Так, по-різному. Вночі [вони] їздили.

І вночі були?

Так, ми бачили, бо чергували цілодобово, а чоловіки наші і з інших підприємств, хто мав автомобілі, «патрулювали» територію.

Частіше вдень їздили чи вночі?

Коли як. Спочатку вони більше їздили вдень, а потім частіше їздили вночі. Через населені пункти часто їздити припинили, а їздили полями: це Терешиха, Смолове, Хаїха.

На Мартинівку [тобто], це вже той маршрут?

Так. Але все одно відчуття такого, що якісь бойові дії будуть чи хтось почне стріляти, не було, в це ніхто не вірив на той момент. От зараз ти усвідомлюєш, наскільки великою була небезпека; а тоді ж ми як чергували: на ключ унизу закриті двері на першому поверсі у селищній раді, зброї немає, нічого немає. Але відчуттів чи думок, що тобі хтось щось може зробити, тоді не було. Це вже потім прийшло усвідомлення того, що могло б бути.

Ну школи були закриті, а адмінзаклади, будинок культури функціонували?

Тут все було відкрите, бо п'ятого березня у приміщенні селищної ради була відкрита пекарня.

Це вже під час окупації?

Так, бо до Ніжина було складно їхати, до Прилук теж. А на першому поверсі селищної ради обладнання було. Колись у Парафіївці була пекарня. Випікали

хліб, ще коли завод цукровий працював. Але проблема була із дріжджами, тому спочатку читали, як яблучні гілочки намочувати, пробували різні способи, але не здавалися.

Який обсяг вона забезпечувала, не пам'ятаєте? Скільки це було – сто, двісті, п'ятсот хлібин? Один же, мабуть, вид хліба пекли?

Один. Для громади і по двісті буханок було, і по триста, дивлячись, скільки борошна було, скільки дріжджів. До речі, у Парафіївці пастор проживає, Сергій Варченко, який із дріжджами дуже допоміг. Ми пізніше його кандидатуру подали на отримання нагороди «Найкращий волонтер», то він цю нагороду в адміністрації районній отримував у минулому [2023-му] році разом із депутатом і мешканкою села Мартинівки Тригуб Валентиною Олексіївною. Вона теж дуже багато для села зробила і не тільки під час війни, а й зараз робить.

Дякую. Як довго працювала ця пекарня? Тільки поки були перебої чи якийсь час і потім?

Ні, до кінця березня вона працювала. Потім потроху налагодилося постачання хліба, але люди просили.

Свого [хліба]?

Так.

Уже звикли.

Так. Розумієте, хліб пекти не кожен зможе. Була у нас людина, яка колись у столовій працювала, і був хлопець, який навчався на повара, а ми як могли, так і допомагали. Люди приносили цукор. До речі, ПрАТ «КРЕМІНЬ», і ТОВ «ТАС АГРО ПІВНІЧ» безкоштовно роздавали людям молоко, а люди тоді і сир варили.

Це було тільки в Парафіївці чи [роздавали і] в інших селах?

Ні, це і в інших селах, а могли приїхать у Парафіївку, наприклад, кому потрібно. Старости дуже допомагали, ризикуючи. Олександр Григорович Супрун із Тростянця декілька разів у Прилуки сам їздив на хлібзавод. Возили у Мартинівку хліб, бо вона територіально найвіддаленіша. Начальник охорони ПрАТ «КРЕМІНЬ» В. К. із цим допомагав, з військовими спілкувався про шляхи, якими можна було проїхати.

Основним було те, що люди згуртувалися. Не було розбрату або такого, щоб хтось кудись біг чи ховався, ні. Дуже дружніми всі стали, дуже.

Самооборону пробували формувать чи не вдалося це?

Пробували, але це не зайшло.

Не пішло?

Ні. Це зброя.

А поліція залишалась у селищі?

У нас на той момент свого поліцейського громади не було, але з району, і з Ічні поліція була, можливо, їх і більше було, просто вони з'являлися за потреби, скажімо так, але зв'язок був постійний.

Тобто вони контролювали ситуацію і при потребі реагували?

Звичайно, напризволяще залишений ніхто не був.

У березні ще проходили колони через Парафіївку чи це тільки останні дні лютого?

І в березні теж [часом] проходили. Доїжджали сюди до центра [селища], повертали і їхали туди.

Тобто на Хаїху їздили?

Так, так. Одного разу, десь усередині березня, постріли були, можна сказати, що спровокували місцеві, але люди теж на межі були, набридло це. Декілька чоловік говорили: «Давайте станемо перед колонами, можливо, вони не поїдуть». Потім тих людей намагалися рятувати. Постріли були не в людей … а у нас у цей момент якраз допікався хліб, тому голова залишилася [у селищній раді] разом із пекарями.

Це було після п'ятого березня?

Так.

А постріли були в самому селищі?

Так, у центрі селища і на початку. Про себе особисто можу сказати, що [тоді] вперше з'явилася думка про те, що щось може трапитися. А в Мартинівці у кінці березня, тридцять першого числа, лиха наробили вони багато.

Але виходили вони не через Парафіївку ж?

Ні, ні.

Тобто рух колон був тільки в одному напрямку?

Так, в одному.

У зворотному вони не їхали?

Ні, бо вони через Ічню взагалі не їздили, в Іржавці повертали. Коли з Ніжина їдете, [в Іржавці] наліво, а там Рожнівка, Мартинівка, і там польові дороги, кудою вони їздили…

Да, про це говорили в Рожнівці. Мабуть, тільки перші колони пройшли через Ічню.

До Ічні.

А потім всі йшли північним маршрутом. А чи не пригадаєте, до речі, чи були на цих перших колонах якісь розпізнавальні знаки на техніці, на солдатах?

«Z-ки» були літери. І коли вони сюди їхали, то на лівій руці триколор був.

На мундирах. А пов'язок не було якогось кольору? Чи вже не пригадаєте?

Можливо й були. І жінки були, і чоловіки.

Серед солдатів?

Так, але те, що кинулось в око, то це те, що були люди не слов'янської зовнішності.

І жінки?

І жінки не слов'янської зовнішності: можливо, буряти, оце отак, але не слов'яни.

Азіатського типу?

Так. І вони їхали, посміхались. Спочатку їх дехто з людей на телефон знімав, були такі. Можливо, вони думали, що тут на них дуже велика радість чекає. Так не можна говорити, але деякою мірою нам трошки пощастило, що вони спочатку сюди поїхали і ще не до кінця розуміли, що на них тут очікує, скажімо так.

А були люди, які позитивно поставились до приходу росіян?

Ні, ні.

Не було таких?

Серед місцевих – жодного. Я вам скажу більше: рідні ж у кожного багато в росії. Наприклад, мій рідний дядько у москві, з яким зв'язки обірвалися, бо там зовсім інші думки: «Вам там якісь картинки показують по телевізору. То ви щось не так розумієте». І я знаю дуже багатьох людей, з якими зв'язки не просто зі знайомими, а з близькими родичами після двадцять четвертого лютого або взагалі припинились, або перейшли на інший рівень спілкування. Але ні, таких не було, щоб хтось був радий.

Вони пересувалися цілою колоною чи по частинах, як частіше було?

Спочатку цілими колонами, а тоді могли їхати дві одиниці. Через деякий час, ну можливо в розвідку, три одиниці. [У перші дні великі колони,] двадцять сьомого лютого найбільша колона йшла, розверталась і їхала назад. А так більше великих колон не було.

Це вони розвернулись з одного шляху на інший?

Так, можливо, вони не туди поїхали, хто його знає, чому вони так зробили, але тут тоді з одного боку [дороги] одна колона, а з іншого назад їхали. Було так. Дуже гул великий, і неприємно було просто.

Ясно.

Старі люди, ті, які бачили події сорок п'ятого року, вони гірше реагували, бо згадували всі жахіття того часу. І їх треба було заспокоїти, допомогти, але наодинці вони не залишалися: і сусіди, і знайомі, – і хлібом, і всім необхідним допомагали… Навіть аж в дивовижу, що настільки скоординувалися.

А як працювали заклади торгівлі, працювали вони якийсь час?

Працювали. У нас вони в основному в центрі сконцентровані. То до того часу, доки колони не їхали, були відкриті: зранку працювали, товар був, а коли починала рухатися ворожа техніка – закривалися, але щоб усе закривалося на невизначений термін – такого не було.

Добре. Як було з постачанням електроенергії, з мобільним зв'язком у Парафіївці і в інших селах? Були тривалі відключення?

Великих перебоїв не було. Коли орки зайшли в Мартинівку, то страшні події були тридцять першого березня, але ще напередодні вони постріляли трансформатори. Проте ічнянські електрики та місцеві відновили. Тривалих відключень електроенергії не було.

А були в інших селах, там, пориви електроопор?

В Іваниці вони [російські військові] по вулиці Петра Жовторіпенка знесли стовпа (електроопору), пошкодили вуличне освітлення. Хоча ми це освітлення тоді не вмикали взагалі. Також в Іваниці орки дуже пошкодили магазин: половину приміщення зруйнували. Там увімкнута була відеокамера, тому ми подумали, можливо, через це, адже останнім часом вони почали їздити, коли потемніє. Вдень один-два [рази] проскочать. а так в основному…

У нічний час?

Так, у нічний час.

Ясно. Труднощі із постачанням товарів спостерігалися під час цього періоду у березні місяці? Яким шляхом їздили найчастіше?

Дивіться, яка ситуація: у нас не один магазин у Парафіївці. Люди господарчі товари відразу майже всі розібрали, далі – цукор, борошно. У нас сільська місцевість, тому нам, можливо, трішки простіше було з водою, бо є колодязі. У погребах у людей багато чого було. Тому якихось великих проблем із тим, що чогось не вистачає, не було. В інших населених пунктах громади дуже допомагали вирішувати такі питання старости, які власними транспортними засобами привозили людям необхідне. Тобто, критичної ситуації не було, шоб хтось залишився без чогось. Старости комунікували з головою, люди приходили у старостати зі своїми запитами. Із ліками, до речі, допомагав Сергій Варченко, адміністрації (районна та обласна), небайдужі люди. Наш центр первинної медико-санітарної допомоги отримував ліки. Ми давали запити, бо зверталися люди, наприклад, інсулінозалежні, онкохворі. Також були запити на дитяче харчування, особливо немовлятам. Допомагали теж різні люди. Наприклад, депутат Микола Череп через свої канали, той же пастор Сергій Варченко, районна та обласна адміністрації. Все було налагоджено і перебоїв із цим не виникало. Мій брат на той момент дуже хворів, і ліки йому помісячно потрібні були, то теж знаходили, то різним способом, там приватники.

Я так розумію, що сполучення Парафіївки з іншими населеними пунктами не переривалось?

Ні, ні. Просто з Мартинівкою воно було утруднене тим, що тудою ходили ворожі колони. Але доїжджали. Були тижні, що кожного дня їздили з хлібом, із речами. Після відновлення сполучення з Ніжином і Прилуками хліб через день випікали.

Зв'язок із старостами з інших населених пунктів постійно підтримувався?

Постійно, проблем не було.

Чи доводилося вам чи взагалі адміністрації громади взаємодіяти у період окупації з українськими військовими чи тероборoною?

Більше голова ці питання вирішувала. Із заходу України багато людей передавали допомогу у вигляді продуктів харчування, зокрема вже готових до вживання страв: вареники, залиті жиром, випічка. Ми, окрім того, що віддавали цю допомогу тим, хто її потребував, надавали і військовим, які на той час перебували тут. Можливо, ми не про всіх знали, але з багатьма зустрічалися, допомагали їм різними способами. Тоді, до речі, як уже зайшли наші хлопці сюди..

При визволенні?

Так. Боже, що у нас тут відбувалося! Аж мурашки [по шкірі]: люди несли їм усе, що мали, а вони скромно казали: «Та не треба». І їсти приносили, і в магазинах купували для наших хлопців усе, що вважали за потрібне, та віддавали їм. Запрошували: «Хлопці, заходьте, ми вас борщем пригостимо, бо ви давно не харчувалися!» Дуже тепло й щиро люди зустрічали наших воїнів.

Ясно. А так в період березня місяця вони тут, мабуть, рідко з'являлися, так же?

У нас конкретно рідко, вони ж були там… Були і підриви колон ворожої техніки, також дуже багато було залишків ворожої техніки спаленої.

Ну, тобто, працювали вони по території громади?

Працювали.

Зрозуміло, що тут більше Галина Леонідівна в курсі. Так, добре. І от тепер момент визволення як вам запам'ятався, звідки ви дізналися, що вони вийшли – по звуках чи якісь повідомлення були?

Голова повідомила. Тільки ж перед тим орки наробили багато лиха у Мартинівці, Більмачівці (тридцять першого березня). А в перших числах квітня – першого, другого, третього – дуже велика радість була, коли сказали, що їх тут уже немає і Прилуцький район звільнений. До речі, під Прилуками теж великий підрив був їхньої (ворожої) техніки.

Це там в районі Колісників, за Ольшаною?

Так, так.

Да, там же і колони виходили, по-моєму, через Іваницю, Бережівку.

Скажіть, які першочергові завдання по відновленню стояли от у перші дні після звільнення?

У нас у Мартинівці дві родини, які взагалі житло втратили: одна з родин – це літні люди, їм по вісімдесят років. Скажімо так, стіни є, але там жити фактично не можна. І більше тридцяти будинків, які зазнали руйнувань різного ступеня: в когось вікна, у когось двері, у когось дах, у когось, окрім житла, – сараї, погреби. Тому основним завданням було допомогти людям, бо березень-квітень, але ж ще не тепло, скажімо так. Ми знайшли благодійний фонд ZOA. Він і в нас працював, і в Ічнянській громаді; вони надавали людям допомогу на поточний ремонт, тобто заміна вікон, заміна дверей.

Це, мабуть, упродовж року, не зразу ж?

Не зразу, але у [20]22-му році це було. Адміністрація обласна через Прилуцьку адміністрацію давали матеріали теж на такий поточний ремонт. Що стосується родин, у яких житло зруйноване і непридатне для проживання, то родину літніх людей донька забрала у Прилуки, а родина, в якої зруйнований будинок, ще не визначилася із отриманням компенсації. Там нюанси свої є, але вони придбали в Мартинівці для себе житло, будинок придбали. Благодійний фонд «Рокада» надавали допомогу внутрішньо переміщеним особам громади і кожному мешканцю Мартинівки з тих родин, які постраждали. Це були великі набори речей першої необхідності. Далі «Червоний Хрест»: від них були продуктові набори. Потім, у квітні [20]22-го року, через адміністрацію районну ми отримували продуктові набори.

З Прилук, да?

Так, для тих мешканців громади, у кого була потреба у наборах. Нам тоді пояснювали, що ці набори готувались на території західної України, а сюди надходили, а молоко в пакетах ми окремо отримували для мешканців. Допомагали Сергій Варченко, Микола Череп через своїх знайомих засобами гігієни. Тобто ми намагалися робити все для того, щоб більш-менш стабілізувати ситуацію. Тим, чим могли, допомагали.

Зрозуміло. Чи велика територія була замінована? Як довго тривало розмінування?

У нас розмінування, до речі, і зараз триває. Це в основному Мартинівка, там поля і територія в бік Хаїхи. У населених пунктах – ні. По Ічні, мабуть, ця територія більша.

Ну там да, там і громада ж більша, і маршрути [пересування були] великі.

А в нас – це Мартинівка, Хаїха.

То ще не закінчено воно повністю?

Воно перевіряється, бо працюють різні мінери. До речі, із числа внутрішньо переміщених осіб є мінери, які у нас живуть. Це родина з Луганської області, яка втратила все, нічого немає, але займаються розмінуванням.

Як, з точки зору адміністрації, громади в цілому, вирішувалася проблема внутрішньо переміщених осіб? Чи були труднощі з розміщенням і соціальним облаштуванням?

Я скажу конкретно про нашу громаду. Перша родина внутрішньо переміщених осіб заїхала в село Южне. Це були родичі, знайомі, і далі через своїх знайомих, родичів сюди почали приїжджати люди. Тут є будинки, господарі яких впускали людей проживати, – це родичі, знайомі, близькі. Зовсім чужих людей не було...

Кого більш-менш знали.

Так, тому проблем із цим не було. По програмі «Прихисток» ті люди, які надавали житло для внутрішньо переміщених осіб, отримували компенсацію. Останній раз говорили, що це донорські кошти, і в серпні останній раз отримують. Але ми готуємо питання на Конгрес, адже внутрішньо переміщених осіб не виженеш, ти ж це розумієш, а для людини, яка надала житло, теж якась компенсація повинна бути. У нас немає таких, які б говорили внутрішньо переміщеним особам: «Так, платіть мені гроші». Тому офіційно зареєстрованих на даний момент двісті вісімдесят чотири особи, але по факту проживає, мабуть, половина, бо ми моніторимо, у нас окремо людина займається питаннями цими. Є родини з дітками, але їх не дуже багато, в основному це люди більш літнього віку або це мами із дітками, але це не абсолютно чужі люди. Наприклад, місяць тому родина із Херсонської області – чоловік і дружина – теж приїхали до родичів у Южне, бо насилу вискочили. Зараз такого напливу немає, як був, і частина людей повернулася додому, хтось в інше місце перемістився. Найбільше внутрішньо переміщених осіб у нас у селі Южне.

Чому вони саме туди вибирають поселення?

Там найбільше будинків, куди можна заїхати.

Житловий фонд більший.

Так.

А з працевлаштуванням?

Є в нас працевлаштовані ВПО: в ліцеї в Южному людина працює, у будинку культури в Парафіївці є котельня, то під час опалювального періоду людина працює оператором котельні, а так сторожем. У КП «Добробут» теж працюють. В Ічні працює центр зайнятості, тому комунікуємо з ними постійно.

Обслуговує?

Обслуговує, хто звертався. У Петрушівці бібліотекарем працює внутрішньо переміщена особа.

Там бібліотека є?

Є. У нас жоден заклад культури не був закритий. До речі, я вам скажу, що попит на читання книг, живої книги, я б так назвала, не зменшився. І під час окупації населених пунктів люди дуже багато читали й читають, особливо люди літнього віку дуже багато читають, дуже багато.

Ну, виховані на книзі читають книги.

Для мене, наприклад, книга жива краща. Я не розумію електронну книгу, я це не люблю. Я люблю паперову, і нас таких багато.

Добре, дякую вам за інтерв'ю. Ми, здається, все розглянули.

[*продовження розмови у той же день після невеликої перерви*]

Безпосередньо у самій Парафіївці вибухів не було.

Ну да, це ж далеченько.

Але в період із двадцять четвертого по двадцять сьоме лютого чимало колон накривали між Хаїхою і Мартинівкою. Знаєте, страшенний був такий звук, ніколи я в житті такого не чула. Ми були у приміщенні селищної ради, різко почули свист, можливо, винищувач, це ми так для себе подумали... Вискочили на вулицю – і пролунав вибух, дуже гучний. Оце один єдиний раз, що було дуже гучно, але це не в самій Парафіївці. Далі періодично вибухи лунали, і зараз ми їх чуємо. Але в самій Парафіївці цього не було, тільки єдиний раз, що дуже, і відчуття [таке], що ти просто полотнієш… тоді відчуття було страшне.

Чого найбільше боялись у цей період? От і як людина, і як працівник відповідальний в громаді, що скажете за переживання свої, можливо, колег своїх?

Як людина, ти за родину переживаєш, бо в мене трапилось так, що у нас родичі у Новому Бикові[1] проживають, а донька на той момент у Ніжині навчалась у ліцеї при НДУ[2]. Вони їхали забрали її додому, це двадцять четвертого лютого. Там, у бік Нового Бикова, було ще тихо, і вони кажуть [нам з донькою]: «Давайте з'їздимо у Новий Биків, днів два-три перебудемо». Не було такого відчуття, що буде надовго…

Вони поїхали в Новий Биків?

Вони поїхали в Новий Биків, а потім трапилося так, що з Нового Бикова потрапили аж у Вінницьку область. Це вони поїхали двадцять четвертого лютого, а повернулися назад дванадцятого квітня. А ми ж знаємо, що було в Басані, в Бикові: там були росіяни. Моя рідня місяць у погребі сиділа, бо ні світла, ні газу не було, нічого не було. Я, чесно кажучи, на той момент навіть не усвідомлювала, що могло би бути. Це вже зараз, коли завершилось, то воно думаєш: «Боже, а не

[1] Селище на півдні Чернігівської області, на шляху Київ-Суми.

[2] Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя.

дай Бог би, десь кудись хтось заїхав, то що могло би бути?!» Це відчуття тепер. Як для працівника селищної ради, звичайно, завдань було багато, бо основне для нас – населення місцеве: щоб паніки якомога менше було, щоб потреби, які в людей виникають, якимось чином закривати, бо хворі люди є, є старі люди, є немовлята. Якось про себе, чесно, думати не було часу… Я взагалі в Парафіївці залишилася сама по суті, то роботу виконувала, бо цілодобово всі працювали. Можливо, через те через те менше думала про щось узагалі. Але ті завдання, які були поставлені, виконували, бо Чернігів тоді дуже страждав, із областю взагалі зв'язок на деякий час узагалі зник. Брат мій у Харкові на той момент перебував, спілкуємося з ним, він каже: «Чуєш, бахкає?» Я чула: дуже бахкало. Тому за родичів хвилювалася, хвилювалася за людей, бо ти усвідомлюєш відповідальність, розумієш це. Не дай Бог, зайдуть, з тобою з першим можуть зробити що завгодно, бо ти посадовець.

Не було рекомендацій по евакуації персоналу, старост, адміністративного персоналу?

Ні, питань таких не виникало. Всі зрозуміли, що тут потрібно бути. З Іваниці староста, жінка, розмовляла з окупантами, і оце В[…][1] – в Мартинівці. Ніхто не знав: ідеш [на роботу], але чи ти повернешся назад, чи не повернешся…

Ясно, бо казали, що по інших громадах, які знаходились у зонах окупації, в останні дні намагались евакуювати старост.

От у нас – ні. Мабуть, вплинув той факт, що росіяни на території нашої громади були в перші дні повномасштабного вторгнення. Але Дмитрівська громада дуже постраждала, набагато більше людей постраждало…

Добре, дякую.

Але жоден ні на йоту ніколи не сумнівався, що ніхто Україну не зможе на коліна поставити, чесне слово, ніхто й ніколи… Всі щось від неї хочуть постійно, ще починаючи з давніх часів, але тепер оці події в Курську…

Підняли трохи настрій.

Так, підняли дух, настрій.

Да, згоден, бо вже [цією] весною їздив, так люди багато хто не хотів і інтерв'ю давать, казали: хтозна, як воно буде, як потім з цією інформацією. Особливо Дмитрівська громада.

У нас одні думки, [а] військові думають по-іншому. Ми ж розуміємо, що не все можна озвучувати, висвітлювати, але всі на своїх місцях; у нас свої завдання, в когось – свої завдання, ми це розуміємо. Але в перемозі – звичайно, складна вона, – але в перемозі в жодному разі ніхто не сумнівається.

Добре, дякую вам за інтерв'ю.

І я вам теж дякую.

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

Запис П-31

Респондент: *Анонімно.*
Рік народження: 1982.
Професія, соціальний стан: *охоронець ПрАТ «Кремінь».*
Стать: чоловік.

Основний зміст. Робота агропідприємства у воєнних умовах. Вивезення людей із Києва. Поява першої колони в селищі. Місцеві ініціативи боротьби з окупантами, взаємодія їх із ЗСУ та теробороною. Награбоване майно у підбитій російській техніці. Персонал ПрАТ «Кремінь» у період війни. Узяття в полон російської ДРГ на Ічнянщині. Забезпечення селища та інших сіл громади продуктами. Пересування по шляхах громади. Мінування і розмінування, використання дронів, рух вертольотів. Вихід російських військ із громади. Бій у Максимівці.

Чи передбачали ви, а може й передчували, що може початися війна, в плані воєнного вторгнення?

Не передбачав і не відчував. Я чогось думав, що ну не буде, не зможуть вони на нас напасти.

Тобто до можливого воєнного конфлікту ви особисто і сім'єю ніяк не готувалися?

Ні. Не готувалися.

Нічого не підкуповували на всяк випадок там?

Ні.

Зрозуміло. А [по службі] охорони – не було якихось завдань, щось там посилити охорону, пильність?

Ну, пильність посилили на всіх об'єктах. Даже на деяких участках була посилена охорона. Ну але ж..

На всяк випадок?

На всяк випадок, так. Більш нічого такого ми не робили і не планували.

А багато об'єктів, за які ви відповідаєте?

Ну так. Бахмацький район, у Бахмацькому районі в нас два об'єкта. І в Парафіївці.

Коли і де ви дізналися про початок війни? Чи запам'ятався цей момент?

У п'ять ранку збудила дружина, сказала, що почалась війна, бомблять Київ, і були вже прильоти у Броварі. У Броварах у дружини жила сестра, і моя дитина знаходилась якраз у тієї сестри. Через 10 хвилин я вже виїхав на Бровари і поїхав по своїх дітей.

Ага. Тобто перша дія – це порятунок дітей. Що ви пригадаєте про цю поїздку? Були якісь моменти несподівані, чи в принципі з'їздили та і все?

Туди їхав, ну, дуже швидко. Ну дуже швидко, слухав тільки радіо. Приходило там на месенжери якісь повідомлення, ну в основном слухав радіо у машині. Все ж кипіло, всі говорили, обговорювали це все. До Броварів доїхав.. не пам'ятаю за скільки, ну дуже швидко. Забрав дітей. Перед Броварами бачив уже великі колони людей, які виїжджали з Києва, з Броварів. На розворот було дуже важко перестроїться, була дуже велика тягучка. Назад теж їхали відносно швидко.

Ну таких перепон ніяких ще не було? Доїхали?

Заправиться вже не було можливості. Ніяк – ні бензином, ні газом. Дуже великі очередя були. Ну нам заправки хватило до Парафіївки, якраз, впритірку. Я ще привіз із собою дві сім'ї, ну знайомих, з дітьми.

Вони звідси родом?

Ні, ні. Вони не звідси родом, просто якраз у їхньому районі був прильот самий перший. А дітки в усіх маленькі були: 3, 5, 7 років. І вони попросились – ну як – чи немає місця. Я кажу: єсть, шо робить – їдьте, поїхали до нас. Ото я привіз 9 чоловік із собою ще. [*посміхається*]

Ого. Як вони і влізли [в машину]?

Ми їхали двома машинами назад. Да, вони своєю однією їхали, до мене повсідались усі. Діти, дорослі; і другою машиною приїхали дівчата теж з дітьми.

То ви ще тоді займались і їхнім розміщенням? Чи вони самі вже тут якось?

Ні. Ми їх поселили в себе [*сміється*].

У вас було людно..

Да, людно в нас було. Нескучно нам було. Усі жили в нас.

А ви на центральній дорозі [селища] чи десь скраю села?

Да, ми на центральній дорозі живем.

І от ви приїхали в Парафіївку і наступного дня побачили, що заходять росіяни?

Да. Ну, я приїхав у Парафіївку, висадив дівчат і зразу на роботу поїхав.

Тобто ви хотіли встигнути по можливості до [початку] робочого дня.

Так. Всі були на роботі. Керівництво все, практично всі працівники були на роботі. Обсудили такі плани якісь, тіпа «стратєгічеські» якісь.

[*ремарка про мовлення і редагування тексту*]

І зразу попере[д]звонював усім хлопцям, всій охороні. […][1] .. щоб були обережні, бо уже на Гайворонський переєзд заїжджали росіяни.

Це в перший день?

Я вже чесно трохи призабув.

[1] Інформація тимчасово прихована.

Я розумію, ви просто пригадуйте шо за чим було. Послідовність подій відтворити простіше, чим прив'язати їх до чисел.

На самому дальньому об'єкті у нас не було охорони. Але там живе наш агроном, якраз на дорозі на центральній їхали [росіяни]. От він завжди нам дзвонив.

Яке це село?

Рубанка. Він мені завжди дзвонив і казав: поїхали, стільки поїхало, які поїхали, куди поїхали. Отак. У Терешисі у нас якраз на початку села наш об'єкт був.

Я там був, знаю.

Там стояли мої сторожі. Уже [це були] дядьки пенсійного віку. От вони, можна сказать, усіх їх зустрічали там. Усе бачили вони.. як правильно сказать? .. Не в обіду їм, я від них ожидав трошки менше інформації, чогось думав, ну людський фактор єсть такий як страх. Я думав, уже [ж] дядьки пенсійного віку, вони будуть чи вообще не виходитимуть на роботу, чи повтікають, таке шось. Але усі практично сиділи до посліднього на роботі, виходили на роботу, як було не страшно. Там їх і залякували, на цьому ж об'єкті вони [росіяни] були зробили свою базу. Тоді вже хлопці перестали ходить. Приходили, як би так..

Це вже у березні було, це як блокпост зробили?

Да. Приходили, все, дивилися, але ж інформації менше було, бо зайти ж важко було. Ну.. все одно дзвонили мені, розказували всю інформацію. В мене була інформація, по Терешисі теж була інформація. Я вже не пам'ятаю, на який день, навєрно десь днів через п'ять. Точніше, ми ще раніше дізнались, шо у Прилуках і в Ніжині роздають зброю.

[*незначна технічна перерва*]

А от на центральному об'єкті [у Парафіївці] були якісь заходи, якісь ускладнення, пов'язані з війною?

Були ускладнення. Ми вирішили не виключать на території центрального об'єкта світло. А на інших, де близько йшли російські колони, виключали, бо об'єкти великі і їх було дуже видно, і так як ми вже були «наслишані», шо росіяни йшли і могли стрілять там, де світилось. Плюс у нас іще камери були на об'єктах, вони вночі світились інфракрасним [світлом], ну і подсвєтка була. Камери ми оставили, трошки переробили, а світло перестали включать. Це була, наприклад, ферма у Васильовці[1], там виключали світло, бо люди боялись. Звідти ми провозили людей додому у Терешиху, в Рубанку. А коли ні [нашої охорони], ні ЗСУшників не було на місці, люди лишались на фермі. Ми привезли туди

[1] Стара узвичаєна назва, нині це село Лугове, знаходиться трохи збоку від дороги між селами Парафіївкою та Терешихою.

матраци, обладнали місця для відпочинку[1]. Тому як коли, то приходилось людям даже ночувать на роботі, не їхать додому, бо там була колона, там була якась бригада їхня [росіян], вони вже почали їздить у нас, шукать дороги. Хоча вони рухались по картах Радянського Союзу. При теперішньому .. технічному обладнанні вони їхали з обичними совдеповськими картами. Може в них і була якась техніка, може в них, я думаю, шо була. Але користувались вони картами СССР.

Чому ви робите такий висновок? Це просто так говорили, чи ..

Ми з хлопцями одні з самих первих, хто почав партизанить – ну так я називаю. Це був мій кум, він був в АТО з [20]14-го року, потім вернувся додому. І самий перший він такий бойовий дуже. І з самого початку він начав уже потихеньку їздить, потихеньку там якісь вилазки робити, дивиться шо до чого, як. Інформації теж було повно. І от ми скі[ль]ки їздили, я потім уже з ним їздив. Ми бачили ці карти. Хлопці підривали їх, ми зразу ж приїжджали, переміновували, ну, нову міну ставили – коли розтяжку, коли ції ложили, їжаки. Їжаки в нас, до речі, люди якось так швидко всі згуртувались, я даже не очікував цього. Ми зробили такі міні.. ну групу із трохи старших хлопців, які або воювали, або хоть і не воювали, ну – от я не служив і не воював.

Служили [вони] мабуть ще в радянській армії?

Да, бо причастний до цього. Люди до нас почали йти, шукать нас і дзвонить, записуваться. Там хто менший із хлопців, ну страшно було за дітей і за дорослих – за всіх, одним словом, страшно. Ми не знали, що далі буде. Були такі хлопці, шо вилазили на краю села на хату, і сиділи, тіпа на блокпості, ждали, дивились: ідуть – не їдуть, шо і як.

Тобто це була група тільки з місцевих жителів, з парафіївчан?

Так. Потім до нас, я вже не пам'ятаю на який день, приїхало декілька чоловік. По моєму, з 54-ї чи з 56-ї бригади.

Із Прилук?

Да. Декілька хлопців приїхало. От ми з ними катались по полях, ну, дороги показували їм. Уже вони з нашими місцевими хлопцями теж і мінували, переїзди мінували, дороги мінували. Особенно Мартиновка, Терешиха-Мартиновка – це був їхній напрямок.

Смолове мабуть там, да?

Да, там вже ж саме більше вони [росіяни] получили. Тут в селі ми старались нічого не робить, переживали за село, шоб лишній раз не обозлить їх, шоб вони на селі не цей, не одиграпись на селі, на сільських людях. В сторону Хаїхи у нас місцеві хлопці теж оце ж згуртувались так якось усі, бігом запропонували свою допомогу. Яку допомогу, ми на той час іще толком і не знали. Хтось із хлопців

[1] Інформація цього абзацу подається з уточненнями, зробленими пізніше у телефонній розмові.

сказав: може «коктейлі Молотова» робить, може їжаки оції варить. Вирішили їжаки варить. Понаходили арматуру, де там, хто з дому ніс, хто ..

Дак оці маленькі, мабуть, їжаки? Чи великі?

Ні-ні, маленькі. Маленькі, шоб зупинять техніку. Розсипали за Парафіївку в сторону Хаїхи. Це Хаїха, потім Мартиновка, дорога туди ж. Основну масу ми там висипали, там багато висипали. І Терешиха-Смолове, там висипали, дальше по-моєму не було в нас їжаків там. І велику допомогу зробили ці їжаки, скажу вам. Зразу начали бить колеса, начали техніку оставлять. Техніку всю забирали прилучани до себе туди.

Це вже мабуть було після того, як вони [росіяни] з Колісників відступили, з-під Прилук? Чи ще під час боїв [під Прилуками] було?

Під час боїв. В Колісники ми теж хотіли й їхать, але, не пам'ятаю вже, хто з хлопців сказав: або тут треба, або на Колісники їхать треба. І так [на Колісники] ніхто з нас не поїхав. Раз ми виїжджали у Городню. У Городні ж мої друзі ічнянські піймали тоді бригаду ціх..

А, я чув, там мисливці, здається.

Там не зовсім мисливці. Там були й мисливці місцеві, але в основному там були ічнянські хлопці. Вони зараз усі служать. Ми тоді теж виїжджали, але ми їх не нашли. Ми пішли в ліву сторону, а вони були з правої сторони від нас, ми їх просто прозівали.

ДРГ російська.

Да. Ми обійшли і яри, ми все обійшли, ну з лівої сторони. А чогось у праву сторону ми вирішили не йти.

А це було в один день?

Да. Вже як ми приїхали додому. Вечором ми ще на Мартиновку з'їздили, да. І вже подзвонив мій товариш, каже: «..[1], чого ж ви не прийшли до нас, не помогли нам. Ми ж уже поймали росіян». Ну інформації такої не було, зв'язку немає, може хтось і дзвонив комусь. Ну ми йшли тільки шоб поймать, але ж так чогось не вийшло. Він каже[, що] дві години говорив з ними там, і взяли їх в полон.

А, тобто вони переговори там вели?

Да, там була і перестрілка, місцевого хлопця ранили.

Да, з Городні, мені говорили.

В. там був із місцевих. Я вже й забув, чесно.

Ну це по Ічнянщині, це зрозуміло. Тобто ви й там були залучені.

А потім до нас перестали їздить. Іще хліб привозив. Получилось раз хліб привезти, другий раз по хліб поїхав мій товариш Коля Омельченко. Ми учились разом у Ніжині в аграрному. Він поїхав по хліб, і його в Ольшані застрелили.

[1] Персональні дані респондента тимчасово приховані.

А-а, так це була та машина, що розстріляли[1].

Да. Хороший був дуже хлопець, дуже хороший. І після того ні хліба, ні продуктів ніяких не стало. Почали шось думать. У нас пекарня є своя (міні-пекарня), але вона була не задіяна. Почали шукать муку, шо там – дріжджі. Люди несли, я знаю, з дому дріжджі. Ще Сенчик Олександр дав пшеницю, я привів машину в Ічню, змолотили нам бігом пшеницю на борошно. Ми привезли сюди, вигрузили і почали пекти хліб. Може якихось не хватало там інгредієнтів, але хліб був смачний, добрий. Почали людям роздавать.. чи продавать, чи роздавать, я вже не пам'ятаю. То єсть ми були з хлібом, у нас [у селищі] ковбасний цех працював не зупиняючись. Там моя дружина керує, я все время їх консультував, чи замикайтесь, чи прикривайте там ши[*нерозбірливе слово*] щоб не диміло, чи ще шось. Ну вони працювали дівчата всі. Усі ці дні, шо були тут росіяни, всі вони працювали, робили ковбасу, тушонку. Парафіївка як би так ну не дуже і бідувала.

Ну вони робили як? На склад чи вивозили куди?

Ні, зразу все вивозилось. Я не пам'ятаю, скільки за те время зробили, ну дуже багато.

На Ічню мабуть, у тому напрямку [вивозили]?

Ні, тут, тут. Усе в Парафіївці, місцеві мешканці розбирали дуже бистро все. І хліб. Коли-не-коли получалось там підвозить откудась, дуже рідко. Ну в основном оце ж пекли наш хліб. А в Мартиновці була ж там вобще печальна ситуація.

Ну да, постійно ж ішли колони..

Колони йшли постійно. Ми їх од Терешихи до Мартиновки підривали, вони в болотах застрявали, були обозльонні. Цієї «Тігри» прокляті їздили сутками.

А як-от ви вживали заходів безпеки? Там же територія переважно польова, лісів як таких майже нема.

Ну ми ж усі місцеві, всі територію знаємо. Я виїжджав туди, хтось виїжджав туди. Виїхали, зізвонились бігом. Ставали на якісь висотки, даже на дерева бувало вилазили. Я з Парафіївки, з краю Парафіївки, там називається «одстойнікі», ну, відстійники, від сахарного завода остались. Там єсть курган такий один. Він щас заросший там, зійти на нього дуже проблемно. Після зими можна ще, воно ж суха трава полягає..

Ну да, листя ж нема.

Я заходив туди, я бачив, якщо в ясну погоду, то я бачив дорогу аж практично до самої Мартиновки. В бінокль я продивлявся, там дуже гарно видно було. Їздили. Їздили кущами: там кущами, там кущами, і так добирались до Мартиновки, і проз Терешиху [проскакували]. Ну, ми місцеві, ми дороги всі

[1] За даними, зібраними в Ічнянській ОТГ на 15.04.2022 року, автомобіль із Миколою Омельченком та Сергієм Бондаренком, що везли з Прилук хліб, був розстріляний російськими військовими 01 березня 2022 року при під'їзді до села Ольшани. – Див: Сільські громади Ічнянщини… С. 609.

знаєм. Тим паче польові дороги я повинен знать обов'язково по своїй роботі, по своїй спеціальності. Хлопці теж знали, бо були і охотнікі серед нас. Да й так, ну ми знали якось всі свої дороги – і їздили туди. Проблем у нас не було з цим.

Пару раз було. Ми їхали «окольними путями». А росіяни – хтось заблукав, дві машини заблукало, БМП заблукало. Тиї звідти, тиї звідти – то приходилось тікать пару раз, бо вони зразу відкривали вогонь. Вони не ждали, не дивились ни на кого, вони самі були перелякані. То єсть, ну вони зразу стриляли.

Ясно. Не було наших автомобілів розстріляних по цих дорогах?

Наших яких?

Ну цивільних.

Одна із самих первих колон моєму товаришу порізали.. Вони вискочили, зупинили машину, порізали колеса і викинули, побили телефон. Оце все шо..

Це в Парафіївці було?

Це було біля Софіївки. Він виїхав, [*нерозбірливе слово*] не на місці. А попросили його, шоб він виїхав[, бо] вилетіли наші самольоти, скинули бомби. І ми подумали, шо на колону, бо колона якраз була недалеко від того місця. Наші промазали і крепко промазали: не метри, а сотні метрів. Збоку кинули. А він якраз наткнувся на них [на росіян]. Вони злі, вони ж розуміли, шо самольоти вилітали на них. І от вони.. нічого йому не робили, вони забрали телефон, побили й викинули, і всі чотири колеса порізали. Оце ти[ль]кі раз. Ну вже пізніше вони ото шо спалили в нас в організації техніку. Ну як спалили? Там була перестрілка.

Це в Терешисі було?

Да, да. «Берту» там у нас стояв, самохідний оприскувач, «Берту» називається. Вони вибили вікно в ньому. Ну як вікно? Двері вибили, вони із стекла. Вони хотіли його вигнать. Ну я так думаю, бо він був практично новий, і вони його може хотіли перегнать кудись, чи ще шось. І не змогли його завести. Там не так просто, оказується, його заводить. А так техніки, ну нашої місцевої, не було спаленої. Люди якось так здорово не їздили. Якщо машина якась наша везла людей, перевозила там доярок чи сторожів, то ми практично все время контролювали цей процес. Мені дзвонили й я дзвонив, отак якось. Машина: «А, можна виїжджать?» Я зразу дізнаюсь: можна – не можна. Кажу: «Можна». Машина [нам] виїхала з людьми. І так само з роботи назад. Ті люди, які були з Терешихи, а працюють у Васильóвці або Парафіївці, от з тими було проблематичніше. Вони і ночували на роботі. Не то шо ночували, вони по декілька днів жили на роботі, бо не можна було в Терешиху їхать.

Ясно. Тобто забезпечували їх тут, і все таке.

Да.

А з інших сіл був більш вільний доступ. З різних же сіл мабуть тут працюють, у «Кремені»?

У «Кремені» Парафіївка працює, декілька чоловік з Южного. З Южного легко було добіраться. Раз проїхали тудою [росіяни], техніка проїхала один раз, і

то вони заблукали теж. Оце самий хужий напрямок був на Терешиху. Терешиха-Рубанка – це дуже важкий був напрямок. Наш агроном умудрявся проїхать з Рубанки на Парафіївку. Ну він саме краще знає поля всі. Він полями, пока дорога дозволяла, бо почало й розтавать, і грязь оця, приїжджав він декілька разів. Умудрявся приїжджать, молодець. У полях даже. Я їздив на робочій машині «Тойота хайлюкс» біла. І хлопці військові приїжджали теж на такій самій «Тойоті», і вже вони колись на полі раз попутали. ..[1], агроном наш, ми так уже сміялись [із ним]. Каже: їду, дивлюсь, каже – [..[2]] їде; під'їду [думаю] хоть побалакаю п'ять минут. Під'їжджаю – там військові всі у формах, у масках, розмальовані з автоматами. «Ти хто?» – на нього. А він: «Да я свій!» – «Який свій? Документи». А які документи, я, каже, з дому виїхав без документів, без нічого – ну просто бігом на роботу змотаться. Получилось якраз, і, думаю, проз поля поїду. А тут якраз. Вони: «Так а чого до нас під'їхав?» – «Так я думав, [..[3]]» Ну вони [українські військові] сміються, вони ж знали мою машину, ми разом їздили. Ну так якось получилось. Ну, кажуть, на другий раз не путай [*посміхається*].

Ясно.

Ну, а хліб їм у Мартиновку возив, ну я рахую так шо..

Це ж «Тойотою» возили?

Да. Я приїжджав, мені накидали бігом у ящики, [клали] в ящики, в тряпки хліб. Помню, головиха ще і медикаменти якісь перекидала; медикаменти якісь, ще шось було, уже не пам'ятаю всього. Саме хуже, коли в машині був хліб. Не тільки у кузові, а в салоні. Хліб гарячий, потіє, кондиціонер не справляється, бо випари йдуть. Машина запотіє, на поле виїжджаю (там нада було проїхать), пару кілометрів без лісополоси. У лісополосі в нас «йожики» лежали. Ми поробили собі об'їзну дорогу, і там пару кілометрів треба було проїхать по рівній дорозі, яка продивлялась з усіх сторін. Оце таке саме таке страшненьке було.

А так. Я в принципі знав, що хлопці цієї військові, мої товариші уже десь.. Я як їхав, вони знали, шо я буду везти, то єсть ми всі були на телефонах, і вдруг чого – саме головне, шоб був зв'язок. Все!

По бездоріжжю ніде не застрявали? Погода ж мінялась, там і сніг же був..

На полі пару раз застрявав. Якраз такий день був. Зранку приморозок був, гарний такий. Сонечко світило, ну приморозок. Я приїхав, нагрузили хлібом. Я виїхав, а туди заїхав, а там уже повністю грязь. І десь навєрно хвилин 30-40 я не міг виїхать. Благо, наші хлопці були недалеко, помогли дьорнуть трохи.

[1] Персональні дані тимчасово приховано.
[2] Персональні дані тимчасово приховано.
[3] Персональні дані тимчасово приховано.

Виїхав, тут уже доїжджаю до Мартиновки, дзвонить товариш. Каже: «[..[1]], навєрно не получиться, бо летять «Тігри».»

І я вже ось біля траси, у Мартинівці вже на повороті. Ну, в самій Мартиновці, тільки на трасу, біля магазина недалеко. Вертаться – не вертаться. Я кажу: «Не ложи трубку, будеш казать, куди їдуть, шо їдуть». Ну [який] смисл вертаться, як я вже привіз хліб? Я бігом до магазина під'їхав. Там практично завжди всі жінки були біля магазину, чоловіків я чогось там .. раз [тільки] по-моєму бачив. А то жінки. Ну, жінки похилого віку вже. Вони мені так бігом помагали розгружать машину, ми за дві хвилини чи за три розгружали машину, я віддавав їм оцю ж торбу з медикаментами. По-моєму не один раз були медикаменти, не один раз. Шось іще було і.. вже не пам'ятаю всього. І знаю, що мені продавчиня з цього магазину: «Ой дітки, шо тобі?» Я кажу: «Ви шо, смієтесь? Шо мені – нічого мені». Вона: «Я знаю, шо тобі». І давала всігда дві-три канфети. Так хотілось канфет. Ото дві-три канфетки дасть, тіпа гостинця такого. Скільки раз возив, отак воно й було. Такого чогось страшного [не траплялось].

На роботі підтримували вас?

Підтримували, завжди підтримували.

Знали вони про ваші поїздки, чи ви не все їм повідомляли?

Ні, не все. Всього й не потрібно було знать. Знали за поїздки з хлібом, остачу.. ну як? Мій директор, він мені, я так вважаю, товариш, він більше знав, чим усі. Але і він багато чого не знав.

Ну зрозуміло, є певна інформація, яку потрібно було тримати в секреті.

Машина ж каталась. Машина ж була специфічна, внєдорожнік, да ще й з кузовом. Машина була вигодна для всіх. Десь довезти хлопцям боєприпаси якісь, десь шось привезти.

І міни возили?

Міни возив. Саме перше, що мені було цікаво, це хлопці накидали мені в кузов, по темному, зброю.

Це в Прилуках?

Ні-ні, це біля Іваниці. Вони оттуда приїхали, а я звідси виїхав. Накідали, нам нада було сюди привезти. І я привіз, начав вигружать, кажу: шо це за труби мені якісь строїтєльни положили, шо це такє? Коли придивляюсь, а це «Джавеліни»[2]! Ми про них ті[ль]ки чули, але не бачили. Ото первий раз так побачив «Джавеліни».

---

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

[2] Мова йде про FGM-148 Javelin – переносний протитанковий комплекс виробництва США. Активно використовувався ЗСУ від початку широкомасштабного вторгнення російських військ 24 лютого 2022 року.

Благодаря нашим оцим їжакам, які варили хлопці, машину ми підбили, і вона пробила колеса. Він би міг би їхать, але колеса вже були пусті. Не пам'ятаю ті[ль]ки, чи Урал чи КамАЗ, із російським продовольствієм. Ми його забрали в цю організацію, бігом завезли, завели. А, вона заведена ще була. Ми її розвернули на пустих колесах. Всі колеса були пусті, але колона була рядом і тиї хлопці, які сиділи в цьому КамАЗі, вони втекли. Ми їх і не наздоганяли, і нічого такого не робили, бо нас було тоді мало. Тоді вже хлопці приїхали, то ми розуміли, що ми могли цю колону зупинить, [вона] невеличка там була. І людей там було мало. Але як уже були [ми] всі вкупі. А то два чоловіка там, два там, два там. І ми забрали цей КамАЗ в організацію цюю, там у кінці села від Хаїхи. Там була повна машина провізії. І ми її бистренько всю.. Нам прилучани дозволили забрати половину, і ми її бігом – я собі грузив на машину, на «Тойоту» – по вулицях розвозили людям. Видзвонювали кого-нібудь з вулиці – одного, двох, трьох – казали: «Виходьте бігом». Бо продуктив практично в селі ж уже не було.

Це вже десь до кінця березня мабуть було [ближче]?

Це ще сніг був. Трохи було снігу. Це навєрно середина десь березня була. Якраз тільки ми його підбили, такий сніг пустився лапатий – великий і густий-густий, дуже густий.

Якраз і сліди трохи замів.

Він там буквально 5-7 хвилин ішов. Бо я їхав за КамАЗом, а він такий густий пустився, шо я чуть в КамАЗа не вдарився. Воно спєшка, [а сніг] настільки густий, шо КамАЗа не видно стало. Підбігли до нього, все; ну, з автоматами, зі зброєю підбігли. Думали, шо там ще хтось єсть. Але вже никого не було, а техніка одходила туди далі, далі, вже в Хаїху заходила.

Вони вас бачили чи не бачили?

Бачили звісно, бо ми по них стріляли. Ну вони чогось відступали. Або в них там шось зі зброєю було, або .. Ну, з машини вискочило два хлопчака, я думаю, срочнікі. Ну, дітвора. Реально два хлопчика було.

І ото ми тую провізію по фермах порозвозили, людям пороздавали, по селу..

А шо там було? Сухпайки?

Да ні, от якраз там сухпайків і не було. Там трохи було, з пів'ящика може ще апельсин було, згущоне молоко було. Соки були, 200-грамові, такі як наші продаються сочки, апельсинові соки. Паштєти, тушонки, сало було..

Тобто і упакована була продукція, і так.

Ми так вважали, шо це були офіцерські пайки. Ми потім у цьому, за Рожнівкою, у Максимовці забрали «Урал». Ні, теж КамАЗ по-моєму. Ні, «Урал». Там були сухпайки. Повністю машина сухпайками забита. А тут така була інтересна провізія, не було сухпайків ни одного. Були паштєти такі як в сухпайках, а так в основному була тушонка, дуже багато соків було.

Ну ясно, всього не згадаєш, але факт той, шо незвичайна [була] продукція. Може якась гуманітарна допомога.

Ми так подумали, шо це може офіцерське. Бо, а, яблука були.. шо ще було?

То вже така справа, ну повністю завантажена була?

Да. Половину військовим віддали. Вони забрали машину прямо, ми перебортірували, помогли перебортірувать іще. Всю машину забрали. Ціла машина, нова. 800 кілометрів на спідометрі в машині було! Машина була [20]21-го року випуска. І це не одна була. У Хаїсі ми із снарядами із САУ машину підбили. Не підбили, а вона пробила колеса на йожиках. І вони оставили її цілу, повністю цілу-цілюсіньку.

Вантажний автомобіль?

Так. КамАЗ. Я дивився, на ньому було тисячу сто скількись кілометрів пробігу. Вона була [20]22-го року випуска чи [20]21-го, ми дивились по наклейках по цих. Нова машина була, і ми її забрали, заховали у Хаїсі, у вулиці. Вони її, росіяни, найшли; ну вони теж не змогли її забрать, але положили розтяжки. Благо, хлопці були, які вже були в АТО, вони вже розбірались, розтяжки ці познімали. Приїхали прилучани, поприїжджали ми. Ми її бігом витягли.

Вони й пальне залишили?

Все залишили, тільки що розтяжки поставили. І ми її витягли, поміняли резину прямо там, у Хаїсі. Це дуже бистро все робилось. Я не думав, шо може бистро так робиться, наче у Формулі-1 [*сміється*]. Витягли і.. він, по-моєму, сам поїхав. Він [автомобіль] сам бігом поїхав на Прилуки. Бо там були боєприпаси до САУ. Іще ми трохи розкидали, скидали їх збоку, бо не могли витя[г]нуть, машина повна, снаряди ці важкі. Гільзи, снаряди і порох. Ми ще там трохи підпалили кучу. Ну треба було, ми їх не могли забрать, бо дуже швидко, і їм не хотіли віддавать. Підпалили, вони гепнули там; взрива як такого великого не було.

Там в Хаїсі ж ніхто мабуть і не живе? Там ще раніше ж, по-моєму, люди повиїжджали.

Ні-ні-ні, вже нема нікого. Вже років.. послідня людина років 15 чи 17 [тому] виїхала. Нема там нікого.

Просто хати залишилися..

Та вже й хатив немає. Дві-три хатинки може ще й єсть, так, до половини. А так хтось би підпалив раз, підпалив би другий раз. І як вони робили засідку нам..

У Хаїсі?

Да. Вони ждали там.. Вони вже знали, шо ми сюдою катаємся, через Смолове катаємся. Вони все время засідки старались робить. Хлопці підпалили Хаїху. Вона вигоріла тоді повністю. Ну все ж чисто стало, прозрачно.

Це росіяни підпалили?

Ні, ми. Нам якось їздить треба було, а ми дуже опасались цього.

Раптом хтось засяде, підіб'є.

Ну так якось.

Дрони не заважали їхні? Бо колони ж, як правило, супроводжувались.

Дрони.. Нам якось ні.

Військові, до речі, користувалися дронами наші? Чи не було?

Ну ти хлопці, які були в нас, ще нічого [в них] не було. Це «Джавеліни» були, це шось такє було. Потім раз бригада приїхала, я так поняв, не ЗСУшні, а як добровольці там.. Ну ми на них казали «модні». Бо вони приїхали всі на джипах – джипи «Тундри», там великі ці джипи, Форди. В масках, в усьому.

Це не «Карпатська Січ» часом? Наче в Монастирищі казали, шо там вона була; правда, пізніше вже.

Ну вони пізніше й приїхали. Я вже не пам'ятаю, коли вони приїхали. Вже тепліше було на вулиці. У них і дрон був великий. А в нас.. а в нас ніякого дрона не було. У когось із місцевих був маленький дрон, власний. Ми могли на половину дороги до Хаїхи, попід дорогою ми їхали, ставали там біля степу. Тіпа ховалися. І тим дроном ми могли долетіть..

Степ – це в смислі поле чи?

Да, це поле, там трохи непаханої землі чуть-чуть поостававалося, раніше називалось степ. Ми туди могли доїхать, це півдороги до Хаїхи з Парафіївки. Ото тим маленьким дроном злітать у Хаїху, глянуть – [чи] нема ничого. Бо одне время там ми опасались уже. І військові, і ми опасались такого. Оце і все. А так, я щитаю, не заважали їхні дрони нічим. Да їх, по-моєму, в самому началі їх не було навєрно. Висіли, у небі висіли якісь штуки. Всі думали, шо то дрони, ну от в наявності отак ми їх не бачили, не чули толком.

А їхні літаки, вертольоти?

Вертольоти да. Кожну ніч, практично кожну ніч вони літали. Так вони Парафіївку не цепляли, вони за Парафіївкою пролітали у сторону і Великої Дороги, отудою на Велику Дорогу і летіли.. у лісі вони стояли за Ічнею там.

А, отуди до Припутнів.

Припутні. Кожен раз я виходив, дивився. Із Великої Дороги оддзвонювали, казали коли ранених забирали [росіяни], коли привозили даже дизпаливо вертольотами. І боєприпаси привозили. Це мені дзвонили хлопці, казали. Це вони практично через день літали.

[*кореспондент переказує відому йому інформацію про рух російських вертольотів долиною Удаю*]

Понизу [летіли]. А так над Парафіївкою не літали вертольоти. За [нею] – да. Практично, я ж кажу, через день чи через два дні. Два штуки летіли, через 40 хвилин вертались назад. Практично все время було однаково. Ми ще з хлопцями..

Казали, шо було й більше. Мені говорили, два було тіпа транспортних, а два військових, шо два сідало, а два кружляло..

Два військових завжди було. Ну я не знаю, я чогось [пам'ятаю] два. Один військовий, один транспортний. На Велику Дорогу летіли отак через Рожнівку. Над Рожнівкою завжди два летіло, один транспортний, один бойовий. Такого більш не бачив.

Добре. Звільнення чим вам запам'яталось? День звільнення чи події, які були напередодні, після.

Нічим, ми ще з хлопцями поїхали, заложили одну міну.

Це під час виходу [російських колон]?

Да, перед цим.

Ви польові дороги мінували?

Да. У селі ж ми нічого не мінували. Саме ближче, шо ми мінували, це на переєзді Смоловському. За Терешихою переїзд залізнодорожний[1]. Оце саме ближче ми там. І перед Мартиновкою. В селі ніколи не мінували – не дай Бог, люди чи ще шо-нібудь.

Ви самі ставили міни, чи військові ставили?

Зразу самі ставили. Ну лічно я не ставив, я не буду казать. Я помагав усе, яму копав.

А, ті [ставили], хто вже мав військовий досвід.

Да. Мій кум дуже харашо це все робив [*посміхається*]. І разом з військовими ставили. Скільки ж у нас їх було? – Чи дев'ять, чи одинадцять чоловік.

Це одні й ті самі були, чи вони змінювались?

Ні, практично одні й ті самі були хлопці. Їх там уже з половини, по-моєму, уже й немає в живих. Хлопці дуже гарні були. Ось один, до речі, приїжджав недавно. Їду я по роботі, спішу, їду в сторону Южного. Приїжджаю в магазин – якесь лице мені знайоме показалось. Блін, думаю, вернусь. А він теж сів і отак якось дивиться. Ну машини ж то помінялись, я їздив на білій «Тойоті», [і] він їздив тоді на білій «Тойоті» такій самий. А в нього друга машина, в мене теж друга. Я вертаюсь, а він вже назустріч виходить. «Морячок», ну звали його «Морячок». Привіт – привіт! Стали, обнялись, де що – поговорили. Він каже: чесно, їхали на Ніжин, можна було другою дорогою поїхать, а так захотілось сюдою поїхать, думаю, ще може когось і побачу. Так зустрілись, п'ять хвилин посиділи, каву попили, і роз'їхались. Хлопці були дуже гарні, усі толкові хлопці були. От реально з ними можна було і не бояться нічого. Такі і дружні всі, і такі.. Їм тут місцеві дівчата, та й хлопці, й дівчата і їсти завжди готовили. Під'їдали вони там все время у кафешці в нас. Такі толкові хлопці були.

[1] Переїзд через залізничну колію Парафіївка-Григорівка-Бахмач.

Так шо вони тут і гостили в Парафіївці.

Да. Були такі дні, що вони додому вобще не їхали, ну, на Прилуччину туди. Не получалось же ж і виїхать. У когось із нас вони ночували.

А от у вас, ви кажете, дві сім'ї жило. Це мабуть не весь час окупації чи так сорок днів і жили?

Да сорок днів і жили.

Не важко було?

Да важкувато [*сміється*]. Ну чесно, трохи було важкувато. По-перше, шо дітей багато, оцей тарарам. Я ще й переживав, іще оця колона, яка їхала – сто сорок скількись одиниць техніки.

Через Парафіївку?

Да. Вони якраз зупинились у нас напротів двору. Получається, траса нижче, а мій двір під горочку так чуть вище. І вони зупинились, я якраз на роботу збирався.

Вранці, навєрно, було?

Так, вранці. Я чую: гуде. Я бігом умився, в одних штанах, голий торс – вийшов з полотенцем на голові. Ну, штани бігом надів, ще голову витираю. А вони їдуть, і так, я запомнив, на БМП пулємьотом наводить тіпа на мене. Ну не стріляв, нічого, просто вів. Він [російський солдат] провів, подивився, шо я стою в одному цьому. А я вийшов ще під двір. Дружина кричить: [*посміхається*] «Зайди, гад, у нас ціла куча дітей у хаті». Я ж то не виходив так нікуди, так вийшов на поріг, став, дивлюсь. І щитаю собі. Прощитав усе.. Не все, точніше, а прощитав скі[ль]ки – і вони зупинились. Ну вони не заходили ні в двір, ніхто нічого не заходив. Постояли вони.. хвилин 15 по-моєму, не більше. Може й менше. Я одне шо ті[ль]ки сказав, кажу їй [дружині]: «Дітей туди, в дальню комнату». Ну мало лі шо. «Одкрийте, – кажу, – вікно» – ну, вдруг чого, щоб могли повискакувать діти. Там далі погреб, шоб у погреб зразу. Ну вони [росіяни] спокійно, вони шось обсудили своє, деякі росіяни ще спішились: хто ходив просто попід технікою, хто в техніці сидів. Поїхали вони потім. Ну вони заблукали, я ж кажу, [що] вони їхали по старих картах по ціх. І вони вернулись і поїхали проз Хаїху[1], частина поїхала, бо тудою і вела так дорога.

Це була та, шо найбільша колона, казали, що верталась вона.

Да, да. І основна маса поїхала .. назад на Терешиху. По-моєму, так, я вже призабув. Ну частина поїхала через Хаїху точно, а частина назад [рухалась] на Васильовку. А, вони, по моєму, через Софіївський переєзд[2] тоді поїхали. Ну вже, чесно, призабув трохи.

[1] Тобто повз, через Хаїху.

[2] Тобто переїзд через залізничну колію Парафіївка-Бахмач біля хутора Софіївки.

31-го березня, це був вихід найбільшої колони. Як ви, реагували на його чи просто фіксували, наскільки було можливо? Чи взагалі не пам'ятаєте останній день їхнього [росіян] перебування?

Ми, я ж кажу, ще поїхали, вспіли закопать міну одну. І все. І вже ми поїхали туди, ну[1] дуже близько не під'їджали. Ну як близько? Ми були від них десь 500-700 метрів. Воно все гуло. Тисячу, ми щитали, скільки техніки було. Не помню, чи тисячу двісті, чи тисячу чотириста.

Це в районі переїзду?

Да, вони йшли через усю Мартиновку, через Смолове на Терешиху, на Рубанку і відступали туди. Техніки було дуже багато, ми хотіли більше чого побачить, не все видно було нам. Ми пустили дрона, ну в них стояли глушилки; дрон вобще нічого: він підлітав [до колони] – камера зразу одказувала на дроні, ми ничого не бачили, а потім і дрон падав. Ми лізли забірали його. Він недалеко падав, там глушилки в них хароші стояли.. Лежали ми щитали ту техніку довго. Ничого ми не робили, ми ничого й не могли зробить – така кількість техніки..

Так шо ви, цілий день лежали?

Ждали, да. Ми все щитали, все дивились. Ще й, ну цікаво було, це з одної сторони.

Вони мабуть же не однією колоною йшли, а так частинами?

Практично колона була непреривна. Були розстоянія між ними там невелике, ну практично одна велика колона йшла. Уже з Терешихи.. Ну були там по 200, по 300 метрів розстоянія між ними іногда. А так практично одна колона ішла, ішла і йшла.

Це тоже через Софіївський оцей переїзд.

Ні, це вже не через Софіївський, це через.. Смоловський переєзд сюдою, куди вони і йшли туди.

А виходили вони всі з [села] Мартинівки, тобто з інших доріг вони не приєднувалися [до колони]? Чи важко сказати?

Як? Вони приєднувались, ті[ль]ки ж вони у Мартиновці вже сходились у кучу. Перед Мартиновкою.

Бо чого я питаю, бо у Крупичполі, там Сваричівка, Вишнівка мені говорили, що в колоні було близько 800 одиниць. То я думаю, звідки така розбіжність. Може десь іще вони підходили з інших місць?

Тисячу двісті чи тисячу чотириста! Ми щитали, я щитав, хлопці щитали лежали. Помилки ніякої немає, тільки чи тисячу двісті, чи тисячу чотириста.

Ну більше тисячі. Да, ті ж самі цифри називають і в Дмитрівській громаді – тобто Рубанка там, Гайворон, вони теж говорять про таку цифру.

Правильно, там люди теж щитали.

[1] Відповідно до особливостей говору регіону, тут і в деяких інших місцях розмови «ну» вживається в значенні «але».

А от на Ічнянщині – там чогось наче трохи менше получається. Цікаво, чому така розбіжність. Ну ладно.

З Більмачівки, оце ж із Крупичполя вони виходили. Ще ж їхні трохи отут стояли вони у Максимовці. Там наші хлопці, бій був якраз. Крєпкій [бій], я тоді переживав..

Перед виходом [росіян із регіону]?

Ну ще задовго до виходу. Там хлопці трохи дали [росіянам]. І наших налякали, ну наші всі цілі, слава Богу, остались. І тоді «Тігра» якраз забрали наші, два чи три «Урала» забрали. І теж один був з провізією. Це все повезли на Прилуки. Я ще супроводжував до Ічні, потім вернувся назад. Ну для нас великий [бій] був, хлопців наших було.. чи 13 чи 15 чоловік всього.

А там же, по-моєму, й танки були наші, пару штук. Чи не було?

Тоді не було. В той день не було. І танки наші промазали, єслі чесно, куди вони стріляли. Ми такого ожидали од них, шо це страшне. Ну вони насипали, насипали, ми так обрадувались.. Ну про це не нада казать. Наші Збройні Сили найкращі.

Добре. Ну, і після 31-го [березня] ви зразу вернулись на роботу чи..

Я кожен день був і на роботі. Я зранку приїжджав на планьорку, якшо все було добре, і з планьорки.. Як такого руху у нас не було. Мінімальний був – молоко, там доярки, сторожі, працівники.. отак якось так. Самий мінімум.

А з пальним не було проблем? Бо це ж на роз'їзди чимало треба.

Пальне ми все забірали в росіян. Сорок днів я не заправлявся на роботі ни разу. Ми все забірали там. Ми ж, ну як підривали, ми зразу приїжджали, техніку яку можна було буксірувать або їхать – ми зразу визивали прилучан. Вони приїжджали, пробували забірать, тя[г]нуть. Ми все в них забірали, все.

А так бензовозив не траплялося?

Бензовози.. Два рази траплялись, вони згоріли в нас. Ну так получилось [*сміється*]. А в основном зливали, я даже не стісняюсь цього слова. Зливали.

Ну зрозуміло, це ж ворожа техніка.

Зато у їхній техніці були і дитячі ігрушки, і.. от казали по телевізору: тягли там унітази, коври. І я зразу думав: ну наша тіпа пропаганда, обман, фейк. Це все правда! Бачив на свої очі – дитячих іграшок міліони було. Вони везли.. вони брали все, шо можна було брать. У мене була, я оддав у поліцію, ми підбили.. щас спомню.. танк, по-моєму, чи БМП.. По-моєму, танк був. Лазили по ньому, і зразу ж определяли: де був, в якому магазіні був. В одному з танків електроприлади були, нові: автомати, пускатєлі оці, лампочки там, розетки. Це, кажу, грабили електромагазін. В одному на[й]шов, чого я і пошов, печать фірми, «Ухта» називається, сєть заправок «Ухта». Це Харьковська область. Ну це був один із наших первих

танків. Як вони могли там буть і за такий короткий час [сюди доїхати]? Це один із самих первих танків наших був! Ми не могли понять, откуда в них у танку була печать заправки «Ухта» оця, харьковська.

Це в перших колонах.

Це навєрно чи первий, чи другий наш танк був. І вже в ньому була печать «Ухта» харьковська. То єсть як він з Харьковської області попав до нас дуже швидко. Якось так воно було інтересно нам. Ну треба вона та печать, я її оддав, уже потім. Ігрушок дуже багато було [у російській підбитій техніці], жіночої білизни в одному БМП було сті[ль]ки.. Ми по-своєму сміялись, я не можу казать, хто їхав. Просто забитий БМП був жіночою білизною. В одному БМП була тактична одежа: штани отак, мактечівські; ми чогось подумали, що вони грабонули десь мактечівській магазін. Там одежа гарна в них, якісна. Одежи було багато. В одному танку.. ні, в БМП, понаходили прийомщики металолома. Ну, не прийомщиків [*посміхається*], а на здачу готовили. Окремо лежало серебро. Вони виривали пускатєлі, тоже автомати, ті[ль]ки старі оці, оттуда виламували мідь, шо там – алюміній, і серебро окремо скучене було. Думали: довезем додому – здамо колись. Ну не так сталося. Було, різне було в танках і в техніці, багато чого різного.

Ясно. Тобто трофеїв у вас було чимало. Ну і квітень місяць. Тоді, мабуть, військові відійшли і все стало на свої місця. Чи не зразу?

Військові які?

Ну наші військові пішли на схід після звільнення.

Да. Всі вже порозходились. Хлопці поїхали [військові]. Наші хлопці теж поїхали.

Були якісь зміни в охороні об'єктів, ну там техніку ж мабуть ревізували.

Техніку в нас спалили в організації ж тоді. Дорога, хороша техніка згоріла, ми тільки її хотіли поставить, купили. В тих складах [згоріла], в Терешисі. Не було вже сенсу [там] ставить сторожів. Да й хлопці із-за ціх, короче із-за росіян, можна сказать, помер сторож. Він був на діалізі[1]. Він працював, він ходив до послєднього на роботу. Йому треба було на діаліз, а діаліз у Чернігові – виїхать туди ніяк було. Ті сторони були всі в окупації, він не міг проїхать. І він сидів ждав, на роботу він ходив, поки не одказали почки повністю. Гарний дядько був дуже.

Як його звали?

Анатолій. З Терешихи. Фамілія Каптьол, Анатолій. Хороший чоловік, практично до посліднього ходив на роботу. От він із-за них не вовремя виїхав. Уже як

[1] Діаліз – медична процедура, проводиться пацієнтам, у яких повністю або частково перестали працювати нирки. Це процес штучного видалення шкідливих речовин та надлишку рідини, які накопичуються у ході життєдіяльності організму.

вони [росіяни] одступили, уже все наладилось, вони поїхали в лікарню, а вже було пізно. Йому якраз чи 25-го чи 24-го треба було їхать на діаліз, ну так і не получилось. Ото сорок днів отих дало своє. …

І після того [після звільнення] ви вже працювали, як працюєте?

Ще пару раз виїхали на поле, міни знімали. Ну вже не я знімав, я тільки показував, де. На дві міни ми із шефом поїхали – і як ми не наїхали на них?! Ми проїхали там в одному місці біля Терешихи. Ну то не наші були вже міни.

А, то росіяни тоже ставили?

Да, да. Ми їх там не ставили, сто відсотків. Ми ті[ль]ки проїхали, ще нас знесло так; коли звонить знайомий, каже: ви обоє в рубашці родились. – Чого? – Зупиніться, каже, акуратно пішки підійдіть. Дві міни лежало, і ми, колеса в нас стягло: отак міни, а отак ми проїхали. Получається, кажде колесо 20 сантиметрів од міни [було]. Потім ще одну міну найшли, їхню.

Це вздовж дороги вони ставили. Це мабуть при відступі?

Скоріш всього, шо так.

Так же вони дороги не мінували.

Вони не мінували нічого. А назад уже [як відступали], я думаю, вони мінували, бо на одному переєзді їхній розміновщик підірвався. Він до переєзда доїхав передом, ну на танку ставиться така.. Розміновщик називається. Такі там і діски, разни цієї пристосування. Доїхав до мостка передом, розвернувсь, і поїхав задом. І попав на нашу міну. Я даже не знав, шо хлопці там замінували, я не думав, шо туди мог хтось поїхать. А вже хлопці потім розказували, кажуть: от всі думають, шо туди ніхто не поїде, а хтось да поїде. От якраз так і получилося. Розміновщик підбився, практично цілий танк був, все. Його ще хотіли зразу забрать. А потім наші хлопці.. там танк іще стояв. Наші хлопці приїхали на поле, чи добриво вносить, я вже не пам'ятаю, шось робить – а танк мішає переїхать. Крутились-вертілись, там же ж фотографірувались біля нього; дивились, лазили біля цього танка. Нічого ж не зробили, у стволі був снаряд, вони побоялись там шось дьоргать. Потім приїхали розміновщики.. А, не так. Приїжджає трактоpіст, і каже: міна біля танка лежить. – Як міна? – Я, каже, на неї наїхав. Я кажу: «Як ти на неї наїхав, ти ж зірвається должен був?» Каже, не знаю як; а воно грязь дала своє. І, може, якийсь брак був – вона роздулась, уже тіпа як стала в бойове, должна була зірваться, шось їй не дало [вибухнути], вона роздулась і так трохи на бока. Уже як розміновщики приїхали, ці перві, вони подивились. Каже, ми її трогать не будем, бо вже її даже опасно брать у руки, а ваш хлопець, шо в тракторі [був], він, каже, не в рубашці родився, а в брезентовій рубашці. Вона должна була зірваться, вона вже надумала тіпа взриваться, чого вона.. Під'єднали детонатор і зразу зірвали її. І ще потім раз.

Так це була наша міна?

Ні, це була не наша. На нашій міні підірвався їхній танк, і вони, видать, взнали, шо ми приїдем, і вони бігом замінували по-новому, думали, шо будем забірать – ось і наїдем. А там не було як приїхать забрать цей танк, він цілий, гарний був танк, бо там була все кругом грязь. Цей танк саме довше і знаходився на цьому місці. Уже як підсохло, як могли приїхать забрать, уже наші трактора виїхали на поле. І оце трактор зацепив її.

Приїжджали, КАБ лежав у нас на полі, біля Софіївського переєзда.

Бомба?

Да. Не взірвався він по одній простій причині: забули детонатор укрутить.

Це наш навєрно? Росіяни ж наче тут не кидали.

Наче не кидали, ну й я думаю, шо наш, бо я ще їздив собірав тії куски бомб, 250-ток, які вони вначалі скідали. Ну вони дуже промазали.

А вони на поле попали.

Да, всі були на полі. Я пособирав, у металолом викінули. А КАБ цей вобще не зірвався. Здоровий був, це ж чи 500 кілограм чи скільки його там було. Теж сапери, ну, розміновщики приїжджали, взривали його.

Довго розміновували поля?

Довго. Особенно тиї поля, які були – Смолове, до Мартиновки, там довго. Там і щас попадається то те, то те.

Так ви мабуть тоді і не засівали їх у той рік? Чи пізніше просто засівали?

Ні. Одне поле точно не засіяли.. два, по-моєму, поля були не засіяних. Не пам'ятаю вже. І щас попадається. Ну щас уже більш таке: обламки попадаються, куски моторів попадаються. Снаряди уже повибірали раніше, міни повибірали ще раніше. В тому році [у 2023-му] одну міну.. Ні.. в цьому році хтось із хлопців найшов у Хаїсі міну. Міна 100 відсотків не наша. Ми не ставили там, ми принципіально їх не ставили, мін там. Там кроми ото йожиків нічого не було. Бо нам і самим була вигодна ця сторона, шоб їхать. А звідки там міна взялась, посеред села? Ми тудою їздим. Вона була посеред села, тільки на обочині. Чого і шо то за міна – нихто ничого не знає. Да, в цьому році, посівна якраз була, да, кінець посівної був..

А як її [виявили]: побачили?

Хтось із місцевих шось чи дрова поїхав пилять, чи шось робить – не готов сказать. Мені подзвонили, сказали, я приїхав, но вже передо мною машина розміновщиків уже була там. Я приїхав, [коли] вони вже собрались. Її забрали цілою, видать розкрутили, там не взривали.

Ясно. Так що наслідки колон ще до сих пір відчуваються.

Відчуваються. В тій стороні од Мартиновки до Терешихи вони ще довго будуть відчуваться. Там техніки дуже багато побитої було. І взривалась.. З БМП

ми тоже витягли посвідчення прикордонника, нашого українського. З російського БМП витягли і я його при першій можливості оддав поліції. Чого воно там було – хтозна. Карти були, я їх держав у руках, дивились ми. Карти [ці] теж у прилучан, у хлопців. Вони ж видать навєрно здали туди [*нерозбірливо кілька слів*]. Документи росіян були, посвідчення різні. Ну я не щитав за потрібне їх оставлять [у себе] – вони мені не потрібні.

Добре, дякую вам за інтерв'ю. Вибачте, що забрав ваш час.

Та ні, все добре.

Ваша інформація буде збережена для історії.

Запис П-41
(*спогади*)

Респондент: Гордієнко Тетяна Іванівна
Рік народження: 1961
Професія, соціальний стан:
Стать: *жінка.*

Ранок 24.02.2022 року не відрізнявся від інших ранків лютого місяця. Подзвонили чоловіку, що росіяни зранку стоять колоною при в'їзді у село Парафіївку, але коли він поїхав на роботу, то підтвердив – війна. Чоловік приїздив тільки на обід та щоб взяти продукти. Вдома була сама, так це страшно, що не знаєш, що чекати далі. Наш будинок знаходиться недалеко від траси, [і як] тільки шумить, так очі самі повертаються на дорогу. Спочатку рахувала, скільки їде та яка техніка, а потім рахуєш – та із страху забуваєш її кількість.

Через три дні із роботи сказали, щоб вийшла приймати гуманітарну допомогу військовим. Люди зносили продукти, одяг, ліки. Десь в обід стала їхати велика колона росіян: танки, БТР, на яких сиділи в основному «вузькоглазі» солдати, автомати були направлені на будинки. У центрі села по обочині ідуть діти-старшокласники та знімають на телефони, це був жах!

Так як колона проминула перехрестя та поїхали замість Хаїхи на с. Іржавець, але зрозуміли, що помилились, стали вертатися в село, то получився рух по двух полосах дороги (на в'їзд і на виїзд). Ми із вікон нарахували 170 одиниць! Тільки Бога молили, щоб усе було добре!

Те, що порозбирали в магазинах продукти, за це не дуже переживали, але були проблеми із хлібом. Хліб стали пекти в пекарні, яка знаходиться в

приміщенні селищної ради. Але змогли випікати хліб. Селищний голова мабуть всі телефони пообривала, щоб найти борошно, дріжджі.

Після того, як в березні стали заходити наші воїни ЗСУ, з'явилась надія, що буде добре. Я виносила випічку, як вони стояли в кінці села, довго пам'ятала стомлені обличчя.

Життя в селі стало налагоджуватись. Невтішні новини, пережите не стерлось із пам'яті. На пам'ять приходять слова пісні: «Хотят ли русские войны!», але росіяни цього не розуміють. Хочеться, щоб закінчилась війна, а воїни вернулись додому живими, щоб менше було горя та сліз.

Запис П-51
(спогади)

Респондент: *Анонімно.*
Рік народження: 1953.
Професія, соціальний стан: *пенсіонер.*
Стать: чоловік.

24 лютого [я] був дома. Телевізор працював у нічний час, із ранку мені подзвонила невістка Ольга […][1], і сказала мені, що Росія напала на Україну. Вона із внуками […][1] побігла ховатись у підвал до знайомих. Чернігів сильно бомблять, багато будинків пошкоджено, вони горять. Таке повідомлення було для мене несподіванкою. Все-таки не вірилось, що росіяни напали на нас.

На другий день 25 лютого із ранку дивився телевізор, інформація була одна. Бойові дії на території України.

В 7 годин зібрався і пішов у магазин купити хліба. По дорозі йшло іще кілька чоловіків і жінок. Ішли мовчки. Коли підійшли до центральної вулиці ім. Шевченка, то побачили, що по дорозі йде російська колона бронетехніки. Ми були всі в шоковому стані: як же так, що вони так швидко рухаються без бою на нашій території? На всіх танках, бронетранспортерах, автомашинах «Уралах» була одна буква ~~Z~~, намальована білою краскою.

Від такої несподіванки жінки побігли ховатися в магазини. Перша колона проходили без ніякої зупинки. Російські солдати були одіті в теплих куртках, по верху були бронежилети, обуті в кирзові чоботи. На бронетранспортерах і БМП

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

вони сиділи на броні із автоматами і ручними кулеметами, які були направлені наліво і направо. Рух колони йшов без остановок.

Ми стояли від дороги всього 5-7 метрів, нам було дуже видно, що в колоні їдуть зовсім молоді російські військовослужбовці. Один із жителів Парафіївки, молодий мужчина, став на проїжджій [частині] дороги назустріч БТР-2, але [машина] на нього не пішла. Потім стало відомо, що він був п'яний.

В кінці села Парафіївки велика колона російської бронетехніки зробила остановку. Стояли із 11 до 12 годин, а потім рухались в сторону Ічні. Один із жителів села заліз на дерево і считав кількість техніки в колоні, насчитав 111 одиниць.

В другій половині дня, коли сонце почало заходить, під'їхало по дорозі 2 машини «КамАЗ» із понтонами, в них у кабінах сиділо по три російських військовослужбовців, один із них був одітий в бронежилет, і був із автоматом. Вони мене спитали, що це за дорога і куди веде. Я їм отвітив, що вона йде на Іваницю, а їм нада рухатись на Мартинівку. Військовослужбовці були всі молодими. Я їм сказав, що їдуть вони на свою смерть. Один із них мені сказав: «Дед, не говори нам так, у нас такая мощь, и мы движемся на Киев».

Іваниця

Запис І-11

Респондент: *Анонімно.*
Рік народження: 1962.
Професія, соціальний стан: *тракторист.*
Стать: чоловік.

Основний зміст. Проходження російських колон через Іваницю. Обстріли і поранення місцевого жителя, його евакуація і лікування, розповідь про інших поранених в ічнянській лікарні. Підготовка погребів для укриття. Життя селян у період пересування навколо російських військ. Загибель українських військових під час мінування мосту.

Перше наше питання таке просте: чи передбачали ви (а може передчували), що може початися війна, ну саме це вторгнення росіян [24 лютого]?

Да ні. Не передбачали такого. Утром почули шо вже.. та на другий день начали, ото танки торохтять, кажуть – всьо, наступи пошли.

Добре. Тобто до можливих військових дій чи якоїсь окупації ви не готувалися, тобто нічого не закуповували, не передбачали евакуації, нічого?

Ні.

Коли і де ви дізналися про початок вторгнення, чи запам'ятали ви цей день чи годину? І що ви можете про цей перший день війни пригадати?

Ну йшла колона оце з Бережівки через Іваницю: чи сто сорок п'ять, наче як сто сорок п'ять одиниць техніки пройшло.

Це в перший був день чи другий?

Ну, 22-го [началось, ну] двадцять третього ішли вони.

На другий день.

На другий день, да. Бо ми ще перещитували техніку, бо там один в АТО воював, дак каже: перещитай, передаси мені. А він десь дальше передавав.

Війна почалась у четвер, двадцять четвертого лютого, значить це скоріше за все була п'ятниця двадцять п'ятого?

П'ятниця, да, да.

А зранку йшла колона чи під вечір?

Під вечір, ну так після обід.

І йшла вона з Бережівки?

Да-да-да. Із Сум сюди.

Хтось попередив вас про цю колону чи ви вже побачили [наближення]?

Та вже ж танки торохтять. З Бережівки вже позвонили на Іваницю, по телефону вже переказали, шо йде колона російських. Ну, вони пройшли, перша колона вобще спокойно прошла, а на другий день друга ішла, там сто семісят п'ять одиниць.

А куди вони слідували? В напрямку на..

Прилук.

У напрямку Прилук? Це на Городню і Ольшану?

Да, да. А тоді вони там десь у Колесники, в Колесниках там вони зупинялися. А друга [колона] йшла, дак вони вже йшли, ну там хлопці якісь вийшли ще випивши, дак направили їх, ото там як їхать на Бережівку, на трасу нову. Вийшли [й] каже [росіянам]: «Їдьте тудою, бо тут вже дорогу розбили». Хлопці наші, дак вони повели їх, на нову трасу отправили. Дак отам доїхать, так один там вийшов, дак з кулемета лупонули понад ним. Каже [російський військовий]: «Будеш стоять – уб'єм». Так він хамиль-хамиль да й...

Це оцім хлопцям сказали?

Ні, другий там один вийшов.

На дорогу?

На дорогу вийшов, він там рядом живе, вийшов на дорогу да й стоїть.

А це було недалеко, да, [від траси,] що він почув?

Ну там мимо автотраси живе, ну скільки – хай метрів сто пиїсят навєрно. Ну чуть же – колона іде, торохтить же ж, і вони вже пройшли, бо там іде якось. Перша йшла [колона], дак вона йшла почти вся одинакова, а друга вже ішла, дак так, помоєму десять ішло перших, тоді через розстояніє там ще, ну вже так, кусочками. А так колона велика, сто семісят п'ять одиниць, а тільки вони йшли такими невеличкими ціми. Дак ото вони з кулемета над головою пустили, тоді там десь на виході ще стріляли. А один їхав з роботи ось із ферми, якраз я виходжу з двору, чую ж – колона йде, і я думав, що будуть їхать, так я в дворі стою [і] мені видно до пам'ятника Шевченка, то мені видно скільки. А це ж бачу – повернули туда, ну я ж вийшов, до сусіда пошов, думаю, там од його може буде видно. І їде машина ж дев'яносто дев'ята[1]. Ну він: «Привєт», махнув і поїхав. Він ті[ль]ки повертає на цю дорогу, шо на Бережівку, а тут колона йде. Так він машину покинув і тікать. Дак вони ото тоже з автомата [по автомобілю] луснули так, ну в бак не попали, а коло бака тут. А тут якраз парк, тополі стоять, то іскри летять по тих тополях. Ну дньом же, ну це десь після обід навєрно було. А тоді ото вона ж [російська колона] пройшла, так він за машину да й тікать додому.

[1] Тобто легковий автомобіль ВАЗ-200099.

А машина була ще справна?

Ну да, вони ти[ль]кі дирку пробили, ничого не розбили, тільки коло баку дирка пройшла. Бак цілий, якби у бак попали, дак могла б взорваться ж.

Ну да.

І трасіруючими пулями, бо як на цьому, дак іскри летіли. Да і все, і так вони пройшли без. А тоді вже як начали бої іти під Прилуками, ішли вони вже назад, тікали.

Через деякий час це вже було?

Ну да, може через тиждень, десь так. А, щас скажу, четвертого березня. Бо якраз мене в той день ранили, це ж перша колона йшла. А я у садіку [тоді] робив, оператор газових котлив, і дєжурив там. А завєдующа сказала: «Якщо шось буде йти, так закривайте, виключайте все – і тікайте».

А садік біля дороги навєрно?

Садік – осьо де школа оце, ну рядом, тоже недалеко від дороги. Ну я ж, жінка дзвонить: таке й таке діло, іде колона. Я собі в котєльні сиджу, в телефоні клацаю, вона дзвонить, каже: «Тікай, бо колона йде, уже ж чуть, шо торохтять». Я виходжу [надвір] – точно торохтять. Я за велосипеда і поїхав додому. Приїхав додому, ну вже так сіріло. Вона [дружина] ще каже: їдь тудою, по тій стороні, щоб не їхав центром. Та я ж центром проїхав да й. Приїхав додому, сюди-туди, коли – їдуть. Чую: якраз сюди до школи доїхали вони, із танка влупили, магазін той розбили, ось «Торговий дім» оце. Тоді тут вони як їхали, дак оце ліва сторона, дак отам вишні стояли, вишні позбивали цім танком, мусорний ящик одсунули, стовпи там дерев'яні були оті стариє, телефонни чи радіо, цїї ж позбивали. І бачу, у мене якраз тут парк Шевченка стоїть, оце сюди на Бережівку пошла, а правій до ставка на ферму прошла. Я ж стою там, не у своєму дворі, а у другому дворі, бо ми там ще з одним – нема його, вбили на войні, – дак в його там дворище, дак ми погреб поробили, двері познімали, він там не живе у тій хаті, а двері познимали і поробили такі стелажі, шоб вдруг шо – шоб ховаться в погреб. Тоді таку буржуйку зробив я, дньом же, думаю, протоплю, бо в нього діти мали, то думаю – протоплю, щоб воздух був лучший.

Не сиро.

Ну да, ну так каждий день дньом протоплю, воно вже ж трохи обогрівається, просохло все. Ну моя ж туди [у погріб] пошла, я зайшов у двір да стою. Коли бачу – повертають сюди. Я заходжу в погреб, кажу: «Сиди тихенько, бо повернули сюди». А сам вийшов, за сараєм став да й стою, добре хоть, шо я коло забора не стояв. А вони доїхали до сусіда і побачили, шо не туди їдуть. Зупинилися. Вони шось там крутились-крутились, шось клацали-клацали, а тут собака в мене, воно стовп бетонний сів, і воно така десь дирка з-під забора, і собака виглядує і гавкав.

І вони видно побачили, що може [в] тепловізор, і начали од сусідки стрелять, і по забору аж, і достали мене. Ну я стояв за сараєм, од забора десь якраз угол сарая, оце напримєр як сарай стоїть, тут стовп стояв, я стояв отако десь більш метра за сараєм, я даже не виглядував їх, я собі стою, думаю, хай вони. А вони з кулемета як улуплять, бачу – все освєщається, думаю, вже і хати не буде. А там стояв стовп желізний, ну на заборі [опора], ну і пуля попала у цей стовп, і з пулі оця оболочка попала мені в одну й другу ногу.

Рикошетом вроді.

Рикошетом, да, одрикошетило мені сюда. Ну свинець там, у куфайці, зимою ж холодно, так чую шось, а, думаю, в землю попали – це земля полетіла. Коли так ще трохи одийшов, стою, коли бачу – шось тече, я став іти, так ліва [нога] йде, а права не дуже. [*посміхається*]

Ага, отак.

Ну вони полазили-полазили, бачу – одна, друга й третя, [*нерозбірливий фрагмент розмови*] [а] як з цього прийшов, дак вони ото перша повернула, і вони там де куди заїхали, всі порозвертались і пошли на Бережівку. Да і все, а тоді на другий день оп'ять ішла, бо врач мене забрав [і] одвіз у поліклініку тут у нас.

Прямо вночі?

Ну да, ну часа наверно восім [вечора], оце ж весіннє время, вже темно, четверте [ж] березня. Дак колона цяя пройшла, а він під'їхав, мене в машину да одвіз.

А у вас є тут лікар. Це сімейний?

Да, ну він у поліклініку одвіз, обробив; бо він [лікар] подзвонив на Ічню, до хірурга там, він [хірург] каже: оброби рани, а завтра привезеш. То він поїхав обробив рани, позаклеював, все. На другий день же ж опять він до мене подзвонив, врач, каже, так і так, готовся, щас будем їхать. Я кажу[, що] вже одітий, тоді кажу: «Євгенієвич, колона ж іде!» – «Та яка в хріна колона, я на виході Іваниці». Сюди ж їде, коли чую: пі-пі, телефон виключив і тікать. Видно виїхав, бачить – колона, так він ото і назад. Дак аж в обіді виїхали. [Тоді] він Парафіївку, Іржавець, всі села обдзвонив до Ічні, каже, скрізь тихо, поїхали. Так ото мене одвіз у лікарню.

Через Качанівку і Парафіївку, да?

Ну, Парафіївку, а тоді Гужівка, Іржавець – і одвіз мене.

А там не було колон. Ясно. Довго лікувалися?

Та там [в Ічні] повитягували, з тиждень побув. А тут більш місяця навєрно, ну воно мені сюди в ноги позаходило осьо, у цьому місці [*показує*] почті насквозь вийшла. А друга [куля] тут осьо.

В Ічні там тоже. Мене оце ж Лещенко привіз, тоді із Монастирища привезли мужика, дак вин їхав, він сам київський, а теща там жила, там [у Монастирищі] дача в його. Дак тоже їхав він на Київ, ну ото якраз із Монастирища через трасу Прилуки-Нєжин.

Да, да, перехрестя.

Сюди на Биков, і там якесь село перве, доїхав, каже, і побачив БТРи. Дак він розвертаться і тікать, а вони навздогон йому [стріляли], пробили руку тут. Ну він ще вспів до Монастирища приїхать і вже там.

Це навєрно Яхнівка там або шось таке.

Та я не буду казать, я не знаю. І він же приїхав у Монастирище сюди в центр, і каже, ну шоб спасать, дак ото одна жінка за платок да йому руку перев'язала, і мужик був, так за його машину, дак ото одвезли.

Так ви разом лежали, получається?

Да. Із Крупичполя там один тоже мужик лежав, ну він якось лежав у другій палаті, тоді до мене перевели його. Так тоже, каже, їхав він машиною, ну я так поняв, [що] зять сидів за тестем, а жінка за [дочкою], ну впереді, а дочка видно ззаду. Ну той же каже, їдем, ну їдуть же ж кацапи з цієї [колоною]. Ми, каже, зупинилися, коли як улуплять з автомата по їх. Я кажу: лягайте, лежіть наче мертві. А вони ж ідуть, зразу вистріли були, а тоді ж ідуть. Підходять же [російські військові] до машини, ми ж лежимо всі наче мертві, ну там видно командір [їхній] каже, бо ще з матюхами каже: «Казав вам – не стриляйте, чотири трупа». І вони раз – і пошли. Вони поїхали, а ми, каже, за машину да й тікать. Дак жінку на смерть убили, вона впереді сиділа, у дочці шість чи восім пуль тоже рани, ну а цього ж чоловіка ти[ль]кі ранили, а зять, ззаду видно сидів, дак йому вобще й царапинки не було. А жінку на смерть убили.

Шось таке я вже чув по тих селах, я там уже записував інтерв'ю, шось таке було. Ясно. І кажете, ви близько тижня лікувалися, да, чи більше?

Да місяць навєрно. Це я тільки у лікарні [ічнянській тиждень], бо тоді перевели мене сюди, у свою клініку, ну поліклініку [в Іваниці].

Тобто ви вже тут лікувалися?

Да, да.

Ну повноцінно ще ж не ходили, мабуть?

Ну ходить, да трохи возили, а тоді потроху став ходить. Воно ж кістки цілі, а ті[ль]ки мищци побиті були, Дак трохи погано, на костилях так сюди-туди.

Ну да. І після того сюди [в село] вони вже не заходили. Чи заходили ще у кінці березня?

Ні, не заходили. Ну оце, як я вже в лікарні був, вони ще йшли.

Ще йшли тоді?

Да. Утром тоді йшли, оце ж тоді пока мене вже в обіді він вивіз. А тоді ще йшли, ото від Прилук як тікали, так вони ще йшли колони, тільки вони вже йшли маленькими, в розбєжку, щоб не велика колона.

Ясно. Тобто за цей час, пока вас не було, рух колон уже припинився, вони вийшли. А виходили вони у напрямку на Бережівку?

Да, да, ну вони сюдою йшли [на Прилуки], вони сюдою й тікали.

Ясно. Дякую вам.

Як із Припутнів вони ішли, дак вони ж по тий стороні, тудою йшли вони, тудою вони й тікали. Там ото коло Рожнивкі, там ото ще як село, забув.

Більмачівка, Максимівка.

Да, Більмачівка, там бої ішли тоді ж.

Ну да, тут боїв не було, получається.

Ні, ото тільки під Прилуками, і ото вони влупили тут. Тут машина перевернулася, чи вони самі її кинули на хер, оцей «Град». Так взорвали ж, вони самі й взорвали.

Під Іваницею?

Ну да. Ні, під Іваницею наші взорвали, а туди дальше трошки до Городні, дак там танк. Вони, кажуть, самі взорвали, бо і башню там взорвало, вони [росіяни] довгенько стояли.

Ясно. Як люди реагували на ці події, от ваші односельчани, шо можете такого пригадать? Була якась організація тероборони, якісь формування чи не було такого? Чи ви туди не були задіяні?

Ну як, в кого, в охотніків, у кого оружиє було, дак ходили. Ну вже після колони тиєї, поки там порозбігались, дак вони отам зробили тіпа блокпост на в'їзді в село.

Якихось диверсантів, дезертирів не затримували?

Ні.

Не можете сказать про це нічого.

Не було.

Не було, ясно. А як взагалі життя села у цей період, от колони ідуть, магазіни працювали – [чи] не працювали?

Та не працювали.

Не працювали торгові точки. А світло, газ, електроенергія?

Було все.

Мобільний зв'язок?

Все було.

Все працювало, да. Ясно. Тут вони [росіяни] не зупинялися?

Ні, вони ото проїздом, шо туда проїхали, шо назад проїхали. Правда, як ішли назад, так, кажуть, вийшли за село, отам стояли вони, дак ще ходили там по селах їсти просили, ну зразу в село заходили, дак просили їсти.

З того краю, да?

Да. Дак, а де ти дінешся, [*сміється*] як з автоматом ходять, даси їсти.

Ну да. Ясно. Як переживали ваші родичі, члени вашої родини ці події?

Ну як, як і всі.

У погреб приходилось ховаться?

Я ні, тільки ото вже як ранився, а так я не був.

Ясно. Які найбільші труднощі переживали, ну крім поранення?

Більш ніяких.

Так нічого не було? А скажіть, по повітрю шось літало? Дрони, мабуть, може вертольоти? Нічого так не було помітно?

Тут ничого не було, а як у лікарні був, дак казали, що вертольот літав без світла, без ніде нічого.

По тих селах, да?

Да. Ну сюди в сторону ото десь Крупичполя, Дорогинки, не Дорогинка, а як це там.

Томашівка, Андріївка.

До Томашівки.

Добре. А от ви лікувалися, чи були труднощі з медикаментами, для лікування потрібні ж медикаменти: чи все вдавалося дістати, чи запас тут був достатній?

Ну, запас був, я ж в Ічні, дак був. А вже сюди перейшов, дак шо там, главно на операцію там шо – там то уколи, то температуру гнало, то збивали. А тут уже ж мене виписали, то вже все нормально.

Ускладнень не було, труднощів таких не спостерігалось?

Не було. Ото тільки перев'язки та і все.

Із хлібом не було перебоїв, як у вас було з хлібом?

Ну, з хлібом було трудненько, не возили. Ото ж із Прилук їхали, порозбивали там машини, поубивали цих. Були труднощі з хлібом.

Ясно. Це поки колони не пройшли, навєрно, да?

Ну да.

Чи відчувалась взаємодопомога людей під час цих військових дій, окупації?

Ні-ні.

Не було такого. Як раніше жили, так і потім?

Да.

Ясно. Ну і останнє питання. Як ви оціните наслідки перебування окупантів у вашому селі, як це вплинуло: матеріально, психічно, морально?

Ну смотря для кого. Є нєкотори, да, як у мене жінка, то тая дуже важко це переносила. А як по мені, хоть і ранили, ну мені якось так не дуже я: аж жѝвий – жѝвий. Ну по забору оце у мене сорок дев'ять пуль я перещитав, по забору [попало]. Увесь забор, як начали з кінця. І собаку вбили, ну це собаку вони побачили ото видно.

Ясно. Забор уже, мабуть, поміняли, чи ще так і стоїть?

У мене дерев'яний, дак, ворота ті[ль]ки залізні, а так дерев'яний забор, ну так і стоїть.

Так і пулі видно?

Да по дерев'яному ні, а по воротах, на хвирточці так вобще оно три пальці така пройшла. Ручка, шо одкривать [хвіртку], ну як палець так попала [куля] прямо сюди, наче хто на точильному [верстаті] випиляв.

Ясно, добре. І після виходу російських колон хтось ваше село відвідував, якісь представники влади, політики, журналісти, волонтери може якусь допомогу привозили?

Ну допомога була, привозили там і засипки всі такі оце. Давали у сільській раді, вони привозили й тоді людям роздавали.

Ясно. Порівняно з довоєнним часом – як от за ці роки змінились ставлення людей, цінності, погляди, можна шось помітити от за ці два роки? Як би ви сказали?

Ну, трохи люди канєшно стали, це ж то волонтери, то де гуртки, ну де шо є, ото на армію все, все люди зносять, де скидаються грошима. То сєткі плели в школі, і це ось недавно плели, ну таке пошло трохи.

Добре, дякую вам. До речі, сміття після себе [колони] не залишали там?

Отам як стояли за Іваницею, [о]то до Бережівки, Зоцівка. Там стояли, то пакети їхні валялися. Тоді вони в Зоцівці шось там БТР їхній отказав, так вони там і залишився він, так наші забрали, туди на бригаду забрали його. Ну а тоді ото там такий мосток невеличкий, дак це ж наші тероборона поїхали поставить там взривчатку, дак шось десь случилось, що як влупила тая взривчатка – і утрьох погибло наших. Ну наші ставили і наші погибли ж.

Дак тероборонівці й погибли?

Да.

Так не місцеві, десь із Прилук може?

Ну наверно прилуцькі, ні, не мєсні.

Не з вашого старостату?

Ні.

А коли це було? Ви вже поранені були чи ще? Коли це сталося приблизно, на початку чи?

Да вже навєрно поранений я був. Ну це вже як ішла назад колона, і вони ото ж виїхали, поставили взривчатку, і шось чи неправильно поставили, каждий по разному балакає. Той каже: взривчатка така, шо тіпа з автоматом не можна підходить, бо на желізо дєйствує. Та і так, ну короче – хто його знає. Тиї вдвох ставили, а один підійшов, каже, з автоматом, і на желізо зреагувало, і ото ж усі вони втрьох погибли.

Ясно. Про це я не чув, про цей факт. Добре. Дякую вам за інтерв'ю.

[*коротке продовження запису про проїзд колон по селу, відразу після перерви в той же день*]

Так їхали [російська техніка] по своїй стороні чи посередині їхали, іменно по самий обочині по лівій стороні.

Так це вони, получається, по самій обочині їхали, і всі дерева, що там були, просто позвалювали?

Да, да. Де таке вже товсте, дак видно, шо минали, ну видно там башнею трохи черконе. А де як вишня, отакенькі вишеньки, дак шо там.

Ну да, вишня м'яке дерево, сильно не бояться. Ясно. А у трансформатори по селу не стриляли?

Ні.

Не було таких випадків. Ясно, без перебоїв було світло. Добре, дякую вам.

Тільки позакривали оце [тоді] щотчики, світяться ж вони.

Світломаскування всі робили?

Да, щоб не було ниде нічого, вікна закривали, де в кого діти малі, там телефони, ото вікна позакривають щоб ніякого світла не було. Тоді там на тий стороні по сумській трасі (Суми-Київ), там тоже бої йшли, Переволочна там, да до Прилук сюди.

Ясно.

Запис І-22

Респондент 1 (у тексті Р1): *Анонімно.*
Рік народження: 1961.
Професія, соціальний стан: *пенсіонер.*
Стать: чоловік.

Респондент 2 (у тексті Р2): *Анонімно*[1].
Стать: жінка.

Основний зміст. (Не)очікування війни (вторгнення 24.02.2022). Поява російських колон, їх сприйняття, подробиці проходження через Іваницю і далі. Постачання села. Епізод із російськими солдатами, що просили їжу. Переживання селянами першого періоду війни: страхи, очікування, підготовка до можливих обстрілів, реакція на війну взагалі. Залишена росіянами техніка.

[1] Дружина опитуваного. Надавати персональні дані відмовилась. Стояла трохи віддалік, тому не всі слова виразно чути.

Скажіть, будь ласка, чи передбачали ви (а може передчували, бо й таке трапляється), що могла початися війна, в плані якраз цього військового вторгнення російського?

Р1. Ну, як сказать, між людьми така інформація проскакувала. Ну це кожний свою особисту думку висловлював. «Буде, буде» – Хто [казав]: «Не буде» – Хто: «Буде». Всі надіялися, що не буде, що не буде вторгнення. Чогось такі були впевнені, шо як із самого [20]14-го началось, це все, думали, тим і закінчиться, вторгнення не буде. Скільки там, вісім років пройшло?

Да, з 20[14] року [до 2022-го] вісім років.

Р1. Вісім років пройшло. Але ж не думали, але воно таки прийшло, прилетіло до нас. І на Західну [Україну], це двадцять другого вони?

Двадцять четвертого [лютого].

Р1.Двадцять четвертого.

Вранці прилетіло по Ніжинському аеродрому, це те, як ми відчули в п'ять годин ранку декілька прильотів.

Р1.Ще я там перевозив дрова із кінця города, жінка біжить, щось кричить, трактор працює – не чутно. «Шо ти, – кажу, – кричиш?» А вона каже: «Війна началась». Кажу: «Яка війна, ничого не видумуй, ниякої війни» – «Да війна, Київ бомблять». На телефон подзвонив до своїх там у западну [Україну], коли там і на Луцьк прилетіло. І на другий день увечері уже гул з тої сторони стояв, я ще вийшов, вже начало так темніть – гудуть. Ну зразу ж думка така, шо.. та, нихто не думав, що оцією дорогою іменно, старою дорогою вони будуть їхать. Ну там по московській трасі, по сумській там трасі на Київ. А шоб отак, такими забитими дорогами – ніхто даже і гадки не мав, шо хтось їхатиме.

[*коротка перемовка опитуваних*]

Ясно.

Р1. Вийшов, а воно гул все ближче, ближче й ближче. Я зайшов у двір, кажу: «Гудуть, таке наче танки», бо гул страшний стояв. Коли вони вже стали витикаться на підфарниках, не із включеними фарами, тихенько вони стали їхать. Я ще вийшов туда за гараж, розпізнавальних знаків на їх ниякіх не було. І я пощитав, ще й кажу: «Це наші». Супрузі [своїй] кажу: «Це наші їдуть». Коли вже на другий день – які там наші

Р2. Це ти не знав, а люди знали вже, шо то їдуть.

Р1. Ну це ми так думали. Коли кажуть: це колона пройшла російських, вже так званих окупантів.

А ще, мабуть, темно зовсім не було, бо з підфарниками наче ж?

Р2. Ні, ну воно ж зіма, рано ж темніє.

Р1. Вже вони по темному у нас їхали.

Р2. Я вобще думала, шо зразу кажу, чи комбайни гудуть. Я даже не подумала, шо то ції.

Р1. Ну ото ще ж в людей кукуруза не убрата була. Гул такий стояв, колона чимала пройшла тоді. Зразу трохи наче й щитав.

Р2. Щитали – чи сто восімсят скількись [одиниць] – люди казали, ті що той.

Р1. Ну вони проїхали і всьо. Де там їх зупинили, біля Ольшани вони стояли, тоді частина повернула, чи навєрно всі вони повернули.

Р2. Ну хтозна [*далі нерозбірливо*].

Р1. Ну так, ця колона, шо круз нас їхала; вони повернули в Ольшані там за селом на Колесники. І в Колесниках вони там стали, довго вони там стояли в Колесниках. Там чи десь міст був взирваний, шо вони дальше не поїхали.

Р2. І тоді верталися назад.

Р1. Тоді їх там трохи поколошматили, тоді вони вже назад верталися.

Цією ж дорогою, да?

Р1. Цією ж дорогою. Ну ще перед тим ще їздили туда-сюда.

Не одна колона була? Бо мені казали в центрі, шо дві колони було.

Р1. Не одна, дві, дві їх було, а тоді частями вже вони назад верталися.

Р2. А тоді частями вони вже верталися.

Р1. Там під Прилуками, там по сумській[1], одну колону там вони [українські військові] трохи розбили, і в Колесниках розбили вже наші цієї ж, тероборона, можна сказать, шо голими руками. Ну, може, там і самольоти були, ну ми цього не бачили.

Тут нічого не літало?

Р1. Ну, літали самольоти, але ж вони шо там.

Р2. Пролетіли.

Р1. Могли й розвертаться там, маньоври робить свої, ну а так. Ото торговий дом, уже вертаючи назад увечері колона велика йшла, торговий дом [в Іваниці] вони із танка розстріляли, так угол розбили. Ну там по одному товаришу, [він] перебігав дорогу, вже перебіг, заховався за забором, по ньому кулеметна черга, так попало по ногах, в лікарні лежав. Ну, канєшно, страшно було, вже як знали, що це Росія, вже в окупації. На роботу ходили так: дзвонок, дзвоним до товаришів: «Ну шо там у вас, тихо?» – «Тихо». І перебєжками, полями, городами. [*сміється*]

По центральній дорозі старались [не ходить]?

Р1. Старалися. Так само і продукти завозилися. На Парафіївку звонять: «Тихо?» – «Тихо». – Поїхали машиною. Ну там Парафіївка, там вони частіше пересувалися.

Р2. Там вони да, туди до Крупичполя, там вони стояли.

Р1. Останні колони, я вже не пам’ятаю, коли вже вони там їх гнали, тоді вже наша армія, українські, зайшли сюда.

[1] Тобто в районі траси Суми-Київ.

Прилуцькі дороги вже тоді, навєрно, вільні були?

Р1. Да, вже там вільні були, вже вони Іваницю як пройшли, вже всьо – вже трошки людям легше стало дихать, пересуваться легше. Ну он ті краї – ще довго було чутно там ті колони, що на тій стороні – Ічнянщина, туда до Нєжина, Велика Дорога – довго гучно було. Ну так, в такій місцині, навєрно, наше село, шо якось Бог одвів од цього всього.

Р2. Ну шо їх тут і нихто не тронув, ниде ниякого ни вистрела.

Р1. Стояли, колона як ішла там од нас, [то] стояли вони отам в Зоцівці[1], ночували вони, так приходили чотири військових з автоматами.

З той сторони [зі сходу, з боку Зоцівки]?

Р1. З той сторони. Сюда приходили.

Р2. У магазін.

Р1. У магазін, так їм сказали: «Шо ж ви, хлопці, у магазин ідете, як вже в магазині нема ничого? Ви ничого не купите». Де вони там ходили, і вскорості вернулися назад.

Це вже як вони виходили було, да?

Р1. Вже як вони виходили, вже перед тим.

Р2. Їм там у селі казали: «Хлопці, здайте оружиє».

Р1. Мужчина один стояв, дак вин підійшов, так дорогою ідучи, а руки держав за спиною. Каже: «Для своєї безпеки і для моєї – опусти руки, шоб я їх бачив».

Росіянин сказав?

Р1. Росіянин. Ну той руки опустив, шо в руках немає нічого, шо там вони обмовилися, і ще він сказав: «Ми домой едем. Ми домой».

Р2. Це були тут ці хлопці.. ну як, регулярна..

Срочникі?

Р1. Срочники, да.

Російської національності?

Р1. Да.

Р2. «Мы домой, нам сказали домой».

Тобто не калмики, не буряти?

Р1. Ні, ні.

Р2. Ну і такі, з Ленінграда був один, казали. І розпитували [його], казав: «Я жонатий, із Ленінграда, медичний інститут кончив». Казали, шо: «Ми воювать нє хатім, нас заставили, ми не хочемо воювать». Ну балакали й [*нерозбірливе слово*] просили. А як сказали [їм]: «Здайте оружіє, хлопці, здайтеся, як не хочете воювать». – Кажуть: «Ні, не можемо сєчас; єслі ми не вернемся (там же ж у Зоцівці осталися), то вашого села не буде».

[1] Зоцівка – сусіднє невелике село, розташоване на схід від Іваниці, по дорозі на Бережівку.

Р1. Нас же, каже, будуть шукать.

Р2. «Нас же будуть шукать, і, – каже, – вашого села не буде». Ну їм дали їсти, у рюкзаки наклали, обідать дали в хаті. Ну що ж, молоді діти, вони їсти там той попросив. І вони пішли до своїх.

Р1. А хто б не дав їсти, як зайшли озброєні люди з автоматами? Кожен переживав за своє життя.

Р2. У вікно дивимся, [а] вони дула зразу на хату, їм же ж видно.

Це перша колона, чи вже як виходили?

Р1. Ні, ще ж друга колона йшла.

Р2. Ще друга ішла, ну вже ті по видному йшли.

Друга колона по видному, вдень?

Р1. Да, по видному йшли.

Р2. Дак зразу, а вони ж видно той. А я стою, у вікно в коридорі дивлюся, думаю, через тюль шо воно там, [хіба] він мене бачить. Коли зразу повертає, сидить же, [мабуть же], йому видно.

Р1. Ну вже з другої колони вони їхали, то такі, видно – на броні сиділи, такі чумазі, там вже не розбереш, хто він – бурят чи.

А пов'язок не було у них на руках?

Р1. Ні.

Р2. Ми не бачили.

Р1. Знаків розлічія не було.

Р2. Може десь хто там дньом і бачив тоді.

Бо казали по тих селах, де північніше вони пересувались, там Крупичполе, Мартинівка, там казали, [що] пов'язки на перших колонах були на рукавах.

Р1. Наче і не було пов'язок, не марковані були знаками. Ни «Z»-ток, [нічого] на техніці не було. А вже може вони пізніше вже стали, щоб розлічать, де і хто. Ну, у Парафіївці там вже ходили цій, із «Z»-ками, бо казали хлопці.

Ясно.

Р1. Ну оце все, шо ми так.

А скажіть, ви от до можливого оцього вторгнення якось готувалися? Нічого не підкуповували? Чи психічно, морально?

Р1. Та жили обикновенним життям, так як і ранче. Не закупляли ничого, ни медикаменти, ни продукти. Нихто не думав, шо воно таке буде. Того шо не один рік воно говорилося, але ж наступу то не було. Наприклад ми ничого не підкуповували.

[*невелика технічна перерва, шумить комбайн, що проїжджає по вулиці*]

Р1. Ну так, в хозяйстві. Ще ж така пора була, що такої роботи не було, але ферму годували, корів доїли.

Ясно. Вони на ферму не заїжджали?

Р1. Ні, не заїжджали.

По сільгосппідприємствах не було таких збитків?

Р1. Не було. Ото шо тільки в часного підприємця ото магазін вони.

[Як люди] реагували на ці події, був якийсь ажіотаж у магазінах?

Р1. Ну, ажіотаж, як сказать, – розкупили все.

Тобто полиці були голі, да?

Р1. Були, шо тут скривать, як були голі. Доставка була дуже погана. Гуманітарка була, привозили. Зразу ж розгребли люди все, того шо вже побачили, що дійсно війна. Тоді вже стали спілкуваться [про те], що там наробили вони у Бучі, Ірпіні, уже людям страшно стало, вони тікали.

Були такі, що виїжджали з села?

Р1. Виїжджали, хто заграницю виїжджав, хто куда їхав.

Р1. Можна сказать, що парадом проїхали [російські колони по селу].

Ясно. Які ви емоції передчували, чого найбільше боялися?

Р1. Що найбільше боявся? Боявся за онуків і за сина, за дітей боялися.

У погреб не ховалися?

Р1. Ні.

Не було такої потреби?

Р1. Не було. Супруга казала: «Пішли у погреб». Я кажу: «Я туди не піду, це готова могила».

Да, це питання не просте, канєшно.

Р1. Того шо, як вже пізніше було сказано, шо і гранати кидали у погреб, то чого туда ховаться? Ну а вобще, сказать по правді, занесено було [у погреб] там з продуктів, лежанки поробили там, акумулятор.

Ну на всяк випадок підготували?

Р1. На всяк випадок було вже, але не були там. Од людей чув, що пересиджували, як колони йшли, вони ж їздили туда-сюда, так ховалися.

А таке питання, чи не було у вас родичів або знайомих, от може за кордоном, які не вірили або не знали, що росіяни напали на Україну у цей час?

Р1. Ні, в той час за кордоном никого не було із родичів і знайомих, ну вже пізніше виїхали.

Пізніше – то вже зрозуміло.

Р1. Масово вже виїжджали.

Так, а це виїжджали на самому початку [вторгнення] чи це вже пізніше виїжджали, просто що війни боялися, бо тут же ж, як би сказать, бойових дій наче не було. З чим пов'язані були мотиви виїзду, не казали?

Р1. Ну, боялися повторного вторгнення, я думаю.

Повторного, да?

Р1. Цього боялися, і воно ще ж і невідомо і надальше, чи воно на тому остановиться?

Війну трудно прогнозувать, це правда.

Р1. Що воно може буть, он пишуть же, шо скупчення військ Сумська, Чернігівська область. Со сторони Білорусії там тоже знак питання жирний, там ще невідомо, як Лукашенко себе поведе.

Тобто частина людей виїхала за кордон даже, не тільки в західну Україну, а й за кордон. Ясно. А скажіть, чи відчувалася взаємодопомога людей під час оцього періоду – лютий-березень, чи проявлялась вона у чомусь?

Р1. Ну так сказать.. взаємодопомога – вона завжди буває між людьми, а у цей період стали люди якісь дружніші, дружніші стали. Того шо, як вже вийшли [російські війська], вигнали їх, стали блокпости ставить, на всяк випадок, як то кажуть, [то] дуже багато хлопців ішли туда добровольно, нихто їх туда не звав, ішли в територону. Ішли захищать своє село, свою землю. Вже пізніше, вже пройшов час, вже територона сама осталася, вже ці наші хлопці не треба були, уже військові стояли. Ну так, я можу сказать, що дружно якось так один за одного.

Якщо порівнювати період до вторгнення, до [20]22-го року, і після, як ви вважаєте, чи змінилось село, люди, їхні цінності, погляди, ставлення один до одного?

Р1. Ставлення один до одного воно не змінилося, того шо люди всі живуть однією сім'єю у селі. Але стали вони такі якісь більш замкнуті, кожен сам наче по собі, такі вони якісь налякані всі.

Психічний стрес все-таки якийсь залишився?

Р1. Залишився, не дуже-то.. Там хтось старається помалкувать, хтозна шо… Воно ж у кожному селі, в кожному городі і державі єсть люди з разними поглядами. Може, – це ж нихто ж не може сказать, що тут конкретно всі за Україну, – а може тут і «ждуни» є, може єсть такі, шо і раді були б, якби Росія прийшла.

Ну село велике, да, всіх тут не знаєш, чи вірніше з усіма не спілкуєшся.

Р1. Конкретно за кожну людину ніхто не візьметься там шось сказать, бо люди ж разни. З людиною общаєшся, а хтозна шо в його в голові: з тобою привітний, розмову веде, а які в його думки на щот цього – нихто ж не знає. Чи, може, він якісь записи веде дома[, як] приходить, щоденники, це ж таке, у кожного своє.

Ну да. Після виходу російських колон хтось відвідував ваше село, когось пам'ятаєте, може представники влади чи політики, чи журналісти, може волонтери з допомогою?

Р1. Ну після того як вони [колони] вийшли, так допомога, гуманітарна допомога була. Вона два раза наче чи три рази була. Я вже й не пам'ятаю, ну допомога [й] цім, військовим гуманітарна була.

Це збирали, да?

Р1. Ну те, шо ми собіраємо, то таке часто є. Це для військових, це громадою: у кого шо є, зносять, тоді відправляють. Це воно так як вже наш бит. Староста

об’яву дає, шо проводиться збір, і люди самі несуть уже. Збір був тоді як Каховську [ГЕС] взорвали, шо постраждали від повені, від цього паводку. Там зносили і одежу, і дитячу, і дорослу.

Ясно. Дякую вам. Якихось фотографій, може відео не залишилось у вас із того часу?

Ні. Це було опасно проводити зйомку у цей період, та ще й їхню техніку. Може, хтось там і робив знімки. Я, наприклад, про те даже не мог і подумать, шоб можна було знять чи відео колони, чи якийсь там знімок.

Ясно. Нічого після себе не залишали [російські військові] – якісь речі, документи, ну документи навряд чи, а там може? Ну да, якщо не зупинялись..

Вони не зупинялися.

Да, це якби зупинилися.

Колона раз ноччю йшла. Їдуть, їдуть, сидимо ж у хаті.

Це на вихід чи ще заходили?

На вихід ішли, тоже ввечері одна колона йшла, коли виходили вони. Тоже медлєнно вони їхали. А воно ж чутно, шо колона йде – сидимо у хаті – і остановилися. Всьо, така думка зразу: «Щас підуть по хатах». Ну у колони був хвіст, останній [з колони] стояв, ну може, з півкілометра. Ну не довго.

До центру села?

Да, в ту сторону. Ну не довго вони, в скорості і двинулися. А вже ж пізніше вже взнали, шо там один їхав, дак у сусідньому селі, два кілометри отсюда, десь на бугор сперся, і шо там у нього шось отказало. Дак він ото пока його там вирулили на дорогу.

Ясно. Це в Зоці́вці?

У Зоцівці. І всьо, колона двинулася, і за Зоці́вкою вони там остановилися. І ото вже з тієї колони приходили в село на другий день. Ну там БТР їхній зламався, так вони його взорвали.

У Зоцівці?

У Зоцівці. Там перед Іваницею тоже вони покинули танк, взорвали. Тоді, іще якась техніка.

Щось мені казали у старостаті.

І «Град» тоже з’їхав з дороги і перекинувся, полностю заряжений був. Так тоже, я вже й не пам’ятаю, хто його.. навєрно наші сапери взорвали, з Ічні приїжджали. Но не вони [не росіяни].

Ясно. Так, добре, дякую вам.

Ні за що. Шо знав, шо бачив. Тут це таке, особого ще, як сказать. То в людей, люди пережили там. На нєрвний системі, канєшно, воно все отразилося, але ж ничого не зруйновано, все осталось. І дай Бог, шоб воно і надальше так було.

Да, дай Боже.

Запис І-31

Респондент: *анонімно.*
Рік народження: 1989.
Професія, соціальний стан: *підприємець.*
Стать: жінка.

Основний зміст. Підприємці в умовах війни. Продуктова паніка, проходження колон через село. Обставини обстрілу росіянами крамниці. Порятунок товару і відновлення торгової точки, персонал. Російські солдати в селі.

Скажіть, будь ласка, чи передбачали ви, що може розпочатися війна взагалі, от саме повномасштабне вторгнення?

Ми багато чули про це, думали, обговорювали, спілкувались з людьми. Але, знаєте, навіть у найбільших здогадках ми не сподівались, що так буде.

Дякую вам. Тобто ви і особисто і в рамках вашого бізнесу до війни ніяк не готувались.

Абсолютно ні.

Добре. Чи пригадаєте, коли і де ви дізналися про початок війни?

Про початок війни ми дізналися вранці, почули вибухи 24-го лютого. Їх чули в нашому селі Іваниці і, надалі, дізналися з новин. Нам телефонувати друзі та знайомі з Києва та Чернігова, що розпочалася війна, повномасштабне вторгнення.

А з якої сторони було чути вибухи, не пригадаєте?

Було чути і з Сумської області, і з Києва та Чернігова. Тобто ми знаходимся на такій території, що з усіх сторін [ми] чули ворожі вибухи.

Добре, дякую вам. Чи пригадаєте ви, як місцеве населення сприйняло звістку про війну, от в перший день, може другий день – саме перші дні. Яка була реакція людей?

24-го почалась війна, уже 25-го лютого ввечері нашим селом рухались колони. Місцеве населення йшло в магазини, масово скуповували продукцію, тратили останні гроші. Купували люди все підряд, вони не дивилися ні на ціни, ні на асортимент, запасалися всім. Була продуктова паніка.

Ясно, ясно. Яка ситуація склалася у вашому населеному пункті після початку руху колон? Вони пройшли і все повернулось на свої місця чи якось це позначилось на житті населеного пункту?

Вони йшли з 25-го лютого звечора, рухались транзитом нашим селом. Ми в окупації не були. Колони їхали кожного дня – і вранці, в обід, і ввечері – по 100,

по 150 одиниць техніки. Росіяни періодично зупинялися в селі, інколи зупинялися ночувати за селом. Але вони вели себе спокійно. Люди переживали та панікували. Дякую нашій старості, що вона створила групу у телеграмі і інформувала населення про рух ворожої техніки, радила: «ховайтеся в укриття (погреби)». Люди старалися ховатися. Хто жив на центральних вулицях, то тікали до родичів, які живуть по віддаленим вуличкам, тікали по сусіднім селам. Але ситуація була більш-менш спокійна.

Ви кажете, що йшли вранці, в обід і ввечері. То було[, що] декілька колон за день проходили населений пункт?

Так, декілька, але ці колони були дуже великі. По 100, по 150 одиниць, різна техніка йшла – і бензовози, й танки, тобто всі види техніки.

Добре. Скільки днів продовжувався такий рух, не пригадаєте?

Це продовжувалось до 4-го березня. 4-го березня росіяни почали тікати, ці колони почали йти в зворотньому напрямку, повертатись зі сторони Києва[1]. Саме в той день наш торговий заклад потратив під ворожий обстріл.

Добре, дякую. Чи не пригадаєте ви цей день, що відбувалося, події того дня? Як у вас це сприймали ви, ваші колеги, співробітники?

В наших магазинах не було вихідних, вони працювали щодня. Якщо ми дізнавалися про рух колон, то ховалися, чекали, коли пройдуть ворожі танки – і знов поверталися до роботи. Інші підприємці [в селі] в цей час не працювали, працювали лише наші торгові точки. Ввечері 4-го березня стався обстріл магазину. Того вечора, після повідомлення старости про рух великої колони російської техніки, ми з сім'єю та сусідами заховалися в погреб. І тоді вже почули оці постріли страшної сили.

Це була світла чи темна пора доби?

Це було десь орієнтовно о 8-й годині вечора.

Ага, вже темно значить було.

Так, це було ранньою весною.

Ясно. Тобто ви місце події оглядали вже мабуть наступного дня?

Ні, того ж дня пішли на місце подій. Після ворожого пострілу в магазин, місцеві жителі написали в групі, що було пошкодження нашої торгової точки. Уже після того, як вони поїхали, ми пішли оглянули місце події. Це було десь годині о 10-й вечора.

Добре, дякую. Що могли б ви пригадати з того? Ну якщо це, звичайно, не зв'язано з певною травмою, [тоді] я не буду наполягати на цьому.

[1] Тут респондент має на увазі, що військова техніка рухалась до села дорогами, що вели із заходу (з того боку розташована столиця України). Насправді відхід російських колон здійснювався з-під Прилук.

Спочатку на огляд місця події пішов мій батько, він працює у мене водієм. Його супроводжував наш сусід, якого на сьогодні вже немає в живих, він захищав нашу Україну і, на жаль, загинув. Вони мені передзвонили й сказали, що дійсно руйнування великі: пошкоджений фасад будівлі, пошкоджені стіни, стеля, повилітали вікна. І потім уже підійшла я, подивилась, зробила фото. Але ввечері, на емоціях, не зовсім зрозуміли, який масштаб руйнування. На другий день ми вже пішли колективом, передивилися стан закладу в спокійній обстановці. Почали рятувати товар і речі, які вціліли.

Це була, скажіть, остання колона, чи ще після того йшли?

Після того ще йшли [колони].

Вам доводилось рятувати і те, що залишилось, і ховатися від чергових колон?

Так, от 5-го березня на наступний день, коли ми рятували товар, почули, що їдуть танки. Ми ховалися. Добре, що я живу поруч з магазином, то бігли в укриття до мене. Пройшли колони – і ми знов повертались до роботи. Погода була погана: мокрий сніг та холод. Але ми дякуєм всім небайдужим жителям села та нашим працівникам, що допомогли, врятували те, що залишилось.

Тобто вам допомагали не тільки ваші працівники, але й сусіди по селу, да, односельчани?

Той, хто не боявся – допомагав.

Добре. Як довго затягнувся порятунок речей і потім першочергова ліквідація наслідків?

За день ми все вивезли звідти. Потім уже ж більше року відбудовували приміщення.

Ваша торгова точка довго не працювала?

Ну, дивіться, 4-го березня 2022-го року її обстріляли. А відкрився новий магазин 30-го червня 2023 року. Тобто ми відкрили уже новий заклад, ще кращий ніж до зруйнування. Більше року відбудовували.

Ясно. Ви власними силами здійснювали відновлення, чи вам була якась допомога, компенсації? Щось було таке?

Компенсації ніякої не було абсолютно, робили все своїми силами.

Все своїми силами. Добре.

Своїми силами. Батьки допомогли.

Так, добре. Чи були факти евакуації ваших працівників, чи хтось тікав у цей час? Чи всі як і раніше працювали в ці дні?

Всі працювали. Дівчата, які раніше працювали на цій торговій точці, ми їх звільнили на рік. Вони стали на біржу праці. Рік чекали свої робочі місця, а потім, після відкриття, всіх забрали назад на роботу.

Ясно. Тобто людей ви не втратили і всі перебували на місці.

Ні. Всі були на місці, за кордон ніхто не поїхав. Деякі шукали на цей рік тимчасові підробітки, нову роботу. Але ж потім забрали усіх. Люди в нас дуже гарні, працівники старанні та надійні. Тобто всі зараз працюють на своїх місцях.

Добре. А скажіть, будь ласка, а якихось фактів мародерства у той час не спостерігалося на вашій чи інших торгових точках, магазинах?

Ні, ви знаєте, ми думали, що росіяни розстріляли нашу будівлю і покрали товар. Але ні – ніхто нічого не брав, навіть не заходив. На території магазину знаходяться камери відеоспостереження, ми бачили, що постріл було завдано далеко від нашої будівлі. Вони просто зробили постріл і поїхали.

А один був постріл чи декілька?

Ми чули декілька.

Ага. А скільки попадань було – не зафіксували?

Напевно одне попадання, тому що знайшли боєприпас уже на території магазину.

Ясно. Дякую. Момент звільнення, умовно кажучи, вашого села якось вам запам'ятався? Чи як такого звільнення не було? Просто вони [окупанти] покинули село – і відновився порядок, який був раніше?

Вони просто покинули. 5-го березня колони росіян зупинились за селом. Солдати ходили по будинкам, просили їжу, тютюн, алкоголь. Вони не стріляли.

А люди в них запитували, чому було проведено цей постріл? Якось вони пояснювали це?

Ні, ніяк не пояснювали. У них запитували, але вони не могли ніяк пояснити.

Ну да, може це була просто інша колона.

Можливо. Ми цього не знаєм.

Добре. Дякую вам за таке коротке інтерв'ю. Дуже вам дякую.

Будь ласка. Рада була поспілкуватись.

Зоцівка

Запис З-11

Респондент: *Анонімно.*
Рік народження: 1949.
Професія, соціальний стан: *пенсіонер.*
Стать: жінка.

Основний зміст. Обставини проходження російських колон повз Зоцівку. Покинутий танк і реакція на нього місцевих жителів. Спілкування з російськими солдатами. Ставлення селян до війни. Постачання села. Соціальні проблеми маленьких сіл. Рух населення.

Чи передбачали ви, що може початися оця війна (в плані воєнного вторгнення [24 лютого])? Чи може передчували?

Ви знаєте, і не передчувалось, і не думалось, шо вони достануть нас, Зоці́вки цієї. Вони видно як прорвали отам Чернігов, ну в Чернігов як увійшли, – і сюди. Вони ішли дві колони, одна колона ранше, я не знаю коли, і друга колона. Мій цей, сожитєль, вийшов [і тоді] каже: «Пошли танки, ховаємось».

Прямо по цій вулиці[, де ми зараз]?

Сюди ні, прямо туди на Бережівку, Тростянець, туди вони.

А, ото по тій дорозі, шо оце виходить так?

По тій дорозі отуди. А сюди ні, сюди не йшли. Сюди не повернули вони. Ну і вроді замінірували отам міст. Ну в нас же пройшли ж вони туди, а тоді.. Остався там мій хазяїн захований, кладбіще в конці, так там захований мій хазяїн. О. Давай же пройдем туди на кладбіще, бо кажуть, мо той, мінірували вони. Той боїться, я не боюсь нічого, пойду я подивлюсь ж на кладбіще, де був пам'ятник [покійному]. Все наче нормально, стояв отам пам'ятник.

На дорозі?

На дорозі, ну кладбище минули, туди до Бережівки ближче стояв танк, ну прислали із колгоспу трактора. Прислали трактора, трактор тіг-тіг, дотіг сюди, чуть не до автобусної [зупинки] сюди. Не дотягне – покинув.

А, покинутий танк стояв?

Покинув танк, стояв той танк. Коли прислали ще, дотягли його, поставили отут на полі. Ну я на цього кажу: «В[…], пошлі побачимо, я николи не бачила, шо ж, я не при войні родилася і тоді ж такого не було». Ага. Ми пошли, доходимо: два велосипеди стоїть, і хтось лазить там. Ми давай, коли хлопці там наші

розбирають [*сміємось обоє*] всередині. Ну, кажу: «Підождіть, хоть я роздивлюся». Подивилися ми й пошли ото додому. Ну той танк стояв, а тоді де він дівся – нихто не бачив, куди його забрали і потягли. Ну навєрно більше тижня стояв отут на полі, там[, де] заїжджать оце до силосної ями, дак там.

Ну він пустий був, там трупів не було?

Не було, ні, не було ни оружия, ничого. Ну, а як танк іще отам стояв, цїї рашисти вернулися.

Це ви бачили?

Я цього не бачила, а це розказували: моя хрещениця там, [точніше] мого покойного чоловіка, живе, і чоловік. І приїхали до їх діти з Кієва, і онучатко там і все. [Жінка][1] каже: як гляну, а [чоловік її][2] надворі був, ну[, а] вони [російські військові] зайшли чи шесть чоловік чи шось таке. Шесть чоловік зайшли, закурить попросили, ну той [чоловік][2] махорку курить, він, бідний, оддав усю махорку, ничого [вони] не сооружались, ни в хату не йшли. А та [жінка][1] така маленька, менша од мене ростом, каже, дітей закрила ширмою на печі, а сама заховалась під стіл. А тоді каже, думаю, ну шо я заховалась: зайдуть, дак шо вони, діти ж у мене на печі. Вилізла. Ну [чоловік її][2] ото дав [махорку]. Ну вони не розказують, шо вони [росіяни] питали, шо казали. Ну там заглянули – дачники у нас там, моя тьотя там покойна жила, і дочка їздить і зять, – а там никого ще не було, через забор, а вони замикають там, через забора [російські військові] подивились – ниде ни капості не зробили. І вроді пішли вони на Іваницю пішки.

Отак було.

Оце отак було, оце так розказували, так я й знаю, так я часто сміюсь, кажу: «Ну, […], під стіл будеш ще, не дай Бог шо, ховаться». Да сумно було, сумно, кажу, хай Бог милує, ну достали [окупанти] сюди, тепер вони сюди не йдуть, бо бачать, шо тут [у Зоцівці] пусти улиці, і сами старці, нічого брать; а вони тепер ото там під Ічнею люди страждали отак, це страшне. Ой, шо страшно, дак страшно.

Ото таке. Таке – я сам пустий танк бачила, а їх [росіян] не бачила никого, і ото мені інтересно було. А туди не пошли ми, бо я злякалась. Воно посадки ж по обидві сторони, е, думаю, не пойду, а чорт його зна, може вони там де.

А з кладбіща було видно? Бо з дороги [Іваниця-Бережівка] там кладбища наче й не видно?

Чого – і по цю сторону і по ту, тільки шо деревами [заросло].

Дерева затуляють.

[1] Персональні дані тимчасово приховано.
[2] Персональні дані тимчасово приховано.

Дороги туди на кладбіще, по цю сторону мій хазяїн, а по ту сторону сусіди усі поховани.

А як ви узнали, шо началась война: оце як колони прийшли, чи раніше, у первий день?

По телевізору ж, чуємо. А тепер оце свєт одключають, дак як тільки включають – це все кидаю, я включаю телевізор, я така інтересантна, понімаєте. Ну що ж – десять класів кончила, воно мені інтере[сно], а шо ж воно, в забитому селі осталася, і це все покойна мама винувата. У Гмирянку посилали мене робить вихователькою. У новий садік, усе, дітки; це мама в нас така була, у нас п'ять дівчат.

О, велика сім'я була.

Велика сім'я, дак мама, нас николи ни мама, ни тато й пальцем не тронули, а так строго держали, бо дівчата ж. [*посміхається*] Не так як січас, я як подивлюсь оце на своїх онуків, як вони своїх дітей виховують, то не так робиться. Ой. Дак ото [було] страшне. Ну, воно наче передчуствіє й було: то гупне в небі, то шо. «Шось таке, – кажу, – В[…], навєрно буде война». Я так і казала, воно наче душа предчуствує, шось воно все не так.

А не готовилися, не скуповували там продукти, солярку?

Господи, ничого я не купляла, у нас нема, велосипед – і то старий, у нас ничого нема такого. І у мого зятя, у зятьового сина, в онука мого, машина була – нихто не скуповувався ничого, воно внезапно наче все, нихто не той. А ми не на їжу, оце пенсію получаємо тоже: хіба так роблять, що пенсію получаєш, вони почти на двісті гривень накидають[1], нащо мені? Як треба, я куплю. Ну набрала: он гречка стоїть, чи ми вдвох поїмо [ту] гречку, той рис, засипку. А закрутки вареннів понаварювала, сей год не вродило нічого. А оце ж переклеїла [хату], а тепер перетирала да заносила, у мене погреб шлакобетонний. Ну мені тато раніше хату купив, не оцю, то там за хатою була, стареньку, свекруха в мене така була, а я до армії замуж вийшла. Коля [покійний] в армії, а вона така, свекор дуже дорогий, я й січас пойду, дак плачу, кажу: «Тату, покинули [ви] рано». Дак вона так здівалася, а я, шо в мене Іра малесенька; я прийшла, а мама каже: «Я казала, – ну, вона ж мама прожила, знає яких людей характєри, – ти ж [свекрусі] не вгодиш». – А я кажу: «Вгоджу». Шо любов же ж. Ну да ми й прожили, двоє дітей у нас, обоє діти мої у Іваниці – син і дочка. Прожили ми ловко і строїть це.

Ясно. А за кордоном не було знакомих, не казали, шо не вірим, шо у вас война началась?

[1] Очевидно, опитувана мала на увазі практику отримання пенсій селянами через поштових працівників. Вони часто пропонували пенсіонерам послуги з купівлі продуктів харчування тощо.

За кордоном у нас немає, а у мого зятя сестри і брати. Общаються і все, і даже й розговори – плачуть ті[ль]ки, кажуть: «В[…], так хочеться побачиться, таке наробили правителі цієї». Оце ті[ль]ки й слова їхні. І вони невинувати там тоже, і ми тут не винувати.

Ясно.

Кого судить – Бог їх знає, Бог їх знає, хто це таке робить. Багато ж, бачите – багато ж таких тварюк продають оце, нашо ви, де збираються люди в городах, нашо ви? Уже ж там рашисти не знають, шо осісьо зібрались там чи в церкву, чи ото дітки чи шо, це ж якісь же єсть падлюки (Господи, прости мене, шо я так скажу), це ж скатіни якісь, і це ж наши [наводять]. Не всі ж одинакови люди. Єсть людина, а єсть тварюка, тут да [є] такі, шо кажуть: «Нам при Путіну б лучше було».

Даже тут кажуть?

Тут таки. [*розмова про місце сидіння*] […]

Всякі люди є, да.

Їх тут і небагато, а таки трошки наче.

І война не поміняла, значить.

А їх не поміняє, ніхто їх не змінить, бо воно дурне було, дурне й буде.

А тут, кажете, [у Зоцівку] російські колони не заходили, да?

Не заходили колони, ні, один ми танк бачили.

Тільки оцей?

Якби ж я там на узбіччі [дороги з Бережівки на Іваницю] жила, дак воно може ж і видно, якби круз мене йшли, дак я б.. А у Йваниці там ішли, дак казали, хотіли щитать, дак у їх же ж, це […][1] мій зять казав, каже: «Вони як ішли, ми бачили, дак у їх якось стволи ото на танках, і вони сидять, дак якось по всіх сторонах [наводять]».

Ну їм так положено.

Ото таке.

Значить, під час переміщення. У погреб не лазили?

У мене погреб, хай би поліз, дак як прикрила [б двері,] привалило б.

Опасний?

Ні, в мене [погреб] опасний, я закрутки всі у буфетах, да у столиках держу.

Які емоції переживали у цей період, чого найбільше боялися?

Чого боялася? По правді скажу – за себе ні, а за дітей і за онуків. [*схлипує, голос змінився*] Саме дужче за дітей, шо ж.

Таки так.

Онуки такі вже шо.

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

А були труднощі з продуктами, ви ж продукти навєрно в селі берете?

Ні-ні, привозять нам, [із] Сухополової приїжджа два рази в тиждень. Або у Йваницю добіраємся, оце як треба нам.

А як же тоді було [під час руху колон], там же як?

Приїжджали, встрічали. А кажуть, як хліб везли, я вам не добрешу, бо через хлопця чула. Як хліб везли кудись там у сторону, з Ічні в сторону туди. Дак розстріляли.

Да-да, це я у Ольшані записував, я вже там був.

А, отам десь.

Було таке.

А тут ні, привозили нам із Прилук. Ну оце ж із того, із Сухополової возять нам кажну суботу.

І тоді так само привозили?

Так само, привозили.

Не було перебоїв?

Не було. І можна і у Йваниці було куплять, і тут привезуть.

Ну в Іваниці казали, шо в магазінах усе розмели, шо ті[ль]ки можна.

Ну, у Іваниці розмітали, бо Іваниця, вони ж як грянули, дак бігом. Ну, а бачите, ни церкву, мої діти проти церкви живуть, не тронули. Каже В[…], мій зять: «То, мамко, не тронули того, що їх ніхто не трогав». А хтось там [*сміється*] із ружжя, кажуть, стриляв, у Йваниці, кажуть[, шо] хтось із ружжя стриляв.

Ясно. Так шо ви особливих труднощів тут не переживали?

Не переживали ми дуже великих труднощів. А тільки на нєрви.

Медикаменти були, все було?

Медикаменти? Медикаменти, як не поїдемо у Іваницю не візьмемо – нема ж у нас тут ни медпункта, ничого. Обідили нас дуже, дуже. Нашо ви хоч? Був у Загоні медпункт – аж оставте ви людину одну, Загін[1] дак.

Це дальше трошки?

Загін ось далі трохі, ну не у Йваницю йти у таку даль. Оце я, як мені дуже треба, за ціпок дай іду туди. Туди з ціпком прийду. Як довезе хто, дак добре. Спасіба, другий раз Юра тут робить з Бережівки зоотехніком, він одногодок з моїм сином, дак ото як нажене, дак я й не спиняю, а він каже: «Сідайте». Кажу: «А Господи, а в мене нічим і за[платити]». А він каже: «Може і я такий буду старий, дак мене хтось довезе – яка там плата». А тоді ото так познакомилися з ним, дак він часто: «Ви не виходьте, як треба [вам в Іваницю] рано, виходьте начало восьмого, я вас тут заберу да й довезу». Так шо труднощів не було. А що все дороге, не по наших грошах.

[1] Загін – найближче до Зоцівки село, розташоване на північний схід.

Ну да.

Не по наших. Три тищі п’ятсот щас получаю – шо я куплю? Оце виходь, як хлібина і батон пііся́т гривень, це не балакать, а хочеться і рибки, хочеться і ковбаски, і все; всьо ото закрутки мені таке: сладості то чепуха, сахару купим. В[…] зять навчив, я то закрила. [*опитувана пропонує подарувати солодку консервацію*]

До них [по селах] оце як почалась війна, дак багато людей приїхало з міст, рятувалися.

Тікали.

А оказалося, що попали з огня у полум’я. У вас не було такого?

До нас нихто не приїжджав.

Ніхто не приїзжав.

У нас оце скільки хат було гарних, і наче й нікому, ну видно хтось налітає. Оце протів [нас], я не бачила, коли там позабірано все, двері познімани, все; і у тому, воно ж як заросте. [*далі опитувана оповідає про родинні справи*].

Тростянець

Запис Т-11

Респондент: *Супрун Олександр Григорович.*
Рік народження: *1973.*
Професія, соціальний стан: староста.

Основний зміст. Сприйняття початку вторгнення. Робота старостату у період воєнних дій у навколишніх громадах. Формування самоохорони («загони дотримання правопорядку»), патрулів, зв'язок з іншими селами, військовими і адміністраціями. Проходження російських колон повз Тростянець і по території старостату. Рух населення. Транспортне сполучення і постачання продуктів, медикаментів, забезпечення потреб населення. Волонтерська допомога людям у 2022 році і волонтерська підтримка військових упродовж війни.

Чи очікували ви, що почнеться війна, в смислі саме широкомасштабного наступу росіян на наші землі?

Я особисто – ні.

Не очікували?

Не очікував. Я вважав, що те, що відбувалося на сході з [20]14-го року, мені здавалося, що там воно все й зупиниться. От уже ж якими там шляхами, але воно повинно було там зупинитися. А щоб такою масою і таким масштабом.. ну наприклад і даже мої співпрацівникі, і так по селу ніхто ніколи не думав, що отак можуть, так би сказать, «братні народи» поступить із нами. Так шо воно дійсно неочікувано це все було. Неочікувано.

Таким чином, ви мабуть і особисто, і як посадова особа.. До речі, з якого часу ви староста?

Я староста із 2020-го року. [20]21-го року ми вже там закінчували, я працював з 2010-го року із жовтня місяця сільським головою два скликання – це 10 років, а потім мене залишили старостою от, і з кінця [20]20-го року [працюю] старостою.

Ясно. Тобто ваш досвід уже достатньо чималий на цій посаді?

Ну, да, 14 років.

Так чи інакше. І як посадова особа, і персонально (як мешканець) ви до цих подій готувалися чи не готувалися, тобто була якась задня думка раптом що, чи все-таки нічого ви, ніяких заходів не вживали?

Ні, ну дивіться, з приводу того, що можливо б, колись була б, агресія з боку Росії, ну був якийсь відсоток, був все-таки якийсь відсоток [підозри], тому що ми ж самі бачили, що на Сході воно не зупинялося – ни Луганщина, ни Донеччина. От. Був якийсь відсоток і страху, був. Ну, знову ж повернуся, ну це було неочікувано. І як такої підготовки, будем говорить, з [20]14-го по [20]22-й рік.. Ну те, що в нас вівся військовий облік у старостатах, от, це все було в нас на контролі, картотека, все це було, пункти розвернуті вони. Ну все це так воно по документації повинно буть. От. Тобто щоб такої підготовки.. ну ніхто ж цього не очікував.

Тобто якісь укриття там, наприклад.. [на] це не звертали увагу...

Ні-ні-ні.

У школі там чи адміністративні...?

Да, канєшно. Те, що там у школі єсть підвальне приміщення, воно використовувалося споконвіку як для відділу освіти, для школи – там то консервації, то ще шо таке. Тобто вони були доступні ці приміщення, вони незахаращені були, але воно використовувалося для...

Для інших цілей.

Да, [для] інших цілей, для учнів, для школи, в такому плані. Це в школі. В дитячому садку в нас такого підвалу не було, підвального приміщення. Але єсть на території селища Тростянець колишній санаторій, де.. Там цей санаторій, він відносився і відноситься на сьогоднішній день до Національної Академії Наук України. І там єсть бомбосховище, цивільної оборони тоді ще воно було, от, там були і дизель свій, там і оці дерев'яні лежаки – і двохярусні двоповерхові, одноповерхові.

Ще [за] радянських часів забезпечене?

Да, це був ... [19]87-й рік, [19]86-й–[19]87-й [роки, коли] побудований цей санаторій, його будувала Академія Наук, тобто воно це було їхнє, і там був цивільної оборони ще об'єкт такий. Тобто єсть у нас таке приміщення, але воно на балансі Академії Наук. Коли я в свій час ще сільським головою працював, до нас приїжджали (уже санаторій не працював), приїжджав і покійний народний депутат України Давиденко Валерій, потім у [20]17-му році приїжджав проректор із Київського університета харчової промисловості, вони дивилися цей санаторій. Харчовики взагалі хотіли взагалі його викупити для цілей своїх, але це робочі місця були б наші, це б наші мешканці працювали там. У Давиденка була зовсім інача думка, вони хотіли зробить – уже ж все-таки [20]14-й рік, війна йшла, от, – реабілітаційний центр (так як ми знаходимся фактично на території дендропарку, тут 100 метрів [звідси] – і в нас уже дендрологічний парк «Тростянець»), тобто у нього була така думка. Значить, у нас на території таких два об'єкти [для укриття].

Але: ніхто ж не думав, шо це треба буде шось думати готувати, бо може буть таке жахіття.

А як серед населення, ну я не кажу про всіх, всіх [думки] ви може й не знаєте, але от серед персоналу, ваших знайомих у селищі які були думки перед війною, от, очікували люди цього, чи так само думали, що десь там мине нас?

Я говорив, і сьогодні говорю, і буду говорить за селище Тростянець, я хочу вам сказати, що оце – це райське містечко, це просто райське містечко. Не знаю, яким чином, чи можливо шось там вище єсть над нами, так як і «орки» ходили тут вокруг, ну вони [до нас] не заходили. Ніхто... село жило своїм життям. Даже із [20]14-го року по [20]22-й рік у нас «атовці» були, сім чоловік у нас.. учасники АТО, із ними спілкувався. Ну даже від них не чув думки такої, не то шо пересічного громадянина селища, а даже від них от не чув такої думки, шо це могло б бути в [20]22-му році. Тобто село жило своїм звичайним життям.

Добре, тоді ближче вже до подій, перший день війни чим вам запам'ятався?

[*замнувся, пригадуючи*] Як сказать? По-перше неочікувано зненацька це все було, це 24-го лютого, я не пам'ятаю вже, десь в соцмережі вже було оголошено шо напад Росії на Україну. От. Але, ну це був звичайний робочий день, от, я приїхав на роботу, і тут уже тоже почали шуміть же ж – і мої співпрацівники, і так же по селу, шо там, там.. Ну, думаю, може фейк якийсь, ну мало – все може буть. І в нас єсть маршрут, маршрутка ходить Тростянець-Київ, це щоденна маршрутка. Маршрутка ця виїжджає з Ічні там у 6 ранку, вона в Тростянці в 7 годин ранку, і в 7:15 вона грузиться, люди сідають і їдуть уже кому куди – Парафіївка, Ічня.

Вона [далі] йде через Сокиринці?

Ні, це через Парафіївку, Ічню, Галицю, оце сюдою. І.. це вже було десь без п'яти вісім годин ранку, бо я, в мене привичка така, шо без десяти-без двадцяти [восьма] я вже повинен буть на роботі […] І тут дзвонок: мені телефонує, дивлюсь на мобілку – телефонує перевізник, Юрій Конов; він тоді, як виявилося, шо він в рейсі даже був. [Каже:] «Григорович, ти на місці?» – Кажу: «Ну да, я на роботі, а шо?» – «Ну вийди». Я ж вийшов, і він мені оце почав розказувать, що він їхав із Ічні на Тростянець же ж, по людей, [по] маршруту, [і] десь там біля Парафіївки чи під Парафіївкою колону було зустріли. Оце тут уже я тоді вже почав узнавати, це було, ну, годин вісім ранку 24-го лютого, шо да, дійсно вже були якісь війська, але *якісь* війська[1]. Тому що, хоч я і служив срочну службу, ну, в нас було одне обмундіруваніє, таких наклейок, як зараз – сині й зелені, і скотчами мотають [*посміхається*] – в нас такого не було. Тобто він [перевізник] мені розказує, що

[1] Виділено опитуваним.

були військові із.. лєнтами. З якими лєнтами? Ну там були не то сині, не то якісь. Той [каже]: «Не знаєш, шо це?» Да, кажу, і ума не можу приложить. Ну тоді почав телефонувати на Ічню, телефонувати знайомій у військкоматі. Вже ж кажуть «да», це каже, зайшли війська Російської Федерації. Оце тоді, оце я взнав, шо це була перша там колона на нашій території, на Ічнянщині, так будем казать.

Прямо в перший день, не в другий, не в третій, а саме в перший?

Це, у мене отут [*показує зошит із записами*] всі 44 дні нашого [опору]. Ось вони, оце мої недоспані ночі, оце у мене тут все – хто шо сказав, хто шо куди поїхав, хто шо чого зробив, як вони організовувалися, тут і за цей же ж, і за Конова прописав я, як він мені сказав. Тут тоді зателефонувала у цей же день мені і наша мешканка із Тростянця, а вона працювала на молокоприймальному пункті від Кияновського Віктора Павловича. І вона чи зі звітом їздила, ну шось вона була в Ічні, – тоже телефонує, шо стоїть молоковоз (вона молоковозом поїхала), шо «ми не можемо виїхать, бо, знову ж таки, вони десь там біля Гужівки чи перед Гужівкою (це желізна дорога ж там єсть), і там вони [колони] дійсно ж проїжджали, там вигружалися ж вони, ето самоє. І це вже від другої я почув таку інформацію, більш достовірну, шо да, дійсно вже шось єсть.

Ясно, добре. Отже, перші колони з'явилися, наскільки ви пам'ятаєте, в перший же день, у Парафіївській громаді. Як це було у вашому старостаті? Як люди взагалі реагували в перший день?

Значить, коли ми це все узнали, [вірніше] я узнав. Ну, від людей нічого ж ти не заховаєш, тому що зараз даже єсть бабушки яким по 70 [і] 70 з лишнім років, і в них єсть смартфони, андроїди, і також в соцмережах вони це все бачать, це все ж чують. Були дзвінки: уточняли, перепитували, чи це правда, чи це.. Маса інформації і до мене доходила, і мені потрібно було переуточнювати, тому що це.. Ну, в нас же люди як – ну, людина, в принципі, хоче чуть те, що вона хоче чуть. От. Можливо ти ж не можеш все розказати те, що треба б донести, але є ж моменти які потрібно трошечки це все... Значить, пока перші дні це все було в телефонному режимі інформативно. Десь щось Ічня зателефонувала, десь хтось зателефонував, що там отаке-отаке, це все було пока інформативно. До, як такої підготовки, значить, одне єдине – заспокоював я село. У мене два населених пункти – це [село] Верескуни і селище Тростянець. Значить я особисто, своїм автомобілем, їздив по Тростянцю, на Верескуни по декілька раз на день, бувало таке шо [у] півдванадцятої ночі на Верескуни поїду, це за 10 кілометрів осьде, проїдусь по вуличках, подивлюся: як, хто, шо, кого зустрічав, ну, в світлу пору дня зустрічав. Людям доводив до відома, роз'яснював, що мало.. мало лі вдруг десь буде якась військова техніка, шось той – не вискакувать, не фотографувати. Ну хтозна, хто це буде йти, чи це можливо наші; раз вторгнення єсть, то воно вже єсть, [а] куди

будуть їхати російські війська – ніхто ж не знає. Ми не знали в тому числі даже ж, ніхто ж до відома не ставив, самі знаєте, як воно все було, зненацька і з декількох сторін це все відбувалося. От. Тобто я з населенням, декілька днів я це проводив оцю роботу. І ще раз повторюю, шо було, шо і вечором і пізно виїжджав і треба було, треба було людей заспокоювати, роз'яснювати, особливо направити на те, щоб *ніяких дій*…[1] ніяких дій. Інформація [потрібна] – телефонуйте мій телефон, на моєму телефоні більше двох тисяч номерів, мого номера телефона нема тільки може в бродячої собаки. А так мені що царь, шо бомж – для мене все рівно він буде Петрович чи Іванович, чи.. тобто, інформацію мені телефонували вже ж, казали: у нас пока отак-отак.

Чи були у вас спроби сформувати самооборону у селищі?

Так. Значить.. ми напередодні (це у нас вони 27-го-28-го [*гортає папери*]), да 27-го числа [лютого] ми почули літаки. От. І це у нас недалечко, так як навпрошки взять – траса в нас єсть, Суми-Київ; то ми чули літаки як літали. Вже ж які, ми не знаєм, але це було гучно, тому що це дуже близько, неодноразово це чули, от. І потім уже у мене були контакти, це вже на третій день після 24-го числа, вже десь на третій-другий день у мене були телефонні контакти із Ваські́вцями, там свої хлопці були, потім Красний Колядин, Талалаївка, Срібне. Срібнянщина – це я взагалі хлопцям даю респект, мені давали телефони і свої, і інших по точках, потому шо.. Ну це повинно було якось триматися воно в купці, я завжди говорив: що таке село, чи що таке район – це та сама сім'я, але трошки більша. Воно повинно буть більш дружно. Тобто ми інформацією ділилися, телефони були. І тоді, коли зателефонували, зателефонували мені із.. Прилук, от, що завтра, 27-го числа у вас можливо, [*уточняє по записах:*] не 27-го.. 28-го... да, 28-го числа можливо через наше село, чи біля села можливо буде йти колона військових Російської Федерації.

Значить, ми 27-го числа зібралися у кафе «Бар» (у нас єсть, як ви заїжджали, там з лівої сторони), місця [там] хоть і не багато, але прийшло дуже багато чоловіків, і ми почали організовувати, ну.. як би сказать: всі казали «територона». Ну воно «територона» «територороною», але це «територона» відповідно до законодавства вона повинна бути офіційна, це Закон України «Про супротив» і так дальше. Але кожне село, от ми в Тростянці, у Верескунах я тоді депутата підключив – у Верескунах депутат це зробив, Южнянський староста тоже це зробив, Іваницький зробив, Бережівський: ми зробили, так би сказать, «загони дотримання правопорядку», ну так у нас воно називалося. Це ми були обговорили з хлопцями.

[1] Слова наголошені респондентом.

Все. Тепер давайте ж, як будемо працювати. Працювати будемо так: у нас селище, до якого єсть декілька напрямків під'їзду, підходу і тому подібне, декілька напрямків. Тобто нам потрібно було, в першу чергу, те, що ми дивимся за правопорядком, припустимо, у населеному пункті; нам іще треба було знати дороги – з твердим покриттям, з грунтовим покриттям дороги – кудою можливо (тому що ми вже чули, що на Срібнянщині уже ж там відбулися бойові дії) до нас можна заїхати з сторони Срібнянщини, Талалаївщини. Оце, де в нас санаторій попід дендропарком, це одна в нас точка. Потім по асфальтовій дорозі Верескуни поза населеним пунктом Тростянець, от, це друга точка, і з поворотом же в Тростянець. Це можна було заїхати. От. Оце у нас була друга точка. І третя у нас точка була – це ж ви їхали з сторони Ічні, правильно? [*кореспондент підтверджує*] – танк, ось тут як в Тростянець в'їжджаєте, справа танк там стоїть.

Так-так, поворот один, тоді табличка ж, і перед танком роз'їзд.

Да, оце ж отут танк, і ви тоді їдете до нас до села, і – не звернули увагу? – тут таке невеличке приміщення, там стара заправка була, ну, сам будиночок такий [залишився], там не знаю – там 5 на 5 [метрів]. Воно так у кущиках. І оце у нас тут була третя точка. Ми назвали їх «пости». Значить, організовано було, спочатку по три чоловіки, от, через кожних 3 години у нас були чергування.

Зміни.

Да, зміни, це було чергування. Були задіяні мисливці, у кого офіційно єсть зброя мисливська, не нарізна, а іменно мисливська зброя, от, хлопці були також із зброєю задіяні. Але: була домовленість у тому плані, що зброю застосовуєм не так, лиш би, а в разі[, якщо] вже бачимо, шо дійсно, і єсть підтвердження, шо там хтось повзе чи хтось їде, тому що, коли їх тут бомбили, вони повзали де угодно і як угодно, тобто буть готовими. І на кожному посту хоч один мисливець був із зброєю, це також для підстраховки. Значить, зупиняли, якщо хтось не зупинявся – фіксували автомобілі, легкові автомобілі. Більшість водіїв, вони без всякого заперечення, вони зупинялися, да дійсно, ну там: «Ми такі-то, їдем [туди]»..

Це зупиняли тільки на в'їзді в село, чи і по об'їзній дорозі тоже зупиняли?

Ми.. ми по об'їзній і зупиняли, чому ми тут пости ставили? Тому що можна проїхати поза селом – і ми не знаємо, хто куди поїхав, – і поїхало воно на Парафіївку, на Ічню, на Гмирянку, на Ніжин чи.. .

[Отже] по об'їзній тоже фіксували?

Да, це обов'язково, от, уже ж хто в село конкретно в'їжджав, тому що, ну.. село є село, а тим більше в нас населений пункт Тростянець – це всього на всього 50 умовних гектарів. Всього на всього. Даже 60-ти гектарів немає, тобто будинок на будинку, квартира на квартирі, якогось одного диверсанта тут би хватило –

отак. Те, щоб там би проїхав поза селом, уже там диверсанти чи хто угодно, ну село минуло, воно десь дальше поїхало. А тут от іменно спокій і життя моїх громадян. Тобто фіксували це все. Були нюанси шо.. були трохи так, ну, з такими короткими вужами: «Да як це так? Да шо ти..». Кажу, мені номер машини і більше [нічого]. Всьо. Не нада нічого ни рипаться, нічого ни.. Ми не провіряли ни багажників – ні, чисто символічно: хто, шо, куди й як. Більшість було.. більшість було...

Просили, шоб назвали, мабуть?

Да-да, да. От. Почуть мову їхню, хай це буде там може і російською, тому шо багато хто розмовляє на російській, ну це таке, як людина уже виросла, на якій мові виросла, тут пока нічого не зробиш. От, але почуть, почуть мову, почуть як у розмові, це ж не просто речення «Іван Іванович Іванов», все. Все-таки спілкування воно шось би десь би показало. Ну оце, оце так у нас було..

Як довго стояли ці пости?

Значить, оце в нас було 44 дні. У нас була знято: Тростянець, Верескуни, Васьківці, (це сусіднє село Срібнянської громади), і Южне. Ну, по-моєму й Іваниця ще [тоді] з нами тоже. Ми 7 квітня, це 27-го організували лютого, а 7-го квітня воно вже більш тут почало заспокоюватися, більш тудою, де Красний Колядич – отам більш воно гуло це все. От. Ну ми домовилися, начебто так уже відтіснили, домовилися, шо знімаємся; хоча круглосуточно до 7-го квітня [20]22-го року, круглосуточно у нас було чергування. Круглосуточно.

І у Верескунах мабуть?

І в Верескунах, да. Ну там населення дуже маленьке. От. Але ті чоловіки, які були.. а багато ж було поприїжджало, коли почалося, із міст поприїжджали, бо і Чернігів, там же ж тоже воно прильоти, і Київ. Деякі діти поприїжджали до батьків. Ну діти які – по 30, по 40 років, дорослі тобто, вони там тоже. Там десь було, дай Бог пам'яті, десь так чоловік 15-16...

Приїжджих, да?

Ні, ну це хлопці, які організовані були.

У Верескунах.

Да, да, у нас було більше 70-ти чоловік, десь 77 чоловік по-моєму, якщо я не помиляюся, задіяно, а там [у Верескунах] 15-16. Ну село-то невеличке, там в основному одні пенсіонери, да жінки.

Так вони просто на дорозі чергували, чи якось символічно і перегороджували її?

Ні, ні, ми нічого не перегороджували. Чому? Тому що, хоча, я наскільки памятаю, по-моєму, цю капость зробила була.. Ну як капость? – це на мою думку.

У нас, я знову-таки повертаюся, село дуже маленьке, щоб їх [російських військових] спровокувати, розумієте, ну тут би хватило однієї установки «Града» – і населеного пункту б не було. От. Мені інформація, мені дайте інформацію: побачили – проїхав, «буханка» там проїхала якась там, побачили – проїхав якийсь на колесах чи на гусениці – мені інформацію. Я швиденько із військкоматом з Ічнянським, там все в нас було: ми знали, хто чергує сьогодні у військкоматі, кому шо говорити, кому не говорити, де.. Хлопці так само слідкували за сігнальними ракетами, з любої сторони, любого кольору яка ракета вилетіла – вони мені телефонують, я все фіксую, швиденько собі черкнув і на дзвіночок: слідкуйте, це уже діло рук військових. Нам подать чітку, ясну інформацію.

Чому саме з ічнянським військкоматом, це по традиції вже так склалося? Бо вже громада [Парафіївська] окремо, а..

У нас військомат один. Він один і на Ічнянську громаду, і на Парафіївську.

Просто наскільки я чув, що в Ічні взагалі він виїхав на Прилуки, цей військкомат. Мені дорогинський староста говорив, каже: «Приїхали бажаючі мобілізуватися, а його вже в Ічні немає».

Дивіться, я говорю «військкомат», чому військкомат? Не знаю, куди вони там були виїхали, але там були, ну працівники військкомату були. Потому шо це всі: Левченко, це ж я постійно з ним на телефоні був, тоді Синько Вітя, це колишній, міліціонер, він вже у військкоматі працював. От. І нас збирали, уже коли оце почалося, нас старост даже збирали, ми привозили солдатів. Тобто, я не буду запевнять, яка це була форма їхнього на той час [перебування в Ічні] – чи це був військомат, чи це був просто пункт чогось, тут [стверджувати не буду]. Але те що там були ТЦК-шники чи працівники військомату...

Ясно, а як це було? Це вам зідзвонилися і сказали на таку-то годину приїхати?

Да, це було ще знаєте.. Це були так само оце ж ці перші дні, особливо коли потреба була в обороні Ічнянщини. Вони тоже були тоді ж створили тероборону на Ічнянщині, і вони в старост просили, щоб ми доставили, в Ічню, в ТЦК доставили хлопців АТО-вців; тобто ті, які уже мали навики в чомусь. От. У мене один в Затоці був, наприклад, сапер; хоть він танкіст, але вже він у [20]14-му-[20]15-му році, коли був на Сході, то, так сказать, перекваліфікувався чи [пройшов] перенавчання, в такому плані. Тобто вони просили, щоб ми підвозили. Старости, ми, загружали в машини, і хлопці возили. Тобто, я знову-таки повертаюся до того, що коли ми приїжджали (я особисто, коли я приїжджав), то да, дійсно це був шлагбаум, ми показали, хто ми такі, нас впустили, ми завели хлопців, там були.. ну, якось так, ну я б не сказав, шо там нікого..

Це було у військоматі чи в адміністрації [ічнянської громади]?

Ні, це було у військоматі, це було у військкоматі, за автостанцією [в Ічні], там, де [й раніше він був]. А тоді вони, це [було, як] збирали нас, а тоді, коли ми АТО-вців привозили, вони були у школі, тобто за військоматом там велике приміщення, там зал здоровенний на низу. От. Оце вони там мішки [й] там все було в них. Можливо, ви знаєте, ну як сказать...

Тобто це були старости з двох громад. Чи окремо збирали з Парафіївської, Ічнянської?

Ні-ні-ні, разом, хто приїхав, хто привіз, хто одвіз. Можливо, можливо вони мали на увазі, шо військкомата як такого не було, можливо, знаєте, тут двояко дивиться треба. На той час були закриті школи. Ну як закриті – не навчалися ж діти, правильно? Ни в школах, ни в садочках, медики даже не принімали хворих, от у нас була амбулаторія, був певний період. Небагато, але був період такий. Можливо все-таки.. шо таке військомат? Я ж розумію, як тут [для прикладу] старостат взять: да, єсть документація, єсть усе, можливо воно було дійсно вивезене, можливо вони дійсно [і] правильно зробили, шо змінили дислокацію. От, тут.. тут хтозна як дивиться.

[Ні,] мені от цікаво, що власне було..

Я [просто] сам начинаю аналізірувать. Я тоді якось не той, а зараз от, можливо оце даже.. Ну, а ми так думали, шо вони виїхали, так би сказать, понімаєте? Тобто, я думаю шо, ні – не то шо думаю, а я впевнений, шо військкомат він працював як військомат чи [як] ТЦК, на сьо[го]днішній день. А те що тут дислокація [була] змінена, ну це вже ж..

Ясно. Тобто вас два рази збирали в Ічню: один раз привозили АТО-вців, а другий раз це була нарада?

Було, було.

Довго була нарада?

Ну нам просто роз'яснили, дали чітко й ясно зрозуміти, що відбулося на Україні. І треба готуватися до всього, треба просто дійсно готуватися до всього, і в першу чергу роботу проводити з населенням – роз'яснювати, шо роз'яснювати, шо казати, шо не казати.

Там були тільки військові чи [й] представники адміністрації, ну, чи місцевих громад?

Ні, ні це була сугубо ділова, робоча, так би сказать, нарада.

Військовий інструктаж, да?

Да, да, да.

Зрозуміло, тобто там тільки по військовим була інформація. Ясно. І це було (ну, мабуть ви дня вже не пам'ятаєте) орієнтовно [в] перший тиждень, скажімо так?

Ну десь да; да, десь оці 10 днів отих..

Кінець лютого.

Ну десь да, да. Отуди, да, да.

Чи може перші числа березня?

Більше всього, шо кінець лютого – початок березня. Чому – тому що, я ж говорю, шо тут 27–28-ме вони ж отут все ще крутилося. І як таких поєздок у нас дуже не було. Десь отам, мабуть, перші числа березня, може так. Уже не докажу, ну десь отак воно..

Ясно, ясно. Автобуси не збирали з вашого селища? Бо я знаю, по Ічнянщині автобуси мобілізовували на Прилуки. Чи це не по вас інформація йшла?

Ну в нас такого ні. Значить, шкільний автобус у нас єсть, от наприклад, але його в той час, я ж говорю, шо всі оці дні, фактично воно все було невиїздне. Ну декілька навєрно було таких нюансів, шо треба було підвезти, наприклад, якщо Парафіївка там, Парафіївська громада, чоловік там 40 намобілізованих назбиралося, то автобус надавався. А так щоб конкретно там якісь були рейси сугубо кожного тижня – ні, ні, такого не було; тут стрьомно все було ще ж воно.

Ясно, ясно.

Тим більше там, ото де Припутні, а це воно дуже вже близько як навпрошки, як вони умудрилися з Припутнів, не заїжджаючи [в село], отаке витворять пусковими установками. Дак, а тут вобще ж воно все, так що дуже як такого руху авто не було.

То так. Чи пригадуєте ви, наприклад, ситуацію, коли треба було знімать дорожні знаки, от, чи довелося цим займатися?

Так. Дорожні знаки ми зняли до 27-го числа [лютого]. Дійсно, ми поїхали на Верескуни, от, ми там зняли дорожні знаки. Ну в нас дорожні знаки які – в основному [про] початок-кінець населеного пункту...

Таблички.

Да, да, ми їх зняли, ми їх заховали: забрали з собою сюди на Тростянець і заховали. По Тростянцю ми тоже у двох сторонах познімали, хоча на сьогоднішній день такі дебати в соцмережах, шо, ну тіпа «сякі-такі», «отаке наробили...» – ні, хай там крикуни шо не кричать, але оце їх [росіян] тоже трошки путало. Це я говорю за себе, я говорю за своє селище – шо путали, то путали. Коли вони сюди прийшли [і] 160 одиниць стояло колоною від танка[1] і до крутого Г-образного повороту, із півсьомої ранку і до 12-ти дня.

Прямо в селі?

[1] «Танком» співрозмовники називають пам'ятник подіям Другої світової війни – радянський танк на постаменті, що знаходиться перед в'їздом до селища з півночі, з боку дороги Сокиринці-Парафіївка.

За селом оце ж. Це де танк [пам'ятник], ви ж поняли?

Ну да, де заїжджають з боку танка, да?

Да, тільки ж вони не в село заїхали, вони отут стояли.

А, [на дорозі від перехрестя біля заїзду до села] до повороту, да, до цього повороту, шо на Верескуни.

Да, да, Г-образний цей вже ж, поняли? Вони потєрялись були, вони тупо потєрялись, потому шо..

Це була перша колона?

Да, це була перша колона.

Звідки вона рухалась?

Оце ж вона йшла по сумській трасі[1]. Потім вона повернула на Сокиринці, через Сокиринці на Васьківці, і з Васьківець тоді ж вони оце йшли по кругу[2]. Яка їхня ціль була, куди? Ну ми на той день не знали, колона здорова була, тут гуділо все на світі. От. Я ж кажу, тут села цього нещасного, воно все в гулі було, вони стояли, мотори гуділи там, після них такого поостављяли...

Це було вдень?

Да. Це було із 6:30 ранку до (ну плюс-мінус там 5 хвилин, я ж точно не помню), із 6:30 ранку і до 12-ї години [дня] вони стояли, оця колона, тому що...

А число 27-ме?

Це 28-ме було [лютого]. [*гортає записи*] Да, це було 28-ме число, да, ось. В 6 годин ранку мені повідомили, що із сторони Ваські́вець, оце ж хлопці ці, шо тероборона, повідомили, що із сторони Васьківець рухається до нас автоколона РФ. От.

Механізована колона.

Механізована, да, і я тоді взяв декількох хлопців. У 6:20 ми вже були отут біля цього, вже люди почали там підходить і, ми на дорогу туди не виходили. Хоча були такі, що поближче б подивитися, а це перекрьосток, де дендропарк ото проїжджали, ну і до цього, скільки там, ну метрів хай 400. Подивиться шо там, ну, підождіть..

А пост зняли чи залишався він там?

Ні, пост він так в стороночці, він ближче туди до танка був, [тобто] до памятного знаку ближче; в них були у хлопців біноклі свої, тобто вони бачили скільки, як рухалися..

Зблизу спостерігали.

---

[1] Тобто по трасі Київ-Суми.

[2] Тобто колона рухалась по дорозі Сокиринці-Парафіївка, яка обходить Тростянець із заходу і півночі ніби півколом.

Да, да, орієнтовно яка там техніка. Хоча, я знов таки вертаюсь до того, що я в [19]92-му срочну службу служив, ну в мене була [тоді] парадка й пістолєт, ти мені зараз покажи сучасну військову техніку, ну я ж...

Так вона за три роки [війни] буквально на очах змінилась.

Да, да, як танк я бачив, то я бачив танк, як КамАЗ бачив військовий, то я бачив його. А зараз: спереду гусениці, а ззаду колеса – шо ото таке? Або наоборот. Ну, а хлопці деякі в чому розбиралися, то ну так, ну хоть бачили ми орієнтовно знали скільки чого пішло, які там. КамАЗи з тентом – значить це ж явно були солдати, от, бо тент звичайний для перевезення людей. Оце в такому плані.

Зрозуміло, а не пригадаєте, там яка техніка переважала, там були танків більше, чи може БТР чи?

Були танки, були «Гради». Більшість це були БТР-ки, було декілька, декілька ціх [*перебива мову дзвінок мобільного*] бензовози чи з дизпаливом, з чим вони там їхали. Ну і були ж оце КамАЗи – там, не знаю, там більше 10-ти [а може й]15-ти КамАЗів, це ж із солдатами, явно ж там солдати були.

А особовий склад був весь захований, чи були й на броні?

Ні, були на броні, ну на броні небагато було. Те, шо хлопці бачили, на броні воно небагато було.

Не розповідали, там були якість розпізнавальні знаки на техніці, на людях?

От, ото їхні стояли білим понамальовані: «Z»-ки, «V», «V» да.. «V» і «Z»-ки оце.

«V» і «Z»?

Да-да-да, оце все, шо в них було на цьому.

Пов'язок не пригадаєте?

Ні, ні.

Ясно, ясно. І стояли вони, оце кажете, цілих 5 годин, навіть більше?

Да, ну орієнтовно.

І потім рушили далі?

Да, і вони рушили далі, ну..

І потім же їх у Верескунах ще мабуть пост зафіксував?

Ні, ні-ні. Чому ж ми не могли зрозуміти, чому вони так довго стоять. Річ у тім, що коли вони стояли, от, колона «головою» на виїзд із Тростянця, будемо казать – в сторону парка, цього крутого повороту, як на Верескуни [їхать], от там була «голова». Значить, у них була можливість [рухатись] на Ярошівку по грунтовці (або Українське, це ми так [по-старому називаємо] Ярошівка) або ж наліво поворот у сторону Верескунів, Парафіївки чи кудись туди йти. Або ж, не доїжджая до Верескунів, єсть знову ж таки перекрьосток.

А, там да, я проїжджав.

Направо, наліво [з того перехрестя дороги]. І от тоді вони повернули ж наліво, через Бережівку на Іваницю. Оце отой їхній був маршрут, якшо ви там спілкувалися, вони вам, Валя Шевченко, оце вона повинна вам підтвердити, шо вони от іменно це туди були пішли. Значить, одне єдине що, ми знаєм прекрасно, шо коли йде якась там колона чи шо, єсть попереду завжди розвідувальне щось їде. От. То дійсно, хлопці мої трохи були злякалися, ті, шо на посту стояли тут біля танка, бо зайшло три одиниці техніки, БТР-ки, от, вони повернули біля (з Васьківець їхали по окружній) повернули біля танка [пам'ятника] в село. Ну вони не доїхали даже до перекрьостка, де [заїзд у] дендропарк. Вони не доїхали, вони зрозуміли, шо це шось не те, і вони розвернулися і поїхали в сторону.. Верескунів би так сказать. І за ними тоді вже пішла оця ж 160 одиниць колона, яка зупинилася і стояла.

Вони суцільно йшли чи по частинам?

Ні, там суцільно було.

Суцільно.

Да-да, ну розрив там невеликий був, там мо' десятки, декілька десятків метрів, ну це, можна сказати, суцільна була колона.

Майже суцільна. Ясно.

Да, да.

Це була перша, а були потім інші колони?

Менші. Менші були, да, там було ще два раза проходили, ну там маленькі, там по десятку, і то це були в основному БТР-ки.

[*перерва запису на 38 хв. 12 с.*]

[*запис продовжили після розмови старости по телефону*]

Значить, як ви вже сказали, після 28-го лютого було 2 невеличкі колони, які йшли з боку Українського на Іваницю, тобто фактично ваші населені пункти [Тростянець і Верескуни] вони об'їхали. Так. Якось їх фіксували ваші хлопці, чи це вже вони постфактум дізналися про їхній рух, бо вони ж через села не їхали?

Ні, це коли, наприклад мені телефонують, от їхали вони із сторони Васьківець, да, коли мені зателефонували, що в нашу сторону до селища Тростянець...

Це перша [мала колона]?

І перша і друга, оті менші тоже саме, вони ж ішли через Ваські́вці.

А, вони через Васьківці йшли.

Да, то через Верескуни, то з Ярошівки чи [точніше] з Українського, то окремо там пішла була, а от іменно я за нашу оцю сторону кажу, за Тростянець. От. То мені телефонували, шо: «Григорович, у вашу сторону там рух, сті[ль]кохто там орієнтовно отих». Дзвінок на перший пост, дзвінок на другий пост: хлопці, дивимся.

Так, а вони йшли тоді тоже в сторону Іваниці чи пішли на Парафіївку ці менші колони, вже не пам'ятаєте?

Одна, одна була пішла через [села] Верескуни, Южне на Парафіївку і вони тоді повернули в Парафіївці на..

На Хаїху може?

На Хаїху, да, да. А друга, чи третя, так би сказать, ну менші – я маю на увазі друга менша [колона], це вони тоже пішли на Іваницю, тобто через Бережівку.

Ага, оця невеличка група пішла на Іваницю.

Да. Да.

Цікаво, цікаво, бо в [селі] Городні мені говорили тільки про дві великі колони. В Городні чітко зафіксували, шо одна велика колона в кінці лютого, потім за нею друга. І так само вони відступали звідти. Ну, про відступ окремо можна сказати.

Та можливо буть, я переб'ю, Павлович, можливо. Чому – тому що (Валя[1] може б краще згадала, чи це в Бережівці навєрно). Менша колона чекала другу, там було з'єднання [колон], тому ото могли вони у Городні іменно великі колони бачить, зрозуміли?

Тобто до меншої колони приєдналась більша, вже не з вашого напрямку, з іншого?

Да, да, там чекали, там я точно знаю, шо там менша колона, бо довго стояли, і не могли.. Ми ж все на звонках і не могли зрозуміти, чого ж воно стоїть, а там було з'єднання якесь.

Це в районі Бережівки було?

Да, тобто іменно в Городні, як ви кажете, да?

Да.

Можливо ото і буде тоді велика колона.

Це десь у перших числах березня мабуть вони оце на підкріплення туди до [першої] колони і пішли.

Да. Це було таке.

Ага, ясно. Значить тут з'єднання було з різних напрямків?

Могло, могло.

Це цікавий факт, да. Добре, шо ми його зафіксували. І, кажете, повз Верескуни ще з Українського йшли колони?

Ну одна, да тоже, вона невелика була, вона йшла в сторону, в сторону Южного, Парафіївки, оце сюди.

Ага, тоже пішла туди.

[1] Опитуваний має на увазі старосту села Іваниця.

Да-да, невеличкі, там до 10 було одиниць техніки, і то броньовики, ну бронєтранспортьори, були – БТР-ки, отаке воно.

І це теж перші числа березня?

Да, це все було. Це все було воно якось так, от тоді вже там із середини березня воно вже набагато все було розслабленіше, але воно це все гуло, все крутилося, чулося, бухкало, гепало, це все чуть було. От. Але сам оцей, так сказать, масовий рух – оце був кінець лютого, як ми говоримо, з 27-мого як почалося, отам вже в нас 28-го, і оці перші числа березня, десь до 10-го, будем говорить, ну, в такому.

Поки під Прилуками їх не розгромили?

Да, да, але ж тоді знаєте ж, ну, в страха очі великі, і отож і Гайворон там; хоч воно наче і далекувато, а нам-то чуть було, гарно чуть було сюди – шо тут навпрошки ось. Так само і Берéзівка ось же ж, ми за Берèзівку взагалі нам було страшнувато, із-за чого, шо навпрошки тут: шапку кинь – і воно достало

Березівка – це вже в районі траси сумської?

Да, да, це ж Талалаївська громада, по-моєму, якщо не помиляюся.

Наче так, я не пам'ятаю, я в тому районі не працював просто.

Чи Талалаївська, чи Срібнянська – не буду обманювать. Ну факт той, шо це воно рядом, і тоді тоже так на звонках, шо там трошки їх [росіян] придавили; і деякі солдати там і тікали, і було стрьомнувато, тому що ну техніку ти ще чуєш, а коли там тікає.. ранений звір, то все можна очікувать, да. Дак от, оце оті вже дні було це в такому плані – не техніка, а от іменно ми вже за людський фактор, шо це можуть буть солдата десь.

Ясно, а ловили когось?

Ні, ні, слава Богу, да, цього не відбулося, так шо, ну я ж кажу, знову вернуся [до того,] шо Тростянець – це райське містечко, шось явно оберігає його яким-то чином [*посміхається*]. От. Значить, шо вам іще з приводу колон, з приводу всього наче я вам так в принципі все сказав.

Ну ясно. Тобто колони у вас великої шкоди не зробили. Ні по Тростянцю, ні по Верескунах не було.

Ні, ні. Одна єдина була шкода велика, це те шо вони нагадили по дорозі оте все на світі. Свинота да і все, воно свині є і в Африці свині. Якшо воно так у хаті в себе, дак воно на чужій стороні тим більше.

Дякую вам. Ну, в принципі тоді стосовно військових дій мабуть уже достатньо. Хотілося б більше поговорити про такий соціальний фактор. От як селище жило в ці дні: які доводилось вирішувати питання на місці, з людьми, комендантська година там можливо, забезпечення – от такого плану?

Значить, з приводу комендантської години ми виконували ці дії строго. От якщо була комендантська година там, припустимо, з 4-х вечора, [з] 16-ї години до 8-ї години [ранку], то це все було, виконувалось (ну це так умовно, я вже ж не пам'ятаю, які там було чітко) от, тобто виконувалося. Якщо було сказано, що повинно буть світломаскування, мої хлопці не то шо.. Були такі вечори чи були такі ночі, що я додому приїжджав, це буквально годину я поспав. І то, годину я не міг поспати, тому що тільки, ну, так приліг, бо вдома ж і сім'я і ще дітвора, тоже з Чернігова повтікали сюди додому, тут дзвінок: «Григорович, там ракета», «Григорович, у Івана світло десь он горить у цьому». От. Ну, Григорович – у машину, от, і де близько, дак пішки, або на звонку. Ну виловлювали таких, [було, що] стою перед тим – світиться другий поверх у будинку...

Патрулів не організовували по селу?

Оце ж мої хлопці, вони це все робили. Їх було [отстояли – *нерозбірливо*]. Вони стояли по 4 чоловіки, припустимо, із кожного поста по одному збиралися, по селу пройшлися – і знову назад до своїх, до трьох на пости розійшлись. Тобто, я ж говорю, це було, ну [щоб сказать] територона, [то] я ж ще раз кажу, ось, територона – це повинен буть закон якийсь, правильно? Але це було формування для підтримання (ми так називали) правопорядку, ну і..

А поліцейські навідувалися? Вони ж по ідеї повинні були координувати цю всю роботу по правопорядку?

Я їх не помню, шоб я їх тут бачив.

Ну, більшість старост в принципі так і кажуть.

Я, чесно, не пам'ятаю, ось хоть стріляйте, хоть до стінки ставте, я не пам'ятаю.

Ну, а так же тут поліцейські, мабуть, патрулюють у звичайний час?

Ні, ну оце зараз, шо офіцер громади єсть, дак іще так же ж хоть інколи заїде. Ну сьогодні ось бачу: «міліцейська» машина патрулювала. Рідко, ну заїжджають, а в той час, ну, чесно кажу, оце хоть до стєнки ставте, я не памятаю. Особливо ці 44 дні [воєнних дій], це точно я не пам'ятаю.

Ясно, добре. А скільки взагалі населення в Тростянці, ну так орієнтовно, на той час було?

Ну, там добавить тих 30 чоловік. Значить, 681 особа оце в нас, 681 особа.

На зараз?

Да, на сьогоднішній день. Ну, на той час, якщо будемо вважати, що поприїжджали діти – ну 750, 750-760 оце чоловік в Тростянці, да.

Десь більш як півсотні побільшало, там же й з дітьми приїхали, з рідними.

Да. Да.

Ну, в принципі, для масштабів селища це не так уже критично. Були якісь проблеми з приїжджими?

Ні, ні. І по сьогоднішній день ні. Да, не було, шоб я чув від населення там якісь, хтось комусь всупереч шось доводив, шось відстоював, ні – цього не було. На той час, знаєте, село якось жило трішки, ну, згуртованіше. От. А тоді вже, коли [20]22-й рік, червень місяць, от, вже почали люди трохи нагліть [*посміхається*]: то 10 сантиметрів он землі, а він не дає мені виорать; то чого вин хвірточку не закриває. Тобто на той час, коли оце, особливо цих 44 дні і плюс іще [трохи], ну люди якось так дружнéнько були. І даже інколи, я ж кажу, шо так-от телефонують: «Григорович, а отам онде у Петра чи у баби Одарки, оце..» – «Поняв, так». Ну таке було.

Ясно. А по Верескунах, скільки там населення?

Ну по Верескунах населення малесеньке. Там на сьогоднішній день 149 зареєстрованих, а на той час 162-163, отак десь було, ну трошки повмирали люди, воно не..

Це з приїжджими чи без?

Ні, ні, це всі свої були.

Тобто туди не приїжджало майже людей?

Ні, ні, ні, вони приїхали тільки бо зареєстровані, от оце я ж кажу – там десятеро дітей наприклад із Чернігова приїхали, ну вони в нас зареєстровані [і] включаються в цю ж саму цифру фактично. Зрозуміли?

Ну, тобто по факту було менше [напередодні], а потім просто «свої» приїхали.

Да, да, да.

Ясно. Тобто у вас приїжджі були переважно з Чернігова, з інших міст менше?

Ну, родичі чи діти, які в Києві наприклад, оце Київ, Чернігів в основному.

Да, тобто Суми там, Прилуки, Ніжин менше було?

Суми в нас тут. Да, Суми – по сьоднішній день вони «внутрішньо переміщені особи» [ВПО] в нас. Хоча вони родом одсюда з Тростянця, але своє життя в Сумах жили, це мама з двома дівчатами сюди переїхала до мами до своєї. Ну як переїхали? Вже як ВПО. Вони у квітні місяці вони, квітень [20]22-го року, от, це шо вони із Сумщини, і вони по сьогоднішній день ВПО-шниками у нас рахуються.

З Харкова у нас тут одна сім'я була, харківчани, вони трошки побули, як ті[ль]ки воно трошки при[тихло], вони поїхали і по сьогоднішній день там; хоть і гепають, але вони там. От. А основа це була, оце, ну, більшість наших.

[З] Києва і Чернігова.

Чернігів, да, Чернігів, Київ, Полтава.

Я так розумію, шо вони переважно приїхали у першу-другу добу, чи вони й протягом пізнішого часу приїжджали? Ну ці приїжджі, які тут рятувалися?

Ні, це в основному був кінець березня, основна маса, і квітень [2022 року].

А, тобто вже після основних подій вони сюди приїжджали?

Да.

А в період, коли були колони, то приїжджих майже не було?

Ні, ні-ні-ні.

Бо я знаю, шо по інших селах, особливо Ічнянська громада, вони кажуть: буквально за першу добу маса людей приїхали до нас. Тільки почались військові дії, вдарили по Ніжину там, по Києву – і зразу маси людей сюди приїхали. По Парафіївці тоже про це говорили. По Дмитрівці трохи менше. Тобто тут такого ажіотажу приїзду не було?

Ні, річ у тім, що внутрішньо переміщених осіб реєстрував я особисто, тобто вони зверталися, і ми брали документи, я заводив у програму, їм і виплати ж були. У мене в комп'ютері папки створені, де підписано «Квітень», одкриваєш – і по папочках, хто шо той. Тобто я впевнений, що це був, в основному це був кінець березня, от, і квітень місяць. Чому? Тому що тут воно в нас оце ж воно таке гуло, крутилося, сюди мало хто, а тоді вжеж коли Ніжин почали, з Ніжина тоже є сім'ї, які жили в Ніжині, тоже сюди приїхали. От коли вже там наче трохи почало розгоратися, от розумієте, вони мали можливість швиденько втекти.

Ну, з Ніжина вони могли виїхать тільки до 25-го числа [лютого], бо там же міст підірвали у Хвилівці.

Якось їздили через Бахмач, от отими сторонами, путями якімись.

А, да, через Івангород мені говорили шо там да, був протік населення, но то переважно мабуть чернігівці були.

Ну, може чернігівці.

Да-да-да, я по Івангороду пам'ятаю, шо там був рух автомобілів на Ічню, якраз оце через оці колони.

Ну, в нас основна це була маса – це березень, березень – початок квітня, це ті шо в основному. Були там деякі і в червні, ну то вже таке, із Харківщини там були. От. А основна – це березень-квітень [20]22-го року.

Цікаво. Вжеж начебто тоді якраз виганяли їх, [а] вони якраз сюди приїжджали. Ну що ж, факт фактом. Добре. Які проблеми з населенням були тоді найбільш пекучими? От наприклад традиційно називають проблему з продовольством. Як працювали крамниці у той час, чи були, чи працювали медпункти, медикаменти, от як ці всі питання забезпечення тоді вирішувались?

Ось у мене даже фоткі єсть, «ліки від Харитона», я замовляв от з приводу медикаментів. Ну, початок, знову ж таки вертаюсь до того що, коли лютий місяць і початок березня, ну фактично амбулаторія не працювала. Потім уже коли тут трошечки попустило воно, уже ж була вказівка, шо можна відкрить амбулаторію, трошки людей принімати. Але з медикаментами було туго. Нам допомагали, я особисто їздив то в Ічню: гроші назбірали, поїхали в Ічню, купив шось. Ось у мене був волонтер. Ну як волонтер – він сам родом із Тростянця, це молодий хлопчина. Він на Полтавщині живе, бабушка його тут. Він зателефонував: «Григорович, може щось потрібно?» – Кажу: «Ну ліки б треба». Він закуповував ліки, присилав ліки «Новою поштою». Я забірав, їздив у Парафіївку на «Нову пошту» по ліки. Тобто ліками наші медики були, вірніше не наші медики, а люди які могли б придбати хоча б елементарні [препарати] там від тиску чи від головного болю, чи там, ну шось таке елементарне – воно було. Ми старалися яким-то чином достать. От. Це щодо ліків. Щодо продуктів харчування, значить, знову-таки вертаюсь [до сказаного], шо Тростянець – це «райський куточок». Населення селища Тростянець і села Верескуни без хліба .. були, ну десь днів 5-7 всього-на-всього. Значить, я понаходив телефони директорів хлібозаводів: Прилуцький, Ніжинський. Давай я звонити на Ніжин. Ніжин мені зразу сказав: «Олександр Григорович, ми поставку робить [*перерва аудіозапису*][1] не в змозі, не будемо». Так як ну дійсно цей шлях був відрізаний.

От, значить, зв'язуюсь я із Прилуцьким хлібозаводом. [Кажуть]: «Да, проблем немає, хліб ми надамо, але це ваш самовивіз». Перший день, це був Сєрьожа Марусечко, я случайно узнав, що він поїхав був на Прилуки. Перший день – я маю на увазі не вторгнення [перший день] – а коли появився у нас хліб у селі.

Тобто перші дні були все-таки без хліба?

Ні, перших 5, ну 7 днів; 7 днів це точно ми без хліба були, да.

З 25-го лютого, 24-го мабуть ще може завезли ще якийсь.

Ото з 24-го це щитайте тиждень, все що можна було в магазінах люди розкуповували, фактично, ну, прилавки були пусті. І хліба так само ж єстєствєнно ж не було. І тут я просто узнаю, шо Сєрьожка поїхав на Прилуки. Я йому телефоную – «Да». – «А зміг би?» Ну він купив за свої кошти, десь 30 з чемто там хлібинок купив. Ну сюди привезли уже.. знаєте, так – самим неімущим по півхлібини було, шоб поділиться. Хтось каже: «Да ні, в мене там в холодільнику якийсь лежить». Ну, шось почали так перебиваться. Тоді, це генеральний директор ТОВ «АГРОКІМ» Лановлюк Віталій Юр'євич, [а] у нас тут був

[1] Запис було технічно перервано через дзвінок мобільного телефона. Відразу після розмови продовжено.

директором відділення ТОВ «АГРОКІМ» у Тростянці Кутя Володимир Григорович. Значить, вони у себе ГАЗельку обладнали, обшили всередині картоном, вичистили; і через день я замовляв хліб: «От скільки-то мені хлібин, стільки-то мені батонів».

На заводі.

На заводі це все з Прилуками напряму. От. Конкретно називалася година приїзду туди, ми відправляли автомобіль, і через Прилуки, це через оцю трасу, де зараз міст оце ж отой, це об'їжджалося і привозився хліб. Тобто населення без хліба, я знов таки кажу, шо це 7 днів [було] – це, я вважаю, що ми не постраждали. Хліб постійно був [потім], привозився хліб.

Це через Сокиринці?

Да, да, через Сокиринці. Тоді коли хліб привозився в Тростянець, він вигрузився у мішках, вигрузився в магазин. І звідси ж, сюди [у замовлення хліба] я включав і Верескуни. Я потім брав хліб – там 2 мішка чи 3 мішка – гружу в свій автомобіль, і сам особисто я возив людям у Верескуни хліб. Возив і продукти харчування так само, бо уже ще трошечки пізнішенько, ну там, будем казать, із середини березня, наприклад. От. Самий перший підприємець, це у нас […][1] Сергій, він самий перший знайшов лазєйку, де можна було виїхати і хоть потрошечку привозити в магазин продукти харчування. Іншому я телефонував, ну от доставку, потому шо в цього [підприємця] магазінчик маленький, і він, ну, не в змозі село охватить же ж. Той сказав: «Ні, я не буду рискувать». Я ж розумію, і не заставиш, це воля.. А цей хлопчина, молодий хлопець, він даже моїм хлопцям, тероборонівцям моїм би так сказать: дзвоню (ото з сигаретами проблеми тоже ж були), дак ото Сєрьожка там: «Григорович – без питань». Привезе. Ото привіз блоків три, наприклад, сигарет – хлопцям, хто курить, по пачці на посту пороздавав. Давай [йому] гроши – «Ні, не нада нияких мені грошей, хлопці курять, хай собі димлять». Тобто, налагоджувалося, я скажу, доволі так в нормальних темпах постачання продуктів харчування. Ну плюс до того ж іще тоді і селищна рада – це ж вона, [Галина] Леонідівна, знайшла ці фонди, гуманітарна допомога, набори продуктів харчування, ми сюди привезли цілий КамАЗ.

Це ще в березні чи вже після виходу [росіян]?

Ні, це після вже було, але ж все рівно людям же їсти шось треба було. Це пізнішенько, але це тоже велика й существенна допомога: там же ж було і гречки, і крупи, макарони.

Нас цікавить зараз оцей період перебування росіян на Чернігівщині. А з Парафіївкою, там же тоже, по-моєму, пекли хліб невеликими [партіями]?

[1] Частина персональних даних тимчасово прихована.

Да, значить, коли вони запустили свою лінію пекарню, да, Леонідовна ж телефонувала, шо: «Григоровичу, так і отак, ми той запустили, ну там можна по декілька там десятків брать». Я їй сказав відверто, кажу: «Галина Леонідівна, річ у тім, що у нас єсть доступ привезти [хліб], у вас його немає, доступу». Тобто, як на мою думку, моїм хватає людям, тим більше дійсно його хватало. Скільки треба, стільки я замовляв: коли 70 хлібин, коли 60, коли 50 – по потребі. Мені продавець говорить: «Григорович, на завтра там 100 хлібин, на завтра там 50 хлібин». Тобто кажу [їй]: «Ви цим хлібом все таки Парафіївське селище – вибачте ж мене, [чи] 2000 населення, чи 700, різниця єсть, – то краще забезпечуйте [своїх]». Вони тоді допомагали там і Бережівці, трошки ж тоже хлібом. Я даже привозив Южному допомагав, бо тоже ж були без хліба, дак на цей набірав, на хлібозавод. Мені на Тростянець хлібзавод 100 хлібин [відважив], на Южне 50, вони тоді приїхали своїм автомобілем, у нас брали. А тоді чуточку пізнішенько, в нас ФОПовець Михайлюк Ніна Андріївна, це що магазин «Мрію» держить, вона уже тоже по продукти почала потрошку їздить. Вона даже на Парафіївку їздила, ну так хлібин по 20 брала людям на пробу, ну хліб був смачний, із пекарні, білий, скориночка така аж.. Тобто..

Тоді хлібом не перебирали.

Ні-ні-ні, не перебирали, ні, але я ж кажу, шо Галина Леонідівна [голова громади], вони запустили лінію, вона пропонувала там по декілька десятків брать, я зразу відверто сказв: «Ми забезпечені».

Добре, а такі моменти, наприклад, не траплялися: там хтось вагітний, от треба народжувать, або наприклад кризовий стан у людини, чи там закінчились якісь там препарати для цукрового діабету, чи щось там особливо, не було таких моментів?

Ні, ні-ні, такого в нас не було, щодо народжуваності й вагітності у нас цього не було. Щодо екстрених викликів також не було, а чому – тому що у мене медики, вони вообще в мене молодці от, вони і к[р]апельниці ставляють, хотя протоколи зовсім зараз. Я сам медик, у мене медичного стажу 23 роки, але я б зараз не вернуся в медицину, тому що зараз не ті протоколи [лікування], а це не мій стиль. Я повинен, раз я прийшов, побачив людину, то я повинен там сидіть і чарувать над нею, а не виписать шось: купіть отаке.

У вас тільки фельдшери, чи єсть і лікар?

Ні я фельдшер.

Ні, по Тростянцю, я не про вас персонально, я взагалі – по селу хто обслуговує?

Амбулаторія в нас, єсть лікар.

Сімейний?

Да, сімейний лікар і 2 медсестри.

Ага, отак у вас.

І плюс санітарка ж.

Зрозуміло, зрозуміло. Ну, а так ви звертаєтесь мабуть до ічнянської лікарні, чи прямо на Прилуки?

Прилуки, Ічня – куди направлення лікар дає, тут по направленню без питань. Поза направленням нас і Ічня принімає (екстренка, я маю на увазі). І Ічня, і Прилуки, вони принімають.

Добре. Так. Чи були якісь перебої з постачання там електроенергії чи якимись іншими такими моментами, зв'язку? Зв'язок, до речі, мобільний, як був у той час?

Мобільний зв'язок був дуже поганий, особливо ці перших, мабуть, днів 10, ну плюс-мінус два дні. Це жахіття було, все розуміли, для чого це воно робилося, да, – шоб ніхто і ні з ким не зв'язувалися. Це було. І годинами не було зв'язку, годинами – не то шо там акамулятор сів і ще шось там держить, припустимо, чи то єсть світла нема, аккумулятор [працює], а тут тупо все вирубалося. Тобто були такі моменти.

А вишки ж [мобільного зв'язку] стояли чи?

Вишки в нас ось стоять недалечко від мене, на стадіоні.

І не працювали фактично?

Ні, воно все, все було заглушено. Да. По декілька годин було взагалі ні зв'язку, нічого нікуди.

Ясно. Електроенергія стабільно постачалась?

Електроенергія у нас була без проблем, і без проблем у нас постачання в Тростянець електроенергії було до [20]24-го року. Чому – тому що у нас, як виїжджаєм із Тростянця на Васьківці, з правої сторони стоїть «тридцятьпятка», це лінія [електропередач], яка іде і на Талалаївку, а там свердловини нафтові, тобто тут ніяк не можна було його виключати, гасити цю лінію. Тобто Тростянець жив, я ще раз кажу, ми в райському містечку. Це зараз уже в [20]24-му році її трохи переробили, в зв'язку з оціми плановими відключеннями чи аварійними відключеннями. Тепер уже і ми там у черзі, нас також одключають. А до того часу Тростянець жив.

Ясно. Тоді ще таке. А от інформування населення, як ви.. Ну зрозуміло, що шось можна по телефону сказати. Але от як масово [проінформувати] – як ви робили це? Чи це якась соціальна мережа, група якась. От як ця практика складалася за 40 днів? Ще ж треба було якусь інформацію приховувати, шоб не публічно.

Да. У нас створена в Telegram-каналі своя група Тростянецька. Ми, правда, двічі назву її міняли, так бо треба.

Це в той час чи під час війни вже?

Ні, це під час війни. До того у нас було телеграм да й телеграм, ну Іван позвонив да й позвонив, баба Одарка позвонила позвонила, а тоді...

А тоді зробили групу [для] інформування?

Да, да, була створена група, куди я особисто викладав інформацію ту, яку потрібно. І то даже зразу попереджав, що деякі слова будуть написані невірно – наоборот або ще шось. Оце був початок такий шо да, отак ми крутили. Ну тоді трошки воно попустило, інформація викладалась, але вже більш нормальними словами. І по сьогоднішній день у нас ця група існує, да. От. Я в основном інформую те, що у селі може відбутися, те, що там маршрутки завтра не буде, те, що там завтра шось той. А другі вже під'єдналися і продавці, що там завтра шось привезуть, шось одвезуть. Тобто через соцмережу от іменно у нас була створена група, в якій завжди я просив родичам повідомлять, там сусідам, за бабушками подивиться й тому подібне. Так шо у нас в такому плані налагоджено.

А військові наші перебували в цей час на вашій території? Хтось заїжджав, якісь групи, тероборони чи розвідка може якась?

Ні. Значить, у самом населеному пункті їх не було. Але декілька раз, оце ж де танк, шо ви проїжджали, да, пам'ятний знак; один раз я їхав на Парафіївку із бібліотекарем, у нас нарада була. І ми доїжджаєм [до пам'ятника], дивлюся – якась машина стоїть військова. Ну я зупинився, підійшов. Це були хлопці ППО-шники, вони дивилися території, де в разі чого десь можна щось розмістити. А так в населеному пункті..

Ну це тоді в березні було, да?

Це да.

Ясно, а так не фіксували.

Ні, ні.

І в Верескунах тоже вони не з'являлися?

І в Верескунах так само. Оце за шо я був і радий, і спокійний, шо от чим менше так крутилося [людей] у формі, тим воно все і спокійніше завжди. Хай лучше я шось знав, чим..

Получається, шо тоді у вас, мабуть і мінування тоже ніякого по території не було. Бо я знаю, там в районі Іваниці, здається, там і мости мінували, там і наші дехто загинув. Тобто цієї проблеми у вас не було?

Ні, [не було].

Зрозуміло. А якими маршрутами переважно спілкувалися ви з зовнішнім світом? Це переважно сокиринський шлях, уже після розблокування Прилук, да, через Сокиринці?

Через Сокиринці, да. Ну і до Ічні, дальше я нікуди не їздив, тому що від Ічні до Ніжина. У нас даже у перший день [вторгнення], 24-го числа, в 6:30 ранку, це моєї дочки однокласник, Миколенко Вадим, він закінчив, так само як і я, Ніжинське медучилище, але ж [19]96-го року народження. Хлопець заступив з вечора на службу, він у Ніжині – льотне, вертольоти.

Там пожежна частина, пункт управління [був].

Да, в перший день цей хлопчина, він і загинув. І батьки ж, я даже не пам'ятаю, там.. мабуть місяць вони не могли туди доїхати. Хоча хлопчика заховали, дитину [їхню], самі військові ж це зробили. А батьки ото змогли аж тільки десь через місяць поїхати. Тобто у нас, ну, Парафіївка, Ічня, сполучення [з ними] було, Прилуки сполучення було. На Срібне, я ж кажу, ще мотав, тоже це сполучення [діяло], за дальше я [не скажу].

Зрозуміло, ну нас цікавить тільки ваш район. З Прилуцькою адміністрацією вам доводилося взаємодіяти, чи тільки все через телефон?

Просто телефон, телефонні дзвінки, ну не так часто, але ну було, чаще в мене це все було із Галиною Леонідівною, із апаратом [Парафіївської] селищної ради. Ну а Прилуки це так, рідко.

Добре. Зрозуміло. Після березня, от крім того випадку, шо ви казали з Галиною Леонідівною, якась гуманітарна допомога була, надавалась в село? Якісь організації може приїжджали, журналісти? У вас, правда, таких подій не було, які б їх привабили.

Ну журналісти, гуманітарна допомога, Галина Леонідівна по можливості вона завжди знаходила, і зараз так само знаходить благодійні фонди. Тоді, це був, по-моєму травень, травень-червень, травень начебто, оце ж продукти харчування були завезені. І факт той, шо це кожному зареєстрованому, да, кожному зареєстрованому жителю селища, як у Тростянці, так і в Верескунах. Тобто у мене зареєстровано там, наприклад, 700 чоловік, 700 наборів [і] привезли. Ну там набори були – це і мука, там і олія, і, ну це великі були набори продуктові, це дійсно можна було якийсь місяць конкретно тобі не хвилюватися, прожити. Це на особу! Не на сім'ю. Як проживає, зареєстровано в мене 5 чоловік, то 5 наборів і прийшло, от розумієте, не на домогосподарство, а все ж таки на кожного члена сім'ї. І на Верескуни так само. І в майбутньому по можливості Леонідовна завжди шукала і шукає благодійні фонди.

Велику увагу приділяли і внутрішньо переміщеним особам, це особливо ті, які приїхали не до батьків, а дійсно тут знайшли, хтось їм надав квартиру чи

приютив. От. Там великі тоже набори були, не так продуктові (продуктові само собою), а були там і матраси, і сковорідки, каструлі, чайники, фонарики, мильно-брильні, предмети гігієни, ну чимало таких. І на сьогоднішній день тоже ось з благодійним фондом «За мирне небо» зараз у праці.

Так чи інакше тобто, в основному в ваш старостат гуманітарна допомога потрапляла централізовано.

Абсолютно, 100%.

То самі хтось ніхто сюди не їхав?.

Да, да, 100% все привозилось сюди.

Добре, зрозуміло. А якось волонтерська діяльність у вас здійснюється, у вашому селі? Я чув, хтось співпрацює з волонтерськими фондам, ну це я так для прикладу питаю.

Ну дивіться, як такого там офіційно волонтерства там, єсть такі шо офіційно волонтерять, і награди якісь там мають. У нас самий найбільший такий, так би сказать, волонтер, це в мене бібліотекар єсть, […][1], в якої чоловік на даний час також воює. Ось він буквально 7-го числа, він був у відпустці і 7-го числа поїхав знову на Харківщину, на Куп'янськ. Він у мене працював працівником по благоустрою од «Добробута», ну призвали – значить хлопець пішов. Значить, дуже велику вона тягне тягне на собі цю лямку, ну вона зараз, уже тут підключилися і [інші] дівчата, їй трошки розгрузку зробили. Вона дуже переймалася, вона дуже багато познаходила фондів або даже ті організації, де подешевше можна придбати. Ми плетем сітки, ми дуже багато плетем сітки, ми, от наприклад, у тому році [2023-му] сіток маскувальних було сплетено більше чим на 2000 квадратних метрів. У цьому році, ну по потребі так, воно тоді більше требувалося, зараз трошки вже ж так і в хлопців трохи єсть, і ми в цьому році [сплели] 1900 з чемто, трошки нема двох тисяч квадратних метрів.

Чимало.

Багато. Так само окопні свічки: шкарабанки шукаються, ящикі в магазінах нарізаються, заливаються. Де берем ми кошти на придбання матеріалу для плетіння сіток? Це ж треба і основу, і потрібно ж лєнточки, смужки ці різать, правильно, закуповувать спанболи? На свічки парафін, пасічники віск свій носили і приносять. От. Кошти, ну розумієте, шо даром же ніхто не дасть, і воно зараз все не з дешевих, і тоді було не з дешевих. Значить, постійно організовують, у мене оце ж і […бібліотекар], і завклубом організовують благодійні ярмарки, благодійні концерти, де виручка коштів – все ми використовуєм на придбання оце матеріалів.

Як кажуть, копійка до копійки.

[1] Персональні дані тимчасово приховано.

Да, да. І я ж кажу, це дякую, і це ж ці кошти – це ж просто наші ж, не хтось приїхав, тобі там укинув у скриньку, а це всі люди. Базарний день середа – ярмарку зробили, поприносили півнів, курей, кролів, там саджанців якихось шось той, тут діти зі школи понапікали чого. Шо-то продали, дивися: якихось 50 тисяч уторгували, уже в нас єсть так на шось. Поки підзбіралася якась іще там чи ярмарка, чи благодійний якийсь концерт, от, уже тут ми шось підкупили. Там знов.. Оце такий в нас. І всі чеки, шо витрачалося, – я особисто ж їжджу на «Нову пошту», я це все забіраю своїм автомобілем – всі квітанції, чеки, все воно зберігається ось у мене даже в сейфу на всяк випадок, шоб не сказали тоді люди: «Де ви діли?»

Зрозуміло. Добре, дякую вам за інформацію.

ФОТОСВІДЧЕННЯ.
Парафіївська територіальна громада

Мартинівка. Сільська хата, зруйнована обстрілом російської колони
31 березня 2022 року. Фото Миколи Черепа.
Початок квітня 2022 р.

Залишки військової техніки окупантів в околицях села Мартинівки.
Фото Миколи Черепа. Перші числа квітня 2022 року.

Мартинівка. Пошкоджені російськими окупантами пам’ятники.

Фото 1. Пам’ятник Тарасу Шевченку, Фото Миколи Черепа. Перші числа квітня 2022 р.

Фото 2.
Пам’ятник воїнам-визволителям села у Другій світовій війні.
З редакційного архіву ічнянської газети «Трудова слава»[1]. Квітень 2022 р.

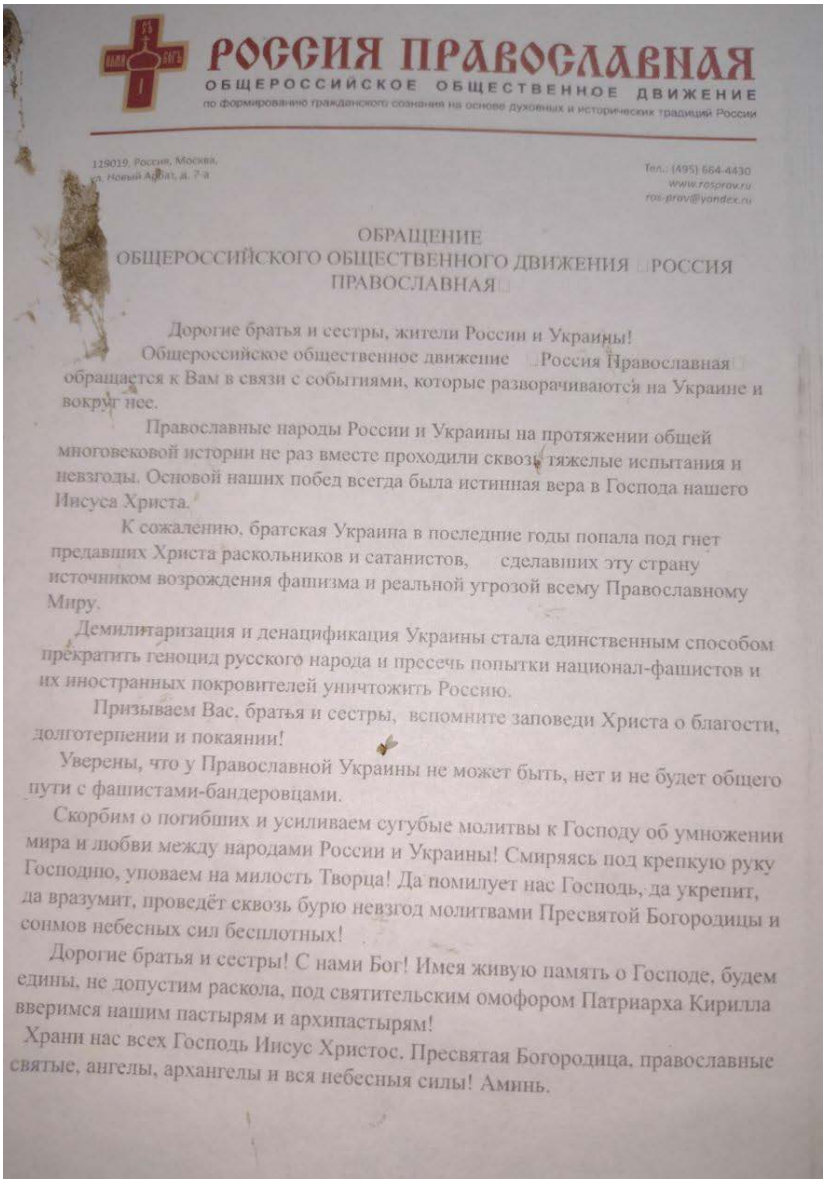
[1] Вперше опубліковано у: Два лихоліття на Ічнянщині. Публікації газети «Трудова слава» про трагічні події 2018 та 2022 років / Упор. Кривобок О. П. (гол. упорядник), Крупенко О. В., Страшко Є. М. Ніжин, 2023. 112 с., іл.

Ці звернення російські колони розкидали під час проходження по вулицях села Мартинівки. Фото надане місцевим мешканцем.

Сільський двір у селі Мартинівка після виходу «визволителів».
Фото отримане з редакційного архіву ічнянської газети «Трудова слава».

РОССИЯ ПРАВОСЛАВНАЯ
ОБЩЕРОССИЙСКОЕ ОБЩЕСТВЕННОЕ ДВИЖЕНИЕ
по формированию гражданского сознания на основе духовных и исторических традиций России

129019, Россия, Москва,
ул. Новый Арбат, д. 7 а

Тел.: (495) 664-4430
www.rospravru
ros-prav@yandex.ru

ОБРАЩЕНИЕ
ОБЩЕРОССИЙСКОГО ОБЩЕСТВЕННОГО ДВИЖЕНИЯ «РОССИЯ ПРАВОСЛАВНАЯ»

Дорогие братья и сестры, жители России и Украины!

Общероссийское общественное движение «Россия Православная» обращается к Вам в связи с событиями, которые разворачиваются на Украине и вокруг нее.

Православные народы России и Украины на протяжении общей многовековой истории не раз вместе проходили сквозь тяжелые испытания и невзгоды. Основой наших побед всегда была истинная вера в Господа нашего Иисуса Христа.

К сожалению, братская Украина в последние годы попала под гнет предавших Христа раскольников и сатанистов, сделавших эту страну источником возрождения фашизма и реальной угрозой всему Православному Миру.

Демилитаризация и денацификация Украины стала единственным способом прекратить геноцид русского народа и пресечь попытки национал-фашистов и их иностранных покровителей уничтожить Россию.

Призываем Вас, братья и сестры, вспомните заповеди Христа о благости, долготерпении и покаянии!

Уверены, что у Православной Украины не может быть, нет и не будет общего пути с фашистами-бандеровцами.

Скорбим о погибших и усиливаем сугубые молитвы к Господу об умножении мира и любви между народами России и Украины! Смиряясь под крепкую руку Господню, уповаем на милость Творца! Да помилует нас Господь, да укрепит, да вразумит, проведёт сквозь бурю невзгод молитвами Пресвятой Богородицы и сонмов небесных сил бесплотных!

Дорогие братья и сестры! С нами Бог! Имея живую память о Господе, будем едины, не допустим раскола, под святительским омофором Патриарха Кирилла вверимся нашим пастырям и архипастырям!

Храни нас всех Господь Иисус Христос. Пресвятая Богородица, православные святые, ангелы, архангелы и вся небесныя силы! Аминь.

Такі листівки розкидались під час проходження російських колон селами Парафіївської та Дмитрівської громади. Примірники надано команді проекту для ознайомлення і фотографування мешканцями Мартинівки та Голінки.

Іваниця. Сільська крамниця після пострілу з боку російської колони. Фото власників. Березень 2022 р.

Іваниця. Та ж сама зруйнована крамниця. Вигляд із середини.
Фото власників. Березень 2022 р.

Іваниця. Хлопчик у підвалі під час проходження російської колони.
Фото місцевої мешканки. Березень 2022 р.

ПРИМІТКИ ДО РОЗДІЛУ

Запис М-11

Місце проживання опитуваного: *село Мартинівка Парафіївської ОТГ*

Дата інтерв'ю: *21 жовтня 2023 року.*

Місце проведення: *с. Мартинівка.*

Кореспонденти (інтерв'юери): *Калініна Галина (К1), Матвієнко Лариса (К2); Кривобок Олександр (К3)*[1].

Стенограму аудіозапису виконала: *Анастасія Кучеренко*.

Редактор тексту: *Кривобок О. П.*

Запис М-21

Місце проживання опитуваної: *село Мартинівка Парафіївської ОТГ*

Дата інтерв'ю: *21 жовтня 2023 року.*

Місце проведення: *с. Мартинівка, адмінприміщення.*

Кореспонденти (інтерв'юери): *Матвієнко Лариса (К1); Кривобок О. П.(К2).*

Стенограму аудіозапису виконала: *Марія Шершень*.

Редактор тексту: *Кривобок О. П.*

Запис М-31

Місце проживання опитуваної: *село Мартинівка Парафіївської ОТГ*

Дата інтерв'ю: *21 жовтня 2023 року.*

Місце проведення: *с. Мартинівка, адмінприміщення.*

Кореспонденти (інтерв'юери): *Матвієнко Лариса (К1); Кривобок О. П.(К2).*

Стенограму аудіозапису виконав: *Максим Коваль*.

Редактор тексту: Кривобок О. П.

Запис М-42

Місце реєстрації опитуваних: *с. Мартинівка* Парафіївської ОТГ.

Місце проведення інтерв'ю: *приватне помешкання у м. Прилуки.*

Дата інтерв'ю: *20 жовтня 2024 р.*

Кореспондент (інтерв'юер): *Кривобок О. П.*

Стенограму аудіозапису виконав: *Кривобок О. П.*

Редактор тексту: *Кривобок О. П.*

Запис П-11

Місце проживання опитуваного: *смт. Парафіївка.*

Дата інтерв'ю: *31 липня 2023 року.*

Місце проведення: *смт. Парафіївка.*

Кореспондент (інтерв'юер): *Геєць М. Г.*

Опитування проводилось без спеціальних технічних засобів шляхом звичайного запису кореспондентом усної бесіди.

Редактор тексту: *Кривобок О. П.*

[1] Мову кореспондентів 2 і 3 виділено курсивом різним шрифтом.

Запис П-21
Місце проживання опитуваної: *смт. Парафіївка* (Парафіївська ТГ).
Місце проведення інтерв'ю: *смт. Парафіївка, будинок культури.*
Дата інтерв'ю: *16 серпня 2024 року.*
Кореспондент (інтерв'юер): *Кривобок О. П.*
Стенограму аудіозапису виконала: *Анастасія Кучеренко.*
Корекція тексту: *Бондаренко К. О.*
Редактори тексту: *Федоренко Н. В., Кривобок О. П.*

Запис П-31
Місце проживання опитуваного: *смт. Парафіївка (Парафіївська ОТГ).*
Місце проведення інтерв'ю: *смт. Парафіївка, адмінприміщення ПрАТ «Кремінь».*
Дата інтерв'ю: *16 серпня 2024 р.*
Кореспондент (інтерв'юер): *Кривобок О. П.*
Стенограму аудіозапису виконав: *Кривобок О. П.*
Редактор тексту: *Кривобок О. П.*

Запис П-41
Місце проживання: *смт. Парафіївка* (Парафіївська ТГ).
Дата запису спогадів: *18 березня 2023 року.*
Місце запису: *смт. Парафіївка.*
Спогади зафіксував і передав: *Геєць М. Г.*
Редактор тексту: *Кривобок О. П.*

Запис П-51
Місце проживання: *смт. Парафіївка.*
Дата запису спогадів: *23 липня 2023 року.*
Місце запису: *смт. Парафіївка.*
Спогади зафіксував і передав: *Геєць М. Г.*
Редактор тексту: *Кривобок О. П.*

Запис І-11
Місце проживання опитуваного: *с. Іваниця* Парафіївської ТГ
Місце проведення інтерв'ю: *с. Іваниця, старостат.*
Дата інтерв'ю: *18 липня 2024 р.*
Кореспондент (інтерв'юер): *Кривобок О. П.*
Стенограму аудіозапису виконала: *Анастасія Кучеренко.*
Редактор тексту: *Кривобок О. П.*

Запис І-22
Місце проживання опитуваних: *с. Іваниця* Парафіївської ОТГ.
Місце проведення інтерв'ю: *с. Іваниця, вулиця.*
Дата інтерв'ю: *18 липня 2024 року.*
Кореспондент (інтерв'юер): *Кривобок О. П.*
Стенограму аудіозапису виконала: *Анастасія Кучеренко.*
Корекція тексту: *Бондаренко К. О.*
Редактор тексту: *Кривобок О. П.*

Запис І-31
Місце проживання опитуваної: *с. Іваниця Парафіївської ОТГ*
Спосіб проведення інтерв'ю: *у режимі телефонного дзвінка.*
Дата інтерв'ю: *06 листопада 2024 року.*
Кореспондент (інтерв'юер): *Кривобок О. П.*
Стенограму аудіозапису виконав: *Кривобок О. П.*
Редактор тексту: *Кривобок О. П.*

Запис З-11
Місце проживання опитуваної: *с. Зоцівка Парафіївської ОТГ*
Місце проведення інтерв'ю: *с. Зоцівка.*
Дата інтерв'ю: *18 липня 2024 року.*
Кореспондент (інтерв'юер): *Кривобок О. П.*
Стенограму аудіозапису виконала: *Анастасія Кучеренко.*
Редактор тексту: *Кривобок О. П.*

Запис Т-11
Місце проживання опитуваного: *селище Тростянець* (Парафіївська ОТГ).
Місце проведення інтерв'ю: *селище Тростянець, старостат.*
Дата інтерв'ю: *08 січня 2025 року.*
Кореспондент (інтерв'юер): *Кривобок О. П.*
Стенограму аудіозапису виконав: *Вадим Малько.*
Редактор тексту: *Кривобок О. П.*

РОЗДІЛ 3.
Офіційні відомості втрат і збитків
Документ 1.
Відповідь виконавчого комітету Дмитрівської селищної ради Ніжинського району Чернігівської області на запит Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

25.03.2024 року

Ректору Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя
Самойленко О.Г.

Дмитрівська селищна рада повідомляє, що під час окупації російськими військами Дмитрівської громади в період з 24 лютого по 03 квітня 2022 року, від рук рашистів загинули 6 чоловік цивільного населення:

Углач Анатолій Олександрович – 07.03.1964 року народження. Житель селища Дмитрівка. Розстріляний 15.03.2022 року автобус, в якому повертався з роботи Анатолій Олександрович з села Григорівка до Дмитрівки. Від отриманого поранення він відразу загинув. Похований в селищі Дмитрівка на сільському кладовищі.

Ткаченко Богдан Миколайович – 23.01.1970 року народження. Житель села Гайворон. На протязі семи діб його агресор тримав у погребі, і перед звільненням села від окупантів 01.04.2022 року його по звірячому розстріляли. Похований Богдан в селі Гайворон на сільському кладовищі.

Сидоренко Микола Миколайович – учасник АТО, 23.03.1960 року народження. Його тримали рашисти в погребі разом з Богданом Ткаченком, а потім 01.04.2022 року його розстріляли, адже він в АТО боровся за звільнення Донецької та Луганської областей від путінського режиму.

Нескуба Володимир Олександрович – житель села Голінка 25.01.1970 року народження. 29.03.2022 року під час проходження ворожої колони будучи на вулиці намагався заховатися на своєму власному подвір'ї. Його побачили окупанти і по звірячому розстріляли.

Нескуба Ганна Іванівна – мати розстріляного сина Володимира. Народилася 04.09.1939 року. Під час відступу російського агресора з території села Голінка намагалася подивитися у вікно власного будинку, що діється на вулиці. В цей час куля агресора поранида її прямо в око. Від отриманої рани вона скінчалася. Похована Ганна Іванівна і Володимир в селі Голінка на сільському кладовищі.

Ковалівський Петро Григорович – народився 28.03.1959 року в селі Голінка Інвалід 2 групи загального захворювання. 22.03.2022 року на велосипеді виїхав з Голінки і рухався в сторону села Гайворон. На зустріч ішла колона окупантів і вони його розстріляли. Похований Петро Григорович в селі Голінка.

Селищний голова Валентин БОЙКО

Документ 2.
Список пошкоджених внаслідок російської агресії житлових будинків у Дмитрівській територіальні громаді, наданий виконкомом селищної ради 25.03.2024 року

№	*Населений пункт*	*Вулиця, будинок (квартира)*
1	Дмитрівка	Перемоги, 26
2	---	Перемоги, 32
3	---	Перемоги, 39
4	---	Перемоги, 47
5	---	Перемоги, 49, кв. 8
6	---	Перемоги, 49, кв. 13
7	---	Перемоги, 54
8	---	Перемоги, 57
9	---	Перемоги, 59
10	---	Перемоги, 60
11	---	Незалежності, 27
12	---	Незалежності, 29
13	---	Незалежності, 38, кв. 1
14	---	Незалежності, 38, кв. 3
15	---	Незалежності, 38, кв. 4
16	---	Незалежності, 43
17	---	Незалежності, 48
18	---	Незалежності, 46
19	---	Незалежності, 49
20	---	Незалежності, 60б
21	---	Незалежності, 65, кв. 1
22	---	Шкільна, 10
23	---	Шкільна, 17
24	---	Жованика генерала, 18
25	---	Дружби, 3
26	---	Яблунева, 5, кв. 1
27	---	Яблунева, 10
28	---	Садова, 42
29	---	Садова, 63
30	---	Робітнича, 12
31	---	Яценка, 45
32	---	Миру, 1
33	---	Миру, 2/1
34	---	Миру, 2/2
35	---	Миру, 6
36	Гайворон	Висовненка, 25а
37	---	Висовненка, 47

38	---	Висовненка, 63
39	---	Висовненка, 65
40	---	Висовненка, 118
41	---	Висовненка, 120
42	---	Висовненка, 122
43	---	Висовненка, ?
44	---	Єршова, 20
45	---	Партизанська, 24
46	---	Партизанська, 45
47	---	Бондарівка, 2
48	Рубанка	Жовтнева, 6
49	---	Жовтнева, 15
50	---	Дубини, 6
51	---	Дубини, 9
52	---	Дубини, 12
53	---	Дубини, 31
54	---	Дубини, 35
55	---	Дубини, 36
56	---	Дубини, 42
57	---	Дубини, 47
58	---	Дубини, 49
59	---	Дубини, 52/1
60	---	Дубини, 52/2
61	---	Дубини, 64
62	---	Дубини, 70
63	---	Дубини, 73
64	---	Дубини, 76
65	---	Дубини, 83
66	---	Дубини, 94
67	---	Дубини, 96
68	---	Дубини, 96А
69	---	Дубини, 98
70	---	Дубини, 102
71	---	Дубини, 106
72	---	Дубини, 112
73	---	Дубини, 118
74	---	Дубини, 128
75	---	Дубини, 146
76	---	Дубини, 166
77	---	Нова, 5
78	---	Нова, 9
79	---	Нова, 11
80	---	Нова, 13

81	Рубанка	Нова, 31
82	---	Нова, 33
83	---	Нова, 42
84	---	Нова, 52
85	---	Нова, 56
86	---	Загребельна, 3
87	---	пров. Загребельний
88	---	8-го Березня, 3
89	---	8-го Березня, 5
90	---	8-го Березня, 19
91	---	8-го Березня, 25
92	---	8-го Березня, 29
93	---	8-го Березня, 31
94	---	8-го Березня, 33
95	---	Олександрова, 14
96	---	Олександрова, 17
97	Смолове	Садова, 15
98	Смолове	Садова, 32
99	Терешиха	Молодіжна, 7
100	Голінка	Конотопський шлях, 16 а
101	---	Конотопський шлях, 16 б
102	---	Конотопський шлях,
103	---	Конотопський шлях,
104	---	Конотопський шлях,
105	---	Конотопський шлях,
106	---	Конотопський шлях,
107	---	Конотопський шлях,
108	---	Конотопський шлях,[1]
109	---	пров. Молодіжний, 2а
110	---	Козацька, 3а
111	---	Козацька, 5
112	---	Козацька, 5а
113	---	Козацька, 5б
114	---	Козацька, 8
115	---	Козацька, 9
116	---	Козацька, 13
117	---	Незалежності, 101
118	---	Незалежності, 109
119	---	Незалежності, 109
120	---	Незалежності, 120
121	---	Незалежності, 133
122	---	Незалежності, 198

[1] Номери будинків відсутні в документі.

Документ 3.
Відповідь виконавчого комітету Парафіївської селищної ради Прилуцького району Чернігівської області на запит Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

11.08.2023 №03-11/3376 На№ 01-13/586 від 07.08.2023

Ректору НДУ імені
Миколи Гоголя
Олександру
САМОЙЛЕНКУ

Відповідно до листа ректора НДУ імені Миколи Гоголя від 07 серпня 2023 року № 01-13/586 у межах виконання наукового проекту «Сільські громади Чернігівщини в умовах війни та окупації. Досвід виживання і боротьби» Парафіївська селищна рада надає наступну інформацію.

1. Список осіб, загиблих у Парафіївській територіальній громаді у період з 24 лютого по 01 квітня 2022 року внаслідок широкомасштабної агресії російської федерації проти України, а також опис обставин їх загибелі: Кікоть Андрій Григорович, 16.08.1956 р.н., проживав у с. Мартинівка Прилуцького району Чернігівської області (вул. Незалежності, 158) з 2011 року, а зареєстроване місце проживання: м. Черкаси. Загинув 22 березня 2022 року внаслідок ворожого обстрілу військ російської федерації в с. Мартинівка Прилуцького району Чернігівської області (одному з населених пунктів Парафіївської територіальної громади, який перебував в окупації з 24 лютого по 01 квітня 2022 року).

2. Список об'єктів нерухомості усіх видів власності на території Парафіївської територіальної громади, що були зруйновані повністю без можливості відновлення у період з 24 лютого по 01 квітня 2022 року внаслідок широкомасштабної агресії російської федерації проти України: два житлових будинки та один легковий автомобіль: ВАЗ 2107, рік випуску: 2008 (перебував на балансі комунального підприємства «Парафіївський центр первинної медико-санітарної допомоги» та використовувався для надання медичних послуг місцевим мешканцям) в с. Мартинівка зруйновані повністю внаслідок влучань снарядів армії російської федерації в березні 2022 року. [1]

В. о. селищного голови Олена СЕМЕЛІТ

Федоренко Наталія (093) 42 41 480

[1] За інформацією паспорту Парафіївської селищної громади станом на 1 січня 2025 року у громаді налічувалось 39 пошкоджених та зруйнованих внаслідок російської агресії житлових будинків. URL: https://parafiivska-sr.gov.ua/pasport-gromadi-11-35-49-04-04-2024/

Документ 4.
Заявка Приватного акціонерного товариства «Кремінь»
на компенсацію збитків,
завданих внаслідок вторгнення російських військ
у березні 2022 року[1]

Найменування сільськогосподарського підприємства:
Приватне акціонерне товариство «КРЕМІНЬ»
код ЄДРПОУ 22817612

П.І.Б. власника сільськогосподарського підприємства:
Сенчик Олександр Олександрович
[...]
Особливе розташування в Чернігівській області (розташування пошкоджених об'єктів):
16730, Чернігівська область
Ніжинський район
с. Терешиха

На скількох гектарах працює ваше господарство: 6 031 га

Скільки людей працює на підприємстві: 241.

Основні напрямки в сільському господарстві: вирощування зернових, олійних , бобових культур, цукрових буряків, розведення ВРХ.

Загальна оцінка збитків:

1. посівна комбінація, TERRASEM POTTINGER C 8 ARTIS – 5 398,75 тис. грн
2. сівалка точного висіву, JOHN DEERE DB 55 - 4,098,89 тис. грн
3. сівалка, MF-555138 - 2193,75 тис. грн
4. обприскувач самохідний, марки BERTHOUD BRUIN 4200, реєстраційний номер: 34141 СВ - 133 тис. грн
5. зерносклад для зберігання зерна - 2000 тис. грн
6. майстерня - 800 тис. грн
7. ангар для с/г інвентаря – 240 тис. грн.

[1] Публікується із скороченнями.

8. зерносклад для зберігання зерна - 197,5 тис. грн

9. будинок механізаторів – 68 тис. грн

10. зерносклад – 35 тис. грн

11. пункт штучного занасінення - 33 тис. грн

Всього збитків на суму 15 197,89 тис. грн

14 березня 2022 року внаслідок бойових дій в с. Терешиха Ніжинськиого району Чернігівської області виникли пожежі зерноскладів та майстерні, які належать ПрАТ «Кремінь». У результаті пожежі вогнем знищено покрівлю та стіни по всій площі, близько 60 т. зерна, майно. У майстерні зберігалися сівалки, підготовані до посівних робіт, в ремонт та модернізацію яких було вкладено значні кошти. Ця техніка, а саме:

- посівна комбінація, TERRASEM POTTINGER C 8 ARTIS,

- сівалка точного висіву JOHN DEERE DB 55 ,

- сівалка MF-555138-2193,75 – були знищені повністю;

- обприскувач самохідний, марки BERTHOUD BRUIN 4200 – частково пошкоджений.

Інші приміщення мають пошкодження вікон, дверей, стін та покрівлі різного ступеня.

Відновлення/відновлення/заміна: зосередьтеся лише на елементах, пошкоджених внаслідок конфлікту. Будь ласка, розставте пріоритети на основі потреб і будьте максимально конкретними з деталями.

Конкретні предмети,

Вартість конкретної вимоги

1. посівна комбінація, TERRASEM POTTINGER C 8 ARTIS – 5 398,75 тис. грн

2. сівалка точного висіву, JOHN DEERE DB 55 - 4,098,89 тис. грн

3. сівалка, MF-555138 - 2193,75 тис. грн

4. обприскувач самохідний, марки BERTHOUD BRUIN 4200, реєстраційний номер: 34141 СВ - 133 тис. грн

5. зерносклад для зберігання зерна - 2000 тис. грн

6. майстерня - 800 тис. грн

7. ангар для с/г інвентаря – 240 тис. грн.

8. зерносклад для зберігання зерна - 197,5 тис. грн

9. будинок механізаторів – 68 тис. грн

10. зерносклад – 35 тис. грн

11. пункт штучного занасінення - 33 тис. грн

Річний дохід до конфлікту/збитку: 77 077 тис. грн
Поточний дохід (зі збитками): 32 342 тис. грн

Наслідком знищення посівної техніки стало виконання весняно-польових робіт із великим запізненням, тому що підприємство вимушене було орендувати сівалки. Це призвело до зменшення урожайності культур, і як наслідок – недоотримання доходів.

На сьогодні придбання такої техніки для підприємства проблематичне, оскільки вартість засобів захисту рослин та добрив виросла в рази, а ціни на продукцію значно знизилися.

Наукове видання

Упорядники:
Кривобок О. П.
Страшко Є. М.
Крупенко О. В.
Прудько В. О.
Гришко В. П.

ДМИТРІВСЬКА ТА ПАРАФІЇВСЬКА ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО ЛИХОЛІТТЯ 2022 РОКУ

Технічний редактор – І. П. Борис
Верстка, макетування – В. М. Косяк

Підписано до друку	Формат 70x100/16	Папір офсетний
Гарнітура Times New Roman	Ум. друк. арк. 44,52	Тираж ел. вид.
Замовлення №	Обл.-вид. арк. 30,02	

Ніжинський державний університет
імені Миколи Гоголя.
м. Ніжин, вул. Воздвиженська, 3-А
(04631) 7-19-72
E-mail: vidavn_ndu@ukr.net
www.ndu.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 2137 від 29.03.05 р.